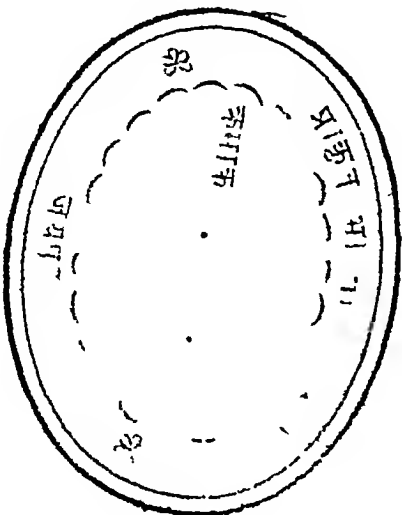

मराठी :-

“मरण (हे भव जीवांनो!) तुम्ही नेहमी जिनेभर प्रभूच्या पूजेकरिता सज्ज रहा त्यामुळे या जन्मातील आणि पुढच्या जन्मातील सर्व सुरवे तुमच्या मुठीत येतील.” ॥९६८॥

English :- So “O mortals, you too should worship Lord Jineshwara wholeheartedly so that you may capture and captialave the blins of this birth and our next birth, in our fists.”

॥इति प्राज्जन्मकृत देवपूजाफलं नलदमयन्ती कथा॥श्रीअस्तु॥

वप्राजन्मनिर्मितजिनेश्वरदिव्यपूजैः सम्पत्तामसुसमधिबन्धनार्थराज्यम् ॥
राज्ञा नलेन सह भीमनरेन्द्रपुत्र्या जन्मान्तरे पुनरनन्तसुखं च मोक्षः ॥९६॥

अन्वयः :- प्राजन्मनिर्मितजिनेश्वरदिव्यपूजैः भीमनरेन्द्रपुत्र्या सह नलेन राज्ञा इदम् उत्तमं भरतार्थराज्यं सम्प्राप्तम् । जन्मान्तरे पुनः अनन्तसुखः मोक्षः प्राप्तः ॥९६॥

विवरणम् :- प्राक् च तद् जन्म च प्राजन्म्या प्राजन्मनि निर्मिताः प्राजन्मनिर्मिताः। जिनानां शिश्वाः जिनेश्वराः दिव्याश्च ताः पूजाः च दिव्यपूजाः। जिनेश्वराणां दिव्यपूजाः जिनेश्वरदिव्यपूजाः। प्राजन्मनि निर्मिताश्च ताः जिनेश्वरदिव्यपूजाश्च, ताभिः प्राजन्मनिर्मितजिनेश्वरदिव्यपूजाभिः पूर्वभावे कृताभिः जिनेश्वराणां दिव्यपूजाभिः, भीमश्चासौ नरेन्द्रश्च भीमनरेन्द्रः। भीमनरेन्द्रस्य पुत्री, तया भीमनरेन्द्रपुत्र्या दमयन्त्या सह नलेन राज्ञा इदम् उत्तमम् उत्कृष्टं भरतार्थस्य राज्यं भरतार्थराज्यं सम्प्राप्तम् । अन्यत् जन्म जन्मान्तरे तस्मिन् जन्मान्तरे पुनः न विद्यते अन्तः यस्य तद् अनन्तम् अनन्तं सुखं यस्मिन् सः अनन्तसुखः मोक्षः च सम्प्राप्तः ॥९६॥

सरलार्थः :- दमयन्त्या सह गतेन राज्ञा पूर्वजन्माणि कृताभिः जिनेश्वराणां दिव्यपूजाभिः उत्तमं भरतार्थराज्यं सम्प्राप्तम् । जन्मान्तरे च अजन्तसुखं मोक्षः सम्प्राप्तः ॥९६॥

शुद्धश्रुती :- पूर्वजन्मभां इरेली जिनेश्वरप्रद्युम्नी भनीलर पूजयती दमयन्ती सलित नवरराज्ये आ अर्थ लरतक्षेत्रं नुं राज्यं वेणुं नथ। बीजं जन्मभां अनन्तं सुखदायी मोक्षं मेणुं ॥९६॥

हिन्दी - पूर्वजन्म मे की हुई जिनेश्वर की मनोहर पूजा से दमयतीसहित नलराजा ने यह उत्तम (श्रेष्ठ) अर्थ भरतक्षेत्र का राज्य प्राप्त किया था और दूसरे जन्म में अनन्त सुखवाला मोक्ष प्राप्त किया ॥९६॥

मराठी :- पूर्व जन्मात केलेल्या जिनेश्वराच्या मनोहर पुजेमुळे दमयतीसहित नलराजाला हे उत्तम असे अर्थ भरतक्षेत्राचे राज्य मिळाले आणि दुसऱ्या जन्मात अजन्त सुख देणारे मोक्ष प्राप्त झाले ॥९६॥

भूयस्यपि कृते धर्मे किञ्चिद् व्रतविराधनात् ॥

नीचैः सुरस्वरूपं तत् तयोः फलमजायत् ॥९६५॥

अन्वयः- भूयसि अपि धर्मेकृते किञ्चित् व्रतविराधनात् तयोः नीचैः सुरस्वरूपं तत् फलम् अजायत् ॥९६५॥

विवरणम्:- भूयसि बहुले धर्मे कृते अपि किञ्चित् व्रतस्य चारित्र्यस्य विराधनं व्रतविरोधनं, तस्मात् व्रतविराधनात् चारित्र्यविराधनात् तयोः नलदमयन्त्योः नीचैः सुरस्य स्वरूपं सुरस्वरूप तत्फलं चारित्र्यविराधनफल अजायत अभवत् ॥९६५॥

संलक्षार्थः- बहुले धर्मे कृते सत्यपि किञ्चित् चारित्र्यविराधनात् तयोः नलदमयन्त्योः नीचैः देवस्वरूप तत्फलम् अजायत ॥९६५॥

शुद्धशब्दाः:- धर्मुं धर्मार्थं धर्मा एतां भूयश्चारित्र्यभां श्रद्धां विराधनां श्रद्धायां, तेनां श्रद्धायां नीचा देवदुःस्वप्नं तेभ्यो न भवति ॥९६५॥

हिन्दी :- बहुल धर्म कार्य करने के बाद भी चारित्र्य में किञ्चित् विराधना करने के फलस्वरूप निम्न कोटि के देव का स्वरूप उन्हें प्राप्त हुआ ॥९६५॥

मराठी :- पुष्कळ धर्मकार्य करून सुद्धा चारित्र्यात किञ्चित् विराधना केल्याने त्यांचे फळ म्हणून नीच देवाचे स्वरूप त्यांना प्राप्त झाले ॥९६५॥

English - Now even after performing tough penances and austerities, they were only able to inherit for themselves a very low position among the God's, as they were not able to retain complete and absolute celibacy.

परं नाककबोधयतस्त्यक्तः पित्राणस्तथा चोचिस्तः ॥
स्वीचक्रेऽनशनं सद्यस्याप्यमाणस्ततो नलः ॥९६३॥

परं न अवबोधि। अतः त्यक्तः। अथ पित्रा आणत्स बोधितः। ततः श्रप्यमाणः नलः सद्यः अनशनं स्वीचक्रे ॥९६३॥

परं परन्तु सः नलः न अवबोधि न अबुध्यता अथः गुरुणा त्यक्तः। अथ अनन्तरं पित्रा देवेन आणत्स एत्य बोधितः ज्ञापितः। ततः तदनन्तरं श्रप्यमाणः लज्जमानः नलः सद्यः तत्कालं न अशनम् अनशनं स्वीचक्रे - अङ्गीचक्रे ॥९६३॥

परन्तु सः नलः न अबुध्यत। अतः गुरुणा त्यक्तः। अनन्तरं पित्रा आणत्स बोधितः। ततः लज्जमानः नलः सद्यः अनशनं स्वीचक्रे ॥९६३॥

परं तु ते प्रतिबोध पाभ्यो नही, तेथी (गुरुथे) तेने नञ् दीधो, जेथाभां हे पुरुष तेना पिताथे आसीने प्रतिबोधपाथी वञ्चनुर धर्तने पथी नलरात्रिथे तुरत अनशन ग्रहण क्रियुं ॥९६३॥

लोकिन वह प्रतिबोध पाया नही, निस्से (गुरुने) उसे छोड दिया, उसके बाद देवरूप पिताने आकर उनको प्रतिबोधित किया जिससे लज्जित होकर नलरात्रिने तुरत अनशन ग्रहण किया ॥९६३॥

परंतु तो प्रतिबोध पावला नाही. त्यामुळे गुरुजी त्याला सोडून दिले. म्हणून देवरूप त्याच्या वडिलांनी येऊन त्याला प्रतिबोध केला. त्यामुळे लज्जित होऊन नलरात्रिने तत्काळ उपोषण (अनशन) तप सुरू केले ॥९६३॥

English :- These words were not accepted by Nal, so the priest left them. Then the father of Nal, who was a God appeared in front of them, and explained to them Nal, feeling ashamed at his deed at once to up to a fast into death

अन्यदा कर्मवैचित्र्यात् दुर्जयत्वात् स्मरस्य च ॥

कथंचिन्नलराजर्षि भैमी रन्तुं मनोऽकरोत् ॥१६॥

अन्यः-

अन्यदा कर्मवैचित्र्यात् स्मरस्य दुर्जयत्वात् च नलरार्षिः कथंचित् भैमीं रन्तुं मनः अकरोत् ॥१६॥

विवरणम्:-

अन्यदा एकस्मिन् दिने विचित्रस्य भावः वैचित्र्यम्। कर्मणा वैचित्र्यं कर्मवैचित्र्यं, तस्मात् कर्मवैचित्र्यात् स्मरस्य कामस्य च दुःखेन जीयते इति दुर्जयः, दुर्जयस्य भावः दुर्जयत्व तस्मात् दुर्जयत्वात् जेतुमशक्यत्वात् च राजा चासौ ऋषिः च राजर्षिः। नलराजर्षिः कथञ्चित् भीमस्यापत्य स्त्री भैमी तां भैमी दमयन्ती रन्तुं मनः अकरोत् । (एकदा नलराजर्षिः दमयन्त्या सह रन्तुं मनः अकरोत्) ॥१६॥

सरलार्थः-

एकदा कर्मणा वैचित्र्यात् कामस्य च जेतुमशक्यत्वात् नलः राजर्षिः दमयन्त्या सह रन्तुं मनः अकरोत् ॥१६॥

गुणशती :- पृष्ठी भेदं पश्यत भर्तृन्ती विचित्रतायि, तथा शपने जन्तवानी भुशेदीयि नलराज भुनि ओई पृष्ठी भुशे दभर्तृन्ती साधे विलास श्रवानी मनभां ईश्वरी श्रवणी ॥१६॥

हिन्दी :-

फिर एक समय कर्मों की विचित्रता से और काम को जीतना कठिन होने से नलराजा को किसी भी प्रकार से दमयन्ती के साथ विलास करने की मनमें इच्छा हुई ॥१६॥

मराठी :-

नंतर एकदा कर्माच्या विचित्रतेमुळे व काम विकाराला जिंकणे अतिशय कठिण असल्यामुळे नलराजाला दमयन्तीबरोबर रमण्याची (विलास करण्याची) इच्छा झाली ॥१६॥

English :- Then one day, Nal, due to his past deeds, and not being able control his passions, began germinating seeds of havings a sexual intercourse with Damyanti.

हिन्दी :-

उस समय बारह घड़ी तक साधु की जो कदरना की थी उससे बारह साल तक राज्य से ग्रहा और तुम दोनों के बीच त्रयोंग हुआ ॥१५८॥

मराठी :-

नंतर त्या वेळेला बारा तासपर्यंत साधुची जी अवहेलना केली, त्यामुळे बारा वर्षांपर्यंत राज्यग्रहा आणि दमयन्तीचा त्रयोंग झाला. ॥१५८॥

English :- In their past life as the had harraused the priest for twelve hours, they had to forfeit the kingdom and remain seperaled for twelve year.

इत्याकार्ण्यं नलः क्षमाभूत् धर्मरत्नतरङ्गितः ॥
भैमीकुक्षिसरोहंसं राज्ये पुष्परमासयत् ॥१५९॥

अन्वयः :-

इति आकर्ण्य धर्मरत्नतरङ्गितः क्षमाभूत् नलः भैमीकुक्षिसरोहंसं पुष्करं राज्ये आसयत् ॥१५९॥

विवरणम् :-

इति आकर्ण्य श्रुत्वा धर्मस्य रत्न- धर्मरत्नः। धर्मरत्नस्य तरङ्गः अस्मिन् सञ्जातः। धर्मरत्नतरङ्गवान् क्षमां पूक्ष्वी विकभर्तीति क्षमाभूत् नृपः नलः भैमीक्षीमराजपुत्री दमयन्तीं भैम्याः कुक्षिः उदरमेव सरः सरोवर भैमीकुक्षिसरः भैम्युदरसरोवरम्। भैमीकुक्षिसरसि हंसः इव भैमीकुक्षिसरोहंसः, तं भैमीकुक्षिसरोहंसं भैमीकुक्षिजात पुष्कर राज्ये आसयत् उपावेशयत् ॥१५९॥

सरलाधः :-

इति वचन श्रुत्वा धर्मरत्नतरङ्गवान् नलः नृपः भैमीकुक्षिसरसि हंसमिव स्थित पुष्कर राज्ये व्यववेशयत् ॥१५९॥

गुणरानी :-

ते सांख्यीने नलराज्ये धर्मना रंजयि। उत्सुं धर्मे दमयन्तीना। उदरगुपी नलपराभांयि। उत्पन्नं यथेला। हंससश्रया। पुष्करभारने राज्यासने पर स्थापनं करो। ॥१६०॥

हिन्दी :-

वह सुनकर नलराजा धर्म के रंग से उत्सुक होकर दमयन्ती के उदररूपी तालाब में हंस जैसे पुष्कर कुमार को राज्य पर स्थापित किया ॥१५९॥

सरलार्थः- कुसुमादिभिः विधिना तीर्धकृता पूजा विहिता। तेन तदा उपार्जित पुण्यम् अस्मिन् भवे उदितमभवत् ॥९५६॥

गुह्यश्ली :- तीर्धशेनी गुह्यादि च विधिपूर्वक पूज्य शरीने ते पुष्ट उपार्जनं कर्तुं ते पुष्ट आ अवभां तयो भवेने उदयभां
आपुं.॥९५६॥

हिन्दी :- तीर्थकरों की पुण्यादि से विधिपूर्वक पूजा करके जो पुण्य उपार्जित किया था वह पुण्य इस भवमे तुम दोनों का उदय में आया है ॥९५६॥

मराठी :- तीर्थकरांची फुलानी विधिपूर्वक पूजा करून जे पुण्य मिळविले होते. ते तुम्हा दोघांचे पुण्य या जन्मात उदयास आले आहे ॥९५६॥

English :- .... had worshiped the Tirthankars with flowers etc and according the auspicious rites Due to the meritorious deeds, they had attained this glorious life.

तत्प्रभावादित्दं राज्यं भवद्भ्यां प्राप्यताद्भुतम् ॥

अर्हतां तिलकाधानात् भालेऽस्यास्तिलकः पुनः ॥९५७॥

अन्वयः- तत्प्रभावात् भवद्भ्याम् इदम् अद्भुतं राज्यं प्राप्यता अर्हतां तिलकाधानात् अस्याः भाले तिलकः अस्ति ॥९५७॥

विवरणम्:- तस्य पुण्यस्य प्रभावः तत्प्रभावः, तस्मात् तत्पुण्यप्रभावात् तत्पुण्यसामर्थ्यात् भवद्भ्यां युवाभ्याम् इदम् अद्भुतं राज्यं प्राप्यता अलभ्यता अर्हतां जिनेश्वराणां ललाटेषु तिलकानाम् आधानात् निषेपात् अस्याः दमयन्त्याः भाले ललाटे तिलकः अस्ति ॥९५७॥

सरलार्थः- तस्य पुण्यस्य प्रभावात् युवाभ्याम् इदम् अद्भुतं राज्यं प्राप्तम् । तीर्थकराणां ललाटेषु तिलकापीनात् अस्याः दमयन्त्या. भाले ललाटे तिलकः अस्ति ॥९५७॥

धन्यजीवस्ततश्चत्वा सोऽभूत्त्वं नैषधिर्नलः ॥
स पुनर्धूसरीजीन दमयन्ती तव प्रिया ॥९५४॥

विवरणम्:- सः धन्यस्य जीवः ततः सौधमदेवलोकात् द्युत्वा निषधस्य अपत्य पुमान् नैषधिः नलः त्वं अभूत् अभूः। सः पुनः धूसर्पा जीवः तव प्रिया पत्नी दमयन्ती अभवत् ॥९५४॥

ગુજરાતી : - પછી તે ધન્યનો જીવ ત્યાંથી અવગીને તું નિષધરાજનો નલ નામે પુત્ર થયો, અને તે ધૂસરીનો જીવ દમયંતી નામની તારી આ સ્ત્રી થઈ. ॥૯૫૪॥

मराठी :-
नतर त्या एवढ्याचा जीव तेंपून रघुत होऊन निषध राजाचा नल नावाचा पुत्र झाला आणि दूसरीचा जीव दमवती नावाची दुसरी पत्नी झाली ॥९५४॥

222

समये च समाप्ताद्य साधुधर्ममुभावापि ॥

प्रतिपाल्य समाः सप्त व्यपद्येतां समाधिना ॥९५१॥

उभौ अपि समये साधुधर्मं समासाद्य सप्त च प्रतिपाल्य समाधिना व्यपद्येताम् ॥९५१॥

अन्वयः-
विवरणम्:- उभौ धृस्सीधन्यौ अपि समये योग्यावसरे साधोः धर्मः साधुधर्मः, त साधुधर्मं सामसाद्य सम्प्राप्य सप्त समाः वर्षाणि

साधुधर्मं प्रतिपाल्य समाधिना व्यपद्येताम् अग्निदेताम् ॥९५१॥

सरलाधः-
एसरीधन्यौ उभावपि समये साधुधर्मं समासाद्य सप्त वर्षाणि साधुधर्मं प्रपात्य समाधिना अग्निदेताम् ॥९५१॥

शुब्दशाली:- भवे अवसरे साधुधर्मं स्वीकरीते तेभ्यो भद्रे तेने सप्त वर्षो सुधी पाणीने सभाधिपूर्वकं शोधधर्मं पश्य ॥९५१॥

हिन्दी:- और साधुधर्म स्वीकार कर के, उन दोनों ने सात बरस तक उस का पालन कर समाधिपूर्वक कालधर्म पाया ॥९५१॥

मराठी:- योग्य वेळी साधुधर्म रवीकारून त्या दोघानी सात वर्षापर्यंत साधुधर्माचे पालन केले आणि नंतर ते दोघे समाधिपूर्वक मरण

पावले ॥९५१॥

English - Then they both accepted monasticism and lived through it for seven years, then taking up to complete abstinence (Samadhi), they embraced death in due-course

पात्रसात्कृतदुग्धस्य प्रभावाद्भावनापरौ ॥

क्षेत्रे हैमवतेऽभूता तौ द्वौ युगलधार्मिकौ ॥९५२॥

पात्रसात्कृतदुग्धस्य प्रभावात् भावनापरौ तौ द्वौ हैमवते क्षेत्रे युगलधार्मिकौ अभूताम् ॥९५२॥

अन्वयः-
विवरणम्:- पात्रसात् पात्राधीन कृत च तद् दुग्ध च कृतदुग्ध तस्य कृतदुग्धदानस्य प्रभावात् सामर्थ्यात् भावनाया परौ भावनापरौ शुभभावनावन्तौ तौ द्वौ धृस्सीधन्यौ हैमवते क्षेत्रे युगलधार्मिकौ युगलिनौ अभूताम् ॥९५२॥

सरलाधः- सत्पत्रे दुग्धस्य दातुं कृतम्। तत्प्रभावात् शुभभावनायुतौ तौ द्वावपि दूसरीधन्यौ हैमवते क्षेत्रे युगलित्वेन समुत्पन्नौ ॥९५२॥

श्रीजयशेखरसूरिविरचितं श्रीनलवमयन्तीचरित्रम्

51

卐

●●●

同登

54

मराठी :-

“पाऊस पडेल तोपर्यंत विहार करावयाचा नाही असा मी अभिप्राय घेतल्याजं सतरा दिवसपर्यंत येथे राहिलो, आता अभिप्राय पूर्ण झाल्याने मी कोणत्यातरी उपाश्रयात जात आहे ” ॥९४३॥

English :-

Due to this rule, he couldn't walk about in these showers, which compelled him to remain there for seven days And now as the rains have stopped and has controlled its stubbornity, he has decided to go and reside in dwellings meant for priests (Upeshray)

धन्यस्ततोऽभ्यधात् साधुं धार्मी कर्मदुर्गमा ॥
इमं महिषमारुह्य प्रभोन्तःपुरमेहि तत् ॥९४४॥

अन्वयः-

ततः धन्यः साधुम् अभ्यधात्। धार्मी कर्मदुर्गमा अस्ति तद् हे प्रभो! इमं महिषम् आरुह्य अन्तःपुरम् एहि ॥९४४॥

विवरणम्:-

ततः तदनन्तर धन्यः साधुम् अभ्यधात् - अवादीत् - धार्मी पृथ्वी कर्ममेन पङ्केन दुःखेन गम्यते इति कर्मदुर्गमा पङ्कदुर्गमा अस्ति। इतस्ततः सर्वत्र कर्ममः प्रभुतः अस्ति तस्मात् गन्तुं न शक्यते। तस्मात् हे प्रभो! इमं महिषम् आरुह्य उपविश्य पुरस्य अन्तः अन्तःपुरम् एहि आगच्छ ॥९४४॥

सरलार्थ -

तत एव साधुम् अवदत् - प्रभो! धर्मी पङ्केन दुर्गमा अस्ति। अतः इमम् महिषम् आरुह्य पुरस्य अवत. आगच्छ, इति ॥९४४॥

गुणशाली :-

न्यारे ते धन्ये ते साधुने कृपुंके, (अ। सभये) पृथ्वी इह वने वीथि विहार करी शक्य भेदी नथी, भाटे छे प्रभो! नभो श्म। य।। पर भेसीने नगरनी अंदर पधारे ॥९४४॥

हिन्दी :-

तब उस धन्य ने उस साधु से कहा कि, (इस समय) “पृथ्वी कीचड़ के कारण विहार करने लायक नहीं है, इसलिये हे प्रभो! आप इस मैसे पर बैठ कर नगर के अंदर पधारो?” ॥९४४॥

मराठी :-

वेळा तो एवढा त्या मुनीला म्हणाला, “प्रभो! जमीन चिखलाने दुर्गम झाली आहे म्हणून माझ्या ह्या रेंड्यावर बसून आपण नगरात प्रवेश कनावा ” ॥९४४॥

गुजराती :- पछी भुनिराजे तेने इधुं ई, हुं पांडुदेशभांभी अडीं आवुं हुं, अने लंकानगरीभां आवेला गुजुभडाराजने पांडवा भाडे
 लां जवालो हुं. ॥८४१॥

हिन्दी :-

फिर मुनिराज ने कहा कि, “मैं पांडुदेश में से यहाँ आया हूँ, और लंकानगरी में आये हुए गुरुमहाराज को प्रणाम करने के
 लिये जानेवाला हूँ” ॥९४३॥

मराठी :-

नंतर मुनिराजाचे म्हणते की, “मी पांडुदेशामधून येथे आलो आहे, आणि लंकानगरीत आलेल्या गुरुमहाराजांना नमस्कार
 करण्यासाठी जाणार आहे.” ॥९४१॥

English :- At this the priest replied the he has arrived from a state named Pandu to worship a great
 priest and perceptor who hails from a city named Lankan.

अत्रायातश्च जीमूतैः प्राप्तश्चौरैरिवाध्वनि ॥

वृष्टो सत्त्यां हि साधूनां गमनं न हि कल्पते ॥९४२॥

अत्र आयातः अहम् अध्वनि चौरै इव जीमूतैः प्राप्तः। वृष्टो सत्त्यां साधूनां गमनं न कल्पते ॥९४२॥

अन्वयः:-
 विवरणम्:-

अत्र आयातः अहम् अध्वनि चौरै इव जीमूतैः प्राप्तः। वृष्टो सत्त्यां साधूनां गमनं न कल्पते ॥९४२॥
 अत्र आयातः आगतः अहम् अध्वनि मार्गे चौरैः स्तेनैः इव वारीणां बाहकाः जीमूताः, तै जीमूतैः वारिवाहैः मेधैः प्राप्तः
 गृहीतः। वृष्टो सत्त्यां यदा वृष्टिर्भवति तदा साधूनां गमनं न कल्पते ॥९४२॥

सरलार्थः:-

॥९४२॥

गुजराती :- अडीं हुं जेवो आव्यो, तेवभां ज योरोनी पेडे भार्गभां वरसाड आवी लाज्यो अने वरसाडभां साधुओने विडार
 इरवो इरवे नडी. ॥८४२॥

हिन्दी :-

“मैं यहाँ जब आया, तब चोरों के समान रास्ते में बरसात आने लगी और बरसात में साधुओं को बिहार करना कल्पता
 नहीं” ॥९४२॥

गुजराती :- (ते सभये) अति उदार भाणुसनी पेठे वरसाह वृष्टिहान्धी अट्यो नही, अन्ते ते धन्यो ते भुनि भत्येनो शुल भाव
पाण तेवी जरीते अट्यो नही. ॥८३६॥

हिन्दी :- (उस समय) अति उदार आवमी के समान मेघ वृष्टिदान से रुके नहीं, और उस धन्य का शुभ परिणाम भी उसी तरह उस
मुनि के प्रति रुका नहीं ॥९३६॥

मराठी :-
तेव्हा अतिशय दान करणारा त्यागी जसा दान करणे थाववीत नाही त्याप्रमाणे मेघानेही पाऊस पाडणे थावविले नाही.
त्याप्रमाणे धन्याच्या मनात त्या मुनिराजाबद्दल उत्पन्न झालेला शुभ परिणामही थांबला नाही ॥९३६॥

English :- The rain, just as a very generous man, generously kept on showering its cision of showers
on the earth But this did not hamper Danyels pious desire of holding the umbrella for the
meditating ascetic

निर्विण्ण इव मेघोऽथ क्रमाद् वृष्टेर्न्यवर्तत ॥

आवृष्टि प्रतिपन्नाच्च कायोत्सर्गात् पुनर्मुनिः ॥९३७॥

अन्वयः-
अथ मेघः निर्विण्णः इव क्रमात् वृष्टेः न्यवर्तते। मुनिः पुनः आवृष्टि प्रतिपन्नात् कायोत्सर्गात् न्यवर्तत ॥९३७॥

विवरणम्:-
अथ अनन्तरं मेघः घनः निर्विण्णः इव खिन्न इव क्रमात् वृष्टेः वर्षणात् न्यवर्तत व्यरमत्। मुनिः पुनः वृष्टेः आ आवृष्टि
वृष्टिपर्यन्तं प्रतिपन्नात् स्वीकृतात् कायस्य शरीरस्य उत्सर्गः कायोत्सर्गः तस्मात् कायोत्सर्गात् व्यरमत् ॥९३७॥

सरलार्थः-
अनन्तर मेघः विवन्न इव वृष्टे न्यवर्तत। मुनिः पुनः यावत् वृष्टि भवति तावत् रवीकृतात् कायोत्सर्गात् व्यरमत् ॥९३७॥

गुजराती :-
पछी ते वरसाह जाले थोडी गयो डोय तेभ अट्यो गयो अन्ते ते भुनि पाण वृष्टि सुधीन। अभिग्रहवाले
निवृत्त थय। (अर्थात् तेभाले शयोत्सर्ग पार्थो.) ॥८३७॥

हिन्दी :-
फिर वह बरसात मानो थक न गयी हो वैसे बरसती हुई आखिर रुक गयी, और वह मुनि भी वृष्टि तक के अभिग्रहवाले
कार्योत्सर्ग से निवृत्त हुए ॥९३७॥

गिरीन्द्रमिव निःकम्पमेकपादिकया स्थितम् ॥

अटवीं पर्यटन् धन्यो मुनिमेकं ददर्श सः ॥९३४॥ युगम्भू॥

अन्वयः- अटवीं पर्यटन् सः धन्यः एकादिकया गिरीन्द्रमिव निःकम्प स्थितम् एकं मुनिं ददर्श ॥९३४॥

विवरणम्:- अटवीमरण्य पर्यटन् भ्रमन् सः धन्यः एकः पादः यस्यां क्रियायां सा एकापादिका, तथा एकापादिकया एकापादेन गिरीणामिन्द्रः,

त गिरीन्द्रं मेरुपर्वतमिव निर्गतः कम्पः यस्मिन् कर्मणि यथा स्यात् तथा निःकम्पं कम्परहितं स्थितम् एकं मुनिं ददर्श
अद्राक्षीत् ॥९३४॥

सरलार्थः- अटवी भ्रमन् स एव एकपादेन मेरुपर्वतमिव विष्कम्प रिधतमेक मुनिम् अद्राक्षीत् ॥९३४॥

गुजराती :- मेरु पर्वतनी येहे निष्ठं भूपणे थोडपणे उलेवा थोड भुनिशब्दने गंजलभां भटडीं थोवा ते धन्ये जेथी. ॥८३४॥

हिन्दी :- मेरु पर्वत के समान अङ्गिण एक पैर पर खड़े ऐसे एक मुनिराज को जंगल में भटकते हुए उस धन्य ने देखा ॥९३४॥

मराठी :- अरण्यात भटकत असलेल्या त्या धव्य वावळवाला मेरु पर्वताप्रमाणे एका पायावर विष्कप उभा असलेला एक मुनि

दिसला ॥९३४॥

English :- When, one day as Dhany was wandering about in the forest, he happened to see an ascetic deep and still in meditation on one leg, as the mount of meru

दृष्ट्वा चारिजवत्कलान्तं तं जाताद्भुतभक्तिकः ॥

छन्नधर इवेशस्य छन्नं तस्य शिरस्यधात् ॥९३५॥

अन्वयः- चारिजवत् कलान्तं तं दृष्ट्वा जाताद्भुतभक्तिकः ईशस्य छन्नधर इव तस्य शिरसि छन्नम् अधात् ॥९३५॥

विवरणम्:- चारिणि जायते इति चारिज कमलम् चारिजेन तुल्यं चारिजवत् कलान्तं भूतानं तं मुनिं दृष्ट्वा अवलोक्य अद्भुता चासौ

भक्तिः च अद्भुतभक्तिः जाता अद्भुतभक्तिः यस्य सः जाताद्भुतभक्तिकः सः धन्यः इरास्य स्वाभिनः नृपस्य छन्नं धरतीति छन्नधरः इव तस्य मुनेः शिरसि मस्तके छन्नम् अधात् आधारयत् ॥९३५॥

पतदम्भः परिरम्भरोधकं छत्रकं दधत् ॥

परिराः परिरम्भभाग महिरिः स्वाः स चारयन् ॥९३२॥युग्मम्॥

अन्वयः:- पतदम्भः परिरम्भरोधकं छत्रकं दधत्, स्वाः महिषीः चारयन् सः परितः परिवम्भाम् ॥९३२॥

विवरणम्:- पतत् च तद् अम्भः च पतदम्भः। पतदम्भसः परिरम्भः पतदम्भः परिरम्भः। पतदम्भः परिरम्भस्य रोधक पतदम्भ
परिरम्भरोधकं निपतज्जालाभ्लेवरोधकं छत्रं दधत् धारयन्, स्वाः निजाः महिषीः चारयन् सः धन्यः परितः आसमन्तात्
परिवम्भाम् ॥९३२॥

सरताय:- विपतज्जालाभ्लेवरोधकं छत्रं धारयन्, स्वा महिषी चारयन् स धन्यः आसमन्तात् परिवम्भाम् ॥९३२॥

गुणशाली:- यत्नं मेधज्जाले भट्टक्षिपन्त्या छत्रं धारयन् क्री पोतनी भेसोने यशायते योत्सव अभय ॥९३३॥
हिन्दी - निरते हुये मेधज्जाल को रोकनेवाले छत्र को धारण करते हुए अपनी भैसो को चराते हुये वह चारो ओर घूमने लगा ॥९३२॥
मराठी - पडत असलेल्या मेधज्जालाचा रोकण्यासाठी डोव्यावर छत्री धारण करून रवत-त्या म्हाशी चारीत तो चारही बाजूंस भ्रमण करून
लागला ॥९३२॥

English - He holds a sturdy umbrella in his hands, which can shelter him from the strongest of showers
and rcaming about, invited his buffses to lunch on the juicy meadows

मराठी :-

रत्नतिपाठकाप्रमाणे मोराकडून केकारवांनी रत्नति केला जात असलेला व विजेच्या चमचमाटाच्या रूपाने जणू त्या मोरांना सोवदाचे दान करीत असलेला वर्षाभ्रव् आला ॥९२९॥

English :- The peacocks elance to wail out praisen of the forthwomng monsoons and the lughtentung shell out storks of gold to reward it.

शक्रकोवण्डभृल्लुप्तविश्वतेजस्विमण्डलः ॥

अथाऽन्यदाऽवतीर्णोत्र वर्षरात्रः समन्ततः ॥९३०॥

अन्वयः :-

अथ अन्यदा अत्र शक्रकोवण्डभृत् लुप्तविश्वतेजस्विमण्डल. वर्षरात्रः समन्ततः अवतीर्णः ।

विवरणम् :-

अथजनन्तरम् एकदा अत्र पीतनपत्तने शक्रस्य इन्द्रस्य कोवण्ड धनुः शक्रकोवण्डम् इन्द्रधनुः। शक्रकोवण्ड विश्वतीति शक्रकेवण्डभृत् इन्द्रधनुर्भृत्, तेजस्विना मण्डलानि तेजस्विमण्डलानि विश्वानि सर्वाणि च तानि तेजस्विमण्डलानि च विश्वतेजस्विमण्डलानि लुप्तानि विश्वतेजस्विमण्डलानि यस्मिन् सः लुप्तविश्वतेजस्विमण्डलः वर्षरात्रः समन्ततः अवतीर्णः अवातरत् ॥९३०॥

सरलार्थः :-

अनन्तरमेकदा पीतनपत्तने इन्द्रधनुर्भृत्, सर्वाणि तेजस्विना मण्डलानि लोपयन् वर्षरात्रः समन्ततः अवातरत् ॥९३०॥

गुणशाली :-

ईन्द्रधनुष्यने धाराण करतो, तथा धुप्त करेले छे सर्व तेजस्वी भंडाले जेणे येवो, वर्षाभ्रानुनो सभय येझी वषाते त्यां योत्तरइंधा। उत्तरी आव्यो.॥९३०॥

हिन्दी -

इन्द्रधनुष्य को धाराण करती हुई और सभी तेजस्वी मंडलों को लोप करनेवाली वर्षाक्रतु उस समय चारो ओर से उत्तर आया ॥९३०॥

हिन्दी :-

मेघसे आच्छादित आकाश ऐसा लग रहा था मानो श्याम रंग की साईं पहनी हो । बहुत समय तक गजगाइद करतें हुए बादल मानो अपना बरसना लोगों को कह नहीं रहे हो ॥९२७॥

मराठी :-

मेघाच्छादित दिवसांनी जणू आकाशाला वील वस्त्राचे झाकून टाकणारा व वाऱ्यावाऱ्या दशाण्याची चिरकालपर्यंत गृष्ट होईल. असेच जणू सावात असलेला वर्षाझट चोहोकडून अवतीर्ण झाला. ॥९२७॥

English :-

The monsoon chouds had patched up the sky, which seemed as though, the sky had worn a blue-black coloured saree. For quiet some-time the rain gushes in the sky, which seemed, as though, the clouds wanted its showers to be identified and know.

क्षीरोज्ज्वलजलासारैस्तन्वन्निव निजं यशः ॥

भुवं नवाङ्कुरैरात्मसङ्गात् पुलकयन्निव ॥९२८॥

अन्वयः-

क्षीरोज्ज्वल जलासारैः निजं यशः तन्वन् इव, आत्मसङ्गात् भुव नवाङ्कुरैः पुलकयन् इव.... वर्षारित्रः ॥९२८॥

विवरणम्:-

क्षीरवत् उज्ज्वलाः क्षीरोज्ज्वलाः । क्षीरोज्ज्वलाश्च ते जलासाराश्च क्षीरोज्ज्वलजलासाराः, तैः क्षीरोज्ज्वल जलासारैः दुग्धवत् उज्ज्वलाभि जलधाराभिः स्वं निज यशः तन्वन् विस्तारयन् इव (इशाः जलधाराः न किन्तु वर्षारित्रस्य उज्ज्वल यशः इव इति निवेदयन्) तथा आत्मनः सङ्गात् आत्मसङ्गात् नवाश्च ते अङ्कुराश्च नवाङ्कुराः तैः नवाङ्कुरैः भुवं पुलकयन् पुलकितां कुर्वन् इव... वर्षारित्रः अवतीर्णः ॥९२८॥

सरलार्थः-

दुग्धवत् उज्ज्वलाभि जलधाराभि रत यशः तन्वन् इव तथा आत्मसङ्गात् नवाङ्कुरैः भुवं पुलकितां कुर्वन् इव ... वर्षारित्रः ॥९२८॥

गुणरत्नाली :- दूध सरभ्यं उज्ज्वल लक्ष्यगुणो यो आग्रे पोतान्मो यश्च विस्मरतो लोय । नक्षत्रं चन्द्रराग्रे यो पोतान्मो सभाष्यमी पृथ्वीने आग्रे रोभांश्चित इतो लोय भेवो वर्षा श्रुतुनी रात्रिनी सश्रय आभ्यो

ગુજરાતી :- વળી વીરમતીનો એ પણ પૂર્વ જન્મની પ્રીતિના બંધથી દેવલોકથી અધીને તે ધન્યની જ ખૂસરી નામે સ્ત્રી થઈ.

॥૮૨૫॥

હિન્દી :- ફિર વીરમતી કા જીવ મી પૂર્વજન્મ કી પ્રીતિ કે વધ સે દેવલોક મેં સે આયુષ્યપૂર્ણ કર ધન્ય કી હી ધૂસરી નામક સ્ત્રી હુઈ.

॥૧૨૬॥

મરાઠી :- તંતર વીરમતીચા જીવ પળ દેવલોકાતૂળ ચુત હોઝળ પૂર્વ જન્માતીલ પ્રેમાત્મા વધનામુઠે ધન્યાચી દુસરી ગાવાચી પત્ની

જ્ઞાતી. ॥૧૨૬॥

English :- Vermati, after finishing her life-lime and due to the merits of her prarious life, became a wife to Dhany, named Dhusari

ધન્યો નિત્યમરણ્યે ચા ચારયન્ મહિષીર્નિજાઃ ॥

આખીરાળામસાવેવાજીવમાજીવિકા યતઃ ॥૧૨૬॥

અન્ય:- ધન્યઃ નિત્યમ્ અરણ્ય નિજાઃ મહિષીઃ અચારયત્ । યતઃ અસૌ એવ આખીરાળામ્ આજીવમ્ આરજીવિકા ભવતિ ॥૧૨૬॥

વિવરણમ્ :- ધન્યઃ નિત્યં સતતમ્ અરણ્યે વિધિને નિજાઃ સ્વાઃ મહિષીઃ અચારયત્ । યતઃ અસૌ એવ મહિષીચારણમેવ આખીરાળાં ગોપાનાં

જીવાત્ આ આજીવં યાવત્ જીવતિ તાવત્ આજીવિકા ઉપજીવિકા ભવતિ । મહિષીચારણમેવ આખીરાળાં જીવનોપાયઃ ભવતિ ॥૧૨૬॥

સરભાર્થ:- ધન્યઃ નિત્યં વને આત્મજઃ મહિષીઃ અચારયત્ । યતઃ મહિષીચારણમેવ આખીરાળામ્ આજીવ જીવનોપાયઃ ભવતિ ॥૧૨૬॥

ગુજરાતી :- હવે તે ધન્ય તો હમેશાં જંગલમાં પોતાની ભેંસોને ચરાવતો હતો, કેમ કે ભરવાડોની ઠિંદગીપૂર્વક એ જ અજીવિકા

હોય છે. ॥૮૨૬॥

सरलार्थः- ततः तौ द्वावपि तुल्येन समाधिना मृतुं प्राप्ता। ततः ष देवलोके दाम्पत्यरूपेण देवौ अभवताम् ॥९२२॥

शुद्धशक्ती :- धृष्टी सरस्वी ७२ शम्भुधिरूर्ध्वः शिवधर्मः पार्थिवे श्रीशिवशरणभूते शोभते। शेषः तेश्वो भद्रे देवलोकां पश्य देवो धृष्टः॥९२२॥

हिन्दी :- फिर समान सभाधिपूर्वक कालधर्म पाकर, वे दोनों देवलोक में भी दम्पति समान देव-देवी बने। ॥९२२॥

मराठी :- नंतर दोघेही समान समाधानाने (शाव्तीने) मरण पावले आणि देवलोकात पण पति-पत्नी रूपानेच उत्पन्न झाले. ॥९२२॥

English :- Then together they took up to a deep meditation to death (Samadhi) and in due-course became a God and a Goddess as husband and wife

मम्मणात्मा ततश्चुत्वा द्वीपस्याधस्य भारते ॥

बहलीविषयोत्तसं भूते पोतनपत्तने ॥९२३॥

आभीरो धम्मिलो व्याख्यः पत्नी तस्य च रेणुका॥

आसीत्तयोर्धन्य इति तनयो विनयोज्ज्वलः ॥९२४॥

अन्वयः-

मम्मणात्मा ततः चुत्वा आधस्य द्वीपस्य भारते बहलीविषयोत्तसंभूते पोतनपत्तने धम्मिलो व्याख्यः आभीरः अभूत् । तस्य पत्नी रेणुका आसीत्। तयोः विनयोज्ज्वलः धन्यः इति तनयः अभवत् ॥९२४॥

विवरणम्:-

मम्मणस्य आत्मा ततः देवलोकात् चुत्वा आवौ भवः आधः प्रथमः द्वीपः जम्बूद्वीपः तस्य जम्बूद्वीपस्य, भारते बहली नाम विषयः बहलीविषयः। बहलीविषयस्य उत्तसंभूते शिरोभूषणभूते पोतननाम्नि पत्तने धम्मिलः विशेषेण आख्या यस्य सः व्याख्यः धम्मिलनामा आभीरः गोपः अभूत्। तस्य रेणुका नाम पत्नी अभूत्। तयोः धम्मिलरेणुकयोः विनयेन उज्ज्वलः विनयोज्ज्वलः धन्यः इति नाम तनयः पुत्रः अभवत् ॥९२४॥

सरलार्थः-

मम्मणस्य आत्मा ततः देवलोकात् चुत्वा जम्बूद्वीपस्य भारते देशे बहलीदेशभूषणभूते पोतनपत्तने आभीरयोः धम्मिलरेणुकयोः विनयोज्ज्वलः धन्यः नाम पुत्रः अभवत् ॥९२४॥

धन्या पुण्यमासि देवि त्वमिति राज्ञा जनेन च ॥

स्तूयमाना मुहुर्वीरमती स्वप्नुरमाणमत् ॥९२०॥

अन्वयः- हे देवि। त्वं धन्या अस्मि। पुण्या अस्मि। इति राजा जनेन च मुहुः स्तूयमाना वीरमती स्वप्नुरमाणमत् ॥९२०॥

विवरणम्:- हे देवि। त्वं धन्या अस्मि। त्वं पुण्या अस्मि। इति एवप्रकारेण राजा मम्मणेन जनेन च मुहुः वारं वारं स्तूयमाना प्रशस्यमाना वीरमती राज्ञी स्वस्य पुर स्वप्नुरम् आणमत् आयात् ॥९२०॥

सरलार्थः- हे देवि। त्वं धन्या अस्मि। त्वं पुण्या पुण्यदर्शना अस्मि। इति राजा मम्मणेन जनेन च पुनः पुनः प्रशस्यमाना वीरमती स्वप्नुरम् आणमत् ॥९२०॥

आणमत् ॥९२०॥

गुणशती :- हे देवी। तने धन्य ऐ, तुं पुण्यशाली ऐ, श्रेष्ठ राजा वेर तथा लोको वेर वारंवार श्रुति अशती श्रेष्ठी वीरमती राज्ञी योताना नगरम् आसीत् ॥९२०॥

हिन्दी - “हे देवी। तुझे धन्य है, तू पुण्यशाली है,” इसप्रकार राजा से और लोगो से बार बार जिसकी स्तुति की गयी ऐसी वीरमती राज्ञी अपने नगर में आयी ॥९२०॥

मराठी :- हे देवी। तू धन्य आहेस तू पुण्यशाली आहेस, अशी राजाने आणि लोकानी बारवार स्तुती केलेली अशी वीरमति राजाणी रवत. त्या नगरात आली ॥९२०॥

English :- Queen Virmati entered the gates of the city only to hear continues praises of her meritorious deed and that she is circuous, from her husband and her nupjects.

ताभ्यां तन्वेव भिन्नाभ्या मभिन्नाभ्यां तु चेतसा ॥

धर्मकर्मनितीनाभ्यां निन्ये कालः कियानपि ॥९२१॥

अन्वयः-

तन्वा इव भिन्नाभ्या चेतसा तु अभिन्नाभ्या धर्मकर्मनितीनाभ्या ताभ्या कियानपि कालः निन्ये ॥९२१॥

Myte - Sanatra - When a Triankar is born, the ordnasy Gods and indra descend down to earth. They then take the child to the mount of Meru and celebrate the birthday with great pomp, by giving him a bath. This means Sanatra pujan.

तेषां सा जिनबिम्बानां भालेषु तिलकान्वयात् ॥
तत्कालोत्पन्न पुण्यद्वप्रफुल्लकुसुमोपमान् ॥९३८॥

अन्वयः:- सा तेषा जिनबिम्बानां भालेषु तत्कालोत्पन्न पुण्यद्वप्रफुल्लकुसुमोपमान् तिलकान् न्यधात् ॥९३८॥

विवरणम्:- सा वीरमती तेषां जिनानां बिम्बानि जिनबिम्बानि तेषा जिनप्रतिमानां भालेषु तलाटेषु स चासौ कालश्च तत्काल । तत्काले उत्पन्नानि तत्कालोत्पन्नानि पुण्यमेव द्वः पुण्यद्वः प्रफुल्लानि च तानि कुसुमानि च प्रफुल्लकुसुमानि पुण्यद्वोः प्रफुल्लकुसुमानि पुण्यद्वप्रफुल्लकुसुमानि तत्कालोत्पन्नानि च तानि पुण्यद्वप्रफुल्लकुसुमानि च उपमा येषां ते तत्कालोत्पन्न पुण्यद्व प्रफुल्लकुसुमोपमाः तात् .....कुसुमोपमान् तिलकान् न्यधात् निहितवती ॥९३८॥

सरलाहं:- सा वीरमती तेषामर्हद्विम्बाना तलाटेषु तत्कालोत्पन्नपुण्यद्व - प्रफुल्लकुसुमोपमान् पुण्यवक्षस्य प्रफुल्लानि कुसुमानि इव तिलकान् ज्यधात् ॥९३८॥

शुभशाली:- ते जिनप्रतिभाभ्योन्ना, एवाऽथं नेपुणीये तन्नां उत्पन्न थयेदां पुण्यद्वपी वृक्षानां प्रकुलित पुष्पो सरथ्यां तिलको एवाऽथं. ॥९३८॥

हिन्दी :- उन जिनप्रतिमाओ के ललाट मे उसने तत्काल उत्पन्न हुए पुण्यरूपी वृक्ष के प्रकुलितत पुष्पसमान तिलक लगाये ॥९३८॥
मराठी :- त्या वीरमतीने जिनप्रतिमाच्या कपाळावर तत्काळ उत्पन्न झालेल्या पुण्यरूपी वृक्षाच्या प्रकुलितत पुष्पासारखे तिलक (टिके) धारण केले (लावले) ॥९३८॥

English :- She instantly bred an emblem on the forehead of the Jain deities which shown like a blossomed flower (meritorious ded) on a true.

मराठी :-

मी मठातीर्थाला वदल केले. असे मानून वीरमतीने अतिशय श्रद्धेने प्रत्येक जिवाला उद्देशून वीस आवबिल तप केले ॥९१५॥

English :- Having satisfied herself after bowing to the sacred spot, the queen, Virmadi keeping all the jain dietes in mind did twenty Aayambhils (intake of food without oil and salt)

उपर्यासीनमाणिक्यांस्तिलकान् सा हिरण्मयान् ॥

उच्छलत्कान्ति कल्लोलानर्हदर्थमचीकरत् ॥९१६॥

अन्वय :-

सा उपरि आसीनमाणिक्यान् उच्छलत्कान्तिकल्लोलान् हिरण्मयान् तिलकान् अर्हदर्थम् अचीकरत् ॥९१६॥

विवरणम् :-

सा वीरमती उपरि आसीनानि जडितानि माणिक्यानि रत्नानि येषां ते आसीनमाणिक्याः तान् आसीनमाणिक्यान् उपरि निविहरत्नान् कान्तेः कल्लोलाः तरङ्गाः तान् कान्तिकल्लोलाः। उच्छलन्तः उल्लसन्तः कान्तिकल्लोलाः येषां ते उच्छलत्कान्तिकल्लोलाः तान् उच्छलत्कान्तिकल्लोलान् उल्लसत्कान्तितरङ्गान् हिरण्यस्य विकारः हिरण्यमयः तान् हिरण्मयान् सुवर्णमयान् तिलकान् अर्हदर्थः इदम् अर्हदर्थं जिनानां कृते अचीकरत् अकारयत् ॥९१६॥

सारार्थ :-

सा वीरमती जिनेश्वराणां कृते उपरिभावो रत्नरविवितान् उल्लसत्कान्तितरङ्गान् देवीध्यामानां सौवर्णान् तिलकान् अकारयत् ॥९१६॥

गुजराती :- वणी तेणीये उपरना लालभां भाण्डे जेडां, तथा विस्तार पावती झंतिना भोज्योपणा सुवर्णना निवडो

तीर्थडर भज्योनी प्रतिभा भटे झाय्वां. ॥९१६॥

हिन्दी :-

फिर उस वीरमतीने तीर्थकर प्रभुओ की प्रतिमाओ के लिये माणिक्यो से जडे हुए, देवीप्यमान, सोने के तिलक करवाये। ॥९१६॥

मराठी :-

जंतर वीरमतीने उघावून कावतीवे किरण उसळत आहेत. असे देदीप्यमान रत्नावीं जाडविलेले (सोव्याचे तिलक (टिळे) जिनेश्वर भगवताच्या प्रतिमेसाठी तयार करविले ॥९१६॥

सरलार्थ - तत्र तत्तद्वर्णप्रमाणाद्द्विविद्याना दर्शने वीरमती त कमपि आनन्दमाप्ता यः वाचा गोचरे न स्यात् ॥९१३॥

गुणशती :- ते ते यत्पुं तथा प्रथमागुणाणी निम्नप्रतिधयोना त्यां दर्शनं क्रयवधी ते कोष्ठं तथा आनन्दने पाप्मी, ३ जे वयनवधी ३डी यत्पु शङ्कस्य नडी. ॥८९३॥

हिन्दी - उस वर्ण और प्रमाणवाली जिनप्रतिमाओ का वहाँ दर्शन करने से उसे कोई ऐसे आनन्द की अनुभूति हुई कि जिसे वचन से नहीं कहा जा सकता ॥९१३॥

मराठी - त्या, त्या निरनिराळ्या रंगाच्या व प्रमाणाच्या जिनप्रतिमाचे दर्शन घेऊन वीरमतीला इतका आनन्द झाला की, त्याचे शब्दानी वर्णन करणे शक्य नाही ॥९१३॥

English - She had no words to express her happiness and utmost satisfaction, when she went to worship the jain idols of respective has and heights

श्रद्धालुस्तत्र वन्दित्वा चतुर्विंशतीमर्हताम् ॥

उत्थिता स्वपुरं देव्या प्राप्यते स्म तदैव सा ॥९१४॥

अन्वयः - तत्र अर्हता चतुर्विंशतीं वन्दित्वा उत्थिता श्रद्धालुः सा तदा एव स्वपुर प्राप्यते स्म ॥९१४॥

विवरणम् :- तत्र अष्टापदपर्वते अर्हता जिनाना चतुर्विंशती वन्दित्वा नत्वा उत्थिता श्रद्धालुः श्रद्धापी सा वीरमती तदा एव तस्मिन्नेव समये शासनदेवतया स्वपुर प्राप्यते स्म ॥९१४॥

सरलार्थ - तत्र अष्टापदपर्वते चतुर्विंशति जिनान् वन्दित्वा उत्थिता श्रद्धालु. सा वीरमती तस्मिन्नेव समये शासनदेवतया स्वपुर प्राप्यते स्म ॥९१४॥

गुणशती :- श्रद्धालु भोवी ते शाली त्यां भोवीस तीर्थक्षेत्रे वांटीने ज्यारे ठीठी, त्यांरे ते जे वप्यते शासनदेवीभो तेगुणीने तेना नगरभां भूडी टीपी. ॥८९१४॥

English :- The priest then went to the sacred mount of Ashapad after the darkness of ignorance was lit by the collyrium of religion which was applied in the eyes

तदा श्रावकधर्मो यः सम्प्राप्तः साधुसङ्गमात् ॥
तमेवापालयेतां तावत्यन्ताभीष्टपुत्रवत् ॥९३३॥

अन्वय. - तदा साधुसङ्गमात् य. श्रावकधर्मः सम्प्राप्तः। तौ तमेव अत्यन्त अभीष्टपुत्रवत् अपालयेताम् ॥९३३॥

विवरणम्:- तदा तस्मिन् समये साधो. सङ्गमः साधुसङ्गमः, तस्मात् साधुसङ्गमात् यः श्रावकस्य धर्मः श्रावकधर्मः सम्प्राप्तः अधिगतः। तमेव श्रावकधर्मं तौ अत्यन्तमभीष्टः अत्यन्ताभीष्टः। अत्यन्ताभीष्टश्चासौ पुत्रश्च अत्यन्ताभीष्टपुत्रः। अत्यन्ताभीष्टपुत्रेण तुल्यमत्यन्ताभीष्टपुत्रवत् अपालयेताम् अरक्षताम्। यथा अत्यन्ताभीष्ट पुत्र पालयन्ति तथा तौ त श्रावकधर्मम् अपालयेताम् ॥९३३॥

सरलाध. - तदा साधो सङ्गमात् सम्प्राप्त श्रावकधर्मं तौ अत्यन्ताभीष्टपुत्रवत् अपालयेताम् ॥९३३॥

गुजराती :- પછી તે વખતે શુનિરાજના સંગથી તેઓને જે શ્રાવકધર્મ પ્રાપ્ત થયો, તેને જ તેઓ અત્યંત વ્હાલે પુત્રની જે પાલણી લાગ્યા. ॥૯૩૩॥

हिन्दी - फिर उस समय मुनिराज के संगत से उनको जो श्रावकधर्म प्राप्त हुआ उसे ही वे दोनो अत्यन्त प्रेमी पुत्रकी तरह पालने लगे। ॥९३३॥

मराठी - नंतर त्या वेळला मुनिराजाच्या सोबतीव त्यांना जो श्रावकधर्म प्राप्त झाला, त्यालाच ते अत्यंत प्रेमी पुत्रासारखे पाळू लागले ॥९३३॥

English :- Then due to the harmonious league with the priest they attained the religion of Jainism and rules of a Jain lay man which they rendered lovingly as a child

हिन्दी :-

पहले किसी समय न सुना ऐसे उस धर्म को सुनकर मनोहर आशयवाले वह दोनों पति-पत्नी उनके प्रति आदरवाले हुए, क्या कि अपूर्व के प्रति किसी खुशी नहीं होती? ॥९०८॥

मराठी :-

पूर्वी कधीही न ऐकलेला धर्म ऐकून त्या पति-पत्नीचे मन शुद्ध झाले व ते दोघेही त्या धर्मात रमून बोले कारण अपूर्व गोष्टीत कोण रमत नाही? ॥९०८॥

English :-

They had never heard such a sermon in all their lives, which made their hearts overflow with feeling of elegance and comeliness and feelies of respect for the priest who will no feel happy to hear unprecedented and unparalleled words that had never been heard before?

तं प्रत्यलाभयेतां च निर्दोषैरनादिभिः ॥

कियन्तमपि कालं चाऽस्थापयेतामुपास्तये ॥९०९॥

अन्वयः-

निर्दोषैः अशनादिभिः त प्रत्यलाभयेताम् । कियन्त काल च उपास्तये अस्थापयेताम् ॥९०९॥

विवरणम्:-

निर्गतः दोषः येभ्यस्तानि निर्दोषाणि दोषरहितानि, तैः निर्दोषैः दोषरहितैः अशनमादौ येषां तानि अशनादीनि, तैः अशनादिभिः प्रत्यलाभयेताम् । कियन्त काल च उपास्तये सेवायै तत्र अस्थापयेताम् । निर्दोषैः आहारैः त प्रत्यलाभयेताम् । तस्य सेवां कर्तुं तं कियन्तं काल तत्र अस्थापयेताम् ॥९०९॥

सरलार्थः-

तौ निर्दोषे आहारैः त प्रत्यलाभयेताम् । तस्य सेवा कर्तुं तं कियन्त काल तत्र अस्थापयेताम् ॥९०९॥

गुणशाली:-

वणी दूषणरहित आहार आदि वेद तेभ्योभ्ये तेने प्रतिपाल्य । अने तेभनी वैभावय्य (सेवा) करवा भाटे तेभने उदलल वपन शुधी त्यां राख्य ॥९०८॥

हिन्दी -

फिर दूषणरहित आहार आदि का उन्होंने मुनि को दान दिया, और उनकी वैयावच्च (सेवा) करने के लिये उनकी बहुत समय तक वहाँ रोका ॥९०९॥

विवरणम्:- तत तदनन्तर वाच यच्छति इति वाचमयः, तस्य वाचयमस्य मितभाषिण तस्य ग्रहामुने. एतामनन्तरोक्ता वाच वाणी शृण्वतोः आकर्णयतो तयो दम्पतो- “विष गरल विषतीति विषभृत, तेषा विषभृता सर्पाणा विषमिव गरलमिव” कोपः क्रोध. विगलित- नष्टः ॥९०६॥

सरलार्थ - तत मितभाषिण तरय साधो अन्वतरोक्ता वाचम् श्रुत्वा सर्पाणा विषमिव तयो दम्पत्यो क्रोध विगलित ॥९०६॥

गुल्शनी :- पछी भुनिरशनी भन्त सरभी ते वाणी सांख्यतीं ७ अरी ख्योनीं अरनी पेदे तेथोनीो क्रोध गणी गयो. ॥९०६॥
हिन्दी - फिर मुनिराज की मन्त्र जैसी वाणी सुनकर जहरीले जीवों के जहर समान उनका क्रोध गल गया ॥९०६॥

मराठी - जतर मुनिराजाची मन्त्रासारवी ती वाणी ऐकून, विषारी सापाच्या विषाप्रमाणे त्याचा क्रोध वाळून पडला ॥९०६॥

English - Hearing the speech of the ascetic that seemed to be a holy chant, the anger of theirs which was like the deadly poison of a being, melted away

अथ सार्द्रदृशौ वीक्ष्य तयोर्विज्ञाय योऽप्यताम् ॥
आर्हतं धर्ममाचख्यौ दयामुखं विचक्षणः ॥९०७॥

अन्वय:- अथ सार्द्रदृशौ वीक्ष्य तयो. योऽप्यता विज्ञाय विचक्षण. दयामुखम् आर्हत धर्ममाचख्यौ ॥९०७॥

विवरणम्:- अथ मुनिवचनश्रवणात् अनन्तर सार्द्र अश्रुभिः आर्द्र सार्द्रौ सार्द्र च ते दृशौ च सार्द्रदृशौ वीक्ष्य निरीक्ष्य तयोः दृशौ अश्रुभिः परिहृते दृष्ट्वा, तयो दम्पतो. योऽप्यता पात्रता विज्ञाय विचक्षणः विद्वान् मुनिवरः दया करुणा मुख यस्य सः दयामुखः, त दयामुख करुणाप्रधानम् आर्हत- जिनस्यायम् आर्हत, तमार्हत जैन धर्मम् आचख्यौ कथयामास ॥९०७॥

सरलार्थ - मुनिवचनश्रवणात् अनन्तर तयो दम्पत्यो दृशौ अश्रुभि प्लुते अवलोक्य तयो द्योवता विज्ञाय विचक्षण मुनि दयाप्रधान जैन धर्मम् अकथयत् ॥९०७॥

सोऽवदत् प्रास्थिषि स्थानातह रोहितकाऽभिधात् ॥
अष्टापदगिरि गन्तुमिच्छुस्तीर्थं विवन्दिषुः ॥९०४॥

अन्वयः - सः अवदत् - अह रोहितकाभिधात् स्थानात् प्रास्थिषि। अष्टापदगिरि तीर्थं विवन्दिषु, गन्तुमिच्छुः अस्मि ॥९०४॥

विवरणम्ः - सः मुनिवरः अवदत् - अहं रोहितकम् अभिधा यस्य तद् रोहितकाभिध, तस्मात् रोहितकाभिधात् रोहितकानाम् स्थानात् प्रास्थिषि प्रातिष्ठे। अष्टापगिरि तीर्थं वन्दिषुमिच्छुः विवन्दिषुः गन्तुम् इच्छुः अस्मि ॥९०४॥

सरलार्थ - स. मुनिवर अवदत् - अह रोहितकनाम्न रथानात् प्ररित्त अस्मि। अष्टापदगिरिं नाम तीर्थं वन्दिषु तत्र गन्तुमिच्छामि ॥९०४॥

उज्जरालीः - पृष्ठी ते साधुभ्ये इत्युं इ, तुं रोहितं नाम्ना स्थान्थी अतुं तुं, तथा तीर्थवन्दनं करवाणी ईच्छामि। अष्टापद पर्वत पर ऋउं तुं. ॥९०४॥

हिन्दी - फिर उस साधु ने कहा कि, मैं रोहितक नामक स्थान से आया हूँ, और तीर्थवदना करने की इच्छा से अष्टापद पर्वत पर जा रहा हूँ ॥९०४॥

भारती :- गंतव्यं साधुने महती की, मी रोहितक गावाच्या रथानावरून आलो आहे, आणि तीर्थवदन करण्याच्या इच्छेने अष्टापद पर्वतावर जात आहे. ॥९०४॥

English - Then the priest replied that he had come from a place called Rohitak and was heading for the sacred mount of Ashtapad, in order to worship that spot

मराठी - नंतर तो दुष्टबुद्धी असलेला राजा जसे दानराला रवळण्यासाठी कळपावून वेगळे करावे एसे त्या मुनीला रवळण्यासाठी सार्धावून ओढून आणून माने फिरला ॥१०१॥

English - The King with a cruel intention lifted up the priest as one lifts up a monkey from a group of monkeys and walked away and laughed about the malher

सकलत्रोऽपि भूपस्त क्षमाश्रमणपुङ्गवम् ॥

खेदयामास दौरात्म्याद् यावद् द्वादश नाडिकाः ॥१०२॥

अन्वयः- सकलत्रः अपि भूपः त क्षमाश्रमणपुङ्गव दौरात्म्यात् द्वादश नाडिका. यावत् खेदयामास ॥१०२॥

विवरणम्:- कलत्रेण वह वर्ततेऽसौ सकलत्रः सभार्यः अपि भुव पातीति भूपः नृपः त क्षमाश्रमणपुङ्गवं क्षमाश्रमणश्रेष्ठं दुष्टः आत्मा यस्य सः दुरात्मा दुरात्मनः भावः दौरात्म्य तस्मात् दौरात्म्यात् दुष्टबुद्धित्वात् द्वादश नाडिकाः घटिकाः यावत् पर्यन्तं खेदयामास तोदयामास ॥१०२॥

सरलाय- भार्या सह स. नृप. त क्षमाश्रमणश्रेष्ठ दुष्टबुद्धित्वात् द्वादश घटिकापर्यन्तं रवेदयामास ॥१०२॥

गुञ्जराती:- दुष्ट बुद्धिपाशुपथी राणी सहित ते राजश्रेते भुनिमडाशब्दे भार घडी सुधी परेशान कर्य. ॥१०२॥

हिन्दी:- दुष्ट बुद्धि से रानी सहित उस राजा ने उस मुनिराज को बारह घड़ी तक परेशान किया ॥१०२॥

मराठी:- नंतर राजाने राणीसह दुष्टपणाने त्या श्रेष्ठ मुनिराजाला बारा घटकापर्यंत रवून त्रास दिला ॥१०२॥

English:- Along with his evil-minded wife, the king harassed the priest for twelve hours.

गुणराती :- न्यारे गुड भडाराजने डेहुं डे, छे राजन्। तमो सांभगो. आ लंभूद्धिपना भरतक्षेत्रभां भडान् तीर्थरुप अष्टापद तीर्थनी पासो जेणे शत्रुभोनी राजसंभ्राभ जेथो नथी, जेधुं संगर नाभनुं नगर छे. अने त्यां भस्मगु नामे राजा उत्तो, तथा तेनी वीरभती नाभनी आगुप्रिय राज्ञी उत्ती. ॥८८८॥

हिंदी - तब गुरु महाराजने कहा कि - सुनो राजन् । इस जबूद्धिप के भरतक्षेत्र मे महान् तीर्थरूप अष्टापद तीर्थ के पास कभी भी शत्रुओका युद्ध देखा नहीं है, ऐसा सगर नाम का नगर है । वहा मम्मण नाम का राजा है, और उसकी वीरमती नाम की प्राणप्रिय रानी है ॥८९९॥

मराठी :- गुरु म्हणाले - राजा। एक या जम्बूद्वीपात भरतरवहात महान तीर्थरूप अष्टापद नावाच्या पर्वताजवळ कधीही शत्रूंचे युद्ध न पाहिलेले सगर नावाचे नगर आहे तेथे मम्मण नावाचा राजा आहे. त्याची वीरमती नावाची प्रिय राणी आहे ॥८९८-९९॥

English :- The priest than asked them to listen saferfully. He said that, in this Jammudueep and in this Bharatschetra and near the sacred mount of Ashthapad, there used to be a uity named Sagar, which had never tasted was and bloodshed. This city was reled by asking named Mammann and who had a wife named Uirnat, whom he loved wholeheartedly.

अन्येषुस्तेन पापद्वर्थे सभार्येण पुरात् बहिः ॥
गच्छता सार्यमध्यस्थः साधुरेको विलोकितः ॥९००॥

अन्येषु पापद्वर्थे सभार्येण पुरात् बहिः गच्छता तेन सार्यमध्यस्थः एकः साधुः विलोकितः ॥९००॥

विवरणम् :- अन्येषुः एकस्मिन् दिवसे पापद्वर्थे मृगयायां भार्यया सह वर्ततेऽसौ सभार्यः तेन सभार्येण भार्यया सह पुरात् नगरात् बहिः गच्छता तेन मम्मणेन सार्यस्य मध्यः सार्यमध्यः । सार्यमध्ये तिष्ठतीति सार्यमध्यस्थः सार्ये वर्तमानः एकः साधुः विलोकितः दृष्टः ॥९००॥

गुणशाली :- त्वरे नक्षराण्य दमयन्ती सञ्चित त्वां ऋतेने गुडुभङ्गराजने (अभिप्राय) नभ्या नभ्या नभनी धर्मशाला साधगणी पृष्ठी
अवसरे तेभ्योभ्ये ते गुडुभङ्गराजने पूष्टयुं ३, ॥८८६॥

हिन्दी - तब नलराजाने दमयन्ती सहित वहाँ जाकर गुडुभङ्गराज का भात से गभन किया और उत्तका धर्मशाला गुनने के बाद फिर
अवसर पाकर उन्होंने उन गुडुभङ्गराज से पूछा - ॥८९६॥

मराठी - तेव्हा नलराजाने दमयन्तीसह तेथे जाऊन गुरुभङ्गराजाना भवितभावावे नमस्कार केला त्याचा धर्मपदेश ऐकला व नंतर
सयी साधूज त्यांना विचारले ॥८९६॥

English :- Then King Nal along with his wife Damyanti went to him and wholeheartedly served him,
then heard the sermon given by him, then they spoke to him

भगवान्! कि मया पूर्वभवे कर्म व्यधीयत ॥

राज्यं यदीदृशं लब्ध्वा हारित पुनराप्यत ॥८९७॥

अन्वय:- भगवान्! मया पूर्वभवे कि कर्म व्यधीयता यत् ईदृश राज्य लब्ध्वा हारित पुनः आप्यत ।

विवरणम्:- हे भगवान्! मया पूर्वशास्त्रो भवश्च पूर्वभवे, तस्मिन् पूर्वभवे पूर्वजन्मनि कि कर्म व्यधीयत अक्रियत्। यद् ईदृश समृद्ध राज्य
लब्ध्वा हृते हारितम् गमितम्। ततः पुनः आप्यत अलभ्यत ॥८९७॥

सरलाधः:- हे भगवान्! मया पूर्वभवे कि कर्म कृतम्। येन ईदृश समृद्ध राज्य लब्ध्वा तद् एते हारितम्। ततः पुनः लब्धम् ॥८९७॥

गुणशाली :- हे भगवान्! पूर्वभवमां भं शुं उर्भ भांभुं छुं ३ त्वेधी आहुं राज्य भेगवीने छुं छारी गयो, अने पाहुं भेने राज्य
भेगयुं ॥८८७॥

हिन्दी :- “हे भगवान्! पूर्वभव मे मैने ऐसे कौन से कर्म बाधे थे कि जिससे मैं ऐसा राज्य पाकर भी हार गया, और फिर मैने यह राज्य
प्राप्त किया” ॥८९७॥

प्रतिपन्न मयाऽस्ति ते व्रतावसरवेदनम् ॥

स एषोऽवसरः पुत्र चारित्र्याय तवाधुना ॥८९४॥

अन्वयः-

हे पुत्र! म त; व्रतावसरवेदन प्रतिपन्नमस्ति । अधुना तव चारित्र्याय स एष अवसर अस्ति ॥८९४॥

विवरणम्:-

हे पुत्र! मया ते तव व्रतस्य अवसरः व्रतावसरः । व्रतावसरस्य वेदन व्रतावसरवेदन व्रतावसरस्य ज्ञापन प्रतिपन्न

स्वीकृतमस्ति अधुना तव चारित्र्याय चारित्र्यग्रहणाय एष अवसरः समयः अस्ति ॥ इदानीं त्व चारित्र्य गृहण ॥८९४॥

सरलार्थ -

हे पुत्र! मया तव व्रतावसर ज्ञापन स्वीकृतमस्ति । अगुना तव चारित्र्यग्रहणाय अवसर अस्ति ॥८९४॥

गुजराती :- हे पुत्र! त्वे चारित्र्य लेखानो सभय व्याख्यानुं भें डभूय ड्युं छे, अन्ने डवे त्वे परवोड्युं साधन डरया भाटेनो आ

अवसर छे ॥८९४॥

हिन्दी -

हे पुत्र! तुझे चारित्र्य लेने का समय बताने का मैंने स्वीकार किया था, और अब परलोक की साधना करने के लिये यह समय उचित है ॥८९४॥

मराठी :-

“हे मुला! तुला मी चारित्र्य घेण्याची वेळ कळविण्याचे कबूल केले होते, आता ही वेळच तुला चरित्र ग्रहण करण्यास योग्य आहे ” ॥८९४॥

English -

He continues saying that he had accepted the task to tell him that eats time for him to renounce the world and become a priest, to prepare the way to open the lock of the other world

इत्यावेद्यागमदेवोऽथावधिज्ञानवानपि ॥

आगात्रिरवधिज्ञानो जिनसेनाभिधो गुरुः ॥८९५॥

अन्वयः-

इति आवेद्य अवधिज्ञानवान् अपि देवः अगमत् । अथ निरवधिज्ञानो जिनसेनाभिधः गुरुः आगात् ।

हिन्दी :-

फिर दमयन्ती को पुष्कर नामक पुत्र हुआ, तथा उसने सभी कलाओं का अभ्यास किया, और वह राज्यलक्ष्मी का भोग करने के लिये उचित यौवन वय को प्राप्त हुआ ॥८९१॥

मराठी :-

नंतर दमयन्तीला पुष्कर नावाचा पुत्र झाला, त्याने सर्व कलांचा अभ्यास केला आणि राज्यलक्ष्मीचा उपयोग घेण्यासाठी उचित अशा यौवनवयात प्रवेश केला. ॥८९१॥

English :- Then Darnyanti had sun named Pushkar, who mastered up all the arts and also studied about the kingdoms administration and then in due course attained adolescence.

एवं वर्षसहस्राणि साम्राज्यमभजनतः ॥

अन्येद्युस्तत्पिता देवस्तमुपेत्य प्रत्यबोधयत् ॥८९२॥

अन्वयः:-

नलः एव वर्षसहस्राणि साम्राज्यमभजत् । अन्येद्युः तत्पिता देवः तम् उपेत्य प्रत्यबोधयत् ॥८९२॥

विवरणम्:-

नलः एवं वर्षाणां सहस्राणि वर्षसहस्राणि साम्राज्यम् अभजत् । अन्यास्मिन् दिने अन्येद्युः तस्य पिता तत्पिता देवः तं नलम् उपेत्य प्रत्यबोधयत् प्रतिबोधम् अकरोत् ॥८९२॥

संलार्थः:-

नलः एव सहस्र वर्षाणि साम्राज्यमसेवता। ततः एकरिभत् तत्पिता देवः नलमुपसृत्य त प्रत्यबोधयत् ॥८९२॥

शुश्रूषाती :- भेषी रीते नक्षत्राभ्ये भेड उभार वर्षो शुधी शब्ध भोग्युं. पछी भेड दिवसे देव धर्मेदा तेन। पितृभ्ये तेनी पास

आवीने तेने प्रतिबोध आप्यो रे, ॥८९२॥

हिन्दी :-

इस प्रकार नलराजाने एक हजार वर्ष तक राज्य भोगा। फिर एक दिन देव बने हुए उनके पिता ने उनके पास आकर उन्हें प्रतिबोध दिया ॥८९२॥

मराठी :-

अश्वाप्रकारे नळराजाजी एक हजार वर्षांपर्यंत राज्य भोगले नंतर एके दिवशी देव असलेल्या त्याच्या वडिलांनी नलराजाजवळ येऊन त्याला प्रतिबोध केला. ॥८९२॥

सरतार्ध - पवित्रात्मा नल तीर्थकराणां नलयात्रा करयामस। तथा गुरुणा गुणिना च सेवम् अकरोत् ॥८९॥

गुजराती :- वणी पवित्र आत्मायाणां नलशब्दये तीर्थकरोनी रथयान्त्री इरी, तेभ गुडभडाराजेनी तथा गुणीजनोनी उभेशां सेवा इरी. ॥८९॥

हिन्दी :- फिर पवित्र आत्मावाले नलराजाने तीर्थकरो की रथयात्रा की जैसे गुरुमहाराजाओ की और गुणीजनो की हमेशा सेवा की। ॥८९॥

प्रसादी :- नंतर पवित्र आत्मा असलेल्या नलराजाने तीर्थकराची रथयात्रा केली, तसेच गुरु महाराजाची आणि गुणी लोकांची वोटभी सेवा केली. ॥८९॥

English :- Then this pious soul, King Nal, went on a pilgrimage on his chariot to all sacred spots. He used to always, serve priest and virtuous and meritorious men wholeheartedly

श्रावकाणां च वात्सल्यमतुल्यं विदधेऽनिशम् ॥
सर्वत्राऽप्यकरोन्मान्यमार्हतं स्वं च शासनम् ॥८९०॥

अन्यय :- अनिशं श्रावकाणाम् अतुल्यं वात्सल्यं विदधे। सर्वत्र आर्हतं शासनं स्वं शासनं च मान्यम् अकरोत् ॥८९०॥

विवरणम् :- न विद्यते निशा यस्मिन् कर्मणि यथा स्यात् तथा अनिशं सततं श्रावकाणाम् न विद्यते तुल्यं यस्य तद् अतुल्यं निरुपमं वत्सलस्य भावः वात्सल्यं विदधे चक्रे। सर्वत्र अर्हतामिदम् आर्हतं जैनं शासनं स्वं शासनं च मान्यम् अकरोत् ॥८९०॥

सरतार्ध :- सः नलः सततं श्रावकाणां वात्सल्यमकरोत्। तथा सर्वत्र आर्हतं शासनं रवशासनं च मान्यम् अकरोत् ॥८९०॥

गुजराती :- वणी तेणे उभेशां श्रावकोनुं अनुपम वात्सल्य इत्या भांडुं, अने सर्व जग्याये तीर्थकर प्रभुओनुं तथा पोतानुं पण शासन मान्य इत्यावुं. ॥८९०॥

विवरणम्:-

अस्य नलस्य सुजनस्य भावः सौजन्य सुजनता, न सामान्या असामान्या अलौकिकी वदान्यस्य भावः वदान्यता दातृता उदारता, किम् उच्यते? तेन नलेन कूबरः अपि कपटेन स्व राज्यमपहरन् अपि पूर्ववत् यथापूर्वं युवा चासौ राजा च युवराजः। युवराजस्य भावः कर्म वा यौवराज्यम्। यौवराज्य भजतीति यौवराज्यभाक् कृतः युवराजः कृतः। अपकारिणि अपि उपकारी नलः ॥८८७॥

संलक्ष्यम्:-

नलस्य सुजनता अलौकिकोदारता च किम् उच्यते। नलेन शाठ्येन रवं राज्यमपहरन् अपकारी कूबरः अपि युवराजः कृतः ॥८८७॥

शुद्धशब्दाः:- तेनी शब्दोत्पत्तिः भट्टे तथा तेनी अनुपम उदारपुणः भट्टे (वधारे) शुं अहं १ ३ तेनो हूभरने पुण पूर्वनी येठे भाखो

युवराज अर्थः ॥८८७॥

हिन्दी:-

उनकी सज्जनता के लिये और उनकी अनुपम उदारता के लिये और अधिक क्या कहना? कि जिसने कूबर को भी पूर्ववत् फिर युवराज बनाया ॥८८७॥

भारती:-

नलराजावा सज्जनपणा व असामान्य दातृता काय वर्णवी। त्याने कपटाने राज्य हरण करणाऱ्या कुबरालाही पुन्हा युवराज बनविले ॥८८७॥

English:-

King Nal's gentlemanly and civilly and almost generosity, knew no barriers, as he even forgave his brother Kubar and made him a heir-apparent (Crown-prince)

धर्मोद्धिभूतिः सर्वेति कृतज्ञस्त्वं प्रवर्धयन् ॥

नलो भैरव्या समं तत्र प्रीत्या चैत्यान्यवन्दत ॥८८८॥

अन्वयः:- धर्मात् सर्वा विभूतिः इति कृतज्ञः नलः भैरव्या सह त प्रवर्धयन् तत्र प्रीत्या चैत्यानि अवन्दत ॥८८८॥

उपेन्द्र स्व रावैः स नलः स्फूर्जद्भुजाबलः ॥

ढीकितोपायने रेजे भरतार्धजतेनृपेः ॥८८५॥

अन्वयः- स्फूर्जद्भुजाबलः स नलः भरतार्धजतै ढीकितोपायतं सर्वः नृपे. उपेन्द्र इव रेजे ॥८८५॥

विवरणम्:- भुजयोः बल भुजाबलम् । स्फूर्जत् भुजाबल यस्य सः स्फूर्जद्भुजाबलः देदीप्यमानबाहुबल. स. नृप ढीकितानि

पुरःस्थापितानि उपायनानि प्राभृतकानि वै ते ढीकितोपायाने, ते. ढीकितोपायाने पुरःस्थापितप्राभृतकैः, भरतस्यार्ध भरतार्धम् । भरतार्ध जताः भरतार्धजताः, तै. भरतार्धजतै. भरतार्ध वर्तमानै. सर्वै. जन् पान्तीति नृपाः, तै नृपै राजभिः उपेन्द्र विष्णुः इव रेजे शुशुभे ॥८८५॥

सरदार्य - स्फुरद्बाहुबल स नल पुर, उपायनाणि रथापवादि भरतार्धक्षेत्रे वर्तमानै सर्वै नृपै उपेन्द्र इव रराज ॥८८५॥

गुजराती:- જાજવ-સમાન છે ભુજબળ જેનું એવો તે નલરાજ, અર્ધભરતના ભેટસોગાદો વડે પધારેલા એ રાજાઓ વચ્ચે વિખ્યાની પેઠે શોભવા લાગ્યો. ॥८८५॥

हिन्दी :- स्फूर्तिदायक है भुजाबल जिसका, ऐसा वह नलराजा, भेट किए है उपहार जिन्होंने ऐसे अर्धभरत के सभी राजाओं से विष्णु के समान शोभने लगा ॥८८५॥

मराठी :- बाहुबळ स्फुरणपावत असलेला नलराजा आपल्या समोर अनेक नजराणे ठेवणाऱ्या, अर्धभरतक्षेत्रातील राजांनी विष्णूप्रमाणे शोभू लागला ॥८८५॥

English :- Then Nal was seemed like Vishnu among the kings who had gifted him with different things, had increased the own fulgent and radiance with his own muscular strength

दानसम्मानसम्भाषेरासतामाश्रितारस्ता ॥

द्विषोऽपि तोषयामास सौजन्यातिशयात्रलः ॥८८६॥

अन्वयः- तदा नलः आश्रितः आसताम् । सौजन्यातिशयात् द्विषः अपि दान सम्मान सम्भाषैः तोषयामास ॥८८६॥

નલો મિદલિમાઽભાગ્યઃ પ્વલિમશુભોદયઃ ॥

સર્વ તદાઽજયત્તસ્માત્ ભાગ્યં હેતુજયાય યત્ ॥૮૮૩॥

અન્યઃ:- તદા મિદલિમાઽભાગ્યઃ પ્વલિમશુભોદયઃ નલઃ તદા તસ્માત્ સર્વમ્ ંજયત્ । યત્ ભાગ્ય જયાય હેતુઃ ભવતિ ॥૮૮૩॥

વિવરણમ્:- તદા મિદલિમં શિવં ન ભાગ્યમભાગ્યમ્ । મિદલિમમભાગ્ય યસ્ય સઃ મિદલિમાઽભાગ્ય સ્પર્શેન્નદુર્ભાગ્યઃ, પ્વંમલિમઃ પતઃશુભસ્ય ઉદયઃ યસ્ય સઃ પ્વંલિમશુભોદયઃ પત્કશુભોદયઃ નલઃ તદા તસ્માત્ કૃતરાત્ સર્વમ્ ંજયતી યત્ યત્ । ભાગ્ય દેવં જયાય વિજયાય હેતુઃ કારણ ભવતિ દૈવાયત્તો વિજયઃ, इत्यर्थः ॥ अधुना दुष्कर्मणो विनश्यात् शुभकर्मणश्चोदयात् नलः जयं लेभे ॥८८३॥

જયં લેભે ॥૮૮૩॥

સરતાર્થ:- દુર્માર્ગદરસ્ય વિનાશાત્ શુભકર્મશ્રાશ્ચ ઉદયાત્ બલ. કૃતરાત્ સર્વમંજયત્ । તથાહિ ખાઠ્ય જાયાય હેતુ ભવતિ ॥૮૮૩॥

શુભરાતી:- જેવું દુર્ભાગ્ય નશ્ચ થયું છે, તથા જેના શુભનો ઉદય પરિપક્વ થયેલો છે, એવા નલરાજ્યએ તેની પાસેથી સધલું રાજ્ય તે જ સ્થળે જીતી લીધું, કેમ કે જીત માટે ઉત્તમ ભાગ્ય જ કારણભૂત છે. ॥૮૮૩॥

હિન્દી:- जिस का दुर्भाग्य नष्ट हुआ है, और जिस के शुभ का उदयकाल परिपक्व हुआ है, ऐसे नलराजा ने उसके पास से सब राज्य उसी समय जीत लिया, क्योंकि जीत के लिये उत्तम भाग्य ही कारणभूत है ॥८८३॥

મરાઠી:- दुर्भावाचा नाश झाल्यामुळे व शुभ कर्माचा उदय झाल्याने नलराजाने कृतराजवळून सर्व राज्य जिंकून घेतले कारण भावच जयाला कारण असते ॥८८३॥

English:- Nal's calamitous ill-luck was now destroyed and the day of auspicious omens dawned, so Nal won back everything What can one do against a man if the Godders of destiny is smiling upon him ?

मराठी :-

पराक्रमाने व सैन्याने सर्व पृथ्वीला व्यापून टाकणारा नलराजा आला आहे असे जाणून कूबर मृत्यूच्या जवळचात सापडल्यासारखा धरधर कापू लागला ॥८८०॥

English -

When Kubar recieved the message that Nal had arrived with a huge army that had pressed down, the earth by its weight, began to tremour, although he was standing inbetween a huleracker, which can crack him to death anytime

देवनैवेव दुध्यस्वेत्युचे दूतेन तं नलः ॥
शस्त्राशस्त्रि न नो युक्ता मिथः सोदरयोः पुनः ॥८८१॥

अन्वयः-

देवनैः एव युध्यस्वा इति नलः दूतेन तम् ऊचे । सोदरयोः नौ मिथः शस्त्राशस्त्रि न युक्ता ॥८८१॥

विवरणम्:-

देवनैः पाशैः एव युध्यस्व । इति नलः दूतेन तं कूबरम् ऊचे। समानमुदर ययोः तौ सोदरौ, तयोः सोदरयोः भावोः नौ आवयोः मिथः परस्पर शस्त्रैः शस्त्रैः प्रहृत्य प्रवृत्त युद्ध शस्त्राशस्त्रि न युक्ता न युज्यते॥८८१॥

सरलार्थः-

पाशैः एव युध्यस्वा इति नलः दूतेन तं नलम् अवदत् - सोदरयोः आवयोः परस्पर शस्त्राशस्त्रि युद्ध कर्तुं न युज्यते ॥८८१॥

शुश्रूषाती :-

पासओ वरे ङ (भारी साथे) तुं युद्ध करे. ओभ नलराज्यओ दूत भारइते तेने उडेवउचुं, उभे उ परस्पर सगा। भाई ओवा। थापणी वओओ थओओनुं युद्ध योग्य नथी. ॥८८१॥

हिन्दी :-

“पासो द्वारा तुम मेरे साथ युद्ध करो।” ऐसा नलराजा ने दूत द्वारा उसे सदेशा भिजवाया क्यो कि परस्पर सगे भाईओ मे शस्त्र-युद्ध योग्य नही। ॥८८१॥

मराठी :-

फासे टाकूनच युद्ध कर असे नलराजाने दूतामार्फत कूबराला कळविले कारण आपल्या दोघा सख्याभावात परस्परात शस्त्राशस्त्री युद्ध योग्य नाही ॥८८१॥

विवरणम्:-

नलः तैः भुव पालयन्तीति भूपाला, तैः भूपालैः नृपैः सह कूबरेण कनीयसा भआजा शठस्य भावः शाठ्यं, तस्मात् शाठ्यात् कपटात् आहताम् अपहृता गृहीता निजा श्रिय राज्यलक्ष्मी प्रत्याहर्तुं प्रयत्नेतुं कोशाला नगरीं प्रति अचालीत् अगमत् ॥८७८॥

सरलार्थः-

नल. तै. नृपै. सह कूबरेण शाठ्यात् अपहृता रवां श्रिय प्रत्याहर्तुं कोशाला प्रति अचालीत् ॥८७८॥

गुजराती:- पछी नक्षराब्धे, इभरे दुय्याई अरीने इसी वीधेवी योनानी लक्ष्मीने पाछी भेषाववा भाटे ते राजाब्धो साहिते ईश्वरान्धरी तरक्ष प्रथाणु अयु. ॥८७८॥

हिन्दी -

फिर नलराजा ने कुबेर द्वारा कपट से हरण की हुई अपनी राजलक्ष्मी को वापस प्राप्त करने के लिये उन राजाओ सहित कोशालानगरी की ओर प्रयाण किया ॥८७८॥

मराठी -

नवर नलराजाने कुबराने कपट करून हरण केलेली, रचत वी राजवलक्ष्मी परत मिळविण्यासाठी त्या राजांसह कोशाला नगरीकडे प्रयाण केले ॥८७८॥

English - Then King Nal proceeded towards the city of Koshala along with the other kings in order to teach Kubar and lesson, who had shalched away his Kundom using unjust and illegal means.

कैश्चित् प्रयाणकैः पृथ्वीं छादयन्निव सैनिकैः ॥

नलः कौशलमुद्यानं रतिवल्लभमावसत् ॥८७९॥

अन्वयः-

नलः कैश्चित् प्रयाणकैः सैनिकैः पृथ्वीं छादयन् इव कौशल रतिवल्लभम् उद्यानम् आवसत् ॥८७९॥

विवरणम्:-

नलः कैश्चित् प्रयाणकैः सैनिकैः पृथ्वी भूमि छादयन् उपवनम् आवसत् । सेनानिवेशम् अकारयत् ॥८७९॥

सरलार्थः-

नल कैश्चित् प्रयाणकै सैनिके पृथ्वी छादयन् (आवृणवन्) इव कौशलायाः रतिवल्लभ नाम उपवनम् आवसत् ॥८७९॥

गुजराती :- पछी उटलेइ प्रथाणु सैनिको वरे जाले पृथ्वीने आच्छादिते अरतो डोभ तेभ नक्षराब्ध ओशालानगरीना रतिवल्लभ

राज्ञा भीमरथेनाथ दधिपर्णादिभिः समम् ॥

भूरिभूपतिसामन्त्यान् नलो राज्येऽभ्यषिच्यत ॥८७६॥

अन्वयः- अथ राज्ञा भीमरथेन दधिपर्णादिभिः सम भूरिभूपतिसामन्त्यात् नलः राज्ये अभ्यषिच्यत ॥८७६॥

विवरणम्:- अथ अनन्तरं राज्ञा नृपेण भीमरथेन दधिपर्णः आदौ येषां ते दधिपर्णादयः, तैः दधिपर्णादिभिः समं भूरयश्च ते भूपतयश्च भूरिभूपतयः महानृपाः । भूरिभूपतीनां सामन्त्य भूरिभूपतिसामन्त्य, तस्मात् भूरिभूपतिसामन्त्यात् महानृपाणां सम्मत्या नलः राज्ये अभ्याषिच्यत अभिषिक्तः । भीमरथः दधिपर्णादिभिः भूरिभूपतिभिः विपुश्य नलं राज्ये अभ्यषिच्यत् ॥८७६॥

सरलार्थः- अनन्तर भीमः नृपः दधिपर्णादिभिः भूरिभूपतिभिः सम्मन्त्य नलं राज्ये अभ्यषिच्यत् ॥८७६॥

गुणशाली :- पृष्ठी लीभरथराज्ये दधिपर्ण आदिनी साथे भूपीने धाशु॥ राजनी संभतिथी नक्षराज्ये राज्याभिषेक ३र्थे.

हिन्दी :- फिर भीमरथ राजाने दधिपर्ण आदि के साथ मिलकर बहुत से राजाओंकी समति से नलराजा का राज्याभिषेक किया॥८७६॥

मराठी :- नंतर भीमरथराजाने दधिपर्ण इत्यादी अनेक राजाशी विचार विनिमय करून त्याच्या संपत्तीने नलराजाला राज्यभिषेक केला॥८७६॥

English :- Then King Bhim and King Dadiparne with the approval of many other kings coronated Nal as King

श्रीकेशराजविमानस्य ईश. केशरः आह्ला नाम यस्य सः केशराह्. केशरनामा सुर देव अभवम् ॥८७४॥

सरातार्थ - स. अञ्जलि बद्धा दमयन्ती मुवाच। निरिगुहास्थितया तवया प्रबोध्य य जैनधर्मं वाहित । स तापसनामा अह मृता जिनधर्मप्रभावत् सौधर्मे देवलोके श्रीकेशराजविमानस्य ईश. केशरनामा देव अभवम् ॥८७४॥

गुजरशाली :- पृथी ते ङाथ जेहीने दमयन्तीने इहेवा लाग्यो इ, पर्वतनी गुह्यभां रहेवा येवा तमे प्रतिबोध पभाहीने के तापस नाभना भागुसने केनधर्म पभाउयो उत्तो, ते हुं भरण पाभीने जिनधर्मना प्रभावयी सौधर्मे देवलोकाभां श्रीकेशर नाभना विमानतो स्वाभी इशर नाभतो देव उत्पन्न थयो हुं. ॥८७४॥

हिन्दी - फिर वह हाथ जोड़कर दमयन्ती से कहने लगे कि, पर्वत की गुफा में रहते हुए आपने प्रतिबोध देकर जिस तापस नामक आदमी को जैनधर्म प्रदान किया था वह मैं मृत्यु पाकर जिनधर्म के प्रभाव से सौधर्म देवलोके में श्री केशर नामक विमान का स्वामी केशर नामक देव उत्पन्न हुआ हूँ ॥८७४॥

मराठी :- नंतर तो हाथ जोडून दमयन्तीला म्हणाला की, पर्वताच्या गुहेत राहात असताना तुम्ही प्रतिबोध देवून ज्या तापस नाच्या माणसाला जैन धर्माची दीक्षा दिली होती. तो मी मृत्यु पावून, जैन धर्माच्या प्रभावाने सौधर्मनावाच्या देवलोकात श्रीकेशर नावाच्या विमानाचा स्वामी केशर नावाचा देव उत्पन्न झालो ॥८७४॥

English :- The God going hands towards Damyanti said to her, that he was a man named Tapas who lived in a cave carved in a mount and whose vigilance and knowledge had granted him the jain religion and when in due-course, he died he became a chef named Kesar of an aeroplane named Kesar, in a heaven named Sadharne and all due to the majestic influence and magnanimity of the jain religion

ગુજરાતી :- પછી ભીમરાજએ પોતાની પુત્રી પરના પ્રેમને વશ થઈને, તે પર ઉપકાર કરનારા અને ન્યાં આવેલા એવા તેઓ
બધાનો સન્કાર કર્યો. ॥૮૭૧॥

હિન્દી - ફિર भीमराजाने अपनी पुत्री पर प्रेम-वश होकर, उसपर उपकार करनेवालों का और वहाँ आए हुए सभी लोगो का सत्कार
किया ॥८७१॥

પસાળી .- તતર भीमराजाने रवत च्या पुत्रीवरच्या प्रेमात्ता वश होऊन, तित्यावर उपकार करणाऱ्या आणि तेथे आलेल्या सर्वांचा
सत्कार केला ॥८७१॥

English :- Then Kind Bhim, felicitated all the people who had taken care of his beloved daughter and
the others who had gathered there.

અપરેદ્યુઃ પુનસ્તેષાં भीमस्थाने निषेदुषाम् ॥

પ્રાતર્દ્વિતીયવત્ ભાસ્વાન્ કોઠપ્યાગાત્ ભાસ્વરઃ સુરઃ ॥૮૭૨॥

અન્વયઃ- અપરેદ્યુઃ પુનઃ તેષાં भीमस्थाने निषेदुषां પ્રાતઃ દ્વિતીયઃ ભાસ્વાન્ ઇવ કોઠપિ આસુરઃ સુરઃ આગાત્ ॥૮૭૨॥

વિવરણમ્:- અપરસ્મિન્ દિને અપરેદ્યુઃ પુનઃ તેષાં भीमस्था आस्थानं भीमस्थानं तस्मिन् भीमस्थाने भीमस्य सशामण्डये निषेदुषां
सतां उपविष्टवता सता प्रातः प्रभाते द्वितीयः भास्वान् सूर्यः इव कः अपि भासुरः तेजस्वी सुरः देवः तत्र आगात्
आयात् ॥८७२॥

સરતાર્થઃ- અપરસ્મિન્ દિને વદા તે સર્વે भीमस्य आस्थाने उपविष्टाः आसन् तदा प्रभाते द्वितीयः सूर्यः इव भासुरः कोऽपि सुरः तत्र
आगात् ॥८७२॥

ગુજરાતી :- પછી એક દિવસ તેઓ સઘળા ભીમરાજની સભામાં બેઠા છે, એવામાં બીજ સૂર્ય સંસ્થા કોઈડ તેજસ્વી દેવ પ્રભાતમાં
ન્યાં આવ્યો. ॥૮૭૨॥

सम्मानितः ॥८६८॥

सरलार्थः- एनदेव सार्धवाह दूतान्त विज्ञाय नृपसमीपमागच्छात् । तदा अय दमयन्त्या पूर्वोपकारी वर्तते इति कृत्वा भृश सम्मानित ॥८६८॥

गुञ्जली :- पछी ते सभाथार भणायी धनदेव सार्धवाह भण राख पासो आव्यो, तथा दभ्यंतीनो ते पूर्वो उपकारी होयथी, ते सभये तेभणो तेनो धणो व सत्तर अर्थो. ॥८६८॥

हिन्दी - फिर यह समाचार मिलने पर धनदेव सार्धवाह भी राजा के पास आया, वह दमयन्ती का पहल उपकारी होने से, उस समय दमयन्तीने उसका बहुत ही सत्कार किया ॥८६८॥

मराठी :- नंतर ती बातमी मिळताच एनदेव सार्धवाह पण राजाजवळ आला, आणि दमयन्तीचा तो पूर्वीचा उपकारी असल्याने त्या वेळेला त्याचा सत्कार करण्यात आला ॥८६८॥

English :- Then the chef of the encampment, Dhandev, arrived there, as he had received the good news and wholeheartedly felicitated Nal as he was obligated to Damyanti

ऋतुपर्णनृपं देव्या सुतया च समन्वितम् ॥

तं तापसपुराध्यक्षं वासन्ताख्यं च सार्धपम् ॥८६९॥

प्रस्थान्यात्मपितुः पार्थात् दूतानाजूहवत् तदा ॥

भीमभूस्तत्कृतैस्तैस्तैरुपकारैरिवेरिता ॥८७०॥ (युग्मम्)

अन्वयः-

तदा तत्कृतैः तैः तैः उपकारैः इव इरिता भीमभू आत्मपितुः पार्थात् दूतान् प्रस्थाप्य देव्या सुतया च समन्वितं ऋतुपर्णनृपं, तापसपुराध्यक्षं वासन्ताख्यं त सार्धपम् अजूहवत् ॥८७०॥

विवरणम्:-

तदा तैः कृताः तत्कृताः, तैः तत्कृतैः (ऋतुपर्णादिकृतैः) तैः तैः नानाविधैः उपकारैः इरिता प्रेरिता इव भीमात् भवतीति भीमभूः भीमात्मजा दमयन्ती आत्मनः पिता आत्मपिता, तस्य आत्मपितुः स्वजनकस्य पार्थात् दूतान् प्रस्थाप्य ॥८७०॥ देव्या सा या सुतया कन्यया च समन्वित युक्त ऋतुपर्णनृपम्, तथा तापसपुरस्य अध्यक्षं तापसपुराध्यक्षं वसन्ताख्यं

विवरणम्:-

अथ अनन्तर प्रियस्य प्रियेण वा सङ्गः प्रियसङ्गः तस्मात् प्रियसङ्गात् अभिग्रहे नियमं पूर्णं भति भीमस्यापत्य स्त्री भेमी भीमात्मजा दमयन्ती जिनानाम् ईशिता जिनेशिता, तस्य जिनेशितुः जिनेश्वरस्य स्नात्र च अङ्गराजभाटलङ्काराश्च पुष्पाणि च अशुकानि वस्त्राणि च स्नात्राडङ्गराजलङ्कारपुष्पांशुकानि तैः स्नात्राडङ्गराजलङ्कारपुष्पांशुकैः अर्चनं पूजनम् अकरोत् ॥८६६॥

सरलार्थः-

अनन्तर प्रियस्य सङ्गात् अभिग्रहे पूर्णं जाते दमयन्ती रत्नात्राङ्गराजलङ्कारपुष्पवस्त्रैः भगवत्. जिनेश्वरस्य पूजनम् अकरोत् ॥कृत्वा ॥८६६॥

गुणशती:-

५४१ स्वाभीना सभाभयधी पोतानो अभिग्रह संपूर्णं धया धाए दभयन्ती स्नात्र, अंशविलेपन, अलङ्कार, पुष्प, तथा वस्त्र वरे श्रीजिनेश्वरप्रभुनुं पूजनं करीने, ॥८६६॥

हिन्दी:-

फिर स्वामी के समागम से अपना अभिग्रह पूरा होने पर दमयन्तीने स्नात्र, अंशविलेपन, अलङ्कार, पुष्प और वस्त्रों से श्री जिनेश्वर प्रभु की पूजा की ॥८६६॥

मराठी:-

नंतर रवामीच्या समागमनाने रवत्.वा अभिग्रह पूर्ण झाल्यावर दमयन्तीने रत्नात्र, अंशविलेपन, अलङ्कार, पुष्प आणि वस्त्रांनी श्री जिनेश्वरप्रभूचे पूजन केले ॥८६६॥

English:-

Then Damyanti did a puja to Lord Jimeshwar of the Snatras, applied sandelwood, decked herse with ornaments of flowers and garments as her solemn vow and resolution, had been fulfilled

विकृतीश्च पुरोन्यस्य पत्रपूनीफलादि च ॥

स्वीचकार स्वयं यस्मादाहृतानामियं स्थितिः ॥८६७॥

अन्वयः-

पुरः विकृतीः पत्रपूनीफलादि च न्यस्य स्वयं स्वीचकारा यस्मात् आहृतानाम् इयं स्थितिः अस्ति ॥८६७॥

ऊचं च सार्वभौमसत्त्व पण्यन्तां वय तव ॥

तत्कृत्येषु नियुङ्क्ष्वास्मानावश्यानिव नैषधे ॥८६४॥

अन्वय:-

ऊचं च। हे नैषधे। त्व सार्वभौमः असि। वय तव परवन्तः स्मः। तद् अस्मान् आवश्यान् इव कृत्येषु नियुङ्क्ष्व ॥८६४॥

विवरणम्:-

ऊचं वभाषे च - इ नैषधे। त्व सर्वाचासौ भूमिश्च सर्वभूमिः। सर्वभूमेः ईश्वरः सार्वभौमः असि। वय तव परवन्तः परार्थना स्मः। तस्मात् कारणात् त्वम् अस्मान् आवेष्टुं योग्यान् आवश्यान् सेवकान् इव कृत्येषु कार्येषु नियुङ्क्ष्व नियोजय ॥८६४॥

सरकार्प:-

उवाच च। हे नैषधे जल। त्व सर्वभूमे रवामी सार्वभौमः असि। वय तव परापीनाः स्मः। तत् तव सेवकां इव अस्मान् कार्येषु नियुङ्क्ष्व ॥८६४॥

गुणशाली:- ५४। तेष्टु (नवराजने) इष्टुं ई, हे राजन्। आप तो बुद्धवर्ती छौ, अने अमे तो तक्षने स्वाधीन छीअे, आदि अक्षोने मोडरोनी पेठ ओई अर्थोभिं ज्यो। ॥८६४॥

हिन्दी -

फिर उन्हो ने (नलराजा से) कहा कि, हे राजन्। आप तो चक्रवर्ती है, और हम तो आपके अधीन है, इसलिये हमें दास के समान किसी कार्य में सलज्ज कीजिए ॥८६४॥

मराठी -

व भीमराजा नलराजाला म्हणाला, हे राजन्। तुम्ही तर सर्व भूमीचे रवामी चक्रवर्ती आहात आम्ही तुमच्या रवापीन आहोत, त्यामुळे आम्हाला नोकराप्रमाणे काही काम सांगावे ॥८६४॥

English - Then king Bhim addressing king Nal as an universal monarch, said to him that he was just a small fry under his majesty's thumb and should therefore engage him with a task befitting a servant

हिन्दी -

फिर दमयन्ती के अत्यन्त प्रार्थना करने से उस कुब्जने बिनिफल और पेटीमे से वस्त्र आदि निकाले और पहनकर वह सत्य स्वरूपवाला नलराजा प्रगट हुआ॥८६१॥

मराठी :-

नंतर दमयन्तीने अत्यंत प्रार्थना के लियानंतर त्या कुब्जाने बेलफळाद्वारे वस्त्र, अलंकार वगैरे काढून परिधान केले सुंदर रूप असलेला खरा नलराजा प्रकट झाला ॥८६१॥

English :-

Then due to the continous petitions of Damyanti, he took of the wood-apple and the celestial gesment from his box and wearing it came in his original form

तथास्थं वीरस्य त भैमी प्रेमपूरादिवातुरा॥
लतेव पादपं गाढमवजूढा स्ववल्लभम् ॥८६२॥

अन्वय:-

तथास्थं तं वीरस्य प्रेमपूरात् इव आतुरा भैमी लता पादपम् इव स्ववल्लभ गाढम् अवजूढा ॥८६२॥

विवरणम्:-

तथा स्वरूपेण तिष्ठतीति तथास्थः त तथास्थ स्वरूपेण तिष्ठन्त त नलं वीरस्य अवलोक्य प्रेम्णः पूरः प्रेमपूरः, तस्मात् प्रेमपूरात् इव आतुरा उत्सुका भीमस्यापत्य स्त्री भैमी भीमकन्या दमयन्ती यथा लता पादः पिवतीति पादपः, त पादप वृक्ष गाढमालिङ्गति तथा स्वस्ववल्लभः स्ववल्लभः त स्ववल्लभ स्वप्रिय नल गाढम् अवजूढा आलिङ्गितवती ॥८६२॥

संलार्थ:-

स्वरूपरथ त दृष्ट्वा प्रेमपूरात् इव आतुरा दमयन्ती लता वृक्ष यथा गाढमालिङ्गति तथा रववल्लभ नलं गाढम् आलिङ्गितवती ॥८६२॥

शुभरानी:-

असत्य स्युपभोगं रवेष्टाते नलराजने जेठने दभयन्ती जेठने प्रेभना। उल्लसथी उत्सुं थई पृक्ष ने वेवडीनी पेडे पोतना। ते स्वाभीने वण्णी पडी. ॥८६२॥

हिन्दी -

असली स्वरूप में आये हुए नलराजा को देखकर दमयन्ती प्रेम के आवेग से उत्सुक होकर वृक्ष की लताओं के समान अपने स्वामी से लिपट गई ॥८६२॥

गुणराती :- तेनो नेटवो भृगु स्पर्श धत्ति न क्षुलुपरभा वरसादना जलत्वा संधोऽधो जेस नया जेवा अंडुरावाणी पृथ्वी धाय,
तेभ दभयन्तीनुं शरीर (रोमांथिन) धधु ॥८१॥

हिन्दी - उसका उतना स्पर्श होते ही क्षणभर में बरसात के जल के संयोग से जेसे नये उजनेवाले भकुरोवान्ती पृथ्वी हाता है,
उसीप्रकार दमयन्ती का शरीर रोमांचित हुआ ॥८१॥

मराठी :- त्याचा तेवढा अतिशय हलका स्पर्श होताच क्षणभरात पावसाळ्याच्या पाण्याच्या संयोगाने जसे नव्या उजवणाऱ्या अकुराणी
पृथ्वी रोमांचित होते, त्याप्रमाणे दमयन्तीचे शरीर रोमांचित झाले ॥८१॥

English - With just a light touch of Nal she experienced horripilation, just as the fresh showers, accidentally
waters, sprouts and offshoots, which in turn shoots out on every corner of the earth, as if being
horripilated, by the touch of rain

प्रसुप्ता मां तदा त्याक्षीश्चिराद् दृष्टोऽसि वल्लभा ॥
काधुना यास्यसीत्युक्त्वा धृत्वा नीतो गृहान्तरे ॥८६॥

अन्वयः :- हे वल्लभा! तदा त्व प्रसुप्ता माम् अत्याक्षीः । चिरात् दृष्टः असि । अधुना क यास्यसि, इति उक्त्वा धृत्वा गृहान्तरे नीतः
॥८६॥

विवरणम् :- हे वल्लभा! हे प्रिय! तदा त्व प्रसुप्ता शयिता माम् अत्याक्षीः अत्यजः । चिरात् बहोः कालात् अनन्तर दृष्टः असि । अधुना
क यास्यसि गमिष्यसि? इति उक्त्वा दृत्वा च सः गृहस्य अन्तरे - गृहान्तरे नीतः । इत्युक्त्वा त कुब्ज धृत्वा दमयन्ती
गृहान्तरे अनयत् ॥८६॥

सरलाय :- हे वल्लभा! दत्ता त्व सुप्ता माम् अत्यज । अगुना चिरात् दृष्टः असि । इदानीं क यास्यसि । इति उक्त्वा दमयन्ती त गृहीत्वा
गृहान्तरे अनयत् ॥८६॥

सप्तार्ध:-

अनन्तर पृष्ठः स कुल्ज विहरय अवदत् - तुष्माक राजमार्गंऽपि भ्रम. भवति । साक्षात् वासव. इन्द्र. इव नलः क। नारकाकृति.
अह च क ॥८५७॥

गुणरानी:- पृथीनेने पूषपाथी ते उसीने बोल्थो रे, हे राजन्! आ सीध। थो लम्बा राजभूमीं भू। नभोने (उभ) लभ थ। थ रे?

साक्षात् इन्द्र सरथो नल भू। अने नारदी सरथी आहुतिवाणो हुं भू।? ॥८५७॥

हिन्दी -

फिर उसे पूछने पर वह हँसकर बोला कि हे राजन। इस सीधे राजमार्ग में भी आप को (कैसा) भ्रम हो रहा है? साक्षात् इन्द्र
जैसा नल कहाँ? और नारकी जैसी आकृतिवाला मैं कहाँ? ॥८५७॥

मराठी :-

मग त्याला विचारल्यानंतर तो हसून म्हणाला की, प्रसिद्ध अशा राजमार्गावरीही तुम्हाला भ्रम होत आहे. साक्षात् इन्द्राप्रमाणे
असलेला नलराजा कोठे? आणि नारकी जीवाप्रमाणे आकृती असलेला मी कोठे? ॥८५७॥

English :- When the hunchback was questioned, he laughed it off asking the king as to why in his
wildest of dreams did he ever imagine to compare him, who is a shaelen being who is fit to go
to hell to Nal who is like India in all ways

तथाप्यत्सुपरुद्धस्तद्वक्षोऽङ्गुल्याथ सोऽस्पृशत् ॥
अतिलाघवतो दृष्टेरिवान्तःस्थं तृणं हरन् ॥८५८॥

अन्वय:-

अथ तथापि अति उपरुद्धः सः अतिलाघवतः दृष्टेः अन्तःस्थं तृण हरन् इव अङ्गुल्या तद्वक्षः अस्पृशत् ॥८५८॥

विवरणम्:-

अथ अनन्तरं तथापि अतिशयेन उपरुद्धः असुपरुद्धः सः कुब्जः अतिलाघवतः अतिलाघवेन दृष्टेः नयनस्य अन्तः तिष्ठतीति
अन्तःस्थं तृण हरन् इव अतिलाघवतः अङ्गुल्या तस्याः दमयन्त्याः वक्षः उरः तद्वक्षः दमयन्त्याः उरः अस्पृशत् ॥८५८॥

सप्तार्ध:-

तथापि अत्युपरुद्धः सः कुब्ज. अनन्तर अतिलाघवेन दृष्टे. अन्त.स्थं तृणं हरन् इव अङ्गुल्या दमयन्त्याः वक्ष.स्थलम् अपृशत्
॥८५८॥

ક્રીડયા વ્રીડયા વાપિ મન્ત્રતસ્તન્મતોઽથવા ॥

અસૌ ચક્રેઽઙ્ગવૈકૃત્યં નલ એવ ન સંશયઃ ॥૮૫૫॥

અન્ય:-

અસૌ ક્રીડયા વ્રીડયા વા મન્ત્રતઃ તન્ત્રતઃ વા અઙ્ગવૈકૃત્ય ચક્રે । અસૌ નલઃ એવ અસ્તિ । ન સશયઃ ॥૮૫૫॥

વિવરણમ:-

અસૌ ક્રીડયા વા વ્રીડયા લજ્જયા વા મન્ત્રતઃ મન્ત્રૈઃ, તન્ત્રતઃ તન્ત્રૈઃ અજ્ઞાનામવયવાના વૈકૃત્ય અઙ્ગવૈકૃત્યમ્ અવયવવિકારિત્વ ચક્રો અસૌ નલઃ એવ અસ્તિ । इत्यत्र सशयः न वर्तते ॥८५५॥

સરલાધ:-

અસૌ ક્રીડયા વા લજ્જયા વા મન્ત્રૈઃ વા તન્ત્રૈઃ વા રચાણિ અઙ્ગાણિ વિકૃતાણિ અક્રોત્ । અસૌ નલ એવ અસ્તિ । अत्र सशय न वर्तते॥८५५॥

ગુજરાતી :- ક્રીડાથી અથવા લજ્જાથી, મંત્રથી અથવા તન્ત્રથી તેણે આખા શરીરનો ત્યાગ કર્યો છે, માટે તે નલ જ છે, એમાં સંદેહ નથી. ॥૮૫૫॥

હિન્દી -

ક્રીડા સે અથવા લજ્જા સે, મન્ત્ર સે અથવા તન્ત્ર સે ઉસને અપને પૂર્ણ શરીર કો વિકૃત કિયા હૈ। वह नल ही है इसमे कोई संदेह नहीं है ॥८५५॥

મરાઠી :-

क्रिडा म्हणून अथवा लाजेने मंत्र तत्राच्या द्वारा याने आपले सर्व शरीर विकृत केले आहे हा नलच आहे यात काही संशय नाही. ॥८५५॥

English :- King Nal has, due to some fun and frolic or some shameful deed or due to some magic incantation or some enchantment, has attained such an uncommon and an unnatural appearance

નલાજુલ્યાડપ્યહં સ્પુષ્ટા સઘઃ પુલકમાવટે ॥

અસ્યાજુલ્યાપિ ચેત્ સ્પુષ્ટા સ્યાં તથા સૌ તતો નલઃ ॥૮૫૬॥

અન્ય:-

अह नलाजुल्या अपि स्पुष्टा सघः पुलकम् आवहे । अस्य अजुल्या अपि स्पुष्टा तथा स्या चेत् ततः असौ नलः ॥८५६॥

गुजरानी :- पछी एधि पुराशे अये देवो ने पण दुर्लभ अये ते ओज्जो वे परिवार सहित भीमशब्दे ओज्ज्व करायुं ॥८५२॥

हिन्दी - फिर दधिपर्ण राजाने देवो को भी दुर्लभ ऐसे उस भोजन से परिवारसहित भीमराजा को भोजन करायो ॥८५२॥

मराठी :- जंतर दधिपर्ण राजावे देवाला पण दुर्लभ अशा भोज्य पदार्थांनी कुटुंबासहित भीमराजाला जेवण करविले ॥८५२॥

English :- Then King Dadiparne fed the whole family of King Bhim such 'delicious food, that was difficult to be attained even by the Gods.

श्रेयस्यानाय भोज्यानि भुक्त्वा सर्वाणि तान्यापि ॥
प्राग्भुक्तरससंवादाजिश्चिनोति स्म तं नलम् ॥८५३॥

अन्वय :- भेमी अपि तानि सर्वाणि अपि भोज्यानि आनाय भुक्त्वा प्राग्भुक्तरससंवादात् तं नल निश्चिनोति स्म ॥८५३॥

विवरणम् :- भीमस्य अपत्यं स्त्री भेमी भीमकन्या दमयन्ती अपि तानि सर्वाणि भोज्यानि दासीभिः आनाय भुक्त्वा आर्याय प्राक्पूर्व भुक्तश्चासौ रसश्च भुक्तरसः । भुक्तरसेन सवायः भुक्तरससंवादात् भुक्तरसानुकूल्यात् तं नलं निश्चिनोति स्म । सः नलः अस्ति इति निरचिनोत् ॥८५३॥

संवादार्थः :- दमयन्ती अपि दासीभिः तानि सर्वाणि भोज्यानि आनाय अभुङ्क्त्वा पूर्व भुक्तरसानुकिल्यात् तं नलं निरचिनोत् ॥८५३॥

गुजरानी :- पछी दमयन्तीये पण ते ओज्जो भजावीले, तथा ते भाईने, पूर्व अधिवा रस साथे सरभाभणीधी ते नक्षराशे जे, अये निश्चय कर्यो ॥८५३॥

हिन्दी :- फिर दमयती ने भी दासी द्वारा वह भोजन मणवाया । जोर यह खाकर पहल खाये हुए भोजन के साथ तुलना कर के यह निश्चय किया कि वह नलराजा ही है ॥८५३॥

मराठी :- जंतर दमयतीने पण ते जेवण तिच्या दासीं द्वारे मणवाय म ॥८५३॥ । मराठी केने, पूर्वी खालिलेल्या रसाशी तुलना करून तो नळराजाच आहे असा निश्चय केला ॥८५३॥

ઉચ્ચે ભીમોડસ્તિ કુબ્જસ્તે સૂપકૃત્ સૂર્યપાકચિત્ ॥

અસ્ત્યાશ્ચર્યાય સા વાર્તાડિપ્યધુનાકારયાશુ તમ્ ॥૮૫૦॥

અન્યય:-
 ભીમઃ ઉચ્ચે - સૂર્યપાકવિત્ કુબ્જઃ તે સૂપકૃત્ અસ્તિ । સા વાર્તા અપિ આશ્ચર્યાય અસ્તિ । અધુના તમ્ આશુ આકારય ॥૮૫૦॥

વિવરણમ્:-
 ભીમઃ ઉચ્ચે જગાદ - સૂર્યપાકં વેત્તીતિ સૂર્યપાકવિત્ કુબ્જઃ તે તવ સૂપં કરોતીતિ સૂપકૃત્ સૂદઃ અસ્તિ સા વાર્તા અપિ આશ્ચર્યાય વિસ્મયાય અસ્તિ । અધુના ઇવાની તમાશુ શીઘ્રમ્ આકારય આહ્ય ॥૮૫૦॥

સરલાધ:-
 ભીમઃ અવદત્ - સૂર્વપાવિત્ કુબ્જઃ તવ સૂપકાઃ અસ્તિ । ઇતિ વાર્તાડિપિ વિસ્મય જનયતિ । અધુના ત શીઘ્રમ્ આહ્ય ॥૮૫૦॥

ગુરુશત્રી:-
 પછી તેને કહ્યું કે, સૂર્યપાક રસોઈ બાણભારો દુબ્બ, જે તમારો રસોઈબો છે, તે હકીકત અશ્ચર્યકારક છે, માટે તેને ગુરુત (અહીં) બોલાવો. ॥૮૫૦॥

હિન્દી -
 ફિર ભીમરાજા ને કહા કિ, સૂર્યપાક રસોઈ જાતનેવાલા કુબ્જ જો તુમહારા રસોઈયા હૈ, વહ હકીકત આશ્ચર્યજનક હૈ, ઇસલિયે તુમ (તુમે) તુરત બુલાઓ । ॥૮૫૦॥

મરાઠી :-
 ભીમ રાજા મળાલા, સૂર્વપાક જાળણારા કુબ્જ તુજ્ઞા સ્વદપાકી આહે હી વાતમી આશ્ચર્યકારક આહે. આતા ત્ ત્યાલા લવકર બોલાવૂં વે ॥૮૫૦॥

English :-
 Then King Bhim asked the King Dadiparne to call the hunch-back, who can prepare delicious food from solar rays which makes him amazing and marvelous.

દધિપર્ણગીરા તન્ન ચક્રે કુબ્જોપિ તત્ક્ષણાત્ ॥
 સૂર્યપાકાં રસવતીં સુધારસમયીમિવ ॥૮૫૧॥

અન્યય:-
 તન્ન કુબ્જ- અપિ દધિપર્ણગીરા તત્ક્ષણાત્ સુધારસમયીમિવ સૂર્યપાકા રસવતીં ચક્રે ॥૮૫૧॥

हिन्दी - पक्षी का जो गिरना हुआ, उसे राज्य परसे कूबर का भ्रश जानना, और प्रभात में सपना देखने के कारण तेरा आज ही नल के साथ मिलाप होगा ॥८४७॥

मराठी - पक्ष्याचे झाडावरून पडणे कूबराचा राजभ्रंश समज आणि पहाटेच्या वेळी रवळ पाहिले असल्याने आजच नलराजा तुला भेटेल. ॥८४७॥

English - The fall of the bird signifies the destruction of the Kubar and the dream which is seen at dawn signifies that the reunion of Nal will take place on that very day

उपगोपुराध्यासीत् दधिपूर्णस्थयस्तदा ॥

मङ्गलाख्यः पुमानाख्यत् भीमाय तदुपगमम् ॥८४८॥

अन्वयः - तदा दधिपूर्णः स्थः उपगोपुरम् आयासीत् । मङ्गलाख्यः पुमान् भीमाय तदुपगमम् आख्यत् ॥८४८॥

विवरणम् - तदा दधिपूर्णस्य स्थः दधिपूर्णस्थः गोपुरस्य पुरद्वारस्य समीपम् उपगोपुरम् पुरद्वारसमीपम् आयासीत् आगच्छत् । मङ्गलः आख्या यस्य सः मङ्गलाख्यः मङ्गलनामा पुमान् पुरुषः भीमाय भीमराजाय तस्य उपगमः तदुपगमः, तं तदुपगमं तस्य समीपगमनम् आख्यत् अकथयत् ॥८४८॥

सरलार्थः - तदा दधिपूर्णः पुरद्वारसमीपमावच्छत् । मङ्गलनामा पुरुष भीमाय तस्य उपागमनम् अचीकथत् ॥८४८॥

गुञ्जलीः - ते ७४५५ते दधिपूर्ण राजानो २५ नगरेन । दशराज पासे आसी पडोये, अने भंडाल नाभना । पुत्रुषे बीमराजने तेना आख्याना सभायार कथा ॥८४८॥

हिन्दी - उसी समय दधिपूर्ण राजा का स्थ नगर के दरवाजे के पास आ पहुँचा, और मंगलनामक पुरुष ने भीमराजा को उनके आगमन का समाचार सुनाया ॥८४८॥

मराठी - त्याच वेळेला दधिपूर्ण राजाचा राथ नगराच्या दरवाजा जवळ पोहचला आणि मंगल नावाच्या पुरुषाने भीमराजाला त्याच्या दौण्याचा समाचार सांगितला ॥८४८॥

सरलार्थः- तरिमन् खव्ने या निर्वृतिः देवी सः तव अद्भुत. पुण्यराशि. अस्ति। कोशलायाः उद्यानस्य दर्शनं कोशलाया ऐश्वर्यप्राप्तिं योतयति॥८४५॥

गुणशाली :- तेभां के निवृत्तिदेवी (दीदी) ते नारायणस्य पुण्योन्मोक्तस्य भूयः, तथा श्रेष्ठता नगरीनी अभूद्विनी भासि भटे श्रेष्ठता नगरीना उद्यानं दर्शनं भूयः॥८४५॥

हिन्दी :- उसमें तुमने जो निवृत्तिदेवी (देवी) वह तेरे अद्भुत पुण्य का समूह समझ और कोशला नगरी के उद्यान का दर्शन कोशला नगरी की समृद्धि प्राप्ति के लिये समझा ॥८४५॥

मराठी :- त्यात तु ज्या निवृत्तिदेवीला (पाहीले) ते तुझ्या अद्भुत पुण्याचा समूह जाणावे, आणि कोशला नगरीच्या समृद्धिच्या प्राप्तिकरिता कोशला नगरीच्या उद्यानाचे दर्शन जाणावे.

English :- He continued saying that her glimpse of Goddess Nivrti, shows her marvellous and uncanny, assemblage of meritorious virtues and the glimpse of the garden of the city of Koshala shows the future attainment of profuse and exuberant prosperity of the Koshala Kingdom

माकन्दारोहण चैतन्यलसङ्गमकारणम् ॥

विशिष्टाभ्योजलाभश्च राज्यार्हत्तनयप्रदः ॥८४६॥

अन्वयः- एतद् माकन्दारोहणं नलसङ्गमकारणमस्ति । विशिष्टाभ्योजलाभः च राज्यार्हत्तनयप्रदः अस्ति ॥८४६॥

विवरणम्:- एतद् माकन्दे आम्रवृक्षे आरोहणम् माकन्दारोहणम् आम्रवृक्षारोहणं नलस्य नलेन वा सङ्गमः नलसङ्गमः । नलसङ्गमस्य कारणं नलसङ्गमकारणम् अस्ति । माकन्दारोहणं नलसङ्गम सूचयति । अभ्यसि जायते इति अभ्योज कमलम् । विशिष्टं च तद् अभ्योजं च विशिष्टाभ्योजं विशिष्टं कमलम् । विशिष्टाभ्योजलाभः लाभः विशिष्टाभ्योजलाभः राज्यामर्हतीति राज्यार्हः । राज्यायोगः । राज्यार्हश्चासौ तनयश्च राज्यार्हत्तनयः । राज्यार्हत्तनयं प्रददातीति राज्यार्हत्तनयप्रदः अस्ति । विशिष्टकमललाभः राज्यायोग्यतनयं सूचयति ॥८४६॥

विवरणम्:-

तस्याः निवृत्तेः गीः तद्वगीः, तथा तद्वगिरा निवृत्तिवचनेन अहं तस्य उद्यानस्य मण्डनं तन्मण्डनं तदुद्यानभरणं भाकन्यम् आम्नवृक्षम् आरुढा अस्मि । सा निवृत्तिदेवी मम मन्त्रा कमलायाः लक्ष्म्याः निवास्याय अहं योग्य निवासार्हं कमलम् आर्पयत् अवदात् ॥८४३॥

सरलार्थः-

तस्याः निवृत्तिदेव्याः वचनेन अहं तदुद्यानविभूषण माकव्दमारुढा॥ सा निवृत्तिदेवी मन्त्रा लक्ष्मीनिवासयोग्यं कमलम् आर्पयत् ॥८४३॥

गुञ्जानी :- तेणीना इडियाणी ते उद्याननां भंडनपु अम्नवृक्ष परं डुं झडी, अने तेणीये भने लक्ष्मीना वाससंभं अमल अर्पण

अर्पु. ॥८४३॥

हिन्दी :-

उनके कहने से मैं उस उद्यान के मन्दनरूप आम्नवृक्ष पर चढ़ी और उन्होंने मुझे लक्ष्मी के निवास-योग्य कमल अर्पण किया। ॥८४३॥

मराठी :-

त्या निवृत्ति देवीच्या म्हणण्याप्रमाणे त्या उद्यानाला मन्दनरूप असलेल्या आम्नवृक्षावर मी चढली तेव्हा तिने मला लक्ष्मीच्या निवासास योग्य असे कमळ अर्पण केले. ॥८४३॥

English :- Then she climbed on the mango tree, that had increased the splendour of the garden and then Goddess Laxmi gave her a lotus which was fit for herself to reside in it.

पूर्वार्कटो विहङ्गश्च पक्षपत्रमिवापतत् ॥

तदाकण्ठ्याऽवदध्वभीमः स्वप्नस्ते पुत्रि सत्फलः ॥८४४॥

अन्वयः-

पूर्वार्कटः विहङ्गः च पक्षपत्रम् इव अपतत् । तद् आकर्ष्य भीमः अवदत् - हे पुत्रि! ते स्वप्नः सत्फलः ॥८४४॥

विवरणम्:-

पूर्वमारुढः पूर्वार्कटः विहङ्गः पक्षी पक्ष च तत् पत्र च पक्षपत्रम् इव अपतत् । तद् आकर्ष्य निशम्य भीमः अवदत् - अवोचत् - हे पुत्रि! ते तव स्वप्नः सत् सुचारु फल यस्य सः सत्फलः सुचारुफलः भवेत्, इति ॥८४४॥

मराठी :-

सूर्यादय होताच रथ कुडिनपुत्राजवळ येऊन पोहचला, दधिपर्ण राजा पण दीर्घकाल जणू दमयतीची प्राप्ति झाली अशाप्रकारे खुश झाला. ॥८४०॥

English :- At down, the chariot reached the gates of Kundinpur. This made the king so overjoyed that it seemed as though he had already made Damyanli his own

तदा च स्वर्षितुः स्वप्नपाठकस्येव भीमजा ॥

स्वप्नमावेदयामास निशाशेषावलोकितम् ॥८४१॥

अन्वयः :-

तदा भीमजा नशाशेषावलोकितं स्वप्न स्वप्नपाठकस्य इव स्वर्षितुः आवेदयामास ॥८४१॥

विवरणम् :- तदा तस्मिन् समये भीमात् जायते इति भीमजा भीमपुत्री दमयन्ती निशायाः रजन्याः शेषः निशाशेषः । निशाशेषः अवलोकितः निशाशेषावलोकितः, तं निशाशेषावलोकितं रात्रिशेषे अबल्लोकितं स्वप्नं स्वप्नस्य पाठकः स्वप्नपाठकः, तस्य स्वप्नपाठकस्य इव पितुः जनकस्य भीमराजस्य आवेदयामास अचीकयत् ॥८४१॥

सरलायः :- तदा दमयन्ती रात्रिशेषे अवलोकित रवण रवणपाठकस्य इव पितुः जनकस्य भीमराजस्य आवेदयामास कथयामास ॥८४१॥

गुजराती :- હવે તે વખતે દમયન્તીએ પાછલી રાત્રિએ જ્યેષ્ઠું સ્વપ્ન જોયું સ્વપ્નપાઠકને કહી સંભળાવે, તેમ પોતાના પિતાજીને કહી સંભળાવ્યું. ॥८४१॥

हिन्दी :-

अब उस समय दमयतीने पिछली रात को देखा स्यान् जैसे स्यान्पाठक को कह सुनाते है उसीप्रकार अपने पिताजी को कह सुनाया ॥८४१॥

मराठी :-

तेव्हा दमयतीने मावच्या रात्री पाहिलेले रवण उद्यम्माणे रवण पाळकला सजालो त्याप्रमाणे रवण च्या वडिलांना सांगितले. ॥८४१॥

English :- At that time, the previous night, Damyanli had a dream. She began telling her father about the dream just as one tells a on eirocratic.

सरलार्थ:-

अनन्तर जलदः यथा करकान् पातयति। तथा कुब्जः तानि फलानि अपातयत् । नृप. तानि अगणयत् । तानि यथा उक्ताणि तथा एव अष्टादश सहस्राणि अभवन् ॥८३८॥

गुजराती:-

૫૯૧ મેઘ લેખ કરાશ્યોને પોડે, તેથ કુંબરે તે ફલો પાડ્યાં, અને રાજાએ તે ગણ્યાં, એટલે કલ્પા શુભખ (અઘર ૩૭૧૨) થયા. ॥૮૩૮॥

हिन्दी:-

फिर मेघ जिसप्रकार ओले गिराता है उसी प्रकार कुब्ज ने फल गिराये और राजा ने वह फल गिने, जो उनके कहे अनुसार अठारह हजार थे ॥८३८॥

मराठी:-

मग मेघ जसा वारावा वर्षाव करतो. त्याप्रमाणे कुब्जाने मुठीचा प्रहार करून झाडावरील सर्व फळे पाडली राजाने ती फळे मोजली. तेव्हा राजाने सांगितल्याप्रमाणे ती फळे अठरा हजार होती ॥८३८॥

English:-

Then just as the clouds blow down hail storms in the same way the hunchback blows down the fruits with just a blow of the fist Then the King counts them which in turn as he had said counted to be exactly eighteen thousand

अश्वविद्यामदात् कुब्जो याचमानाय भूभुजे ॥
फलसंख्यानविद्यां च गृह्णाति स्म ततः स्वयम् ॥८३९॥

फलसंख्यानविद्यां च गृह्णाति स्म ततः स्वयम् ॥८३९॥

अन्वय:-
कुब्जः याचमानाय भूभुजे अश्वविद्याम् अददात् स्वय च ततः फलसङ्ख्यानविद्यां गृह्णाति स्म ॥८३९॥
विवरणम्:-
कुब्जः याचमानाय वन्वानाय भुव भुनक्ति भुङ्क्ते वा भूभुक्, तस्यै भूभुजे भूपतये अश्वानां विद्या अश्वविद्या, ताम् अश्वविद्याम् अददात् व्यतरत् । स्वय च ततः नृपात् फलानां सङ्ख्यान फलसङ्ख्यानम् फलसङ्ख्यानस्य विद्या फलसङ्ख्यानविद्या,
तां फलसङ्ख्यानविद्या फलसङ्ख्यनवधा गृह्णाति स्म अगृह्णात् ॥८३९॥

सरलार्थ:-

कुब्ज. याचमानाय नृपाय अश्वविद्याम् अददात् । रवय च नृपात् फलसङ्ख्यानविद्याम् अगृह्णात् ॥८३९॥

हिन्दी :-

मराठी :-

तब कुब्जने कहा कि, 'हे राजन! समय के विलम्ब के लिये आप डरीये नहीं। मे सारथी होते हुए कुडिनपुर दूर नहीं।' ॥८३५॥
तेव्हा कुब्ज म्हणाला की, महाराजा! उशीर होईल म्हणून तुम्ही भिऊ नका पी सारथी असतांना तुम्हाला कुडिनपुर दूर नाही. ॥८३५॥

English :- At this the hunch-back replied that the King should not feel afraid of reaching late for the swayawar, when he has him, for a charoleer as Kundinpur is not far now.

सर्वाण्यपि फलान्यस्य पातायिष्यमि तेऽग्रतः ॥
मुष्टिमात्रप्रहारेण विश्वभूतिकपित्यवत् ॥८३६॥

अन्वयः-

अहम् अस्य सर्वाणि अपि फलानि विश्वभूतिकपित्यवत् मुष्टिमात्रप्रहारेण ते अग्रतः पातयिष्यामि ॥८३६॥

विवरणम्:-

अहं अस्य वृक्षस्य सर्वाणि अपि फलानि विश्वभूतेः कपित्यानि विश्वभूतिकपित्यानि। विश्वभूतिकपित्यः तुल्यं विश्वभूतिकपित्यवत् विश्वभूतिना पातितानि कपित्यफलानि इव मुष्टिः एव मुष्टिमात्रम्। मुष्टिमात्रेण प्रहारः मुष्टिमात्रप्रहारः, तेन मुष्टिमात्रप्रहारेण केवलमुष्टिप्रहारेण ते अग्रतः पुरतः पातयिष्यामि ॥८३६॥

सरलार्थः-

गुल्शानी :- भा वृक्षन्तं सधणी इणते बुं विश्वभूतिअ नोडी पाडेवां इणनी पेडे, इंत अडे भूडीना प्रहारी ७ नारी पासे नोडी पाडीश. ॥८३६॥

हिन्दी :-

इस वृक्ष के सभी फलों को मैं विश्वभूति के द्वारा तोड़े हुए फलों के समान, केवल एक मुष्टी के प्रहार से ही आपके पास गिराऊंगा ॥८३६॥

मराठी :-

English - Then the hunch-back told the King that he can blow down the fruits with just one blow of his fist, just as Vishwabhuti had done earlier

अक्षं फलितमालोक्य दूरात् कुब्जं नृपोऽबदत् ॥

फलसंख्यां तवाख्यास्याम्यमुष्याऽगणयन्नापि ॥८३३॥

अन्वयः- अक्षं दूरात् फलितम् आलोक्य नृपः कुब्जम् अवदत् - अहम् अगणयन् अपि तव अमुष्य फलसंख्याम् आख्यास्यामि ॥८३३॥

विवरणम्:- अक्ष रुद्राक्ष दूरात् फलानि अस्य सञ्जातानि इति फलितः, त फलित फलयुक्तम् आलोक्य वृद्धा ज्ञन पातीति नृपः दधिपर्णः कुब्जम् अवदत् - अब्रवीत् - अहम् न गणयन् अगणयन् अपि तव तुभ्य अमुन्य रुद्राक्षस्य फलाना संख्या फलसंख्या, तां फलसंख्याम् आख्यास्यामि कथयिष्यामि ॥८३३॥

सरलार्थः- मार्ग रुद्राक्ष दूरात् फलितम् आलोक्य नृपः कुब्जम् अवदत् अहममुष्य वृक्षस्य फलानि न वाणयित्वा अपि तुभ्य फलसंख्याम् आख्यास्यामि ॥८३३॥

गुञ्जरी:- (भार्गभि) रुद्राक्षना वृक्षने दूरस्थी इणद्रूप धमेडुं जेईने शण्ठये कुब्जने इलुं डे, (अ॥ वृक्षना॥ इणनी संभ्य॥ गण्य॥ विना॥ यण् नने इली यमीश. ॥८३३॥

हिन्दी - (रारते मे) रुद्राक्ष वृक्ष को दूर से फलो से लदा देखकर राजाने कुब्ज से कहा कि, (इस वृक्ष के) फलो की संख्या बिना गिने भी तुझे कह सकता हूँ ॥८३३॥

मराठी :- रस्त्यात दूरूनच एक फळांनी बहसलेला रुद्राक्ष वृक्ष पाहून दधिपर्ण राजा कुठ्याला म्हणाला - मी न मोजताच या झाडावरील फळांची संख्या तुला सांगतो ॥८३३॥

English - The King then seen a Eleocarpus ganitrus fru (Rudraksh) and said to the hunch-back that he can tell him the number of fruits that are on the tree.

व्यावृत्तैः परमेतत्ते कौतुकं दर्शयिष्यते ॥
स्वयंवरोऽधुना कालविलम्बं क्षमते न हि ॥८३४॥

अन्वयः- पर व्यावृत्तैः एतत् कौतुक ते दर्शयिष्यते । अधुना स्वयवरः कालविलम्ब न क्षमते ॥८३४॥

गुणशाली :- लोरे दधिपुर्ण शब्दभे कहुं डे, ले कुब्ज पधुधी नीसे भी गयेलो धारो हुपडे। हुं भगवती लड, लीं सुधी तुं रथने धोभाप. ॥८३०॥

हिन्दी - तब दधिपुर्ण राजा ने कहा कि, 'हे कुब्ज हवा से नीचे गिरा हुआ मेरा दुपट्टा मैं मजबूत हूँ, तब तक तुम रथ को रोको। मराठी - तेव्हा दधिपुर्ण राजा म्हणाला, हे कुब्जा! वायूने उडविलेला रगली पडलेला माझा दुपट्टा मी आणावयास सावतो तोपर्यंत व रथ थांबव. ॥८३०॥

English :- At this the King asked the hunch back to stop the chariot, so that he can get back his scarf

सोऽवदन्मे पटीवार्ता यावताऽख्ययायि भोस्त्वया ॥
तावतैष रथो यातः पञ्चविंशतियोजनीम् ॥८३१॥

अन्वयः - सः अवदत् - भोः! यावता त्वया मे पटीवार्ता अख्यामि तावता एषः रथः पञ्चविंशति योजनीं यातः ॥८३१॥

विवरणम् - सः कुब्जः अवदत् - अन्नवीत् । भो राजन् । यावता समयेन त्वया मे मह्यं पट्याः वार्ता पटीवार्ता उत्तरीयाच्छोऽन्वार्ता अख्यायि कथितातावता समयेन एषः रथः पञ्चाधिका विंशतिः पञ्चविंशतिः । पञ्चविंशतेः योजनाना समाहारः पञ्चविंशतियोजनी, ता पञ्चविंशतियोजनीं यातः । पञ्चविंशति योजनं प्रमाणं मार्गम् अतिक्रान्तः ॥८३१॥

सरलार्थः - स. कुब्जः अवदत् - भो राजन्! यावता समयेन त्वया महा पटीवार्ता कथिता । तावता समयेन रथ. पञ्चविंशति योजनीम् अतिक्रान्तः ॥८३१॥

गुणशाली :- पछी तेरो कहुं डे, ले शब्ज ! लेटलाभां लभोचो भन्ने हुपडा. ली धात करी, लेटलाभां लो आ रथ पथीस जेजव आगण नीडणी गयो छ. ॥८३१॥

हिन्दी - तब कुब्जने कहा, 'हे राजन! आपने जितनी देर में मुझे दुपट्टे की बात कही, उतनी देर में तो यह रथ पच्चीस योजन आगे निकल गया है।' ॥८३१॥

आकृष्टः प्रावृत्तत् जन्तुं स्थः क्षमामस्पृशन्निव ॥८२८॥

अथ अनन्तरम् अश्वस्य रूपमिव येषां ते अश्वरूपाः तैः अश्वरूपैः अश्वरूपधारिभिः सुरैः देवैः इव (उत्प्रेक्षायाम्) नलेन प्रेरितैः नोदितैः अश्वैः हयैः आकृष्टः सः स्यः क्षमां पृथ्वीम् न स्पृशन अस्पृशन इव गन्तुं प्रावृत्तत् प्रावर्तता॥८२८॥

શુભરાતી :- પછી ઘોડાઓનું રૂપ ધરનારા જાણે દેવો હોય એમ તે નેત્રે હંકરેલા ઘોડાઓ વડે ખેંચાતો તે રથ, જાણે પૃથ્વીને પણ રથપર્થ ન કરતો હોય તેમ દોડવા લાગ્યો. ॥૮૨૮॥

हिन्दी -
फिर घोड़ो का रूप धारण करनेवाले मानो देव न हो। ऐसे वह नल के द्वारा हाँके हुए घोड़ो के साथ खिचता हुआ वह रथ,
मानो पृथ्वी को स्पर्श न करता हो वैसे दोड़ने लगा ॥८२८॥

मराठी . -
मग षोड्यांचे रूप धारण करणारे जणू देवच अशा त्या नळाने प्रेरित केलेल्या षोड्यांकडून ओढला जाणारा रथ जणू पृथ्वीला स्पर्श न करताच चालू लागला ॥८२८॥

English .- Then it seemed that the Gods had actually taken the forms of the horses, who had made the chariot fly off, with the wind

अन्वयः-
तदा अतिरहसा रथे याति सति रुण्टकेन इव मरुता आच्छेदित दधिपर्णस्य संव्यान न्यपतत् ॥८२९॥

दधिपर्णस्य संव्यानं रथे यात्यतिरंहसा ॥
 टाकेनेव मरुताच्छोदितं न्यपतत् तदा ॥८२९॥

सरलार्धः- कुब्जः अपि जात्याश्वसद्युत रथ सज्जीकृत्य नृपमाह - राजन्। उरिभेन् रथे आरोह । कुण्डिनपुरे तव सर्वादयः भविता ॥८२५॥

गुञ्जशमी :- भृष्टी कुब्जे पापु उत्तम जलित्वं धोऽभ्योवाणो रथ तेथर इरीने राजने इहुं डे, आ रथमां तभो स्वार धाभो, इंडिनपुरमां तभार दिवसनो उदय पथे. ॥८२५॥

हिन्दी :- फिर कुब्जने भी उत्तम जातिवत घोड़ेवाला रथ तैयार कर राजा से कहा कि, इस रथ में आप सवार हो जाओ। कुडिनपुर में ही आपका सूर्योदय होगा ॥८२५॥

मराठी :- नंतर कुब्ज पण उत्तम जातिवत पोढ्याचा रथ तयार करून राजाला म्हणाला की, महाराज। या रथात बसा सकाळी कुडिनपुरात सूर्योदय होईल सूर्योदयाला तुम्ही कुडिनपुरात पोहीवाल ॥८२५॥

English :- Then choosing the best breed of horses, the hunchback asked the King to mount the chariot and told him that he will experience, sunrise at Kundinpur

स्थगभीभृच्छन्नभृद्भृभृद् द्वौ च चामरधारिणौ ॥
आरोहन्ति स्म पथ्येति रथे षष्ठश्च कुब्जकः ॥८२६॥

अन्वयः- स्थगभीभृत, छन्नभृत, भृभृत, द्वौ चामरधारिणौ च इति पञ्च षष्ठः कुब्जकश्च रथे आरोहन्ति स्म ॥८२६॥

विवरणम्:- स्थगं दण्डं विभर्तीति स्थगभीभृत दण्डधारी, छन्नं विभर्तीति छन्नभृत छन्नधारी, भुव विभर्तीति भृभृत भृपः, द्वौ चामरौ धरतः इत्येवंशीलौ चामरधारिणौ च इति पञ्च षष्ठः कुब्जकः च इत्येवं षट्पुरुषा रथे आरोहन्ति स्म आरोहन् ॥८२६॥

सरलार्धः- दण्डभृत, छन्नधर, भृभृत (नृप) द्वौ चामरधारिणौ इत्येवं पञ्च षष्ठः कुब्जः च तस्मिन् रथे आरोहन् ॥८२६॥

गुञ्जशमी :- छडीदार, छन्न धरनारो, राजा, तथ। ये याभर वीजनार। ये रीते ते पांथ, अने छोडो कुब्ज, येअ छ भाणुसो रथमां स्वार थया. ॥८२६॥

विवरणम्:-

कुब्जः ऊचे आह - मद्याः पतिः महीपतिः, तत्सम्बुद्धौ हे महीपते! राजन्! क्लिष्टित्वा क्लेशेन अलम् । अहं त्वा त्वरित शीघ्रं प्रातः प्रभाते कुण्डिनपुरं नेतास्मि । मद्यम् अर्थैः सह वततिष्ठसौ साध्वः, तं साध्वम् अभ्यसहितं रथम् अर्पय देहि ॥८२३॥

सरलार्थः-

कुब्जः अवदत् - राजन्! वतेशेन अलम् । अहं त्वा शीघ्रं प्रातः कुण्डिनपुरं प्राणायिष्यामि । मद्यं अभ्यसहितं रथमर्पय ॥८२३॥

गुणशती:- त्पारे कुब्जे क्लृप्तं, क्लेशं पाधप्राप्तिं सधुं, हे राजन्! तुं तभोने तुष्टं प्रलभामां न कुण्डिनपुरं वरं नृपं यदे धने धोऽभ्यो सहितं रथं आपो ॥८२३॥

हिन्दी:-

तब कुब्ज ने कहा कि, “अब क्लेश करना छोड़ दीजिये। हे राजन्! मैं आप को शीघ्र ही (सुबह) प्रातः ही कुण्डिनपुर ले जाऊंगा। इसलिये मुझे आप घोड़ों सहित रथ दीजिये ॥८२३॥

मराठी:-

तेव्हा कुब्ज म्हणाला की, “महाराज! आता वतेश करणे पुरे. मी तुम्हाला तबकरच सकाळी कुण्डिनपुराला पोहोचवीन यासाठी मला घोड्यासहित रथ द्या” ॥८२३॥

English:- Then the hunch back replied that he should throw aside all his harassing thoughts as he will be taking him to Kundinpur by dawn. He then asked the king to give him a chariot with horses

देवो विद्याधरो वापि न सामान्यः पुमानयम् ॥

विमृश्योति नृपस्तस्मै यथोक्तं रथमार्पयत् ॥८२४॥

अन्वयः-

अयं देवो वा विद्याधरो वा अस्ति । सामान्यः पुमान् ना इति विमृश्य नृपः तस्मै यथोक्तं रथमार्पयत् ॥८२४॥

विवरणम्:-

अयं देवः वा विद्याधरः वा अस्ति । सामान्यः साधारणः पुमान् पुरुषः न अस्ति इति विमृश्य ब्रह्म पातीति नृपः दधिपर्णः राजा तस्मै कुब्जाय उक्तमनतिक्रम्य यथोक्तं साध्वं रथम् अर्पयत् अवदत् ॥८२४॥

રાજોચે યત્રલઃ સ્વર્ગપ્રવેશે કૃતમજ્જલઃ ॥

પુનઃ સ્વયંવરો ભાવી ઐમ્યાઃ શ્વસ્તેન રેવેદવાન્ ॥૮૨૧॥

અન્યથઃ- રાજા ડ્રક્રે - યત્ નલઃ સ્વર્ગપ્રવેશે કૃતમજ્જલઃ અસ્તિ તેન શ્વઃ ઐમ્યા. પુન. સ્વંયવરો ભાવી। તેન અહ રેવેદવાન્ ॥૮૨૧॥
વિવરણમ્- રાજા ડ્રક્રે અભિદધે - યત્ નલઃ સ્વર્ગે પ્રવેશઃ સ્વર્ગપ્રવેશઃ તસ્મિન્ સ્વર્ગપ્રવેશે કૃત મજ્જલ યેન સઃ કૃતમજ્જલઃ અસ્તિ । તેન

શ્વઃ પ્રભાતે ધીમસ્થાપત્યં સ્ત્રી ઐમી, તસ્યાઃ ઐમ્યાઃ વિદર્શનજુગ્વ્યાઃ દમયન્ત્યાઃ પુનઃ શૂયઃ સ્વયંવરો ભાવી અભિવ્યતિ । તેન અહં રેવેદઃ અસ્થાસ્તીતિ રેવેદવાન્ અસ્મિ ॥૮૨૧॥

સરલાર્થઃ- રાજા અવદત્ - નલ રવર્ગપ્રવેશે કૃતમજ્જલ અસ્તિ । તેન ઇવ પ્રભાતે દમયન્ત્યા પુન રવવરઃ અભિવ્યતિ । તેન અહ રેવેદવાન્ અસ્મિ ॥૮૨૧॥

ગુજરાતીઃ- ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે, નલરાજાએ તો સ્વર્ગમાં જ્યાં માટે મંગળ પ્રયાણ કર્યું છે. અને તેથી આવતી કાલે (પ્રભાતમાં જ) દમયંતીનો ફરીને સ્વયંવર થવાનો છે, અને તેથી હું ખેદ પામું છું. ॥૮૨૧॥

હિન્દી - તબ રાજાને કહા કિ ‘નલરાજાને તો સ્વર્ગ મેં જાને કે તિયે મગલ પ્રયાણ કિયા હૈ, ઓર વહાં કલ સુબહ દમયંતી કા ફિર સે સ્વયવર હોનેવાલા હૈ इस कारण मे दु खिात हूँ’ ॥૮૨૧॥

મરાઠી :- તેका राजा म्हणाला की, नलराजाने तर रवर्गात मगल प्रवेश केला आहे त्यामुळे उगा सकाळीच दमयंतीचे पुनहा रववर होणार आहे, त्यामुळे मी दु खिात आहे ॥८२१॥

English :- At this the King replied that Nal had already made his auspicious departure to heaven and Damyanti here has deaded to have her swayawar to take place at dawn

કાલઃ સ્તોકઃ પ્રભૂતોઽધ્વા દૂતોઽપ્યાગાહિનૈર્વનૈઃ ॥
તત્કથં તત્ર યાતાસ્મિ ઐમ્યર્થં રિદ્ધયતે મનઃ ॥૮૨૨॥

અન્યથઃ- કાલઃ સ્તોકઃ અસ્તિ । અધ્વા પ્રભૂતઃ વર્તતે । દૂતઃ અપિ ઘનેઃ દિનૈઃ આગાત્ । તત્ કથં તત્ર યાતાસ્મિ । ઐમ્યર્થ મે મન રિદ્ધયતે ॥૮૨૨॥

કાનુ બાજ સમય છે? ૧૮૭૮ ॥

करने में दूसरा कौन समर्थ है?" ॥८३८॥

रवीकार करणदास दुसरा कोण समर्थ आहे? ॥८१८॥

to obtain her, come what may

तन्निश्चयेव ततस्तत्र दधिपूर्णं नयाप्यहम् ॥

साधं तेनैव ध्यानं यन्ममपि स्यात् प्रसङ्गतः ॥८३९॥

अन्वयः- तत् आह निशि एव दधिपूर्णं तत्र नयामि । ततः प्रसूतः तेन एव शार्धं मम अपि तत्र यान स्यात् ॥८११॥

एव साधं सह मम अपि तत्र राजधान्या स्वयवरमण्डपे दान जमन स्यात् ॥८१९॥

सरलार्थः- ततः अह रात्रौ एव दीपिर्ण तत्र नयामि । तेन प्रसन्नात् दीपिर्णेन सह मम अपि तत्र गमनं स्यात् ॥८१९॥

ગુજરાતી :- માટે રાત દરમ્યાન જાંડું ત્યાં દધિપૂર્ણ રાજને લઈ જાઉંએને તે પ્રસંગથી તેની સાથે મારું પૂણ ત્યાં જવાનું થશે. ॥૮૧૯॥

हिन्दी - इसलिये रात्रि में ही मैं राजा दधिपर्ण को लेकर वहाँ जाऊँगा और इस प्रसंग से उनके साथ मेरा भी वहा जाना हो पाएगा॥८१९॥

मराठी :-
 म्हणून मी राजीव दक्षिण राजाला तथे येऊन जातो. या निमित्ताने याच्यासोबत माझे पण जाणे होईल. ॥८११॥

English :- So he decides to take king Dadiparne there so that be too will be able to reach his final destination-Damyanti

सरतार्ध:- तद् दूतस्य वचनमाकर्ण्य दधिपर्णः अचिन्तयत् - दमयन्ती मम अतीव प्रिया अस्ति । परमह प्रभाते तत्र कथं गमिष्यामि? पक्षी भवेवं चेत् गच्छेयम् ॥८१६॥

गुञ्जली:- ते सांभगो तेन विचार्युः, दमयन्ती तो भने अत्यंत प्छादी छे, परंतु आवती अले सवारि छुं न्सी शी रीते न्छे शरीश? न्छे छुं पक्षी छोडि तो न्सी न्छे शरुं. ॥८१६॥

हिन्दी:- यह सुनकर उसने विचार किया कि, दमयन्ती तो मुझे अत्यंत प्रिय है, लेकिन कल प्रभात में ही मैं वहाँ किस प्रकार जा सकूंगा? यदि मैं पक्षी होता तो वहाँ जा सकता ॥८१६॥

मराठी:- ते दूताचे वचन ऐकून त्याने विचार केला की, दमयन्ती तर मला अत्यंत प्रिय आहे, परंतु उद्या सकाळीच मी तेथे कसा जाऊ शकेन. मी जर पक्षी झालो तर तेथे जाऊ शकेन.

English:- Then the king began to wonder that its no doubt that he loves Danyanti profusely, but how could he reach his destination by dawn as he was not a bird who could fly to its destination

तथ्यो कुब्जोऽपि वैदर्भी न स्वशीलं विलुम्पति ॥

अपि मुञ्चन्ति मर्यादां चेद् युगान्तेऽपि वार्धयः ॥८१७॥

अन्वय:- कुब्जः अपि दध्यौ - वार्धयः अपि युगान्ते मर्यादा मुञ्चन्ति चेत् वैदर्भी स्वशीलं न विलुम्पति ॥८१७॥

विवरणम्:- कुब्जः अपि दध्यौ चिन्तयामास - वार्धयः सागराः अपि कदाचित् युगस्य अन्तः युगान्तः, तस्मिन् युगान्ते प्रलयकाले मर्यादा मुञ्चन्ति त्यजन्ति । पर वैदर्भस्यापत्य स्त्री वैदर्भी विदर्भराजपुत्री दमयन्ती स्वस्य शीलं स्वशीलं कदापि न विलुम्पति ॥८१७॥

सरतार्ध:- कुब्ज. अपि त्वचारयत् - कदाचित् प्रलयकाले सागराः अपि मर्यादा त्यजेयुः । पर विदर्भराजपुत्री दमयन्ती कदापि रवशील न विलुम्पेत् ॥८१७॥

मराठी :-

सकाळी स्वयंवर होईल, असे जरी आज सांगितले तरी सकाळीच तो येथे येऊन पोहोचला तर जाणावे की, तो नलव आहे. ॥८१३॥

English :- They decided to have the swayawar the next day at dawn and if they aume there, before the said time then he is bound to be Nal

अथ भीमनरेन्द्रेण दूतस्तत्र नियोजितः ॥

चैत्रे चतुर्थ्यां शुद्धायां सुसुमारपुरं ययौ ॥८१४॥

अथ भीमनरेन्द्रेण तत्र दूतः नियोजितः । सः चैत्रे शुद्धाया चतुर्थ्यां सुसुमारपुरं ययौ ॥८१४॥

अथ अनन्तर भीमश्चासं नराणामिन्द्रश्च भीमनरेन्द्रः तेन भीमनरेन्द्रेण भीमराजेन तत्र सुसुमारपुरे दूतः नियोजितः प्रहितः । सः चैत्रे चैत्रमासे शुद्धायां चतुर्थ्यां तिथौ सुसुमारपुरं ययौ जगाम ॥८१४॥

अनन्तर भीमराजेन सुसुमारपुरे नियोजित दूत चैत्रमासे शुक्लपक्षे चतुर्थ्यां तिथौ सुसुमारपुरं जगाम ॥८१४॥

गुजराती :- પછી ભીમરાજએ ત્યાં દૂતને મોકલ્યો, અને તે દૂત પણ ચૈત્ર માસની સુદી ચોથને દિવસે સુસુમારનગરમાં ગયો. ॥८१४॥

हिन्दी :- फिर भीमराजा ने वहां दूत भेजा और वह दूत चैत्र मास की शुक्ल पक्ष की चतुर्थी के दिन सुसुमारपुर गया ॥८१४॥

मराठी :- नंतर भीमराजाणे तेथे दूत पाठविला तो दूत चैत्र महिन्याच्या शुद्ध चतुर्थीच्या दिवशी सुसुमार नगरात गेला ॥८१४॥

English :- Then King Bhim sent a messenger to that place and the messenger entered susumarpur on the fourth day of the bright half of the first lunar month

गत्वा तदैव चास्थाने दधिपर्णं व्यजिज्ञपत् ॥

पुनः स्वयंवरौ देव भेभ्याः प्रातर्भविष्यति ॥८१५॥

अन्वयः:- तदा एव आस्थाने गत्वा दधिपर्णं व्यजिज्ञपत् - हे देवा प्रातः भेभ्याः पुनः स्वयंवर भविष्यति ॥८१५॥

विवरणम्:- नून ध्रुवं तेन सुसुमारपुरेश्वरेण सार्धं सह कुब्जः अपि अत्र समेयति आगमिष्यति । सः कुब्जः नलः चेत् यदि नलः स्यात्

तर्हि तव भूयः पुनरपि स्वयवर न सहिष्यते ॥८११॥

सरलार्थ:- नून तेन दीपिपूर्णं सार्धं सः कुब्जः अपि अत्र आगमिष्यति सः यदि नलः भवेत् तर्हि तव भूयः स्वयवर न सहिष्यते ॥८११॥

गुणशली:- तेनी साधे कुब्ज पाणु भरेभर अडीं आवधे, उभे उ जे ते नलराज उधे तो नीरा क्षीने धनीरा स्वयंवरने सडन उरी
शुद्धे नडीं ॥८११॥

हिन्दी - “और उसके साथ कुब्ज भी यहाँ आयेगा। यदि वह वास्तव में नल होगा तो वह तेरा दोबारा होने वाला स्वयवर सहन नहीं कर सकेगा” ॥८११॥

मराठी :- आणि त्याच्या सोबत कुब्ज पण खरोखर देवे येईल जर तो नलराजा असेल तर तो तुझ्या पुढा हाणान्या रवयवराला सहन करू शकणार नाही ॥८११॥

English :- He then continued saying that if that hunchback is Nal in that form, then he will certainly not be able to bear this swayawar and will certainly come here to put up an objection

नलोऽश्वहृदयर्जोऽस्ति तस्य प्रेरणया हथाः ॥

धावन्ति स्पर्धया स्वामि - मनसा सह रंहसा ॥८१२॥

अन्वय:- नलः अश्वहृदयज्ञः अस्ति । तस्य प्रेरणया तयाः स्वामिमनसा सह स्पर्धया इव रंहसा धानन्ति ॥८१२॥

विवरणम्:- नलः अश्वस्य हृदयम् अश्वहृदय जानातीति अश्वहृदयज्ञः अश्वहृदयविविद् अस्ति। तस्य नलस्य प्रेरणया हथाः अश्वाः स्वामिनः मनः स्वामिमनः, तेन स्वामिमनसा सह स्पर्धया इव रंहसा वेगेन धावन्ति । नलस्य प्रेरणया अश्वाः स्वामिमनसा सह स्पर्धा कृत्वा इव महता वेगेन धावन्ति। मनसः अपि अधिकतरवेगेन धावन्ति ॥८१२॥

सरलार्थ:- नलः अश्वस्य हृदय जानाति। तेन नलस्य प्रेरणया अश्वा रगामिन मनसा सह स्पर्धाकृत्वा इव महता वेगेन धावन्ति ॥८१२॥

हिन्दी - इसलिये हे पितानी! किसी भी उपाय से उस कुब्ज को यहाँ बुलवाओ। जिस से उसके भावों को जानकर मैं उसका विविध

प्रकार से परीक्षा कर सकूँ ॥८०८॥

मराठी :- म्हणून बाबा! कोणत्याही प्रकारे त्या कुब्जाला येथे आणार म्हणजे त्याच्या मनोभावनांना जाणणारी मी त्याची त्या त्या

प्रकारे परीक्षा करीन ॥८०८॥

English :- So she asks her father to call him here at all costs so she can understand his emotions and test his identity.

भीमः प्रोवाच हे वत्से! सुसुमारपुरेश्वरम् ॥

उपक्रम्य तवालीकस्वयंवरमिहाह्वये ॥८०९॥

अन्वयः- भीमः प्रोवाच - हे वत्से! यह तब अलीकं स्वयंवरम् उपक्रम्य सुसुमारपुरेश्वरम् आह्वये ।

विवरणम्:- भीमः वितर्पेश्वरः प्रोवाच जगाद - हे वत्से! यह अस्मिन् पुरे तब अलीकं मिथ्या स्वयंवरम् उपक्रम्य सुसुमारपुरस्य

ईश्वरः सुसुमारपुरेश्वरः तं सुसुमारपुरेश्वरं दधिपर्णपुत्रम् आह्वये आकारये ॥८०९॥

सरलार्थः- भीमः जगाद - हे वत्से! अहम् अस्मिन् जगते तब अलीकं स्वयंवर विरचय्य सुसुमारपुरेश्वरं दधिपर्णम् अत्र आह्वये ॥८०९॥

शुद्धं हिन्दी :- तब भीमराजने कहा कि, "हे वत्से! नाशे लूठे स्वयंवर स्थाने अर्धी ते सुसुमारपुरेश्वर शब्दने बोलावुं छुं ॥८०८॥

तब भीमराजने कहा कि, "हे वत्से! तेरा झुठा स्वयंवर रचकर, उसमे सुसुमारपुर के राजा दधिपर्ण को आमंत्रित करता हूँ" ॥८०९॥

मराठी :- तेव्हा भीमराजा म्हणाला, हे वत्से! तुझे खोटे स्वयंवर रचून येथे त्या सुसुमारनगराच्या दधिपर्ण राजाला बोलावितो ॥८०९॥

English :- So her father replied that they shall arrange for an artificial swayavar and inuit the king Dadiparne of Susumapur.

દમયન્ત્યવવત્તાત નલો નૂન સ કિં પુનઃ ॥

તાદૃક્કુતોઽપ્યમૃદ્ દોષાદાહારસ્યાથ કર્મણઃ ॥૮૦૬॥

અન્યઃ:- અથ દમયન્તી અવદત્ - તાત! નૂન સઃ નલઃ અસ્તિ । કિ પુન. સ. આહારસ્ય અથવા કર્મણઃ દોષાત્ કુતઃ અપિ તાદૃક્ અમૃત ॥૮૦૬॥

વિચરણમ્:- અથ અનન્તર દમયન્તી અવદત્ - તાત! નૂન ધ્રુવ સઃ નલઃ અસ્તિ । કિન્તુ સઃ આહારસ્ય દોષાત્ દૂષિતાહારાત્ અથવા કર્મણઃ દોષાત્ દુષ્કર્મવશાત્ કુતઃ અપિ દોષાત્ તાદૃક્ કુલ્લઃ કરુપઃ ચ અમૃત ॥૮૦૬॥

સરતાર્થ:- અનન્તર દમયન્તી અવદત્ - તાત! જૂન સઃ જલ દ્વારિત્ । આહારસ્ય દોષાત્ દુષ્કર્મપ્રભાવાત્ વા કુતાશ્રિત્ દોષાત્ સ તાદૃક્ કુલ્લ કરુપશ્ચ અમૃત ॥૮૦૬॥

પુરુષશતી:- ત્યારે દમયન્તી બોલી કે, હે પિતાજી! ખરેખર તે નલશબ્દ છે, વધારે શું કહું? કોઈક આહારના દોષથી અથવા કર્મયોગે તે નેવાં કુલ્લ સ્વરૂપવાળો થયેલો છે. ॥૮૦૬॥

હિન્વી - તબ દમયન્તી બોલી કિ, “હે પિતાજી! સત્ત્વમુચ્ચ વહ નલ હી હૈ, અબ અધિક કયા કહના? કિસી આહાર-દોષ સે યા કર્મ-સંયોગ સે વહ કુલ્લ સ્વરૂપવાલા હો ગયા હૈ” ॥૮૦૬॥

મરાઠી :- તેલા દમયંતી મળાલી કી, બાબા! રવરોશ્વર તો જલચ આહે, આતા જારત કાય મળાયવે? આહારાત્ત્યા દોષાને અથવા કર્મયોગાને તો કુલ્લ વ કરુપ જ્ઞાતા અસેત ॥૮૦૬॥

English :- Then Damyanti atonce said that the hunch-brook has to be Nal at all costs who may have attained this misfortunate form due to some nutriment or pabulum or a sin or disorder of the humours of the body or for some disrespectful deed

સૂર્યપાસ્ય સામર્થ્ય હસ્તિશિક્ષણનૈપુણ્યમ્ ॥

દાનમત્યદ્ભુતં ચેદં નાન્તરેણ નલં ભવેત્ ॥૮૦૭॥

અન્યઃ:- સૂર્યપાકસ્ય સામર્થ્ય હસ્તિશિક્ષણનૈપુણ્યમ્, અત્યદ્ભુતમિદ દાન નલમ્ અન્તરેણ ન ભવેત્ ॥૮૦૭॥

ગુજરાતી :- કહું છે કે, જ્યાં પ્રયોજન હોય, તે દિશામાંથી આવેલો કાગડો પણ હર્ષ ઉપજાવે છે, ત્યારે ત્યાંથી મોડેલા પુરુષ માટે તો કહેવું જાયું? ॥૮૦૩॥

હિન્દી :- કહેતે हैं कि जहाँ प्रयोजन है, उस दिशा से आने वाले कौए का समानम भी हर्षित करता है, तो फिर वहाँ से भेजे हुए मनुष्य के लिए तो कहना ही क्या? ॥८०३॥

મરાઠી :- म्हणतात कि जेथे प्रयोजन असते, त्या दिशेमधून आलेला कावळा पण हर्ष उत्पन्न करतो. तर मग तेथून पाठविलेल्या पुरुषाबद्दल काय सांगावे? तो तर आनंद देणारच ॥८०३॥

English :- As it is said that even crows are welcomed from the place, from where, one tenders a special interest and purport So if crows can be welcomed than what can one say of human-beings?

जगाम कुशलेनाथ कुशलः कुण्डिनम्पुरम् ॥

सर्व भीमाय कुब्जस्य स्वरूपं च न्यरूपयत् ॥८०४॥

અન્ય:- અથ કુશલઃ કુશલેન કુણ્ડિનં પુર જગામ । કુબ્જસ્ય સર્વં સ્વરૂપ ચ ભીમાય ન્યરૂપયત્ ॥૮૦૪॥

વિવરણમ્:- અથ અનન્તર કુશલઃ કુશલેન ક્ષેમેણ સુરત્વેન કુણ્ડિન પુર જગામ યયૌ । કુબ્જસ્ય સર્વં સ્વરૂપ વૃત્તાન્ત ભીમાય વૈવર્ધ્ય ન્યરૂપયત્ ન્યવેદયત્ ॥૮૦૪॥

સરતાર્થ :- અનવતર કુશલ કુશલેન ક્ષેમેણ કુણ્ડિન નગર જગામ । તત્ર કુબ્જસ્ય સર્વં વૃત્ત ભીમાય વૃપાય ન્યવેદયત્ ॥૮૦૪॥

ગુજરાતી :- યહી તે કુશલ ક્ષેમકુશળ કુંડિનપુર ગયો, તથા તેણે તે કુબ્જનું સઘળું વૃત્તાંત ભીમરાજને જણાવ્યું. ॥૮૦૪॥

હિન્દી :- फिर वह कुशल कुशलपूर्वक कुण्डिनपुर गया। उसने भीमराजा को उस कुब्ज का सब - वृत्तांत कह सुनाया॥८०४॥

મરાઠી :- नंतर तो कुशल सुखरूप कुण्डिनपुरला बोला आणि त्याने त्या कुब्जाचा सगळा वृत्तांत भीमराजाला सांगितला ॥८०४॥

English :- Then Kushal left for his city with utmost happiness and dexterity. On reaching he narrated to King Bhim the whole biography of the hunch-back.

सरलाधः-

कुब्जः आह स्म- स. ताटक रूपसम्पन्न. जल. का इशः कुब्ज. कुरूपः च अहं का. नाट्ये पुन. तदा रसावेशात् क. कः परवान् परतन्त्रः न अभूत् ॥८०१॥

गुणशाली:- त्वरे कुब्ज भोत्यो हे, भ्यां ते नल भने भ्यां तुं भावो कुब्ज? भने नाट्यभां तो ते अभने रसने क्षीये शोण शोण भवथ नलोतुं थयुं? ॥८०१॥

हिन्वी :-

तव कुब्ज बोला कि- कहाँ वह रूपसंपन्न नल और कहाँ मैं कुरूप कुब्ज? और नाटक में तो उस समय रस के कारण कौन - कौन परवश नहीं हुआ था" ॥८०१॥

मराठी :-

"तेव्हा कुब्ज म्हणाला कि, कोठे तो जलर कोठे मी असा कुरूप वेहत्याचा कुब्ज? आणि नाटकात तर त्या वेळेला रसवुवत रश्यामुळे कोण - कोण परवश झाला नव्हते " ॥८०१॥

English :- At this the hunch-back replied that one cannot compare him, who is shapeless and ugly to the most handsome Nal. He added saying that he was so engrossed in the play, that was a mixture of all emotions, that had made him to blurt out the impossible

इत्यालप्य गृहे नीत्वाऽपुच्छद्भैमीकथां मुहुः ॥
वस्त्रालङ्कारणाद्यैस्तं देवीस्नेहादतुषत् ॥८०२॥

अन्वयः- इति आलप्य त गृहे नीत्वा मुहुः भैमीकथाम् अपुच्छत् । देवीस्नेहात् तं वस्त्रालङ्कारणाद्यैः अतुषत् ॥८०२॥

विवरणम्:- इति तं कुशलम् आलप्य आभाव्य त गृहे नीत्वा मुहुः वारंवारं भैम्याः दमयन्त्याः कथा तां भैमीकथां दमयन्तीकथाम् अपुच्छत् अप्राक्षीत् । देव्यां देव्याः वा स्नेहः देवीस्नेहः, तस्मात् देवीस्नेहात् दमयन्तीस्नेहात् तं कुशलं वस्त्राणि च अलङ्कारणानि च वस्त्रालङ्कारणानि । वस्त्रालङ्कारणानि आद्यानि येषां तानि वस्त्रालङ्कारणाद्यानि तैः वस्त्रालङ्कारणाद्यैः अतुषत् अतोषयत् ॥८०२॥

भैरव्याभ्यर्थ्य नृपं भद्रा द्रष्टुं त्वां प्रेषितस्य मे ॥

मार्गेऽनुकूलैः शकुनैराख्यातस्त्वं स्फुट नलः ॥७३९॥

अन्वयः:- हे भद्रा भैरव्या नृपम् अभ्यर्थ्य त्वा द्रष्टु प्रेषितस्य मे मार्गे अनुकूलैः शकुनैः त्व स्फुट नलः आख्यातः ॥७३९॥

विवरणम्:- हे भद्रा भैरव्यापत्यं स्त्री भैमी, तथा भैरव्या भीमपुत्र्या दमयन्त्या ज्ञान् पातीति नृपः तं नृपम् अभ्यर्थ्य सम्प्राप्य त्वा द्रष्टुम्

आलोकितुं प्रेषितस्य प्रहितस्य मे मम मार्गे अनुकूलैः शकुनैः निमित्तैः त्व स्फुट नलः आख्यातः । यदा अह त्वा द्रष्टुं निर्गतस्तदा मार्गे अनुकूलः शकुनाः अभवन् । तेनापि ज्ञात त्व नलः असि इति ॥७३९॥

मसत्पार्थ:- हे भद्रा दमयन्त्या नृप सम्प्राप्य त्वा द्रष्टुमहमत्र प्रेषित । तदा मार्गे अनुकूलः शकुनाः शुभाणि विप्रिधाणि अभवन् । तेनापि

ज्ञायते - त्व स्फुट नल असि, इति ॥७३९॥

गुणशाली:- हे भद्रा दमयन्तीये राजने सम्भज्यतीने तभने जेय। भाटे भोडलेल। जेय। भने भार्गभां अनुदुण शुडनो यथावी न्यायुं छे डे, तुं प्रगट दीने नल छे ॥७४०॥

हिन्दी - “हे भद्रा दमयन्ती ने राजा को सम्झाकर तुम्हें देखने के लिये मुझे भेजा मुझे रास्ते में शुभ शकुन होने से मैं यह जानता हूँ कि, तुम प्रगट रूप से नल ही हो” ॥७३९॥

मराठी - “हे भद्रा दमयन्तीने राजाला विनती करून तुला पाहण्याकरिता मला येथे पाठविले मी येथे येत असताना मला शुभ शकुन झाले त्यावरून तू नलच आहेस. हे मी जाणते ” ॥७३९॥

English :- He continued saying that Damyanti had explained to the King about this, so he was sent here He then says that he had to be King Nal in that form

तिस्रसंवदति भो कुब्जा केवलं रूपमेव ते ॥

नलस्येवातिशयिन्यः कलास्तु सकलाः तव ॥८००॥

अन्वयः:- भो कुब्ज। केवल ते रूपमेव विसवदति । तव नलस्य इव सकलाः अतिशयिन्यः कलाः तु सन्ति ॥८००॥

मराठी :-

“आम्ही तर श्री युगादिदेवाची संव्याकाळवी पूजा करण्यासाठी आता जात आहो, ” असे म्हणून सगळे पात्र (रत्नभूमीवक्त्र) निघून गेले. ॥७९६॥

English :- He added that he was going to do the evening puja to Yugadidev Then all the characters of the play walked out of the stage.

कुशलो हृण्डिकमयाप्राक्षीत्राटयान्तरे भवान् ॥

यत्तथा भो नलोऽस्मीति प्रोचे चातः स्फुटं नलः ॥७९७॥

अन्वयः-

अथ कुशलः हृण्डिकम् अप्राक्षीत् - भवान् नाटयान्तरे तथा भोः नलः अस्मीति यत् प्रोचे । अतः स्फुटं नलः असि ॥७९७॥

विवरणम्:-

अथ अनन्तरं कुशलः हृण्डिकम् अप्राक्षीत् अपृच्छत् - भवान् नाटयस्य अनन्तरे नाटयान्तरे नाटयमप्ये भोः । अहं नलः अस्मि ” इति यत् प्रोचे उक्तवान् । अतः स्फुटं त्वं नलः असि ॥७९७॥

सरलादि:-

अनन्तर कुशलः हृण्डिकम् अपृच्छत् - गाढ्यमद्ये भवान् 'अहं नलः' अस्मि इति यत् उक्तवान् । तेन त्वं स्फुटतयाः नलः असि' ॥७९७॥

युवशाली:- पृथी ते कुशले बुद्धिमे पूष्ट्युं रे, ते' नाटयनी अंदर ते अमेभ उष्ट्युं रे बुं नल एं भाटे तुं अरेअर नल ७ ए० ॥७९८॥

हिन्दी -

फिर उस कुशल ने बुद्धिक से कहा कि, “तूने नाटक के मध्य मे ऐसा कहा था कि, मैं नल हूं, इसलिये तू वास्तव मे नल ही हो” ॥७९७॥

मराठी :-

मग त्या कुशलाने हुंडिकाला विचारले की, “तू गाढकात असे सांगितले होते की, तो नल मीच आहे म्हणूनच तू खरोखर नलच आहे.” ॥७९७॥

English :- Then Kushal turning to Nal, said to him that as he had said during the play that he was Nal, so he has to be Nal in reality

पुष्करादीः - येवाभां राज्ञ्ये उद्ये जेईने इहुं इ, शुं सूर्य अस्त पाभ्यो? इहना अतिशय महुं मही आपणे संभ्राडावनी द्विधने पाण
उत्संधी गम. ॥७८४॥

हिन्वी - इतने मे राजा ने ऊपर देखकर कहा कि, “क्या मरन अस्त हो गया? रस के अतिरेक से हम सप्ट्याकर्म को भी भूल
गये” ॥७९, ४॥

मराठी - इतक्यात राजा वर पाहून म्हणाला की, “काव सूर्यास्त झाला? रसाच्या अतिरेकामुळे आमही सव्याकाळची क्रिया करणे
पण विसरून गेलो? ॥७९४॥

English - Just then the King asked if the sun has set. He added saying that they we so much dipped in
the aqua of entertainment, to have forgotten the twilight period.

पुरश्चालोक्य कुशलं कुशलं नाट्यकर्मसु ॥
सपर्णामात्यमादिक्षद् भोस्त्वमेतं कृतार्थय ॥७९५॥

अन्वयः - नाट्यकर्मसु कुशल कुशल पुरः आलोक्य सपर्णामात्यम् आदिक्षत् - भोः । त्वम् एतं कृतार्थय ॥७९५॥

विवरणम् - नटैः अभिनेय नाट्यम् । नाट्यस्य कर्माणि नेपथ्यादीनि नाट्यकर्मणि तेषु नाट्यकर्मसु नेपथ्यादिषु कुशल निष्णात
कुशल भीमराजेन प्रेषितं दूत (विप्रम्) पुरः अग्रे आलोक्य दृष्ट्वा राजा नृपः सपर्णं नाम अमात्य सपर्णमात्यं सपर्णमन्त्रिणम्

आदिक्षत् - आदिशत् त- भो मन्त्रिन् । त्वम् एतं कुशल कृतार्थय कृतार्थं कुरु ॥७९५॥

सरत्तार्थ - नाट्यकर्मसु कुशल कुशल नामभीमराजदूत पुरत आलोक्य नृपः सुपर्णं नाम अमात्यम् आदिशत् - भोः अमात्या त्वमेत
कुशल कृतार्थं कुरु ॥७९५॥

गुणरातीः - पृथ्वी नाट्यकार्यमां विश्वक्षुण्ण येवा इक्षत्ने अभ्यावना भावाभां उल्लेखो जेईने (राज्ये) सपर्णो नाभना भन्त्रक्षने इहुं
इ, उ मन्त्री! तुं आ कुशलने कृतार्थ इरजे? ॥७८५॥

मराठी :-

तिला पाहून गागर पण दबोच भीतीने आणि सभ्रमाने म्हणाला की, "हे पिंजला। हे पिंजला। अजून पण जोपर्यंत शरासोचवास आहे तोपर्यंत हे ततापाश तोहून टाक। तोहून टाक। मग पिंजलने पण एकदम घाबत जाऊन ते पाश तोहून टाकले तेव्हा दमयन्ती मूर्छित होऊन जमिनीवर पडली." ॥७९१॥

English :- Seeing this Ghandar screamed at Pingal in fright asking him to run and cut of the creeper till her life still respire for breath. Them Pingal ran and cut of the creeper. Damyanti thus fell down unconscious.

गानधारः स्माह नन्वेषा पिङ्गल प्रियमात्मनः ॥

विपत्स्यते ह्यापश्यन्ती तत्सार्धपतयेऽधुना ॥७९२॥

अप्यतिऽसौ समुत्पाद्य येनाप्योतीप्सितं क्रमात् ॥

इत्युक्त्वा तौ तथा कृत्वा निष्क्रान्तौ रज्जभूमितः ॥७९३॥

अन्वयः-

गानधारः आह स्म - हे पिङ्गल। ननु एषा आत्मनः प्रियम् अपश्यन्ती विपत्स्यते । तद् अधुना सार्धपतये -- (७९२)

असौ समुत्पाद्य अप्यति । येन क्रमात् ईप्सितम् आप्नोति । इत्युक्त्वा तौ तथा कृत्वा रज्जभूमितः निष्क्रान्तौ ॥७९२॥

विवरणम्:-

गानधारः आह स्म - ब्रवीति स्म । हे पिङ्गल। ननु एषा दमयन्ती आत्मनः प्रियं नल न पश्यन्ती अपश्यन्ती विपत्स्यते मरिण्यति । तत् तस्मात् कारणात् अधुना इदानीम् (७९२) असौ दमयन्ती समुत्पाद्य सार्धस्य पतिः सार्धपतिः, तस्मै सार्धपतये अप्यति दीयते । येन क्रमात् आमुमिष्टमीप्सितमाप्नोति लभते । इति इत्यमुक्त्वा तौ गानधारपिङ्गलौ तथा कृत्वा दमयन्ती समुत्पाद्य सार्धपतये रज्जस्य भूमिः, रज्जभूमिः, तस्याः रज्जभूमेः निष्क्रान्तौ अपक्रान्तौ ॥७९३॥

गुञ्जली :- त्याहे गांधारे कहुं के हे पिंजला! आह दमयन्ती भरेभर पोतांना स्वाभीने नडीं जेवाधी भरुण पाभशे, भाटे डवे आने उपाडीने सार्धपतिने सोंपीये के जेवपी ते अनुक्रमे पोतानुं वांछित भेजवशे. येथे कही तेथो तेअ कही रंजणूमिभांधी नीडणी जया. ॥८२॥ ॥८३॥ युजभं ॥

English - asked her not to gather courage to do such a shameful deed, so as to make him the foremost among sinners

निर्मर्यादस्य पापस्य पत्याभासस्य मे कृते ॥

सतीचक्रावतसः स्वव्यापादयसि किं वृथा ॥७८९॥

अन्वयः- निर्मर्यादस्य पापस्य पत्याभासस्य मे कृते एव सतीचक्रावतसः स्व वृथा किं व्यापादयसि ॥७८९॥

विवरणम्:- निर्मर्यादः तस्य निर्मर्यादस्य मर्यादहितस्य, पापस्य पापिनः, पतिरिव आभासतेऽसौ पत्याभासः, तस्य पत्याभासस्य मे मम कृते - सतीनां पतिव्रताणां चक्रं वृन्द सतीचक्रम् । सतीचक्रस्य अवतरः शिरोभूषण

सतीचक्रावतसः, तत्सम्बुद्धौ हे सतीचक्रावतस पतिव्रतावृन्दशिरोभूषण हे दमयन्ति! स्वमात्मानं वृथा किं व्यापादयसि यातयसि ॥७८९॥

सरलार्थ - मर्यादारहितस्य, पापिन, पत्याभासस्य मम कृते हे पतिव्रतावृन्दशिरोभूषण दमयन्ति! त्वम् आत्मानं वृथा मुया किं यातयसि ॥७८९॥

शुश्रूषाती:- भर्माह विनास्मात्मापी अने पतिना आत्मास सरण्यः येन भारे भट्टे छे सती! भंडलानां भुङ्क्त सभयन्ती! होडत नारा आत्मानो तुं शा भट्टे धात डरे छे । ॥७८९॥

हिन्दी - “अमर्यादित पापी और पति के समान आभारमान ऐस मेरे लिए, हे सतीमंडल मे मुकुटसमान दमयती! तू क्यों व्यर्थ मे ही अपनी आत्मा का घात कर रही हो” ॥७८९॥

मराठी :- हे पतिव्रताणा शिरोभूषण असलेल्या दमयन्ती! मर्यादा सोडलेल्या, पापी व पतीप्रमाणे भासणाऱ्या माझ्यासाठी विनाकारण रगत चा घात का करतेस? ॥७८९॥

English :- Nal then address in Danyanti (with her husband had gone far beyond the told limits) that she is just having a fantasm of her husband, being somewhere around So she shouldn't slaughter or ambuscade her soul for ineffectual and olose reasons.

गुजरानी :- हे भवरासी ! तू भागरानी ! अथमान इराधी सयु, सयु, पछी सपणु भंन्नीले पणु इहंइ, शुले ! आ शु ? आ शु ?
॥७८६॥

हिन्दी - “हे महासती ! महासती !” ॥॥॥ कहना करना छोड़ दो, छोड़ दो। फिर सपणु मनी भी बोला कि, “गुमे। यह क्या।” यह क्या ? ॥७८६॥

मराठी - “हे महासती ! हे महासती !” ॥॥॥ महत्वा करण पुढे इ। ते (आत्महत्या करू नकोस) सपणु मनीही म्हणाला हे कल्याणि।
अज हे काय ? हे भलतेच काय करतेस ? ॥७८६॥

English - The Kingd ambassador here as a glibble woman said to her to stop such an improper deed of hers Then even the minister asked her to cease

जीवलां उप्युचिवानार्य मा मात्याक्षिरसून् वृथा ॥

नतोऽप्युत्थाय सपदि प्रोवाचोच्चैः ससभमः ॥७८७॥

अन्य:- जीवलः अपि उचिवान् - आर्ये। असून् वृथा मा मा त्याक्षीः। नलः अपि सपदि उत्थाय ससभमः उच्चैः प्रोवाच ॥७८७॥

विवरणम्:- जीवलः अपि उचिवान् उत्तवान् - आर्ये। असून् प्राणान् वृथा मुधा मा मा त्याक्षीः। मा त्याजा मा मा त्यज। नलः अपि सपदि द्रुतम् उत्थाय सभमेण त्वरया सह वर्ततेऽसौ ससभमः सत्वरः उच्चैः प्रोवाच ॥७८७॥

सरलार्थ:- जीवल अपि उक्तवान् - आर्ये। वृथा प्राणान् मा त्यज। नल. अपि द्रुतमुत्थाय ससभमम् उच्चैः अववीत् ॥७८७॥

गुजरानी:- જીવલ પ્રતિહાર પણ બાલ્યો કે, હે આર્યે ! તું નિરર્થક પ્રાણોને નજી નહીં દે. ત્યારે તમે પણ સંઘમ સહિત તુરંત ઊઠીને મોટા સ્વરથી કહ્યું ॥૭૮૭॥

हिन्दी :- जीवल प्रतिहार भी कहन लगा कि, “हे आर्य ! तू व्यर्थ मे अपने प्राणों का त्याग मत कर। त्याग मत कर।” तब नल भी प्रमित होकर तुरत खड़े हो कर ऊच स्वर में कहने लगा ॥७८७॥

सरलार्थ - वनदेव्य, आर्यपुत्राय मम आत्मपादातिभिकाभिमा क्रिया कथयेयु । हे पित । हे मात । मामात्मन सुता जानीत ॥७८४॥

गुणराती :- हे वन्देवीओ! आर्यपुत्र बलने भारी आ क्रिय इडेओ तथा हे पिताओ! हे भ्राताओ! भने तथाही पुत्री आशुओ !

॥७८४॥

हिन्दी - “हे वनदेवीयो! आर्यपुत्र नल को मेरी आत्महत्या की यह क्रिया बताना तथा हे पिताजी! हे माताजी! मुझे तुम्हारी पुत्री

समझना” ॥७८४॥

मराठी -

“हे वनदेवीनो! आर्यपुत्र नलाला माझी ही आत्महत्येची क्रिया सांगा? तसेच बाबा! हे आई! मला तुमची मुलगी

English :- So addressing the forest's Goddesses and Gods, she asked them to tell Nal of this deed of committing suicide and also asked them to take her as their daughter

इत्युक्त्वाश्रूणि मुञ्चन्ती लतापाश गले ददौ ॥

राजोत्थाय ससरम्भमूर्ध्वपाणिरभाषत ॥७८५॥

अन्वय:- इति उक्ता अश्रूणि मुञ्चन्ती सा गले लतापाश ददौ । राजा ससम्भ्रममुत्थाय ऊर्ध्वपाणि अभाषत ॥७८५॥

विवरणम्:- इति अनन्तरोक्तम् उक्त्वा अश्रूणि मुञ्चन्ती सा दमयन्ती गले लतापाशः, त लतापाशं ददौ। तदा राजा

नृपः सश्रमेण त्वरया सह यथा स्यात् तथा ससम्भ्रम सत्वरम् उत्थाय ऊर्ध्वपाणी करै यस्य सः ऊर्ध्व पाणिः ऊर्ध्वबाहुः
अभाषत अवदत् ॥७८५॥

सरलार्थ:- इति उक्त्वा नैत्राभ्यामश्रूणि मुञ्चन्ती दमयन्ती गले लतापाश अददात् । तदा नृप. ससम्भ्रममुत्थाय ऊर्ध्वबाहु अभाषत
॥७८५॥

भैरव्युक्ते कथमेवोऽपि दुःखमोक्षं न भवेत्कृतम् ॥

सहकारे तदस्मिन् स्वयं भवान्युदबध्य निर्वृता ॥७८२॥

अन्यः- भैमी ऊचे - कथम् एषः अपि मे दुःखमोक्षं न अकृता तद् अस्मिन् सहकारे स्वम् उदबध्य निर्वृता भवामि ॥७८२॥

विवरणम्- भीयस्यापत्यं स्त्री भैमी दमयन्ती ऊच बभावे - कथम् एषः सिहः अपि मे भयं दुःखात् मोक्षः दुःखमोक्षः, तं दुःखमोक्षं न

अकृता एषः सिहः अपि मा दुःखात् न अमाचयत् । तद् तस्मात् कारणात् अस्मिन् सहकारे आश्रयक्षे स्वमात्मानम् उदबध्य ऊर्ध्वम् बद्ध्या निवृता सुखिनी भवामि ॥७८३॥

सलार्थः- दमयन्ती अभारत - एषः सिहः अपि भयं दुःखमोक्षं न अकरोत् । अतः अहमस्मिन् आश्रयक्षे स्वम् उदबध्या निर्वृता भवामि ॥७८२॥

शुश्रूषा- ५९१ दमयन्ती भो वीरे, अरे आ सिंहे पण भये दुःखमोक्षीरे न छोडवी? माटे आ आंभाना पृक्ष पश्यी गेले हांसो भाईने तुं आ पधात कुंतुं ॥७८२॥

हिन्दी - फिर दमयन्ती बोली कि, “अरे इस सिह ने भी मुझे दुःख में से क्यों नहीं छुड़ाया? इस लिये अब मैं इस आश्रयक्ष पर गले को फाँसी लगाकर आत्महत्या करती हूँ” ॥७८२॥

मराठी :- मग दमयन्ती म्हणाली की “अरे या सिंहाने पण मला दुःखातून का सोडविले नाही? म्हणून आता या आद्याच्या वृक्षावर गळ्याला फास लावून मी मुरवी होते (अपघात करून घेते) ॥७८२॥”

English :- Danyanti then lamented because the lion too did not make her free from all her a gony by devouring her up, so she disides to commit suicide by hanging herself from the mango-tree

विशेषोऽवलोक्य हा आर्यपुत्रेयमकुपालुना ॥

त्यक्ता त्वया धिना दोषमशरण्य विपद्यते ॥७८३॥

अन्यः- विशः अवलोक्य हा आर्यपुत्र! अकुपालुना त्वयात्यक्ता इयम् दोष विना अशरण्या विपद्यते ॥७८३॥

English :- Then Nal wondered that he doesn't find it pleasant to the ears to hear the death of Damyanti in this way. So he stood up and spoke.

नटाः सत्त्वं कियत् कृत्त्वं संसदये स्फुरिष्यति ॥

तत्र नाट्यं यतो द्रष्टुं नार्हन्ति स्त्रीवधं नृपाः ॥७८०॥

अन्वयः:- हे नटा! संसदये कियत् सत्त्वं कृत्त्वं स्फुरिष्यति। तत् न नाट्यम्। यतः नृपाः स्त्रीवधं द्रष्टुं न अर्हन्ति ॥७८०॥

विवरणम्:- हे नटा! संसदः पर्वदः अये संसदये कियत् सत्त्वं कृन्ततीति कृत् । कृतः भावः कृत्स्न स्फुरिष्यति । तद् न नाट्यं । नटैः न अभिनेयम् । (यदा संसदः अये सत्त्वकृत्प्रसङ्गः प्रसज्येत तदा नटैः सः न अभिनेयः) यतः नृन् पान्तीति नृपाः राजानः स्त्रियः वधं स्त्रीवधं द्रष्टुं न अर्हन्ति ॥७८०॥

सरलाधः:- हे नटा! संसद अयो कियत् सत्त्वं कृत्स्न (सत्त्ववधप्रसङ्गः) स्फुरिष्यति । तदा नटैः स न अभिनेय । यत नृपा स्त्रीवधं द्रष्टुं नार्हन्ति ॥७८०॥

गुञ्जली :- हे नटो! आ सत्त्वाभिः आहुं नाट्यं उरुं नही, उभे उ रशब्धोभे श्री उत्थ। जेदी योज्य नथी. ॥७८०॥

हिन्दी :- हे नटो! सभा में किसी प्राणीका वध करनेका प्रसंग हो, तो ऐसा नाटक नहीं करना चाहिए, क्योंकि राजाओं के लिये स्त्री हत्या देखना योग्य नहीं है ॥७८०॥

मराठी :- "हे नटांनो! सभेसमोर एकाद्या प्राण्याचा वध करण्याचा प्रसंग आला तर नटांनी त्याचा अभिनय करू नये. कारण राजांनी स्त्रीहत्या पाहणे योग्य नाही." ॥७८०॥

English - Then Nal addressing the actors, said that in this assembly many incidents of the existence of courage will be manifested. So such plays should not be acted out as kings should not see women being murdered.

गुजराती :- दमयन्तीओ ओधे इह्नुं छतीं पण, ते सिंड तो भु पश्चात्तापभीं पत्नीने मुदल वर डेवडा शुभदावो धरुं गयो. ॥७७७॥

हिन्दी - दमयन्ती के इस प्रकार से कहने पर भी, वह शेर तो बहुत पश्चात्ताप करते हुए, तुरन्त उल्टे मुखवाला हो गया ॥७७७॥

मराठी :- दमयतीने असे म्हणताच तो श्रेष्ठ सिंह अतिशय पश्चात्ताप करू लागला व दीपूज पराह्ममुख झुंको. मावो वळता ॥७७७॥

English - When Damyanti said such words the lion atonce left ashamed of himself and walked away

राजाऽवोचान्निवृत्तोऽयं केशरी हुण्डिक स्वयम् ॥
पतिव्रताव्रतेनैव प्रदीपेनाऽन्धकारवत् ॥७७८॥

अन्वयः - राजा अवोचत् - हे हुण्डिका! पञ्चदीपेन अन्धकारवत् पतिव्रताव्रतेन एव अयं केशरी स्वयं निवृत्तः ॥७७८॥

विवरणम् - राजा नृपः अवोचत् अबवीत् - हे हुण्डिका! प्रदीपेन दीपकेन अन्धकारः इव (यथा प्रदीपेन अन्धकारः स्वयमेव निवर्तते तथा) पतिः एव व्रत यस्याः सा पतिव्रता । पतिव्रतायाः व्रत पतिव्रताव्रतं तेन पतिव्रताव्रतेन दमयन्त्याः पतिव्रत्येन एव अयं केशराः अस्य सन्तीति केशरी सिंहः स्वयमेव निवृत्तः परावृत्तः ॥७७८॥

सरलार्थः - राजा अवत् - हे हुण्डिका! प्रदीपेन यथा अन्धकारः स्वयमेव निवर्तते तथा पतिव्रतायाः व्रतेन एव अयं सिंह स्वयं निवृत्त अस्ति ॥७७८॥

गुजराती :- त्परे राज भोत्पो इ, डे हुं डि । आ सिंड तो पतिव्रताना व्रतने दीधे पोत्तानी भेजे वर, दीपदधी अंधकारनी लेय पाछो डडी गयो छ. ॥७७८॥

हिन्दी - तब राजा कहने लगा कि, “हे हुण्डिका! यह सिंह तो पतिव्रता के व्रत के द्वारा स्वयं ही, दीपक द्वारा अन्धकार के समान पीछे हट गया है” ॥७७८॥

English - When Nal sees that his pleasant words are not playing the trick, he then speals out, on the pretext to save Damyanti

हेर तीव्रक्षुधाक्षामः किञ्चित् चेतयसे न चेत् ॥
मुञ्चेतां तर्हि मां भुङ्क्व पतितोऽस्मि तवाग्रतः ॥७७३॥

अन्वयः- हे हरे। तीव्रक्षुधाक्षामः त्व किञ्चित् न चेतयसे चेत् तर्हि एता मुञ्च। मां भुङ्क्वा अहं तव अग्रतः पतितः अस्मि ॥७७३॥

विवरणम्:- हे हरे! हे सिंह! तीव्रा चासौ क्षुधा च तीव्रक्षुधा । तीव्रक्षुधया क्षामः तीव्रक्षुधाक्षामः तीव्रतरबुभुक्षाकुशः त्व किञ्चित् न चेतयसे न विचारयसि तर्हि एताम् अबला मुञ्च । मा भुङ्क्व भक्षय । अह तव अग्रतः पुरतः पतितः अस्मि ॥७७३॥

सरलार्थ - हे सिंह। तीव्रतरक्षुधया व्याकुल त्व यदि न चेतयसे तर्हि एतामबला मुञ्च। मा भुङ्क्व। अह तव पुरतः पतित अस्मि ॥७७३॥

गुणशती :- हे सिंह! अत्यन्त क्षुधाधी क्षीण धयेत्। अथ नन्वे न्यारे इंष्टि विचार धत्ते नधी, तो आ दभयन्तीने तुं छोडी हे अन्ने धातुं भक्षय अर ! आ नारी पासो तुं पड्यो छुं. ॥७७३॥

हिन्दी - “हे सिंह! तीव्र क्षुधा से व्याकुल तुझे जब कुछ भी विचार नहीं होता है, तो इस दमयन्ती को छोड़ दे और मेरा भक्षण करा। मैं तेरे पास ही पड़ा हूँ” ॥७७३॥

मराठी - “हे सिंह! अतिशय भुकेने क्षीण झाल्यामुळे तू जर काही विचार करीत नसशील तर तू दमयन्तीला सोडून दे व मला खावा हा मी तुझ्यापुढे पडलो आहे ” ॥७७३॥

English - He tells the lion that he has no brains to think, when he is captured by hunger, so he asks him to cast away the thought of devouring her and have him instead

मराठी :-

“अरे. ठार झालो मी!” असे म्हणूज नल पुनः विचार करू लागला की, “हा सिंह खरोखर शूरवीरात अवोसर आहे. म्हणूज मी त्याला सामोपचाराने अठविलो.” असा विचार करून उठून तो त्याला म्हणू लागला ॥७७०॥

English :- Nal began to wonder that this lion was capable enough to deavour the brave of the bravest persons. So the only way to stop him is to use peaceful and pleasant words Having thought thus he stood up and spoke.

एकाकिन्यबला मार्गश्रान्ता क्षामा वियोगिनी ॥

घातेऽस्यास्तव किं सिंह! शौर्य को वा क्षुधः क्षयः ॥७७१॥

अन्ययः-

हे सिंह! एकाकिनी अबला मार्गश्रान्ता क्षामा वियोगिनी अस्ति । अस्याः घाते तव किं शौर्यम्? कः वा क्षुधः क्षयः ॥७७१॥

विवरणम्:-

हे सिंह! इयं न विद्यते बलं यस्याः सा अबला निर्बला, मार्गे श्रान्ता परिश्रमेण क्लान्ता, क्षामा कृशा, वियोगः अस्याः अस्तीति वियोगिनी अबला अस्ति अस्याः घाते विनाशो तव किं शौर्यं शूरत्वम्? कः वा क्षुधः बुभुक्षायाः क्षयः उपशमः स्यात् ॥७७१॥

सरलार्थः-

हे सिंह! इयम् अबला, मार्गश्रान्ता, कृशा वियोगिनी च अस्ति । अस्याः सिद्धयः पाते तव किं शौर्यम्? कः वा क्षुधायाः उपशमः स्यात् ॥७७१॥

उत्तरम्:-

हे सिंह! आ तो अबला अडवी, मार्गभंग पाडेवी, मीठा पडेवी, तथा वियोगिनी छे, तेने भासवावी शुं नाडुं शूरवीरपणुं छणुाथे नडि अथवा शुं नाशी लूण् लोअथे? ॥७७१॥

हिन्दी :-

“हे सिंह! यह तो अबला, एककी, मार्ग में थकी, क्षीण, वियोगिनी है। ऐसी स्त्री को मारने में ही क्या तेरा शौर्य है? अथवा क्या तेरी क्षुधा शांत होगी?” ॥७७१॥

ત્રાસદશ્યંતી બોલી કે, હે આર્ય ઠીક થયું કે અંદર સિંહ છે, કેથ કે તે ખરેખર મને દુઃખથી મુક્ત કરશે. પછી પિંગાલ તો ને સિંહને જોઈને નાસી ગયો. ॥૭૬૮॥

तब दमयती कहने लगी कि, 'हे आर्य! यह अच्छा हुआ कि अंदर सिंह है, अब वह मुझे सचमुच दु ख-मुक्त करेगा' फिर पिगल तो उस सिंह को देखकर भाग गया ॥७६८॥

तेव्हा दमयती म्हणाती की, "हे आर्या! बरे झाले की मध्येच सिह आहे खरोखर आता सिह मला दृ खादून मुक्त करील "

पिंवल तर त्या सिहाला पाहून पळून बोला ॥७६८॥

Damyanti says that she is glad that a lion has arrived to make he free from the bondages of dolours. Then Pingal who was overcome with fright took up to hisheels.

भैमी तु तमुपास्यर्षन्नलो दृढ्वा ससम्भ्रमम् ॥

दृष्ट्यो सिंहः कथं देवीं व्यापादयितुमुद्यतः ॥७६९॥

शैमी तु तम् उपासयत् नलः दृष्ट्वा ससम्भ्रम दध्यौ । कथ सिंहः देवीं व्यापादयितुम् उद्यतः ॥७६९॥

भीमस्यापत्यं स्त्री भैमी दमयन्ती तु तं सिंहम् उपासर्वत् । तद् दृष्ट्वा नलः सम्भ्रमेण सह यथा स्त्र्यात् तथा ससम्भ्रम दध्यौ
व्यचिन्तयत् - कथं सिंहः देवी भैमीम् व्यापादयितुं हन्तुमुद्यतः व्यवसितः ॥७६९॥

किन्तु दम्पवती तं सिद्धम् उपासयत् । तद् यथा नालः व्यचिन्तयत् । कथं सिद्धः दम्पवतीं व्यापादयितुम् उद्यतः व्यवसित
॥७५॥

- દમયંતી તો તે સિંહની સામે ચાલવા લાગી, તે જોઈને નલ ભ્રમ સહિત વિચારવા લાગ્યો કે, યારો! શું આ સિંહ દેવીને મારવાને તૈયાર થયો છે? ॥૭૬૮॥

पुरो भूत्वाह गान्धार आर्ये इत इतरत्ततः ॥

सर्वे क्रामन्ति गान्धारो विलोक्य न्यवृत्तदभयात् ॥७६६॥

अन्वयः- ततः गान्धारः पुरः भूत्वा आह - आर्ये! इतः इतः । सर्वे क्रामन्ति । गान्धारः विलोक्य भयात् न्यवृत्तत् ॥७६६॥

विवरणम्:- ततः गान्धारः पुरः अग्रे भूत्वा आह ब्रवीति - आर्ये! इतः इतः आगच्छ । सर्वे क्रामन्ति चलन्ति । गान्धारः विलोक्य दृष्ट्वा भयात् न्यवृत्तत् न्यवर्तत ॥७६६॥

सरलार्थः- ततः गान्धारः पुरः भूत्वा वदति - आर्ये! इतः इतः आगच्छ । सर्वे गच्छन्ति । गान्धारः विलोक्य भयात् न्यवर्तत ॥७६६॥

गुणशली:- पृथ्वा गान्धार आनीने इहेवा वाग्यो इ हे आर्ये! तथो आ आणु आयो? आ आणु आयो? पृथ्वा सधवा ते आणु आध, अथवा गान्धार त्यां जेथेने मयथी पाणो वग्यो. ॥७६६॥

हिन्दी:- फिर गान्धार आगे चलकर कहने लगा कि, "हे आर्ये! तुम इधर आओ! इस ओर आओ!" फिर सब उस ओर आते हैं। इतने में गान्धार वहाँ देखकर भय से पीछे हट गया ॥७६६॥

मराठी:- नंतर गाणार पुढे देऊन म्हणाला की, "हे आर्ये! दमयन्ती! इकडून इकडून ये." नंतर सगळे त्या बाजूला जातात पण गाणार पुढे पाहून भीतीने मागे फिरला ॥७६६॥

English:- Then Ghandar told them to come on to his side When they go to his side, Ghandar is suddenly overcome with fright and he moves aback

ऊचे चार्ये निवर्तस्व निवर्तस्व द्रुतं द्रुतम् ॥

क्षुत्क्षामकुक्षिस्तालः करालः केसरी पुरः ॥७६७॥

अन्वयः- ऊचे च । आर्ये! द्रुत निवर्तस्व । द्रुत निवर्तस्वा पुरः क्षुत्क्षामकुक्षि. उतालः करालः केसरी वर्तते ॥७६७॥

English :- Then the king replied that for a moment he had tendered the sapling of doubt. Then on the thought of comparison of Nal who is like cupid in all ways and Hundick who is a hunch-back, he shirked it off.

दध्यौ नलोऽथ वीक्ष्यार्कं युगान्ताको भवार्क मे ॥

स्वामहं भस्मसाद् येन मत्पापं भविताऽन्यथा ॥७६४॥

अन्वयः- अथ अर्कं वीक्ष्य नलः दध्यौ - हे अर्क! त्वं मे युगान्तार्कः भवा येन अहं भस्मसाद् सयाम् । मत्पापम् अन्यथाभवति ॥७६४॥

विवरणम्:- अथ अनन्तरं अर्कं सूर्यं वीक्ष्य नलः दध्यौ अभ्यासीत् - हे अर्क सूर्य! त्वं मे ममकृते युगस्य अन्तः युगान्तः प्रलयकालः । युगान्तस्य प्रलयकालस्य अर्कः सूर्यः भव । येन अहं भस्मसात् भस्मीभूतः स्याम् । मम पापं मत्पापम् अन्यथा भविता विनश्यति ॥७६४॥

सरलायः- अथ सूर्यं विलोक्य नल द्यविवदत् - भो सूर्य! तव ममकृते युगान्तरस्य सूर्य भवा येन अहं भस्मीभूतः स्याम् मम पापं च विनश्यति ॥७६४॥

शुभरात्री :- पृथी सूर्येने जेठने नल विचारया लाउथेडे, डे सूर्य! तुं भास प्रत्ये प्रलभउणन! सूर्य सरथो वा डे जेथी तुं भस्मीभूत थडिंअने भाहुं पाप नद थप. ॥७६४॥

हिन्दी :- फिर सूर्य को देखकर नल सोचता है कि, "हे सूर्य! तू मेरे लिये प्रलयकाल के सूर्य के समान बन जा, जिससे मैं भस्मीभूत हो जाऊँ और मेरे पाप नष्ट हो जाय ॥७६४॥

मराठी :- नंतर सूर्याला पाहून नंतराजा विचार कर लावाला की, "हे सूर्य! तू माझ्यासाठी प्रलय काळाचा सूर्य हो. त्यामुळे मी भस्मीभूत होऊन जाईन व माझे पाप नष्ट होईल " ॥७६४॥

English :- Then Nal looking at the sun asked it to attain the the deadly form that it will be attaining during the period of the final destruction of the universe so that he will be veduced into ashes and his sins will be annihilated.

गुजरानी :- दीड छे, जेभ इली पछी तेरो बबुरभां इछुं डे, छुं तो छुं छिन्न नाभनो रसोछयो छुं, त्यारे राजाजे इछुं डे, अरे! त्यारे छुं नख छुं, जेभ तेरेभ इछुं? ॥७६१॥

हिन्दी :- “ठीक है।” ऐसा विचार कर फिर उसने स्पष्ट किया कि, “मैं तो ब्रह्मिक नामक रसोईया हूँ।” तब राजा ने कहा कि, “अरे! तब मैं नल हूँ, ऐसा तुने क्यों कहा?” ॥७६१॥

मराठी :- “ठीक आहे?” असे म्हणून तो प्रकटपणे म्हणाला, “मी तर ब्रह्मिक नावाचा रववणकी आहे.” तेव्हा राजा म्हणाला की, अरे! तेव्हा मी नल आहे असे तू का म्हटले?” ॥७६१॥

English :- Nal replied that he was a cook named Hundick. At this the King asked him, as to why he had said earlier that he was king. Nal himself,

नलोऽवदन्मयेत्युक्तमुत्तानुक्तेऽपि भूभुजा ॥
एवं नाट्यरसावेशादक्षावीत्यत्र संशयः ॥७६२॥

अन्वयः :- नलः अवदत् - मया इति उक्तमुत्तानुक्तेऽपि भूभुजा नाट्यरसावेशात् एवम् अश्नावि । इति अत्र संशयः ॥७६२॥

विवरणम् :- नलः अवदत् - मया इति न उक्तम् अनुक्तम्, तस्मिन् अनुक्ते अपि उक्तम् इति भूभुजा नृपेण नाट्यस्य रसः नाट्यरसः । नाट्यरसस्य आवेशः नाट्यरसावेशः तस्मात् नाट्यरसावेशात् अश्नावि अभूयता अतः अत्र संशयः अस्ति ॥७६२॥

सरलार्थः :- नलः अवदत् - मया इति अनुक्तेऽपि उक्तम् इति नृपेण नाट्यरसावेशात् अश्नयत् । अतः अत्र संशयः अस्ति ॥७६२॥

गुजरानी :- त्यारे नखे इछुं डे, जे तेभ न इछा छनां पण, जे तेभ इछुं, जेभ नाट्यरसना आवेशवी राजाजे सांभण्य जाये छे, जेने तेथी तेने तेभां शंका थयेवी छे ॥७६२॥

हिन्दी :- तब नल ने कहा कि, “मैंने वैसा न कहते हुए भी मैंने वैसा कहा, ऐसा नाट्यरस के आवेश से राजाने सुना हो, ऐसा लगता है, और इस लिये इस में उन्हे शंका हुई है।” ॥७६२॥

विवरणम्:- तदा नलः रोषेण सह यथा स्यात् तथा सरोषम् अवतद् - भुवः पतिः भूपतिः नृपः इदम् न ज्ञातम् अज्ञात किं वक्ति? किं ब्रवीति? सः महान् चासौ क्रूरश्च महाक्रूरः नलः अहम् अस्मि यः नलः तदा देवीम् भैमीम् अत्यजत् ॥७५९॥

सरलाधः:- तदा नलः सरोषमाह - नृपः इदमज्ञात किं वक्ति? तदा यः देवीं दमयन्तीम् अत्यजत् सः नलः अहम् अस्मि ॥७५९॥

गुणराती:- त्येरे नले कोधे सञ्चिते कुहुं ई, अह अज्ञानवाणुं राण्य शुं कुहे छे? ते भल्लदुष्ट नले शुं ०१ छुं, ३ ०१ छे ते वपुने दमयन्तीने नञ्छे छती. ॥७५८॥

हिन्दी:- तब नल क्रोधित होकर कहता है कि, “यह अज्ञानी राजा क्या कह रहा है? वह महादुष्ट नल भैं ही हूँ। जिसने उस समय दमयन्ती को त्याग दिया था” ॥७५९॥

मराठी:- देव्या नल को घाबने म्हणाला, “हा अज्ञानी राजा हे काय म्हणतो आहे? तो महादुष्ट नल मीच आहे. ज्याने त्या वेळेस दमयन्तीला सोडून दिले.” ॥७५९॥

English:- This made Nal wild with rage and he said that this senseless king does not know what he is saying. He then reveals that he is the same, cruel of the truest, Nal who had abandoned his Damyanti.

राजोच्चे सम्भ्रमात् कस्त्वमध्यासीत् स्वगतं नलः ॥
कथं विषादमूर्च्छालिनात्मा प्रकटितो मया ॥७६०॥

अन्वयः:- राजा सम्भ्रमात् ऊचे - त्वं कः असि? तदा नलः स्वगतम् अध्यासीत् - विषादमूर्च्छालिनेन मया आत्मा कथं प्रकटितः ॥७६०॥

विवरणम्:- राजा भूयः सम्भ्रमात् ऊचे बभाषे - त्वं कः असि? तदा नलः स्वगतं मनसि अध्यासीत् अभिन्तयत् - विषादेन दुःखेन मूर्च्छालिः मूर्च्छावान्, तेन विषादमूर्च्छालिनेन दुःखेन मूर्च्छावता मया आत्मा कथं प्रकटितः प्रकाशितः ॥७६०॥

English :- Damyanti asked the sun, as to why it intends to burn her alive with its rays that are capable to burn a person alive. She asks him, if he too has become heartless, as King Nal.

राज्ञोचे रभसाद् भैमी हे स्त्रीरत्न पतिव्रते ॥

तस्य पापीयसः पत्युर्मा मा नामाऽग्रहीर्मुहुः ॥७५७॥

अन्वयः- राजा रभसात् भैमी ऊचे - हे स्त्रीरत्न! पतिव्रते! त्वं तस्य पापीयसः पत्युः नाम मुहुः मा ग्रहीः ॥७५७॥

विवरणम्:- राजा नृपेण रभसात् भीमस्यापत्यं स्त्री भैमी दमयन्ती ऊचे बभावे - हे स्त्रीणा रत्न स्त्रीरत्न! पतिः एव व्रतं यस्याः सा पतिव्रता तत्सन्बुद्धौ हे पतिव्रते! त्वं तस्य अतिशयेन पापः पापीयान्, तस्य पापीयसः पत्युः नलस्य नाम मुहुः वारंवारं मा ग्रहीः मा गृहाण ॥७५७॥

सरलायः- नृपः रभसात् दमयन्तीमवोचत् - हे स्त्रीरत्न पतिव्रते! त्वं तस्य पापीयसः पत्युः नाम पुनः पुनः मा गृहाण ॥७५७॥

गुणराती :- ५६१ राशब्दे ओ३६८ दमयन्तीने ३छुं ३, हे स्त्रीरत्न! हे पतिव्रते! तु तारा पापी पतिर्नु वारंवार नाम ३६७७ न ३३. ॥७५७॥

हिन्दी :- फिर राजा ने अचानक दमयन्ती से कहा कि, “हे स्त्रीरत्न! हे पतिव्रता! तू अपने पापी पति का नाम बारबार मत ग्रहण कर” ॥७५७॥

मराठी :- नंतर राजाने एकदम दमयन्तीला म्हणते की, “हे स्त्रीरत्न! हे पतिव्रते! तुझ्या पापी पतीचे नांव तू वारवार घेऊ नकोस.” ॥७५७॥

English :- The King suddenly asked Damyanti, by addressing her as a gem amongst woman and a chaste woman, that she shouldnt mention the name of Nal, who is a sinner, every now and then

गुणशाली :- उ पृथ्वी॥ भार। पर तु कुपा। कर भने भनी। लभं पेक्षी जपने भार्ज भनी। उ लेखी शेषनाभना। जेखी भूछिन थर
येन। विछिन भनी ॥७५४॥

हिन्दी :- “हे पृथ्वी! तुम मुझपर कृपा करो। मुझे पाताल में जाने का मार्ग बताओ। जिससे शेषनाग के जहर से मूर्छित होकर मैं जरा भी चेतनवाला न रहूँ” ॥७५४॥

मराठी :- “हे पृथ्वी! माझ्यावर कृपा कर? आणि मला पाताळात जाण्याचा मार्ग दाखव की, ज्यामुळे शेषनागाच्या विषाने बेशुद्ध होऊन मी चेतनारहित होऊन जाईन.” ॥७५४॥

English :- Nal then begged to the earth to do a favour on him, by showing him the way to hadas, where he can loose his consciousness and never regain it back

भैमी किञ्चित् परिक्रम्य ही ललाटे तपो रविः॥

न शक्नोमि तपे गन्तुमूर्ध्व वीक्ष्याऽब्रवीत् ततः ॥७५५॥

अन्यः :- भैमी किञ्चित् परिक्रम्य ऊर्ध्व वीक्ष्य अब्रवीत् - ललाटे तपः रविः। ततः आतपे गन्तुं न शक्नोमि ॥७५५॥

विवरणम् :- भीमस्यापत्य स्त्री भैमी दमयन्ती किञ्चित् परिक्रम्य गत्वा ऊर्ध्वमुखैः वीक्ष्य दृष्ट्वा अब्रवीत् - अबोचत् - ललाटे तपतीति तपः रविः सूर्यः। सूर्यः प्रखरेणातपेन ललाट तपति। ततः तस्मात् अहम् आतपे गन्तुं न शक्नोमि ॥७५५॥

सारार्थः :- दमयन्ती किञ्चित् परिक्रम्य ऊर्ध्वमवलोक्य अब्रवीत् - सूर्य ललाटं तपति। तेन अहमातपे गन्तुं न शक्नोमि ॥७५५॥

गुणशाली :- पछी दमयन्ती उंछे थालीने, तथा त्रिंशु जेठने भोली उ, अंरेरे! ललाटेने तथावे जेपो सूर्य तपे छे, भाटे ललाभां छु थाली थकनी नथी ॥७५५॥

हिन्दी :- फिर दमयन्ती कुछ दूर चलकर, ऊँचा देखती है और कहती है कि, “अरेरे! ललाट गरम हो जाये ऐसा सूरज तप रहा है, जिससे मैं धूप में नहीं चला सकती” ॥७५५॥

विवरणम्:- सपुर्णः आह स्म अब्बवीत् - देव! किं अयं पुनः पुनः व्यामोहः भ्रमः भवति । ननु मया देवाय विज्ञप्तं कथितम् इयं नटानां बीभीषिका नटविभीषिका नटप्रपञ्चः आस्ति ॥७५२॥

सलार्थः:- सपुर्णः अवदत् - देव! कोऽयं पुनः पुनः व्यामोहः । मया देवाय विज्ञप्तमस्ति । यद् एषः अखिलः नटानां प्रपञ्च अस्ति ।

गुणशाली:- नहि सपुर्णं भन्तीये इहुं ई, हे देव! आ आपने अति शानी थाय ऐ? इम ई आपने भं इहुं ऐ ई आ तो नटबोओनो नभाओ ऐ ॥७५२॥

हिन्दी:- तब सपुर्ण मन्त्री कहता है कि, 'हे देव! आपको यह बार-बार भ्रम क्यों हो रहा है? मैंने आप को कहा था कि यह तो नटों का तमाशा है' ॥७५२॥

मराठी:- दोव्हा सपुर्ण मन्त्री म्हणाला की, "हे देव! हा तुम्हाला पुन्हा भ्रम का होत आहे? मी तुम्हाला सांगितले आहे की, हे तर जाटक आहे." ॥७५२॥

English:- The ministers then asked the king as to why does he have this false notion every now and then that this is a real happening in reality. He adds that he had told him that this was just a play being acted by actors.

तदालङ्कियतां देव, देवेन हरिविष्टरः ॥

राजा सलज्जमास्तेऽथ नलोदध्यौ विषादवान् ॥७५३॥

अन्वयः:- तद् देव! देवेन हरिविष्टरः अलङ्कियताम् । अथ राजा सलज्जमास्ते । ततः विषादवान् नलः दध्यौ ॥७५३॥

विवरणम्:- तत् तस्मात् कारणात् हे देव! देवेन महाराजेन हरेः विष्णोः (इन्द्रस्य वा) विष्टरः आसन हरिविष्टरः विष्णोः आसनं राजसिंहासनम् अलङ्कियताम् । (राजः विष्णोरशत्वात् राजसिंहासनं हरिविष्टरः इति कथितम्) राजसिंहासने उपविश्यताम् अथवा हरिः सिंहः विष्टरः आसनं हरिविष्टरः सिंहासनमुपविश्यतादस्यात् तथा सलज्जम् आस्ते । उपविशति । ततः विषादः आस्थास्तीति विषादवान् नलः दध्यौ चिन्तयामास ॥७५३॥

मराठी :-

“अरे हारा। तू घालता हो। हे पुष्पवेणी। तू पण मला पीठा देऊ नकोस। नलागातून हा सगळा शृंगार मला निश्चयाने अंजारासमज (विरत्नवासमान) आहे.” ॥७४९॥

English :- She then asks the necklace to leave her and also asks her braid of flowers to stop troubling her as this adornment is like a fire scorching her, without Nal.

राजोचे सहस्रोत्थाय पतिव्रते पतिव्रते ॥

प्राणयेडविश्वराकणि प्रेमाणीह शरीरिणाम् ॥७५०॥

अन्वय :-

राजा सहसा उत्थाय ऊचे । पतिव्रते। वतिव्रते। अहम् इह शरीरिणाम् अविश्वराकणि प्रेमाणि प्राणये ॥७५०॥

विवरणम् :-

राजा नृपः सहसा अकस्मात् एव उत्थाय ऊचे-बभावे-पतिरेव व्रतं यस्याः सा पतिव्रता, तत्सम्बुद्धौ हे पतिव्रते! अहम् इह अस्मिन् जगति शरीरमेवामस्तीति शरीरिणः तेषां शरीरिणां प्राणिनां विश्वराकणि भङ्गुराणि अविश्वराकणि अभङ्गुराणि प्रेमाणि प्राणये प्रशंसामि ॥७५०॥

सारार्थ :-

नृपः सहसा उत्थाय बभावे - हे पतिव्रते। अहम् अस्मिन् प्राणिनामभङ्गुराणि प्रेमाणि प्रशंसामि ॥७५०॥

शुद्धशब्दाः :-

नृपरे शब्ध येडइअ ओहीने इडेवा वा०७० ३, ३ पतिव्रते। ३ पतिव्रते। ३ अ अजानभां प्राणीओना अविश्व प्रेभनी प्रशंसा इडुं हुं ॥७५०॥

हिन्दी :-

तब राजा एकदम खडे होकर कहने लगा कि, “हे पतिव्रते। हे पतिव्रते। मैं इस संसार में प्राणियों के अविचल प्रेम की प्रशंसा करता हूँ” ॥७५०॥

मराठी :-

तेव्हा राजा एकदम (अचानक) उठून म्हणाला कि, “हे पतिव्रते। हे पतिव्रते। मी या जगात प्राण्यांच्या अविचल प्रेमाची प्रशंसा करीत आहे.” ॥७५०॥

English :- Then the king stood up atonce and said to the chaste woman that he wishes to extol the unserving love of all the living-beings of this earth.

सप्तार्ध:-

पिश्रुतः भासम् अवदत् - आर्ये। असौ तव पापीयान् पतिः न अस्ति। किन्तु एषा तव प्रतिष्ठाया वर्तते। तदा दमयन्ती अवदत् ॥७४७॥

गुणशती:-

पण्डी पिण्डे रुद्रिभ्यो सखित इधुं इ, हे भार्यो आ तारे पापी भति नहीं, परंतु ते तारे भूछाये छे, तारे दमयन्ती भोली इ, ॥७४७॥

हिन्दी:-

पिर पिणल आंसुसहित कहता है कि, "हे आर्ये। यह तेरा पापी पति नहीं है, बल्कि यह तो तेरी परछाह है।" तब दमयन्ती कहती है कि, ॥७४७॥

मराठी:-

नतर पिणल होळयात अश्रू आणून म्हणाला, "हे आर्ये। हा तुझा पापी पति नाही, परंतु ही तुझी सावली आहे," तेका दमयन्ती म्हणाली. ॥७४७॥

English:- Then Pingal, with tears in his eyes, said to Damyanti that it was only her shadow and not her husband who is a sinner of the last order

आर्यच्छायेव किं मे सा वार्यपुत्रः पुनर्नहि ॥

सत्यं त्यक्तैव तद्यैस्मि स्वमलोक्य ततोऽभ्यधात् ॥७४८॥

अन्वय:-

आर्य! किं सा मे छाया एव वर्तते। आर्यपुत्रः पुनः न अस्ति। तर्हि सत्य त्यक्ता एव अस्मि। ततः स्वमलोक्य अभ्यधात् ॥७४८॥

विवरणम्:-

आर्य! किं सा मे-मम छाया एव वर्तते। आर्यपुत्रः नास्ति। तर्हि सत्यम् अहं त्यक्ता एव अस्मि। ततः स्वम् आलोक्य दृष्ट्वा दमयन्ती अभ्यधात् अवदीत् ॥७४८॥

सप्तार्ध:-

आर्य! किं सा मे छाया एव वर्तते। आर्यपुत्रः नास्ति। तर्हि अहं त्यक्ता एव अस्मि। ततः स्वम् आलोक्य दमयन्ती अवदत् ॥७४८॥

विवरणम्:-

नलः अयादीत् - अवोचत् - किं तेषां लोकात् पान्तीति लोकपाः तेषां लोकपाना लोकपालानामिन्द्रादीनाम् अयं दोषः न? येः लोकपालैः एषः कर्मभिः चाण्डालः कर्मचाण्डालः चाण्डालवत् क्रूरकर्मकारी नलः तदानीमेव तस्मिन् एव समये भस्मनः अधीनं भस्मसात् (तदधीने सात्) न अकारि न अक्रियता (नृपः लोकपालानामङ्गीः जायते इति कथ्यते । अतः यदि नृपः क्रूरकर्म कुर्यात् तर्हि लोकपालैः एव सः दण्डयितव्यः । यस्मात् लोकपालैः स न दण्डितः तस्मात् स तेषां दोषः किं नास्ति? इति भावः।) ॥७४५॥

सरलार्थः:-

नलः अवदत् - येः लोकपालैः एषः कर्मचाण्डालः तदानीमेव भस्मसात् न अकारि । तेषां लोकपालानामेषः दोषः न किम्? ॥७४५॥

शुश्रूषाती :- न्यसे नल भोत्सो ३, ते लोअपालोन्तो ३ भ दोष न इहेवाथ ३ जेथोथे ते ३र्थद्वाल नलने ते ७४५५ते ७४५५ते ७४५५ते ७४५५ते ३र्थो. ॥७४५॥

हिन्दी :-

तब नल कहता है कि, “उन लोकपालों का क्या दोष नहीं है, जिन्होंने उस कर्मचाण्डाल नल को उसी क्षण भस्मसात् न कर दिया ॥७४५॥

मराठी :-

तेव्हा जठ म्हणाला की, ज्या लोकपालांनी चांडालाप्रमाणे क्रूर कर्म करणाऱ्या त्या नलराजाला त्याच वेळी भस्म केले नाही. काय त्या लोकपालांचा काहीच दोष नाही?’ ॥७४५॥

English :- Nal then replied that it was the fault of those innocent Lokpals, who had spared Nal, by not burning him a line who had done, such a scavengerous deed.

राजा सरोषमाचख्यौ वृथा हुण्डिक लोकपान् ॥

त्वमुपालभसे यत्ते न पश्यन्त्यपि पापिनम् ॥७४६॥

अन्वयः:-

राजा सरोषम् आचख्यौ - हुण्डिका। त्वं लोकपान् वृथा उपालभसे। यत् ते पापिन न पश्यन्ति अपि ॥७४६॥

विवरणम्:-

राजा नृपः अवदत् - अवोचत् - अमात्य! स्वस्थः भव । ननु इदं नाटकं वर्तते । अथ नृपस्य वचनं श्रुत्वा अमात्यः मन्त्री व्रीडया सहयथा स्यात् तथा सव्रीडम् आस्ते तिष्ठति । अथ तदनन्तरं नलः क्षितिं पृथीति क्षितिपः, त क्षितिप राजानं पञ्चति ब्रूते ॥७४३॥

सरलार्थः:-

ततः नृप. अवदत् - अमात्या! रखरपी भव। ननु इदं नाटकमस्ति । अप अमात्य. सव्रीडम् आरते । तत नल राजानं वदति ॥७४३॥

गुणशली:- त्यरे राज्ञे कहुं के, भन्त्री! तुं शान्त था? के भेदे आतो भाव नाटक छे. (ते संभाषणी) भन्त्री बलिखन भनी भेसी गये. यही नले राज्ञे कहुं के, ॥७४३॥

हिन्दी - तब राजा ने कहा कि, “हे मंत्री! तुम चुप हो जाओ। यह तो एक नाटक है।” यह सुनकर मंत्री लज्जित होकर बैठ गया। फिर नलने राजा से कहा कि, ॥७४३॥

मराठी :- तेव्हा राजा म्हणाला, “हे मंत्री! शांत व्हा कारण हे नाटक आहे. (हे ऐकून) मंत्री लज्जातुर (लाजून) होऊन बसला जंतर नक राजाला म्हणाला की, ॥७४३॥

English - The king then suddenly asked the minister to calm down and relax, as this was only a play. This action of the king made the minister to occupy his seat in shame. Then the king spoke to king Nal.

वने त्यक्तवतोऽप्येतां राजन्! दोषो न नैषधेः ॥

राज्ञोचे तर्हि किं तेषां येऽस्याः पश्यन्ति दुर्दशाम् ॥७४४॥

अन्वयः:- हे राजन्! एता वने त्यक्तवतः अपि नैषधेः दोषः न । राजा ऊचे - तर्हि किं ये अस्याः दुर्दशां पश्यन्ति तेषां दोषः अस्ति ॥७४४॥

વિવરણમ્:-

સ્ત્રીના નારીનામ્ આપદિ વિપત્તૌ તે તવ સ્થિયા. નાર્યા: સાહાય્ય કર્તુમ્ યચિતમ્ અસ્તિ । યત: હે પૃથ્વિ! ત્વમપિ સ્ત્રી અસિ । નિષધસ્ય અપત્ય પુત્રાન્ પૈષધિ- નલ. ક્ષિતિ પાતીતિ ક્ષિતિપ ભૂપ: પત્રુષસ્ય ભાવ: પારુષ્ય કઠોરત્વ કુર્વાત્ વિદધ્યાત્ । તથાહિ સ: પુત્રુષ: અસ્તિ । પુત્રુષસ્ય નારી પ્રતિ પારુષ્ય કવાચિત્ યુજ્યતે । પર સ્થિયા: સ્ત્રી પ્રતિ પાત્રુષ્ય ન યુજ્યતે

સરલાર્થ:-

હે પૃથ્વિ! સ્ત્રીનામાપદિ તવ સાહાય્ય કર્તુમ્ યચિતમસ્તિ । યત ત્વમપિ સ્ત્રી અસિ। નલ- રાજા પારુષ્ય કુર્વાત્ । તથાહિ સ પુત્રુષ અસ્તિ ॥૭૪૧॥

ગુજરાતી :- સ્ત્રીઓની ખીડા સમયે તોરે સ્ત્રીને સહાય કરવી ઉચિત છે, નલરાજ ૦૪ કઠોરપણું આપરી થોડે, કેમ કે તે પુત્રુષ છે.

॥૭૪૧॥

હિન્દી :-

“સ્ત્રિયોં કે દુ ય મેં, તુમ સ્ત્રી હો હસલિયે, સ્ત્રી કો સહાયતા કરના યચિત હૈ। નલરાજા કઠોરતા ધારણ કર સકતે હૈ ક્યો કિ વહ પુરુષ હૈ” ॥૭૪૧॥

મરાઠી :-

“સ્ત્રીયાંત્વા દુઃલાત્વા વેઠી સ્ત્રીલા મદત કર્ણે તુલા યચિત આહે, નલરાજા કઠોર બન્ શકતો કારણ તો પુરુષ આહે.” ॥૭૪૧॥

English :- He continued saying that only woman can understand the problems and afflictions of a another woman So he asks her to protect and help Danyanti as only a mother can attain tenderness and king Nal being a man can attain harshness and rigidity.

મન્ત્રી સરોષમુત્થાય આ: કુશીલવપાંસન ॥

તમપિ ક્ષિતિપ્ બૂઘે યસ્તત્યાજ પતિવ્રતામ્ ॥૭૪૨॥

અન્યથ:-

મન્ત્રી સરોષમ્ ઉત્થાય બૂઘે - આ:! કુશીલવપાસના તમ્ અપિ ક્ષિતિપ્ બૂઘે। ય: પતિવ્રતા તત્યાજ ॥૭૪૨॥

बाधिर्यं विभ्रतां कर्णावन्धत्वं च दृशौ यथा ॥

रुदितं न शृणोम्यस्याः पश्यामि च न दुर्दशाम् ॥७३९॥

अन्वयः- कर्णौ बाधिर्यं विभ्रताम् । दृशौ अन्धत्वं विभ्रताम् । येन अहम् अस्याः रुदितं न शृणोमि दुर्दशा च न पश्यामि ॥७३९॥

विवरणम्:- कर्णौ बाधिरस्य भावः बाधिर्यं बाधिरत्वं विभ्रताम् हे कर्णौ! युवां बाधिरौ भवतम् । दृशौ अन्धत्वं विभ्रताम् । (हे दृशौ!) युवा

अन्धे भवतम् । येन अहम् अस्याः दमयन्त्याः रुदितं रोदनं न शृणोमि अस्याः दृष्टा चासौ दशाच्च दुर्दशा, तां दुर्दशां दुरवस्थां न पश्यामि ॥७३९॥

सरलाधः- कर्णौ बाधिरत्वं विभ्रताम् । दृशौ अन्धत्वं विभ्रताम् । येन अहम् अस्याः रुदितं न शृणोमि । दुर्दशा च न पश्यामि ॥७३९॥

गुजराती:- हे कर्णो! तेमो भडेर। धर्ध ज्यथो तेम। हे आंभो तेमो अंधधधुं धारण। इरो इ लेथी। हुं आ। नुं रुदनं सांभणी थुं नडी, तेम तेणीनी दुर्दशा ज्येठ थुं नडी. ॥७३८॥

हिन्दी:- “हे कर्ण! तुम बहरे हो जाओ और हे नेत्र! तुम अन्धत्व धारण कर लो! कि जिस से मैं उसका रुदन न सुन सकू और उसकी दुर्दशा भी न देख सकू” ॥७३९॥

मराठी:- “हे कानाजो! तुम्ही बहिरे होऊन जा। होठ्याजो! तुम्ही अघण्ण धारण करा कि ज्यामुळे मी तिचे रुदन ऐकू शकणार नाही व तिची दुर्दशा सुद्धा पाहू शकणार नाही. ॥७३९॥

English.- Nal then asked the ear become deaf and asked the eyes to attain blindness so that also he will not be able to hear her wailing and will also not be able to see her calamitous plight.

गान्धारः सास्रभूचे क्ष्मां देवि! दैववशादसौ ॥

पादचारेण यान्ती किं विध्यते वर्धस्सूचिभिः ॥७४०॥

अन्वयः- गान्धारः क्षमा सास्रम् ऊचे - देवि! दैववशात् पादचारेण यान्ती असौ वर्धस्सूचिभिः किं विध्यते? ॥७४०॥

English :- Then she asked someone to pull out the thorn from her feet, then suddenly she asked them to stop, as she doesn't allow a any other man to touch her, other than her husband

राजा रभसयोत्थाय तां सतीति नमस्यति ॥

जीवलः किमिदं देव! स्वसिंहासनमास्यताम् ॥७३७॥

राजा सरभसया उत्थाय सती इति ता नमस्यति जीवलः देव! इदं किम्? स्वसिंहासनमास्यताम् ॥७३७॥

राजा नृपः सरभसया सत्वरम् उत्थाय इयं सती पतिव्रता इति मत्वा ता नमस्यति प्रणमति । तदा जीवलः प्रतीहारः वदतिदेव! इदं किम्? भवता स्वस्य सिंहासनं स्वसिंहासनम् आस्यताम् उपविश्यताम् भवता अस्यै नमस्करणमयुक्तम् इति ॥७३७॥

नृप सरभसमुत्थाय पतिव्रता इति ता नमस्यति । तदा जीवलं, प्रतीहार वदति - देव! इदं किम्? भवता रवसिंहासनम् अय्यारयताम् ॥७३७॥

भुवराजी :- (ते सभये) राजे येऽहम् उदीने तेऽपीने सती भानीने नभया भयं छे, न्परे अपव प्रतिहार अहे छे रे, रे देव! आ! शुं अशे छे! आप आपना सिंहासन पर भेरी रखो. ॥७३७॥

(उसी समय) राजा एकदम से उठकर उसे सती समझकर झुकने जाता है, कि तभी जीवल प्रतिहारी कहता है कि, “हे देव! यह आप क्या कर रहे हैं? आप अपने सिंहासन पर ही बिराजमान रहिए” ॥७३७॥

(त्या वेळाला) राजा एकदम उठून सिलां सती मानून नमस्कार करतो तेव्हा जीवल द्वाऱपाल म्हणतो महाराज! तुम्ही हे काय करीत आहात? तुम्ही तुमच्या सिंहासनावर बसा ॥७३७॥

English :- At this, suddenly the king stood and began to bow at the woman, playing the part of Damyantī, taking her as a chaste woman. At this the comper asked the king what he was doing and asked him to be seated on his throne

हिन्दी :-

फिर दमयन्ती अपनी परछाई देखकर ऊँचे स्वर में कहने लगी कि, “अच्छा हुआ, मैं ने अपने स्वामी को आँखों से देखा, देखा। हे स्वामी। अब कहाँ जाओगे?” ॥७३४॥

मराठी :-

नंतर दमयन्ती स्वतःच्या सावलीला पाहून एकदम मोठ्या रवरात म्हणाती की, “भावय माझे की मला तुम्ही दिसला आता कोठे जाला?” ॥७३४॥

English -

Then Damyanti happening to see her own shadow, said in a loud voice, that she has seen her beloved with her own eyes, then she suddenly asked the shadow as to where it was heading to.

धावित्वा रभसात् भूयः स्थित्वा चाशु ससीत्कृतिः ॥
सबाष्पमूचे गान्धारं विद्वौ दर्भाङ्कुरैः पदौ ॥७३५॥

स्वबाष्पमूचे गान्धारं विद्वौ दर्भाङ्कुरैः पदौ ॥७३५॥

अन्वयः:-

विवरणम्:-

भूयः रभसात् धवित्वा आशु स्थित्वा च ससीत्कृतिः सबाष्पं गान्धारम् ऊचे - दर्भाङ्कुरैः पदौ विद्वौ ॥७३५॥
भूयः पुनः रभसात् वेगात् धावित्वा पलाय्य आशु शीघ्र स्थित्वा सीत्कृत्या सह धर्ततेऽसौ ससीत्कृतिः बाष्पैः अशुभिः सह यथा स्यात् तथा सबाष्पं साशु गान्धारम् ऊचे बभाषे - दर्भाणां कुशानाम् अङ्कुरः दर्भाङ्कुरः तैः दर्भाङ्कुरैः कुशानैः पदौ पादौ विद्वौ स्तः । इति ॥७३५॥

सरलार्थः:-

गुञ्जली :-

भूय. रभसात् पावित्वा आशु स्थित्वा ससीत्कृतिः सा सबाष्प गावदार बभाषे - दर्भाणामङ्कुरे पदौ विद्वौ ॥७३५॥
भूय. रभसात् वेगात् धावित्वा पलाय्य आशु शीघ्र स्थित्वा सीत्कृत्या सह धर्ततेऽसौ ससीत्कृतिः बाष्पैः अशुभिः (अश्रेः) दर्भाणां अंटाभ्यो धी भारा नो यत्र विधातुं यथा. ॥७३५॥

हिन्दी -

फिर अचानक दौडने लगी और फिर तुरत खड़ी होकर चित्कार शब्द सहित आँखों में आँसु भरकर उस गाधार से कहने लगी कि, (अश्रेः) दर्भाङ्कुरो (घाँस के कांटों) से मेरे पैर छलनी हो गये ॥७३५॥

सरलार्थ - भूयः आकाशे प्रतिध्वनिं श्रुत्वा मा किं ब्रवीषि? असौ अहम् उषेभिः । इत्युक्त्वा सा वेवोजं प्रयावति ॥७३२॥

गुञ्जरी :- वणी आकाशभांतेनो पडयो सांभणीने, 'भने शुं इयो एगे? आहुं आहुं हुं.' ओभ इहीने दभयंती ओइदभ दोग्ग। भडि
छे. ॥७३२॥

हिन्दी - फिर आकाश में प्रतिध्वनि सुनकर कहने लगी, "क्या कह रहे हो? मैं आती हूँ।" और वह एकदम दौड़ने लगी। ॥७३२॥

मराठी :- मग आकाशात त्याचा प्रतिध्वनी ऐकून, "काय म्हणता? मी येत आहे," असे म्हणून ती दमयंती एकदम धावू लागली
॥७३२॥

English - Then she suddenly heard a sympathetic resonance coming from the sky, which said that he is coming to her, to rescue her from her sad plight Having heard this reverberation she began to run helter-skelter in search of the voice.

गान्धारोऽवददार्थोऽसौ प्रतिश्रुद्भीमजा जवात् ॥

स्थित्वाऽऽहासौ प्रतिश्रुत् किं गान्धारोऽभिदधेऽथ किम् ॥७३३॥

अन्वयः - गान्धारः अवदत् - आर्ये! असौ प्रतिश्रुत् अस्ति भीमजा जवात् स्थित्वा आह - किम् असौ प्रतिश्रुत्? गान्धारः अभिदधे

- अथ किम् ॥७३३॥

विवरणम् - गान्धारः अवदत् - अवोचत् - आर्ये! असौ प्रतिश्रुत् प्रतिध्वतिः अस्ति। तदा भीमात् जायतेऽसौ भीमजा दमयन्ती जवात्
झटिति स्थित्वा आह - ब्रवीति - किम् असौ प्रतिश्रुत् प्रतिध्वनिः अस्ति? तदगान्धारः अभिदधे - अभाषत - अथ किम्
॥७३३॥

सरलार्थः - गाढधारः अवदत् - आर्ये! असौ प्रतिध्वनिः अस्ति। इति श्रुत्वा दमयन्ती झटिति स्थित्वा अब्रवीत् - किम् असौ प्रतिध्वनिः?
गाढधारः वदतिअथ किम् ॥७३३॥

यद्यापास्तमकल्याणमार्यपुत्रोऽत्यजन्न माम् ॥

किं पुनर्मद्विनोदार्थं न परिहासमसौ व्यधात् ॥७३०॥

अन्यः- यद् वा अकल्याणम् अपास्तम् । आर्यपुत्रः मां न अत्यजत् । किं पुनः? असौ मद्विनोदार्थं परिहास व्यधात् ॥७३०॥
विवरणम्- यद् वा न कल्याणम् अकल्याणम् अमङ्गलम् अपास्तं भवतु अपसरतु । आर्यपुत्रः नलः मां न अत्यजत् न व्यसृजत् । किं पुनः बहु उक्तेन! असौ नलः मम विनोदाय इदं मद्विनोदार्थं मम मनोविनोदनं कर्तुं वक्ष्यमाणं परिहासं नर्म व्यधात् अकरोत् ॥७३०॥

सरलार्थ - अथवा अमंगलम् अपहृतं भवतु । आर्यपुत्रः मां न अत्यजत् । बहुजा उक्तेन किम्? असौ मम मनोविनोदार्थं परिहासम् अकरोत् ॥७३०॥

गुल्शमी :- अथवा अभंगल दूर थाओ । ते आर्यपुत्र नले भने तणेदी न नथी, वधारे शुं डुं? इअन्त भननो विनोद इअवा भाटे तेणे आ डांसी इरेली छे ॥७३०॥

हिन्दी - “अथवा अमंगल दूर हो? उस आर्यपुत्र नल ने मुझे त्यागा नहीं है, अब अधिक क्या कहूँ? केवल परीहास के लिये ही उन्होंने मेरे साथ मजाक किया है” ॥७३०॥

मराठी :- “किवा अमंगल दूर होवो! आर्यपुत्र नळाने मला सोडले नाही, अधिक काय सावा? केवळ मज रमविण्यासाठी त्यानी हो गंमत केली आहे.” ॥७३०॥

English - She then wished the bad omen to pass away she then says that, maybe Nal has'nt left her but is just playing a joke on her.

लक्ष्मीकृत्य नमः समाह नाथ निर्मानुषं वनम् ॥

भीरुश्चेकाडहमेहोहि तदलं नर्मणाऽप्यति ॥७३१॥

अन्य - नम लक्ष्मीकृत्य आह स्म । नाथ । वन निर्मानुषम् अस्ति । भीरु. च अहम् एका । एहि एहि । अतिनर्मणा अलम् ॥७३१॥

हिन्दी :-

तुमने किधर भी वनमें दमयंती को खोजते हुए निरन्तर आंसुओं द्वारा समस्त पृथ्वी को दलदलमय करते हुए नल को देखा है? ॥७२७॥

मराठी :-

तुम्ही या वनात कोठेतरी दमयंतीला शोधत विरतर (अहोरात्र) अश्रूंनी समस्त पृथ्वीला विखलमय करणाऱ्या नळाला पाहिले आहे काय? ॥७२७॥

English :- Darnyanti asked the beings, if they have ever seen her searching for her beloved Nal, night and day, with a continuous flow of tears which had made the earth muddy and slimy.

पिङ्गलः प्रोचिवानार्ये त्वक्ता त्वमसि तेन किम् ॥

सबाष्पं दमयन्त्याख्यत् दोषं जानामि नात्मनः ॥७२८॥

अन्वयः-

पिङ्गलः प्रोचिवान् आर्ये। तेन त्व किं त्वक्ता असि? तदा दमयन्ती सबाष्पम् आख्यत् - अहम् आत्मनः दोषं न जानामि ॥७२८॥

विवरणम्:-

पिङ्गलः प्रोचिवान् प्रोवाच - आर्ये। तेन नलेन त्व किमर्थं त्वक्ता असि। तदा दमयन्ती बाष्पेण सह यथा स्यात् तथा सबाष्पं साश्चनयनम् (साश्चनयना वा) आख्यत् अकथयत् - अहम् आत्मनः कमपि दोषम् अपराधः न जानामि॥७२८॥

सरलार्थः-

पिङ्गलः प्रोवाच - आर्ये। तेन नलेन त्व किमर्थं त्वक्ता? तदा दमयन्ती प्रत्यवदत् - अहमात्मनः दोषमपराधं न जानामि॥७२८॥

गुणशली :-

त्यारे पिंजले डहुं डे, डे आर्ये। ते नले तने शमाडे तछे दीधी छे? त्यारे आंसुओ छापी दमयंती ओवी डे डुं भारो डे धुं अमराध आणानी नथी॥७२८॥

हिन्दी :-

तब पिजलने कहा कि, “हे आर्ये। इस नलने तुम्हें क्यों त्याग दिया है?” तब आंसु-सहित वह बोली कि, “मैं मेरा दोष नहीं जानती।” ॥७२८॥

मराठी :-

तेव्हा पिंजल म्हणाला की, “हे आर्ये। त्या नळाने तुला कां सोडून दिले?” तेव्हा अश्रु ठाळीत दमयंती म्हणाली की, “मला माझा कोणताही अपराध (गुनहा) माहित नाही” ॥७२८॥

विवरणम्:- गान्धारः अवदत् - आर्ये! असौ पक्षिणी चक्रवाकी किं विजानाति? भैमी ऊचे बभूवे - ततः अन्यमपरं प्रश्न्यामि, इति सा अन्यान् वीर्य्य अवलोक्य अब्रवीत् अवक् ॥७२५॥

सरलार्थः:- गान्धारः अवदत् - आर्ये! असौ पक्षिणी किं वेति। दमयन्ती अभणत् - ततं कुन्वं प्रक्ष्यामि । इति सा अन्वान् वीक्ष्य अब्रवीत् ॥७२५॥

गुजराती :- न्हे गंधार बोल्हो કે, હે આર્યો! આ પક્ષિણી શું જાણે? ન્હारे દમયંતી બોલી કે, ન્હारे બીજને પૂછું, એમ કહી બીજબોને જોઈ ને બોલી, ॥७२५॥

हिन्दी :- तब गांधार कहता है कि, “हे आर्ये! यह पक्षिणी क्या जान सकती है?” तब दमयन्ती बोली कि, “तब औरो को पूछती हूँ” ऐसा कहकर वह दूसरो को देखकर कहने लगी, ॥७२५॥

मराठी :- तेव्हा गांधार म्हणाला कि, “हे आर्ये! ही पक्षिणी काय समजु शकेल?” तेव्हा दमयन्ती म्हणाली की, “दुसऱ्यांना विचारून बघते मी?” असे म्हणून ती दुसऱ्यांना पाहून म्हणू लागली, ॥७२५॥

English :- At this Ghandar asked her, as to how this female-bird will understand her dialect So Damyanti began asking the others around, regarding her beloved.

भ्रातर्बहिणा! तातैण मातः कुञ्जरवल्लभे ॥

सद्यः प्रसद्य मे ब्रूत विहितः सैष वोऽआलिः ॥७२६॥

अन्वयः:- हे भ्रातः बहिण ! तात एण! मातः कुञ्जरवल्लभे । सद्यः मे प्रसद्य ब्रूत । वः स एषः अआलिः विहितः ॥७२६॥

विवरणम्:- हे भ्रातः बन्धो बहिण मयूर! तात भृग हरिण! मातः कुञ्जरस्य गजस्य वल्लभा कुञ्जरवल्लभा, तत्सम्बुद्धौ हे कुञ्जरवल्लभे गजप्रिये करिणि! सद्यः शिघ्रं मे मयि प्रसद्य प्रसन्नाः भूत्वा ब्रूत वदत । वः युष्माकं सः एषः अज्जलिः विहितः कृतः । बद्धाजलिः अहं युष्मान् विज्ञापयामि । मयि प्रसद्य शीघ्र वदत ॥७२६॥

शैमी स्थित्वा क्षणं स्माह प्रियप्रणयगर्विता ॥
दत्ते प्रत्युत्तरं नैषा सरोषं तामथाक्षिपत् ॥७२३॥

अन्वयः- शैमी क्षण स्थित्वा आह स्म । प्रियप्रणयगर्विता एषा प्रत्युत्तरं न दत्ते । अथ ता सरोषम् अक्षिपत् ॥७२३॥

विवरणम्:- शीमस्य अपत्यं स्त्री शैमी दमयन्ती क्षण स्थित्वा तूष्णीं भूता आह स्म ब्रवीति स्मा प्रियस्य प्ररटः प्रियप्रणयः । प्रियप्रणयस्य प्रणयेन वा गर्वः अस्याः अस्तीति प्रियप्रणयगर्विता एषा चक्रवाकी प्रत्युत्तरं न दत्ते । अथ अनन्तरं सा दमयन्ती ता चक्रवाकी रोषेण सह यथा स्यात् तथा सरोषं सरोषम् अक्षिपत् अध्याक्षिपत् ॥७२३॥

सरलाधः- शैमी क्षण रिधत्वा अवोचत् - एषा प्रियप्रणयगर्विता अरित । अतः प्रत्युत्तरं न दत्ते । अथ सा ता चक्रवाकी सरोषम् अध्याक्षिपत् । तिरस्कृतवती ॥७२३॥

गुञ्जानी:- यही दमयन्ती क्षणवार धोलीने बोली डे, 'पोतानी स्वामीना प्रेमधी गर्वित धयेली आ भने प्रत्युत्तर आपनी नधी.' तेधी ते दोधसहित तेनो निरस्सर डरवा बोली डे, ॥७२३॥

हिन्दी - फिर दमयती क्षणभर रुककर कहती है कि, "अपने स्वामी के प्रेम से गर्वित यह मुझे जवाब नहीं देती।" जिससे वह उसका क्रोध सहित तिरस्कार (नफरत) करने लगी ॥७२३॥

मराठी :- नंतर दमयती क्षणभर (धोडावेळ) धाबून म्हणाली की, रवत.त्या पतीच्या प्रेमाने गर्वित झालेली ही चक्रवाकी भला प्रत्युत्तर देत नाही, " म्हणून ती क्रोधाने तिचा तिरस्कार करू लागली, ॥७२३॥

English :- Damyanti paused for a moment and then said that the goose is lost in her thoughts of her beloved So she began hating the goose

English :- Damyanti, said that, Nal loves wholeheartedly and more than his own life. At this the King said that it is clear that Nal doesn't love Damyanti at all or he wouldn't have left her in such a lunch

ऊचे भैमी परिक्रम्य सरोऽस्तीय न किं प्रियः ॥
भवत्वेतां प्रियादन्तं प्रश्यामि रथाङ्गिकाम् ॥७२१॥

अन्वयः-

परिक्रम्य भैमी ऊचे । इदं सरः अस्ति । किन्तु प्रियः न । भवतु । एतां रथाङ्गिकां प्रियोदन्तं प्रश्यामि ॥७२१॥

विवरणम्:-

परितः क्रमित्वा परिक्रम्य इतस्ततः किञ्चित् भ्रान्त्या भीमस्थापत्य स्त्री भैमी दमयन्ती ऊचे अभिपद्ये । इदं सरः अस्ति । किन्तु प्रियः नलः न अस्ति । भवतु । अहम् एतां रथाङ्गिका चक्रवाकीं प्रियस्य नलस्य उदन्तं वृत्तान्तं प्रियोदन्तं नलवृत्तान्तं प्रश्यामि पृच्छामि ॥७२१॥

सरसार्थः-

परिक्रम्य दमयन्ती अगोचत् - इदं सरः अस्ति । किन्तु प्रिय जास्ति । अरत् । एता चक्रवाकिमेव प्रियस्य वृत्तान्तं पृच्छामि ॥७२१॥

गुजराती :-

પહી જરા અહીં તહીં જોઈને દમયંતી કહેવા લાગી કે, આ તળાવ તો છે, પરંતુ મારા પ્રાણવલ્લભ અહીં નથી, ઠીક છે, હું આ ચક્રવાકીને મારા પ્રિયતમનું વૃત્તાંત પૂછી જોઉં. ॥૭૨૧॥

हिन्दी :-

फिर जरा इधर उधर घूमकर दमयन्ती कहने लगी कि, “यह तालाब तो है, लेकिन प्राणेश्वर नहीं है। अब इस चक्रवाकी को मेरे प्रियतम का वृत्तांत पूछकर देखती हूँ ॥७२१॥

मराठी :-

मग जरा आजूबाजूला वळून दमयन्ती म्हणाली, “हे सरोवर आहे, परंतु माझे पति नल येथे नाही, ठीक आहे, मी या चक्रवाकीला माझ्या पतीचा वृत्तांत विचारते” ॥७२१॥

English :- Wandering about near the pond, Damyanti said that as her husband is no where to be seen, she might as well ask the ruddy-goose about his whereabouts

मराठी :- तेव्हा दमयन्तीने म्हटले कि, "ते माझ्याकरीता पाणी (जल) आणण्यासाठी या तलावावर गेले असतील म्हणून मी येथे त्याचा शोध करीन," तेव्हा गाणार म्हणाला, ॥७१८॥

English :- Damyanti said that, Nal had gone to bring for her some water, from a pond nearby. So she will go in search of him around there. At this Ghandar spoke to her

बाले मूढासि यः सुप्तां त्वामुज्झति स किं शठः ॥
त्वदर्थमानयेदम्भः सोचे मैवमहो वद ॥७१९॥

अन्वयः :- बाले! मूढा असि। यः सुप्तां त्वामुज्झति। सः शठः त्वदर्थम् अम्भः आनयेत् किम्? सा ऊचे - अहो! एवं मा वद ॥७१९॥

विवरणम् :- बाले! त्व मूढा असि। यः नलः सुप्तां शयितां त्वाम् उज्झति त्यजति। सः शठः धूर्तः त्वदर्थं तव कृते अम्भः जलम् आनयेत् किम्? सा दमयन्ती ऊचे बभाषे - अहो! एवं मा वद मा वचः ॥७१९॥

सरलार्थः :- बाले! त्व मूढा असि। यः सुप्ता त्वाम् उज्झति। सः तव कृते जलम् आनयेत् किम्? तदा साऽबोचत् - अहो! एव मा वद। इति ॥७१९॥

गुणशाली :- अरे भावो! तूं तो लोणी छे, ले तने सुली छोडीने घाल्यो गयो, ते छुश्या छुं तारे माटे ७७ घाच्यो? प्यारे तेण्णीये अछुं रे, अहो! तूं येम नडी भोव. ॥७१८॥

हिन्दी :- "अरे बालिके! तू भी भोली है, (मूर्ख) जो तुम्हें सोती हुई छोड़कर चला गया, वह धूर्त कैसे लिये जल क्या लायेगा? तब वह बोली कि "ओह! ऐसा मत बोलो!" ॥७१९॥

मराठी :- "हे बाले! तू तर खुपच भोळी आहे. जो तुला झोपलेली असताना सोडून जातो तो लबाब काय तुझ्यासाठी पाणी आणेल?" तेव्हा ती म्हणाली की, "अहो! असे बोलू नका" ॥७१९॥

हिन्दी :-

तब राजाने हर्षित होकर कहा कि, "हे नट! तुमने ठीक ही कहा है कि, जिसने इस दमयन्ती को एकाकी त्याग दिया है, उसका मुख स्वप्न में भी देखने लायक नहीं है।" ॥७१६॥

मराठी :-

तेव्हा राजाने आनंदासह म्हटले की, "हे कुशीलवा! तू ठीक ठीक म्हणाला, ज्याने त्या दमयन्तीला वनात एकटे सोडून दिले. त्याचे तोंड रक्तातही पाहण्या लायक नाही" ॥७१६॥

English :- Then the King happily, addressing the actor said that, one should not even think of seeing that person, even in a dream who had the guts to abandon a woman as Damyanti!

नलः सरोषमस्पृश्योऽश्व्योऽग्राह्याभिधश्च सः ॥

गान्धारः स्माह हे मुग्धे तर्हि क्वापि जवेष्य ॥७१७॥

अन्वयः-

गान्धारः सरोषम् आह स्मा हे मुग्धे! सः नलः अस्पृश्यः, अश्वव्यः, अग्राह्याभिधः च अस्ति । तथापि त्वमिच्छसि तर्हि क्वापि जवेष्य ॥७१७॥

विवरणम्:-

गान्धारः रोषेण सह यथा स्यात् तथा सरोषं सक्रोधम् आह स्म । ब्रवीति स्मा हे मुग्धे! सः नलः स्पृष्टुं योग्यः स्पृश्यः । न स्पृश्यः अस्पृश्यः स्पृष्टुमपि योग्यः न अस्ति । श्रोतुं योग्यः श्रव्यः । न श्रव्यः अश्रव्यः । तस्य नाम अपि श्रोतुं योग्यं न अस्ति । ग्राहीतुं योग्या ग्राह्या । ग्राह्या अभिधा मान यस्य सः ग्राह्याभिधः ग्राह्यनामा न ग्राह्याभिधः अग्राह्याभिधः अस्ति । तस्य नामापि उच्चारयितुं योग्यं नास्ति । एवं सत्यापि त्व तमिच्छसि चेत् जवेष्य ॥७१७॥

सरलार्थः-

गान्धारः सक्रोधमब्रवीत् - हे मुग्धे! सः नलः रघु द्योव्यः नारित । तस्य नाम श्रोतुं वहीतुं च द्योव्य नारितः । त्वमपि त्व तमाभिलषसि तर्हि जवेष्य अवेष्य ॥७१७॥

अुगराती :- पछी झोथी गांधारे कळुं रे, अरे मुग्धे! ते नल स्पर्श करवा लायक नाही, तथा तेतुं नाम पण सांगणवुं रे उच्चारवुं रे थोड नाही, (छतां ताशी धरछा छोय तो) तेने अंध शोध. ॥७१७॥

हिन्दी -

तब नल अपने मन में विचार करने लगा कि, “अरे पापी नल! तेरा नाश क्यों नहीं होता? वास्तव में दमयन्ती तो नहीं? यदि वह नहीं तो फिर नाटक में उसका पात्र कहा से आया? ॥७१४॥

मराठी :-

तेव्हा नलक मजातव म्हणाला की, “अरे पापी नल! तू का नाश पावत नाही? खरोखर दमयन्ती आता जगात नाही? जर असती तर नाटकात तिची भूमिका कशी आली असती!” ॥७१४॥

English :- At this, Nal began to curse a sinner in himself. Then he wondered as to how this play is being acted out, when the actress is not Damyanti in person.

पिङ्गलः स्माह सक्रोधं किमर्थेऽनार्यकर्मणा ॥

कार्य तेन श्रपाकेन सार्धेशाभ्यर्णमिहि तत् ॥७१५॥

अन्वयः-

पिङ्गलः सक्रोधम् आह स्म । आर्ये! अनार्यकर्मणा श्रपाकेन तेन किं कार्यम्? तत् सार्धेशाभ्यर्णम् एहि ॥७१५॥

विवरणम्:-

पिङ्गलः क्रोधेन सह यथा स्यात् तथा सक्रोधं आह स्म ब्रवीति स्म - आर्ये! न आर्यम् अनार्यम् । अनार्य कर्म यस्य स. अनार्यकर्म, तेन अनार्यकर्मणा श्रान पचतीति श्रपाकः चाण्डालः तेन श्रपाकेन चाण्डालेन तेन नत्नेन तव किं कार्यं किं प्रयोजनम् । अनार्योचितकर्मकारिणा चाण्डालेन तेन नत्नेन तव किं प्रयोजनम्? तत् सार्धस्य ईशः सार्धेशः । सार्धेशस्य अभ्यर्णं सार्धेशाभ्यर्णं धनदेवसमीपम् एहि आगच्छ ॥७१५॥

सरलार्थः-

पिङ्गलः क्रोधेन सह अब्रवीत्-आर्ये! अनार्यकर्मणा चाण्डालेन तेन नत्नेन तव किं प्रयोजनम्? तम् सार्धपति एनदेव प्रति आगच्छ ॥७१५॥

अुव्यानी :-

त्यारे पिण्ड तेणीने कोधसहित अडे छडे, रे आर्यो! दुष्ट कार्य करुनाश ते खांड लेवा नल साधे डवे तारे शुं प्रयोजन छे? भडे तुं सार्धपतिनी पासि याव. ॥७१५॥

विवरणम्:-

हे आर्य! प्रलापः विलपनैः पर्याप्तम् अलम् । अचलपुरं यातुं गन्तुं कामः यस्य सः यातुकामः गन्तुकामः धनदेवः नाम सार्य
पातीति सार्यपः सार्याधिपतिः श्रेष्ठी अस्ति । तत् तस्मात् त्व तस्य सार्यपस्य सन्निधौ सामीप्ये एहि आगच्छ ॥७१२॥

सरलाधः:-

आर्य! विलपनैः अलम् । अचलपुरं गन्तुकामः एनदेव नाम सार्याधिपतिः श्रेष्ठी अस्ति । तस्य सन्निधौ गच्छ ॥७१२॥

गुजराती:- हे आर्य! एवे रस नडि, आ धनदेव सार्यपाड अचलपुर नरई जयानी ईच्छावाणो छे, भाडे तेनी पासे तु भाड.
॥७१२॥

हिन्दी -

हे आर्य ! रोना अब पर्याप्त हुआ यह धनदेव सार्यपाह अचलपुर की ओर जानेवाला है। इसलिये उसके पास चलो ॥७१२॥

मराठी :-

“हे आर्य! आता रडणे पुरे. हा एनदेव सार्यपाह अचलपुरकडे जाण्याची इच्छा करीत आहे. त्याच्याकडे व् जा.

English .- Then addressing her as a respectable woman, asked her to stop weeping and join the camp
belonging to Dhander who are all proceeding to a city named Achalpur.

धैर्य्यचेऽन्वेषयिष्यामि आर्य भर्तारम् आत्मनः ॥

सोऽभ्यधत्त पतिःकोऽस्ति साऽब्रवीन्नैषधिर्नलः ॥७१३॥

अन्वयः:-

भैमी ऊचे - आर्य! अहमात्मनः भर्तारम् अन्वेषयिष्यामि सः अभ्यधत्त - कः तव पतिः? सा अब्रवीत् - नैषधिः नलः
॥७१३॥

विवरणम्:-

भीमस्य अपत्यं स्त्री भैमी भीमराजपुत्री दमयन्ती ऊचे बभाषे - आर्य! अहम् आत्मनः स्वस्य भर्तारं पतिम् अन्वेषयिष्यामि
शोधयिष्यामि । सः गान्धारः अभ्यधत्त अभषत्त - कः तव पतिः? तदा सा भैमी अब्रवीत् अवदत् - निषधस्य अपत्यं
पुमान् नैषधिः निषधपुत्रः नलः मम पतिः वतति ॥७१३॥

सरलाधः:-

भैमी बभाषे - आर्य! अहम् आत्मनः पतिम् अन्वेषयिष्यामि । सः गान्धारः अवादीत् - तव पतिः क अस्ति । दमयन्ती
अवोचत् - निषधपुत्रः नलः मम पतिः अस्ति ॥७१३॥

मराठी :- हे ऐकून सुत्रधार विचार करू लागला की, "गाधार, दमयन्ती आणि पिंवलन्ना देश येऊन रत्नभूषिणे हे कलाकार नाटक करण्यासाठी तैयार झाले आहेत." ॥७०९॥

English :- Having heard thus the compare thought to himself that the charalers are now ready to play the part of Ghander, Damyanti and Pingal.

प्रवृत्तमेव तज्जाने नाट्यं कार्यान्तरं ततः ॥
अहमप्यनुतिष्ठामि कालोचितमिहाधुना ॥७१०॥

अन्वयः- तद् नाट्यं प्रवृत्तमेव जाने । ततः अहमपि इह अधुना कालोचित कार्यान्तरम् अनुतिष्ठामि ॥७१०॥

विवरणम्:- तत् तस्मात् नाट्यं नटैः अभिनेय नाटकं प्रवृत्तमेव प्रारब्धमेव इति अहं जाने । ततः तस्मात् कारणात् अहमपि इह अधुना कालस्य उचितं कालोचितम् कार्यं कार्यान्तरम् अनुतिष्ठामि आचरामि ॥७१०॥

सरलार्थः- तस्मात् नाट्य प्रवृत्तमेव इति अहं जाने । तस्मात् कारणात् अहमपि इदानीं समयोचित कार्यान्तरम् अनुतिष्ठामि ॥७१०॥

गुजराती :- भाटे लुं धाडुं छुं डे, आ नाटड धाडुं धयुं छे, अन्ते तेथी लुं यण्ण अली छवे समथने अनुसरी भीज धार्यभां जेसोड अंउ. ॥७१०॥

हिन्दी - इसलिये मैं सोचता हूँ कि, यह नाटक प्रारम्भ हो गया है, जिससे मैं भी अब समयोचित दूसरे कार्य में सलग्न हो जाता हूँ ॥७१०॥

मराठी :- मला वाटते की, आता नाटक सुरू झाले आहे. म्हणून मी आता समयोचित दूसरे काम करतो. ॥७१०॥

English :- So he thought that the climax starts now, so he better proceed to his next task

ગુજરાતી :- ત્યારે રાજ્યએ કહ્યું કે, હે મહામાત્ય! આ તાડક ભજવવામાં આદિમાં જ અતિ કડુપારસ પ્રગટ થયો છે તેથી ઘણું દુઃખ થાય છે. ॥૭૦૭॥

હિન્દી :- તબ રાજાને કહા કિ, હે મહામાત્યા! નાટક કે પ્રારમ્ભ મે હી અતિ કરુણ રસ ઉત્પન્ન હુઆ હૈ ફસલિયો મહાન્ દુ સ્વ હો રહા હૈ। ॥૭૦૭॥

મરાઠી :- તેઠા રાજા મહાળા કી હે મહામાત્યા। યા ગાટકાઢ્યા સુરવતીલાવ અતિશય કરુણ રસ પ્રકટ ઢાલા। આહે વ્યામુકે અતિશય દુ સ્વ હોત આહે ॥૭૦૭॥

English :- The king told the minister, that the whole royal court is filled with feelings of tenderness and is touched, just at the beginning of the show due to the acute difficulties the person is facing

નેપથ્યે વક્તિ ગાન્ધારઃ પિફ્ફલૈતાં તપસ્વિનીમ્ ॥

અનુકૂલય યેનાશુ નયમઃ સાર્થપાન્તિકમ્ ॥૭૦૮॥

અન્વય:- નેપથ્યે ગાન્ધારઃ વક્તિ - હે પિફ્ફલ! एता तपस्विनीम् अनुकूलय । येन आशुं सार्थपान्तिक नयमः ॥૭૦૮॥

વિવરણમ:- નેપથ્યે ગાન્ધારઃ વક્તિ વદતિ - હે પિફ્ફલ! ત્વમ્ एता तपस्विनीम् अगातिकां दयनीयाम् अनुकूलय अनुकूलं कुरु । सान्तवय । येन वयम् एनाम् आशु शीघ्र सार्थ पातीति सार्थपः सार्थपस्य अन्तिक समीप सार्थपान्तिकं सार्थधिपसमीप नयमः ॥૭૦૮॥

સરલાર્થ - લેપવ્યે ગાઢધાર વદતિ - હે પિફ્ફલ! ત્વમેતા તપારવિનીમ્ સાન્તવય । યેન વયમેતા શીઘ્ર સાર્થધિપાન્તિક નવામ ॥૭૦૮॥

ગુજરાતી :- એવામાં પડદાની અંદરથી ગાંધાર બોલે છે કે હે પિંચાલ આ બિચારીને તુ આશ્વાસન આપ કે જેથી તુરંત તેણીને સાર્થવાહની પાસે લઈ જાઉં. ॥૭૦૮॥

विभेद्येकाकिनी व्योम्नः पतितेवावनीधृता ॥

अपारे ह्यत्र कान्तारे करालव्यालशालिनि ॥७०५॥

अन्वयः-

व्योम्नः पतिता अवनीधृता इव अहम् एकाकिनी करालव्यालशालिनि अपारे अत्र कान्तारे विभेमि ॥७०५॥

विवरणम्:-

व्योम्नः आकाशं पतिता, अवन्या पृथ्व्या धृता इव अहम् एकाकिनी करालाश्च ते व्यालाश्च करालव्यालाः । करालव्यालैः शालते इत्येवशीलं करालव्यालशालि, तस्मिन् करालव्यालशालिनि भीषणसर्पशालिनि न विद्यते पारः यस्य तद् अपारं तस्मिन् अपारे अत्र अस्मिन् कान्तारे विपिने विभेमि ॥७०५॥

सरतार्थः-

आकाशात् पतिता, पृथ्वा धृता इव अहमेकाकिनी करालैः भयकैः व्यालैः व्याले अपारे अस्मिन् अरण्ये विभेमि ॥७०५॥

गुंशली :-

शाले शुभ्रशुभ्रं पीने पृथ्वी पर भवती छोडि, तेभ्यः परेभ्यः लघुं डालीयो वे भयं सप्तो वे शोभन्ते भेदाः अपारं लघुलभां दुःखं दीप्य पाशुं ह्युः ॥७०५॥

हिन्दी -

मानों आसमान से गिरकर जमीन पर आयी हु, वैसे भयकर हाथीयो और सर्पो से युक्त ऐसे इस अपार जंगल मे, मै अकेली डर रही हूँ ॥७०५॥

मराठी :-

जणू आकाशावून पडून पृथ्वीने झेलत्याप्रमाणे मी एकटी खरोखर भयकर हिंस्र प्राण्यानी व सापांनी व्यापलेल्या अशा या अपार जंगलात भीत आहे ॥७०५॥

English :- The voice said that she seemed to have been dropped from sky and was encircled by many wild elephants and poisonous snakes, in the forest of the earth and so she is very frightened.

नलः स्वगतमादध्यौ किं मयेव दुरात्मना ॥

केनाप्येकाकिनी त्यक्ता प्रेयसी गहने वने ॥७०६॥

अन्वयः-

नलः स्वगतम् आदध्यौ । किं मया इव हु केनापि दुरात्मना एकाकिनी प्रेयसी गहने वने त्यक्ता ॥७०६॥

श्रीश्यामी :- कुशल सूत्रधार धयो, अने भीज नटो दमयन्ती आदि पात्रो धर्म. पछी त्यां धणो अभय भेटेला राजाये शाह करी अभय
कछुं डे, ॥७००॥

सूत्रवी - कुशल दूत सूत्रधार बना। नट, दमयन्ती आदि पात्र हुण अब वहां काफ़ी समय से बैठे राजा ने याद कर के ऐसा कहा कि,
॥७००॥

सूत्राती :- कुशल सुत्रधार ज्ञाता आणि बाकी नट दमयन्ती इत्यादि पात्रे बनते, मग तीथे खुपवेकपर्यंत बसलेल्या राजाने आठवण
करुन असे म्हटले की, ॥७००॥

English :- Kushal became a chief. The other actors did the role of Damyanti and others After some time
the King suddenly spoke out.

चिरयन्ति किमद्यापि द्वास्थः रङ्गोपजीविनः ॥

द्वाःस्थस्तान् स्माह भो शीघ्रं नाट्यं प्रस्तूयतां नटाः ॥७०१॥

हे द्वाःस्थ! अद्यापि रङ्गोपजीविनः किं चिरयन्ति? द्वाःस्थःतान् आह स्म भोः नटाः शीघ्रं नाट्यं प्रस्तूयताम् ॥७०१॥

हे द्वारि तिष्ठतीति द्वाःस्थः तत्सम्बुद्धौ द्वाःस्था द्वापाला! अद्यापि रङ्गेन नाट्येन उपजीवन्तीति रङ्गोपजीविनः नटाः किं
किमर्थं चिरयन्ति विलम्बन्तो द्वाःस्थः तान् नटान् आह स्म ब्रवीति स्मा भो नटाः! शीघ्रं द्रुततर नाट्यं प्रस्तूयताम् प्रारभ्यताम्
॥७०१॥

हे द्वारपाल! अद्यापि रङ्गोपजीविनः नटाः किमर्थं विलम्बन्ते? तदा द्वारपालरतान् ब्रवीति स्म। भो नटाः! शीघ्रं नाट्यं प्रारभ्यताम्
॥७०१॥

श्रीश्यामी :- अरे! द्वारपाल! उगु सुधी पात्रो अभे विवंध करे छे? त्यारे द्वारपाले ते पात्रोने कछुं डे, डे नटो! तभो तुरन् नाट्यची
शुभ्भान करे. ॥७०१॥

मराठी :- तेव्हा सुत्रधाराने प्रवेश करून म्हटले की, "हे राजा! जताला शोणण्यासाठी हे जाटक बसविले आहे, ते पाहण्यासाठी तुम्ही सावधान व्हा?" ॥७०२॥

English :- Then the compere entered and said that this story is named as "In quest of Nal" He advised the King to be alert and open-eyed

नलः स्वात्मगतं कोऽयमहमेव नलः किमु ॥
यद्वाऽपारे जगत्यस्मिन् नामसाम्यं न दुर्लभम् ॥७०३॥

विवरणम् :- नलः स्वात्मगतं स्वगतमाह ब्रवीति । कोऽयं नलः ? अहमेव नलः न किमु ? अथवा न विद्यते पारः यस्य तत् अपार तस्मिन् अपारे अस्मिन् जगति नाम्नां साम्यं नामसाम्यं दुःखेन लभ्यते इति दुर्लभः नास्ति ॥७०३॥

संसारतार्थ :- जल. स्वगतं वदति - कोऽयं जल ? अहमेव जल. न किमु ! अथवा अपारे अस्मिन् जगति नामसाम्यं दुर्लभं जाति । बहूनि समाजाणि नामाणि सन्ति ॥७०३॥

शुश्रूषणी :- त्वारे नल येताना भूतभां विशारदा लाभ्ये, आ नल शोण उद्ये ? तुं न नल न संलदी शुं ? अथवा आ अपार जगतां नाभयुं साध्यपणुं इति दुर्लभं नदी. ॥७०३॥

संनिहिन्दी :- तब नल अपने मन मे विचार करता है कि, यह नल कौन होगा ? मैं ही नल नहीं हूँ ? अथवा इस अपार सुसार मे नाम की समानता कुछ दुर्लभ नहीं है ॥७०३॥

संमराठी :- तेव्हा जल रवत त्या मजात - कोण हा जल आहे ? मीच जल आहे की आणखी दुसरा कोणीतरी जल आहे ह्या अपार जगात जावाचा सारखेपणा काही दुर्लभ नाही सारखी जावे पुष्कळच असतात ॥७०३॥

English :- At this Nal wondered as to who this second Nal could be, if not himself Then he pacified himself saying, that this world is vast and wide, and there can be another Nal.

नाट्यावसरमभ्यर्ध् प्रारिभे तन्न नाटकम् ॥६९८॥

विवरणम्:- ततः तदनन्तरं तं स्पष्टक् समीचीनतया निश्चेतुं निजातुं राज्ञः सान्निधिः राजसन्निधिः तस्मिन् राजसन्निधौ राजसमीपे

सीत्या नदौः अभिनेथ नाट्यम् । नाट्यस्य अवसरः नाट्यावसरः तं नाट्यावसर नाट्यं कर्तुमवसरम् अभ्यास्य सम्प्राप्य तत्र नाटक शोरेये प्रारभत ॥६९८॥

ગુજરાતી :- પછી તેઓ સંસ્કૃત પ્રકરે નિશ્ચય કરીને, તથા તે કુબ્જને રાજા પાસે લઈ જઈને, નાટક કરવા માટેની આજ્ઞા લઈને ત્યાં

हिन्दी :-
सम्यक प्रकार से निश्चय करने के हेतु से, उस कुब्ज को लेकर वह राजा के पास गया? तथा नाटक करने की आशा लेकर

प्रसूती :- **शिव रंदाचा सभ्यक् प्रकारे निश्चय करण्यासाठी तो त्या कुड्याला राजाजवळ घेऊन नेता व नाटक करायची आज्ञा**

English :- Then in order to exactly find out the actual thing, Kushal took the hunch back to the King and taking the permission of the King, he began to act out a drama

जीवलाश्च प्रतीहारः सूपकारश्च दुण्डिकः ॥६९९॥

अन्वयः-
दक्षिणार्धनृपः सभ्यः सपणार्णव्यः मन्त्रिराद्, जीवतः प्रतीहारः हुण्डिकः सूपकारः अभवत् ॥६९॥

गुणशाली :- शु ने अथवा स्वयंप्रमाणे छे? अथवा ओई देव के मान्य छे? अथवा पोताने छुपावनीने रडेलो नदराणा छे? ॥६८५॥

हिन्दी - क्या वह ऐसे ही रूपवाले है? अथवा कोई देव या दानव है? अथवा स्वय को छिपाकर रहने वाले नलराजा है? ॥६९५॥

मराठी - काय हा स्वरोवरच स्वयंपाकी आहे? अथवा कोणी देव किंवा दानव आहे? अथवा स्वयं तो लपविणारा नलराजा आहे? हे जाणून घेण्यासाठी भीमराजाने कुशल नावाच्या चतुर ब्राह्मणाला दधिपर्ण राजाकडे पाठविले ॥६९५॥

English - He was asked to find out if he was just a replica or if he is a superior God or an ordinary God or if he is King Nal himself in disguise

ततः प्रवर्धितोत्साहः स ययौ शकुनैः शुभैः ॥

सुसुमारपुरे कुब्जं ददर्श विममर्श च ॥६९६॥

अन्वयः- ततः प्रवर्धितोत्साहः सः शुभैः शकुनैः सुसुमारपुरे ययौ । कुब्जं ददर्श विममर्श च ॥६९६॥

विवरणम्:- ततः प्रकर्षेण वर्धितः उत्साहः यस्य सः प्रवर्धितोत्साहः महोत्साहः सः कुशलनामा विप्रः शुभैः मङ्गलसूचकैः शकुनैः निमित्तैः सुसुमारपुरे ययौ इयाय । तत्र कुब्जं ददर्श अद्रक्षीत् । विममर्श व्यमृक्षत् च ॥६९६॥

समलार्थ - ततः प्रकर्षेण वर्धितोत्साहः सः विप्रः शुभैः शकुनैः सुसुमारपुरे ययौ । तत्र कुब्जं ददर्श विचारयामास च ॥६९६॥

गुणशाली :- यही उत्साहित भयो ने इशब्द ब्रह्मण शुभ शुभनो जेई सुसुमारनगरभां गयो, त्यो कुब्जने जेई विचारया लाओये के, ॥६९६॥

॥६९६॥

हिन्दी - फिर वह कुशल ब्राह्मण बड़े प्रवर्धित - उत्साह से शुभ शकुन में सुसुमारनगर में पहुँचा, और वहाँ कुब्ज को देखकर विचार करने लगा कि, ॥६९६॥

मराठी - मग अतिशय उत्साह वाढलेला तो कुशलब्राह्मण शुभ शकुनांनी सुसुमारनगरीत गेला आणि तेथे कुब्जाला पाहून विचार करू लागला की, ॥६९६॥

सूर्यपाकां रसवतीं नलादन्यो न वेत्ति यद् ॥

निकृतात्मा ततो देव नल एव स चेद् भवेत् ॥६९३॥

अन्यः-

यद् नलात् अन्यः सूर्यपाकां रसवतीं न वेत्ति । ततः हे देव! सः निकृतात्मा नलः एव भवेत् ॥६९३॥

विवरणम्:-

यतः नलात् अन्यः कः अपि सूर्यपाका रसवतीं न वेत्ति । न जानाति । ततः हे देव! सः सूपकारः निकृतात्मा नलः एव भवेत् । नलः एव तत्र सूपकारत्वेन आत्मानम् आवृत्य स्थितः स्यात् ॥६९३॥

सरतार्धः-

यतः नलात् अन्यः कोऽपि सूर्यपाका रसवतीं न जानाति । ततः नलः एव सूपकारत्वेन आत्मानमावृत्य स्थितः भवेत् ॥६९३॥

अुशरीः:- उभये नलराज सिवाय भीतुं होउपण सूर्यपाक रसोई जाणुं नथी, भाटे हे पिताञ्ज! पोसने छुपावीने रडेवा ये

उदास नलराज व छोवा जेउंजे. ॥६९३॥

हिन्दी :-

क्यों कि नलराजा के अलावा कोई दूसरा सूर्यपाक रसोई की विधि नहीं जानता है। इसलिए हे पिताजी! स्वयं छिपकर रहते हुए कदाचित्त वह नलराजा ही होने चाहिये ॥६९३॥

मराठी :-

“काण की नलराजा शिवाय दूसरा कोणीही सूर्यपाक रसवपाक जाणत नाही त्यामुळे हे पिता! स्वयंपाकवाच्या रूपाने रवत.ता लपवित असलेले ते कदाचित् नलराजाच असले पाहिजे. ॥६९३॥

English :- She continued saying that there was no one else other than King Nal who could prepare delicious food out of solar rays It could only be King Nal disguised as a cook

विप्रः प्रैषि ततो राज्ञा कुशलः कुशलाभिधः ॥

अभ्यर्ण दधिपर्णस्य सूपकारं परीक्षितुम् ॥६९४॥

अन्यः-

ततः राजा कुशलः कुशलाभिधः विप्रः सूपकार परीक्षितुं दधिपर्णस्य अभ्यर्णं प्रैषि ।

देवास्ति मत्प्रभोः पार्श्वमागतो नलसूपकृत् ॥

नलोपदेशाङ्गीनाति सूर्यपाकक्रियां च सः ॥६९१॥

अन्वयः- देवा! मत्प्रभोः पार्श्व नलसूपकृत् आगतः अस्ति । सः नलोपदेशात् सूर्यपाकक्रियां जानाति ॥६९१॥

विवरणम्:- देवा! मम प्रभुः मत्प्रभुः, तस्य मत्प्रभोः मम स्वामिनः दधिपर्णनृपस्य पार्श्व समीपं सूप करोतीति सूपकृत् । नलस्य सूपकृत् नलसूपकृत् नलस्य सूदः आगतः अस्ति । सः नलस्य उपदेशः नलोपदेशः, तस्मात् नलोपदेशात् सूर्यपाकस्य क्रिया, ता सूर्यपाकक्रियां सूर्यातये पाकं कर्तुं जानाति वेति ॥६९१॥

सरलार्थः- देवा! मम स्वामिनः दधिपर्णराजस्य समीपे नलस्य सूपकरः आगत अस्ति । सः नलस्य उपदेशात् सूर्यपाकक्रियां जानाति ॥६९१॥

गुणशैली :- हे स्वामी! मम स्वामी पासो नलराजानो रसोऽयं आवेष्ट ए, अने नलराजानो शीघ्रव्याधी ते सूर्यपाक रसोऽयं-
द्विधा आवेष्टे ए. ॥६९१॥

हिन्दी - हे स्वामी! मेरे स्वामी के पास नलराजा का प्रिय रसोईया आया है । वह नलराजा द्वारा सिखाई हुई सूर्यपाक विधि (क्रिया) से रसोई बनाना जानता है। ॥६९१॥

मराठी :- “हे स्वामी! माझ्या रवामीजवळ नळराजाचा रवदपाकी आला आहे, आणि नळराजाने शिकविल्यामुळे तो सूर्यपाक रवदपाकाची क्रिया उत्तम रीतीने जाणतो ” ॥६९१॥

English :- He said that, the favourite cook of King Nal has arrived there who prepares delicious food out of solar rays.

अन्यदा दधिपर्णेन भूभुजा प्रेषितो निजः ॥

दूतः केनापि कार्येण वैदर्भीपितुरन्तिके ॥६८९॥

अन्यः- अन्यदा दधिपर्णेन भूभुजा केनापि कार्येण निजः दूतः वैदर्भीपितुरन्तिके प्रेषितः ॥६८९॥

विवरणम्:- अन्यदा एकस्मिन् दिने दधिपर्णेन भुव भुनक्ति भुङ्क्ते वा भूभुक्, तेन भूभुजा नृपेण केनापि कार्येण निजः दूतः विदर्भाणामीश्वरः वैदर्भः । वैदर्भस्य अपत्य स्त्री वैदर्भी दमयन्ती, वैदर्भ्याः पिता वैदर्भीपिता, तस्य वैदर्भीपितुः दमयन्तीजनकस्य भीमराजस्य अन्तिके समीपे प्रेषितः प्रहितः ॥६८९॥

सरलार्थ - एकरस्मिन् दिने दधिपर्णेन राजा प्रयोजनवशात् निज दूत दमयन्त्या पितुः भीमराजस्य समीपे प्रेषितः ॥६८९॥

गुजराती :- પછી એક દિવસે દધિપર્ણ રાજ્યએ ડોઈક કાર્યપ્રસંગે દમયંતીયા પિતા પાસે પોતાનો દૂત મોકલ્યો. ॥६८९॥

हिन्दी - एक दिन दधिपर्ण राजाने किसी कार्य के लिए दमयन्ती के पिता के पास अपना निजी दूत भेजा ॥६८९॥

मराठी - नंतर एके दिवशी दधिपर्ण राजाने काही कामानिमित्त दमयन्तीच्या वडिलाकडे स्वतःचा दूत पाठविला ॥६८९॥

English :- One day King Daniparne send his own personal messenger on some pretext, to the father of Damyanti

श्रुत्वा तत्र विपन्नं तं निराशस्त्वामुपागमम् ॥
अत्याक्षमविशेषज्ञ कूबर तं वर शठम् ॥६८७॥

अन्वय. - तत्र त विपन्नं श्रुत्वा निराशः अहं त्वाम् उपागमम् । अविशेषज्ञ वर शठ तं कूबरम् अत्याक्षम् ॥६८७॥

विवरणम्. - तत्र वनवासे त नल विपन्न पञ्चत्वं गत (मृतम्) श्रुत्वा अहं त्वाम् उपागमम् । विशेष जानातीति विशेषज्ञः । न विशेषज्ञः । अविशेषज्ञः, तम् अविशेषज्ञं कस्यापि गुणविशेषमजानान वरम् अत्यन्तं शठ धूर्तं तं कूबरं च अहम् अत्याक्षम् अत्यन्तम् ॥६८७॥

सरलार्थ. - वनवासे त नल मृत श्रुत्वा अहं त्वामुपागमम् । कस्यापि विशेषम् अजानानमतीव शठ तं कूबरमहमत्यजम् ॥६८७॥

गुणशाली. - त्वां ते नखने भृत्य भामेलो सांख्यीने निराश धर्तुं तभासी पासो भाव्यो छुं, तथा भुर्भुग्ने विशेष भद्रिरे छुब्बा छुब्बा ॥
ते कूबरने भे नल दीधे छे ॥६८७॥

हिन्दी - वहाँ पर नलराजा की मृत्यु का समाचार सुनकर, मैं निराश होकर आपके पास आया हूँ मूर्ख और विशेष प्रकार के धूर्त ऐसे कूबर को मैंने त्याग दिया है ॥६८७॥

मराठी :- तीथे नलराजा मरण पावल्याची बातमी ऐकून निराश होऊन मी तुमच्या जवळ आलो आहे, आणि नोकराचे गुण न जाणणाऱ्या, अतिशय धूर्त असलेल्या कूबराला मी सोडून दिले आहे ॥६८७॥

English :- He continues saying that he had come to him when he heard that Nal was dead and when he was overcome with sadness He therefore abandoned Kubar who was wicked and foolish

सोऽवदत् कोशलापुर्यां सूपकारोऽस्मि हुण्डिकः ॥

नलस्यातिप्रियस्तेन दत्ताः सर्वाः कलाः मम ॥६८५॥

अन्वयः- सः अवदत् - अहं कोशलापुर्यां नलस्य अतिप्रियः हुण्डिकः सूपकारः अस्मि । तेन मम सर्वाः कलाः दत्ताः ॥६८५॥

विवरणम्:- सः कुब्जः अवदत् - अहं कोशलापुर्यां कोशलायां नाम नगर्यां नलस्य अतिशयेन प्रियः अतिप्रियः हुण्डिकः नाम सूपं करोतीति सूपकारः सूयः अस्मि । तेन नलेन अतिप्रियत्वात् मम मह्यं सर्वाः कलाः दत्ताः ॥६८५॥

सरलाटी:- सः कुब्जः अवदत् - अहं कोशलापुर्यां नलस्य अतिप्रियः हुण्डिक नाम सूपकारः सूयः अस्मि । तेन नलेन अतिप्रियत्वात् मह्यं सकलाः कलाः दत्ताः ॥६८५॥

गुल्शानी:- न्यारे तेरो इछुं इ, जोशदा नअरीभां छुं छुं छुं न।मनो नलशब्धनो अनिप्रिय रसोछं छुं छुं, अने तेधी तेरो अने पोतानी सर्व इलाओ आपी छे. ॥६८५॥

हिन्दी:- तब उसने कहा कि, “मैं कौशलनगरी के राजा नल का हुंडिक नाम का अतिप्रिय रसोईया हूँ और उन्हेने मुझे अपनी सभी कला दी है।” ॥६८५॥

मराठी:- तेव्हा तो म्हणाला- “कोशलानगरीत मी हुडिक नावाचा नकराजाचा अतिप्रिय स्वयंपाकी आहे, आणि त्यांचा मी अतिशय प्रिय असल्यामुळे मला सर्व कला दिल्या आहेत. ॥६८५॥

English :- At this the hunchback replied that he was Kings Nal's favourite cook from Koshla whom king Nal had taught all the arts, named Hundick.

सोऽवदत्तर्हि राज्ये स्वे वार्यतां मृगयाशु रे ॥,
राजाऽपि तत्तथाकार्षीत् तद्वचो बहुमानतः ॥६८३॥

अन्वयः- सः अवदत् रे राजन्! तर्हि स्वे राज्ये आशु मृगया वार्यताम् । राजा अपि बहुमानतः तत् तद्वचः तथा अकार्षीत् ॥६८३॥

विवरणम्:- सः अवदत् - रे राजन् । यदि त्व महां किञ्चिद् दातुमिच्छसि तर्हि स्वे निजे राज्ये आशु शीघ्रतरं त्वया मृगया पापार्द्धः वार्यताम् निवार्यताम् । राजा अपि बहुमानतः बहुमानात् तत् तस्य क्रुब्धस्य वचः तद्वचः तथा यथोक्तम् अकार्षीत् अकरोत् ॥६८३॥

स सरलार्थः - स कुब्जा अवदत् - हे राजन् । यदि त्व मङ्गम् अन्वदपि किञ्चित् दातुमिच्छसि तर्हि रवकीये राज्ञे शीघ्र मृगया निवारय । राजाऽपि बहुभानात् तस्य वचन तदीव अकरोत् ॥६८३॥

ગુજરાતી :- ત્યારે તે કુળે કલું કે, હે રાજના! ત્યારે તમારા રાજ્યમાંથી શિકારનું તુરંત નિવારણ કરો? ત્યારે રાજ્યએ ખૂણ તેના વચનનું બહુમાન રાખીને તેમ કર્યું. ॥૬૮૩॥

हिन्दी :- तब उस कुब्जने कहा कि, हे राजन् आप अपने राज्य में शिकार का तुरत निषेध कीजिये। तब राजाने उसके वचन का बहुमान कर, वैसा ही किया ॥६८३॥

मराठी :- तेव्हा तो कुंभज म्हणाला - "हे राजा! तर मग तू तुझ्या राज्यात ताबडतोब शिकारीला बंदी कर. तेव्हा राजाने पण त्याच्या वचनाचा बहुमान ठेवून तसेच केले शिकारीवर बंदी घातली ॥६८३॥

English :- Nal replied that he wishes that the king should prohibit hunting for good The king respecting Nal's wish did so

राजा कुब्जाय तुष्टोऽथ वस्त्रालङ्करणान्यवान् ॥
टङ्कलक्षं सुवर्णस्य पञ्चग्राशतानि च ॥६८९॥

अन्वयः- अथ तुष्टः राजा कुब्जाय वस्त्रालङ्करणानि अदात् । सुवर्णस्य टङ्कलक्षं पञ्चग्राशतानि च अदात् ॥६८९॥

विवरणम्:- अथ अनन्तरं तुष्टः प्रसन्नः राजा नृपः कुब्जाय (नलाय) वस्त्राणि च अलङ्करणानि वस्त्रालङ्करणानि अदात् । सुवर्णस्य टङ्कानां मुद्राणां लक्षं टङ्कलक्षं मुद्रालक्ष ग्रामाणां शतानि ग्रामशतानि । पञ्च च तानि ग्रामशतानि च पञ्चग्रामशतानि च अदात् ॥६८९॥

संलार्थः- अथ सन्तुष्टः राजा कुब्जाय वस्त्रालङ्करणानि लक्ष सुवर्णमुद्राः पञ्च ग्रामशतानि च अदात् ॥६८९॥

शुण्ठशाली:- यही राज्याये भुयी यहीने ते कुब्जने वसो तथा आभूषणो आदि आभा, येड लाभ सुवर्णमुद्रा अने ग्रामशतो आभो पण आभा.॥६८९॥

हिन्दी:- फिर राजा ने खुश होकर उस कुब्ज को क्लेशों और आमूषणो आदि दिए तथा एक लाख स्वर्णमुद्रा एवं पाचसौ गाँव भी दिये ॥६८९॥

मराठी:- मग राजाने खुश होऊन त्या कुब्जाला वस्त्रे, दागिने वगैरे दिले. एक लाख सुवर्ण मोहरा आणि पाचशे गावे पण दिली ॥६८९॥

English:- Then the King happily adorned him with clothes and ornaments and also presented him one lakh gold coins and five hundred villages.

तत्किं नलोऽसि भो यद्वा नलस्योत्तारणं भवान् ॥
दृष्टपूर्वमस्मि तद्वपुमनङ्गीकृतमन्मथम् ॥६७९॥

अन्वयः- भो! तत् किं त्वं नलः असि। यद् वा भवान् नलस्योत्तारणम् । अहम् अनङ्गीकृतमन्मथ तद्वपु पूर्वो अस्मि ॥६७९॥

विवरणम्:- भो! तत् तस्मात् किं त्वं नलः असि? यद् वा अपवा भवान् नलस्य उत्तारणम् अपकृष्ट रूपमस्ति । यतः अहम् अनङ्गीकृतः मन्मथः मदतः येन तत् अनङ्गीकृतमन्मथम् अवधिरितमन्मथरूप तस्य नलस्य रूपं तद्वपु पूर्वं दृष्टं दृष्टपूर्वम् । दृष्टपूर्वमस्यास्तीति दृष्टपूर्वो अस्मि नलस्य तादृशमलौकिक रूपमहं पूर्वं दृष्टवान् अस्मि ॥६७९॥

सरलार्थः- भो! तस्मात् किं त्वं नलः असि? अथवा तस्यापकृष्टं रूपमस्ति । यतः तस्य नलस्य मन्मथरूपमपि अतिशयान् अलौकिक रूप मया पूर्वं दृष्टम् अस्ति ॥६७९॥

उल्हासी:- नमो शम्भवे उद्युते, शुभं भूते नल एव? अथवा अरे! नलनो उत्तर एव? उभे उभे एवो अभवेने मया शरीरशक्ति उभे एव, अद्यु नलनुं श्चरुप भं पूर्वं ज्ञेयं एव ।

हिन्दी - तब राजा ने कहा कि, क्या तू स्वयं नल है? या नल का अवकृष्ट रूप है? जिसने मदन को भी अनङ्गीकृत किया था ऐसे नल का स्वरूप मैंने पहले देखा है ॥६७९॥

मराठी :-

तेव्हा राजाने म्हटले की, “तू काय स्वतः नल आहे? अथवा त्या नलाचा निकृष्ट अवतार आहे? कारण कि ज्याने कामदेवाला पण शरीरसहित केले होते। अशा नलाचे अलौकिक रूप मी पूर्वी पाहिले आहे ॥६७९॥

English :- Then the King asked the hunchback if he himself was King Nal or his incarnation. He continues, that he had, had the opportunity to meet King Nal who had even defeated Cupid in a wrestle of beauty

अहो सुस्वादुताकाऽपि सरसत्वमहो नवमृत ॥

अहो सर्वेन्द्रियाह्लादः स्यादीदृक् सुधयाऽपि न ॥६७७॥

अन्यथः-

अहो! काऽपि सुस्वादुता! अहो! नव सरसत्वम् । अहो! ईदृक् सर्वेन्द्रियाह्लादः सुधया अपि न स्यात्त ॥६७७॥

विवरणम्:-

अहो! (आश्चर्ये) काऽपि अनिर्वचनीया सुष्ठु स्वादुः सुस्वादुः सुस्वादोः भावः सुस्वादुता सुमधुरता? अहो! नवमेव अननुभूतपूर्व सरसत्वम् रसवत्तव वर्तते । अहो! ईदृक् सर्वादि च तानि इन्द्रियाणि च सर्वेन्द्रियाणि । सर्वेन्द्रियाणामाह्लादः आनन्दः सर्वेन्द्रियाह्लादः सर्वेन्द्रियाणामानन्दः सुधया अमृतेन अपि न स्यात् । अस्याः रसवत्याः स्वादः अनिर्वचनीयः अस्ति । रसवत्त्वमपूर्व वर्तते । इय रसवती सर्वेन्द्रियाह्लादकारिणी सुधामपि अतिशेते ॥६७७॥

सरतार्थः-

अहो! अस्याः वसवत्याः रवाद अनिर्वचनीय अस्ति । सरसत्वमपि अपूर्व वर्तते । इय रसवता सर्वेन्द्रियाह्लादकारिणी विद्यते ॥६७७॥

गुणशाली :- अहो! आ तो ओईउ उत्तम प्रभरनुं स्वादिष्टपणुं छे! अने अहो! सरशपणुं पणु नवीन प्रभरनुं छे! अहो! अभ्युत्तथी पणु सर्व इन्द्रियोने आवो आनंद न भणो! ॥६७७॥

हिन्दी -

ओहा! यह तो कोई उत्तम प्रकार की अति स्वादिष्ट रसोई है और इसकी सरसता भी नवीन प्रकार की है। अमृत से भी सभी इन्द्रियो को इस प्रकार का आनंद प्राप्त नहीं होगा ॥६७७॥

मराठी :-

“अहाहा! या रसवपाकाचा रवाद तर खरोबर अनिर्वचनीय आहे मागुय तर निराकेव आहे या भोजनाने जसा सर्व इन्द्रियांना आनंद होतो तसा अमृतानेही होणार नाही ” ॥६७७॥

English :- The king exclaiming in wonder, said that, the supper was unique and nutritious and even the gravy was out of the world and just fabulous Even ambrosia will not and cannot give such bliss to all the organs of perception as this delicious food has given

प्रस्थाप्याकर्तये स्थालीं सौरी विद्यां जपन्नलः ॥

चक्रे रसवतीं दिव्यां स्वर्गलोकादिव्यगताम् ॥६७५॥

अन्वयः- तत. स्थालीम् अकर्तये प्रस्थाप्य सौरी विद्या जपन् नलः स्वर्गलोकात् इव आगता दिव्यां रसवती चक्रे ॥६७५॥

विवरणम्.- तत. स्थालीम् अर्कस्य सूर्यस्य आतपः अकर्तपः सूर्यातपः तस्मिन् अकयतपे सूर्यप्रकाशे प्रस्थाप्य मस्थाप्य निधाय सूर्यस्य इय सौरी ता सौरी सूर्यविषयिणी विद्या जपन् नलः (कुब्जः) स्वर्गः एव लोकः स्वर्गलोकः तस्मात् स्वर्गलोकात् सुरलोकात् आगतामिव आयातामिव (इव उत्प्रेक्षायाम्) विवि भवा दिव्या, ता दिव्या रसाः मधुरान्तादयः षड्रसाः अस्या सान्ति इति रसवती, तां रसवती चक्रे दिवये ॥६७५॥

सरलार्थ - तत रथाली सूर्यातपे निधाय सौरी विद्या जपन् नल रवर्गलोगात् आगतामिव दिव्या रसवती चक्रे ॥६७५॥

शुद्धशाली :- पृथी नक्षत्राण्ये सूर्यना नापभां ते थाणी राभीते, सूर्यनी विद्या जपन् जाले देवदेवांथी थापी ओप येपी दिव्य रसोर्ध थापी. ॥६७५॥

हिन्दी - तब नलने सूरज के ताप मे वह थाली रखकर, सूर्य की विद्या का जाप करते हुए मानो देवलोकसे न आयी हो। ऐसी दिव्य रसोई बनाई ॥६७५॥

पराठी - मग नळराजाने सूर्याच्या उज्ज्वल ती धाळी ठेवून सूर्य विद्येचा जप केला व जणू देवलोकानूनच आलेला दिव्य षड्रसांनी युक्त रसदपाक (भोजन) केला ॥६७५॥

English - Then Nal kept the dish of raw rice etc in the heat of the sun and began meditation on the science of the sun and lo! the most tastiest of all dishes was prepared which seemed as if, it had just been bought from heaven

कुब्जोऽपि तमभाषिष्ठ - शिष्टः स्वं न प्रशंसति ॥
सूर्यपाका रसवती दृश्यने चेत् दिवृक्षसे ॥६७३॥

विवरणम्:- कुब्जः अपि तं वयिपणम् अभाषिष्ट - अभाषत - शिष्टः नरः स्वभात्मानं न सशंसति, न स्तौति । त्वं ब्रह्मनिच्छसि विदुषसे
वेत् सूर्यात्ते पथ्यतेऽसौ सूर्यपाका, रसाः मधुरान्तादयः अस्यां सन्ति इति रसवती (रसोई) दशयति ॥६७३॥

ગુજરાતી :- ત્યારે કુબ્જે તેને કહ્યું કે, ઉત્તમ માણસ પોતાની પ્રશંસા (પોતાના સુખથી) કરે નહીં. પરંતુ જે તકારી જોવાની હોય તો, હોય, તો સૂર્યપાક રસોઈ આપને દેખાડું. ॥૬૭૩॥

तब कुब्जने कहा कि, “उत्तम पुरुष स्वयं अपनी प्रशंसा नहीं करता, लेकिन आपको देखने की इच्छा हो तो मैं आपको सूर्यपाक रसोई दिखाता हूँ॥६७३॥

पराठी :- तेव्हा कुळ म्हणाला- "उत्तम पुरुष स्वतःची प्रशंसा स्वतःच्या तोडने करीत नाही. परंतु जर तुम्हाला पाहण्याची इच्छा असेल तर सूर्यपाक स्ववपाक आपल्याला दारवीतो. ॥६७३॥

English :- At this the hunch-back replied that eminent personalities do not praise themselves. But even then Nal said that he would cook a delicious supper just by the solar says

प्रणिपातमकृत्वैव समानैश्वर्यमाभिष ॥

आसाध्यः नराशङ्कः क्षितिपं निकषा नलः ॥६७१॥

अन्वयः:- ततः नल. समानैश्वर्यभाक् इव प्रणिपातम् अकृत्वा एव निराशङ्क क्षितिपं निकषा आसाध्यः ॥६७१॥

विवरणम्:- ततः तदन्तरं नलः समानं च तद् ऐश्वर्यं च समानैश्वर्यं भजतीति समानैश्वर्यभाक्, समानैश्वर्यवान् इव प्रणिपातं प्रणाम अकृत्वा एव निर्गता आशङ्कायस्मात् सः निराशङ्कः निर्भयः, क्षितिपृथ्वीं पातीति क्षितिपः, तं क्षितिपं भूप निकषा समीपे आसाध्यः उपविश ॥६७१॥

सरलायः:- ततः नल. समानैश्वर्यवान् इव प्रणामम् अकृत्वा एव निराशङ्कः सन् दक्षिणं नृपं निकषा उपविश ॥६७१॥

गुजराती:- पछी नल जोगे सधाम सभुद्धिवाणे डोय तेभ भगुभम इयां विना ज निःशंस धर्तने राजनी पासो ओडो. ॥६७१॥

हिन्दी:- फिर वह नल मानो समान ऐश्वर्यवान न हो, ऐसे बिना प्रणाम किये नि शक होकर, राजा के समीप जाकर बैठ गया ॥६७१॥

मराठी:- मग तो नल जणू समाज ऐश्वर्य असलेल्या माणसा सारखा राजात्ता प्रणाम व करता व नि शंक होऊन राजाजवळ बसला. ॥६७१॥

English :- Then the magestic and opulent Nal sat beside the king, without saluting or paying obeisance to the king

लोकैर्नयजयारावमाला तस्याहिता स्मितैः ॥

आरोप्यते स्म तत्कण्ठे राज्ञा च स्वर्णशृङ्खला ॥६६९॥

अन्वयः- तथा स्मितैः लोकैः तस्य जयजयारावमाला आहिता । राज्ञा च तत्कण्ठे स्वर्णशृङ्खला आरोप्यते स्म ॥६६९॥

विवरणम्:- तथा स्मितैः हासयुतैः प्रसन्नैः लोकैः तस्य कुब्जस्य जय - जय - इति आरावाः जयजयारावः । जयजयारावाणा माला जयजयारावमाला आहिता परिहिता । प्रसन्नैः लोकैः कुब्जस्य जयजयकारः कृतः । राज्ञा दधिपर्पणं च तस्य कष्टः तत्कण्ठे, तस्मिन् तत्कण्ठे कुब्जकण्ठे स्वर्णस्य शृङ्खला स्वर्णशृङ्खला आरोप्यते स्म आरोप्यत ॥६६९॥

सरलायः- तदा प्रसङ्गैः लोकैः तस्य कुब्जस्य जयजयारावः कृतः । दधिपर्पणः नृप. च तस्य कण्ठे सुवर्णस्य शृङ्खलाम् आरोपयत् ॥६६९॥

गुणशती :- भुश धधेवा वोडोथे तेने जय जय शब्दोनी भाण। पडेरावी, न्धारे राज्जथे तेना इठथं सुवर्णानी सांडण पडेरावी. ॥६६८॥

हिन्दी :- सब लोगो ने खुश होकर उसे “जय जय” शब्द की माला पहनायी । राजा ने उसके गले में स्वर्णशृङ्खला आरोपित (पहनार्ह) की ॥६६९॥

मराठी :- खुश झालेल्या लोकांनी त्याचा जय जयकार केला व दधिपर्पण राजाने त्याच्या गळ्यात सोन्याची साकळी घातली ॥६६९॥

English :- Then the people who were overcome with joy began putting garlands of praises on the hunch-back and the king garlanded him with a gold-chain

निमीलितनाक्ष निद्राणमिव श्रान्तं गजं ततः ।

सोऽध्यासश्चसमुत्प्लुत्य प्लवङ्ग इव पादपम् ॥६६७॥

अन्वयः- ततः निद्राणम् इव निमीलिताक्ष भान्त गज प्लवङ्ग. पादपम् इव स. कुब्जः उत्प्लुत्य आरुक्षत् ॥६६७॥

विवरणम्:- ततः तदनन्तर निद्राण निद्राधीनम् इव (उत्प्रेक्षायाम्) निमीलिते अक्षिणी येन सः निमीलिनाक्षः, त निमीलिताक्ष श्रान्त क्लान्त गज हस्तिन प्लव गच्छतीति प्लवङ्ग, कपि. यथा उत्प्लुत्य पादम् वृक्षमारोहति तथा सः कुब्जः उत्प्लुत्य त गजम् आरुक्षत् आरोहत् ॥६६७॥

सरतापः- यथा प्लवङ्गम् गानर उत्प्लुत्य वृक्षमारोहति । तथा स कुब्ज निद्राधीनमिव निमीलिताक्ष श्रान्त त हरितनम् उत्प्लुत्य आरोहत् ॥६६७॥

गुणशाली:- पृथी न्याये निद्राधीन यथेवाग्नी येठे भीयेव) आभ्येवाग्ना तथा धाडी गयेवा ने छाथी पर ने दुब्जमव, वाटरो जेम वृक्ष पर ये, तेम गिये दुटीने यडी गये. ॥६६७॥

हिन्दी - फिर निद्राधीन के समान आंखें बंद किये हुए, थके हुए उस हाथी पर वह कुब्ज जैसे बंदर पेड़ पर चढ़ता है वैसे ऊंचा कूद कर चढ़ गया ॥६६७॥

मराठी :- गतर गानर जगाप्रमाणे उडी मारून झाडावर चढतो त्याप्रमाणे तो नलकुब्ज जणू झोपेच्या अघीन झात्याप्रमाणे होके मिटवून घेतलेल्या व धकलेल्या त्या हत्तीवर उडी मारून बसला ॥६६७॥

English :- Then just as one begins to doze when he/she feels sleepy, in the same way the elephants eyes began to close, due to utmost exhaustion Then just as a monkey climbs a tree in the same way, Nal atonce mounted the elephant

ગજકેલિપ્રવીણત્વાત્ પૃષ્ઠતઃ પાર્શ્વતોઽગ્રતઃ ॥

સઙ્ગચ્ચાર પરં કુબ્જસ્તં ગજં વિપ્રલમ્ભયન્ ॥૬૬૫॥

અન્યથ:-

પરં સઃ કુબ્જઃ ગજકેલિપ્રવીણત્વાત્ તં ગજ પૃષ્ઠતઃ પાર્શ્વતઃ. અગ્રતઃ વિપ્રલમ્ભયન્ સઙ્ગચ્ચાર ॥૬૬૫॥

વિવરણમ્:-

પર કિન્તુ સઃ કુબ્જઃ ગજેન કેલિઃ ગજકેલિઃ. ગજકેલિપ્રવીણઃ. ગજકેલિપ્રવીણસ્ય ભાવઃ, ગજકેલિ પ્રવીણત્વ, તસ્માત્ ગજકેલિપ્રવીણત્વાત્ ગજાક્રિડાવિશારદત્વાત્ તં ગજ હસ્તિનં પૃષ્ઠતઃ પાર્શ્વતઃ. અગ્રતઃ ચ વિપ્રલમ્ભયન્ વિપ્રતારયન્ સઙ્ગચ્ચાર સઙ્ગચ્ચાલ ॥૬૬૫॥

સરતાર્થ :-

પરત્વુ સ કુબ્જ ગજકેલો પ્રવીણ આસીત્ । તેન સ ત ગજ પૃષ્ઠ પાર્શ્વત અગ્રત વિપ્રતારવન્ સઙ્ગચાલ ॥૬૬૫॥

ગુજરાતી :- પરંતુ તે કુબ્જ ગજક્રીડામાં પ્રવીણ હોવાથી, તે હાથીને પાછળ, પડખે, તથા આગળના ભાગમાં છેતરતો એને ભ્રમણવા લાગ્યો. ॥૬૬૫॥

હિન્દી :-

લેકિન વહ કુબ્જ ગજક્રીડા મેં પ્રવીણ હોને સે उस हाथी को कभी पीछे से, आस-पास से और आगे से परेशान करता हुआ घुमाने लगा ॥६६५॥

મરાઠી :-

પરતુ તો કુબ્જ ગજાક્રિદેત પ્રવીણ અસત્યાર્થે તો હતીલા માવો, આગુભાગુ તસેવ સમોરત્યા ભાગાત વિઠવીત ફિરતુ તાગલા ॥૬૬૫॥

English :- But the hunch-back gave a deal-ear to them and began teasing and provoking anger into the elephant, sometimes by going close to it or making it run in circles

सोऽप्यागच्छद्गजो गर्जन्निव कुब्जस्य जल्पतः ॥

मल्लो मल्लमिवाकास्त कुब्जस्तं गजसिन्धुम् ॥६६३॥

अन्यः- कुब्जस्य एव जल्पतः सतः सः गजः अपि गर्जन् आगच्छत् । मल्लः मल्लम् इव कुब्जः तं गजसिन्धुरम् आकास्त

॥६६३॥

विवरणम्:- कुब्जस्य नलस्य एव जल्पतः वदतः सतः सः मदीन्यतः गजः हस्ती अपि गर्जन् चीत्कुर्वन् आगच्छत् समायातः । तदा मल्लः मल्लम् इव स कुब्जः नलः तं गजसिन्धुरं गजश्रेष्ठ आकास्त आह्वयत ॥६६३॥

सरलादः- कुब्जस्य नलस्य एव वदत सतः सः मदीन्यतः हस्ती समायातः । तदा मल्लः मल्लमिव सः कुब्जः तं गजश्रेष्ठम् आह्वयत

॥६६३॥

गुणशाली:- ओ दीने कुब्ज ओलतो હતો, એવામાં જ તે હાથી પણ ન્યં ખાળતો ખાળતો આવો પહોંચો, અને એક મહા જેમ બીજા મહાને હાકલ કરે, તેમ તે કુબ્જે તે મોટા હાથીને હાકલ કરી. ॥६६३॥

हिन्दी :- नल कुब्ज इसप्रकार कह रहा था कि, इतने में वह हाथी वहाँ आ पहुँचा । एक मल्ल दूसरे मल्ल को जिस प्रकार बुलाता है, वैसे ही उस कुब्जने उस महागज (हाथी) को बुलाया ॥६६३॥

मराठी :- अशाप्रकारे कुब्ज बोलत होता, तितक्यात तो हत्ती पण आवाज करीत तेथे आला आणि एक मल्ल ज्याप्रमाणे दूसऱ्या मल्लाला आह्वाण देतो, त्याप्रमाणे त्या कुब्जाने त्या मोठ्या हत्तीला आह्वाण दिले. ॥६६३॥

English :- Just than the demended elephant arrived there and just as a wrestler beckers or calls another wrestler, in the same way, the hunch-backed king Nal called the elephant,

पुराकारमारुह्य दधिपर्णनृपस्ततः ॥

ऊचे यो वशयत्येनं द्विपं तस्यास्मि कामदः ॥६६॥

अन्वयः- ततः दधिपर्णनृपः पुराकारम् आरुह्य ऊचे । यः एन द्विप वशयति । अहं तस्य कामदः अस्मि ॥६६॥

विवरणम्:- ततः तदनन्तरं दधिपर्णः नृपः पुरस्य प्राकारः पुराकारः तं पुराकारम् आरुह्य ऊचे बभाषे । यः नरः एन मर्दन्मत विप्लवकारिणं द्वाभ्यां शुण्डामुखाभ्यां पिबतीति द्विपः त द्विप हस्तिनं वशयति वशं करोति । अहं तस्य कामान्ददाति इति कामदः वाञ्छितप्रदः अस्मि ॥६६॥

सरलार्थः- ततः दधिपर्णः नृपः पुरस्य प्राकारमारुह्य बभाषे । यः नरः इम मर्दोन्मत द्विपं गज वश करोति । तस्मै अह वाञ्छित ददामि, इति ॥६६॥

गुजराती :- पछी त्यांनो दधिपर्ण राजा नगरना गढ पर चढीने उडेवा वागधो डे, ते डोई भनुष्य आ डायीने वश करशे, तेने डुं वाछिन परसु आपीश. ॥६६॥

हिन्दी :- फिर वहाँ का दधिपर्ण राजा नगर के किले पर चढ़कर कहने लगा कि, जो कोई व्यक्ति इस हाथी को वश में करेगा, उसे इच्छित वस्तु दुंगा ॥६६॥

मराठी :- मग तेथील दधिपर्ण राजा नगराच्या गढावर चढून म्हणू लागला की, जो कोणी मनुष्य या हत्तीला वश करील, त्याला इच्छित वस्तु देईन. ॥६६॥

English :- Then the king of the city named Dadiparne climbed on the fort and made a proclamation that he will give the man, who will bring the elephant in control, whatever he desires.

मदावलेपाद्यायोरप्यसहिष्णुः स दुर्धरः ॥

आरुढारोहकाशंकी धुन्वन्नश्वान्तमासन्म् ॥६५९॥

अन्वयः:- मदावलेपात् वायोः अपि असहिष्णुः दुर्धरः सः आरुढारोहकाशङ्कि अश्वान्तम् आसन् धुन्वन् -- ॥६५९॥

विवरणम्:- मदस्य अवलेपः मदावलेपः तस्मात् मदावलेपात् मदगर्वात् वायोः अपि न सहिष्णुः असहमानः दुःखेन धियते दुर्धरः धर्तुमशक्यः सः आरुढाशसौ आरोहकश्च आरुढारोहकः । आरुढारोहकम् आशङ्कते इति आरुढारोहकाशङ्की हस्तिपकः पृष्ठमारुढः इति आशङ्कमानः अश्वान्तम् अविरतम् आसनं धुन्वन् कम्पयन् -- ॥६५९॥

सरतार्थः:- मदावलेपात् वायुमपि असहमान् दुर्धर , हरिपक. पृष्ठम् आरुढः इति आशङ्कमान् स. अविरतमासनं धुन्वन् (धुनोति स्मा) ॥६५९॥

गुञ्जानी :- भट् भुञ्जामी वायुने भृश नडीं सङ्गच्छते भेदो ते दुर्धरं छायी, पोतानी पीठ पर भडावत भेदो छे, भेदी भञ्जामी भेदभ पोतानी पीठने भृशावतो छते. ॥६५९॥

हिन्दी - मदोन्मत्त होने से वायु को भी न सहन करता वह दुर्धर हाथी, उसकी पीठ पर जैसे महावत् बैठा हो ऐसी आशंका कर वह अपनी पीठ को हिलाता था ॥६५९॥

भारती :- मद चढत्याने वायुला पण सहन करत नाही, असा तो दुर्धर हत्ती, स्वतःत्या पाठीवर माहूत चढतेला आहे अशा शकेने स्वतःत्या पाठीला कपित करीत होता (हालवित होता) ॥६५९॥

English :- The elephant who was difficult to be caught was now overcome with utmost anger, that it couldn't even bear the wind brushing against it and estimating that was a mahout sitting on his back and is thrusting the goad at the back of his neck, began shaking violently so as to shirk him off.

तत्र श्रीनेमिनाथस्याऽप्रतिमा नलः ॥

नत्वा स्तुत्वा चिरं ध्यात्वा तत्पुरद्वारमभ्यगात् ॥६५७॥

अन्वयः-

तत्र श्रीनेमिनाथस्य अप्रतिमा प्रतिमा नत्वा स्तुत्वा चिरं ध्यात्वा नलः तत्पुरद्वारमभ्यगात् ॥६५७॥

विवरणम्:-

तत्र तस्मिन् मन्दिरे श्रिया युतः नेमिनाथः श्रीनेमिनाथः तस्य श्रीनेमिनाथस्य न विद्यते प्रतिमा यस्यः सा अप्रतिमा निरुपमा, ताम अप्रतिमा निरुपमा प्रतिमा मूर्तिं नत्वा वन्दित्वा स्तोमैः स्तुत्वा चिरं चिरकालं ध्यात्वा नलः, तत्पुरस्य द्वारं तत्पुरद्वारम् अभ्यगात् तत्पुरद्वारस्य समीपम् अगात् अयात् ॥६५७॥

सरलार्थः-

तस्मिन् मन्दिरे श्रीनेमिनाथस्य अप्रतिमा मूर्तिं वन्दित्वा स्तुत्वा चिरं ध्यात्वा च नलः सुसुमारपुरस्य द्वारदेशम् अभ्यगात् ॥६५७॥

गुजराती :- ત્યાં શ્રીનેમિનાથ પ્રભુની અનુપમ પ્રતિમાને નથીને, સ્તવ્થીને તથા ધણી ડાળ સુધી તેનું ધ્યાન પરીને નકશાળ તે નગરની દરવાજા પાસે આવ્યો. ॥૬૫૭॥

हिन्दी -

वहा पर श्री नेमिनाथ भगवान की अनुपम प्रतिमा को नमन कर, उनकी स्तुति और काफी समय तक उनकी ध्यान कर के नलराजा उस नगर के द्वार पर आया ॥६५७॥

मराठी :-

तेथे श्री नेमीनाथ प्रभूच्या अनुपम प्रतिमेला जमज करून, रत्नवून तसेच खूप वेळ पर्यंत ध्यान करून नलराजा दरवाजावळ आला. ॥६५७॥

English :-

There he happened to see a nonpareil and an unprecedented idol of Lord Nemenath to which he bowed and sang the psalms of praise for some time, then went into a deep meditation for a long time. After he came out of the meditation, he entered the city gates.

सोऽप्यभाषत मां तात सुसुमारपुरे नय ॥

तथा कृत्वा सुरोऽपि स्वं ययौ कल्पमनल्पधीः ॥६५५॥

अन्ययः- सः अपि अभाषत - ताता। वा सुसुमारपुरे नय । तथा कृत्वा अनल्पधीः सुरः अपि स्वं कल्प ययौ ॥६५५॥

विवरणम्:- सः नलः अपि अभाषत - हे ताता! त्वं मा सुसुमारपुरे नया। तथा कृत्वा त नल सुसुमारपुरे नीत्वा अल्पा धीः यस्य सः अल्पधीः । न अल्पधीः अनल्पधीः विशालबुद्धिः सुरः निषधदेवः अपि स्वं निज कल्प देवलोकां ययौ इयाय ॥६५५॥

सरलार्थ:- सः नलः अपि तमभाषत - हे ताता। त्व मा सुसुमारपुरे नय । तदा नल सुसुमारपुर नीत्वा विशालबुद्धि सः निषधदेवः रव देवलोक जगाम ॥६५५॥

गुणशली:- त्वरे नवे इहं दे, हे पितामह! भने सुसुमारपुरमां अहं ज्ञायो. यही अभिबुद्धिमान ते देव यण तेभ उरीने पोताना। देवलोअमां गयो. ॥६५५॥

हिन्दी - तब नल ने कहा कि, हे पिताजी! मुझे सुसुमारपुर ले जाइये । तब उस बुद्धिमान देव उसे यथास्थान पहुँचा कर, फिर देवलोक में चला गया ॥६५५॥

मराठी :- तेव्हा नलराजा त्या देवाला म्हणाला - बाबा! मला सुसुमारपुरात घेऊन जा! तेव्हा अतिबुद्धिमान त्या देवाने पण तसेच केले जंतर तो देव देवलोकात निघून गेला. ॥६५५॥

English :- King Nal replied that he wishes to go to Susumarpur. At this the God reached him at that place and them left for heaven

ततोऽपृच्छन्नलस्तात भैमी त्यक्ताऽभवत्कथम् ॥

आकुण्डिनपुरप्राप्तेस्तद्वृत्त तस्य रसोऽभ्यधात् ॥६५३॥

अन्वय. - तत. नलः अपृच्छत् - तात। त्यक्ता भैमी कथम् अभवत् । तदा सः तस्य आकुण्डिनपुरप्राप्ते. तद्वृत्तम् अभ्यधात् ॥६५३॥

विवरणम्. - ततः तदनन्तर नलः अपृच्छत् - तात। मया त्यक्ता भीमस्य अपत्य स्त्री भैमी भीमवन्त्या दमयन्ती कथम् अभवत् ? दमयन्त्याः कीदृशी वार्ता वर्तते। तदा सः निषधदेव. तस्य नलस्य (नल प्रति, इत्यर्थ.) कुण्डिन च तत् पुर च कुण्डिनपुरम् । कुण्डिनपुरस्य प्राप्तिः कुण्डिनपुरप्राप्तिः तस्या कुण्डिनपुरप्राप्ते. आ पर्यन्त तस्या. दमयन्त्या. वृत्त वृत्तान्त तद्वृत्तं तद्वृत्तान्तम् अभ्यधात् अवादीत् । कुण्डिनपुरप्राप्तिपर्यन्त वृत्तान्तम् अवदत् ॥६५३॥

सरलाधः. - तत. नल. अपृच्छत् - तात। मया त्यक्ताया. दमयन्त्या. किम् अभवत् ? तदा स दमयन्त्याः कुण्डिनपुरप्राप्तिपर्यन्त वृत्तान्तं नल प्रति अभ्यधात् ॥६५३॥

गुणशाली. - पृष्टी नवे देवने पृष्ठुं दे, हे पिताम्हा। तनेवी दभयन्तीनुं शुं थयुं? त्यहे तेणे दभयन्ती छोड कुंडिनपुरथं पडोथी त्यां सुधीनुं तेणेनीनुं वृत्तांत तेने कही संभळायुं. ॥६५३॥

हिन्दी - तब नल ने पूछा कि, हे पिताजी! मेरे द्वारा त्यजी हुई दमयती का क्या हुआ। तब उन्होंने दमयती के कुण्डिनपुर में पहुँचने तक का सारा वृत्तांत कह सुनाया ॥६५३॥

मराठी - नंतर नलाने देवाला विचारले की, "हे बाबा! मी सोडलेल्या दमयतीचे काय झाले? तेव्हा त्याजी दमयती कुण्डिनपुरात पोहोचली तो पर्यंतचा सगळा वृत्तांत नलाला सांगितला. ॥६५३॥

English. - Then Nal, addressing the God as his father asks him as to what has happened to Damyanti whom he has desested At this the God narrated to him the whole incident, till Damyanti reached Kundinpur

उद्धाटयेस्तथा रत्नकरण्डकमपि स्वयम् ॥

तत्र हाराद्यलङ्कारान् दिव्यानालोकयिष्यसि ॥६५३॥

अन्वय. - तथा स्वयं रत्नकरण्डकमपि उद्धाटये । तत्र दिव्यान् हाराद्यलङ्कारान् आलोकयिष्यसि ॥६५३॥

विवरणम्:- तथा स्वय रत्नानां करण्डक, रत्नकरण्डकम् अपि उद्धाटये: । उद्धाटिते तस्मिन् रत्नकरण्डके हारः आदौ येषां ते हारादयः १ हारादयश्च ते अलङ्काराश्च हाराद्यलङ्काराः तान् हाराद्यलङ्कारान् - कथभूतान्दिविभवाः दिव्या तान् दिव्यान् हाराद्यलङ्कारान् आलोकयिष्यसि द्रक्ष्यसि ॥६५३॥

सरलार्थ - तथा त्वं स्वयमेव रत्नकरण्डकमपि उद्धाटये । तत्र त्वं दिव्यान् हाराद्यलङ्कारान् द्रक्ष्यसि ।

शुद्धशली:- वणी तुं नारी येणे जे आ रत्नोत्ती दाखजे उघाडजे, जे तेथी तेभां उघर आदि दिव्य आभूषणोने तुं जेई शकील ॥६५४॥

हिन्दी - फिर तू स्वयं यथायोग्य समय पर इस रत्न-पेटी को खोलना, जिससे तू हार आदि दिव्य आपूषणो को देख संकेगा ॥६५३॥

मराठी - "आणि तू स्वतःच रत्नाचा करण्डक उघड म्हणजे तुला त्यात हार वगैरे दिव्य अलंकार पाहू शकशील" ॥६५३॥

English. - The God abo asks him to open the box of jewels at the right time, so he will be able to see the necklace and other celestial ornaments

वत्स! बिल्वं गृहाणेत् तथा रत्नकरण्डकम् ॥
रक्षेत्रेते प्रयत्नेन जैनधर्ममिवानयम् ॥६४९॥

अन्वयः- हे वत्स! उद बिल्व तथा रत्नकरण्डक गृहाण। एते अनयम् जैनधर्ममिव प्रयत्नेन रक्षे ॥६४९॥

विवरणम्- हे वत्स! इदं बिल्व बिल्वफल तथा रत्नानाकरण्डकः रत्नकरण्डक त रत्नकरण्डक त्व गृहाण आदत्स्व। एते रत्नकरण्डक बिल्वफले न निधते अथ यस्मिन् स अनय, तम् अनय निर्दोष निर्मल जिनस्याय जैन। जैनश्रासो धर्मश्च जैनधर्म, त जैनधर्मम् इव प्रयत्नेन रक्षेः पाथा ॥६४९॥

सरलार्थ - हे वत्स। इदं बिल्वफल रत्नकरण्डक च गृहाण। एते अनयम् जैनधर्मम् इव प्रयत्नोज रक्षे ॥६४९॥

गुणशाली:- वणी उ वत्स! आ। बिबिनुं क्षण, तथा रत्नोत्तोऽभ्यो तुं ग्रहणुं कर भने नोरे निर्भय जैनधर्मनी पेठे ते भवेनुं यत्नपूर्व
रक्षणुं करुं ॥६४९॥

हिन्दी - और हे वत्स। यह बिल्वफल और रत्नों का ढिब्बा ले और जैन धर्म के समान इन दोनो का तू यत्नपूर्वक रक्षण कर ॥६४९॥

मराठी - आणि हे वत्स। हे बलाचे फळ व हा रत्नाचा करडा घे आणि तू निर्मळ जैन धर्माप्रमाणे या दोन्ही वस्तूंचे यत्नपूर्वक रक्षण कर ॥६४९॥

English - Then the god gives him a sacred fruit (Billuve) and a box of precious stones And asks him to take care of these two items, with his life, just as he has taken utmost care of the pure jain religious

वत्स! वैरूप्यमप्येतदुपकाराय ते ध्रुवम् ॥

अग्नियोगः सुवर्णस्य वर्णिकावृद्धये न किम् ॥६४५॥

अन्ययः- हे वत्स! एतद् वैरूप्यमपि ध्रुवं ते उपकाराय स्यात् । अग्नियोगः सुवर्णस्य वर्णिकावृद्धये न भवति किम्? ॥६४५॥

विवरणम्:- हे वत्स! एतद् वैरूप्यमपि ध्रुव निश्चित ते तव उपकाराय लाभाय एव स्यात् । तथापि - अग्नेः योगः अग्नियोगः सुवर्णस्य वर्णिकाया वृद्धिः वर्णिकावृद्धिः तस्य वर्णिकावृद्धये न भवति किम्? यथा सुवर्णम् अग्नियोगेन कान्तिमत्तर भवति तथा एतद् वैरूप्यं तव उपकाराय एव भवेत् ॥६४५॥

हे वत्स! एतद् वैरूप्यमपि तव लाभाय एव रथात् । यथा अग्नेः योगेन सुवर्णस्य वर्णः तेजस्वितर भवति। अर्थात् सुवर्णस्य जाशो न भवति प्रत्युत तेजः प्रवर्धते ॥६४५॥

गुणरत्नी :- हे वत्स! आ तातुं इदमुपपातुं भूत भूतेश्वर तात उपकार भेटे न भवतुं छे, इमे इ सुवर्णने धयेतो अग्निने स्पर्श, शु तेना तेजनी वृद्धि भेटे भती नथी? ॥६४५॥

हिन्दी - हे वत्स! यह तेरा बदसुरतपन सचमुच तेरे उपकार के लिए होनेवाला है क्यों कि, अग्नि का स्पर्श क्या सोनेके तेज में अधिक वृद्धि नहीं करता? ॥६४५॥

मराठी - हे वत्स! हे तुझे कुरूप रूप स्वरोवरर तुझ्या उपकारालाच कारण होईल कारण की, सुवर्णाला झालेला अग्नीचा स्पर्श, त्याच्या तेजाच्या वृद्धीसाठी होत नाही काय? ॥६४५॥

English - The God then says that this deformity will be of a great beneficence to him because when gold is put into fire, it will attain the glamour and brightness when it will be taken out

ऊचं चालं विषादेन निषधस्तं पितास्वयम् ॥

त्वदत्तराज्यः प्रव्रज्य ब्रह्मलोकं सुराऽभवम् ॥६४३॥

अन्वयः:- ऊचं च विषादेन अलम् । अह ते पिता निषध अस्मि । त्वदत्तराज्यः अह प्रव्रज्य ब्रह्मलोके सुरः अभवम् ॥६४३॥

विवरणम्:- अमरवेषभाक् स. ऊचं । विषादेन खेदेन अलम् । अह ते तव पिता निषधः अस्मि । तुभ्यं वतं राज्यं येन सः त्वदत्तराज्यः अह प्रव्रज्य दीक्षा गृहीत्वा ब्रह्मणः लोकं ब्रह्मलोकं तस्मिन् ब्रह्मलोके सुरः अभवम् ॥६४३॥

सरत्तार्थः:- अमरवेषभाक् स बभाषे विषादेन अलम् । अह तव पिता निषध अस्मि । तुभ्यं राज्यदत्त्वा प्रव्रज्या गृहीत्वा अह ब्रह्मलोके सुर अभवम् ॥६४३॥

गुणशाली:- अने नवने, उठेवा वाग्यो ३, शोड् इशवाथी सूर्य, तुं त्वाशे पिता निषधराज्यं तुं, तने राज्या सोपीने दीक्षा घई तुं धर्मदेवलोडभां देव धयो तुं. ॥६४३॥

हिन्वी - और नल को कहने लगा कि, अब तु ख समाप्त हुआ, मैं तेरा पिता निषधराजा हूँ । तुझे राज्य सौंपकर दीक्षा लेकर मैं ब्रह्मलोक में देव बना हूँ ॥६४३॥

मराठी :- देववेष धारण करून तो म्हणाला - विषाद करू नकोस मी तुझा पिता निषध आहे तुला राज्य देऊन दीक्षा घेऊन मी ब्रह्मलोकात देव झालो ॥६४३॥

English :- The God then said to Nal that, his unhappiness has come to an end He then said that he was his father, who had placed the kingdom in his hands and had left to be a priest and in due course became a God in Bhramadevlok

दृश्यो चैवंविधस्यान जीवित मम निष्फलम् ॥
तमह सफलिकुर्वे प्रव्रज्य मुनिचर्याया ॥६४॥

अन्वयः- दृश्यो च । अत्र एवविधस्य मम जीवित निष्फलम् अस्ति । अहं प्रव्रज्य मुनिचर्याया तं सफलिकुर्वे ॥६४॥

विवरणम्:- ततः नल; दृश्यो चित्तितवान् - अत्र एवविधस्य सर्वथा एव विपरीततां प्राप्तस्य मम जीवितं निष्फलं निरर्थकम् अस्ति । अतः अहं प्रव्रज्य दीक्षां गृहीत्वा मुनेः चर्या मुनिचर्या, तथा मुनिचर्याया मुनिवत् विचरणेन मम जीवितं न सफलम् असफलम् । असफलं सफल कुर्वे सफलिकुर्वे । सफलं करोमि ॥६४॥

सरलार्थः- ततः नल चित्तितवान् - अत्र सर्वथा विपरीतता प्राप्तस्य मम जीवित निष्फलमस्ति । अतः अहं दीक्षा गृहीत्वा मुनिवत् विचरणेन मम जीवित सफल करोमि ॥६४॥

शुब्धान्तिः- यद्यी ते विद्यारम्भाद्यो ३, आभी लात्तयाणो ६, श्वीने शुं ३३ ? भटे डेवे दीक्षा लब्धने मुनिपणे विद्यदीने ६ भडुं आ श्वन् सईल ३३ ॥६४॥

हिन्दी :- तब वह विचार करने लगा कि, ऐसी स्थित मे मेरा यहा जीना निरर्थक है । इसलिये अब दीक्षा ग्रहण कर मुनि बनकर अपना जीवन सफल कर लु ॥६४॥

प्राची :- मग तो विचार कर लावाला की, अश्व्या अवरोधत असलेला मी, इथे माझे जावणे निरर्थक आहे म्हणून मी आता दीक्षा घेऊन मुनिप्रमाणे जवून माझे जीवन सफल करतो ॥६४॥

English :- Then he thought to himself that it would be meaningless to live in such a meaningless situation. So it would be proper to renounce this worldly life and become a priest.

जलोदरीय सूक्ष्माक्षिकरः ॥६३९॥

विवरणम्:- तदा तस्मिन् समये सर्वाङ्गेषु विषयप्रसराणात् निरिणा तुल्य निरिवत् पिङ्गानि पीतानि रोमाणि यस्य स. पिङ्गरोमा पीततन्मा

सरलार्थ - तदा सर्वाङ्गेषु विषयप्रसरणात् कलरस्य रोमाणि पिङ्गानि अभवन् । दन्ता गज इव बहिर्निर्गताः । जलोदसो विण इव हरतो

ગુજરાતી : - પછી તે પર્વતની પેઠે પીળા ડુંવાડાંવાળો, હાથીનીપેઠે બહાર નીકળેલા દાંતોવાળો, જલોદરના ચોગીની પેઠે આરીક હાથપગવાળો, તથા મોટા પેટવાળો ધર્મ ગયો.

मराठी :-

सापाचे विष सर्व अंगात पसरल्यामुळे नंतराजाच्या शरीरावरील रोम पिवळे झाले दात हत्तीप्रमाणे बाहेर निघाले आणि

English -As the poison had spread throughout the body, which made the small hair on his body seem like the hay growing on a hill and his teeth had enlarged like the tusks of the elephant And his stomach attained a bloating shape which seemed he had caught the disease called dropsy which causes due to unnatural collection of water in the body

उपकर्तुर्ममाऽद्य त्वं साधूपकृतवानहो ॥

यदिवा होतुरप्यग्निः किं न दाहाय जायते ॥६३७॥

अन्ययः- अहो! तम् अद्य उपकर्तुः मम साधु उपकृतवान्। यदि वा अग्निः होतुः अपि दाहाय न जायते किम्! ॥६३७॥

विवरणम्:- अहो! (इत्याश्चर्यं) त्वम् अद्य उपकरोतीति उपकर्ता तस्य उपकर्तुः उपकारकारिणः मम साधु सम्यक् उपकृतवान् उपाकरोः । यदि वा अग्निः वह्निः जुहोतीति होता तस्य होतुः हवनकर्तुः अपि दाहाय न जायते किम्! जायते एव । यथा अग्निः होतुः उपकर्तुः दाहाय जायते तथा त्वमपि मम अपकाराय जातु; असि ॥६३७॥

सरलार्थ - अहो! अद्य त्वम् उपकर्तुः मम साधु उपकृतवान् असि। अथवा अग्निः होतुः दाहाय भवति ॥६३७॥

गुजराती :- अहो! તારા ઉપકારી (એવા માણ) પર ઉપકાર તો બહુ સારો કર્યો! અથવા અગ્નિ યજ્ઞ કરનારના હાથ પર દાહ નથી દેતો? ॥૬૩૭॥

हिन्दी - अरे! उपकार करनेवाले मुझपर तुमने आज उपकार तो बहुत अच्छा किया अथवा क्या अग्नि होम करनेवाले के हाथ को जलाता नहीं? ॥६३७॥

मराठी :- अरे! आज तू उपकार करणाऱ्या माझ्यावर तर चांगलाच उपकार केला आहे. ठीक आहे अठवीसुला होम करणाऱ्याच्या हाताला जाळतोच उपकार करणाऱ्यावर अपकार करतो. तसा तू माझ्यावर अपकार केला आहे. ॥६३७॥

English - King Nal says that, this was a gracious way to repay the obligation of a benefactor. Even the fire used during the fire sacrifice which is considered to be pious and holy, can even burn one's hand if thrust in it

अथाकृष्य कृपालुस्तं नीत्वा भूमि च निस्तृणाम् ॥
तत्र भोक्तुमनास्तेन हस्तेऽदश्यत भोगिना ॥६३५॥

अन्वयः- अथ कृपालुः नलः त निस्तृणा भूमि नीत्वा तत्र भोक्तुमनाः तेन भोगिना हस्ते अदश्यत ॥६३५॥

विवरणम्:- अथ अनन्तर कृपालुः दयालुः नलः त सर्पं निर्गतं तृण यस्यः सा निस्तृणा, ता निस्तृणा तृणरहिता भूमि नीत्वा तत्र तस्या भूमौ भोक्तुं मनः यस्य सः भोक्तुमनाः त्यक्तकामः सः तेन भोगः अस्यास्तीति भोगी तेन भोगिना सर्पेण हस्ते अदश्यत दष्टः ॥६३५॥

सरलाधः- अजन्तर कृपालु नलः त सर्पं तृणरहिता भूमिं नीत्वा तत्र तं सर्पं भोक्तुकामः सः तेन सर्पेण हस्ते दष्टः ॥६३५॥

गुजराती:- भली ते दयालु नल तेने भेय्नी धईने, धास बिदानी जमीन पर द्वावने जेवो छोऽवा ज्येध छो तेवो ज ते धये तेना धाध पर उंभ आये. ॥६३५॥

हिन्दी:- फिर वह दयालु नल उससे खीचकर बिना घास की जमीनपर छोड़ने का मन करता है कि उतने में ही उस साप ने उसके हाथ पर दश दिया ॥६३५॥

मराठी:- नंतर तो दयाळू नळ त्याला रवेचून काढून गावत (घास) नसलेल्या जमिनिवर आणून सोडून देण्याचा विचार करीत होता, तेवढ्यातच त्या सापाने त्याच्या हातावर दस मारला. ॥६३५॥

English :- Then King Nal having pulled out the snake from the creepers, decided to place it on the ground which has no gress As he was looking for much a place, the snake strked him on his hand

वेष्टित भोगिना तच्च स्वभोगेन व्यराजत ॥

काचज्वलयेः पाणिर्भूतचूड इव त्रिजयः ॥६३४॥

अन्वयः- भोगिना स्वभोगेन वेष्टित तद् काचजं वलयैः भूतचूड स्त्रिय पाणि इव व्यराजत ।

विवरणम्:- भोगिना सर्पेण स्वस्य भोगः शरीर स्वभागा तेन स्वभोगेन स्वशरीरेण वेष्टित तद् तागभलम काचात् जायन्ते इति काचजानि ते. काचजः वलयकः कङ्कणे भूत चूड यस्मिन् रा भूतचूड स्त्रिय पाणि. हस्त. इव व्यराजत अशोभत ॥६३४॥

सरगार्ध - सर्पेण स्वशरीरेण वेष्टित तत् लतावुलम काचकङ्कणे भूतचूड स्त्रिय हस्त इव अशोभत ॥६३४॥

गुञ्जरी :- सर्पे भोताना शरीरथी वीटलो ते गुञ्जो अश्वनी गङ्गीभोतो यूरो पडरेली स्त्रीना उषनी पेडे शोभतो उत्तो. ॥६३४॥

हिन्दी - साप के शरीर से लिपटा हुआ वह लता का गुच्छ काचकी चुड़िओं को पहने हुए श्री के हाथ के समान सुशोभित लग रहा था ॥६३४॥

मराठी - सापाच्या शरीराचे वेढलेला तो लतावुच्छ काचेच्या बावाड्या पातलेल्या स्त्रीच्या हातासारखा शोभत होता

English :- The bunch which had encircled itself around the snake, seemed like well-adorned bangles on the hands of a woman

पृष्ठः स्रोऽय नलेनोच्चेऽवधेर्वेधि कुलादिकम् ॥

प्राजन्ममनि मनुष्यत्वात् तद्भाषाभ्यासतो मम ॥६३२॥

अन्यः-

अथ नलेन पृष्ठः स ऊचे-अहम् अवधे-कुलादिक वेधि । प्राजन्ममनि मनुष्यत्वात् अभ्यासतः मम तद्भाषा रोचते ॥६३२॥

विवरणम्:-

अथ अनन्तरं नलेन पृष्ठः सः सर्पः ऊचे बभाषे। अहम् अवधेः अवधिशानतः कुलमादौ यस्यतत् कुलादिक कुलनामादिक वेधि जानामि प्राक् च तद् जन्म च प्राजन्म, तस्मिन् प्राजन्ममनि पूर्वभवे मनुष्यस्य भावः मनुष्यत्व तस्मात् मनुष्यत्वात् अभ्यासतः अभ्यासात् मम तस्य मनुष्यस्य भाषा तद्भाषा रोचते ॥६३२॥

सरलार्थः-

अनन्तर नलेन पृष्ठः सर्पः अवत् - अहम् अवधिशानेन कुलादिक जानामि । पूर्वभवे मनुष्य आसम् । तेन अभ्यासात् मनुष्यस्य भाषा जानामि ॥६३२॥

गुजरानी :- पछी नलराजना पूछवाधी ते सार्पे इछुं ते अवधिशानधी तभारां दुखआदिने जुं जाछुं छुं, अने पूर्व जन्ममां जुं मनुष्य

डोवाधी, अभ्यासने दीधे ते मनुष्यभाषा भने आवडे छे. ॥६३२॥

हिन्दी :-

फिर नलराजा के पूछने पर सर्प ने कहा कि, अवधि ज्ञान से तुम्हारे कुलआदि को मैं जानता हूँ, और पूर्व जन्म में मैं मनुष्य होने के कारण, अभ्यास होने से मनुष्यभाषा मुझे आती है ॥६३२॥

मराठी :-

मग नलराजाने विचारल्यावर तो साप म्हणाला - मी अवधिशानाने तुमचे कुळ, नाव वगैरे जाणतो आणि पूर्व जन्मात मी मनुष्य असल्यामुळे अभ्यासाने मला मनुष्यभाषा बोलता येते ॥६३२॥

English :- On being questioned by King Nal, the snake replied that he knew about his name and clan because he had attained Avadyayan and could speak like a humanbeing because he was a human in his past life and had been a learned man.

स्वप्न व्यञ्जनवत् तं चाऽनुगच्छन् कुञ्जमध्यगम् ॥
रक्ष रथेति जल्पन्तं दन्दशूक ददर्श सः ॥६३०॥

अन्य - व्यञ्जनवत् तं स्वप्नम् अनुगच्छन् सः कुञ्जमध्यग रक्ष रक्ष इति जल्पन्त दन्दशूक ददर्श ॥६३०॥

विवरणम् - व्यञ्जनेन तुल्य व्यञ्जनवत् यथा व्यञ्जन स्वप्नमनुगच्छति तथा तं स्वप्नमनुगच्छन् अनुसरन् सः नलः कुञ्जस्य मध्यः कुञ्जमध्यः, कुञ्जमध्य गच्छतीति कुञ्जमध्यगः तं कुञ्जमध्यग कुञ्जमध्यस्य रक्ष रक्ष इति जल्पन्त वदन्त दन्दशूक भोजिन सर्पं ददर्श अद्रक्षीत् ॥६३०॥

सरलार्थ - यथा त्वञ्जल रवरमनुगच्छति तथा त रवरमनुगच्छन् स जल कुञ्जमध्यग रक्ष रक्ष इति वदन्त दन्दशूक (सर्पम्) अपश्यत् ॥६३०॥

गुणशती :- व्यञ्जनी पेडे ते स्वरनी पाठ्य जल भेदा ते नद्रे, भने भयव ! भयव ! भेभ भोदना भेभ भर्पने ललाना गुच्छभां
बोधो. ॥६३०॥

हिन्दी - व्यञ्जन के समान उस स्वर के पीछे जाते हुए ऐसे नल ने, मुझे बचाओ! बचाओ! ऐसे बोलते हुए एक सर्प को लताआ के
गुच्छे में देखा ॥६३०॥

मराठी - व्यञ्जनाप्रमाणे त्या रवराच्या मागे जात असलेल्या जलाने मला वाचवा! वाचवा! असे बोलत असलेल्या एका सापाला
वेढीच्या गुच्छामध्ये पाहिले ॥६३०॥

English :- Just as the consonants runs after the vowels, in the same way the voice repeatedly asked King Nal
for help Suddenly king Nal happened to see a snake, wriggling ferociously in a bunch of creepers

नत मा रक्ष रक्षेति मानुष चाऽश्रुणोत्तरयस्म ॥६२८॥

इदंवाकोः जात्रापत्यानि पुमा सः ऐश्वकाः । ऐश्वकाश्च ऐश्वकाक्षत्रिया । ऐश्वकाक्षत्रियाणाम् उत्तरः
 ऐश्वकाक्षत्रिया तस्य । यथा यथा भवति न तस्य ऐश्वकाक्षत्रियाणां तु न ऐश्वकाक्षत्रियाणां तु न ऐश्वकाक्षत्रियाणां तु न
 अन्यः-
 विवरणम्-

हे इक्ष्वाकु कुलोत्पन्न क्षत्रिय शिरोमणे। सकल विश्व वज्राणक्षम। हे जल राजन्। मा पाहि पाहि इति मानुष स्वरम् अशृणान्

ગુજરાતી:- હે ઈશ્વાર! મનિઓમાં મુકુટસમાના! હે સપ્ત જગતને અભયપટન દેવામાં સમર્થ! એવા હે નવરત્ન! મારું રક્ષણ કરો?

हिन्दी :- हे इक्ष्वाकु क्षत्रियो मे मुकुटसमान। हे (समस्त) पूरे जगत को, अभयदान देने मे समर्थ। ऐसे हे नलराजा मेरा रक्षण करो। ऐसी उसने मनुष्यवाणी सुनी ॥६२८॥

भराठी -
नंतर हे दृष्टवाकु क्षत्रियांमध्ये मुकुटासमान असलेल्या हे समस्त जवाला अभयदान देण्यास समर्थ नलराजा, माझे रक्षण करा, रक्षण करा, अशी त्याने मनुष्यवाणी ऐकली ॥६२८॥

English :- Suddenly he happened to hear a human voice calling out to him, addressing him as the diadem of the Isvaku clan and a person who assures protection any safety, by pleading and appealing to protect him

अन्तर्ज्वाला कलाता च सा पुनः शुशुभ क्षणात् ॥

उद्वलज्जिह्वक्षणाकचः श्यामप्रेत इवाव्यजन् ॥६२६॥

अन्वयः- क्षणात् पुन. अन्तर्ज्वाला कलाता सा धूम्या ज्वलज्जिह्वक्षणाकचः उद्वजन् श्यामप्रेतः इव शुशुभे ॥६२६॥

विवरणम्:- पुन. क्षणात् अन्तर्गता ज्वाला, यस्य, सा अन्तर्ज्वाला कलाता अतीव भीषणा सा धूम्या धूमतीति: जिह्वा च ईक्षणं च कचाश्च जिह्वेक्षणाकचाः। उद्वलन्तः जिह्वेक्षणाकचा, यस्य सः ज्वलज्जिह्वेक्षणाकचः ज्वलद्वरसनानयनकंशः उद्वजन् उद्वज्जन् श्यामश्चासौ प्रेतश्च श्यामप्रेतः श्यामवर्णपिशाच इव शुशुभे अशोभत ॥६२६॥

सरलार्थः- पुन क्षणात् अन्तर्ज्वाला भयाजका सा धूमतीति. उद्वलज्जिह्वालोचनकेश उद्वज्जन् श्यामप्रेत. इव शुशुभे ॥६२६॥

गुञ्जली:- वणी क्षणवारम् अंदरधी नीडणी ज्वालायाणे ते अंधं धूमाडो ज्वालयमान निवृत्त, अक्षु, तथा ईशवाणा श्याम प्रेतनी पेडे उद्ये अदले शोभते उत्ते. ॥६२६॥

हिन्दी - फिर क्षणभर में अंदर से निकलती ज्वालावाला वह भयकर धुआँ जाज्वलन्मान जिह्वा, चक्षु और केशवाले श्याम प्रेत के समान ऊपर चढ़ता हुआ शोभा दे रहा था ॥६२६॥

मराठी :- मग क्षणात आतून जियणाच्या उदालावीं दुक ती भयकर धुरसमूह जाज्वलन्मान जिह्वा, दोळे आणि केश असलेला श्यामप्रेतासारखा वर वर जात असलेला शोभत होता. ॥६२६॥

English :- Then in a few moments there was a fire conflagration The fire which was germinated seemed to be the red blazing tongue of the agress. And the black smoke which was created, seemed to be the black eyes, and the black hair of the ogren which was rising upwards.

इतश्च स तदारण्ये भैमीभुत्सृज्य नैपथिः ।

अमन्त्रापश्यदुद्यान्तीं धूम्या वननिकुशतः ॥६२४॥

अन्वय :- दत्तः सः नैषधिः तदा अरण्ये भेर्मांम् उत्सृज्य भ्रमन् वननिकुअतः उषान्तीं धूम्याम् आयश्वत् ॥६२४॥

विवरणम् :- इतः सः निषधस्य अपत्य पुमान् नैषधिः नलः तदा तस्मिन् समये अरण्ये विपिते भीमस्यापत्यं द्यौ भीमी, वा भीमी भीमकन्या दमयन्तीम् उत्पुज्य सन्तपुज्य भ्रमन् सन् वनस्य निकुञ्जः वननिकुञ्जः तस्मात् वननिकुञ्जतः उद्यान्तीम् उद्याच्छन्ती धूमना समूहः धूम्या ता धूम्या धूमसमूहम् अपश्यत् आद्राक्षीत् ॥६२४॥

सरलार्थ :- इतः जलः नृप. तादा अरण्ये दमयन्ती विसृज्य इतरन्ताः भ्रमन् सन् वननिकुञ्जतः उद्वाचन्ती धूम्र्याम् धूम्रसमूहम् अपश्यत् ॥६२४॥

ગુજરાતી :- હવે તે વખતે તે નલરાજાએ દમયંતીને વનામાં છોડીને ભાતમાં ભાતમાં વનાની ધરામાંથી ઉછે ચડતા ધૂમાડાના સમૂહને જોયો. ॥૬૨૪॥

अब उस समय नलराजा ने दमयंती को वन में छोड़कर घूमते हुए, वृक्षों के घने समूह में से ऊँचे ऊठते हुए धुआँ के समूह को देखा ॥६२४॥

मराठी :- इकडे नंदराजा दमवलीला वनात एकटीला सोईन इकडे तिकडे भटकत असतांना त्याला वनांतील लतामहणावून घुरावा लोळ वर जात असलेला दिसला. ॥६२४॥

English :- Now when king Nal had deserted his wife, Damyanti and was wandering about in the forest, he came across a cluster of trees. He climbed them and happened to see a smoke at a distance

इतश्च स तदारण्ये भेमीमुत्सृज्य नैपथिः ।

भ्रमन्नापश्यदुधान्तीं धूम्यां वननिकुञ्जतः ॥६२४॥

अन्वय :- इतः सः नैपथिः तदा अरण्ये भेमीम् उत्सृज्य भ्रमन् वननिकुञ्जतः उधान्तीं धूम्याम् अपश्यत् ॥६२४॥

विवरणम् :- इतः सः निषधस्य अपत्यं पुमान् नैपथिः नलः तदा तस्मिन् समये अरण्ये विपिने भीमस्यापत्यं स्त्री भेमी, ता भेमीं भीमकन्या दमयन्तीम् उत्सृज्य सन्त्यज्य भ्रमन् सन् वनस्य निकुञ्जः वननिकुञ्जः तस्मात् वननिकुञ्जतः उद्यान्तीम् उद्याच्छन्ती धूमना समूहः धूम्या ता धूम्या धूमसमूहम् अपश्यत् अन्नाक्षीत् ॥६२४॥

सरलार्थ :- इतः नलः नृपः तदा अरण्ये दमयवती विसृज्य इतरतः भ्रमन् सन् वनविकुञ्जतः उद्याच्छवती धूम्याम् धूमसमूहम् अपश्यत् ॥६२४॥

गुणशती :- उवे ते वपुते ते नलशब्दे दमयन्तीने वनभां छोडीने वनभां वननी धूमशांघी उद्ये च्युता धूमशांघी सभूषणे ज्येष्ठे, ॥६२४॥

हिन्दी :- जब उस समय नलराजा ने दमयन्ती को वन में छोड़कर धूमते हुए, वृक्षों के घने समूह में से ऊँचे ऊँचे होते हुए धुआँ के समूह को देखा ॥६२४॥

मराठी :- इकडे नलराजा दमयवतीला वजात एकटीला सोडून इकडे तिकडे भटकत असतांना त्याला वजांतील लतामहापातून घुरावा लोळ वर जात असलेला दिसला. ॥६२४॥

English :- Now when king Nal had deserted his wife, Daryanti and was wandering about in the forest, he came across a cluster of trees. He climbed them and happened to see a smoke at a distance

अथ स्वदेशे सर्वत्र राज्ञा पुत्र्यागमोत्सवः ।

कार्यते स्म विशेषेणाष्टाहं देवार्चनादिकम् ॥६२२॥

अन्वय :- अथ राज्ञा स्वदेशे सर्वत्र पुत्र्यागमोत्सवः कार्यते स्म । विशेषेण अष्टाहं देवार्चनादिकम् कार्यते स्म ॥६२२॥

विवरणम् :- अथ अनन्तर राज्ञा भीमेन स्वस्य देशः स्वदेशः तस्मिन् स्वदेशे सर्वत्र पुत्र्याः दमयन्त्याः आगमः पुत्र्यागमः । पुत्र्यागमस्य उत्सवः पुत्र्यागमोत्सवः दमयन्त्यागमोत्सवः कार्यते स्म अकार्यते । विशेषेण विशेषत् अष्टानाम् अष्टा समाहारः अष्टाहं अष्टदिनपर्यन्तं देवस्य अर्चना देवार्चना । देवार्चना आदौ यस्य तद् देवार्चनादिकम् धर्मकृत्यम् अकार्यते ॥६२२॥

सरलार्थ - अगन्तर भीम राजा रवदेशे सर्वत्र दमयन्त्या आगमनोत्सवम् अकारयत् । विशेषतः अष्टौ दिनाणि देवार्चनादिकं धार्मिकं विधिप्रकारयत् ॥६२२॥

गुञ्जराती :- पृथी ते राज्ञ्ये पोतानां देशमां सर्वं ज्ञान्ये पुत्रीनां भावधानो भडोलस्य इराव्यो, तथा आठ दिवसो सुधी विशेष प्रदर्श देवपूजाभादि कार्यो इराव्यो ॥६२२॥

हिन्दी - फिर उस राजा ने अपने देश में हर जगह पर पुत्री के आगमन का महोत्सव और आठ दिन तक विशेष प्रकार से देवपूजा आदि कार्य करायें ॥६२२॥

मराठी :- नंतर त्या भीमराजांनी आपल्या राज्यात सर्व ठिकाणी मुलींच्या आगमनाचा उत्सव करविला विशेषतः आठ दिवसपर्यंत देवपूजा आदि धार्मिक उत्सव केले (अष्टाहिका महोत्सव केला) ॥६२२॥

English :- Then the king held a grand festival in honours of his daughter's comeback. He also performed an eight day puja and other religious rites on these days

राजा पुण्यालिततुष्टोऽद्यात् ग्रामपञ्चशतीं बटोः ।
तरुणाभिव तौरस्य दानमेव फल यतः ॥६२०॥

अन्वय :- पुण्यासितुष्टः राजा बटोः ग्रामपञ्चशतीम् अद्यात् । यतः तरुणाम् इव तोषय्य फल दानम् एव अस्ति ॥६२०॥

वियणम् :- पुण्याः कन्यकायाः दमयन्त्या आसि प्राप्तिः पुण्यासिः । पुण्याप्या तुष्टः सन्तुष्टः पुण्यासितुष्टः कन्यकाप्राप्तपन्तुष्टः राजा भीमः बटोः हरिमित्रस्य पञ्चानां शतानां समालार- पञ्चशती । ग्रामणा पञ्चशती ग्रामपञ्चशती, ता ग्रामपञ्चशती पञ्चानां ग्रामान् अद्यात् अयच्छत् । यतः तरुणाम् वृक्षाणाम् इव तापस्य सन्तोषस्य फलं दानमेव अस्ति । सन्तुष्टः पुरुषः सन्तोषकारिणे दानमेव ददाति ॥६२०॥

सप्तार्ध :- दमयत्त्या प्राप्त्या सन्तुष्टः नृप भीमः हरिप्रियाय वटवे पञ्चशत ग्रामान् अदद्यात् । तथाहि सन्तोषय फल दानमेव अस्ति ॥६२०॥

गुञ्जानी :- गुञ्जानी ग्रामिणी संतुष्ट भवेत् राजा ने भट्टकने पांथसो गायो आथि, ईभडे वृक्षोनी पेडे संतोषुं क्षण दान म् ए. ॥६२०॥

हिन्दी :- पुत्री की प्राप्ति से सन्तुष्ट हुए उस राजा ने उस बहुत कों पांचसो गाँव दिये, क्योंकि वृक्षों के समान सन्तोष का फल दान ही है ॥६२०॥

मराठी :- मुलीच्या प्राप्तीमुळे सन्तुष्ट झालेल्या राजाने त्या हरिमित्र बटूला पाचशे गाव दानात दिले. कारण वृक्ष सन्तुष्ट झाला म्हणजे जसे फळे देतो तसे माणूस सन्तुष्ट झाला म्हणजे दान देतो दानच संतोषाचे फळ आहे ॥६२०॥

English :- The joy of the king knew no bounds, So he presented the drawf, with five hundred villages because just like a tree the fruit of satisfaction is disclosed by bestowing or conferring rewards.

अङ्गपर्यङ्गमारोप्य पुष्पदन्त्यववत् सुताम् ।
जागर्त्यघापि नः पुण्यं यज्जीवन्ती त्वमीक्षिता ॥६३८॥

अन्वय :- पुष्पदन्ती सुताम् अङ्गपर्यङ्गम् आरोप्य अववत् । अघापि नः पुण्यं जागर्ति । यत् त्वं जीवन्ती ईक्षिता ॥६३८॥

विवरणम् :- पुष्पदन्ती, सुतां दमयन्तीम् अङ्गः एव पर्यङ्गः अङ्गपर्यङ्गः तम् अङ्गपर्यङ्गम् आरोप्य उपवेश्य अववत् अबवीत् । अघापि नः

सरताय :- पुष्पदन्ती दमवन्तीम् अङ्गे उपवेश्य अबवीत् । वत्से! अघापि अस्माकं पुण्यं जागर्ति । यतः त्वम् अस्माभिः जीवन्ती दृष्टा ॥६३८॥

गुणशाली :- यद्यी पुष्पदन्तीये (पोतानी) पुत्रीने भोण्डपी यदंभ पर भेसादीने कहुं डे, उछे भुण भभभुं भुण्ण भभभुं छे, डे
तने (अभोभे) अबली च्छे ॥६३८॥

हिन्दी :- फिर पुष्पदन्ती ने अपनी उस पुत्री को अपनी गोदीरूपी पलंगपर बिठाकर कहा कि, अभी भी हमारा पुण्य जान रहा है कि
तुझे (हमने) जीवित देखा ॥६३८॥

मराठी :- मग पुष्पदन्ती राणी दमवन्तीला मांडीवर बसवून मृणाती - खरोखर अजूनही आम्हाचे पुण्य जागे आहे. त्यामुळे तू आम्हाला
जीवंत दिसली. ॥६३८॥

English :- Then Pushpedanti (Damyanti's mother) made her sit on her cushion - like laps and said to her
that the fruits of their magnificent actions, still radiates as they had, had this golden opportunity
of manifesting her alive.

भुव दधार्त्विवाकाषीत् पङ्क्तिनामयितो जनः ॥६३६॥

विवरणम् :- किं च तदा तस्मिन् समये अखिलः सर्वः जनः लोकः भीमस्थापत्य स्त्री भेभी, ता भेभी दमयन्तीं सभालोक्य

इति पङ्क्तिः, ता पङ्क्तिः पङ्क्त्युता कर्दमयुताम् अकार्षीत् अकरोत् ॥६१६॥

अश्वपदे. भूमिं कर्दमिताम् अकार्षीत् ॥६१६॥

3791 61041. 1139311

कीचडभय करने लगे। ॥६३६॥

1156311

continuous overflowing tears.

दृष्ट्वा च पितरौ भेमी तूर्णमुत्तीर्य बाहनात् ।

प्रेम्णाऽनमत्तयोः पादौ भक्त्येव गुरुपादयोः ॥६१४॥

अन्वय :- भेमी पितरौ दृष्ट्वा तूर्णं बाहनात् उत्तीर्य भक्त्या गुरुपादयोः इव प्रेम्णा तयोः पदौ अनमत् ॥६१४॥

विवरणम् :- भीमन्यापत्य स्त्री भेमी भीमराजपुत्री दमयन्ती माता च पिता च पितरौ दृष्ट्वा विलोक्य तूर्णं झटिति बाहनात् यानात्

उत्तीर्य अवतीर्य भक्त्या महताभवेन गुरोः पादौ गुरुपादौ, तयोः गुरुपादयोः इव प्रेम्णा महता स्नेहभारेण तयोः पित्राः भीमपुत्रदन्त्योः पादौ चरणौ अनमत् अवन्दत् ॥६१४॥

सरगार्ध :- दमयन्ती मातरह पितर च दृष्ट्वा झटिति यानात् अवातरत् । यथा भवत्या गुरो पादौ वन्देते तथा प्रेम्णा तयोः पित्रो पदौ अनमत् ॥६१४॥

गुणशली :- पृष्ठी (प्रेमना) भातापिताने जेठने दमयन्ती तरत वाडन पश्यी नीये उत्तरीने, अछितथी जेभ गुरुभडाशजना यरगुणेभां नभे, तेभ तेगुणीये प्रेमपूर्व तेभना यरगुणेभां नभस्सर ३र्थ. ॥६१४॥

हिन्दी :- फिर (अपने) मातापिता को देखकर दमयन्ती उसी क्षण बाहन से नीचे उतरती और गुरुमहाराज के चरणों को भक्ति से वन्दन करते हे उसीप्रकार प्रेमपूर्वक उसने मातापिता के चरणोंमे प्रणाम किया ॥६१४॥

भारती :- नंतर दमयन्ती आपल्या आई-वडिलांना पाहून प्रेमभराने ताबडतोब बाहनातून रवाती उतरली, व भवतीने गुरुत्वा चरणांना वन्दन करावे त्याप्रमाणे तिने आई-वडिलांच्या चरणांना नमस्कार केला ॥६१४॥

English :- Now when Damyanti sees her parents she atonce gets off from her carrier and pays her respects to her parents just as one pays his respects to a religious perceptor

राज्ञाप्युवाच राजान देव युक्त समस्तपद ।

राज्ञा च प्रेषिता भेर्मा भूरिसेनापरिच्छदा ॥६३२॥

४

अन्वय :- राजा अपि राजानम् उवाच देव। अद्य युक्त समस्ति । राजा भूरिसेनापरिच्छदा भेर्मा प्रेषिता ॥६३२॥

विवरणम् :- राजा अपि राजानम् उवाच - उवाच - देव। राजन् । अद्य दमयन्त्या पितृगृहप्रेषण युक्त योग्य समस्ति, इति । तदा राजा क्रतुपर्जन भूरिश्वासा सेना च भूरिसेना । भूरिसेना परिच्छद - यस्या - सा भूरिसेनापरिच्छदा भूरिसेनया सह भीमस्यापत्य स्त्री भेर्मा दमयन्ती प्रेषिता पितृगृहे प्रहिता ॥६३२॥

सरतार्थ :- राजा अपि राजानम् अवदत् - देव। इदानीं दमयन्त्या पितृगृहप्रेषणमेव वरम्, इति । तदा राजा भूरिसेनया सह दमयन्ती पितृगृहे प्रेषिता ॥६३२॥

गुञ्जाली :- त्वरे राणीभ्ये भूभ राज्ञे कर्तुं हे, हे स्वाभी। तेभ कर्तुं उच्यते छे. पत्नी राज्ञ्ये धातुी सेनाना परिवारस्य हिं दभयन्तीने स्थाना करी. ॥६३२॥

हिन्दी - तब रानीने भी राजा से कहा कि, हे स्वामी। ऐसा करना उचित है। फिर राजाने बहुतसी सेना के परिवारसहित दमयन्ती को पिता के घर भेज दिया ॥६३२॥

मराठी - तेव्हा राणी पण राजाला म्हणाली - महाराज। दमयन्तीला तिच्या वडिलाच्या परी पाठविणे हेच योग्य आहे। तेव्हा राजाने स्वप्न मोठे सैन्य बरोबर देऊन दमयन्तीला रवाना केले ॥६३२॥

English - The Queen to agreed to the draw's plea So the king bid Damyanti Forewell and send her off along with a huge army

तत्तादृश धर्मफल प्रत्यक्ष वीक्ष्य विस्मितः ॥

ऋतुपूर्णनरेन्द्रोऽपि जिनधर्म प्रपेदिवान् ॥६१०॥

अन्य - तत् तादृश धर्मफलं प्रत्यक्ष वीक्ष्य विस्मित ऋतुपूर्णनरेन्द्र अपि जिनधर्मं प्रपेदिवान् ॥६१०॥

विवरणम् - तत् तादृश तदिव दृश्यते इति तादृश धर्मस्य फल धर्मफल प्रत्यक्ष साक्षात् वीक्ष्य अवलोक्य विस्मितः आश्चर्यचकितः ऋतुपूर्णः नराणामिन्द्र नरेन्द्र नृपः अपि जयति राजद्वेषविजेता । जिनस्य धर्मः जिनधर्मः तं जिनधर्मं जिने नोक्तधर्मं प्रपेदिवान् प्रपेदे स्वीचकार ॥६१०॥

सरगार्ध - तत्तादृश देवलोकाप्रतिस्तरा धर्मस्य फल प्रत्यक्ष दृष्ट्वा विस्मित ऋतुपूर्णजपः अपि जिनस्य धर्मं प्रपेदे ॥६१०॥

गुणशाली - श्रेणी शीतला ते धर्मनाम्न ते धर्मक्ष जेठने आश्चर्य पाषेला ऋतुपूर्ण राजाये पाण्डेयधर्मनो स्वाधारः ॥६१०॥

हिन्दी - इस प्रकार धर्म के फल को प्रत्यक्ष देखकर आश्चर्यचकित ऐसे ऋतुपूर्ण राजाने भी जैनधर्म का स्वीकार किया ॥६१०॥

मराठी - - अशा प्रकारे धर्माचे फल प्रत्यक्ष पाहून आश्चर्यचकित झालेल्या ऋतुपूर्ण राजाने पण जैनधर्माचा स्वीकार केला ॥६१०॥

English :- Now when the king Riuparne had manifested the fruit one can obtain through religion and pious deeds he was dumbfounded And So he embraced Jainism

यदि नाडबोधयिष्यस्त्वं तदा मां करुणानिधिः ।
ततो मातर्दुरात्माऽहमभिमिष्यं कुर्यानिषु ॥६०८॥

अन्वय :- तदा करुणानिधिः त्व मा यदि न अबोधयिष्यः ततः हे मातः! दुरात्मा अह कुर्यानिषु अभिमिष्यम् ॥६०८॥

विवरणम् :- हे मातः! तदा तस्मिन् समये करुणायाः निधिः करुणानिधिः दयानिधिः त्वं मा यदि न अबोधयिष्यः बोध न अकरिष्य, ततः तर्हि दुष्टः आत्मा यस्य सः दुरात्मा अह कुत्सिताश्च ताः योनयश्च कुर्यानयः तासु कुर्यानिषु तिर्वङ्नरकादियानिषु अभिमिष्यम् ॥६०८॥

सरलार्थ :- हे मातः! तदा करुणानिधिः त्व मा यदि न अबोधयिष्यः तर्हि दुरात्मा अह कुत्सितयानिषु अभिमिष्यम् ॥६०८॥

गुणशाली :- दयानां संसारक्ष्य भेषां नभोभ्ये ते वपुते भने जे प्रतिबोध न आभ्यो छीत्, ते छे भान्! दुष्ट भुविदधानो छुं नशरी योनिभोमां लभ्यो छीत्. ॥६०८॥

हिन्दी - दया के भण्डार आपने जो मुझे उस समय प्रतिबोधित न किया होता, तो हे माताजी! दुष्ट बुद्धिवाला मैं कुत्सित योनि में ही भ्रमण कर रहा होता ॥६०८॥

मराठी :- हे दयेचासागर असलेल्या दमयन्ती माते! तू जर मला तेव्हा प्रतिबोध केला नसता तर दुष्ट मी तिर्वध-नरक आदि कुर्यानीत भटकत राहिलो असतो. ॥६०८॥

English :- Addressing Damyanti as a mother and a repertory that overflows with humanity and compassion, Pingal said that it was due to her that he was a God and of she would "nt have wandered about in the animal world or in hell or in the organ of generation

ततोऽवधि प्रयोगेण ज्ञात्वा त्वामुपकारिणिम्॥
प्राग्भवे प्राणदानेन प्रव्रज्याग्राहणेन च ॥६०६॥

अन्यथ :- ततः अवधिप्रयोगेण प्राग्भवे प्राणदानेन प्रव्रज्याग्राहणेन च त्वाम् उपकारिणी ज्ञात्वा --- (अग्रिमेण सम्बन्धः) ॥६०६॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तरम् अवधेः ज्ञानम् अवधिज्ञानम् । अवधिज्ञानस्य प्रयोगः, अवधिप्रयोगः, तेन अवधिप्रयोगेण अवधिज्ञानप्रयोगेण प्राक्चासौ भवश्चप्राग्भवः तस्मिन् प्राग्भवे पूर्वभवे प्राणाना दान प्राणदान तेन प्राणदानेन प्रव्रज्यायाः दीक्षायाः ग्राहण प्रव्रज्याग्राहण तेन प्रव्रज्याग्राहणेन च ताम् उपकरोत्येवशीला उपकारिणी, ताम् उपकारिणी ज्ञात्वा विदित्वा --- (अग्रिमेण सम्बन्धः) ॥६०६॥

सरलार्थ :- तदवतरम् अवधिज्ञानत पूर्वभवे प्राणदानेन प्रव्रज्याग्राहणेन च त्वम् उपकारिणी असि इति ज्ञात्वा --- = (अग्रिमेण सम्बन्धः) ॥६०६॥

गुणशाली :- ५६१ अवधिज्ञानत्वा प्रयोगाय, पूर्वत्वम् प्राप्तुं भव्याववायी तथा दीक्षा आपाववायी तथोने उपकरीणीने, ॥६०६॥

हिन्दी - फिर अवधिज्ञान के प्रयोग से पूर्वभवे मे प्राण बचाने ओर दीक्षा दिलाने से आपको उपकारी जानकर, ॥६०६॥

मराठी - मग अवधिज्ञानाच्या प्रयोग करून पूर्व जन्मी माझे प्राण वाचवून मला दीक्षा दिल्यामुळे तू माझ्यावर उपकार केले आहेत असे मी जाणते ॥६०६॥

English -

तेन दन्दद्वयमानोऽपि धर्मध्यानमृतं पिवन् ॥
अविद्वज्जिव्य तत्तापं शान्तचेताः समाहितः ॥६०४॥

अन्वय :-

तेन दन्दद्वयमानः अपि धर्मध्यानमृतं पिवन् तत्तापम् अविद्वन् इव शान्तचेताः समाहितः ॥६०४॥

विवरणम् :- ते, चित्तोत्थदायानलेन अतिशयेन दद्वयमान. दन्दद्वयमानः अपि अतिशयेन उच्यते अर्थात् धर्मस्य ध्यानं धर्मध्यानम् ।

धर्मध्यानमेव अमृतं धर्मध्यानमृतं पिवन् तस्य तापः तत्तापं, तं तत्तापं चित्तोत्थदायानलेन तापम् अविद्वन् अजानन् इव शान्तचेतः मनः यस्य सः शान्तचेताः शान्तमनः समाहितः समाधौ स्थितः ॥६०४॥

सरतार्थ :-

तेन दावानलेन भूयः दद्वयमानः अपि धर्मध्यानमृतं पिवन् तस्य दावानतस्य तापम् अजानन् इव शान्तमनः समाधी स्थित (अविमेष सम्बन्धः) ॥६०४॥

गुणशाली :- तेषां दावानां पण धर्मध्यानमृतं पीतो भवेत् ते भुवि तेन तस्येव अमृतं च आशुते । तेन तेन शान्त मनसि
समाधिभावे स्थितः ॥६०४॥

हिन्दी :-

उससे जलते हुए भी धर्मध्यानरूपी अमृत को पीते हुए वह भुवि उनके तीव्र को भानो न जानते हो, इसप्रकार शांत मन से समाधिपूर्वक रहें ॥६०४॥

मराठी :-

त्या वणाव्याने जाळत असून सुद्धा धर्मध्यान रूपी अमृताचे पाव करीत तो भुवि उणू दावानलाचा ताप न जाणताच शांत मनाने समाधीत स्थिर राहिला ॥६०४॥

English :- So he burnt, but due to deep meditation he ignore fire and remain in "Samadhi"

हे मातः । पिङ्गलश्चौरः पर्यव्राज्यत यस्तथा ।

पत्तनं तापसपुरं सोऽन्यथा विहरन्नात् ॥६०२॥

अन्य :- हे मातः ? त्वया यः पिङ्गलः चौरः पर्यव्राज्यत । सः अन्यथा विहरन् तापसपुरं पत्तनम् अगात् ॥६०२॥

विवरणम् :- हे मातः ! हे जननि ! त्वया यः पिङ्गलः नाम चौरः स्तेनः पर्यव्राज्यत परित्रादकृतः । सयमं ग्राहितः । सः परित्राद् अन्यथा एकस्मिन् समये विहरन् कुर्वन् सन् तापसपुरं नाम पत्तनम् नगरम् अगात् अयात् ॥६०२॥

सरलार्थ :- हे मात ? त्वया यः पिङ्गलः मानं चौरः प्रव्रज्या ग्राहितः । स एकदा विहरन् कुर्वन् तापसपुरं नाम नगरम् अयात् ॥६०२॥

गुञ्जली :- हे आत्माञ्ज ! तमे नृ पिङ्गलः नामना योऽने दीक्षा अभ्यासी उन्नी, ते श्रेष्ठं वृत्तं विहरन् अने तापसपुरं नामना नगरम् अभ्योः ॥६०२॥

हिन्दी :- हे माताजी ! आपने जिस पिङ्गल नामक चोर को दीक्षा दिलायी थी वह विहार करते हुए एक समय तापसपुर नामक नगरमें पहुँचा ॥६०२॥

मराठी - हे माते ! तू ज्या पिङ्गलजावाच्या चोराला दीक्षा दिली होती, तो एक वेळेस विहार करीत तापसपुर नावाच्या नगरात गेला ॥६०२॥

English - Then the God addressing Damyanti as a mother said to her that the robber named Pingal whom she had bestowed the sacrament of Priesthood, one day reached the city of Tapaspur after wandering a lot

प्रमृज्य स्योत्तरीयेण, दृशौ राजाप्यबोधि सा ॥

मारोदी: पुत्रिके दैवं, कस्मै न प्रभवत्यदः ॥६००॥

अन्वय :- राजा अपि स्योत्तरीयेण दृशौ प्रमृज्य सा अबोधि हे पुत्रिके। मारोदी: अदः दैव कस्य न प्रभवति ॥६००॥

विवरणम् :- राजा अपि नृपेण अपि स्वस्य उत्तरीय स्योत्तरीय तेन स्योत्तरीयेण वस्त्रेण दृशौ नेत्रे प्रमृज्य सा दमयन्ती अबोधि । अबोधयत हे पुत्रिके । मा रोदी: मा रुदिहि । अदः इद दैव कस्य न प्रभवति । दैव सर्वस्यापि प्रभवति ॥६००॥

सरलार्थ :- नृपेण अपि स्योत्तरीयेण वस्त्रेण दृशौ प्रमृज्य सा दमवन्ती अबोध्यत - हे पुत्रिके। मा रुदिहि इद दैव कस्य न प्रभवति ॥६००॥

शुश्रूषसी :- पछी राजभे भणु भोतान्ता दुपडावे (तेणानी) आंभो छुछीने प्रतिबोध आभ्योडे, हे पुत्री॥ तुं रड नाही? डेभडे दैव ओनो पराभव डरतुं नाही? ॥६००॥

हिन्दी :- फिर राजाने अपने दुपट्टे से उसकी आँखें पोछते हुए, प्रतिबोध दिया कि, “हे पुत्री। तुम रोओ मत? क्यों कि किस्मत किस का पराभव नहीं करती?” ॥६००॥

मराठी - नंतर राजाने आपल्या अंगावरील दुपट्ट्याने (शेल्याने) तिचे डोळे पुसत तिला बोध दिला की, “हे मुली। तू रडू नकोस? कारण देव कोणाचा पराभव करीत नाही?” ॥६००॥

English - Then the king wiped off Dampant's weeping eyes with his long scarf and advised her to stop weeping as the Godden of destiny doesn't accept defeat

तत्प्रभावमप्य ज्ञातुं, तं नृपः पाणिना प्यधात् ॥
तदैव क्षितिपास्थानी तमः खानि निरिवाभवत् ॥५९८॥

अन्वय :- अथ नृपः तत्प्रभाव ज्ञातुं पाणिना त प्यधात् । तदैव क्षितिपास्थानी तमः खानिः इव अभवत् ॥

विवरणम् :- अथ नृपः पाति इति नृपः भूपः । तस्याः दमयन्त्याः प्रभाव तत्प्रभावं ज्ञातुम् अवबोद्धुं पाणिना हस्तेन त ललाट प्यधात् पिहितवात् । तदा एव तस्मिन् एव समये क्षिति पाति इति क्षितिपः भूपः । क्षितिपस्य आस्थानी क्षितिपास्थानी भूपपरिषद् तमस्याम् अन्धकाराणां खानिः तमः खानिः इव अभवत् अभूत् । अन्धकारमयी अभूत् ॥५९८॥

सरलार्थ - अथ नृपः तत्प्रभावम् बोद्धुं हस्तेन त ललाट प्यधात् । तदा एव भूपपरिषद् अन्धकाराणां खानि इव अभवत् अन्धकारमयी अभूत् ॥५९८॥

गुजराती :- ५९८ तेनुं अडास्थ जगुषा भटे राज्ये तेगुनीना ते निवडने (पोलीना) डाय वे अलख्यदिन ड्यु. ते ७ वखले राजस्थला अंधकारनी भागु सारखी धई गई. ॥५९८॥

हिन्दी :- फिर उसका प्रभाव जानने के लिये राजाने अपने हाथ से उसके ललाट को ढाँक दिया । उसी क्षण राजसभा अन्धकार की खाई समान बन गई ॥५९८॥

मराठी :- मग दमवळीचा प्रभाव जाणण्याकरिता राजाने आपल्या हाताने तिचे कपाळ झाकले त्याचक्षणी राजसभा अन्धकारमय झाली ॥५९८॥

English :- Then the king in order to check the effect of the emblem, covered it up with his hand Then at once the royal court was swallowed by darkness, which seemed like a mine of darkness

व्याजहार ततः क्षमाभू - तावदस्तंगतोऽर्यमा ॥

विना दीप विनाग्निं च, कथं तेजोऽतिभारवरम् ॥५९६॥

अन्वय :- ततः क्षमाभूत् व्याजहार-अर्यमा तावत् अस्तंगतः। गीतं विना अग्निं विना च अतिभारवर तेजः कथम् अस्ति ॥५९६॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तर क्षमा पृथ्वीं विभर्ति इति क्षमाभूत् नृप. व्याजहार अवदत् अर्यमा सूर्यः तावत् अस्तंगतः। दीप दीपक विना अग्निं विना च अतिभारवरम् अतिप्रकाशमान तेजः प्रकाशः कथम् अस्ति ॥५९६॥

सरलार्थ :- तदजन्तव नृप. अवदत्-सूर्य तावत् अस्तंगतः। दीप विना अग्निं विना च अतिभारवर प्रकाश. कथम् अस्ति ॥५९६॥

गुणशली :- यद्यी राज्ञ्ये इहं दे, सूर्य तो उवे अस्त पाव्यो ऐ, तो यद्यी दीपक तथा अग्निं विना आ अति शण्डाटवाणुं शत्रुं तेज ऐ? ॥५९६॥

हिन्दी - फिर राजाने कहा कि, “सूर्य का तो अस्त हो गया है, फिर भी दीपक तथा अग्नि विना चमकनेवाला यह तेज कैसा है?” ॥५९६॥

मराठी - जतर राजा म्हणाला, “सूर्याचा तर अस्त झाला आहे, तरीसुद्धा दिवावाचून व अग्निशिवाय अत्यंत तेजस्वी प्रकाश कसा?” ॥५९६॥

English - Then the king asked the courtiers to find out the of this illumination which is blazing without a flame, when the sun has already been set

तथा चास्तं गतः पूषा, गगनाङ्गणदीपकः ॥

तमः क्षुधितरक्षोव - ज्वरसे सकल नभः ॥५९४॥

अन्वय :- तथा गगनाङ्गणदीपकः पूषा अस्तं गतः। क्षुधितरक्षोवत् तमः सकल नभः ज्वरसे ॥५९४॥

विवरणम् :- तथा तस्मिन् समये गगनम् एव अङ्गण गगनाङ्गण तस्मिन् दीपक गगनाङ्गणदीपकः पूषा सूर्यः अस्त गतः। क्षुधा अस्य सञ्जाता इति क्षुधितम्। क्षुधितं च तद् रक्षः च क्षुधितरक्षः क्षुधितरक्षः इव तमः अन्यकारः सकल नभः आकाश ज्वरसे ज्वरसत् ॥५९४॥

समाचार्य :- तस्मिन् समये आकाशाङ्गणदीपक सूर्यः अस्त गतः। दुग्धक्षित राक्षसः यथा सर्वान् वासते तथा अवधकारः अखिलं जगत् अव्यसत् ॥५९४॥

गुणराती :- ते वभूते आडाक्षन्। प्रदेशेने तेजस्वी इत्यन्तरे सूर्य अस्त पाभ्यो. तथा क्षुधातुर यथेवा राक्षसन्। येऽन्धकार समस्त आडाक्षन्ते गणी गभो. ॥५९४॥

हिन्दी - उसी वक्त आसमान के प्रदेश को तेजस्वी करनेवाले सूर्य का अस्त हो गया। तथा क्षुधातुर बने हुए राक्षस के समान अवधारने समस्त आसमान को निगत लिया ॥५९४॥

मराठी :- त्याच वेळीं आकाश प्रदेशाला तेजस्वी करणाऱ्या सूर्याचा अस्त झाला, आणि क्षुधातुर झालेल्या राक्षसाप्रमाणे अवधारने संपूर्ण आकाशाला निवळ घेतले. ॥५९४॥

English :- At that time, the sun which had brought radiance and blaze to the heavenly kingdoms, began to sink and suddenly the darkness swallowed the whole sky in one gulp which seemed like a Goblin gulping down the darkness as it was famished due to hunger

देवदूष्ये ह्वातुष्ये, शेषनिर्मोकनिर्मले ॥

वस्त्रे भीमसुतां देवी, स्नेहला पर्यधापयत् ॥५९२॥

अन्वय :- स्नेहला देवी देवदूष्ये इव अदूष्ये शेषनिर्मोकनिर्मले वस्त्रे भीमसुता पर्यधापयत् ॥५९२॥

विवरणम् :- स्नेहला स्नेहयुक्ता देवी चन्द्रयशः देवदूष्ये वस्त्रे इव अदूष्ये दोषरहिते शेषस्य निर्मोकः शेषनिर्मोकः शेषनिर्मोकवत् निर्मले शेषनिर्मोकनिर्मले वस्त्रे भीमस्य सुता भीमसुता तां भीमसुता दमयन्ती पर्यधापयत् ॥५९२॥

सारार्थ :- रत्नैरयुक्ता देवी देवदूष्ये इव दोषरहिते शेषनिर्मोकनिर्मले वस्त्रे दमयन्ती पर्यधापयत् ।

श्रुतरात्री :- यद्यी ते मेभाण राणीष्ये देवदूष्य सरथ्वां निर्दोष, तथा शेषन्तागन्ती क्षिप्रं सरथ्वां निर्दोष वस्त्रो दमयन्तीने यदेराव्य । ॥५९२॥

हिन्दी :- फिर उस प्रेमल राणीने देवदूष्य के समान निर्दोष तथा शेषनाग की काचली के समान निर्मल वस्त्र दमयन्ती को पहनाए ॥५९२॥

भारती :- कंतर त्या प्रेमळ राणीने देवदूष्यासारथी निर्दोष तसेच शेषनागाच्या काते सारथी निर्मल तलम वस्त्रे दमयन्तीला नेसविला. ॥५९२॥

English :- Then the Kind - hearted queen made Damyanti to wear clothes like the clothes of the Gods which were impeccable and serene as the slough of the shesha serpent.

उत्तेजित इवादर्शः, शाणोत्तीर्ण इवांशुमान् ॥

तिलकः कान्तिकल्लोलै - विश्वमाप्लावयन्निव ॥५९०॥

अन्वय :- उत्तेजितः आदर्शः इव शाणोत्तीर्णः अंशुमान् इव कान्तिकल्लोलैः विश्वम् आप्लावयन् इव तिलकः आविरभूत् ॥५९०॥

विवरणम् :- उत्तेजितः निर्मलीकृतः आदर्शः इव शाणात् उत्तीर्णः शाणोत्तीर्णः अशुमान् सूर्यः इव कान्त्याः कल्लोलाः तरङ्गाः कान्तिकल्लोलाः तैः कान्तिकल्लोलैः विश्वं जगत् आप्लावयन् निपज्जयन् इव तिलकः आविरभूत् ॥५९०॥

सरलाय :- उत्तेजितः निर्मलीकृत आदर्शः इव शाणोत्तीर्ण सूर्य इव कान्तितरङ्गैः विश्वं निमज्जयन् इव तिलकः प्रकटयभूत् ॥५९०॥

शुद्धरानी :- त्वरे अण्डन्त सूर्यनी पेठे, तथा सराणपर अशानीने उमरेवा सूर्यनी पेठे, अंतिना भोवंभोधी भाले कळाने शीजयुं छोय अयुं तिलक प्रगट ययुं ॥५९०॥

हिन्दी :- तभी चमकते सूर्य के समान और सराणपर से उतारे हुए सूर्य के समान, कान्ति की लहरो से जगत को भिगोता हुआ तिलक प्रगट हुआ ॥५९०॥

मराठी :- तेव्हा रवचंद्र केलेल्या आरशाप्रमाणे, सहाणवर पासून काढलेल्या सूर्यकांत मण्याप्रमाणे आपल्या कान्तीच्या लाटांनी जणू काय सर्व विश्वाला बुडवून टाकणाऱा तिलक (टिका) प्रकट झाला. ॥५९०॥

English :- The emblem shone like the sun, which seemed as though it was sharpened by the whet stone and then had attained a new and a splendours lustre, that had wetted the earth with its glossy lustre

ઈવુશી દુર્દશા પુત્રિ, ન તે સમ્ભાવ્યતેઽપિ હિ ॥
તેનોપલક્ષિતા નાસિ, ક્ષમેયાસ્તદિદ મમ ॥૫૮૮॥

અન્યય :- હે પુત્રિ । ઈવુશી દુર્દશા તે ન સમ્ભાવ્યતે અપિ । તેન ઉપલક્ષિતા ના સે તદ્ દ્વ મમ ક્ષમેયાઃ ॥૫૮૮॥

વિવરણમ્ :- હે પુત્રિ! ઈવુશી દુષ્ટા દુર્દશા તે તવ ન સમ્ભાવ્યતે તેન ત્વં મયા ઉપલક્ષિતા નાસિ । તદ્ દ્વ મમ ક્ષમેયાઃ ॥૫૮૮॥

સતાર્થ :- હે પુત્રિ! ઈવુશી દુર્દશા તવ જ સમ્ભાવ્યતે । તેજ ઉપલક્ષિતા નાસિ । તદ્ દ્વ મમ ક્ષમેયાઃ ॥૫૮૮॥

બુજશતી :- હે પુત્રી! ખરેખર તારી આવી દુર્દશા સંભવી શ્વે નહીં અને તેથી હું તને જે બોળખી શકી નહીં, તે બાટે તારે અને ક્ષમા કરવી. ॥૫૮૮॥

હિન્દી - હે પુત્રી! સત્યમુચ તુમહારી યહ દુર્દશા તો સમ્ભવ નહીં હૈ ઓર ફસાલિયે મૈ તુમ્હે પહચાન ન પાઈ, ફસાલિયે મુझे ક્ષમા કર લો ॥૫૮૮॥

મરાઠી :- “હે પુત્રી! રવસોરત્ત્વ તુઝી તી દુર્દશા તર કપીહી સમ્ભવ જાહી, ત્યામુકે મી તુલા ઓઠારૂ શકલે જાહી મરૂજ મલા ક્ષમા કર.” ॥૫૮૮॥

English - Then she says that such a condition of hers was never possible, so she couldnt recognise her, So she asks Damyanti to forgive her for the same

पति चेदव्यसनप्राप्तं, त्वमत्याक्षः पतिव्रते ॥

तदा रसातलं भूमिरणमिष्यन्न संशयः ॥५८६॥

अन्यः :- हे पतिव्रते! त्व व्यसनप्राप्त पतिम् अत्याक्ष. चेत् तदा भूमि. रसातलम् अणमिष्यत् न संशयः ॥५८६॥

विवरणम् :- पतिः एव व्रत यस्याः सा पतिव्रता तत्सम्बुद्धौ हे पतिव्रते । त्व व्यसन सङ्कट प्राप्त. व्यसनप्राप्तः त व्यसनप्राप्त सङ्कटग्रस्त पति नलम् अत्याक्षः व्यमोक्षः चेत् तदा भूमिः पृथ्वी रसायाः तल रसातल पाताल अणमिष्यत् अयास्यत् इत्यत्र न संशयः । यस्मात् पृथ्वी रसातल न अणमत् तस्मात् त्व पति न अत्यजः ॥५८६॥

सरलार्थ :- हे पतिव्रते! त्व सङ्कटपतित पतिम् अत्याक्ष चेत् भूमि रसातलम् अणमिष्यत् इत्यत्र न संशय ॥५८६॥

गुञ्जली :- हे पतिव्रते! दुःखी पतिने के ते तच्छ दीधो छेय, तो था पृथ्वी रसातलभां न संशय, तेभां संशय नथी. ॥५८६॥

हिन्दी - “हे पतिव्रते! सकट मे पड़े हुए पति को यदि तुमने छोड़ दिया हो तो यह पृथ्वी रसातल मे गयी होती। इसमे कुछ संशय नही” ॥५८६॥

मराठी :- “हे पतिव्रते! कष्टाने त्रस्त झालेल्या पतीचा जर तू त्याग केला असता तर ही पृथ्वी रसातळाला गेली असती यात काहीही संशय नाही ” ॥५८६॥

English - Then the queen addressing her as a chaste woman said that if she has deserted her husband, who had been afflicted with difficulties, then this earth is bound to go into Hades

दैवात् दुर्दशेयं चेदात्मा मे गोपितः कथम् ॥

व्यसनं स्यान्न किं चन्द्र - सूर्ययोर्देवयोरपि ॥५८४॥

अन्वय :- दैवात् इय दुर्दशा चेत् मे ते आत्मा कथ गोपित । कि चन्द्रसूर्ययो देवयो अपि व्यसन न स्यात् ॥५८४॥

विवरणम् :- दैवात् दैवयोगात् इयं दुष्टा दशा दुर्दशा चेत् मे मम पार्श्वे ते तव त्वया आत्मा कथ गोपितः ? कि चन्द्रश्च सूर्यश्च चन्द्रसूर्यौ तयोः चन्द्रसूर्ययोः देवयोः अपि व्यसन दुःख न स्यात् ॥५८४॥

सरलार्थ - दैवयोगात् इय दुर्दशा चेत् मम पार्श्वे त्वया आत्मा कथ गोपित ? किम् चन्द्रसूर्ययो देवयो अपि दु ख न स्यात् ॥५८४॥

गुञ्जली :- - उदात्त दैवयोगे नारी आसी दुर्दशा थई, तो पणु तें आरी पासो नारी आत्मने शा भाटे छुपाव्यो ? शुं देव ओपा थंद्र अने सूर्यने पणु दुःख आसी पडतुं नथी ? ॥५८४॥

हिन्दी - शायद दैवयोग से तुम्हारी यह दुर्दशा हुई। फिर भी मेरे पास तुमने आत्मा को क्यों छुपाया? क्या देवता समान चन्द्र और सूर्य को भी दु ख नहीं आता? ॥५८४॥

मराठी - कदाचित् दैवयोगाने तुझी ही दुर्दशा झाली? तरी पण माझ्याजवळ द् खवत ला का लपविले? काय चन्द्र आणि सूर्य ह्या देवाना दु ख होत नाही? (येत नाही?) ॥५८४॥

English - She then said that maybe it was destined for her to experience such a miserable and an adverse plight Then she asked her as to why she couldn't place her sadness in front of her, and also said that the great and eminent moon and the sun too experience difficulties

तदाकर्ण्यशु तत्रेत्य, देवी चन्द्रयशाः सा तदा ॥
दमयन्तीं समाश्लिष्यत्, पताकेव नभःश्रियं ॥५८२॥

अन्वय :- तदाकर्ण्य तदा चन्द्रयशा देवी आशु तत्र ऐत्य पताका नभः श्रियम् इव दमयन्तीं समाश्लिष्यत् ॥५८२॥

विवरणम् :- तदाकर्ण्य तत् श्रुत्वा तदा तस्मिन् समये चन्द्रयशादेवी आशु शीघ्रं सद्यः तत्र ऐत्य अणुरय पताका ध्वजः नभसः श्रीः नभःश्रीः ता नभःश्रियम् इव आकाशलक्ष्मीम् इव दमयन्तीं समाश्लिष्यत् यथा पताका नभःश्रियम् आश्लिष्यति तथा चन्द्रयशाः दमयन्तीमालिङ्गत् ॥५८२॥

सरलाय - तत् श्रुत्वा तस्मिन् एव समये चन्द्रयशा देवी शीघ्रं तस्मिन् भोजनशालाया समागत्य ध्वज. आकाशलक्ष्मीम् इव दमयन्तीं समाश्लिष्यत् ॥५८२॥

गुजराली :- ते सांक्षणीने चंद्रयशाराणी तेज यथते त्यां आवीने, पताका तेथ आकाशलक्ष्मीने लेटे तेथ दमयन्तीने भेट्टी यती. ॥५८२॥

हिन्दी - वह बात सुनकर चन्द्रयशा राणी उसी वक्त वहाँ आकर पताका जैसे आकाशलक्ष्मी के जाने मिलती है वैसे दमयन्ती से मिलती ॥५८२॥

मराठी - ही गोष्ट ऐकून चंद्रयश राणीने त्याच वेळी तीथे जाऊन पताका जशी आकाशलक्ष्मीला मिठी मारते, तशीच दमयन्तीला मिठी मारली. ॥५८२॥

English - Then having heard such good news, the Queen rushed to the school and just as a flag embraces the Goddess of the sky, in the same way the queen embraced Darnyanti

विष्टया दृष्टा परं देवि, जीवन्ती दमयन्ती यत् ॥

दत्तुवत्त्वा विस्मृतक्षुत्तुद, प्रमोदास्फुरितोदरः ॥५८०॥

अन्य :- पर हे देवि? विष्टया जीवन्ती दमयन्ती दृष्टा इति उक्त्वा विस्मृतक्षुत्तुद प्रमोदास्फुरितोदरः अभवत् ॥५८०॥

विवरणम् :- पर किन्तु हे देवि! विष्टया भग्येन जीवन्ती दमयन्ती दृष्टा अवलोकिता - इति एवम् उक्त्वा भणित्वा क्षुत्तुच तूदच क्षुत्तुषो । विस्मृते क्षुत्तुषो येन सः विस्मृतक्षुत्तुद सः क्षुधा पिपासां च व्यस्मरत् । प्रमोदेन च आस्फुरितम् उदर यस्य सः प्रमोदास्फुरितोदरः अभवत् ॥५८०॥

सरलार्थ :- किन्तु हे देवि । भाव्येन जीवन्ती दमयन्ती दृष्टा । एव भणित्वा सः बहू. क्षुधां पिपासां च व्यस्मरत् - प्रमोदास्फुरितोदरः च अभवत् ॥५८०॥

गुणरानी :- परंतु हे देवी! साहं धयुं मे, तथो दमयन्ती दृष्टा न धमं दृष्टिये भयः भेभ उदी क्षुधा तथा नृपते ते विससी गयो, यत्ने धर्मधी नृ तेनं उदर कुदी गयुं. (भरार्ध गयुं.) ॥५८०॥

हिन्दी :- “परंतु हे देवी! अच्छा हुआ कि आप जीवित मेरी नजर में आयी” ऐसा कहकर वह भूख और प्यास सब भूल गया, और आनंद से उसका उदर भर गया ॥५८०॥

पंठाी :- “परंतु हे देवी! फार चागले झाले की दू दमयती जीवत माझ्या नजरे समोर दिसली असे म्हणून तो भूक-तहान सर्व विसरला आणि आनंदाने त्याचे उदर भरून गेले ” ॥५८०॥

English :- then he said that he was filled with utmost bliss seeing the live from of Damyanti and forgetting his hunger and thirst, he stomach blossomed with happiness.

प्रविशन्नेव तत्राग्रे, दमयन्तीमवेक्ष्य सः ॥

उपलक्ष्य प्रफुल्लाक्षः, प्रणनाम प्रमोदभाक् ॥५७८॥

अन्ययः - तत्र अग्रे प्रविशन् एव सः दमयन्तीम् अवेक्ष्य उपलक्ष्य प्रफुल्लाक्षः प्रमोदभाक् प्रणनाम ॥

विवरणम् :- तत्र तस्या भोजनशालायाम् अग्रे प्रविशन् एव सः बटुः दमयन्तीम् अवेक्ष्य अवलोक्य उपलक्ष्य प्रफुल्ले अक्षिणी यस्य सः प्रफुल्लाक्षः विकसितनयनः प्रमोदम् आनन्द भजति इति प्रमोदभाक् प्रणनाम प्राणमत् दमयन्तीं दृष्ट्वा विकसितनयनः सन् तां प्राणमत् ॥५७८॥

सतार्थः - तत्र अग्रे प्रविशन् एव सः बटुः दमयन्तीम् अवलोक्य उपलक्ष्य विकसितनयनः प्रमोदभाक् प्राणमत् ॥५७८॥

शुब्दशाली :- त्वां प्रवेश करतीं आगणना आगमां दस्यंतीने जेठने, तथा ओणभीने विरक्षित शृष्टुओवाणी अने उषित थयेलो ते शट्टु नेणीने नश्यो. ॥५७८॥

हिन्दी - वहाँ प्रवेश करते ही सामने दमयती को देखकर ओर पहचानकर आनन्द से प्रफुल्लित हुआ बटुकने उसको नमन किया ॥५७८॥

मराठी - तेथे प्रवेश करताच समोर दमयतीला पाहून आणि ओळखून विकस्वर होऊ अस्वभाव्या आणि आनंदित झालेल्या त्या बटुकाचे तिला नमन केले ॥५७८॥

English - Then as he entered the school, his eyes fell on Danyanti and it recognized her as it swelled up with astonishment and utter happiness and he bowed down to her

तत् श्रुत्वा चातिवृष्टयेव, देव्याः शेषजनस्य च ॥
नद्योरिव दृशोः सद्यः, पयःपूरोऽवहन्महान् ॥५७६॥

अन्वय :- तत् श्रुत्वा अतिवृष्ट्या नद्योः महान् पयःपूरः इव देव्याः शेषजनस्य च दृशोः सद्यः महान् पयःपूरः अवहत् ॥५७६॥

विवरणम् :- तत् श्रुत्वा तद् आकर्ष्य अतिशयेन वृष्टिः अतिवृष्टिः तथा अतिवृष्ट्या अतिवर्षणेन नद्योः पयसा जलानां पूरः पयःपूरः जलपूरः इव देव्याः चन्द्रयशसः शेषआसौ जनश्च शेषजनः तस्य शेषजनस्य च दृशोः दृष्ट्योः सद्यः शीघ्रं महान् पयसामश्रूणां पूरः पयःपूरः अश्रुपूरः अवहत् ॥५७६॥

सरलाय :- तद् श्रुत्वा अतिवृष्ट्या नद्योः महान् पयःपूरः इव देव्याः चन्द्रयशसः शेषजनस्य च दृष्ट्योः महान् जलपूरः अवहत् ॥५७६॥

गुजरानी :- ते सांजलीने अतिवृष्टिबी तेभ नदीभां पूर आवे, तेभ ते राणीनी अने भीज भाणसोनी आंभोभांभी पण तुस्त भोटो अश्रुजलनो प्रवाड वडेवा भांज्यो. ॥५७६॥

हिन्दी :- यह सुनकर अतिवृष्टि से जैसे नदी में बाढ़ आती है वैसे ही राणी और दूसरे जनों की आँखों में से भी तुरंत बड़े अश्रुजल का प्रवाह बहने लगा ॥५७६॥

मराठी :- हे ऐकून अतिवृष्टीने जसे वदीला पाण्याचा पुर येतो तसेच राणी आणि दुसऱ्या लोकांच्या होठ्यातून पटकन अश्रूंचा प्रवाह वाहू लागला. ॥५७६॥

English :- Then the eyes of the Queen and the others around flooded with tears, just as the river gets flooded due to a heavy outpour of rain.

श्रीगणेशोक्तारसुरिविरचित श्रीनलपमदन्तीचरित्रम्

३०६

श्रीजयशेखरसूरिविरचितं श्रीनारायणनीचरिणम्

शोषयन्श्च स सर्वम्, ग्रामारामपुरादिषु ॥
आज्जगामाचलपुरे, ऋतुपर्णनृपान्तिके ॥५७२॥

अन्वय :-

सः सर्वत्र ग्रामारामपुरादिषु च शोषयन् अचलपुरे ऋतुपर्णनृपान्तिके आज्जगाम ॥५७२॥

विवरणम् :- सः हरिमित्रवदुः सर्वत्र सर्वस्थलेषु ग्रामाश्च आरामाश्च उद्यानानि च पुराणि नगराणि च ग्रामारामपुराणि ग्रामारामपुराणि
आदौ येषां ते ग्रामारामपुरादयः तेषु ग्रामारामपुरादिषु शोषयन् अन्वेषयन् अचलपुरे ऋतुपर्णनृपान्तिके नृपश्च ऋतुपर्णनृपः
ऋतुपर्णनृपस्य अन्तिके ऋतुपर्णनृपान्तिके ऋतुपर्णनृपसमीपे आज्जगाम आगच्छत् ॥५७२॥

सरगार्ध :- स हरिमित्रवदुः सर्वत्र ग्रामोद्यानपुरादिषु अन्वेषयन् अचलपुरे ऋतुपर्णनृपसमीपे आगच्छत् ॥५७२॥

गुजरानी :- यद्वा ते भद्रं वाभ्य, भगीश। तथा नगर आदि सर्व ललाय शोधतो शोधतो अथलपुर नगरम् ऋतुपर्ण राजानी पासे
आये। ॥५७२॥

हिन्दी -

फिर वह बढ़क गाव, उद्यान और नगर आदि सभी जगह खोज करता हुआ अचलपुर नगर में ऋतुपर्ण राजा के पास आया
॥५७२॥

भरती :-

नगर तो बहुत गाव, बगीचे, नगर इत्यादी सर्व ठिकाणी तपास करीत अचलपुर नावाच्या नगरात ऋतुपर्ण राजाजवळ
आला. ॥५७२॥

English :-

Then this drawf wandered about in every village, compound and city and at last arrived at a city
named Achalaur, and to the King Ritupurna

पुष्पदन्त्यपि तत् श्रुत्वा, रुदत्यश्रुयमुभत ॥
पुत्रीजामातृदुःखाग्नेः, शान्तिं कर्तुमना इव ॥५७०॥

अन्य - पुष्पदन्ती अपि तत् श्रुत्वा पुत्रीजामातृदुःखाग्ने शान्तिं कर्तुमना इव रुदती अश्रुणि अमुभत् ॥५७०॥

विवरणम् - पुष्पदन्ती अपि तत् श्रुत्वा तदाकर्ण्य - पुत्री च जामाता च पुत्रीजामातरं । दुःखम् एव अग्निः दुःखाग्निः पुत्रीजामात्रो दुःखाग्निः पुत्रीजामातृदुःखाग्निः तस्य पुत्रीजामातृदुःखाग्ने शान्तिं कर्तुं मनः यस्या, सा कर्तुमनाः कर्तुकामा इव रुदती रोदनं कुर्वती सती अश्रुणि अमुभत् ॥५७०॥

सप्तमर्थ - पुष्पदन्ती अपि तदाकर्ण्य पुत्रीजामातृदुःखाग्ने शान्तिं कर्तुकामा इव रुदती सती अश्रुणि अमुभत् ॥५७०॥

गुणशंतीः - ते सांख्यीने पुष्पदन्ती राणी पण रुदनं करती श्रुत्वा पुत्री अने नयाई संबंधी दुःखदुःखी अश्रिते शान्तं करवाती ॥५७१॥
करती होय तेअ अश्रुओ सारया लागी ॥५७०॥

हिन्दी - यह सुनकर पुष्पदन्ता राणी भी रुदन करती हुई मानो पुत्री ओर जमाइ के सबधी दुःखरूपी अग्नि को शांत करने की इच्छा करती हुआ आसु बहाने लगी ॥५७०॥

मराठी - हे ऐकून पुष्पदती राणी पण रुदन करीत जण मुलगी आणि जावादासबाही दुःखरूपी धवनीला शांत करण्याच्या इच्छेने अश्रु टाकू लागली ॥५७०॥

English - When the Queen Pushadanti heard about this sad plight, she broke down and shed out tears which seemed that she was washing away the fire filled with the wondering forlorn faces of her daughter and son-in-law, with her over flowing sadness

विदर्भभूभुजान्यधुः, कुतोऽप्यश्राव्य दुःश्रवम् ॥
यथा घृते नलं जित्वा, कूबरः राज्यमग्रहीत् ॥५६८॥

अन्यः :- अन्येधुः विदर्भभूभुजा कुतः अपि दुःश्रवम् अश्रावि । यथा घृते नल जित्वा कूबरः राज्यम् अग्रहीत् ॥५६८॥

विवरणम् :- अन्येधुः अन्यस्मिन् दिने भुवं भुनक्ति भुङ्क्ते वा भूभुक् विदर्भाणा भूभुक् तेन विदर्भभूभुजा भीमनृपेण कुतः अपि दुःखेन श्रूयते इति दुःश्रवम् अश्रावि अश्रूयता यथा घृते नल जित्वा कूबरः राज्यम् अग्रहीत् अग्रहणात् ॥५६८॥

संलार्थः :- अव्यभिचारे दिने विदर्भनृपभीम कुत अपि दुःश्रवम् अशृणोत । यथा घृते नल जित्वा कूबर राजयम् अवग्रहणात् ॥५६८॥

गुणशाली :- पृथ्वी श्रेष्ठ दिवसे विदल्लिखन्ता राजा लीसे भ्रांशधी न सांलणी श्रद्धय श्रेष्ठा सभास्यार सांलण्या ३, गूणारम्भं नलने
जनीने १०२ राजा यद्यपि ३०० ॥५६८॥

हिन्दी - फिर एक दिन विदर्भ देश के राजा भीम ने कहा से सुन न सके ऐसे समाचार सुने कि, जुगार में नल को जीतकर कूबर ने राज्य ले लिया है ॥५६८॥

मराठी - नंतर एके दिवशी विदर्भ देशाच्या भीम राजाने कोटून तरी ऐकल्या जाणार नाही अशी बातमी ऐकली की, घृतात नलराजाला जिंकून कूबराने राजत्व हरण केले ॥५६८॥

English - Then one day the king of Vidharba heard this distressing news that Kubar has defeated King Nal in a game of dice and taken over kingdom.

साभ्यधात्ताय तौ साधू, योज्यो यथेष पिङ्गलः ॥
भवारण्यं व्रतरथे - नैतं लङ्घयतं ततः ॥५६॥

अन्य - अथ सा तौ साधू अभ्यधत्त । यदि एष पिङ्गलः योज्यः तत एत व्रतरथेन भवारण्यं लङ्घयत् ॥५६॥

विवरणम् :- अथ सा दमयन्ती तौ साधू अभ्यधत्त अवत्त अभ्यधात् यदि एष पिङ्गलः योज्यः स्यात् ततः तर्हि एत पिङ्गल व्रतम् एव रथः व्रतरथः तेन व्रतरथेन समयमरथेन भव एव अरण्य भवारण्यम् लङ्घयत् पारयत् ॥५६॥

ससत्तार्थ :- अथ सा दमयन्ती तौ साधू अभ्यधात् यदि एष पिङ्गल योग्य तर्हि एत पिङ्गल व्रतरथेन भवारण्य लङ्घयत् ॥५६॥

गुजराती :- પછી તેણીએ તે બન્ને સાધુઓને કહ્યું કે, જો આ પિંગલ લાયક હોય, તો એને ચારિત્રગુપ્તી રથમાં બેસાડીને આ સંસારગુપ્તી જંગલનું ઉલ્લંઘન કરાવો. ॥૫૬॥

हिन्दी - फिर दमयन्ती ने उन दोनों साधुओं से कहा, “जो यह पिंगल लायक हो, तो उसे चारित्ररूपी रथ में बैठकर इस ससाररूपी जंगल से पार कराओ” ॥५६॥

मराठी :- जंतर दमयन्तीने त्या दोन साधूंना म्हटले की, “जर हा पिंगल लायक असेल तर त्याला चारित्ररूपी रथात बसवून ह्या ससाररूपी जंगलातून पार करवून द्या” ॥५६॥

English - Damyanti requested the monks to help Pingal mount the chariot of monastism if they think him fit to do so, then help him cross this vast forestal eath

सोऽवदद्वेवि भान्यानि, किमेतावन्ति सन्ति मे ॥

तपस्ये यदाहृतीं दीक्षां, सिद्धिसङ्गमदूतिकाम् ॥५६४॥

अन्वय :- स अवदत्-हं देवि । किम् एतावन्ति मे भान्यानि सन्ति? यत् सिद्धिसङ्गमदूतिकाम् आहृती दीक्षा तपस्ये ॥५६४॥

विवरणम् :- सः पिङ्गलः अवदत् । हे देवि वमयन्ति । किम् एतावन्ति मे मम भान्यानि सन्ति? यत् सिद्धेः मोक्षस्य सङ्गमः सिद्धिसङ्गमः । सिद्धिसङ्गमाय दूतिका सिद्धिसङ्गमदूतिका ता सिद्धिसङ्गमदूतिकाम् अहृतः इयम् आहृती ताम् आहृती दीक्षा तपस्ये प्राप्स्यामि हे देवि। यया सिद्धिसङ्गमो भवति। सा आहृती दीक्षा मया प्राप्ता शक्यते किम् । इत्यर्थः ॥५६४॥

सलार्थ :- स पिङ्गल अवदत् हे देवि। किम् एतावन्ति मम भावयानि सन्ति यत् मोक्षसङ्गमदूतिकाम् आहृती दीक्षाम् अहं प्राप्स्यामि ॥५६४॥

गुणशती :- त्परे तेणे ऽहं ३, हे देवी! भाशं येवां भाग्य श्रंथी छेय? ३ मोक्षवशीना संग भाटे हृती सश्रुणी अरिहंत प्रगुणी दीक्षा लुं वडं ॥५६४॥

हिन्दी - तब उसने कहा कि, 'हे देवि। मेरे ऐसे भाग्य कहा है? जिससे मोक्षलक्ष्मी का सग करने में दूतिकाले समान श्री अरिहंत प्रभुकी दीक्षा मैं प्राप्त करूँ' ॥५६४॥

मराठी :- तेव्हा पिंगल म्हणाला - 'देवि। माझे एवढे भावय कोठे आहे? की मी मोक्षलक्ष्मीचा सगम पाहविण्यास दूतिकेप्रमाण असलेली जीवनार्थ दीक्षा घेऊ ॥५६४॥

English - Then Pingal replied that his destiny is not so pleased with him as to allow him to join hands with the Goddess of salvation by renouncing the world as Lord Arhant had done

विष्णुः कृबरेणाथ, निर्जं नगरमगमत् ॥

विधत्ते तत्र राज्यं स, त्वमिवामलधर्मधीः ॥५६२॥

अन्वयः :- अथ कृबरेण विष्णुः स. त्वम् इव अमलधर्मधी. निजं नगरम् आगमत्। तत्र राज्यं विधत्ते ॥५६२॥

विवरणम् :- अथ कृबरेण नृपेण विष्णुः मुक्त, सः वसन्तसार्वभौ, त्वम् इव (वसन्तसीम् इव) न विधत्ते मलः यस्मिन् सः अमलः मलरहितः अमलश्चासी धर्मश्च अमलधर्मः अमलधर्मधीः यस्य सः अमलधर्मधीः निर्मलधर्मबुद्धिः निर्जं स्व नगरम् आगमत् आगच्छत् । तत्र तस्मिन् नगरे राज्यं विधत्ते करोति ॥५६२॥

सरलार्थः - अथ कृबरेण मुक्तः सः वसन्तः त्वम् इव निर्मलधर्मबुद्धिः, रवः नगरम् आगच्छत् तत्र राज्यं करोति ॥५६२॥

गुणशालीः - यद्यी कृबरे विदधे आभयवादी ते सार्वभौ प्रोत्तमा नगरभां आभ्यो, अने नभारी येते धर्मभां निर्मल बुद्धिमानो ते न्यं राज्ञ्य ३२ छे. ॥५६२॥

हिन्दी :- फिर कृबरे ने बिदाई दी तब वह सार्वभौह खुद के नगर में आया और आपकी तरह धर्म में निर्मल बुद्धिवाला वह वहाँ राज्य कर रहा है ॥५६२॥

मराठी - नंतर कृबरे ने निरोप दिला तेव्हा तो सार्वभौह रवत त्या नगरात आला, आणि गुमच्याप्रमाणे पर्मात निर्मल बुद्धिमान असा तो तेथे राज्य करीत आहे ॥५६२॥

English :- Then after Kubar had bid him farewell, he come back to his kingdom Tapasur and like Damyanti is ruling the Kingdom in a religious and in immaculacy and serenity

सोऽपि तस्मै तथा तुष्ट-स्तेस्तेर्विद्यैःस्थापयैः ॥
तमेव तापसपुरे, स्थापयामास भूपतिम् ॥५६०॥

अन्वय :- तथा तैः तैः दिव्यैः उपायनैः तस्मै तुष्टः सः अपि नापसपुरे तम् एव भूषति स्थापयामास ॥५६०॥

विवरणम् :- तथा तस्मिन् समये तैः तैः दिव्यैः उपायनैः प्राभूतकैः तस्मै तुष्टः प्रसन्नः सः कूबरनृपः अपि तापसानां पुरं तापसपुरं तस्मिन् तापसपुरे तम् एव वसन्तसार्वभौमम् एव भुवः पतिः भूषतिः तं भूषति नृपं स्थापयामास अस्थापयत् ॥५६०॥

सराधार्य :- तस्मिन् समये तं तं दिव्यैः उपायनैः तस्मै प्रसन्नः सः कूबरः अपि तापसपुरे तं वसन्तसार्वभौमम् एव नृपम् अस्थापयत् । नृपं चकार ॥५६०॥

गुणशाली :- ते वभूते ते उभेऽऽब्धौ धी धी धी ते कूबरशब्दे धी ते वसन्तसार्वभौमे ०२ ते नापसन्धरभां शम्भुं तदींश्च स्थापयन् भूपतिः ॥५६०॥

हिन्दी :- उस वक्त विषय भेटो से खुश हुए उस कूबरराजा ने वसन्त सार्वभौम को ही तापसनगर में राजा के रूप में स्थापित किया ॥५६०॥

मराठी :- तेव्हा त्या त्या दिव्य अशा भटवरत्नांनी तो कूबर राजा वसन्त सार्वभौमावर रूप प्रसन्न झाला आणि त्याने वसन्त सार्वभौमालाच तापसपुर नगरात राजा बनविले ॥५६०॥

English :- Kubar was overjoyed as many gifts were bestowed upon him and he proclaimed, the chief Vasant, as the King of Tapaspur

ततस्तत्रत्यलोकेन, गुरुभिश्च कथञ्चन ॥

प्रबोध्य समरात्रेण, भोजितोऽष्टमवासरे ॥५५८॥

अन्वय :- ततः तत्रत्य लोकेन गुरुभिः च कथञ्चन समरात्रेण प्रबोध्य अष्टमवासरे भोजितः ॥५५८॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तरं तत्रभवः तत्रत्यः । तत्रत्यश्चासौ लोकश्च तत्रत्यलोकेन जनेन गुरुभिः; च कथञ्चन समानां रात्रीणां समाहारः समरात्र तेन समरात्रेण प्रबोध्य बोध प्राप्य अष्टमश्चासौ वासरश्च दिवसश्च अष्टमवासरः, तस्मिन् अष्टमवासरे अष्टमदिवसे भोजितः ॥५५८॥

समताप्य :- तत तत्रत्यजनेन गुरुभि च कथञ्चन समरात्रेण प्रबोध्य अष्टमवासरे भोजितः ॥५५८॥

गुणराती :- पृथ्वी न्याम्ना बोधोभ्ये अने गुप्तभडाशने धनुः प्रथमे सात रात्रि आठ सभञ्जनीने आठमे दिवसे तेने लोकेन अश्वत्थम् ॥५५८॥

हिन्दी - फिर वहाँ के लोगो ने और गुरुमहाराज ने बहुत प्रयासो से सात रात्रि के पश्चात समझा बुझाकर आठवे दिन उन्हे भोजन कराया ॥५५८॥

मराठी - नंतर तेथील लोकांनी आणि गुरुमहाराजांनी सात रात्री त्याला स्वप्न समजावून सांगितले व आठव्या दिवशी त्याला जेवणे कविले.

English - Then the people and the high-priest coaxed him up for seven days and on the eight day made him to have his food

प्रत्यभिज्ञातवांश्च त्वां, शरण कृतवानहम् ।।

तदा च मे मृतस्येव, जीवातुस्त्वमजायथाः ॥५५६॥

अन्वयः :- हे देवि! त्वां प्रत्यभिज्ञातवान् शरण कृतवान् । तदा मृतस्य इव मे त्व जीवातुः अजायथाः ॥५५६॥

विवरणम् :- हे देवि! त्वां प्रत्यभिज्ञातवान् अभिज्ञातवान् शरणच कृतवान् अकरवम् । तदा तस्मिन् समये मृतस्य पञ्चत्व गतस्य इव मे मम त्व जीवातुः जीवनीषधम् अजायथाः ॥५५६॥

सरलार्थः :- हे देवि! अहं त्वाम् अभिज्ञातवान् शरणम् च अकरवम् । तस्मिन् समये मृतस्य इव मम त्व जीवनीषधम् अजायथाः ॥५५६॥

शुद्धशक्तीः :- ५६। भें तभजे ओणभी वीध, अने तेधी भें तभाहुं शरणुं वीधुं अने ते वप्यते धृत्यु पाओलां ठैवा। अने तभे ओणवई। अ
आपवारी थप। ॥५५६॥

हिन्दी - “फिर मैंने आप को पहचान लिया और मैंने आप की शरण ली और उसी वक्त मृतप्राय मुझे आपने जीवनदान दिया” ॥५५६॥

मराठी - “नंतर मी तुम्हाला ओळखले, आणि तुम्हाला शरण आलो, तेव्हा तुम्ही मरावयास टेकलेल्या मला जीवनदान दिले.” ॥५५६॥

English - And he atonce recognised her And then she pulled him out from the clutches of death

इक्षिताकारविशेन, विज्ञातोऽस्मि महीभुजा ॥

चतुराः किं न जानन्ति, यद्वा चातुर्यचर्यया ॥५५४॥

अन्वय :- इक्षिताकारविशेन महीभुजा विज्ञातः अस्मि । यद्वा चातुर्यचर्यया चतुराः किं न जानन्ति ॥५५४॥

विवरणम् :- इक्षितं च आकारश्च इक्षिताकारो इक्षिताकारो विजानाति इति इक्षितकारविशेन मही भुनक्ति भुङ्क्ते वा महीभुक् तेन महीभुजा विज्ञातः अवबुद्धः अस्मि । यद्वा अथवा चातुर्यस्य चर्या चातुर्यचर्या तथा चातुर्यचर्यया चतुराः किं न जानन्ति विदन्ति अर्थात् सर्वम् जानन्ति इत्यर्थः ॥५५४॥

सरलार्थ :- इक्षिताकारविज्ञेय वृत्तेण अवबुद्धः अस्मि । अथवा चातुर्यचर्यया चतुराः किं न जानन्ति ॥५५४॥

गुणरानी :- यत्प्रत्यक्षोक्तं तथा श्लोके आदिनी परीक्षा इत्यन्तरे राज्ञो भने (शेर नरीडे) ज्ञानी वीथो, ३५३ उल्लिखित भाषासो योत्तानी उल्लिखितरीथी शुं नथी ज्ञानी शङ्कती ॥५५४॥

हिन्दी - “चाल और चेहेरा आवि की परीक्षा करनेवाले राजा ने मुझे (चोर के रूप में) पहचान लिया क्योंकि चालाक आदमी अपनी खुद की चालाकी से, क्या नहीं जान सकता?” ॥५५४॥

मराठी - “अभिप्राय आणि आकार जाणणाऱ्या राजाने मला चोराप्रमाणे ओळखून घेतले, कारण हुशार मनुष्य रवतः त्या हुशारीने काय जाणून घेत नाही?” ॥५५४॥

English - But due to his walking style and his face which were filled with scars of fright, the king suspected something fishy. A man who is sharp can of course suspect ingenuity through his sharpness.

तत्रान्यथा चन्द्रवत्या-भरणानां करण्डिका ॥

दृष्टा च चलित चित्तं, स्वभावो बलवान् खलु ॥५५२॥

अन्वय :- तत्र अन्यथा चन्द्रवत्याभरणानां करण्डिका दृष्टा चित्तं च चलितम् । स्वभाव. बलवान् अस्ति खलु ॥५५२॥

विवरणम् :- तत्र तस्मिन् स्थाने अन्यथा अन्यस्मिन् विषये चन्द्रावत्याः आभरणानि आभूषणानि चन्द्रावत्याभरणानि तेषां चन्द्रावत्याभरणानां करण्डिका दृष्टा अवलोकिता चित्तं मन. चलितं चञ्चल भूतम् । स्वस्य भावः स्वभावः बलम् अस्य अस्ति इति बलवान् अस्ति खलु ॥५५२॥

सरलार्थ :- तत्र अन्वयमिदं दिवो चन्द्रवत्याभूषणानां करण्डिका अवलोकिता । मनः चञ्चलम् अभूत् । रवभावः बलवान् अस्ति खलु ॥५५२॥

गुणशक्ती :- तस्मिन् चन्द्रवती राजकुमारीनां आभूषणानि अवलोक्यो, अन्ते तेष्वाभिमानं धर्तुं, उभये अभूषणानि भूषणी आदत्तं निश्चये लब्धवान् हे. ॥५५२॥

हिन्दी :- “वहाँ एक बार मैंने चन्द्रवती राजकुमारी के आभूषणों का (अलंकारों का) डिव्या देखा, और उससे मेरा मन चलायमान हो गया, क्योंकि इन्सान को पड़ी हुई बुरी आदत निश्चित ही बलवान है” ॥५५२॥

मराठी :- “तेथे एकदा मी चंद्रवती राजकुमारीच्या दागिद्याचा हबा पाहिला, आणि त्याने माझे मन विचलित झाले, कारण स्वभाव हा निश्चितच बलवान आहे.” ॥५५२॥

English :- One day, there he happened to see a case of glamorous finery belonging to Princess Chandravanti and his mind turning crafty, attained fraudulency as one's bad habits is bound to be victorious after a lapse of time

五

AL

100

附錄

1997

五

五

५५

55

સોઽન્યથાતાપસપુરે, તાપસપ્રતિબોધજે ॥
વસન્તસાર્થવાહોઽસ્તિ, વાસસ્તસ્યાસ્મિ પિજ્જલઃ ॥૫૪૮॥

અન્યથા :- સઃ અન્યથાત્-તાપસપ્રતિબોધજે તાપસપુરે વસન્તસાર્થવાહઃ અસ્તિ તસ્ય વાસ. પિજ્જલઃ અસ્મિ ॥૫૪૮॥

વિવરણમ્ :- સઃ સ્તેનઃ અન્યથાત્ અવદત્-તાપસાના પ્રતિબોધઃ તાપસપ્રતિબોધઃ । તાપસપ્રતિબોધાત્ જાયતે ઇતિ તાપસપ્રતિબોધમ્,
તસ્મિન્ તાપસપ્રતિબોધજે તાપસપુરે-સાર્થ વહતિ ઇતિ સાર્થવાહઃ વસન્ત-શાસૌ સાર્થવાહશ્ચ વસન્તસાર્થવાહઃ અસ્તિ તસ્ય
વસન્તસાર્થવાહસ્ય વાસઃ પિજ્જલઃ અસ્મિ ॥૫૪૮॥

સરતાર્થ - સઃ વૌર અવદત્ તાપસપ્રતિબોધજે તાપસપુરે વસન્તસાર્થવાહ અસ્તિ। તસ્ય વાસ પિજ્જલ અસ્મિ ॥૫૪૮॥

ગુજરાતી :- ત્યારે તે ચોરે કહ્યું કે, તાપસોને પ્રતિબોધવાથી વસેલા તાપસપુર નામના નગરમાં વસંત નામનો સાર્થવાહ વસે છે,
અને તેનો હું પિંગલ નામનો ક્રિડર છું. ॥૫૪૮॥

હિન્દી - તબ उस चोरने कहा कि, “तापसो के प्रतिबोध से बसे हुए तापसपुर नामक नगर में वसंत नामक सार्थवाह रहता है और
उसका मैं पिंगल नामक किकर हूँ। (दास हूँ) ॥५४८॥

મરાઠી :- तेव्हा तो चोर म्हणाला - “तापसाच्या प्रतिबोधान वसलेल्या तापसपुर नावाच्या नगरामध्ये वसंत नावाचा सार्थवाह राहतो
त्याचा मी पिंगल नावाचा किकर आहे ” (दास आहे) ॥५४८॥

English - The robber replied that he was a bondman named Pingal in a city named Tapaspur build by
hermits performing religious austerities and penences, under a chief named Vasant

तस्करोऽपि विमुक्तस्तां, वैदर्भी प्राणदानतः ॥
जननीमिव मन्वानः, प्राणंसीत्प्रतिवासरम् ॥५४६॥

अन्य :- विमुक्तः तस्करः अपि प्राणदानतः ता वैदर्भी जननीम् इस मन्वानः प्रतिवासर प्राणसीत् ॥५४६॥

विवरणम् :- विमुक्तः तस्करः चौरः अपि प्राणाना दान प्राणदान तस्मात् प्राणदानतः ता विदर्भस्य ईश्वर-वैदर्भः वैदर्भस्य अपत्य स्त्री वैदर्भी तां वैदर्भी दमयन्तीं जननी मातरम् इव मन्वानः वासरे वासरे प्रतिवासर प्रतिदिन प्राणसीत् प्राणम् ॥५४६॥

सरलार्थ :- विमुक्त-चौर-अपि जीवदानात् ता दमयती मातरम् इव मन्वान प्रतिदिन प्राणम् ॥५४६॥

शुणरानी :- यद्यी छूटो यथेवा ते योर एण प्राणदान आप्तादी ते दमयन्तीने भातानी पेठे भावते उथेवा नसस्सइ इरतो उत्तो. ॥५४६॥

हिन्दी :- फिर मुक्त हुआ वह चोर भी प्राणदान (जीवनदान) देनेवाली दमयन्ती को माता के समान मानकर हमेशा प्रणाम करने लगा ॥५४६॥

मराठी :- नंतर मुक्त झालेला तो चोरसुद्धा प्राण वाचविणान्या दमयतीला आई समान समजून नेहमी जमरकार कर लावला. ॥५४६॥

English :- Then the robber who was set free, began taking Damyanti as a mother who had rescued him from the clutches of death, began saluting her and paid obeisance to her off and on

वयाप्रेरितया चैत-तात तावन्मया कृतम् ॥

तदेतस्यापराधोऽयं, तातेन क्षम्यतां मम ॥५४४॥

अन्वय :- हे तात! वयाप्रेरितया मया तावत् एतत् कृतम् । तत् मम तातेन एतस्य अयम् अपराधः क्षम्यताम् ॥५४४॥

विवरणम् :- हे तात! वयाया प्रेरिता वयाप्रेरिता, तथा वयाप्रेरितया मया तावत् एतत् कृतम् । तत् मम तातेन अनङ्गन एतस्य चौरस्य स्तेनस्य अयम् अपराधः क्षम्यताम् ॥५४४॥

सरत्तार्थ :- हे तात! वयाप्रेरितया मया तावत् एतत् कृतम् । तत् मम जङ्गकेन एतस्य चौरस्य अयम् अपराधः क्षम्यताम् ॥५४४॥

शुश्रूषाती :- हे पिताञ्ज! दयाधी प्रेरणेने में आ अर्थ अर्थु छे, भाटे आप पिताञ्जले भास आ अपराधनी क्षमा करवी ॥५४४॥

हिन्दी :- हे पिताजी! दया से प्रेरित होकर मैंने यह कार्य किया है । इसलिये पिताजी आप मेरे इस अपराध को क्षमा करें ॥५४४॥

मराठी :- अहो तात! दवेने प्रभावित होऊन मी हे कार्य केले आहे. म्हणून आपण चौराच्या या अपराधाची क्षमा करावी. ॥५४४॥

English :- So she says that she was over come with pitiable feelings that has made her to do such a deed so she asks him, by addressing him as a father, to forgive this offence and delinquency of hers.

નિગુહ્યન્તે ન ચેચ્ચૌરા-દયઃ કૃતકૃપૈનૃપૈઃ ॥

સ્થલેઽપિ વારુણીનીતિ-રમ્મસીવ ધ્રુવંતતઃ ॥૫૪૨॥

અન્ય - કૃતકૃપૈ. નૃપૈ ચૌરાદય. ન નિગુહ્યન્તે ચેત્ તતઃ સ્થલે અપિ અમ્મસિ इव વારુણીનીતિ. ભવેદ્ ॥૫૪૨॥

વિવરણમ્ - કૃતા કૃપા દયા યૈ તે કૃતકૃપા. તૈ કૃતકૃપૈઃ.ઋન્ પાન્તિ ઇતિ નૃપા તૈ. નૃપૈઃ ભૂપૈ ચૌરઃ આદૌ યેષા તે ચૌરાદય. સ્તનાદય ન નિગુહ્યન્તે ન દષ્ટ્યન્તે ચેત્-તતઃ સ્થલે ભૂમ્યામ્ અપિ અમ્મસિ જલે इव વરુણસ્ય इव વારુણી વારુણી ચાસૌ નીતિશ્ચ વારુણીનીતિઃ ભવેત્ । અમ્મસિ યથા વલવન્ત. મત્સ્યાઃ અવલાન્ મત્સ્યાન્ યદાદન્તિ પર ન દષ્ટ્યન્તે તથા વારુણીનીતિ. મત્સ્યન્યાય. ભૂતલે અપિ સ્યાત્ ॥૫૪૨॥

સત્તાર્થ - કૃતકૃપૈ નૃપૈ રત્નોનાદય, જ દષ્ટ્યન્તે ચેત્ તત્ અમ્મસિ इव વારુણીનીતિ ભૂતલે અપિ સ્યાત્ ॥૫૪૨॥

ગુજરાતી :- રાજાઓ જે દયા લાવીને ચોર આદિને શિક્ષા ન કરે, તેો મહાસાગર આદિ જલશયોમાં 'ગલાગલમશ્વ'ની જે જલનીતિ થાલી રહી છે, એવી જ નીતિ આ પૃથ્વી પર પણ થાણુ થઈ જાય. ॥૫૪૨॥

હિન્દી - રાજાલોગ અજર ચોર આદિ કો સજા ન દે તેો મહાસાગર આદિ જલાશયો મેં ગલાગલમચ્છ કી ચલી આઈ નીતિ હી इस पृथ्वी पर भी चालू हो जायेगी ॥५४२॥

મરાઠી - રાજાની જર દયા દારવૂજ વોર હત્યાદીના શિક્ષા દિલી ગાહી તર મહાસાગર હત્યાદી જાતાશવામયો અસળાન્યા ગલાગલ મત્સ્યાવી જી જલગીતિ ચાલત આલી આહે તી ગીતિ વા પૃથ્વીવર હી ચાલ્ હોઝબ જાઈલ ॥૫૪૨॥

English - He continues that if the king doesn't punish a robber than it will be like the fishes who eat the small ones in an ocean or in a sea and are not checked

कुष्टानग्रहः ॥५४०॥

विद्वान्नामः सुदानन्दः एवायम्; आस्ति ॥५४०॥

तु ..... नमः । तुलानमः । व । शः । धर्मः । राजधर्मः । अस्ति ॥ ५४० ॥

[illegible]

સાચકરવા, એ બંનેબંધે રીજાઆના ધર્મ છે. ॥૫૪૦॥

३८- ज्ञानादि प्राप्ति। यह समुच्च राजा का धर्म है” ॥५४०॥

दुष्टावा।।वर्नाश।कर्णहमजावकर्तव्यआहे॥१४०॥

... person or to send a person to the gallows, who has broken the law

તદૈવ વિરલીભૂતા-સ્તલારશ્મા અપિ દ્રુતમ્ ॥

નિશાન્તેઽર્કકરાસ્ફોટવેલાયામિવ તારકાઃ ॥૫૩૮॥

અન્યય :- તદૈવ નિશાન્તે અર્કકરાસ્ફોટવેલાયા તારકા. શ્વ તલરક્ષાઃ અપિ દ્રુત વિરલીભૂતાઃ ॥૫૩૮॥

વિવરણમ્ :- તદા ઇવ તસ્મિન્નેવ સમયે નિશાયાઃ રાત્ર્યાઃ અન્ત નિશાન્તઃ તસ્મિન્ નિશાન્તે! અર્કસ્ય સૂર્યસ્ય કારાઃ અર્કકરાઃ! અર્કકરાણા સ્ફોટઃ પ્રાદુર્ભાવઃ અર્કકરાસ્ફોટઃ! અર્કકરાસ્ફોટસ્ય વેલા અર્કકરાસ્ફોટવેલા તસ્યામ્ અર્કકરાસ્ફોટવેલાયામ્ અરુણોદય-સમયે તારકાઃ શ્વ તલરસ્ય રક્ષાઃ તલરક્ષાઃ અપિ દ્રુત ક્ષટિતિ ન વિરલાઃ અવિરલા અવિરલાઃ ભૂતા વિરલીભૂતા. । યથા અરુણોદયસમયે તારકાઃ વિરલીભવન્તિ તથા શીલપ્રભાવશ્રાવણે તલરક્ષાઃ અપિ શીઘ્ર વિરલીભૂતાઃ ॥૫૩૮॥

સરભાર્ધ - તદૈવ યથા જિશાન્તે અરુણોદયસમયે તારકા દ્રુત વિરલીભવન્તિ! તથા તલરક્ષા અપિ શીલપ્રભાવશ્રાવણે વ્રજધનજોટનાત્ અનતર વિરલા. અભવન્ ॥૫૩૮॥

ગુજરાતી :- પછી તે જ વખતે, રાત્રિ વીત્યા બાદ સૂર્યના ઊંચાણે જેમ તારાઓ અદૃશ્ય થઈ જાય છે, તેમ પોલીસના ભાણસો પણ તુરંત અદૃશ્ય થઈ ગયા. ॥૫૩૮॥

હિન્દી - उसी वक्त रात बीतने पर सूर्यकिरण आकाश में फैलते ही जैसे तारे अदृश्य होते हैं, वैसे सिपाही अदृश्य हो गये ॥५३८॥

મરાઠી :- त्याच वेळी रात्र संपल्यानंतर अरुणोदयाच्या वेळी उघाप्रमाणे तारे अदृश्य होतात, त्याचप्रमाणे शिपाईसुद्धा लगेच अदृश्य झाले ॥५३८॥

English :- Just as after the night has passed off and the sun rises, spreading its rays all around and makes the stars to disappear in the same way the soldiers dissappeared

सावदब्धद्र मा भैषीः, कृताकृत्योऽपि सम्प्रति ॥
न जीवयति किं वैद्यो, महारोगेऽपि रोणिणाम् ॥१३६॥

अन्वय :- सा अवदत्-हे भद्र । कृताकृत्यः अपि सम्प्रति मा भैषी । वैद्यः रोणिणां महारोगेऽपि किं न जीवयति ॥१३६॥

विवरणम् :- सा दमयन्ती अवदत् अवादीत् हे भद्रा! न कृत्यम् अकृत्यम् । कृतम् अकृत्यं येन सः कृताकृत्यः अपि अकृत्यं कृतवान् अपि सम्प्रति वर्तमाने मा भैषीः मा विभीहि। वैद्यः रोगः एषामस्ति इति रोणिणः तेषां रोणिणां महान् भासो रोगः स महारोगः तस्मिन् महारोगे सत्यपि किं न जीवयति ॥१३६॥

सरलार्थ :- सा दमयन्ती अवदत् हे भद्रा। सम्प्रति कृताकृत्य अपि मा भैषी । वैद्यः रोणिणा महारोगे अपि किं न जीवयति ॥१३६॥

शुश्रूषाढी :- त्वारे ते दमयन्तीये चोरने इह्युं इ, अकार्य इरन्तरो अवेवो, तु उवे उर नही! उभ उ रोणीले आरे रोग आशु पय्यो होय छत्तं पशु वैद्य शुं तेने जणवत्तो नथी? ॥१३६॥

हिन्दी :- तब दमयती ने चोर से कहा, “अकार्य करनेवाले, तुम अब मत डरो। क्योंकि रोगी को कितना ही बड़ा रोग क्यो न हुआ हो पर क्या वैद्य उसे जीवन नहीं देता?” ॥१३६॥

मराठी :- तेव्हा दमयतीने चोरस म्हटले, “अकार्य करणाऱ्या पुरुषा आता द् पाबक नकोस, कारण रोगवाषा रोग किती ठी मोठा जरी असला तरी काय वैद्य रोगवाला जीव देत नाही?” ॥१३६॥

English :- At this Damyanti asked him, by addressing him as a man who had done an unworthy deed, that he shouldn't feel afraid as there is always a physician to cure the most incurable disease too

दीनः स्तेनोऽपि तां नत्वा-ऽवादीत् प्रायस्व देवि माम् ॥
शरणं त्वां प्रपन्नोऽस्मि, शरणागतवत्सले ॥५३४॥

अन्वय :- दीनः स्तेनः अपि ता नत्वा अवादीत् हे शरणागतवत्सले देवि । त्वा शरण प्रपन्नोऽस्मि मा प्रायस्व ॥५३४॥

विवरणम् :- दीनः विह्वलः स्तेनः चौरः अपि ता दमयन्ती नत्वा प्रणम्य अवादीत् अवदत् - शरणम् आगतः शरणागतः शरणागते वत्सला शरणागतवत्सला, तत्सन्मुखौ हे शरणागतवत्सले! देवि त्वं शरण प्रपन्नः प्राप्तः अस्मि मां प्रायस्व रक्ष ॥५३४॥

सरलार्थ :- व्याकुल चौरः अपि ता दमयन्ती वदित्वा अवदत् - हे शरणागतवत्सले देवि! त्वा शरण प्राप्त अस्मि मां रक्ष ॥५३४॥

युग्मशाली :- पछी है नमपुणाने प्राप्त थयेलो चोर पण तेणुीने नभीने विनंती करवा लाओ ३, हे देवी ! नभो भाहुं रक्षणुं करो ॥ हे शरणे भावेलाहुं रक्षणुं करनारी देवी ! हुं तभारे शरणे भावेलो हुं. ॥५३४॥

हिन्दी :- फिर दीन होकर चोर भी उसके सामने झुक कर प्रार्थना करने लगा, “हे देवि! आप मेरा रक्षण करो! हे शरण में आये हुए प्राणी का रक्षण करनेवाली देवी! मैं आपके शरण में आया हूँ” ॥५३४॥

मराठी :- नंतर दीन होऊन चोरसुद्धा तिला वंदन करून म्हणाला - “हे आश्रयाला आलेल्याचे रक्षण करणाऱ्या देवी! मी आपत्त्याला शरण आलो आहे ” माझे रक्षण करा ॥५३४॥

English :- Then the robber turning indigent and forlorn begged to Dampyanti to protect him and to harbour him by placing her auspicious refuge on him

शैमी पप्रच्छ तान् भद्राः, किमनेन विनाशितम् ॥

ईदृशी दुर्विधा वध्य-प्रक्रिया क्रियतेऽस्य यत् ॥५३२॥

अन्वय :- शैमी तान् पप्रच्छ हे भद्राः । अनेन किं विनाशितम्? यतः अस्य ईदृशी दुर्विधा वध्यप्रक्रिया क्रियते ॥५३२॥

विवरणम् :- भीमस्य अपत्य स्त्री शैमी दमयन्ती तान् तलरक्षकात् पप्रच्छ अपुच्छत्-हे भद्राः । अनेन चारेण किं विनाशित किं घातित किम् अपराधम् । यत् यस्मात् अस्य स्तेनस्य ईदृशी एतादृशी दुष्टा विधा प्रकारः यस्याः सा दुर्विधा वधम् अर्हति इति वध्यः वध्यस्य प्रक्रिया वध्यप्रक्रिया क्रियते । दुर्विधया अयं किमर्थं वध्यते ॥५३२॥

सरलाय :- दमयन्ती तलरक्षकान् अपुच्छत् हे भद्रा । अनेन चारेण किम् अपराधम्? यस्मात् अस्य एतादृशी दुष्प्रकारेण वध्यप्रक्रिया क्रियते ॥५३२॥

शुक्लानी :- त्वरे दमयन्ती ते पोलीसना भाग्यसोने पूछुं रे, हे भद्र पुत्रयो! आ योरे सुं गुन्डो अर्थो छे रे लेयी येनी साथे आयो दुःखदायी व्यवहार अरे छे! ॥५३२॥

हिन्दी :- तव दमयन्ती ने सिपाहीयो से पूछा, " हे भद्रपुत्रयो! इस चोरने क्या गुनाह किया है? क जिससे इसकी इस तरह दु खवायी, मार डालनेवाली क्रिया कर रहे है? " ॥५३२॥

मराठी - तैला दमयन्तीने शिपायांना विचारले, भल्या माणसांनो! या चोराने असा काय गुन्हा केला आहे? को ज्यामुळे वाता इतक्या वाईट-रीतीने मारून टाकण्याची क्रिया करीत आहात? ॥५३२॥

English - Then Danyanti asked the soldiers for the reason for taking the man tied up and the drums been played incipdly which just tells the people that a robber arrives, which is a very torturous insult for the robber

पप्रच्छ स्वच्छभावा च, प्रत्यहं प्रतियाचकम् ॥

कोऽपि कुत्रापि दृष्टः किमीदृशस्तादृशः पुमान् ॥५३०॥

अन्वय :- स्वच्छभावा प्रत्यह प्रतियाचक पप्रच्छ-कुत्रापि क. अपि ईदृशः तादृश. पुमान् दृष्टः किम् ॥५३०॥

विवरणम् :- स्वच्छः निर्मलः भावः यस्याः सा स्वच्छभावा दमयन्ती अहनि अहनि प्रत्यह याचकं प्रति प्रतियाचक पप्रच्छ अपृच्छत् अप्राक्षीत्-कुत्रापि कस्मिन्नपि स्थाने कः अपि ईदृशः तादृशः पुमान् दृष्टः किम् ॥५३०॥

सरलार्थ :- निर्मलभावा दमयन्ती प्रतिदिन प्रतियाचकम् अपृच्छत्-कुत्रापि क अपि ईदृश. तादृश पुरुषः दृष्ट किम् ॥५३०॥

गुणरसिनी :- वली निर्मल आश्रयवाली दमयन्ती दरेक याचकेने उभेशां पूछव। बाणी ३, तथोद्यो शुं अं ५ ओं ५ पुं आवा प्रभारनो भाषास ज्येष्ठो छे ? ॥५३०॥

हिन्दी :- निर्मल आश्रयवाली दमयन्ती हर याचक को हमेशा पूछती थी कि क्या तुमने कही किसी ऐसे ऐसे प्रकार के मनुष्य को देखा है ? ॥५३०॥

मराठी :- निर्मल आश्रय असलेली दमयन्ती प्रत्येक याचकाला नेहमी विचार लावली की, तुम्ही कुठे तरी अमुक अमुक प्रकारचा माणसाला पाहिले आहे काय ? ॥५३०॥

English :- Damayant with a serene and lucid intention used to ask the tramps and vagabonds if they have seen a man with such a description

ऊचे भैम्यन्यथा देवीभिः दानमग्र दद्वि ५६
भोजनार्थं यदि पुनः कदाप्यायात्पतिर्मम ॥१२८॥

अन्वय :- अन्यथा भैमी देवीम् ऊचे-आह दान दये। पुनः यदि इह कदापि मम पतिः भोजनार्थम् आयात् ॥१२८॥

विवरणम् :- अन्यथा अन्यस्मिन् दिने भीमस्य अपत्यं स्त्री भैमी दमयन्ती देवीं चन्द्रयशसम् ऊचे आग्रह्य अहं दानं दये यच्छामि । पुनः यदि इह अस्मिन् स्थाने कदा अपि कस्मिन् समये अपि मम पतिः भोजनार्थं भोजनाय आयात् । अगच्छेत् ॥१२८॥

सरलाय :- अन्वस्मिन् दिने दमयन्ती चन्द्रयशस देवीम् उवाच-अहं दान वच्छामि पुनः यदि इह कदापि मम पतिः भोजनार्थम् आगच्छेत् ॥१२८॥

गुणदात्री :- पछी ओड दिवस दमयन्तीये राणीने अलुं डे, आ दानशाणाभिं दुं दान आयाय। भेसुं ? डेअडे इदम भोजन भाटे भशे स्वाभी अछी आवी १५. ॥१२८॥

हिन्दी :- फिर एक दिन दमयन्ती ने राणी से कहा, "इस दानशाला में मैं दान देने के लिये बैतु ? क्योंकि हो सकता है शायद भोजन के लिये मेरे स्वामी भी यहीं आ जाए ॥१२८॥"

मराठी :- एक दिवशी दमयती राणीला म्हणाली, "या दानशाळेत दान देण्याकरिता मी बसू काय? कारण कदाचित् माझे स्वामी सुद्धा भोजन करण्याकरिता येथे येतील" ॥१२८॥

English :- Then one day Damyanti asked her maternal aunt if she can sit there to give alms to the poor because, may be her husband might arrive there to collect food or alms.

पुमर्थदशीशीतांशु-प्रमितैर्योजनैश्च सा ॥

स्वाराज्यमपि तद्राज्यस्पर्धामाधातुमक्षमम् ॥५२६॥

अन्वय :- सा पुमर्थदशी शीतांशु प्रमितैः योजनैः स्वाराज्यम् अपि तद्राज्यस्पर्धाम् आधातुम् अक्षमम् ॥५२६॥

प्रियरणम् :- पुमर्थानां दशी पुमर्थदशी चत्वारिशत् । शीताः अश्वः यस्य सः शीतांशुः चन्द्र एकः । पुमर्थदशी च शीतांशुश्च पुमर्थदशीशीतांशु पुमर्थदशीशीतांशु-भ्याम् प्रमितानि पुमर्थदशीशीतांशु प्रमितानि तैः पुमर्थदशीशीतांशुप्रमितैः शत चत्वारिशता च योजनैः वर्तते। स्वः राज्य स्वाराज्य स्वर्गराज्यम् अपि तस्य नलस्य राज्य तद्राज्य तद्राज्येन स्पर्धा तद्राज्यस्पर्धा ता तद्राज्यस्पर्धाम् आधातु कर्तुं न क्षमं अक्षमम् अस्ति ॥५२६॥

सरलाय :- सा शत चत्वारिशता च योजनैः वर्तते । रवर्गराज्यम् अपि नलराज्यस्पर्धा कर्तुम् अक्षमम् ॥५२६॥

गुजराती :- वणी ने नी अडींधी ओउसो शुभ्भावीस योजन दूर छे, अने देवबोऊनुं राज्य पाण ते नलराज्यना राज्याची बरोबरी करवाने असम्भव छे. ॥५२६॥

हिन्दी - वह तो यहाँ से एक सौ चौवालीस योजन दूर है । और देवलोके का राज्य भी नलराजा के राज्य की स्पर्धा करने में असमर्थ है ॥५२६॥

मराठी :- तो तर येथून एकशे चौवाळीस योजन दूर आहे, आणि रवर्गाचे राज्य सुद्धा नलराजाच्या राज्याची बरोबरी करण्यात असमर्थ आहे ॥५२६॥

English - But then King Nal's kingdom is about forty four hundred yojan's from her (35,200 miles) and even the God's Eden cannot be compared to the kingdom of King Nal.

અપરેષુશ્ચન્દ્રયશા-શ્ચિન્તયમાસ ચેતસિ ॥
પુત્રિકેયં ગુણૈઃ સર્વે-દમયન્તીવ ભાતિ મે ॥૫૨૪॥

અન્યય :- અપરેષુઃ ચન્દ્રયશાઃ ચેતસિ ચિન્તયમાસા સર્વેઃ ગુણૈઃ इव पुत्रिका दमयन्ती इव मे भाति ॥૫૨૪॥

દિવરણમ્ :- અપરેષુઃ અપરસ્મિન્ દિને ચંદ્રયશાઃ ચેતસિ મનસિ ચિન્તયમાસ અચિન્તયત્-સર્વેઃ ગુણૈઃ इव मे मम भाति ॥૫૨૪॥

સતાર્થ :- एकस्मिन् दिने चन्द्रयशाः मंगसि व्यवपत् सर्वैः गुणैः इव पुत्रिका दमयन्ती इव मम भाति ॥૫૨૪॥

ગુજરાતી :- ૫છી એક દિવસ ચંદ્રયશા બન્યાં વિચારવા લાગી કે, કાળજી ગુણો જેવાં આ ગુન્ની બને તો દમયન્તી જેવી લાગે છે.
॥૫૨૪॥

હિન્દી :- फिर एक दिन चद्रयशा मन में सोचने लगी कि, “सभी गुणोसे यह पुत्री तो मुझे दमयन्ती जैसी लग रही है” ॥૫૨૪॥

મરાઠી :- नंतर एक दिवस चद्रयशा मनात विचार कर लागली, “सर्व गुणानी तर ही मुलगी मला दमयतीप्रमाणे वाटते आहे” ॥५२४॥

English :- Then one day the queen thought that this daughter through her qualities seems to be Damyanti in all ways

पृष्टा देव्याय कासि त्वं, भैरवोचद्वणिकसुता ॥

पत्या त्यक्ता महारण्ये, मातः सैषास्म्यपुण्यका ॥५२२॥

अन्वय :- अथ देव्या पृष्टा त्वं कासि? भैमी अबोचत्-हे मातः सा एषा अपुण्यका महारण्ये पत्या त्यक्ता वणिकसुता अस्मि ॥५२२॥

विवरणम् :- अथ देव्या चन्द्रयशसा पृष्टा त्व का असि? भीमस्य अपत्य स्त्री भैमी दमयन्ती अबोचत्-हे मातः सा एषा न विषयं पुण्य यस्याः सा अपुण्यका पुण्यरहिता महत्त्व तद् अरण्य च महारण्यं तस्मिन् महारण्ये पत्या त्यक्ता मुक्ता वणिजः सुता वणिकसुता अस्मि ॥५२२॥

सरलार्थ :- अथ देव्या पृष्टा त्व का असि? दमयन्ती अबत्-हे मात । सा एषा पुण्यरहिता महारण्ये पत्या त्यक्ता वणिज तनया अस्मि ॥५२२॥

शुश्रूषाती :- भयं ते शृणुमि ते शृणुमि भूयः ३ “तु शृणु छ?” त्परे दमयन्तीभ्यः श्रुत्वा, श्रुं श्रुत्वा वणिजश्रुती छ, तथा छ भानाच्छ। त्वरथरे भने शृणुमि तच्छ दीधी छ, भने तेधी श्रुं पुण्यरहित यथेवी छुं. ॥५२२॥

हिन्दी :- तव रानीने उससे पूछा कि, “तुम कौन हो?” तब दमयन्तीने कहा कि, मैं एक वणिकपुत्री हूँ और हे माताजी! मेरे पति ने मुझे जंगल में छोड़ दिया है। इसलिए मैं पुण्यरहित हूँ ॥५२२॥

मराठी :- जेव्हा राणीने तिला विचारले की, “तू, कोण आहेस?” तेव्हा दमयन्ती म्हणाली, “हे माते! मी पत्नीने महारण्यात सोडून दिलेली एक अभागिनी वाण्याची मुलगी आहे” ॥५२२॥

English - Then the queen asked her to place her identity Then Damyanti answered that she was a daughter of a grocer and was deserted by her husband in the forest, as she had no wants to vouch for her

ततोमिथः सस्वजाते, राजपत्नीनलप्रिये ॥

अभेदमिव वाञ्छन्त्यौ, मनसोरिव देहयोः ॥५२०॥

अन्य :- ततः मनसो इव देहयोः अभेदम् इव वाञ्छन्त्यौ राजपत्नीनलप्रिये मिथः सस्वजाते ॥५२०॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तरं मनसोः इव देहयोः शरीरयोः न भेदः अभेदः तम् यथा, उभयोः मनसोः अभेदः वर्तते तथा शरीरयोः अभेदम् इव वाञ्छन्त्यौ इच्छन्त्यौ राज्ञः पत्नी राजपत्नी चन्द्रयशाः नलस्य प्रिया नलप्रिया दमयन्ती च राजपत्नी च नलप्रिया च राजपत्नीनलप्रिये मिथः परस्पर सस्वजाते आलितिह्वतुः ॥५२०॥

सरलार्थ :- तदनन्तर मनसोः इव शरीरयोः अभेदम् इव इच्छन्त्यौ चन्द्रयशोदमयन्त्यौ परस्परम् आलितिह्वतुः ॥५२०॥

शुद्धशब्दाः :- पत्नी तेभ्यो भवे (पुत्रपोतानां) भवन्ती ज्ञेय शरीरम् पृथु अन्ते पृथुाने चालो उच्यन्ती उभ तेभ ते शाली तथा नलशब्दादी पत्नी दमयन्ती परस्पर भेदी पृथ्वाः ॥५२०॥

हिन्दी - बाद में उन दोनों ने मन के समान अपने शरीर का भी ऐक्य हो इस इच्छा से एकदूसरे को आलिंगन दिया ॥५२०॥

मराठी :- नंतर त्या दोघीनी मजाप्रमाणे जणू काय शरीरावेढी ऐक्य व्हावे या इच्छेने एकमेकांना भिठी मारली. आलिंगन दिले. ॥५२०॥

English :- Then they both, by not keeping any differences between the bodies as they have kept with their minds, hugged each other with utmost affection

देवी परमपश्यतामादितोऽपि सुतामिव ॥

मनः प्राज्जन्मसम्बन्धे - उप्यभिज्ञ किम् नैहिके ॥५१८॥

अन्वयः :- परम् देवी आदितः अपि तां सुताम् इव अपश्यत् । मनः प्राज्जन्मसम्बन्धे अपि अभिज्ञ वर्तते ऐहिके किम् न? ॥५१८॥

विवरणम् :- परम् किन्तु देवी चन्द्रयशा आदितः प्रथमतः अपि ता दमयन्ती सुताम् तनयाम् इव अपश्यत् अवा लोकयत् । मनः इवय प्राग् च तद् जन्मच प्राज्जन्म । प्राज्जन्मनः सम्बन्धः प्राज्जन्मसम्बन्धः तस्मिन् प्राज्जन्मसम्बन्धे अपि अभिज्ञानाति इत्यभिज्ञ वर्तते । इह भवम् ऐहिक तस्मिन् ऐहिके किम् वक्तव्यम् ॥५१८॥

सरलार्थ - किन्तु देवी चन्द्रयशा प्रथमतः अपि ता दमयन्ती तनयाम् इव अपश्यत् । मज प्रावज्जन्मसम्बन्धे अपि अभिज्ञ वर्तते इह ऐहिके किम् न भवेत्? ॥५१८॥

गुणशाली :- परंतु चंद्रयशा शाश्वती तेजोमयी प्रथमधी ७ पुत्रीनी येहे जेवा लागी, तेथे ते पूर्वजन्मना संबंधभां पाणे न्याये भन साक्षीभूत थाय हे, तो पही आत्मवना संबंधभां ते तेथे साक्षीभूत न थाय? ॥५१८॥

हिन्दी - परतु चंद्रयशा रानी उसको पहली बार मे ही बेटी समान देखने लगी, क्योंकि पूर्व भव के सब्ध के बारे में मन जब साक्षीभूत होता है तो इस भव के सब्ध मे वह साक्षीभूत क्यों न होगा? ॥५१८॥

मराठी - परतु चंद्रयशा राणी तिला पहिल्या पासूनच मुलीप्रमाणे पाहू लागली कारण मज पूर्वजन्मतील सब्धबाबत जाणकार असते तर मज या जन्मतील सब्धबाबत जाणकार का नसेल? ॥५१८॥

English - But queen Chandrayasha began to look at Damyanti as a daughter at first sight only. If one happens to see one of his/her past life, his feelings for him will be according to his relationship of his past life. But Damyanti happens to meet her aunt of this very life, so naturally feelings of love will surely emerge and swell.

सा तु चन्द्रयशा देवी, पुष्पवत्याः सहोदरा ॥
परं धर्मो न जानाति, मम मातृष्वसेति ताम् ॥५३६॥

अन्वय :- सा चन्द्रयशाः तु पुष्पवत्याः सहोदरा अस्ति । परम् इयं मम मातृष्वसा इति ता भैमी न जानाति ॥५३६॥

विवरणम् :- सा चन्द्रयशाः तु पुष्पवत्याः समान उदरं यस्याः सा सहोदरा भगिनी अस्ति । परं किन्तु इयं मम मातुः स्वसा भगिनी मातृष्वसा इति ता भैमस्य अपत्यं स्त्री भैमी दमयन्ती न जानाति न बोधति ॥५३६॥

सरलायं :- सा चन्द्रयशाः तु पुष्पवत्या सहोदरा अस्ति । किन्तु इयं मम मातृष्वसा इति ता दमयन्ती न जानाति ॥५३६॥

गुणशाली :- इवे ते चन्द्रयशा राणी पुष्पवतीनी सगी भडेन धाम् ऐ, परंतु आ भडरी भातली भडेन (भासी) धाम् ऐ, ओभ
दभयंती जालाती नही. ॥५३६॥

हिन्दी :- चन्द्रयशा राणी पुष्पवती की सगी बहन थी, लेकिन यह मेरी माता की बहन (नौसी) है यह दमयन्ती जानती नहीं थी
॥५३६॥

मराठी :- चंद्रयशा राणी पुष्पवतीची सरस्वी बहीण आहे, परंतु ही माझ्या आईची बहीण (मावशी) आहे हे दमयतीला माहित नाही.
॥५३६॥

English :- The queen Chandryasha was the younger sister of Pushpavatu (the mother of Damyanti) But Damyanti did not know that this queen was her maternal aunt and her mother's real sister

ताश्च विस्मयमानास्याः, स्वस्वामिन्यै न्यवेदयन् ॥
देव्येकास्ति बहिर्योषा, नगरस्येव देवता ॥५३॥

विस्मयमानास्याः ताः स्वस्वामिन्यै न्यवेदयन् हे देवि। बहिः नगरस्य देवता इव एका योषा अस्ति ॥५३॥

विस्मयमानानि आस्यानि यासां ताः विस्मयमानास्याः स्मितमुख्यः ताः दास्यः स्वस्य निजस्य स्वामिनी स्वस्वामिनी तस्यै स्वस्वामिन्यै चन्द्रयशसे न्यवेदयन् आवेदयन् हे देवि। बहिः नगरस्य देवता इव एका योषा स्त्री अस्ति ॥५३॥

स्मितमुख्यः दास्यः रक्तवामिन्यै त्ववेदयन् हे देवि। बहिः नगरस्य देवता इव एका स्त्री अस्ति ॥५३॥

अने आश्चर्य पाथतां भुवोवाणी भेवी ते दासीभ्योभे पोतानी स्वाभिनी भेवी ते शशीने गणुभ्युं ३ “हे देवी! भो नगरनी देवी न होय। भेवी भेइ स्त्री भडार भेठवी छे.” ॥५३॥

और विस्मित होकर देखती उन दासियोने अपनी स्वामिनी राणी को कहा कि, “हे देवी! मानो नगर की देवी ही ऐसी एक स्त्री बाहर बैठी है” ॥५३॥

विस्मयवतुवत मुख असलेल्या त्या दासीनी आपली रवामिनी असलेल्या राणीला सांगितले की, “हे देवी! नगराच्या बाहेर जणू काय देवताच अशी एक स्त्री बसली आहे” ॥५३॥

And the chambermaids kept on staring at Damyanti in astonishment and amazement and went and told their queen that they had seen a beautiful lady who seemed to be a Goddess of the city

परमेष्ठिमहामन्त्रं, सापठत् त्रिस्ततः क्षणात् ॥

तद्वद्विनिर्णयौ गोधा - मुखतो मोचकादिव ॥५१०॥

अन्यय :- तत. सा क्षणात् त्रिः परमेष्ठिमहामन्त्रम् अपठत् । मोचकात् इव तद्वद्विः गोधामुखात् निर्वयो ॥५१०॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तरं सा दमयन्ती क्षणात् क्षणमात्रात् त्रिः त्रिवार महान् चासौ मन्त्रश्च महामन्त्रः । परमेष्ठिना महामन्त्रं त परमेष्ठिमहामन्त्रम् अपठत् पपाठ अपाठीत् । मोचयति इति मोचकः तस्मात् मोचकात् इव तस्याः अद्विधिः पाद. तद्वद्विः गोधायाः मुख गोधामुख तस्मात् गोधामुखतः निर्वयो निरञ्छत् ॥५१०॥

सरत्तार्थ - तदन्तरं सा दमयन्ती क्षणात् त्रि परमेष्ठिमहामन्त्रम् अपठत् । तैव मोचकात् इव तद्पाद गोधामुखत निरन्तरत् ॥५१०॥

गुणशती :- ते ७४ क्षणे तेष्टुष्टे पञ्चपरमेष्ठिना नक्षत्ररूप भुवभन्त्रो त्रिष्टुष्ट पञ्चत पाठ कथो, ३ तस्त भगवन्ता सुभभांष्टी तेष्टुष्टीनो पञ्च नीकणी ग्रथे. ॥५१०॥

हिन्दी - उसी पल उसने पचपरमेष्ठि के नमस्काररूप महामन्त्रका तीन बार पठन किया, वैसे ही उसका पाँच मगरमच्छ के मुख से निकल गया ॥५१०॥

मराठी :- त्याच क्षणी तिने पचपरमेष्ठी जमरकाररूप महामन्त्राचे तीन वेळा स्मरण केले तिंतक्यात तिचा पाद मोजाप्रमाणे मगरीत्या तोंडावून निघाला ॥५१०॥

English - At once she repeated the sacred Navkar mantra thrice and lo! her leg just came out of its snout

वैदर्भी च पुरोपान्तवाप्यां तृष्णातुराविशत् ॥

पौरीभिर्जलदेवीव, वीक्ष्यमाणा स्वस्मियम् ॥५०८॥

अन्वय :- पौरीभिः सविस्मयं जलदेवी इव वीक्ष्यमाणा तृष्णातुरा वैदर्भी पुरोपान्तवाप्याम् आविशत् ॥५०८॥

विवरणम् :- पुरे भवाः पौराः पौराणा स्त्रियः पौर्यः । पौरीभिः विस्मयेन आश्चर्येण सह यथा स्यात् तथा सविस्मय जलस्य देवी जलदेवी इव वीक्ष्यमाणा अवलोक्यमाना तृष्ण्या आतुरा तृष्णातुरा तृषिता वैदर्भी दमयन्ती वाप्याम् आविशत् प्राविशत् ॥५०८॥

सरत्कार्य :- पौरीभिः सविस्मयं जलदेवी इव अवलोक्यमाना तृष्णातुरा दमयन्ती वाप्या प्राविशत् ॥५०८॥

गुजरानी :- धृष्टी ते नगरनी स्त्रीभ्यो आश्चर्यधी जलदेवीसमान दमयन्तीने जेवा लाणी, अने दमयन्ती तृष्णातुर यवाधी नगरनी भासे रहेदी अेड वापरीभां (जलपान भांडे) जेई. ॥५०८॥

हिन्दी - फिर नगर की स्त्रियाँ आश्चर्य से जलदेवी समान दिखती हुई दमयती को देखने लगी और दमयन्ती तृष्णातुर होने से नगर के समीप एक छोटे तालाब में जलपान के लिये पहुची ॥५०८॥

मराठी :- नंतर नगरातील स्त्रिया आश्चर्याने जिता जलदेवीप्रमाणे पाहात आहेत. अशी तहानलेली दमयती नगराजवळ असलेल्या एका विहिरीजवळ पाणी पिण्याकरिता दाबत झाली ॥५०८॥

English :- The woman of the village were astonished to see the beauty and glamour of Darnyanti who seemed like the Goddess of aqua when she had gone to drink some water from the well near the city as her throat was parched due to exhaustion

ततः सोऽपि तथावस्थ, इव तद्वदुःखसङ्क्रमात् ॥

भैमीमुवाच मा शोची - नर्भुक्त कर्म याति यत् ॥५०६॥

अन्वय :- ततः सः अपि तद्वदुःखसङ्क्रमात् तथावस्थः इव भैमीम् अवाच-मा शोचीः । यत् अभुक्तं कर्म न याति ॥५०६॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तर सः वणिक अपि तस्याः दमयन्त्यादुःखानि तद्वदुःखानि । तद्वदुःखाना सङ्क्रमः तस्यात् तद्वदुःखसङ्क्रमात् इव तथा तादृशी अवस्था यस्य सः तथावस्थः दुःखाकुलः । भीमस्य अपत्य स्त्री भैमी दमयन्ती ता भैमी दमयन्तीम् उवाच अवोचत् । मा शोचीः शोक मा कुरु । यत् न भुक्तम् अभुक्तं कर्म भोग विना कर्म न गच्छति न याति ॥५०६॥

सरलार्थ :- तदनन्तर स. वणिक अपि तद्वदुःखसङ्क्रमात् इव तथावस्थः दुःखावस्थः दमयन्तीम् अवदत् शोक मा कुरु । भोग विना कर्म न जश्नयति ॥५०६॥

शुश्रूषाढी :- पृथी ते वणिक् पृथु, आहो तेऽपीना दुःखना संक्रभृणधी तेऽपुं ७ दुःख अनुभवतो दमयन्तीने भवेय। आ०५०३, तुं करा पृथु शोच न कर, इमं इ करुं इमं ओजव्य। विना दूर धनुं नधी. ॥५०६॥

हिन्दी - फिर वणिक भी उसके दुःख के सक्रमण से दुःखी होकर दमयती से कहने लगा, तुम बिलकुल शोक मत करो, क्योंकि किये हुए कर्म भोगे बिना (सह बिना) उसका नाश नहीं होता । ॥५०६॥

मराठी :- नंतर तो वाणी तिच्या दुःखाच्या सक्रमणाचे दुःखी होऊन दमयतीला म्हणाला, "तू मुखा शोक कर नकोस, कारण केलेल्या कर्मांला भोगल्याशिवाय ते दूर होत नाही " ॥५०६॥

English :- The trader after having heard the story of Damyanti felt sorry for her and told her not to moan about it as a man has to bear up the difficulties of life until and unless, he bears up his fate and faces destiny

धनदेवस्तु तद्वृत्तं, यथाश्रीचीत्तदाननात् ॥

तथाख्यातिस्म निःशेषं, तस्य बाष्पप्लुतेक्षणः ॥५०४॥

अन्वय :- धनदेवः तद्वृत्तं तदाननात् यथा अश्रीचीत् तथा बाष्पप्लुतेक्षणः निःशेषं तस्य आख्याति स्म ॥५०४॥

विवरणम् :- धनदेवः सार्धशः तस्याः दमयन्त्याः वृत्तं तद्वृत्तं तद्वृत्तकथनक तस्याः दमयन्त्या आननात् मुखत् यथा अश्रीचीत् अशृणोत् तथा बाष्पैः अश्रुभिः प्लुते व्याप्तं बाष्पप्लुते । बाष्पप्लुते ईक्षणे नयने यस्य सः बाष्पप्लुतेक्षणः अश्रुभिः व्याप्तनयनः निर्गतः शेषः यस्मिन् कर्मणि यथा स्यात् तथा निशेषम् अखिलं तस्य वणिजः तस्मै वणिजे आख्याति स्म कथयति स्म ॥५०४॥

सरलार्थ :- धनदेवः तद्वृत्तं दमयन्त्याः मुखत् यथा अशृणोत् तथा अश्रुभिः व्याप्तनयनः अखिलं तस्मै वणिजे कथयति स्म ॥५०४॥

गुणशरी :- पण्डी धनदेव सार्धपाडे ते दमयन्तीनां मुख्या लोचुं तेगुणीं वृत्तानि सांभण्युं उतुं, तेवुं सधण्युं सांभोभां सांभुं छापीने ते वणिज ने उडी सांभण्युं. ॥५०४॥

हिन्दी :- फिर धनदेव सार्धवाह ने उस दमयन्ती के मुख से उसका पूरा वृत्तांत जैसा सुना था वैसा अश्रुपूर्ण नेत्रों से वणिज को कह सुनाया ॥५०४॥

मराठी :- नंतर धनदेव सार्धवाहाने त्या दमयन्तीच्या मुखवातून तिचा वृत्तांत जसा ऐकला होता तसा सर्व वृत्तान्त अश्रुपूर्ण नेत्रांनी वाण्याला सांगितला ॥५०४॥

English - Then the chief Dhandev told the whole biography to the co-camper just as Damyanti had told him with tears in his eyes

ततः प्रभृति भद्रेऽहं, मलिनायेऽतिभक्तिभाक् ॥
पटस्यां प्रतिमां तस्य नित्यमाराधयाम्यतः ॥५०२॥

अन्वय :- हे भद्रे । ततः प्रभृति मलिनाये अतिभक्तिभाक् अहं तस्य पटस्या प्रतिमां नित्यम् आराधयामि ॥५०२॥

विवरणम् :- हे भद्रे । हे कल्याणि । ततः प्रभृति तस्मात् समयाद् आरभ्य मलिनाये अतिशयेन भक्तिः अतिभक्ति भजति इति अतिभक्तिभाक् अहं तस्य मलिनाथस्य पटे तिष्ठति इति पटस्या ता पटस्या प्रतिमां विम्ब नित्यम् अहर्निशम् आराधयामि ॥५०२॥

सरलार्थ :- हे कल्याणि। तव. प्रभृति मलिनाये अतिभक्तिभाक् अहं पटस्या तस्य प्रतिमां नित्यमाराधयामि ॥५०२॥

शुद्धशाली अर्थ :- हे भद्रे । त्वाराधी श्रीमल्लिनाथ प्रभु प्रत्ये अन्तर्गत अङ्गितवन्त अनी पाटल। पर राप्तेवी तेभनी अ। प्रतिभातुं हुं
उपेक्षां आराधनं कुरुं हुं. ॥५०२॥

हिन्दी :- हे भद्रे । तब से मैं श्री मल्लिनाथ प्रभु के प्रति अत्यन्त भक्तिवत् हो कर पाट पर रखी इस मूर्ति की हमेशा आराधना करता हूँ ॥५०२॥

पराठी :- हे भद्रे। तेव्हापासून मी श्रीमल्लिनाथ प्रभूच्या प्रति अत्यन्त भक्तिवत् होऊन पाटावर ठेवलेल्या त्याच्या प्रतिमेची नेहमी आराधना करता ॥५०२॥

English - So he says that from that day onwards he made himself turn wholly towards religion and began venerating towards Lord Mallanath with utmost devotion.

अप्राक्ष मे कदा सिद्धिः, स ज्ञात्वोचे दिवश्च्युतः ॥
भूत्वा प्रसन्नचन्द्रस्त्य, मिथिलायां नृपस्ततः ॥५००॥

अन्वय :- अहम् अप्राक्ष-मे सिद्धिः कदाभविता सः ज्ञात्वा ऊचे । दिवः च्युतः त्व मिथिलाया प्रसन्नचन्द्र नृपः भूत्वा ॥५००॥

विवरणम् :- अहम् अप्राक्षम् अपृच्छम्- मे मम सिद्धिः मोक्षः कदा कस्मिन् समये भविष्यति? सः ज्ञानेन ज्ञात्वा अवबुध्य ऊचे अवोचत्-
दिवः स्वर्गात् च्युतः त्व ततः तदनन्तर मिथिलाया नगयां प्रसन्नचन्द्र ब्रून् पाति इति नृपः भूत्वा ॥५००॥

सरलार्थ - अहम् अपृच्छम् मम मोक्षः कदा भविष्यति। स अवबुध्य अवोचत्-रवर्गात् च्युत त्व मिथिलाया नगयां प्रसन्नचन्द्र नृपः
भूत्वा ॥५००॥

गुणशाली :- पृथी मे ते मुनिशठने पूछ्युं के भारी भुक्ति अरि धरो? त्यरि तेभ्यो ज्ञानधी आशीने कहुं के, स्वर्गभांषी अवीने, तमे
मिथिला नगरीमां प्रसन्नचन्द्र नाम के राजा बनोगे ॥५००॥

हिन्दी - फिर मैने मुनिराजा से पूछा कि, मेरा मोक्ष कब होगा? तब उन्होंने ज्ञान द्वारा जानकर कहा कि, स्वर्ग मे से च्युत होकर तुम
मिथिला नगरी मे प्रसन्नचन्द्र नाम के राजा बनोगे ॥५००॥

मराठी - मग मी मुनिराजांना विचारले की, माझा मोक्ष केव्हा होईल? तेव्हा त्यांनी ज्ञानाने जाणून सांगितले की, तू रवर्गातून
च्युत होऊन तुम्ही मिथिला नगरीत प्रसन्नचन्द्र नावाचे राजा व्हाल ॥५००॥

English - He then asked the monk as to when will he get deliverance. At this the monk answered that when
he dies he will go to the Eden (Devlok) and when he arrives from there he will be incarnated as a
king of Mathila named Prasabachandra and then he shall renounce the world by becoming a
priest then attain supreme knowledge and then attain salvation

इहास्ति नगरी काशी, ख्यातस्तत्रास्यहं वणिकः॥
ज्ञानी तत्रान्यदायासी-द्धर्मगुप्तमहामुनिः ॥४९.८॥

अन्वय :- इह काशी नाम नगरी अस्ति तत्र ख्यात- प्रसिद्ध. अहं वणिक आस्मि । अन्यदा तत्र ज्ञानी धर्मगुप्तमहामुनिः आयासीत् ॥४९.८॥

विवरणम् :- इह अत्र काशी नाम नगरी अस्ति । तत्र तस्या नगर्याम् ख्यातः प्रसिद्ध. अहं वणिक व्यापारी आस्मि । अन्यदा अन्यस्मिन् दिने तत्र तस्मिन् नगरे ज्ञानम् अस्य अस्ति इति ज्ञानी, धर्मगुप्तः महान्वासी मुनिश्च महामुनिः आयासीत् आगच्छत् ॥४९.८॥

सरलार्थ :- इह काशी नगरी अस्ति । तरया नगर्याम् प्रख्यात अहं वणिक अस्मि । अव्यस्मिन् दिने तरया नगर्या ज्ञानी धर्मगुप्तमहामुनिः आगच्छत् ॥४९.८॥

गुजराती :- કાંચી નામની એક નગરી છે, અને તે નગરીમાં પ્રખ્યાતિ પામેલો હું એક વણિક છું, ત્યાં એક દિવસે ધર્મગુપ્ત નામના જ્ઞાનવંત મહાન મુનિશાળ પધાર્યા હતા. ॥૪૯૮॥

हिन्दी - काशी नामक एक नगरी है और उस नगरी में ख्यातिप्राप्त ऐसा मैं एक बनिया हूँ । वहाँ एक दिन धर्मगुप्त नामक ज्ञानी महान् मुनिराज पधारे थे ॥४९.८॥

मराठी - इथे काची नावाची एक नगरी आहे आणि त्या नगरीत प्रसिद्ध असलेला मी एक वणिक (वाणी) आहे तेथे एके दिवशी धर्मगुप्त नावाचे ज्ञानवान महान् मुनिराज आले ॥४९.८॥

English - There was a city named Kanchi and he was a shop-keeper who had attained fame and wealth.
Once there arrived a brilliant and an eminent monk named Dharmagupte

અથ વન્ધિતદેવેન્દ્રં, કૃતોચિત્યક્રિયં ચ તમ્ ।
 ધૈન્યપુચ્છન્મહાસત્વ, કસ્તીર્થશસ્ત્વનાચ્ચતે ॥૪૬૬॥

અન્ય :- અથ વન્ધિતદેવેન્દ્રં કૃતોચિત્યક્રિય ત થૈમી અપુચ્છત્-હે મહાસત્વ। ત્વયા કઃ તીર્થશઃ અચ્યતે ॥૪૬૬॥

વિવરણમ્ :- અથ દેવાનામ્ ઇન્દ્રઃ દેવેન્દ્રઃ । વન્ધિતઃ દેવેન્દ્રઃ કિનેશ્વરઃ યેન સઃ વન્ધિતદેવેન્દ્રં તં, વન્ધિતદેવેન્દ્ર વન્ધિતાગિનેશ્વરં, યચિતસ્ય

ભાવઃ ઔચિત્યં ઔચિત્યસ્ય ક્રિયા ઔચિત્યક્રિયાઃ કૃતાઃ ઔચિત્યક્રિયા. યેન સઃ, તં કૃતોચિત્યક્રિય વિહિતોચિતક્રિય ચ તં વળિજ થીમસ્ય અપત્યં સ્ત્રી થૈમી દમયન્તી અપુચ્છત્ પ્રપ્ચ્છ હે મહત્ સત્ત્વં યસ્ય સઃ મહાસત્ત્વઃ તત્સન્ધુચ્ચો હે મહાસત્ત્વયા ત્વયા કઃ તીર્થસ્ય ઈશઃ તીર્થેશઃ તીર્થકરઃ અચ્યતે પૂજ્યતે ॥૪૬૬॥

મરતાર્થ :- અથ દેવેન્દ્ર જિનેન્દ્ર વન્ધિતવન્તમ્ યચિતક્રિયા કૃતવન્ત વ ત, વળિજ દમયન્તી અપુચ્છત્ હે મહાસત્ત્વ। ત્વયા ક તીર્થેશ. પૂજ્યતે ॥૪૬૬॥

ગુજરાતી :- દેવોના પાણ દેવને (તીર્થકરને) જોણે વંદન કર્યા છે, તથા ઉચિત ધર્મક્રિયા જોણે કરેલી છે, એવા ને પુરુષને દમયંતીએ પૂછ્યું કે, હે મહાપરક્રમી પુરુષ! આ આ તીર્થકરની તમો પૂજા કરો છો? ॥૪૬૬॥

હિન્દી - ફિર પ્રણામ કિયા હૈ, દેવો કે થી દેવ કો (તીર્થકર કો) જિસને ઓર યચિત ધર્મક્રિયા જિસને કી હૈ એસે उस पुरुष को दमयन्तीने पूछा कि, हे महापराक्रमी पुरुष! कौन से तीर्थकर की तुम पूजा कर रहे हो? ॥४६६॥

મરાઠી :- તાર દેવાયિદેવ જિનેન્દ્રાલા વન્દન કરતજ યચિત ધર્મક્રિયા પૂર્ણ કેલેત્યા ત્યા વાળાલા દમયતી મળાલી - હે મહાસત્ત્વા। ત્ કોળત્યા તીર્થકરનાવી પૂજા કરીત આહેસ? ॥૪૬૬॥

English - Then Damyanti bowed down to the man and addressing him as a courageous man who had done the religious austres asked him as to which Turthankar who is the God of Gods is he bowing at?

माभूत्पुण्यान्तरायोऽस्येत्यासिषातामुभावपि ।

अनुमोदनया तस्या-र्जयन्तौ पुण्यमदभुतम् ॥४९४॥

अन्वयः :- अस्य पुण्यान्तरायः मा भूत् इति तस्याः अनुमोदनया अद्भुत पुण्य अर्जयन्तौ उभौ अपि आसिषाताम् ॥४९४॥

विवरणम् :- अस्य पुण्यस्य धर्मस्य अन्तरायः पुण्यान्तरायः मा भूत् मा भवतु इति एवं विचार्य तस्याः चैत्यवन्वनाया अनुमोदनया प्रशंसया अद्भुतम् अलौकिक पुण्य धर्म अर्जयन्तौ उपाजयन्तौ प्राप्नुवन्तौ उभौ धनदेवदमयन्त्यौ अपि आसिषाताम् उपाविशताम् ॥४९४॥

सारार्थः :- अस्य पुण्यस्य अवतरायः मा भवतु एव विचार्य तस्याः चैत्यवन्दनायाः अनुमोदनया अद्भुत पुण्य उपातिर्तवन्ती सार्धवाद्दमयन्त्यौ अपि तत्र उपाविशताम् ॥४९४॥

गुणशाली :- आ पण्डितना धर्मधर्मभां अन्तराय न भवो ज्येष्ठे, ज्येष्ठ विद्यापी तेभ्यो भन्ते (ते सार्धवाड् भन्ते दभ्यन्ती) तेना अभुभोदनाली आश्चर्यकारक पुण्येने उपार्जनं कर्त्तुं न्यां वेडा. ॥४९४॥

हिन्दी :- इस पणिक के धर्मकार्य मे बाधा न हो ऐसा साचकर वह दोनो (सार्धवाह और दमयन्ती) उसके अनुमोदन से आश्चर्यकारक पुण्यउपार्जन करते हुए वहाँ बैठे । (अच्छा कार्य करते वहाँ बैठे) ॥४९४॥

मराठी :- या वाण्याच्या धर्मकार्यात विषय येऊ नये असा विचार करून ते दोघे (सार्धवाह आणि दमयती) त्याचे अनुमोदन करून आश्चर्यकारक पुण्यउपार्जन करीत तेथे बसले ॥४९४॥

English :- In order that the man is not disturbed during his prayer, they decided to sit down till he has finished They sat down with feelings of appreciation and mentable pleasure

श्रद्धालुर्धनदेवोऽपि, तत्र भैम्या सहानमत् ॥

गुरुवाक्यमिवाल्ङ्घ्यं, तद्वचो बहु मानयन् ॥४९२॥

अन्वय :- श्रद्धालुः धनदेवः अपि गुरुवाक्यम् इव अलङ्घ्य तद्वचः बहु मानयन् भैम्या सह तत्र अगमत् ॥४९२॥

विवरणम् :- श्रद्धा अस्य अस्ति इति श्रद्धालु श्रद्धायुक्तः धनदेवः सार्धवाहः अपि गुरोः वाक्यं वचनं गुरुवाक्यम् इव न लङ्घयम् अलङ्घ्यं तस्याः दमयन्त्याः वचः वचनं तद्वचः बहु मानयन् भीमस्य अपत्यं स्त्री भैमी दमयन्ती तथा भैम्या दमयन्त्या सह तत्र अगमत् अगच्छत् ॥४९२॥

सरलार्थ :- श्रद्धालु धनदेव सार्धवाह अपि गुरुवचनम् इव अलङ्घ्य तस्या दमयन्त्या वचनं बहुमानयन् दमयन्त्या सह तत्र अगमत् ॥४९२॥

गुणशती :- पछी श्रद्धायुगो ते धनदेव सार्धवाह पणु गुडुमडाराजन्ना वयन्नी येहे तेणीन्ना वयन्नुं सन्भान् इरतो दभयंतीन्ना साधे न्नां गयो. ॥४९२॥

हिन्दी - फिर श्रद्धवान् वह धनदेव - सार्धवाह भी गुरुमहाराज के वचन के समान अलङ्घ्य ऐसे उसके वचन का सन्मान करता हुआ दमयन्ती के साथ वहाँ गया ॥४९२॥

मराठी :- नंतर श्रद्धावान् तो धनदेव सार्धवाहपण गुरुमहाराजाच्या वचनाप्रमाणे न ओलाढयालावक अशा तिच्या वचनाचा सन्मान करीत दमयती सोबत तेथे गेला ॥४९२॥

English :- Then this chef Dhandev who had great faith and fealty took Damyanti to him by respecting her words. Just as one cannot displease a monk, in the same way the chef couldn't go against the words of Damyanti

तत्र स्थित्वा सुखं भैमी, प्रसुप्ता विधिवन्निशि ॥
परमेष्ठिमहामन्त्रं । पठन्त कञ्चनाशृणोत् ॥४९०॥

अन्वय :- तत्र भैमी सुख स्थित्वा निशि प्रसुप्ता विधिवत् परमेष्ठिमहामन्त्रं पठन्त कञ्चन अशृणोत् ॥४९०॥

विवरणम् :- तत्र तस्मिन् सार्धं भीमस्य अपत्य स्त्री भैमी दमयन्ती सुख स्थित्वा निशि रात्रौ प्रसुप्ता विधिवत् यथाविधि परमेष्ठिनामर्हदादीना महान् चासौ मन्त्रश्च महामन्त्रः त महामन्त्र परमेष्ठिमहामन्त्र नमस्कारमहामन्त्र पठन्त भणन्त कञ्चन अशृणोत शुश्रावा ॥४९०॥

सरत्तार्ध - तस्मिन् सार्धं दमवती सुख स्थित्वा रात्रौ प्रसुप्ता विधिवत् परमेष्ठिमहामन्त्र पठन्त कञ्चन अशृणोत् ॥४९०॥

गुणशती :- त्सीं सुभेदी रक्षीने दमयन्ती रात्रिभ्ये विधिपूर्वकं श्रुतेषी छे, शेषाभां पञ्चपरमेष्ठिना भडाभन्त्रनो पठे इत्येव श्रुतेः भण्यमाने तेषीभ्ये सांख्ये ॥४८०॥

हिन्दी - वहाँ दमयती रात को विधिपूर्वक सुखरूप सोई है, तभी पञ्चपरमेष्ठि महामन्त्र का पाठ करते हुए किसी आदमी को उसने सुना ॥४९०॥

मराठी - तेथे सुखाने राहून दमयती रात्री विधिपूर्वक झोपली इतक्यात कोणीतरी मनुष्य पचपरमेष्ठी महामन्त्राचा पाठ करीत होता तो तिने ऐकला ॥४९०॥

English - Then Danyanti lied down to rest with utmost bliss, when she suddenly heard a man saying the sacred Navkar Mantra with great devotion and veneration

करण्डान्तविनिःक्षिप्तपुष्पवत्त्वां प्रयत्नतः ॥
सुखेनैवाचलपुरे, नेष्याप्यमलमानसे ॥४८८॥

अन्वय :- हे अमलमानसे ! करण्डान्तःविनिःक्षिप्तपुष्पवत् त्वा प्रयत्नतः सुखेन एव अचलपुरे नेष्यामि ॥४८८॥

विवरणम् :- न विद्यते मलः यस्य तद् अमल, अमल मानस यस्याः सा अमलमानसा तत् सबुद्धौ हे अमलमानसे! करण्डस्य अन्तःकरण्डान्तः विनिःक्षिप्त च तत् पुष्प च विनिःक्षिप्तपुष्पम् इव त्वा प्रयत्नतः सुखेन एव अचलपुरे नगरे नेष्यामि ॥४८८॥

सरलार्थ :- हे निर्मलमानसे ! करण्डान्तःविनिःक्षिप्तपुष्पवत् त्वा प्रयत्नतः सुखेन एव अचलपुरे नेष्यामि ॥४८८॥

गुणरानी :- हे निर्मल हृदयवाणी युत्री! इरीष्यामी अंतरे शब्देनां पुष्पानी येते तेने धरणी ७ संभाषणपूर्वकं तुं अभीष्टी आयस्यपुर नाभना नगरभां सुभेष्टी लई जाईश्व. ॥४८८॥

हिन्दी :- हे निर्मल हृदयवाली पुरी! टोकरी के अंदर रखे हुये पुष्प के समान तुझे सभाल के मैं यहाँ से अचलपुर नामक नगर में सुख समाधान से ले जाऊंगा ॥४८८॥

मराठी :- हे निर्मल मन असलेल्या मुली करड्यात ठेवलेल्या फुलाप्रमाणे मी तुला चावत्याप्रकारे साभाळून अचलपुर गावाच्या नगरात सुखासमाधानाचे घेऊन जाईन ॥४८८॥

English - The chef addressing her as a soft-hearted and an invaluable daughter said to her, that he will take care of her just as one takes care of the flowers kept in the basket and will take her to a city named Achalpur

भैम्यवादीकहं भद्रा वणिक्पुत्री पितुर्गृहि॥

प्रस्थिता निशि निद्राणा, त्यक्ता भर्ता च कानने ॥४८६॥

अन्वय :- भैमी अवातीत् भद्रा अह वणिक्पुत्री भर्तासह पितुः गृहे प्रस्थिता निशि निद्राणा भर्ता त्यक्ता ॥४८६॥

विवरणम् :- भीमस्य अपत्य स्त्री भैमी दमयन्ती अवातीत् अवदत् हे भद्र । अह वणिजः पुत्री तनया वणिक्पुत्री भर्ता पत्या सह पितुः जनकस्य गृहे प्रस्थिता निर्गता । निशि रात्र्या निद्राणा निद्राधीना भर्ता त्यक्ता ॥४८६॥

सरलार्थ :- दम्पवती अवदत्-हे भद्र । अह वणिज तनया पत्या सह जनकस्य गृहे निर्गता रात्र्या निद्राणा पत्या त्यक्ता ॥४८६॥

गुञ्जली :- त्पोरे दमयन्तीये इत्युंके, हे भद्रा ! तुं वाणिजन्ती पुत्री छुं, अने धिमाने घेर छनी त्यांथी अर्त्तारन्ती साधे ज्वली छनी, परंतु शते वनमां निद्राधीन देख मुझे मेरे पति छोड़कर चले गये है ॥४८६॥

हिन्दी - तब दमयती कहती है कि, हे भद्रा ! मैं बानिये की पुत्री हूँ और पिता के घर थी, वहाँ से मेरे पति के साथ जा रही थी, लेकिन रात में वन में निद्राधीन देख मुझे मेरे पति छोड़कर चले गये है ॥४८६॥

मराठी :- तेव्हा दम्पवती म्हणाली- हे भद्र । मी वाण्याची मुलगी आहे, मी वडिलांच्या घरी होते तेव्हा मी पती बरोबर जात होते. रस्त्यात रात्री मी झोपली असता माझ्या पतीने माझा त्याग केला माझे पती मला सोडून गेले ॥४८६॥

English :- She replied that she was a daughter of a shop-keeper and was at her parent's place when her husband came and took her But when they reached this jungle and when it was dark, they decided to rest When she was in deep slumber her husband deserted her

वयं तु चारिमावाय, यास्यामः सार्धमुत्सुकाः ॥
तत्रैषि चेतदानच्छ, तिष्ठेरिष्टे पुरे कचिन् ॥१८४॥

अन्वय :- उत्सुकाः वयं तु चारिम् आवाय यास्यामः। तत्र एषि चेत् तद् आगच्छ। कचिन् इष्टे पुरे तिष्ठे ॥१८४॥

विवरणम् :- उत्सुकाः वयं तु चारि तृणसमूहं तृणपुत्रम् आवाय गृहीत्वा सार्धं यास्यामः। तत्र तस्मिन् सार्धं ऐषि आगच्छसि चेत् तद् आगच्छ। कचिन् इष्टे अभिलषिते पुरे नगरे तिष्ठे ॥१८४॥

सरलार्थ :- उत्सुका. वयं तु तृणपुत्रं गृहीत्वा सार्धं यास्यामः। तस्मिन् सार्धं आगच्छसि चेत् तद् आगच्छ। कचिन् अनुकूले नगरे तिष्ठे ॥१८४॥

गुजराती :- अभो तो आ (धासतो) थारो वरुने उतावणथी अभारा सार्धभां जडये छीये, जे तीरे अभारा सार्धभां आवणुं छीये तो थाल अने तने जेमे ते झेडं थण नगरभां तुं रहेजे! ॥१८४॥

हिन्दी :- हम तो यह (घास का) चारा लेकर जल्दी से हमारे सार्ध में जा रहे हैं, अगर तुम्हें हमारे सार्ध में आना हो तो चलो, और तुम्हें अच्छा लगे ऐसे किसी भी नगर में तुम रहो! ॥१८४॥

मराठी :- आम्ही तर हा गावताचा भाग, घेऊन सार्धात जात आहोत, जर तुला आमच्या सार्धात वायावे असेल तर चल. तेथे तुला इष्ट वाटेत अशा नगरात व्हाता ॥१८४॥

English :- They said that they had come there to collect grass as fodder for cattle. And they will be leaving soon. If she wishes to accompany them she can choose her own town to live in

सोचे सार्धच्युता मर्त्या, सञ्चरन्त्यस्मि कानने ॥
तत्तापसपुराध्वानं, मम दर्शयताध्वगाः ॥४८२॥

अन्वय :- सा ऊचे हे अध्वगाः सार्धच्युता मर्त्या अहं कानने सञ्चरन्ती अस्मि तत् तापसपुराध्वान मम दर्शयत ॥४८२॥

विवरणम् :- सा दमयन्ती ऊचे अवदत् अध्वना गच्छन्तीति हे अध्वगा. पात्न्याः । सार्धात् च्युता भ्रष्टा सार्धच्युता मर्त्या मानुषी अहं कानने विपिने सञ्चरन्ती भ्रमन्ती अस्मि । तत् तस्मात् तापसपुरस्य अध्वान मार्गं तापसपुराध्वान मम दर्शयत ॥४८२॥

सरलार्थ - दमयन्ती अवदत् हे अध्वगा । सार्धच्युता मानुषी अहं कानने सञ्चरामि तत् तापसपुरमार्गं दर्शयत ॥४८२॥

शुश्रूषणी :- त्वां ते दमयन्तीये क्लृप्ते, हे भुसाक्षर लोके । सार्धधी विपुटी पेली तुं भा अरुणभां लटभ्यां कुरुं छुं, भाटे तमो भने तापसपुरन्तो मार्गं देय्योऽऽ ? ॥४८२॥

हिन्दी - तब उस दमयन्तीने कहा कि हे । मुझाफिर लोगो । सार्ध से बिछड़ी हुई मैं इस जंगल में भटक रही हूँ, इसलिये आप मुझे तापसपुर का मार्ग बताओ ॥४८२॥

मराठी - तेव्हा त्या दमयन्तीने म्हटले की, हे । वाटसरु लोक हो। सार्धान्वन भ्रष्ट (अलग) झालेली मी एक स्त्री या अरण्यात भटकत आहे म्हणून तुम्ही मला तापसपुराचा मार्ग दाखवा ॥४८२॥

English - Then the weary Danyanti said to the travellers that, she was a lost member of an encampment who is wondering about in this forest and she appeals to them to tell her the way to Tapaspur and to her camp

भूयोऽपि भीमभूर्यान्ती, वनलक्ष्मीरिवाङ्गिनी ॥
परिश्रमादुपाविशदधो न्यग्रोधपादपम् ॥४८०॥

अन्वय :- अङ्गिनी वनलक्ष्मी. इव भीमभूः भूयः अपि यान्ती परिश्रमात् न्यग्रोधपादपम् अधः उपाविशत् ॥४८०॥

विवरणम् :- अङ्गय् अस्याः अस्ति इति अङ्गिनी शरीरिणी मूर्तिमती वनस्य लक्ष्मीः वनलक्ष्मी. इध, भीमात् भवार्त इति भीमभूः दमयन्ती भूयः पुनरपि यान्ती गच्छन्ती परिश्रमात् पादैः पिबति इति पादपः । न्यग्रोधस्य पादपः न्यग्रोधपादपः त न्यग्रोधपादपम् अधः नीचैः उपाविशत् उपाविशत् ॥४८०॥

सप्तार्ध :- शरीरिणी वनलक्ष्मी. इव दमयन्ती पुनरपि वाटलवती परिश्रमात् ज्वकोपपादपम् अधः उपाविशत् ॥४८०॥

गुञ्जाली :- शृणु देउधारी वननी लक्ष्मी उध तेभ दभयन्ती वणी भाग्य भासती थड बाग्याथी ओड वन्ता वृक्षनी नीये बेठी.
॥४८०॥

हिन्दी - मानो देहधारी वन की लक्ष्मी न हो ऐसी दमयन्ती फिर भी आगे चलती हुई थक जाने से एक बरगद के वृक्ष के नीचे बैठी।
॥४८०॥

मराठी :- जण देहधारी वन-लक्ष्मीच अशी ती दमयन्ती पुन्हा चालता चालता थकल्यामुळे एका वडाच्या झाडाखाली बसली ॥४८०॥
English :- Darnyanti seemed like the incarnate of Goddess Laxmi of the forest as she walked on Then when she was tired and exhausted of walking, she sat down under a banyan tree

इत्थ सा श्रावणां कृत्वा, प्राहरत् पाणिर्ना भुव ॥
उच्चस्थाने जल कृपादिव स्फोटितनालतः ॥ ४७८ ॥

अन्वय :- इत्थ सा श्रावणां कृत्वा पाणिर्ना भुव प्राहरत् स्फोटितनालत कृपात् उच्चस्थाने जलम् आविरभूत् ॥ ४७८ ॥

विवरणम्. - इत्थम् एव सा दमयन्ती श्रावणा कृत्वा श्रावयित्वा पाणिर्णा पादतलेन भुव पृथ्वी प्राहरत् प्रजहार । स्फोटितश्चासौ नालश्च स्फोटितनाल. तस्मात् स्फोटितनालतः कृपात् इव उच्च च तद् स्थान च उच्चस्थान तस्मिन् उच्चस्थाने जल वारि आविरभूत् ॥ ४७८ ॥

सरलार्थ - एव सा दमयन्ती श्रावयित्वा पादतलेन पृथ्वी प्राहरत् । स्फोटितनालतः कृपात् उच्चरधाने जल प्रवाटम् अभवत् ॥ ४७८ ॥

गुणशाली :- भवती शीते (संभलीने) तेषुभी पोताना भजाना तलीभाथी पृथ्वी भर प्रहार कर्यो, ३ तस्त कुपाभाथी नेभ जण उये उछणे, तेभ न्भाथी जण प्रवाट ध्यु. ॥ ४७८ ॥

हिन्दी - इसप्रकार सुनकर उसने अपना पाँव पृथ्वी पर पटक़ा कि, तुरत कुअ मे से जल उचे स्थान तक उछलता है इसीप्रकार (जल वहाँ से) प्रवाट हुआ ॥ ४७८ ॥

मराठी - असे वचन ऐकवून तिने रवत.चा तळपाव पृथ्वीवर आपटला की, लगेच झरे फुटलेल्या विहीरीतून पाणी जसे उच उढावे त्याप्रकारे तेथे पाणी निघाले (प्रवाट झाले)

English - In this way after saying the said words, she stamped the sole of her feet on the ground. Suddenly there was an explosion and water sprang up from that place just as water rises in a well

तत्तस्तां निर्जलां वीक्ष्य, मरुभूमिस्सखीमिव ॥

अतीवोदन्ययाऽशान्ता, तापकलान्ताप्रावीदिवम् ॥४७६॥

अन्य :- ततः तां निर्जलां मरुभूमिस्सखीम् इव वीक्ष्य उदन्यया अतीव अशान्ता तापकलान्ता इदम् अब्रवीत् ॥४७६॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तरं तां नदीं निर्गतं जलं यस्याः सा निर्जला ता निर्जला जलरहिता मरुभूम्याः सखी मरुभूमिस्सखी ता मरुभूमिस्सखीम् इव वीक्ष्य निरीक्ष्य उदन्यया तृषया अतीव न शान्ता अशान्ता, तापेन उन्मथणा कलान्ता खेदिता तापकलान्ता इदम् अब्रवीत् ॥४७६॥

सरलाढ :- तदज्जलरं ता नदीं जलरहिता मरुभूमिस्सखीम् इव वीक्ष्य तृषया अतीव अशान्ता तापकलान्ता इदम् अवदत् ॥४७६॥

भुवशमी :- पृथ्वी मरुभूमिं जेषी ते नदीने जलरहितं ज्येष्ठते, अनिश्चयं तृषादुरं तथा जलशयेली अने तापयमी व्याकुलं यथेही ह्यभक्षंती अभ्यं इडेया धाली इ, ॥४७६॥

हिन्दी :- फिर मरुभूमि की सहेली समान उस नदी को जलरहित देखकर, अत्यंत तृषातुर व घबरायी, और तापसे व्याकुल दमयन्ती कहने लगी कि, ॥४७६॥

मराठी :- जलर जणू मरुभूमीच्या मैत्रिणीप्रमाणे जलरहित कोरक्या ठणठणीत त्या नदीला पाहून तहानेने अत्यंत बेचैन झालेली व उठवावे व्याकुळ झालेली दमयन्ती असे म्हणाली-॥४७६॥

English :- Then she took the dry sandy plain as a friend and her throat was parched due to thirst and was overcome with fright and was exhausted due to the afflicting heat

सतीव्रता पद्मापीयं, ग्रीष्मश्रीरिव दुरस्सहा ॥

इति राक्षस्यदृश्याभूदिन्द्रजालकृतेव सा ॥४७६॥

अन्वय :- सतीव्रता इय ग्रीष्मश्रीः इव पद्मापि दुरस्सहा इति सा राक्षसी इन्द्रजालकृता इव - अदृश्या अभूत् ॥४७६॥

विवरणम् :- सत्याः व्रतम् इव व्रत यस्याः सा सतीव्रता इय दमयन्ती ग्रीष्मस्य श्रीः लक्ष्मीः ग्रीष्मश्रीः ग्रीष्मलक्ष्मीः इव पद्मा चरणेन आपि दुःखेन सह्यते इति दुरस्सहा इति सा राक्षसी इन्द्रस्यजाल इन्द्रजालम् । इन्द्रजालेन कृता इव इन्द्रजालकृता इव न दृश्या अदृश्या अभूत् अभवत् ॥४७६॥

सलार्थ :- सतीव्रता इय वीष्मलक्ष्मी इव चरणेन अपि दुरस्सहा वर्तते इति सा राक्षसी इन्द्रजालकृता इव अदृश्या अभवत् ॥४७६॥

गुणरानी :- सतीव्रतवाणी आ स्तीने ती ग्रीष्मश्रुती पेहे अउवायुं पाण सडन न थई थडे तेवुं छे, दोभ विचारीने ते राक्षसी जगुं ईद्रजालनी बनावट डोय तेभ त्यांधी अदृश्य थई गई ॥४७४॥

हिन्दी - सतीव्रतवाली इस स्त्री को तो ग्रीष्मश्रुत के समान स्पर्श करना भी सहन नहीं हो सकता ऐसा सोचकर वह राक्षसी मानो इन्द्रजाल की बनावट न हो! इसप्रकार वहाँ से अदृश्य हो गई ॥४७६॥

मराठी - सतीव्रत असलेल्या या स्त्रीला वीष्मश्रुतप्रमाणे रपर्श करणेमुळा सहन होत नाही, असा विचार करून ती राक्षसी जणु इन्द्रजाल करून उत्पन्न केल्याप्रमाणे अदृश्य झाली ॥४७६॥

English - The ogress taking this chaste Damayanti as the hot summer season that cannot be touched, dissappeared as though it was an illusion done through witchcraft

वेयोऽहंनस्ति चेन्नित्यं, प्राप्ताव हव मे हवि ॥

ततो राक्षसि नासि त्वं, भ्रश्यतां ते मनोरथैः ॥४७८॥

अन्वय :- यथा प्राप्तादे अहंन् देवः अस्ति तथा मे हवि नित्यम् अहंन्देवः अस्ति चेत् ततः हे राक्षसि! त्वं न असि । ते मनोरथे भ्रश्यताम् ॥४७८॥

विवरणम् :- यथा प्राप्तादे मन्दिरे अहंन् देवः तथा मे मम हवि मनसि नित्यं प्रसिक्खणम् अहंन्देवः अस्ति । ततः हे राक्षसि! त्वं न असि। ते मनोरथैः भ्रश्यतां नश्यताम् ॥४७९॥

संलार्थ :- यथा देवालये अहंन् देवः अस्ति तथा मम मनसि नित्यम् अहंन्देवः अस्ति। ततः तर्हि तव मनोरथे नश्यताम् ॥४८०॥

शुश्रूषामी :- जेभ जिनभंटीरभां, तेभ भाश हटथभां जे उभेथा श्री अरिहंत्तप्रभु वसता छोथ, तो हे राक्षसी ! अही तीरी छान्नी न छो अन्ने तीरी भनोरथो नष्ट थाथो. ॥४८०॥

हिन्दी - जैसे जिनमदिर में, वैसे मेरे हृदय में अगर हमेशा श्री अरिहत्तप्रभु निवास करते हो तो हे राक्षसी ! यहाँ तेरी उपस्थिति न हो और तेरी इच्छा नष्ट हो ॥४८०॥

मराठी :- श्री अरिहत्त भगवान् जिनमदिराप्रमाणे माझ्या हृदयात निवास करीत असतील तर येथे तुझे अस्तित्व नसावे. तुझे मनोरथ नष्ट होवोत. ॥४८०॥

English :- And if the Lord Arihant has placed himself in her heart due to her profuse devotion to him just as it is in the Jain temple then let this ogress dissappear from here and let her desire be ruined

अद्राक्षीद्राक्षसी तां च, तदा यमवधूरिव ॥
अभाणीच्च सुशीलेऽह, भोक्ष्ये त्वां क्षुधिताधुना ॥४६८॥

अन्यः :- तदा यमवधूः इव राक्षसी ता अद्राक्षीत् अभाणीत् च हे सुशीले । अधुना क्षुधिता अह त्वा भोक्ष्ये ॥४६८॥

विवरणम् :- तदा तस्मिन् समये यमस्य वधूः यमवधूः इव राक्षसी ता दमयन्तीम् अद्राक्षीत् अपश्यत् अभाणीत् अवदत् च-हे सुश्रील
यस्याः सा सुशीला तत्सम्बुध्दौ हे सुशीले । अधुना क्षुधा अस्याः सज्जाता इति क्षुधिता अह त्वा भोक्ष्ये खादिव्यामि
॥४६८॥

सरलाय - तदा यमवधूः इव राक्षसी ता दमयन्तीम् अपश्यत् अवदत् च हे सुशीले। अधुना अह क्षुधिता त्वा खादिव्यामि ॥४६८॥

गुणराती :- पण्डी भेवाभां यमराज्जी श्रीशरण्णी भेड (भयंकर) राक्षसीभे तेण्णिने जेड, त्यारे ते राक्षसी तेण्णिने डेव वाणी डे,
क्षुधातुर धयेवी भेवी लुं, हे सुशीले । तडुं डभण्णां लक्षणा डरीश. ॥४६८॥

हिन्दी - फिर वहाँ यमराज की स्त्री जैसी एक (भयकर) राक्षसी ने उसको देखा तब वह राक्षसी उससे कहने लगी कि, क्षुधातुर ऐसी
में हे सुशीले । तेरा अभी भक्षण करूँगी ॥४६८॥

मराठी :- जंतर तेथे यमराजाच्या पत्नीसारख्या एका भयकर राक्षसीने तिला पाहिले, तेव्हा ती राक्षसी तिला म्हणू लागली की,
क्षुधातुर झालेती मी हे सुशीले । तुझे आता भक्षण करीन ॥४६८॥

English - Then suddenly she happened to see an ogress who seemed like a wife of the God of death
(Yama) who was famished and ravenous with hunger, said to Damayanti that she will devour her
up now

પ્રત્યક્ષમ્ પ્રલયત્યુચ્ચ્વેત્યર્થાવધતિ નિષીદતિ ॥૪૬૬॥

પ્રત્યક્ષમ્ પ્રલયત્યુચ્ચ્વેત્યર્થાવધતિ નિષીદતિ ॥૪૬૬॥

અન્યથ :- તતઃ દુઃસ્વપ્નસાધ્યા અર્થો વર્ણિતો સિદ્ધતિ મૂર્છાતિ રોગોર્થિ ઉચ્ચેઃ પ્રલયતિ વિષીદતિ નિષીદતિ ॥૪૬૬॥

વિવરણમ્ :- તતઃ તદનન્તરં દુઃસ્વે સ્વપ્નસાધ્યા અર્થો વર્ણયન્તી યાતિ ગચ્છતિ તિષ્ઠતિ મૂર્છાતિ પ્રાપ્ન્યતિ । રોગિતિ રોગન કરોતિ । ઉચ્ચેઃ પ્રત્યક્ષમ્ કરોતિ પ્રલયતિ । વિષીદતિ શિથલતે નિષીદતિ ઉપવિશતિ ॥૪૬૬॥

સરનાર્થ :- તદનન્તરં દુઃસ્વપ્નસાધ્યા અર્થો દમવતી ગચ્છતિ તિષ્ઠતિ રોગન કરોતિ ઉચ્ચે પ્રત્યક્ષમ્ કરોતિ શિથલતે ઉપવિશતિ ॥૪૬૬॥

ઝુજ્જવાતી :- તેથી ફક્ત દુઃખથી જ દેહદેહીને દશધર્મી (તે અશ્વધર્મી) આવે છે, ઊભી રહે છે, ખૂણ પામે છે, રડે છે, મોટેથી વિલાપ કરે છે, વિલાપ ખામે છે, નવા બેઠી જાય છે. ॥૪૬૬॥

હિન્દી - ऐसे कैसा दुःख से खिरी वह जगती (उस जगती) चलती है, खड़ी रहती है, मूर्च्छा पाती है, रोती है, विलाप करती है, विषाद पाती है और बैठ जाती है। ॥४६६॥

પ્રાચીન :- અશા કેવલ દુઃસ્વપ્નસાધ્યાને તી દમવતી (ત્યા અરણ્યાત) ચાલુ લાગલી, ઊભી રાહ લાગલી, બેમાન જ્ઞાતી, રહુ લાગલી, વિલાપ કરુ લાગલી, વિષાદ પાઠુ લાગલી તસેવ વસુન વોલી ॥૪૬૬॥

English - Then Dampanti was overcome with utmost grief and began walking about of stood to identify the direction or at times lost her consciousness, then after regaining her consciousness began weeping, and bewailed about it and overcome with melancholy and bad sprits sat down with feelings of gloom and sorrow

તતોઽચિન્તિ તયા તસ્યા - મેવ દર્યા પ્રયાપ્યહમ્ ॥
ધર્મકર્મકૃતાર્થાભિ, તન્ન યાંતિ દિનાનિ યત્ ॥૪૬૪॥

અન્યથ :- તતઃ તયા અચિન્તિ અહં તસ્યામ્ એવ દર્યા પ્રયામિ । યત્ તન્ન ધર્મકર્મકૃતાર્થાનિ દિનાનિ યાન્તિ ॥૪૬૪॥

વિવરણમ્ :- તતઃ તદનન્તરં તયા દમયન્ત્યા અચિન્તિ વ્યચારિ-અહ તસ્યામ્ એવ દર્યા કન્દરે પ્રયામિ પ્રગ્લછામિ । યતઃ તન્ન તસ્મિન્
કન્દરે ધર્મસ્ય કર્યાણિ ધર્મકર્મ્યાણિ ધર્મકર્મભિ. કૃતાર્થાનિ સફળાનિ ધર્મકર્મકૃતાર્થાનિ દિનાનિ દિવસા. યાન્તિ
ગ્લછન્તિ ॥૪૬૪॥

સરસાર્થ :- તદનન્તરં તયા દમયન્ત્યા વ્યચારિ અહ તસ્યામ્ એવ ગુહાયા પ્રગ્લછામિ । યતઃ તન્ન ધર્મકર્મભિ સફળાનિ દિનાનિ ગ્લછન્તિ
॥૪૬૪॥

ગુજરાતી :- ધણી તેણીએ વિચાંદું કે, તે જ ગુહામાં હું ધાણી જાઉં, કેમકે ત્યાં ધર્મકર્મોથી ફળાર્થ થયેલા ખાસ દિવસો સુખરૂપ
જ્વલંતીન ધામ છે. ॥૪૬૪॥

હિન્દી :- ફિર उसने विचार किया कि, उसी गुफा में मैं वापस जाऊँ क्योंकि वहाँ धर्मकार्यो से कृतार्थ ऐसे मेरे दिन (सुखसमाधानसे)
व्यतीत होते-हैं ॥४६४॥

મરાઠી :- ગંતર ત્યા દમવળતીને વિચાર કેલા કી, મી ગુહા ત્યાવ ગુહેત જાતે કારણ ત્યા ગુહેત ધર્મકર્માર્થ માફે દિવસ કૃતાર્થ
હોતાત ॥૪૬૪॥

English :- Then she thought that she will go back to her cave because her days are filled with religious bliss
and happiness

शब्दमात्रं विनिःक्षिप्य, भूतवच्छलनाय सः॥

पान्थस्तिरोदधे भैमी - स्थानत्यजनलग्नकः ॥४६२॥

आश्व :- भूतवच्छलनाय शब्दमात्र विनिक्षिप्य सः पान्थः भैमीस्थानत्याजनलग्नकः तिरोदधे ॥४६२॥

विवरणम् :- भूतेन तुल्यं भूतवत् । च्छलनाय वञ्चनाय शब्द एव शब्दमात्र विनिक्षिप्य सः पान्थः भैमस्य अपत्य स्त्री भैमी दमयन्ती । स्थानस्य त्यजनं स्थानत्यजन, भैम्याः स्थानत्यजन भैमीस्थानत्यजनन्त्यजन भैमीस्थानत्यजने लग्नकः भैमीस्थानत्यजनलग्नकः तिरोदधे अन्तर्दधे ॥४६२॥

सरलार्थ :- सः पाक्व भैमी वञ्चयितुं केवल शब्दान् विनिक्षिप्य भूत इव दमयन्ती स्थानत्यागो लब्धः अवतर्दधे ।

शुश्रूषाढी :- भेमी शीते दमयन्तीने छतरया भाटे क्षत भूतनी पेठे शब्द भोदीने न ते भुसाक्षर आगे दमयन्तीने ते स्थान छोड़ाया भाटे उत्सुक यथो धोष तेभ (त्यंघी) अदृश्य धर्छ गयो. ॥४६२॥

हिन्दी :- उस प्रकार दमयन्ती को सताने के लिये केवल भूत की तरह शब्द कहकर, वह मुसाफिर मानो दमयन्ती को उस स्थान को छुड़ाने के लिये उत्सुक हो । वैसे (वहाँ से) अदृश्य हो गया ॥४६२॥

नगरी :- अशा रीतीने दमयन्तीला ठगाविण्यासाठीच केवळ भूतासारखे शब्द बोलून तो वाटसरू जण दमयन्तीच्या त्या राधकाला सोडून जाण्यासाठी उत्सुक होऊन तेथून अदृश्य झाला ॥४६२॥

English :- Then in this way the man had come to harass Damyanti, by making her mind tilt towards the worldly life (when she was like a nun) and tempted her to think about her long lost husband and then suddenly dissappeared

कासौ कासौ महाभागः, प्रियवत्तनिवेदकः ॥

दमयन्ती वदन्ती च, पश्यन्ती च दिशोऽखिलाः ॥४६॥

अन्वयः :- असौ प्रियवातानिवेदकः गहाभागः क्व इति वदन्तो अखिलाः दिशः पश्यन्ती च दमयन्ती ॥४६०॥

विवरणम् :- प्रियस्य वार्ता प्रियवार्ता । प्रियवार्तायाः निवेदकः प्रियावार्तानिवेदकः महान् भागः यस्य सः महाभाग असौ पान्थः कः इति वदन्ती भणन्ती, अखिलाः सर्वाः दिशः पश्यन्ती अवलोकयन्ती दमयन्ती ॥४६०॥

सरलार्थ - प्रियवाताग्निदेवक महाभावा असौ क असौक, इति वदन्ती अरिवला दिशः पश्यन्ती च दमयन्ती ॥४६०॥

ગુજરાતી :- મારા સ્વામીના સમાચાર નિવેદન કરનારો, તે મહાભયપ્રશાળી પુરુષ ક્યાં ગયો? ક્યાં ગયો? એમ બોલતી, તથા સંઘળી દિશાઓ તરફ જોતી, ૧૪૬૦૧।

हिन्दी - मेरे स्वामी का समाचार निवेदन करनेवाला वह महाभाग्यशाली आदमी कहाँ गया ? कहाँ गया ? ऐसा कहते हुए सब दिशाओं की ओर देखती थीं ॥ ४६० ॥

भरारी - माइया रवमीची बातमी देणारा तो, महाभाववान पुंरुष कुठे जोला। कुठे जोला। असे म्हणत ती सगळ्या दिशेकडे पाहू लागली ॥४६०॥

English - And she at once began to look in all directions and asked as to where the fortunate man has gone who had bought the good news of her husband

दृष्टो मयात्र स्थानेऽद्य, दमयन्ति पतिस्तव ॥

इति स्माह पुरासन्नः, कश्चित्पान्थः परेषवि ॥४५८॥

अन्वय :- परेषवि पुरासन्नः कश्चित् पान्थः आह स्म हे दमयन्ति! अद्य मया अत्र स्थाने तव पतिः दृष्टः ॥४५८॥

विवरणम् :- परेषवि परस्मिन् दिने पुरस्य नगरस्य आसन्नः पुरासन्नः कश्चित् पान्थः इति एवम् आह स्म ब्रवीतिस्मा हे दमयन्ति! अद्य मया अत्र अस्मिन् स्थाने नगरे तव पतिः नलः दृष्टः अदृश्यत ॥४५८॥

सरलाय :- एकस्मिन् दिने कश्चित् पान्थः ब्रवीति स्म हे दमयन्ति! अद्य मया अस्मिन् नगरे तव पति, नलः अदृश्यत ॥४५८॥

गुजरानी :- यद्यी येऽहं दिवस, ते नगरानी पासयेयी (पसार यत्न) डोर्डं मुसादरे तोणीने येभ इद्युं डे, डे दमयन्ती! आन्ते में आ।
आभाये तीरा स्याभी नलशब्दे ज्यो डोने ॥४५८॥

हिन्दी :- फिर एक दिन, उस नगर के पास से पसार होते हुए किसी मुसाफिर ने उससे कहा कि, हे दमयन्ती ! आज मैंने इस जगह पर तेरे स्वामी नलराजा को देखा था ॥४५८॥

मराठी :- नलर त्या नवराजावक असलेला एक वाटसक (प्रवासी) तिला म्हणाला - हे दमयन्ती आज मी या नगरात तुझ्या पती नलराजाला पाहिले. ॥४५८॥

English - Then one day a traveller, passing by told her that he happened to see her husband King Nal passing by

अथ प्रभाते सञ्जाते समुत्तीर्य गुरुनिरिः ॥
नगरं तापसपुरं पादैः पूष्व सौऽपुनात् ॥४५६॥

अन्वय :- अथ सः गुरु प्रभाते सञ्जाते सति निरेः समुत्तीर्य पादैः पूषा ह्व तापसपुर नगरम् अपुनात् ॥४५६॥

विवरणम् :- अथ अनन्तरं यथा पूषा सूर्यः निरेः पर्वतात् समुत्तीर्य पादैः किरणैः भुवनं विश्वं पुनाति तथा सः यशोभद्रः गुरुः प्रभाते निरेः पर्वतात् समुत्तीर्य पादैः चरणैः तापसपुर नाम नगरम् अपुनात् ॥४५६॥

सरत्तार्ध :- अथ प्रभाते यथा पूषा सूर्यः पर्वतात् समुत्तीर्य किरणैः भुवन पुनाति तथा सः यशोभद्रः गुरुः प्रभाते पर्वतात् समुत्तीर्य पादैः तापसपुर नगरम् अपुनात् ॥४५६॥

शुद्धशली :- प्रभाते ते शुद्धभस्मराजः पूषा पर्वतः पश्चमी उत्तरीने सूर्यनी चेडे पोतानीं यशुणे वडे (पक्षे-किशुणे वडे करीने) नापसपुर नामना नगरने पश्चिन्ने करवा छोऽध ॥४५६॥

हिन्दी :- फिर प्रभात होने के बाद वे गुरुमहाराज भी पर्वत पर से उतर कर सूर्यसमान अपने चरणों से (पक्षे किरणों से) तापसपुर नामक नगरी को पवित्र करने लगे ॥४५६॥

भारती :- जंतर सकाळी जसा सूर्य पर्वतावरून उतरून आपल्या किरणांनी सर्व विश्वाला पवित्र कर्तो त्याप्रमाणे सकाळी यशोभद्र गुरूंनी पर्वतावरून उतरून आपल्या चरणांनी तापसपुर नगराला पवित्र केले ॥४५६॥

English :- At dawn, the high-priest climbed down the hill and began taking his auspicious feet all around the city of Tapasapur

तदा तस्य गुरोः पार्श्वे, दमयन्त्यप्ययाचत ॥
देहि मह्यमपि त्रात-व्रतं शाश्वतसौख्यदम् ॥४५४॥

अन्यः :- तदा तस्य गुरोः पार्श्वे दमयन्ती अपि अयाचत-हे त्रातर् शाश्वतसौख्यद व्रत मह्यम् अपि देहि ॥४५४॥

विवरणम् :- तदा तस्मिन् समये तस्य यशोभद्रगुरोः पार्श्वे समीपे दमयन्ती अपि अयाचत-प्रार्थयत-हे त्रातर! सुखम् एव सौख्यं शाश्वद् भव शाश्वत शाश्वत च तद् सौख्यं च शाश्वत-सौख्यं शाश्वतसौख्यं ददाति इति शाश्वतसौख्यदं चिरन्तनसुखद व्रत मह्यम् अपि देहि यच्छ, इति ॥४५४॥

सत्तार्थ - तदा तस्य यशोभद्रगुरोः समीपे दमयन्ती अपि प्रार्थयत- हे त्रातर् चिरन्तनसुखद व्रत मह्यम् अपि दत्त ॥४५४॥

गुणशाली :- यद्यी ते यथा ते यशोभद्र गुरुभट्टारण्य पासं दमयन्ती पाण यथना कस्या दाणी दे, हे भगवन् ! भने पाण शाश्वतं सुभ आप्यन्तुं यदिरिन्ध आपो ? ॥४५४॥

हिन्दी - फिर उस समय उन यशोभद्र गुरुमहाराज के पास दमयती भी याचना करने लगी, हे भगवन् ! मुझे भी शाश्वत सुख देनेवाला चारित्र देना ॥४५४॥

मराठी - मग तेव्हा यशोभद्रगुरुमहाराजाजवळ दमयतीने पण याचना केली की, हे भगवान् ! मला पण शाश्वत सुख देणारे चारित्र द्या ॥४५४॥

English - Then at that time, the high-priest Yashobadra was asked by Damyanti to help her to understand the best way to attain eternal bliss i e - to become a priestess.

अथ सिद्धशरीरं तद्, देवदानवमानवाः ॥

चन्दनागुरुकाष्ठौघ - चितायां चकुरग्निप्तात् ॥४५२॥

अन्वय :- अथ तत् सिद्धशरीरं देवदानवमानवाः चन्दनागुरुकाष्ठौघचितायाम् अग्निप्तात् चकुरः ॥४५२॥

विवरणम् :- अथ अनन्तर तद् सिद्धस्य शरीरं सिद्धशरीर देवाश्च दानवाश्च मानवाश्च देवदानवमानवाः चन्दनानि च अगुरुणि च चन्दनागरुणि चन्दनागुरुणा काष्ठानि चन्दनागरुकाष्ठानि, चन्दनागरुकाष्ठानाम् ओघः चन्दनागरुकाष्ठौघ-चन्दनागुरुकाष्ठौघेन विरचिता चिता चन्दनागरुकाष्ठौघचिता तस्या चन्दनागरुकाष्ठौघचितायाम् अग्नेः अधीन अग्निप्तात् चकुरः अकुर्वन् ॥४५२॥

सरताप :- अथ तद्सिद्धशरीरं देवदानवमानवा-चन्दनागरुकाष्ठौघचितायाम् अग्नेः अधीनम् अकुर्वन् ॥४५२॥

गुणरत्नी :- पृथी ते सिद्ध भगवान्नां शरीरन्तो देवो, दानवो तथा भयुष्योश्च भणीने, यंदन तथा अगुरुना अशोनी चिता भुङ्गीते तेभ्यं भक्षिस्संस्मर ३र्थो. ॥४५२॥

हिन्दी :- फिर सिद्ध भगवान के उस शरीर को देवो, दानवो और मनुष्यो ने मीलकर चदन, अगुरुके काष्ठो की चिता रचाकर उसमें अग्निसत्कार किया ॥४५२॥

नराठी :- नतर त्वा सिद्धभगवानात्वा शरीरात्ता देव, दानव आणि मनुष्यानी मिळून चदन तसेच अगुरुच्या काष्ठाची चिता रचून त्वात अग्निप्तात् केले. (जाकले) ॥४५२॥

English :- Then the body of the Siddhe was burnt by the sandal wood and a kind of sweet smelling wood (Angaru) by the Gods, Goblins and the mortal beings of the earth

ततः प्रव्रज्य तत्पार्श्वे, निरावाणत्स तद्विरा ॥

शुक्लध्यानाग्निनिर्दग्धघातिकर्माप केवलम् ॥४५०॥

अन्वयः :- ततः तत्पार्श्वे प्रव्रज्य तद् निरा निरौ आणत्स शुक्लध्यानाग्निनिर्दग्धघातिकर्मा केवलम् आप ॥४५०॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तरं तस्य यशोभद्रसूरीश्वरस्य पार्श्वे. तत्पार्श्वे. तस्मिन् तत्पार्श्वे प्रव्रज्य दीक्षा लात्वा तस्य यशोभद्रसूरिवरस्य नीः तद्वीः तथा तद्विरा वाण्या निरौ पर्वते आणत्स एत्स शुक्ल च तद् ध्यान च शुक्लध्यान शुक्लध्यानस्य अग्नि पावकः शुक्लध्यानाग्निः । आत्मगुणान् ध्वन्तीत्येव शीलानि घातीनि च तानि कर्माणि च घातिकर्माणि । निर्दग्धानि घातिकर्माणि येन स. निर्दग्धघातिकर्मा केवल ज्ञानम् आप प्राप ॥४५०॥

संलार्थ :- तत तरस्य यशोभद्रसूरिश्वरस्य पार्श्वे प्रव्रज्य तद्वाण्या पर्वते आणत्स शुक्लध्यानाग्निना निर्दग्धघातिकर्मा केवलम् आप । शुक्लध्यानेन घातिकर्माणि विनाशय केवलज्ञानमाप ॥४५०॥

शुद्धशाली :- पृथी तेभन्ती पार्श्वे यारित्र लब्धने, तथा तेभन्ती ०७ यश्नधी आ पर्वत पर आधीने, शुद्ध ध्यानइपी अग्निधी धातिइभोने आधीने तुं इव लभान् पार्श्वो धुं. ॥४५०॥

हिन्दी :- फिर उनके पास चारित्र लेकर, और उनके वचन से इस पर्वत पर आ कर शुक्ल ध्यानरूपी अग्नि से घातिकर्मों को जलाकर मैने केवलज्ञान पाया है ॥४५०॥

मराठी :- नंतर यशोभद्रसूरीजवळ चारित्र घेऊन, त्याच्या वचनाने या पर्वतावर देऊन शुक्लध्यानरूपी अग्नीने घातिकर्मांना जाळून मी केवलज्ञान प्राप्त केले आहे ॥४५०॥

English :- Therefore after becoming a meditant, he came to this mount as it was told to him by the priest and went into deep meditation and burnt away his blazing sins and attained final liberation

ततश्चाचिन्तयमहं, हहा धिग्मे प्रमादिताम् ॥

नाकार्षमुज्ज्वलं धर्ममहार्थं जन्म मानुषम् ॥४४८॥

अन्वय :- ततः अह आचिन्तयम् । मे प्रमादिता धिग् । उज्ज्वल धर्मं न अकार्षं, तेन मानुष जन्म अहार्थम् ॥४४८॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तरम् अहम् अचिन्तयं व्यचारयं-हहा! मे मम प्रमादः अस्य अस्ति इति प्रमादी । प्रमादिनः भावः प्रमादिता तां प्रमादितां अनवधानतां धिग् अस्तु । उज्ज्वल तेजस्विन धर्मं न अकार्षम् अकरव तेन मानुषस्य इव मानुष जन्म अहार्थं व्यर्थं यापितवान् ॥४४८॥

सरलार्थ :- तदनन्तरम् अह अद्यावत् । मम प्रमादिता धिग् अस्तु । अह उज्ज्वल धर्मं न अकरव तेन मानुष जन्म अहम् ॥४४८॥

गुणशाली :- पण्डितुं चिन्तयया लाभो हे, अरेरे ! मम प्रमादीपणाने धिक्कार छे । मे निर्मल भोगुं (इहं पणु) धर्मकार्यं दुर्गु नहीं, अने तेही अह भनुष्यजन्मने तुं (इडिडभा) छारी गयो छुं ॥४४८॥

हिन्दी - फिर मैं विचार करने लगा कि, अरेरे ! मेरे प्रमादीपन को धिक्कार है । मैंने कुछ भी निर्मल धर्मकार्य किया नहीं, और इस मनुष्यजन्म को मैं व्यर्थ मे हार गया हूँ ॥४४८॥

मराठी :- मग मी चिंतन करू लागलो की, अरेरे ! माझ्या प्रमादीपणाता धिक्कार असो, मी अतिशय उज्ज्वल असलेल्या धर्माचे आचरण केले नाही व दुर्लभ मनुष्यजन्म व्यर्थ पालविला ॥४४८॥

English - He then wonders and ddsdains his laziness He has just wasted this human-life of his without doing any meritable deed

तत्र तं श्रेयसीभक्ति-मुनिराजमयदिषम् ॥

व्याख्यामशृणुवं कर्णकुरङ्गप्रीतिगीतिकायम् ॥४६६॥

अन्वयः- तत्र श्रेयसीभक्तिः अहं तं मुनिराजम् अवन्दिषम् । कर्णकुरङ्गप्रीतिगीतिकां व्याख्यायम् अशृणुयाम् ॥४६६॥

विवरणम् :- तत्र तस्यां नगर्यां श्रेयसी कल्याणकारिणी भक्तिः यस्य सः श्रेयसीभक्तिः अहं तं मुनीनां राजा मुनिराजः तं मुनिराजं यशोभद्रं अवन्दे। कर्णो एव कुरङ्गो कर्णकुरङ्गो । कर्णकुरङ्गो प्रीणाति इति कर्णकुरङ्गप्रीतिश्चासौ गीतिका च, ता कर्णकुरङ्गप्रीतिगीतिकां इव व्याख्यां प्रवचनम् अशृणुव अशौचम् ॥४६६॥

सरत्कार्द :- तत्र कल्याणकारिणीभक्तिः अहं तं यशोभद्रमुनिराजम् अवन्दे । कर्णहरिणप्रीतिकारणीतिक प्रवचनम् अशृणुवम् ॥४६६॥

भुञ्जामी :- नमः इत्याशुभ्रदशी भक्तिवाण। येवा भेते भुनिराजने वांछा, तथा इष्टांशुभी इष्टांशुने आवांछ आभनार भनोडर गायन शरभनी भेतेभनी धर्मदशना सांभणी. ॥४६६॥

हिन्दी :- वहाँ कल्याणकारी भक्तिवाले उन मुनिराज को और कर्णरूपी हरिन को आनन्द देनेवाले गायन के जैसी उनकी धर्मदशना मैंने सुनी ॥४६६॥

मराठी :- तेथे कल्याणकारक भक्ति असलेल्या मी त्या यशोभद्र आचार्यांना वन्दन केले व कानरूपी हरिणांना आनन्द देणाऱ्या गीताप्रमाणे मुनिराजाची गर्मदेशना ऐकली. ॥४६६॥

English :- The Kevalmuni than went to bow down to the high-priest who was conducive to happiness and prosperity He than sat down to hear the lecture of the high-priest which was as sweet and beautiful as music which seemed like a deer that had stopped suddenly to taste the sweetness of the song

क्रमेण ते यशोभद्रा, जाता छानमपाग्नाः ॥

विजङ्घुश्च महीपीठे, भव्यबोधकृते शुभाः ॥४४४॥

अन्वय :- क्रमेण ते यशोभद्राः आगमपाग्नाः जाताः । शुभाः ते भव्यबोधकृते महापीठे विजङ्घुः ॥४४४॥

विवरणम् :- क्रमेण अनुक्रमेण ते यशोभद्राः पारं गच्छन्ति इति पाग्नाः । आगमना पाग्नाः सिद्धान्तपारङ्गताः जाताः अभवन् अजायन्ता शुभाः कल्याणकारिणः शुभदर्शनाः, ते भव्याना बोधः भव्यबोधः भव्यबोधस्य कृते भव्यबोधकृते भव्यबोधहेतोः मह्याः पीठ महीपीठं तस्मिन् महीपीठे पृथ्वीतले विजङ्घुः व्यवहरन् ॥४४४॥

सरलार्थ - क्रमेण ते यशोभद्राः आगमपाग्नाः जाताः कल्याणकारिण ते भव्यबोधहेतोः पृथ्वीतले व्यवहरन् ॥४४४॥

पुनरुक्तम् :- यशोभद्रा भुक्ति लैन आभिमोना पाग्नाभी यथा, तथा अप्य अवेने बोध पभाग्ना भटे ते शुभ आचार्य पृथ्वीतले पर विहार ॥४४४॥

हिन्दी - अनुक्रम से वे यशोभद्रमुनि जैन आगमो के पाग्नामी हुए और भव्यजीवो को बोध कराते वह शुभ आचार्य पृथ्वीतल पर विहार करने लगे ॥४४४॥

मराठी :- क्रमाने ते यशोभद्रमुनि जैन आगमात पारवात झाले आणि भव्यजीवाना बोध करण्यासाठी ते शुभ आचार्य पृथ्वीतलावर विहार करू लागले ॥४४४॥

English :- Then in due-course Shri Yashobhadra studied and attained Knowledge of all the sacred books (Aagams) and then went about from place to place transmitting the knowledge and vigilance and preaching to the people about the jain religion.

ततः केवललिनास्थापि, कोशलायां नलानुजः ॥

कूबरः कुरुते राज्यमहं तस्यास्मि नन्दनः ॥४४२॥

अन्वय :- ततः केवलिना आस्थापि कोशलाया नलानुजः कूबरः राज्य कुरुते। तस्य अह नन्दन अस्मि ॥४४२॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तरं केवलिना मुनिना आस्थापि अकथ्यता अनुजायते इति अनुजः नलस्य अनुजः नलानुजः कूबर कोशलाया राज्य कुरुते । तस्य कूबरस्य अह नन्दनः पुत्रः अस्मि ॥४४२॥ .

संलार्थ :- तदनन्तर केवलिना मुनिना अकथ्यत । नलस्य अनुजः कूबरः कोशलायां वर्तया राज्य कुरुते । तस्य कूबरस्य अह नन्दनः अस्मि ॥४४२॥

गुजराती :- તતઃ કેવલી ભગવાને કહ્યું કે, કોશલા નામની નગરીમાં નલરાજાનો કૂબર નામનો બાલક રાજ્ય કરે છે, અને હું તે કૂબરનો પુત્ર છું. ॥૪૪૨॥

हिन्दी - तब केवली भगवाने कहा कि, कोशला नामक नगरी में नलराजा का कूबर नामक छोटा भाई राज्य करता है, और मैं उस कूबर का बेटा हूँ ॥४४२॥

मराठी - तेव्हा केवलीभगवान म्हणाले - कोशलनावाच्या नगरीत नलराजाचा कूबरनावाचा लहान भाऊ राज्य करीत आहे, मी त्या कूबराचा मुलगा आहे ॥४४२॥

English - The Kevalmuni replied that, in a city named Koshalā, King Nal's younger brother Kubar ruled the city and he happened to be the son of Kubar

કેવલત્વપિ વખાણે ત, ગુરુર્વાસ્યતિ તે વ્રતમ્ ॥

સૂરિ: શ્રીમાન્ યશોભદ્રો, ગુરુરેષ મમાપ્યમૂત્ ॥૩૪૦॥

અન્ય :- કેવલી અપિ ત વખાણે-તે વ્રત શ્રીમાન્ યશોભદ્ર: સૂરિ: ગુરુ: વાસ્યતિ । एष. मम अपि गुरु: अभूत् ॥४४०॥

વિવરણમ્ :- કેવલી અપિ ત તાપસ વખાણે અભાવત-શ્રી: અસ્ય અસ્તિ ઇતિ શ્રીમાન્ યશોભદ્ર: સૂરિ: ગુરુ: તે તુભ્ય વ્રત વીક્ષા વાસ્યતિ અર્પયિષ્યતિ । एष: मम अपि गुरु: अभूत् अभवत् बभूव ॥४४०॥

સરલાદ્ :- કેવલિમુનિ. અપિ ત તાપસમ્ અભાવત । શ્રીમાન્ વશોભદ્ર: સૂરિ. ગુરુ. તુભ્ય વ્રત અર્પયિષ્યતિ । एष: मम अपि गुरु अभवत् ॥४४०॥

ગુજરાતી :- ત્યારે તે કેવલી મુનિશરણે પણ તે કુલપતિને કહ્યું કે, ભારા ગુરુ તમોને આપશે, કેમ કે શ્રીમાન યશોભદ્ર નામના બાપાશરણ છે, તે ભારા પણ ગુરુ હતા. ॥૪૪૦॥

હિન્દી :- તબ उस केवली मुनिराज ने उस कुलपति से कहा कि, मेरे गुरु तुम्हें चारित्र देगे, क्योंकि कि श्रीमान यशोभद्र नामक जो आचार्य है, वह मेरे भी गुरु थे ॥४४०॥

મરાઠી - नतर केवलिमुनिराज पण त्या कुलपतीला म्हणाले - श्रीमान् यशोभद्र नावाचे आचार्य गुरु तुला दीक्षा देतील ते माझे सुळा गुरु होते ॥४४०॥

English :- At this the Kevalmuni replied that his former teacher named Shri Yashobhadra who was a religious perceptor would help him to become a priest

विषाकमेतं कोपस्य, हं हो पश्यत पश्यत ॥

तपोनिष्ठितरेहोऽपि । सर्पतामाप कर्परः ॥४३८॥

अन्यः :- हं हो । एतं कोपस्य विषाक पश्यत पश्यत ? तपोनिष्ठितदेहः अपि कर्परः सर्पताम् आप ॥४३८॥

क्षिरणम् :- हं हो भोः । एतं कोपस्य कोपस्य विषाक परिणामकल पश्यत पश्यत अवलोकयत । तपसि निष्ठितः तपोनिष्ठितः तपोनिष्ठितः देहः यस्य सः तपोनिष्ठितदेहः अपि कर्परः सर्पस्य भ्रातः सर्पता तां सर्पतां आप प्राप ॥४३८॥

अन्तार्थः :- ३ रे । एतं कोपस्य फलम् अवलोकयत अवलोकयत । तपोनिष्ठितदेह अपि कर्पर तापसः सर्पताम् आप ॥४३८॥

गुह्यश्लीः :- भरे । तपो निष्ठितः विषाक गुह्यो । गुह्यो । तप तपी तपीने शरीरने भली नाभ्यः एतं गुह्यं नाभसः शरीरगुह्ये भूमि धरो उत्तरे ॥४३८॥

हिन्दी - अरे तुम सब यह क्रोध का परिणाम देखो ! देखो ! तप तपकर शरीरको जला डाला फिर भी मैं कर्पर तापस सर्परूप को प्राप्त हुआ ॥४३८॥

मराठी - लोक हो । तुम्ही सर्वजण क्रोधाचा परिणाम पाहा ? पाहा ? तपश्चर्या करून करून शरीर सुकवून टाकले तरी पण मी हा कर्पतापस सर्प बनलो ॥४३८॥

English - He continues saying that when he had done those severe penances and thus burnt his body in the process, but still had to undergo the hideous form of a snake in his next life just for the sake of his wrathful anger

तांस्तापसान् प्रीत्या, सम्भाव्य प्रशमोज्ज्वलः ॥
समग्रं क्षमयामास प्राक्तनं कोपविक्ष्वत् ॥४३६॥

अन्वय :- अथ प्रशमोज्ज्वलः सः प्रीत्या तान् तापसान् सम्भाव्य प्राक्तन समग्र कोपविक्ष्वत् क्षमयामास ॥४३६॥

विवरणम् :- अथ प्रशमेन उज्ज्वलः प्रशमोज्ज्वलः सः प्रीत्या प्रेम्णा तान् तापसान् सम्भाव्य आहूय प्राग्भवं प्राक्तनं पुरातनं समग्र अखिलं कोपस्य विक्ष्वः उपद्रवः कोपविक्ष्वः तं कोपविक्ष्व क्षमयामास अक्षाम्यत् ॥४३६॥

सरलार्थ :- अथ प्रशमोज्ज्वलः सः प्रीत्या तान् तापसान् आहूय पुरातनम् अखिल कोपविक्ष्वम् अक्षाम्यत् ॥४३६॥

शुद्धशब्दाः :- पृष्ठी शान्तप्राणायामि निर्मल धरोरो ते देव प्रीतिपूर्वः ते तापसोने भोलावीने, भोलाता पूर्व आचरेवा शोधना सर्व उपद्रव भाटे तेभ्योने भवभाववा वापरो. ॥४३६॥

हिन्दी :- फिर शांति से निर्मल हुआ वह देव प्रीतिपूर्वक उन तापसों को बुलाकर, स्वयं पहले आचरण किये हुए क्रोध के सर्व उपद्रव के लिये उनसे क्षमा मागने लगा ॥४३६॥

मराठी :- नंतर प्रशमसाधनेने निर्मळ झालेल्या त्या देवाने त्या सर्व तापसाना बोलवून आपण पूर्वी कोणाच्या भरात दिलेल्या त्रासाबद्दल सर्वांची क्षमा मागितली. ॥४३६॥

English :- So the God who had turned soft-hearted then turned towards the other monks who he had formerly hurt, and asked them for forgiveness

अधुनावधिना मात - विदित्वा त्वामिह स्थिताम् ॥
धर्मदात्रीं नमस्कर्तुं, तव शिष्योऽहमागमम् ॥४३४॥

अन्वय :- हे मातर ! अधुना अहं तव शिष्यः अवधिना त्वाम् इह स्थिता विदित्वा धर्मदात्री त्वा नमस्कर्तुं इह आगमम् ॥४३४॥

शिररणम् :- हे मातर ! अधुना अहं तव शिष्यः अवधिना अवधिशानेन त्वाम् इह स्थिता विदित्वा ज्ञात्वा धर्मस्य दात्री धर्मदात्री ता धर्मदात्रीं नमस्कर्तुं वन्दितुं इह आगमम् ॥४३४॥

सत्तार्थ :- हे मातर! अगुना अहं तव शिष्य अवधिशानेन त्वाम् इह ज्ञात्वा धर्मदात्री त्वा वन्दितुम् इह आगमम् ॥४३४॥

शुश्रूषणी :- हे माताजी! आ सधये अवधिक्षानधी तभोने भडीं रडेवा जगुणीने तभशे शिष्य भेवो तुं तभो धर्म आपनाशने (धर्मशुश्रूषणीने) नभस्सर करवा भाटे आवेवो हुं. ॥४३४॥

हिन्दी :- हे माताजी! इस समय अवधिक्षान से आप को यहाँ जानकर आप का शिष्य मैं धर्मशुश्रूषणी को नमस्कार करने यहाँ आया हूँ ॥४३४॥

मराठी :- हे माते ! आता मी अवधिक्षानाने तू देवे आहेस असे जाणते आणि शिष्य म्हणून धर्माची दीक्षा देणाऱ्या तुला वंदन करण्यासाठी येवे आलो ॥४३४॥

English - So, he says that through his Avathigyan he had known that she was residing here So he had come down to bow down to her and taking her as a teacher, to be her student

तत्प्रभावाज्जनिषि । सौधर्मोऽहं सुरोत्तमः ॥
मातर्विमाने कुसुमसमृद्धे कुसुमप्रभः ॥४३२॥

अन्वय :- हे मातर ! तत्प्रभावाद् अहं सौधर्मं कुसुमसमृद्धे विमाने कुसुमप्रभः सुरोत्तमः अजनिषि ॥४३२॥

विवरणम् :- हे मातः ! तस्य ध्यानस्य प्रभावः तत्प्रभावः तस्मात् तत्प्रभावाद् तद् ध्यानप्रभावाद् अहं कुसुमसमृद्धे नाम्नि विमाने सौधर्मं प्रथमदेवलोके कुसुमप्रभः सुरेषु देवेषु उत्तमः सुरोत्तमः अजनिषि अजाये । सौधर्मदेवलोके कुसुमप्रभः सुरोत्तमः अश्वत्थमा ॥४३२॥

सरलाय :- हे मात । तत्प्रभावाद् अहं कुसुमसमृद्धे विमाने सौधर्मं कुसुमप्रभः सुरोत्तमः अजनिषि ॥४३२॥

गुणराती :- हे माताञ्ज ! ते ध्यानना प्रभावाय तुं कुसुमसमृद्ध नामना । विमानभां कुसुमप्रभा नामना । सौधर्मं देवलोकाभां उत्तमं देव नरीडे उत्पन्न भयो. ॥४३२॥

हिन्दी :- हे माताजी ! उस ध्यान के प्रभाव से मैं कुसुमसमृद्ध नामक विमान में कुसुमप्रभा नामक सौधर्म देवलोक में उत्तम देव के रूप में उत्पन्न हुआ ॥४३२॥

मराठी :- हे माते ! त्या ध्यानाच्या प्रभावाने मी कुसुमसमृद्ध नावाच्या विमानात सौधर्म देवलोकात कुसुमप्रभ नावाचा श्रेष्ठ देव म्हणून उत्पन्न झालो ॥४३२॥

English - Then he addressed Damyanti as a mother and told her that, when he had died and due to the impact and influence of his meditation, had got a chance to enter an aeroplane named Kusumsamrudha and became a God in a heaven named Saudharma

प्राणजन्मवृत्तं वृत्तान्तं, समस्तमपि तत्क्षणात् ॥
अहं साक्षादिव्यादर्शमादर्श इव बिम्बितम् ॥४३०॥

अन्वय :- तत्क्षणात् अहम् आदर्शे बिम्बितम् इव समस्तम् अपि प्राणजन्मवृत्तान्तं साक्षात् अदर्शम् ॥४३०॥

विवरणम् :- स चासौ क्षणश्च तत्क्षणः तस्मात् तत्क्षणात्, अह आदर्शे बिम्बितम् इव समस्तं सर्वम् अपि प्राक् च तद् जन्म च प्राणजन्म, प्राणजन्मवृत्तान्तः प्राणजन्मवृत्तान्तः त प्राणजन्मवृत्तान्त साक्षात् अदर्शम् अपश्यम् ॥४३०॥

सरलाय :- तत्क्षणात् अहम् आदर्शे बिम्बितम् इव अखिलम् अपि पूर्वजन्मवृत्तान्त साक्षात् अपश्यम् ॥४३०॥

शुद्धरत्नी :- पछी ज़ाये साक्षात् अशिसाभिं प्रतिबिम्बित थयुं छोय तेभ सुं तेज झ़ाये भर। पूर्व जन्मभिं भनेवा सर्व वृत्तान्ते ज़ेवा।
वाजये।

हिन्दी :- उसी क्षण मेरे पूर्व जन्म का सारा वृत्तान्त जैसे आइने में प्रतिबिम्बित हुआ हो ऐसा मैंने साक्षात् देखा ॥४३०॥

मराठी :- त्याक्षणीच मला माझ्या पूर्वजन्मातील सारा वृत्तान्त आरशात प्रतिबिंबित झाल्याप्रमाणे साक्षात् दिसला ॥४३०॥

English :- Then just as one sees his/her reflection in a mirror, in the same way he happened to see clearly all the happenings about his past life

तदाकर्ण्य मयाऽचिन्ति, जीवहत्यारतः सदा ॥

निःशूको दन्दशूकोऽहं, कस्यां यास्यामि दुर्गतौ ॥४२८॥

अन्वय :- तद् आकर्ण्य मया अचिन्ति । सदा जीवहत्यारतः निःशूकः अहं दन्दशूकः कस्यां दुर्गतौ यास्यामि ॥४२८॥

विवरणम् :- तद् आकर्ण्य निशम्य भया अचिन्ति व्यचारि । सदा नित्य जीवाना प्राणिना हत्याः जीवहत्याः जीवहत्यासु रतः तत्परः निरतः जीवहत्यारतः जीवहिसानिरतः निःशूको निश्शूलः शूलरहितः अहं कुत्सित दशति इति दन्दशूकः सर्पः कस्या दृष्टा स्यासौ गतिः च दुर्गतिः तस्यां दुर्गतौ यास्यासि गमिष्यामि ॥४२८॥

सरलार्थ :- तच्छ्रुत्वा मया व्यचारि सदा जीवहत्यातत्पर निश्शूल अहं दन्दशूक सर्प कस्या दुर्गतौ यास्यामि ॥४२८॥

शुश्रूषामी :- ते सांभ्रणी भे विद्यपुत्रे श्वघडिंसाभां नृ षभेश्च ॥४२८॥

हिन्दी - यह सुनकर मैने विचार किया कि जीवहिसा मे हमेशा आसक्त हुआ मै निर्दयी सर्प (कौन जाने) किस दुष्ट गति में जाऊगाँ ॥४२८॥

मराठी :- ते ऐकून मी विचार करू लागलो की, मी तर सदात प्राण्याची हिंसा करण्यात तत्पर असलो हिंसा करूनही मला दुःख होत नाही अत्यंत निर्दय असा मी सर्पवोनीवून कोणत्या दुर्गतीत जाईन ॥४२८॥

English - He wondered that as he was a cruel and a boistrous being who had killed so many lives in which a torturous life will he be reincarnated later

अग्रे तापसमन्येधुर्वर्षत्यम्भोधरे पुरा ।

मातरस्यामहमशौषं, विशन्तीं धर्ममद्भुतम् ॥४२६॥

अन्वय :- अन्येधुः हे मातः अभोधरे वर्षति सति तापसम् अग्रे अद्भुत धर्मं विशन्ती त्वाम् अहं पुरा अशौषम् ॥४२६॥

विवरणम् :- अन्येधुः अन्यस्मिन् दिने हे मातर ! अभ्यासि धरति इति अभोधरः जलधरः तस्मिन् अभोधरे जलधरे मेघे वर्षति सति तापसं अग्रे अद्भुत धर्मं विशन्ती उपविशन्ती त्वा अहं पुरा अशौषं अशृणवम् ॥४२६॥

सन्तार्थ - अन्वयमिदं दिने हे मातर ! वारिदे वर्षति सति तापस अग्रे अद्भुत धर्मं उपविशन्ती त्वां अहं पुरा अशृणवम् ॥४२६॥

गुणरत्नी :- पृथ्वी ओ३ दिवसे ते भालाञ्ज ! ज्यारे अर्द्धी वरसाह वरसतो उत्तो न्यारे, आत्तापसोनी आगण तमे धर्मनो आश्चर्य ॥४२७॥
उपदेश आपत्ता उत्ता, ते उपदेश मे पण सावण्णो.

हिन्दी :- फिर एक दिन हे माताजी ! जब यहाँ बरसात हो रही थी तब आप इन तापसों को आप धर्म का आश्चर्यकारक उपदेश दे रही थी वह मैंने भी सुना ॥४२६॥

मराठी :- जतर एके दिवशी हे माते ! जोव्हा इथे पाऊस पडत होता, तेव्हा तू या तापसाच्या समोर आश्चर्यकारक धर्माचा उपदेश देत होती तो उपदेश मी पण ऐकला. ॥४२६॥

English :- Then he said that, on the day when it was raining cats and dogs, he had heard the pious and eminent enlightenment (counsel) of Damyantu which was astonishing and marvellous

कदाचिद्भवती दृष्ट्वा, दुष्टात्माभावमुत्फणः ॥

त्वयाऽपाठि नमस्कारः, सोऽभून्मे गतिकीलकः ॥४२४॥

अन्तरः :- दयाचिद् भवतीं दृष्ट्वा दुष्टात्मा अह उत्फणः अभावम्। तदा त्वया नमस्कारः अपाठि । सः नमस्कारः मे गतिकीलकः अभूत् ॥४२४॥

दिवरथम्, कदाचिद् भवतीं त्वा दृष्ट्वा अवलोक्य दुष्टः आत्मा यस्य सः दुष्टात्मा अहम् उद्गतः फणः यस्य सः उत्फणः अभावम्। तदा तस्मिन् समये त्वया नमस्कारः मन्त्रः अपाठि अपठ्यता सः नमस्कारमन्त्रः मे मम गतेः कीलकः गतिकीलकः गतिदयक अभूत् अभवत् ॥४२४॥

सरलार्थः :- कदाचिद् भवती निनीक्ष्य दुष्टात्मा अहम् उत्फण त्वा प्रति अयाव । तदा त्वया नमस्कारमहामन्त्र अपठयत । स नमस्कारमहामन्त्र मम वातिसोपक अभवत् ॥४२४॥

शुभ्ररानी, - पछी थोडे दिवस तभोने जेठने दुष्ट हृदयवाणो जेवो जुं, उज्जी हेणु कहीने (तभाशे तरक) होज्यो, परंतु तभोथे जे नवकार पाठ कियो, ते पाठ भरी गतिने रोडनारी थरु पज्यो. ॥४२४॥

हि दी - फिर एक दिन आप को देखकर दुष्ट हृदयवाला मैं, फन फैला कर कर आप के ओर दोड़ा, लेकिन आप ने नवकार का पाठ किया, वह पाठ मेरी गति को रोकनेवाला हुआ ॥४२४॥

मराठी :- नंतर एकदा तुम्हाला पाहून दुष्टात्मा मी फणा उभारून तुमच्याकडे पावत आलो तेव्हा तुम्ही नवकार महामन्त्राचे पठून केले त्यामुळे माझी गती रोकली गेली ॥४२४॥

English :- Then one day, he who had a harsh and a cruel heart ran at Danyanti lifting up his hood to strike her But when he heard the Navkar mantra being blurted by her, he was literally stopped and become numb with astonishment

ततस्तान् प्रति मत्क्रोधज्वालाजिह्वे ज्वलत्पलम् ॥
तेषामेवावगणना, घृताहुतिरिवाभवत् ॥४२२॥

अन्वय :- ततः तान् प्रति मत्क्रोधज्वालाजिह्वे अल ज्वलति सति तेषाम् एषा अवगणना घृताहुति. इव अभवत् ॥४२२॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तर तान् तापसान् प्रति मम क्रोधः मत्क्रोधः । ज्वाला एव जिह्वा यस्य स; ज्वालाजिह्वः अग्निः । मत्क्रोध. एव ज्वालाजिह्वः मत्क्रोधज्वालाजिह्वः, तस्मिन् मत्क्रोधज्वालाजिह्वे मम क्रोधाग्नौ अलमत्यर्थं ज्वलति सति तेषाम् एषा अवगणना घृतस्य आहुतिः घृताहुतिः इव अभवत् । मत्क्रोधाग्निः विशेषेण प्रज्वलितः इत्यर्थः । घृताहुत्या यथा अग्नि- विशेषेण प्रज्वलति तथा तेषामवगणनया मम क्रोधाग्निः विशेषेण प्राज्वलत् ॥४२२॥

सन्तार्थ :- तत तान् तापसान् प्रति मम क्रोधाग्नि अत्यर्थं प्राज्वलत् । तेषाम् एषा अवगणना घृताहुति इव अभवत् । मम क्रोधमुद्धीपयत्वा ॥४२२॥

शुश्रूषामी :- ते तापसो मत्प्रे भारो क्रोधघृणी अग्निं तो भूय ज्वलंत उत्तो, तेषां तेषोनी आ (भारो मत्प्रेनी) अवगणना धृतनी आहुतिसम्भान धर्त. (अर्थात् तेषो मत्प्रे भारो क्रोध घृद्धि पाभ्यो.) ॥४२२॥

हिन्दी - उन तापसो के प्रति मेरा क्रोधरूपी अग्नि तो भडका हुआ था उसमे उनकी यह (मेरी) अवगणना धी की आहुतिसमान हुई (अर्थात् उनके प्रति मेरा क्रोध बढ़ गया ।) ॥४२२॥

मराठी - मग त्या तापसाबद्दल माझा क्रोधरूपी अग्नि अतिशय भडकला त्यात त्यानी केलेली अवगणना गुपाच्या आहुतिप्रमाणे माझा राग (क्रोध) अतिशय भडकविण्यास कारण झाली ॥४२२॥

English - His anger towards them was already flying to its heights but after the insult they had put more ghee, (means increased his disrespect all the more) in his fire filled blazing anger

भग्नदन्तश्च तत्राहं, भूभुत्परिणतोऽभवम् ॥

अस्थानं समाह्वयत्यार्तो, नरके नारको यथा ॥४२०॥

अन्वय :- भग्नदन्तः अहं तत्र भूभुत्परिणतः अभवम् । अतः नरके नारकः यथा अत्यार्तः अहं तत्र समाह्वय अस्थानम् ॥४२०॥

विवरणम् :- भग्नः झुटितः दन्ताः रक्षणाः यस्य सः भग्नदन्तः अहं तत्र तस्मिन् गह्वरे भुवः क्षेत्रे इति भूभुत् । भूभुति परिणतः भूभुत्परिणतः अभवम् । अतः तस्मात् नरके नारकः यथा अत्यार्तः अतिपीडितः अहं तत्र सामानाम् अहानां समाहारः समाह्वयः समदिनपर्यन्तम् अस्थानम् ॥४२०॥

सरलार्थ :- झुटितदन्तः अहं तत्र भूभुत्परिणत मूर्च्छितः अभवम् । तत्र यथा अतिपीडित नारकः नरके वसति तथा अतिपीडित अहं तत्र समाह्वय अरथा ॥४२०॥

अङ्गरासी :- अङ्गिणी गणेशा दानवाणो जुं त्यं पर्वतनी दशाने प्राप्त भयो, अर्थात् बेलायत पर्वत गयो. अने अने शीते नरकभां नारकीनी पर्वे अन्येन पीडा पाभयो जुं त्यं आन दिवसो सुधी पडी रह्यो. ॥४२०॥

हिन्दी :- जिसके दात टूट गये हैं ऐसा मैं उस पर्वत की दशा को प्राप्त हुआ, अर्थात् बेभान हो गया और इस प्रकार नरक में जिस तरह अत्यन्त दुःख सहना पड़ता है उसी प्रकार सात दिन तक मैं वहीं पड़ा रहा ॥४२०॥

मराठी :- दात टूटल्यामुळे मी पर्वतासारखा जड बेभान झालो आणि अतिशय पीडलेला नारकीं जीव जसा नरकात रहातो. तसा अत्यंत पीडेने व्याकुळ झालेला मी सात दिवसपर्यंत तेथेच पडून राहिलो ॥४२०॥

English :- He than says that, he broke his teeth when he banged against the mount and fell down unconscious just as a mount seems to be still and stable. And just as one has to undergo acute tortures and suffering in hell in the same way he was lying there for seven days unconscious bearing the tortures of nature

अपमानात्तत्तेषां, क्रोधेन परवानिव ।।

केशरीवदरीमध्या - त्रिर्गतोऽहं तपोवनात् ॥३१८॥

अन्वय :- तत् तेषाम् अपमानात् क्रोधेन परवान् इव अहं वरीमध्यात् केशरी इव तपोवनात् निर्गतः ॥३१८॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तरं तेषां तापसानाम् अपमानात् क्रोधेन परवान् पराधीनः इव अहं यथा वर्याः मध्यः वरीमध्यः तस्मात् वरीमध्यात् गुह्यमध्यात् केशरी सिद्धः निर्गच्छति तथा तपसे वनं तपोवनं तस्मान्नैव तपोवनात् निर्गतः, निरणच्छम् ॥३१८॥

सरलार्थ :- तदनन्तरं तेषां तापसानाम् अपमानात् क्रोधेन पराधीन इव अहं गुह्यमध्यात् सिद्धः निर्गच्छति तथा तपोवनात् निर्गतः ॥३१८॥

शुद्धशब्दाः :- पृथ्वी तेभ्योना भवेत् शीतना अभ्युपमानधी, द्रोधधी परवश ध्येयानी येहे, देवश्रीसिंहिडे न्येय शुद्धिभांधी नीडणी न्येय, तेभ्युं भ्या तपोवनभांधी नीडणी गये ॥३१८॥

हिन्दी - फिर उन्होंने किये हुए अपमान के कारण क्रोध से परवश होकर सिंह जैसे गुफामें से निकल जाते हैं उसी प्रकार मैं इस तपोवन से निकल गया ॥३१८॥

मराठी - मग त्या तपस्व्यांनी केलेल्या अपमानामुळे क्रोधाने परवश होऊन मी सिंह जसा गुहेतून बाहेर निघतो तसा या तपोवनातून बाहेर निघातो ॥३१८॥

English - He was thus blazing with anger for such an insult bestowed upon him And so with a heart swollen with self conceit, he like a lion of saffron complexion just walked away in disgust

भातस्तपोवनेऽजाहमभूवं कर्पराभिधः ॥

शिष्यः कुलपतरस्य तेजःपुत्र इव ज्वलनः ॥४५॥

अन्वयः :- हे भातः अत्र तपोवने आहं तेषां पुत्रः ज्वलन इव अस्य कुलपतेः कर्पराभिधः शिष्यः अभवम् ॥४५॥

शिरणम् :- हे मातर! अत्र अस्मिन् तपोवने आहं तेजसां पुत्रः समूहः तेजःपुत्रः ज्वलनः अग्निः इव अस्य - कुलस्य पतिः कुलपतिः तस्य कुलपतेः कर्परः अभिधा यस्य सः कर्पराभिधः शिष्यः अभवम् अभवम् ॥४५॥

सरलाधः :- हे मातर! अस्मिन् तपोवने तेजःपुत्रः ज्वलन अग्नि इव अस्मिन् कुलपतेः कर्पराभिधः शिष्यः अभवम् ॥४५॥

गुणराती :- हे मातर! अहं तपोवने, ज्वलनस्थान तेजोवत् समूहसदृशो, अहं कुलपतिनो पुं कर्पर नामनो शिष्य उत्तो ॥४५॥

हिन्वी - हे माताजी! इस तपोवन में जाज्वल्यमान तेज के समूह जैसे इस कुलपति का मैं कर्पर नाम का शिष्य था ॥४५॥

प्रावी :- हे माते! या तपोवनात जाज्वल्यमान तेजावा समूहासारवा भी या कुलपतीचा कर्पर नावाचा शिष्य होतो. ॥४५॥

English :- The God addressing Damyanti as a mother said that in this sacred grove he was once a student named Karpur to a very glorious and a bright teacher

अस्याः प्रतिव्रतत्वेन धर्मनिष्ठयापि च ॥

शून्येऽपि पारिपाथिक्यो, देवताः शिवतातयः ॥४३४॥

अन्वयः :- अस्याः प्रतिव्रतत्वेन धर्मनिष्ठतया अपि शून्ये अपि पारिपाथिक्य देवताः शिवतातयः सन्ति ॥४३४॥

विवरणम् :- अस्याः दमयन्त्याः पतिरेव व्रत यस्याः सा प्रतिव्रता पतिव्रतायाः भावः प्रतिव्रतत्वं तेन प्रतिव्रतत्वेन, धर्मे निष्ठा यस्याः सा धर्मनिष्ठा धर्मनिष्ठायाः भावः धर्मनिष्ठता तया धर्मनिष्ठतया अपि शून्ये अरण्ये अपि परिपार्थं वर्तन्ते इति परिपाथिक्य. समीपवर्तिन्यः देवताः शिव तन्वन्ति इति शिवतातयः सुख विस्तारयन्त्यः सन्ति ॥४३४॥

संलार्थ - अस्याः दमयन्त्या. पतिव्रतत्वेन धर्मनिष्ठया अपि अरण्ये अपि समीपवर्तिन्यः देवता. सुख विस्तारयन्ति ॥४३४॥

गुणशाली :- तेषु निना पतिव्रतं पशुशाली, तथा धर्मभां निश्चलपशुशाली शून्य जंगलभां पशु देवताभ्यो तेषु निना सांनिध्यं क्रीते शांतिं
भाष्ये छे, ॥४३४॥

हिन्दी . - उसके पतिव्रतापन से, और धर्म में निश्चलपन से शून्य जंगल में भी देवता उसका सान्निध्य कर शांति देते हैं ॥४३४॥

भारती - हिन्दा पातिव्रतयामुळे व धर्मनिष्ठेमुळे शून्य अण्णयात पण हिन्दा सान्निध्यात राहणारे देवता सर्वत्र कल्याण पसरवितात.
॥४३४॥

English - Damyanti was not only a chaste and a faithful wife, but also a staunch Jain Therefore, the Kevallmuni continued that the Gods had themselves come down to soothe and pacify her

मा शङ्किष्ठारस्त्वमवाहो, भैमी हि परमार्हती ॥

श्रुतश्रुतरहस्यासौ, निरो नास्याः स्युरन्यथा ॥४३२॥

अन्यथ :-

अहो त्वं अथ मा शङ्किष्ठाः । असौ भैमी श्रुतश्रुतरहस्या परमार्हती अस्ति । अस्याः निरः अन्यथा न स्युः ॥४३२॥

विवरणम् :- अहो । त्वं अथ मा शङ्किष्ठा मा शङ्कस्व । असौ भैमी भीमस्य अपत्य स्त्री भैमी दमयन्ती श्रुतस्य रहस्य श्रुतरहस्यम् । श्रुत

श्रुतरहस्यं यथा सा श्रुतश्रुतरहस्या । परमा चासौ आर्हती च परमार्हती अस्ति । अस्याः दमयन्त्याः निरः वचनानि अन्यथा न स्युः ॥४३२॥

सरगार्ध :-

प्रहो । त्व अत्र मा शङ्कस्व । असौ दमयन्ती श्रुतरय रहस्य आकर्षितवती परमार्हती च अस्ति । अतः दमयन्त्या वचनानि अन्यथा न स्युः ॥४३२॥

गुणशाली :-

हे कुलपति । तुं ते संबंध्यां शंका करीष्य नही के भेदे था दमयन्ती परम नैरन्धर्मी तथा आणभोना नत्पयोनी व्याण्डार ऐ, भाटे ते हीना पयनोभां जरा पण शंका करवा जेनुं नथी ॥४३२॥

हिन्दी -

हे कुलपती ! तू इस संबंध में शंका मत कर । क्योंकि यह दमयन्ती परम जैन धर्मी, ओर आणभो के तत्व की जानकार है, इसलिये उसके वचन में जरा भी शंका करने जैसी नहीं है ॥४३२॥

मराठी :-

हे कुलपति । तुम्ही ह्याविषयी मजात बिलकुल शंका करू नका कारण की ही दमयन्ती अतिहृत भगवताची परमभवत आहे. व आणभोचे रहस्य जाणणारी आहे म्हणून तिचे वचन कधीही असत्य (पुढ्या) होणार नाही ॥४३२॥

English :-

Then the Kevalamuni addressing the high-priest as the patriarch said to him that he should not doubt Darnyanti, who is very conversant and acquainted with the eminent and supreme Jain religion and also of the hypothesis of the sacred holy books of the jains

गुरुव्याख्याण्वि श्रद्धाशुक्तौ स्वात्मा निवेश्यताम् ।
स्वकर्मविवरस्वातौ, येन, मुक्तात्मतां व्रजेत् ॥४९०॥

अन्वय :- स्वात्मा गुरुव्याख्याण्वि श्रद्धाशुक्तौ निवेश्यता येन स्वकर्मविवरस्वातौ मुक्तात्मता व्रजेत् ॥४९०॥

विवरणम् :- स्वस्य आत्मा स्वात्मा । गुरोः व्याख्या गुरुव्याख्या एव अर्णवः गुरुव्याख्याण्विः तस्मिन् गुरुव्याख्याण्वि गुरुप्रवचनाण्वि, श्रद्धा एव श्रुतिः श्रद्धाशुक्तिः तस्या श्रद्धाशुक्तौ निवेश्यताम्। स्वस्य कर्म स्वकर्म । स्वकर्मणः विवर स्वकर्मविवर स्वकर्मविवर एव स्वातिः स्वकर्मविवरस्वातिः तस्या स्वकर्मविवरस्वातौ मुक्तात्मा आत्मा मुक्तात्मा, मुक्तात्मनः भावः मुक्तात्मता ता मुक्तात्मता व्रजेत् ॥४९०॥

संलार्थ :- दुष्पाप्मि, गुरुव्याख्यानरूपे सावरे श्रद्धाशुक्तौ स्वात्मा रथाप्यताम्। वदा स्वकर्मविनाशरूपात्माः योगी भवेत् तदा स. आत्मा मुक्ताता व्रजेत् ॥४९०॥

गुणशती :- गुरुभट्टाशयना उपदेशश्री भट्टाशयनरमां रडेली श्रद्धाश्री एषिभं तंभाश आत्मने स्थापय उरो उ ज्येथी तंभाशं अभिने इर धवाइप स्वाति नक्षत्रनो योग धर्मां न ते आत्मा भोक्षपाणने (भुक्तक्षेत्रपाणने) प्रसिध्द ॥४९०॥

हिन्दी :- गुरु महाराज के उपदेशरूपी महासागर में रहती हुई श्रद्धारूप छीपमे (शीप) तुम्हारे आत्मा को स्थापन करो कि जिससे तुम्हारे कर्मों को दूर होनेरूप स्वाति नक्षत्र का योग होते ही वह आत्मा मोक्ष को प्राप्त होगी ॥४९०॥

मराठी :- गुरु महाराजाच्या उपदेशरूपी महासागरात श्रद्धारूपी शिपत्वात तुम्ही आपला आत्मा स्थापन करा, म्हणजे तुमच्या कर्माचा क्षय रूप स्वाती नक्षत्राचा योग देताच आत्मा मोक्षाचा जाईल (मुक्त होईल) ॥४९०॥

English - The priest says that one should have ardent and devout faith in the jain-religion, that it is capable to help a being to attain final liberation just as a conch feels strongly that when the fifteen lunar asterism (Swati), arises and it rains (during Diwali) than the drop of rain entering it, is bound to transform itself into a pearl

ज्ञानी धर्ममथादिश्वधर्मेदुविधुन्तुवम् ॥

अन्वय :- अथ ज्ञानी अर्धेन्दुविधुन्तुदं मोक्षसौख्यप्रतिभुवं भवखाण्डवपाण्डवम् ॥४०८॥

विवरणम् :- अथ ज्ञानम् अस्य अस्ति इति ज्ञानी । न धर्मः अधर्मः । अधर्मः एव इन्दुः अधर्मेन्दुः । विधु तुवति इति विधुन्तुवः राहुः । अधर्मेन्दोः विधुन्तुवम् अधर्मेन्दुविधुन्तुवम् अधर्मचन्द्रग्रसने राहुम् इव । सुखम् एव सौख्यम् । मोक्षस्य सौख्य मोक्षसौख्यम् । मोक्षसौख्यस्य प्रतिभुः त मोक्षसौख्यप्रतिभुवं मोक्षसुखसाक्षिणम् । भवः एव खाण्डव वन भवखाण्डवम् । पण्डोः अपत्य पुमान् पाण्डवः अर्जुनः । भवखाण्डवे पाण्डवः भवखाण्डवपाण्डवः त भवखाण्डवपाण्डव “धर्मः ससारखाण्डवदाहपाण्डवः इव वर्तते” तं धर्मं अद्विषत उपादिशत् ॥४०८॥

अथ ज्ञानी अर्धमर्चन्द्रग्रसने राहुम् इव मोक्षसौख्यसाक्षिण ससारखाण्डवदाहे पाण्डवम् इव त धर्म उपादिशत् ॥४०८॥

संज्ञार्थ :- अथ ज्ञानी अर्धमर्चन्द्रग्रसने राहुम् इव मोक्षसौख्यसाक्षिण ससारखाण्डवदाहे पाण्डवम् इव त धर्म उपादिशत् ॥४०८॥

गुणरत्नी :- धर्मी ते देवर्षी भगवान् भूषण अधर्मेन्दुपी चन्द्रने प्रक्षयने राहुक्षरम्, मोक्षसुख भाष्यभां साक्षीभूत तथा संक्षारुपी वनन्तो नाश कर्याभां लाघवी सरम्भ येवा धर्मनो उपदेश देवा लाघवी ॥४०८॥

हिन्दी - फिर वह केवली भगवान, भी अधर्मरूपी चन्द्र को ग्रसनेवाले राहु के समान, मोक्षसुख देने के लिये साक्षीभूत, वैसे ही ससाररूपी वन का नाश करने में हाथीसमान धर्म का उपदेश देने लगे ॥४०८॥

मराठी :- नंतर केवलीज्ञानी भगवानाने राह जसा चन्द्राला वासून टाकतो तसा अधर्माला वासून टाकणाऱ्या, मोक्ष सुखाला साक्षी असलेल्या व पडपुत्र अर्जुनाने खाण्डव वन जाऊन टाकले त्याप्रमाणे ससाररूपी खांडव वनाला जाऊन टाकणाऱ्या धर्माचा उपदेश केला ॥४०८॥

English - During the Sermon given, the monk said that just as the saturn devours the moon, in the same way religion devours irreligion and cleanses it The only way to attain the bliss of salvation is to keep the religious vows devoutly Just as the elephant can destroy a forest in the same way religion can destroy the bad ways of the world and clean it away

ततः प्रदक्षिणीकृत्य, त मुनिं प्रणिपत्य ते ॥

उपाविशन् पुरस्तस्य, नायकस्येव सेवकाः ॥४०६॥

अन्वय :- ततः तं मुनिं प्रदक्षिणीकृत्य प्रणिपत्य ते नायकस्य सेवका इव तस्य पुरः उपाविशन् ॥४०६॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तरं तं केवलमुनिं न प्रदक्षिणः अप्रदक्षिणः । अप्रदक्षिणं प्रदक्षिणं कृत्वा प्रदक्षिणीकृत्य प्रणिपत्य नमस्कृत्य ते नयति इति नायकः तस्य नायकस्य सेवका इव तस्य केवलमुनेः पुरः अग्रे उपाविशन् । यथा सेवकाः नायकस्य पुरः उपाविशन्ति तथा ते दमयन्तीसार्धतापसाः केवलमुनेः पुरः उपाविशन् ॥४०६॥

सरलार्थ - तदनन्तरं तं केशरिव्रतिनं मुनिं प्रदक्षिणीकृत्य नमस्कृत्य च ते नायकस्य पुरः सेवका इव तस्य पुरः उपाविशन् ॥४०६॥

शुद्धशब्दाः :- यच्छी ते भुविशब्दे प्रदक्षिणः । इति, तथा वांटीने तेभ्यो अधुना, राज्ञन्ती यासे तेभ्यो नोऽरो भेसी जय, तेभ्यो ते भुविशब्दे यासे भेसी जय ॥४०६॥

हिन्दी - फिर वे मुनिराज को प्रदक्षिणा देकर, और प्रणाम कर के जैसे राजा के सामने नौकर बैठते हैं, उसी तरह वे मुनि के सामने बैठ गये ॥४०६॥

मराठी - नंतर ते मुनिराजाला प्रदक्षिणा घातून आणि नमस्कार करून जसे सेवक मालकासमोर बसतात तसे त्या मुनीच्या समोर जाऊन बसले ॥४०६॥

English - The Gods who had arrived there to venerate towards the monk, first circumambulated around the monk and then sat in front of him, just as the servants and other men sit in front of the king in utmost faithfulness

भैमी तदैव तैः साध, वणिकसार्धशतापसैः ॥

किमेतदिति जिज्ञासुः शैलमध्याखरोह तम् ॥४०४॥

अन्वय :- तदैव भैमी किम् एतद् इति जिज्ञासुः तैः वणिकसार्धशतापसैः साध त शैलम् अध्याखरोह ॥४०४॥

विवरणम् :- तदा एव तस्मिन् समये भीमस्य अपत्यंस्त्री भैमी दमयन्ती किम् एतद् इति एवं ज्ञातुम् इच्छुः जिज्ञासुः सार्धस्य ईशः सार्धेशः वणिजश्च सार्धेशश्च तापसाश्च वणिकसार्धशतापसाः तैः वणिक सार्धशतापसैः साध सह त शैल पर्वतम् अध्याखरोह ॥४०४॥

सरलार्थ :- तस्मिन्नेव समये दमयन्ती किम् एतद् इति जिज्ञासुः तैः वणिकसार्धशतापसैः सह त पर्वतम् अध्याखरोह ॥४०४॥

शुश्रूषाती :- ते ऽवयन्ते ते दमयन्ती “यः शुं ह्ये?” येभ विश्वासी ते ज्ञानवान्ती उच्छास्यी ते वणिङो, सार्धवाड नथः तापसोऽसिद्धिं ते पर्वत पर यस्या वाणी ॥४०४॥

हिन्दी - उस समय वह दमयन्ती, “यह क्या होना?” यह जानने की इच्छा से व्यापारी, सार्धवाह और तापसो के साथ पर्वत पर चढ़ने लगी ॥४०४॥

मराठी :- त्या वेळेला ती दमयन्ती, “हे काय?” हे जाणण्याच्या इच्छेने त्या व्यापारी, सार्धवाह आणि तापस यांच्याबरोबर पर्वतावर चढू लागली ॥४०४॥

English - Damyanti then, in order to find out the root cause of all this din began to climb the mount, along with the campers, bussinessmen and the medics

उत्पतन्तः पतन्तश्च सुरासुरनभश्चराः ॥

अदृश्यन्त तथा व्योम्नि, शकुन्ता इव सर्वतः ॥४०२॥

अन्वय :- तथा व्योम्नि शकुन्ता इव उत्पतन्तः पतन्तश्च सुरासुरनभश्चराः अदृश्यन्त ॥४०२॥

विवरणम् :- तथा दमयन्त्या व्योम्नि आकाशे शकुन्ताः विहङ्गाः इव उत्पतन्तः ऊर्ध्वङ्गच्छन्त उड्डयमानाः पतन्तः अधः आगच्छन्तः न सुराः असुराः नभसि चरन्ति इति नभश्चराः । सुराश्च असुराश्च नभश्चराश्च विद्याधराश्च सुरासुरनभश्चराः अदृश्यन्त । दृष्टाः ॥४०२॥

सरताप :- तथा दमयन्त्या आकाशे खगा इव ऊर्ध्व गच्छन्तः अथ आगच्छन्तः सुरासुरविद्याधरा अदृश्यन्त ॥४०२॥

गुणरत्नी :- वली लेणीओ भडाशभां पक्षीओनी पेहे योतइथी उये उरुना तथा नीये उतरना, ओवा देवो, दानवो, तथा विद्याधरोने जेथ ॥४०२॥

हिन्दी :- फिर उसने आकाश में (आसमान) पक्षीओं की तरह चारो ओर ऊँचे उड़ते हुए और नीचे उतरते हुए देवों, दानवों और विद्याधरों को देखा ॥४०२॥

मराठी :- नंतर तिने आकाशात पक्ष्याप्रमाणे चारही बाजूस उच उडत असलेले, आणि खाली उतरत असलेले असे देव, दानव, व विद्याधर पाहिले ॥४०२॥

English :- Then she saw many gods, goblins and giants freely flying about in the sky on all four sides and also saw them walking down to earth

सार्धव्याहस्तथान्ये च, यथिगस्तापसाश्च ते ॥
आर्हदर्परताः सर्वे, तन्नाप्यसुखम् ॥४००॥

अन्य :- तत्र सार्धव्याहः तथा अन्ये यथिगः ते तापसाः च सर्वे आर्हदर्परताः यथासुखम् अभ्यसुः ॥४००॥

विरचय :- तत्र तस्मिन् तापसपुरे सार्धं दधति शति सार्धव्याहः वसन्तः तथा अन्ये अपरे यथिगः श्रेष्ठिनः ते तापसाः च सर्वे आर्हतः धर्मः आर्हदर्पर्यः आर्हदर्पर्य रताः रक्ताः आर्हदर्परताः सुखम् अनतिक्रम्य यथासुखम् अभ्यसुः अव्यवसन् ॥४००॥

सरलाय :- तस्मिन् तापसपुरे वसन्तसार्धव्याहः तथा अन्ये व्यागारिणः ते तापसाः च सर्वे आर्हदर्परता यथा सुखम् अव्यवसन् ॥४००॥

शुक्लायी :- यदी त्वं वसन्त सार्धव्याह, तथा भीष्म व्याधरीश्वरे, अन्ये ते क्षीयसो, श्रेष्ठ सर्वे योगे श्री अरिहन्तप्रभुना धर्मिणा रत
७४ शुभेष्टी रेडेवा ७५७५॥ ॥४००॥

हिन्दी :- उस तापसपुर में वसन्त सार्धव्याह, दूसरे व्यापारी तथा वे तापस सभी लोग श्री अरिहन्तप्रभु के धर्म में रत होकर सुखपूर्वक रहने लगे ॥४००॥

पराठी :- वतस त्रिषे वसन्त सार्धव्याह आणि दुसरे व्यापारी आणि ते तापस असे सगळे लोक श्री अरिहन्तप्रभूच्या दर्शित रत होऊन सुखसमाधानाने राहू लागले ॥४००॥

English :- Then the campers of Vasant, the bussinessmen and the monks, dipped themselves wholly in the ambrosia of the jain religion and remained there to taste its happiness for a long time to come

प्रबुद्धास्तापसाः पंच - शतासङ्ख्याः किलान्न यत् ॥
तातापसपुरं नाम, ततः ख्यात महीतले ॥३९८॥

अन्वयः :- यत् किल अत्र पञ्चशतसङ्ख्याः तापसाः प्रबुद्धाः, ततः महीतले तत् तापसपुर नाम ख्यातम् ॥३९८॥

विवरणम् :- यत् किल नून अत्र अस्मिन् पर्वते पञ्च च तानि शतानि च पञ्चशतानि । पञ्चाशतानि सख्या येषां ते पञ्चशतसङ्ख्याः तापसाः प्रबुद्धाः बोध प्राप्ताः । ततः तस्मात् भ्रष्टाः पृथ्व्याःतल महीतलं तस्मिन् महीतले पृथ्वीपीठे तत् तापसानां पुर तापसपुरं नाम ख्यात प्रसिद्धम् ॥३९८॥

संलक्ष्यं :- यत् किल पञ्चशतसख्या तापसाः अत्र बोध प्राप्ताः, तस्मात् पृथ्वीतले तत् तापसपुर नाम प्रसिद्धम् ॥३९८॥

शुद्धरत्नी :- अष्टौ भिक्षुस्तो नापस्तो प्रतिबोध धाम्ना, तेषां त्पारथी भिन्नीते ते नगरं पृथ्वी पुरं तापसपुरं नाम तापसां तं धनुं ॥३९८॥

हिन्दी :- यहाँ पाचसौ तापसो ने प्रतिबोध प्राप्त किया इस लिये वह नगर पृथ्वी पर तापसपुर के नाम से प्रख्यात हुआ ॥३९८॥

मराठी :- तेथे पाचशे तापसानां बोध प्राप्त झाला म्हणून ते नगर तापसपुर नावाने प्रख्यात झाले ॥३९८॥

English - Five hundred meditants dwelled there in order to attain vigilance and knowledge In due-course this city became famous as Tapaspur

तयज्यते स्म त्वधर्मस्तु, कोऽभिमानो विवेकिनाम् ॥
प्राप्तखर्जुरखाधस्य । यदा किं रोचते खलः ॥ ३९६ ॥

अन्वय :- विवेकिनां अभिमानः कः? अधर्मः तु त्यज्यते स्म। यदा प्राप्तखर्जुरखाधस्य खलः रोचते किम्? ॥ ३९६ ॥

विवरणम् :- विवेकः एषा अस्ति विवेकिनः, तेषां विवेकिना अभिमानः कः? परीक्षा कृत्वा न धर्मः अधर्मः तु त्यज्यते स्म। यदा अथवा खर्जुरः एव खाद्यं खर्जुरखाध प्राप्त खर्जुरखाध येन सः तस्य प्राप्तखर्जुरखाधस्य खलः (देप इति मद्यराद्रभाषाया) रोचते किम्? न रोचते इति भावः ॥ ३९६ ॥

सरलाय :- विवेकिना अभिमान क ? परीक्षा कृत्वा अधर्म तु त्यज्यते स्म। अथवा प्राप्तखर्जुरखाधस्य खलः रोचते किम्? न रोचते ॥ ३९६ ॥

शुक्लानी :- विवेकी भाषासोने अलिभान शानुं होय ? देव दे तेथे (परीक्षा करीने) अधर्मनी त्याग करे ऐ, अथवा तेने भण्टे भव भण्टे भण्टे ऐ, तेने शुं भण्ण भवानी बुद्धि धाय ? ॥ ३९६ ॥

हिन्दी - विवेकी मनुष्यों को अभिमान कैसा? वे परीक्षा कर के अधर्म का त्याग करते हैं, अथवा जिस को खजुर खाने को मिलती है, उसे देप खाने की इच्छा कैसे होगी ॥ ३९६ ॥

मराठी :- विवेकी माणसाला कसला अहकार? ते (परीक्षा करून) अधर्माचा त्यागव करीत असतात किंवा ज्याला खजुर खावला मिळाला, त्याला देप कशी आवडणार? ॥ ३९६ ॥

English - A prudent and a discreet person will not accept anything pertaining to irreligion and wickedness after a thorough research and such a person will not have any pride too. In short, why will one wish to have fodder, when he is being offered dates?

स्योऽपि तं धर्मयाकर्ण्य, लघुकर्मतयाग्रहीत् ॥

तल्लाभान्धानुषं जन्म, कृतकृत्यमभ्यन्यत ॥३९४॥

अन्यथ :- सः अपि त धर्मम् आकर्ण्य लघुकर्मतया अग्रहीत्। तल्लाभात् मानुषं जन्म कृतकृत्यम् अभ्यन्यत ॥३९४॥

विवरणम् :- सः वसन्तसार्ववाहः अपि तम् अर्द्धधर्मम् आकर्ण्य निशम्य लघूनि कर्माणि यस्य सः लघुकर्मा लघुकर्मणः भावः लघुकर्मता तया लघुकर्मतया अग्रहीत् जग्राह। तस्य धर्मस्य लाभः तल्लाभः तस्मात् तल्लाभात् मनुष्यस्य इदं मानुष जन्म कृत कृत्य येन तत् कृतकृत्यम् अभ्यन्यत ॥३९४॥

सरलार्थ - स. वसन्तसार्ववाह अपि त एषं विशम्य लघुकर्मतया अवहीत्। एषस्य लाभान् मानुष जन्म कृतकृत्यम् अभ्यन्यत ॥३९४॥

गुञ्जली :- भृष्टी लघुकर्मा येन। वसन्त सार्ववाहे ऋन्धर्मं सांख्यीने तेनो स्वीकृतं करो, तथा ते धर्मान् अभिधी ते पोलान्। मनुष्य ऋन्धर्मो सार्ववाह लाभान्। ॥३९४॥

हिन्दी - फिर वसन्त सार्ववाह भी लघु कर्मा जीव होने से (खुद के लघु कर्म होने से) जैनधर्म को सुनकर उसे स्वीकार किया और उस धर्म की प्राप्ति होने से मनुष्य जन्म को सफल मानने लगा ॥३९४॥

मराठी - नंतर वसन्तसार्ववाहाने लघुकर्मा असल्यामुळे जिवेश्वर भगवन्ताचा एष रवीकार केला व शुद्ध एषाचा लाभ ज्ञात्यामुळे आपला मनुष्य जन्म सफल झाला असे तो मानू लागला ॥३९४॥

English - Then the campers felt that probably they had less sins, so they had got the opportunity to understand the jain religion They then accepted this jain religion and felt that they had done an auspicious deed in doing so

साथ तस्मै समाचख्यौ, देवोऽर्हन् परमेश्वरः ॥

आराधयाम्यमुं नित्यं, तत्प्रभावाच्च मे न भीः ॥३९२॥

अन्वय :- अथ सा तस्मै समाचख्यौ-अर्हन् परमेश्वरः देवः अस्ति। अह अमु नित्यम् आराधयामि तत्प्रभावात् मे भीः न ॥३९२॥

विवरणम् :- अथ सा दमयन्ती तस्मै वसन्तसार्धवाहाय समाचख्यौ अकथयत् अर्हन् अरिहन्तः परमश्रासौ ईश्वरश्च परमेश्वरः देवः अस्ति। अहम् अमु परमेश्वर नित्यं प्रतिदिन आराधयामि तस्य देवस्य प्रभावः तत्प्रभावः तस्मात् तत्प्रभावात् मे मम भीः न वर्तते ॥३९२॥

सरलार्थ :- अथ सा दमयन्ती वसन्तसार्धवाहाय अकथयत्- अर्हन् परमेश्वर देव अस्ति। अहम् अमु नित्य आराधयामि तस्य देवस्य प्रभावात् मम भीः न वर्तते ॥३९२॥

गुजराती :- यणी दमयन्तीये तेने इहुंउ, आ परभ ईश्वर श्री अरिहंतदेव छे, अने तेभनी हुं उभेयां आराधना इहुं छुं, तथा तेभना प्रभावशी भने (ओई पाण् ज्ञानो) लय नथी. ॥३९२॥

हिन्दी - फिर दमयन्ती ने उससे कहा कि, यह परम ईश्वर श्री अरिहन्तदेव है, और उनकी मैं हमेशा आराधना करती हूँ, और उनके प्रभाव से मुझे (किसी भी प्रकार का) मय नहीं है ॥३९२॥

मराठी :- नंतर ती दमयन्ती सार्धवाहास म्हणाली- श्री अरिहन्तदेव हेच परमेश्वर आहेत मी त्यांची गेलमी पूजा करते त्याच्या प्रभावामुळेच मला (कोणत्याही प्रकारची) भीती नाही ॥३९२॥

English - Then Damyanti replied that she venerates daily and wholeheartedly only to the almighty and merciful, Lord Arhant and it is only due to his influence and majestic dignity that she is never afraid of anything

स्वयं शीलप्रभावं तं दृष्ट्वा सर्वेऽवदन्ततः ॥

नेदं रूपमियं शक्तिः, मानुष्याः संभवत्यपि ॥३९०॥

अन्वय :- ततः सर्वे तं स्वयं शीलप्रभावं दृष्ट्वा अवदन् इदं रूपं इय शक्तिः मानुष्याः मनुष्यास्त्रियः न सम्भवति ॥३९०॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तरं सर्वे तापसाः तं दमयन्त्या शीलस्य प्रभावः शीलप्रभावः तं शीलप्रभावं स्वयं दृष्ट्वा निरीक्ष्य अवदन् उक्तवन्तः। इदं रूपं, इयं शक्तिः अपि मानुष्याः स्त्रियः न सम्भवति ॥३९०॥

सरतार्थ :- तदन्तरं सर्वे तापसाः अपि स शीलप्रभाव स्वय अवलोक्य अवदन् - इदं रूपं इय शक्तिः, अपि सिध्यः न सम्भवति ॥३९०॥

शुब्धताती :- पृथी पोतानी भेजे प्रगटी नीक्षणेवा येव तेणुगिना ते श्रीधनना प्रभावने जेईने तेओ सर्वे इडेवा वाज्या ३, आवुं ३५ अने आवी शक्ति मनुष्यस्त्रीभां तो संभवै पण नाही. ॥३९०॥

हिन्दी :- फिर अपने आप प्रगट हुए उसके शीलवत्त का प्रभाव देखकर वे सभी तापस कहने लगे कि, ऐसा रूप और ऐसी शक्ति मनुष्य स्त्री में संभव नहीं है ॥३९०॥

मराठी :- नंतर ते सर्व तापस आपत्ता होक्यानी दमयवतीच्या शीलाचा प्रभाव पारून म्हणाले - असे रूप व अशी शक्ति मनुष्यस्त्रीमध्ये (नारीमध्ये) असू शकत नाही ॥३९०॥

English :- When the power of Damyant being chaste and who was having a spotless character was disclosed, everyone around exclaimed at such an extraordinary deed and said that such a form and power doesn't exist in a mortal being.

अम्बुदेनाम्बुधाराभि - धीतो गिरिराजत ॥

धम्मिल्ल इव भेदिन्याः, स्निग्धाअनसमप्रभः ॥३८८॥

अन्वय :- अम्बुदेन अम्बुधाराभिः धीतः गिरिः स्निग्धाञ्जनसमप्रभः भेदिन्याः धम्मिल्ल इव अराजत ॥३८८॥

विवरणम् :- अम्बु वयाति इति अम्बुदः तेन अम्बुदेन, अम्बुनः धाराः अम्बुधाराः ताभिः अम्बुधाराभिः जलधाराभिः धीतः निर्मलः स्वच्छः गिरिः पर्वतः स्निग्ध च तद् अञ्जनं च स्निग्धाञ्जनेन समा प्रभा यस्य सः स्निग्धाञ्जनसमप्रभः भेदिन्याः पृथ्व्याः धम्मिल्लः केशपाशः इव अराजत रेजे ॥३८८॥

सरलार्थ :- भयेन जलधाराभि धीत गिरिः स्निग्धाञ्जनसमप्रभं पृथिव्याः धम्मिल्लः स्निग्धकृष्ण केशपाश इव अशीभत ॥३८८॥

भुजराती :- वरसाह्नी जलधाराभ्यो वडो धोर्ध नाभेवो पर्वत, यीशुण (धारा) अंजन सरभी अतिवाणे पृथ्वीना चोटला सरभ्यो शोभवा दाजये. ॥३८८॥

हिन्दी - वरसाह की जलधाराओं से वह पर्वत धूलकर स्निग्ध अजन जैसी कांतिवाला होकर पृथ्वी के केशपाश के समान शोभा देता था ॥३८८॥

मराठी :- मेघाने मुसळधार पावसाने घुऊन टाकलेला पर्वत रिजवद्य काजळाप्रमाणे कान्ती असलेल्या पृथ्वीच्या काळघाभोर केशपाशाप्रमाणे शोभत होता ॥३८८॥

English - The intensity of the rain had cleaned the whole mountain, which seemed like collyrium has been applied on the beautiful eyes of mother earth and it also seemed to increase the splendour and beauty of the tassels of the earth

यथाहं, शीलवत्यस्मि, मनोवचनकायतः ॥

बहिर्वर्षन्त्वतो मेघा, ऋषिमण्डलकुण्डलात् ॥३८६॥

अन्यय :- यदि अहं मनोवचनकायतः शीलवती अस्मि ततः मेघाः ऋषिमण्डलकुण्डलात् बहिः वर्षन्तु ॥३८६॥

विवरणम् :- यदि अहं मनः च वचन च कायश्च मनोवचनकायाः तेष्वः मनोवचनकायतः शीलम् अस्याः अस्ति शीलवती अस्मि तत मेघाः वारिदाः ऋषेः मण्डल ऋषिमण्डल ऋषिमण्डल एव कुण्डल ऋषिमण्डलकुण्डल तस्मात् ऋषिमण्डलकुण्डलात् बहिः वर्षन्तु ॥३८६॥

सरलार्थ :- यदि अहं मनोवचनकायतः शीलवती अस्मि । तर्हि मेघाः ऋषिमण्डलकुण्डलात् बहिः वर्षन्तु ॥३८६॥

गुञ्जली :- (पछी तेगुणीये इछुंई) जे छुं भन, वचन भने आयायी शीलवती छोटि तो ऋषिभंडणना हुं आयायी भडार आ वरसाए वरसजे ॥३८६॥

हिन्दी - (फिर उसने कहा कि) यदि मैं मन, वचन और काया से शीलवती हूँ तो इस ऋषिमण्डल के दायरे के बहार ही यह वर्षा बरसे ॥३८६॥

मराठी - (नतर तिजे म्हटले की) जर मी मन, वचन आणि कायेने शीलवती आहे तर या ऋषिमण्डलाच्या वर्तुळाच्या बाहेर हा पाऊस पडो ॥३८६॥

English - Then she said aloud, that if she was well-behaved and of spotless character, from her mind, words and body then let it rain outside of the drawn chained circle in which these frightened frars are standing

तानालोक्य तथावस्थान्, कृपया भैम्यभाषत ॥

हंहो मा भैष्ट मा भैष्ट, परित्रास्येऽहमभ्युदात् ॥३८४॥

अन्यः :-

भैमी तान् तथावस्थान् आलोक्य अभाषत हहो कृपया मा भैष्ट । मा भैष्ट । अहम् अभ्युदात् परित्रास्ये ॥३८४॥

विवरणम् :- भीमस्य अपत्यं स्त्री भैमी दमयन्ती तान् तापसान् तथावस्थान् भयभीतान् आलोक्य निरीक्ष्य अभाषत अवदात् हहो।

कृपया मा भैष्ट मा विभीत । मा भैष्ट मा विभीत । अह अभ्यु ददाति इति अभ्युद; तस्मात् अभ्युदात् वारिदात् परित्रास्ये रक्षिष्यामि ॥३८४॥

सरत्तार्थ :-

दमयन्ती तान् तापसान् तथावस्थान् विलोक्य अभाषत हहो कृपया मा विभीत मा विभीत अह जलदात् रक्षिष्यामि ॥३८४॥

शुश्रूषादी :- भली तेवी दधाने भाम धयेवा भेवा ते तापसोने जेठने दभयंती दधा बावीने तेभोने उडेवा बाणीडे, ते तापसो। नभे

उरो नडी...उरो नडी। आ वरसादधी हुं नभाहुं रक्षण उरीश. ॥३८४॥

हिन्दी :-

फिर दमयती उन तापसो को ऐसी अवस्था मे देखकर कहने लगी कि, हे तापसो! आप डरो नहीं। डरो नहीं। इस बरसात से मैं तुम्हारा रक्षण करूगी ॥३८४॥

भरती .-

नतर तशा भयभीत अवरधेत असतेल्या तपरव्यांना पाहून दमयती म्हणाली- कृपा करून भिऊ नका, भिऊ नका, मी ह्या पावसापासून तुमचे रक्षण करीन. ॥३८४॥

English :-

Seeing the piteous situation of the friars, feeling of affection and sympathy protruded and swelled in her And she told them not to be afraid and gather courage as she will free them such a disaster

मुद्गरोपमधाराभि - वर्षतिस्म तदाम्बुयः ॥

सर्वतः कुक्षिनीकर्तु - भिव विश्वम्भरालम् ॥ ३८२ ॥

अन्वयः :- तदा अम्बुयः विश्वम्भराल त सर्वतः कुक्षिनीकर्तुम् इव मुद्गरोपमधाराभिः वर्षति स्म ॥ ३८२ ॥

विवरणम् :- तदा तस्मिन् समये अम्बु वयाति इति अम्बुयः जलवः । विश्व विभर्ति इति विश्वम्भरायाः तत् विश्वम्भरालं पृथ्वीतल सर्वतः न कुदिनम् अकुदिनम् । अकुदिन कुदिन कर्तुं कुदिनीकर्तुम् इव मुद्गरः उपमा यासा ताः मुद्गरोपमाः मुद्गरोपमाश्च ताः धाराश्च मुद्गरोपमधाराः मुद्गरोपमधाराभिः मुसलधाराभिः वर्षति स्म । तदा शेषः अखिलं पृथ्वीतल सस्यानाविभिः हरित कर्तुं मुसलधाराभिः वर्षत् ॥ ३८२ ॥

सरलाय :- तदा वारिदः पृथ्वीतल सर्वतः कुदिनीकर्तुं हरितीकर्तुं मुशलाधाराभिः अवर्षत् ॥ ३८२ ॥

शुश्रूषाढी :- उवे ते वृषते चरेशोशयी जगो पृथ्वी तक्षने ओड सरसुं सपाट डरवा भाटे संधिवाधारे वरसाड वरसवा क्षोभो ॥ ३८२ ॥

हिन्वी :- उस समय वहाँ पर ऐसी मुशलाधार बरसात बरसने लगी जैसे चारों ओर से पृथ्वीतल को एक समान सपाट करने के लिए ही बरस रही हो ॥ ३८२ ॥

मराठी :- तेव्हा चारही बाजूनी पृथ्वीतळाला एकसारखे सपाट व हिरवेवगार करण्यासाठी जणू मुसळधार पाऊस पडू लागला ॥ ३८२ ॥

English :- Then it rained like cats and dogs, as though the clouds wished to drain out all the rain-water in them and make the ground-level on all four-sides equal, as the weapon named Swage whose edge is so sharp and even on all sides.

अथार्चानन्तरं सापि, सुधासारकिरा निरा ॥

सद्यः स्वागतिकीभूय, सार्धवाहमवार्तयत् ॥३८०॥

अन्वय :- अथ अर्चानन्तरं सापि सुधासारकिरा निरा सद्यः स्वागतिकीभूय सार्धवाहम् अवार्तयत् ॥३८०॥
विवरणम् :- अथ अर्चयाः अनन्तरम् अर्चानन्तर सा दमयन्ती अपि सुधायाः सारः सुधासारः सुधासार किरति इति सुधासारकीः

तथा सुधासारकिरा अमृतवर्षिण्या निरा वाण्या सद्यः स्वागत करोति इति स्वागतिकी । न स्वागतिकी अस्वागतिकी । अस्वागतिकी स्वागतिकी भूत्वा स्वागतिकीभूय सार्धं वहति इति सार्धवाहः तं सार्धवाहम् अवार्तयत् वार्ता अकरोत् ॥३८०॥

सरलार्थ :- अथ पूजायाः अनन्तर सा दमयन्ती अपि अमृतवर्षिण्या वाण्या सद्य, सार्धवाहस्य स्वागत कुर्वाणा सार्धवाहेन वार्ताम् अकरोत् ॥३८०॥

शुश्रूषाती :- पण्डी देवपूज अर्थ भाद दमयन्ती पाण् अमृतसने वरसन्तारी वाण्डी वडे तुशन सार्धवाहजुं स्वागत करीने तेनी साथे वार्तावाप करवा वाण्डी. ॥३८०॥

हिन्दी - फिर देवपूजा करने के पश्चात् दमयती अमृतरस को बरसाती हुई वाणी द्वारा तुरत ही सार्धवाह का स्वागत कर के उसके साथ वार्तालाप करने लगी ॥३८०॥

मराठी - देवपूजा केत्वांनतर ती दमयंती पण अमृतरसाचा वर्षाव करणाऱ्या वाणीने त्या सार्धवाहाचे स्वागत करून त्याच्याशी वार्तालाप करू लागली ॥३८०॥

English - Then Dampant after finishing her customary rites, she at once welcomed the chef with sweet words (Which seemed like ambrosia flowing from her mouth) and began having a conversation with him

प्रेक्षामासे च तत्रस्थां, भैमी कुशलशालिनीम् ॥

विम्बं श्रीशान्तिनाथस्य, पूजयन्तीं समाधिना ॥ ३७८ ॥

अन्वयः :- तत्रस्था कुशलशालिनी समाधिना श्रीशान्तिनाथस्य विम्ब पूजयन्तीं भैमी प्रेक्षामासे ॥ ३७८ ॥

विवरणम् :- तत्र तिष्ठति तत्रस्थां ता तत्रस्था, कुशलेन शालतेऽसौ कुशलशालिनी तां कुशलशालिनी समाधिना आनन्देन श्री शान्तिनाथस्य विम्ब प्रतिभा पूजयन्ती अर्चयन्ती भूमस्य अपत्य स्त्री भैमी ता भैमी प्रेक्षामासे प्रेक्षत ॥ ३७८ ॥

सरलार्थः :- सार्धवार तत्रस्था कुशलशालिनी समाधिना श्री शान्तिनाथस्य प्रतिमा पूजयन्ती ता दमयन्ती प्रेक्षत ॥ ३७८ ॥

उत्तरार्धम् :- यद्यी सार्धवाडे त्यां श्रेयशुश्रूष, शान्तिपूर्वम् श्री शान्तिनाथ प्रभुनी प्रतिभानुं पूजन् अस्ती दमयन्तीने दीप्ति ॥ ३७८ ॥

हिन्दी :- फिर सार्धवाह ने वहाँ पर सकुशल दमयती को शान्तिनाथ भगवान की प्रतिमा की शान्तिपूर्वक पूजा करते हुए देखा ॥ ३७८ ॥

मराठी :- नंतर तेथे क्षेम-कुशलपूर्वक विराजमान असलेली व शान्तिपूर्वक श्री शान्तिनाथ प्रभूच्या प्रतिमेची पूजा करीत असलेली दमयंती सार्धवाहाला दिसली ॥ ३७८ ॥

English - The searsh-party thus seen Dampantu doing the puja of Lord Shantinath with almost peace and contentment

भैमी बिम्बं ततः शान्तेः, स्वयं निर्माय मृण्मयम् ॥
त्रिसन्ध्यं पूजयामास, वन्यैः कुसुमैः स्वयम् ॥३७६॥

अन्वय :- ततः भैमी स्वय मृण्मय शान्तेः बिम्ब निर्माय वन्यैः कुसुमैः स्वय त्रिसन्ध्य पूजयामास ॥३७६॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तर भीमस्य अपत्य स्त्री भैमी स्वय मृदः विकारः मृण्मयं शान्तेः शान्तिनायस्य बिम्बं प्रतिमा निर्माय विरचय्य वन्यैः वन्यैः कुसुमैः पुष्पैः स्वय तिसृणा सन्ध्याना समाहारः त्रिसन्ध्य त्रिकाल त्रिवेल पूजयामास अपूजयत् ॥३७६॥

सरलार्थ - तदन्तर दम्पवती रवय मृत्तिकामयी शांतिनाथस्य प्रतिमा रचयित्वा वन्यैः कुसुमै रवय त्रिसन्ध्य अपूजयत् ॥३७६॥

शुद्धरानी :- पछी दम्पती (पति) पोताने छापे भाटीनी श्री शान्तिनाथ प्रभुनी प्रतिभा बनानी, वनभां उधानां पुष्पो वरे पोते त्रिआध लेनी पूजा करवा बाणी. ॥३७६॥

हिन्दी :- फिर दम्पती ने बहा पर हाथो से मिट्टी की श्री शांतिनाथ प्रभु की प्रतिमा बनाई, वन के फूलों से त्रिकाल उस प्रतिमा की पूजा करने लगी ॥३७६॥

भारती :- नंतर दम्पती रवत च्या हातांनी मातीची श्री शांतिनाथ प्रभूची प्रतिमा बनवून, जंगलात उमलणाऱ्या फुलांनी त्या प्रतिमेची त्रिकाल पूजा करू लागली ॥३७६॥

English :- Then Dampyanti prepared an idol of Lord Shantnath with her own hands, out of mud She then adorned it with bloomed flowers from teh jungle and worshipped it three times a day

अथ सा पथि गच्छन्ती, प्राप्येक निरिकन्दरम् ॥

अतिवाहयितुं वर्षा - स्तरस्यौ तत्र महर्षिवत् ॥३७४॥

अन्वय :- अथ पथि गच्छन्ती सा एक निरिकन्दर प्राप्य तत्र वर्षा अतिवाहयितु महर्षिवत् तस्यौ ॥३७४॥

विवरणम् :- अथ सा दमयन्ती पथि मार्गे गच्छन्ती सती एक निरेः पर्वतस्य कन्दर प्राप्य लब्ध्वा तत्र तस्मिन् निरिकन्दरे वर्षाः प्रावृत्कालं अतिवाहयितु महर्षिणा तुल्य महर्षिवत् तस्यौ अतिष्ठत् ॥३७४॥

सरत्पार्थ - अध मार्गे वाच्छवती सती सा दमयवती एक विरिकवदर लब्ध्वा तत्र प्रावृत्काल अतिवाहयितु महर्षिवत् अतिष्ठत् ॥३७४॥

गुञ्जराती :- भूमी भार्जो बालती ते ग्रीने भेद पर्वतनी भंटर गुक्ष भाभ धर्, त्पारे वर्षाःऋतु वीतापवा भाटे दभयंती भडान ऋषिनी पेठ ते गुक्षभां निवास करीने रही. ॥३७४॥

हिन्दी - फिर रास्ते मे चलते हुए उसे एक पहाड के अंदर गुफा प्राप्त हुई तब वर्षाऋतु व्यतीत करने के लिए दमयन्ती महान ऋषि के समान उस गुफा मे रही ॥३७४॥

मराठी :- ररत्याने जाता जाता ती एका पर्वताच्या गुहेजवळ आली व पावसाळ्याचे दिवस घालविण्यासाठी ती महर्षीप्रमाणे त्या गुहेतच राहिली ॥३७४॥

English - Then on the way, She happened to see a cave, carved in a mountain. She then decided to spend the monsoons in the cave, just as an eminent and a pious priest.

दमयन्त्यपि विज्ञाय, प्रियसङ्गमनिर्णयम् ॥

चकाराभिग्रहान् शीलनृपस्येवाङ्गरक्षकान् ॥ ३७२ ॥

अन्य :- दमयन्ती अपि प्रियसङ्गमनिर्णय विज्ञाय शीलनृपस्य अङ्गरक्षकान् इव अभिग्रहान् चकार ॥ ३७२ ॥

विवरणम् :- दमयन्ती अपि प्रियेण सङ्गमः प्रियसङ्गमस्य निर्णयः प्रियसङ्गमनिर्णयः तं प्रियसङ्गमनिर्णय विज्ञाय अवबुध्य शील एव नृपः शीलनृपः तस्य शीलनृपस्य अङ्गस्य शरीरस्य रक्षकाः अङ्ग रक्षकाः तान् अङ्गरक्षकान् इव अभिग्रहान् नियमान् चकार अकरोत् । शीलरक्षकान् अभिग्रहान् अकरोत् ॥ ३७२ ॥

सरतार्थ :- दमयन्ती अपि प्रियसङ्गमनिर्णय विज्ञाय शीलनृपस्य अङ्गरक्षकान् इव नियमान् चकार ॥ ३७२ ॥

शुद्धरानी :- यद्यी दमयन्तीये यत्नं पोतानां अतीरन्ती मेणाय यवानो निर्णयं ज्ञप्तिने, शीत्तुभी शब्दानां अङ्गरक्षको सभक्ष नीये ज्ञप्तिना शुद्धरानी अभिग्रहो धारणं अर्थः ॥ ३७२ ॥

हिन्दी :- फिर दमयन्ती भी अपने पति के मिताप का निर्णय जानकर, शीलरूपी राजा के अणुरक्षक समान नीचे बताने हुए अभिग्रहों को धारण किया ॥ ३७२ ॥

भारती :- नलर दमयन्तीने पण आपल्या पतीच्या सजमाचा निर्णय ऐकून शीलरूपी राजाच्या अणुरक्षकाप्रमाणे रवाली सांगितल्याप्रमाणे अभिग्रह धारण केले ॥ ३७२ ॥

English :- Then Damyanti, having heard the decision of the to be union of her husband and keeping a natural disposition and her amiableness She then decided to take and keep some vows, which will be her armour of her body, and shall guard her always

अलमातनप्य चान्यत्पत्न्य, द्रज्ज पन्थाः शिवास्तनय ॥

सोऽय रूप प्रकाश्य स्य, नत्वा ता मुदितोऽजमत् ॥३७३॥

अन्वय - अन्यत् आलप्य अलम् । त्व भजा तव पन्था इति भवति । अय स स्व रूप प्रकाश्य ता नत्वा मुदित अजमत् ॥३७३॥

विवरणम् - अन्यत् आलप्य अलम् । अन्यन आलापन अलम् । त्व भज गच्छ । तव पन्था मार्ग गिवः कल्याणः भवतु । अय स- राक्षस- स्त्वं निज रूप प्रकाश्य प्रकटय्य ता दमयन्ती नत्वा प्रणम्य मुदित आनन्दितः अजमत् अगच्छत् ॥३७३॥

सरलार्थ - अवदेन आलापेन अलम् । त्व वाच । तव मार्ग कल्याण अरतु । अय स राक्षस निज रूप प्रकाश्य ता दमयन्ती नत्वा आनन्दित अवच्छत् ॥३७१॥

शुल्कशाली :- एवं भीष्टुं इष्टं भुवेवाधी सधु, तुं ज ! नारी भार्गव्यापुत्रादरी थाय्यो ! पछी ते राक्षस पणु पोत्तानुं दुप प्रशथीने तथा तेणुीने चभीने भुशी थठ (न्याधी) थावतो थयो. ॥३७१॥

हिन्दी - 'अब ओर अधिक क्या कहना तुम जाओ तुम्हारा मार्ग कल्याणकारी हो।' तब वह राक्षस अपना रूप प्रणट कर के उसके सामने नतमस्तक होकर वहाँ से चला गया ॥३७३॥

मराठी - आता दुसरे काही बौद् जरा सद् जा तुझा मार्ग कल्याणकारी होवो नंतर तो राक्षस पण आपले रूप प्रकट करून तिला जमरकार करून आनंदित होऊन तेंपूज निपूज वीला ॥३७१॥

English - And she asks the Goblin not to say anything more and let his way be friendly and auspicious Then the goblin bough to light his actual form, bowed down to her, accumulated blissful feelings in his heart and vanished away from there

किं चारण्ये क्लिशित्वात् नयामि त्वां पितुर्गृहि ॥
क्षणमात्रेण कल्याणि । विधाय करस्मपुटे ॥ ३६९ ॥

अन्यय :- किञ्च हे कल्याणि । अरण्ये क्लिशित्वा अलम् । अह त्वा करस्मपुटे निधाय क्षणमात्रेण पितुर्गृहि नयामि ॥ ३६९ ॥

विवरणम् :- किञ्च हे कल्याणि । अरण्ये क्लिशित्वा क्लेश सोढ्वा अलम् । अह त्वा करयोः स्मपुटः करस्मपुटः तस्मिन् करस्मपुटे निधाय निक्षिप्य क्षण एव क्षणमात्रं तेन क्षणमात्रेण क्षणेन पितुः जनकस्य गृहे नयामि ॥ ३६९ ॥

सरलार्थ :- किञ्च हे कल्याणि । अरण्ये विलशित्वा अलम् । अह त्वा हरत्तस्मपुटे गृहीत्वा क्षणेनैव जनकस्य गृहे नयामि ॥ ३६९ ॥

शुश्रूषाती :- वणी हे इत्यागुणी सती । आ गंजसभां इवेष्ट पाभवाधी सधुं, तुं भाश उस्तसंयुटभां धारण करी नने ओइ क्षणभां न
ताश पितृजने धेर नेही नूड. ॥ ३६८ ॥

हिन्दी :- हे कल्याणि सती । इस जंगल मे तेरा क्लेश समाप्त हुआ, मैं मेरे हाथों में धारण कर के एक क्षणमें ही आपके पितानी के पास ले जाऊंगा ॥ ३६९ ॥

मराठी :- मग हे कल्याणि सती । या जंगलात दुःख सहन करणे पुरे. मी माझ्या हाताच्या ओजळीत धरून तुला एका क्षणात तुझ्या वडिलाच्या घरी येऊन जातो. ॥ ३६९ ॥

English :- Then the ogre continued saying that, her chargin and tribulation in this forest is over and he will in a moment take her to her father's house in the hollow of his hands, joined together.

चिन्तयित्वा विभञ्जेन, पलादः सोऽप्यचीकथन् ॥
प्रवासविवसात्पूर्णाद्वादशाब्दान्त्यवासरे ॥ ३६ ॥

अन्वयः :-

सः पलादः अपि विभञ्जेन चिन्तयित्वा अचीकथत्। प्रवासदिवसात् पूर्णाद्वादशाब्दान्त्यवासरे तव प्रियः सङ्गस्यते ॥ ३६ ॥

विवरणम् :-

सः पलं मांसम् अति इति पलादः राक्षसः विभञ्जेन विभञ्जनेन चिन्तयित्वा विचार्य अचीकथत् कथयामास अकथयत् प्रवासस्य दिवसः प्रवासदिवसः तस्यात् प्रवासविवसात् द्वादश च तानि अब्दानि च द्वादशाब्दानि । अन्ते भवः अन्त्यः अन्त्यश्वासौ वासरश्च अन्त्यवासरः । पूर्णद्वादशाब्दानाब्दं अन्त्यवासरः पूर्णद्वादशाब्दान्त्यवासरः तस्मिन् पूर्णद्वादशाब्दान्त्यवासरे तव प्रियः सङ्गस्यते ॥ ३६ ॥

सरगार्थः :-

सः राक्षसः अपि विभङ्गज्ञानेन, ज्ञात्वा अकथयत् - प्रवासदिवसात् पूर्णद्वादशाब्दान्त्यवासरे तव प्रिय, संगस्यते ॥ ३६ ॥

गुणशाली :-

त्यरे ते राक्षसे विलंगलानथी विद्यशीले उद्धुं रे, उ सेमी। आ प्रवासना दिवसथी भांतिने भ्रमं पुरं धया भांतेना छेद्व दिवसे. ॥ ३६ ॥

हिन्दी :-

तब उस राक्षस ने भी अपने विभंगज्ञान से सोचकर कहा कि, हे सती। इस प्रवास के दिन से लेकर बारह बरस पूरे होने के बाद उसके आखरी दिन। ॥ ३६ ॥

मराठी :-

तेव्हा त्या राक्षसाने आपल्या विभंगज्ञानाने विचार करून सांगितले की, हे सती। या प्रवासाच्या दिवसा पासून वासा वर्षे पूर्ण झाल्यानंतर त्याच्या शेवटच्या दिवशी तुझा प्रिय बाल तुला भेटेल. ॥ ३६ ॥

English - Then the orgue with his knowledge said to her that from this day onwards and twelve years later and on the last day ..

यातुधानस्तदाकर्ण्य, तस्याः सत्त्वेन विस्मितः ॥

ऊचे तुष्टोऽस्मि कल्याणि । किं करोमि तव प्रियम् ॥ ३६ ॥

उच्यते :- यातुधानः तद् आकर्ण्य तस्याः सत्त्वेन विस्मितः ऊचे कल्याणि! अहं तुष्टोऽस्मि त्वं किं प्रिय करोमि ॥ ३६ ॥

विवरणम् :- यातुधानः राक्षसः तद् आकर्ण्य तस्याः वचनं श्रुत्वा तस्याः दमयन्त्याः सत्त्वेन यत्नेन विस्मितः आश्चर्यचकित ऊचे अवोचत् - हे कल्याणि! अहं तुष्टः प्रसन्नः अस्मि तव किं प्रिय इष्ट करोमि ॥ यदा ॥ ३६ ॥

संलार्थ :- राक्षसः तरत्याः वचनं विश्राप्य तरत्याः दमयन्त्या. बलेन आश्चर्यचकित. अवोचत् - हे कल्याणि । अहं प्रसन्नोऽस्मि तव किं प्रिय करोमि । यदा ॥ ३६ ॥

शुद्धशाली :- भृष्टी राक्षस तेऽपीना ते वयसो सांत्वयिने, तथा तेऽपीनी छिन्नमयी आश्चर्य पाप्मीने भोऽव्य। दा० यो ३, ३ दस्याऽपी सती। ३ तारा पर प्रसन्न थयो छुं, अने छेवे तने आनंद छेयने थेंदुं थुं ३र्थ ३दुं? ॥ ३६ ॥

हिन्दी :- फिर वह राक्षस उसके वचन सुनकर तथा उसकी हिम्मत से आश्चर्यचकित होकर कहने लगा कि, हे कल्याणी सती! मैं तुम पर प्रसन्न हुआ हूँ, और अब तुझे आनंद प्राप्त हो ऐसा कौन सा कार्य करे? ॥ ३६ ॥

भारती :- नतर राक्षस तिवे ते बोलणे ऐकून व तिची हिंमत पाहून आश्चर्यचकित झाला आणि म्हणाला - हे कल्याणि सती! मी तुझ्यावर सतुष्ट झालो आहे, आता मी तुझे कोणते प्रिय कार्य करू? साव. ॥ ३६ ॥

English :- The ogre after having heard the words of Damyanti, was overcome with astonishment, And addressing her as a propitious and a chaste woman said that he was contented and acquiescent with her and asked her to place before him a deed, that will make her happy and blissful

अलं विलम्ब्य तदभुङ्क्ष्व मयात्मासो तवार्पितः ॥
न विना मरणं येन, स्याद् दुःखाना जलाञ्जलिः ॥ ३६ ३ ॥

अन्वय :- तद् विलम्ब्य अलं । मया असौ आत्मा तव अर्पित. भुङ्क्ष्व । येन मरण विना दुःखाना जलाञ्जलिः न स्यात् ॥ ३६ ३ ॥

विवरणम् :- तद् तेन कारणेन विलम्ब्य अलम् । विलम्ब मा कुरु । मया असौ आत्मा शरीर तव तुभ्य अर्पितः दत्तः । भुक्ष्व, भक्षय । येन मरण इत्यु विना दुःखाना जलस्य अञ्जलिः जलाञ्जलिः दुःखाना विनाशः न स्यात् ॥ ३६ ३ ॥

सुखार्थ :- तद् विलास्य अलम् । मया अद्. शरीर तुभ्यं दत्तम् । भक्ष्य वेन मरण विना दुःखाना विनाश न स्यात् ॥ ३६ ३ ॥

सुखार्थी :- भुङ्क्ष्व अद् विलम्ब करवायी संयु, अपने तुं भुङ्क्षु, लक्षणा कर? में आ भुङ्क्षु शरीर लेने सोयी दीयुं छ, उभ डे उवे भक्ष्य
हिल्ले भुङ्क्षु अर्पिते दुःखार्थी छुट्टासे धई भुङ्क्षु तेभ नयी ॥ ३६ ३ ॥

हेतु :- अथ तुम विनय मत करा और मेरा भक्षण करो । मैंने यह मेरा शरीर तुम्हें सौम दिया है, क्योंकि अब मृत्यु के बिना मेरे दुःखों को अत होनेवाला नहीं ॥ ३६ ३ ॥

प्राती :- आता विलंब न करता तू माझे भक्षण कर? मी माझे हे शरीर तुला अर्पण केले आहे, कारण की आता मरणाशिवाय माझ्या दुःखाचा अंत होणार नाही. ॥ ३६ ३ ॥

English :- So she asks him not to delay or procrastinate and devour her up as she has placed herself in his hand thus is the only path to peace and an eradication of her woe and sadness

जातस्य हि ध्रुव मृत्यु - रकृतार्थस्य तद्भवम् ।

आजन्मपरमार्हत्याः, कृतार्थार्यास्तु तत्र मे ॥३६१॥

अन्वय :- जातस्य हि मृत्युः ध्रुव अस्ति । अकृतार्थस्य तद्भव अस्तु । आजन्मपरमार्हत्याः कृतार्थार्याः मे तद् न अस्ति ॥३६१॥

विवरणम् :- जातस्य उत्पन्नस्य लब्धजन्यमनः हि मृत्युः मरण ध्रुवं निश्चितम् अस्ति । कृतः अर्थः येन सः कृतार्थः न कृतार्थ अकृतार्थः

तस्य अकृतार्थस्य अकृतकृत्यस्य नरस्य तस्मात् मरणात् भय तद्भवम् अस्तु । किन्तु जन्मनः आरभ्य आजन्मा अर्हतः

इयम् आर्हती । परमा चासौ आर्हती च परमार्हती तस्याः परमार्हत्याः अर्हतः परमभवतायाः तथा कृतः अर्थः यया सा

कृतार्था तस्याः कृतार्थायाः कृतकृत्यायाः मे मम तद् मृत्युभव न अस्तु ॥३६१॥

सरलार्थ :- उत्पन्नस्य हि मरण निश्चित अस्ति । अकृतकृत्यस्य मरणाद्भवम् अस्तु । किन्तु अर्हतः परमभवतायाः कृतकृत्याया मम

मृत्युभव न अस्ति ॥३६१॥

शुश्रूषाढी :- (हे राक्षस!) जन्मेवा प्राणी भाटे भरण तो भरेभर निश्चीन ज छे, 'पण जे भाणसे पोतानुं इय संधेहुं नथी, तेने भृत्यनो लय छोय छे. परंतु हुं तो छेक जन्मधी भांीने जैन धर्मनुं आराधन इराधमी इतार्थ धरेली छुं, भाटे भने भरणनो लय नथी.

हिन्दी :- (हे राक्षस!) जन्म पाये हुए प्राणिजो के लिए मौत तो निश्चय ही आनेवांली है, परंतु जिस मनुष्यने अपना कार्य सिद्ध नहीं

किया हो, उसे मृत्यु का भय है, लेकिन मैं आजन्म से जैनधर्म की आराधना कर के कृतार्थ हो गयी हूं । इसलिए मुझे मृत्यु का कोई भय नहीं है ॥३६१॥

मराठी :-

(हे राक्षसां!) जन्मलेल्या प्राण्याला मरण हे निश्चितच आहे, परंतु ज्या मानवाने स्वतःचे कार्य स्याव्य केले नाही त्याला मृत्यूचे भय असते परंतु मी तर जन्मपासून जैनधर्माची आराधना केल्यामुळे कृतार्थ झाली आहे, म्हणून मला मरणाचे भय नाही ॥३६१॥

English :- She says that every mortal being is bound and has to experience death. A being who hasn't accomplished his deeds, will surely be afraid of death, but she who has from birth, worshipped Lord Jneshwar and is satisfied in her religious deed is not at all afraid of facing death

रक्षोऽपि प्रेक्ष्य तामूचे, भोक्ष्येऽद्य त्वामहं शुभे ॥
क्षामकृधिः क्षुधास्येष, समरात्रमुपोषितः ॥३५९॥

अन्वय :- रक्षः अपि ता प्रेक्ष्य ऊचे हे शुभे । सप्तरात्रं उपोषितः अतः एव क्षुधा क्षामकुक्षिः अह अद्य त्वा भोक्ष्ये ॥३५॥

विवरणम् :- रक्षः राक्षसः अपि ता दमयन्ती प्रेक्ष्य अवलोक्य ऊचे अवोच्चत् हे शुभे ! समानां रानीणा समाहारः समराज्यम् उपाधित
अनशनः एषः अहं क्षुधा क्षुधया बुभुक्षया क्षामा कृशा कुक्षिः उदर यस्य स क्षामकुक्षिः कृशोदरः अस्मि । अत अद्य अहं त्वा
भोक्ष्ये खादिक्यामि॥३५९॥

सप्ततार्ध - - राक्षस अपि तां दमयवती अवलोच्य अवदत् हे शुभं । सप्तस्रात्र उपोषित एष अहं बुभुक्षया कृशोदर अस्मि॥ अत आग अहं
त्वा भक्षयिष्यामि॥ ३५९॥

ગુજરાતી :- ધર્મી તે રાક્ષસ મણ તેણીને જ્યેદ કરેવા લાગ્યો કે, હે શુભે ! આજે હું તમું ભક્ષણ કરીશ, કેમ કે સાત રાત્રિઓ ઉપવાસી એવો હું છુંધાથી ખાલી ઉદરવાળો છું. ॥૩૫૮॥

हिन्दी - फिर वह राक्षस दमयती को देखकर कहने लगा कि, हे शुभो! आज मैं तुम्हें खाऊंगा। क्योंकि मैं मृत दिन का भूखा हूँ ॥३५९॥

नरारी :-
नतर ती राक्षसही दमवतीला म्हणाला - हे शुभे! मी सात दिवस झाले उपाशी आहे भुकेने पाडो पीट कुश झाले आहे म्हणून मी आज तुला रवाईज ॥३५९॥

English -. Then the goblin spoke to her saying that, he had abstinated for seven days and he is utterly hungry now and therefore wishes to devour her

मुखरन्ध्रविनिर्गच्छद् द्विजिह्वसमजिह्वकम् ॥
भयानकरसं मूर्त - मिवातिशयभैरवम् ॥३५७॥

अन्वय :- मुखरन्ध्रविनिर्गच्छद् द्विजिह्वसमजिह्वकम् अतिशयभैरव मूर्त भयानक, रसम् इवा राक्षसं सा अपश्यत् ॥३५७॥

विवरणम् :- मुखम् एव रन्ध्रं मुखरन्ध्रं मुखरन्ध्रात् विनिर्गन्ती मुखरन्ध्रविनिर्गच्छन्ती द्वे जिह्वे यस्य सः द्विजिह्वः द्विजिह्वेन समा जिह्वा द्विजिह्वसमजिह्वा । मुखरन्ध्रविनिर्गच्छन्ती द्विजिह्वसमजिह्वा यस्य सः, तं मुखरन्ध्रविनिर्गच्छद् द्विजिह्वसमजिह्वकम्, अतिशयेन भैरवः अतिभैरवः तमतिभैरवं मूर्त भयानकः आसीत् रसश्च भयानकरसः तं भयानकरसम् इव दृश्यमान राक्षसमपश्यत् ॥३५७॥

संलक्षार्थ :- मुखरन्ध्रविनिर्गच्छद् द्विजिह्वसमजिह्वकम् अतिशयेन भयानकम् अतएव मूर्तिमन्त भयानकरस इव दृश्यमान राक्षस अपश्यत् ॥३५७॥

शुद्धशब्दाः :- मुखरन्ध्रं मुखरन्ध्री भवति नीड्वादी सार्धसंज्ञा अथवा, 'नीड्वादी 'नीड्वादी रस' नीड्वादी । तेभ आन्तं नीड्वादी उपलब्धनाम्, ॥३५७॥

हिन्दी - मुखरूपी गुफा से बाहर निकलती हुई सर्व समान जीमवाला, मानो देहधारी मयानक रस ही हो । ऐसा अत्यन्त भय पैदा करनेवाला, राक्षस देखा ॥३५७॥

भारती - सापाच्या मुखातून बाहेर निघणाऱ्या जीभेप्रमाणे उघाच्या मुखातून जीभ बाहेर निघत आहे. असा अतिशय भयकर जण काय मूर्तिमंत भयानक रसच असा राक्षस तिला दिसला. ॥३५७॥

English - His mouth was as big as a huge cave and the wrangling tongue, wrangled like a venomous snake And whose body was actually a testimonial evidence of fright means whose mere sight was frightful

विवरणम् :- सा दमयन्ती आदौ भव आद्य आद्य व तद् दिन च आद्यदिन वियोगाद्यदिन तस्मात् वियोगाद्यदिनात् अपि चतुर्थ आदौ येषा तानि चतुर्थदिनि । चतुर्थदिनि य तानि तपासि च चतुर्थादितपासि चतुर्थादितपस्यु लीना चतुर्थादितपोलीना निर्गत, अवद्य येष्यः तानि निरवद्यानि तै. निरवद्यै. निर्दोषै. फलादिभिः प्राणाना आधार प्राणाधारः त प्राणाधार चक्रे अकरोत् ॥३५५॥

सरलाध :- सा दमयन्ती नलविद्योवरय आद्यदिनाद् आरभ्य चतुर्थादितपोलीना निरवद्यै फलादिभि प्राणाधार चक्रे ॥ प्राणान् अधारयत् ॥३५५॥

गुणशाली :- पूर्णदभयली (पोलीना अर्थात् साधेना) विद्योलीना भुजेना द्विवसथी अंगीने ७ उपवास्य आदि तथयं दीन यत् उत्ती. उत्वे ते निर्दोषे इण आदि ये अवन्तो निर्वाह इरती उत्ती. ॥३५५॥

हिन्दी - दमयन्ती अपने वियोग के पहले दिन से लेकर उपवास आदि तप में लीन होकर निर्दोष फल आदि द्वारा प्राण धारण करने लगी ॥३५५॥

मराठी :- नल ती दमयन्ती (रवत च्या पतिसमवेत) वियोगाच्या पहिल्या दिवसापासून उपवास आदि तपात लीन होऊन निर्दोष फळ आदि घेऊन प्राणधारण करू लागली ॥३५५॥

English - Damayanti, from the day she was separated from her husband, started abstaining, did heavy penance and remained wholly on fruits

ज्वलद्वावानल शैल - स्रवोत्पिङ्गलकुन्तलम् ॥

करालकर्त्रिकापाणिं, विद्युदन्तमिवाम्बुदम् ॥३५६॥

अन्वय :- उत्पिङ्गलकुन्तल ज्वलद्वावानल शैल इव करालकर्त्रिकापाणि विद्युदन्त अम्बुद इव राक्षस सा अद्राक्षीत् ।

अखण्डधारं तत्रासीद्, वृष्टिस्त्रैरात्रिकी तत्रा ॥
शुभध्यानेन सा त्वस्याद्धर्मस्थान इव स्थिता ॥३५३॥

अन्य :- तत्रा अखण्डधार त्रैरात्रिकी वृष्टिः आसीत् । किन्तु सा धर्मस्थाने स्थिता इव शुभध्यानेन अस्थात् ॥३५३॥

विवरणम् :- तत्रा तस्मिन् समये तत्र तस्या अटव्या न विद्यते खण्डः यासा ताः अखण्डाः । अखण्डाः धाराः यस्मिन् कर्मणि यथा स्यात्

तथा अखण्डधारं सन्ततधारम् । तिसृषु रात्रिषु भवा त्रैरात्रिकी वृष्टिः त्रिरात्रपर्यन्तं सन्ततधारा वृष्टिः अभवत् किन्तु सा दमयन्ती धर्मस्य स्थानं धर्मस्थान तस्मिन् धर्मस्थाने स्थिता इव शुभ च तद् ध्यानं च शुभध्यान तेन शुभध्यानेन अस्थात् अतिष्ठत् तस्यो ॥३५३॥

सतार्थ :- तत्रा तत्र अखण्डधार त्रैरात्रिकी वृष्टिः अभवत् किन्तु सा दमयन्ती धर्मस्थाने स्थिता इव शुभध्यानेन अतिष्ठत् ॥३५३॥

शुश्रूषाती :- ओ शीते ते वृषते त्वां अर्धं धाराधी जगु रात्रि सुधी जघनी वृष्टि यद् त्वरे ते दमयन्ती जगु धर्मस्थानां लेडी डोय तेभ शुभ ध्यानं वरे स्थिरस्थितवाणी यद् ॥३५३॥

हिन्दी :- इस प्रकार उस समय अखण्ड धारा से तीन रात्रि तक जल की वृष्टि हुई तब वह दमयन्ती मानो धर्मस्थान में बैठी हा उसी प्रकार शुभ ध्यान से स्थिर चित्तवाली हो गयी ॥३५३॥

मराठी - अशारीतीने तेव्हा तीन रात्रपर्यंत अखण्ड मुसळधार वृष्टी झाली. पण दमयन्ती मात्र जणू काय धर्मस्थानात असत्वाप्रमाणे शुभध्यानाने स्थिरचित्त झाली. ॥३५३॥

English - In this way it rained very heavily for about three nights Darnyanti took this place as a religious place and the happening as a religious one and thus went into deep meditation

दर्श दर्श च वैदर्भी । तडित्ताण्डवडम्बरम् ॥

वमभम्यमाणमस्मार्धीदारात्रिकमिवार्हतः ॥ ३५१ ॥

अन्वय - वैदर्भी तण्डिताण्डवडम्बर दर्श दर्श वमभम्यमाणम् अर्हत. आरात्रिकम् इव अस्मार्धात् ॥ ३५१ ॥

विवरणम् :- विदर्भाणाम् ईश्वरः वैदर्भः वैदर्भस्य अपत्य स्त्री वैदर्भी दमयन्ती, तडितः ताण्डव तडित्ताण्डव तडित्ताण्डवस्याडम्बरः तडित्ताण्डवाडम्बरः त तडित्ताण्डवाडम्बर दर्श दर्श दृष्ट्वा दृष्ट्वा पुनः पुनः भ्रमति इति वमभम्यमाण पुनः पुनः भ्रमत् अर्हतः प्रभोः आरात्रिक इव अस्मार्धात् अस्मरत् सस्मार ॥ ३५१ ॥

सरत्तार्ध - दमयन्ती तडित्ताण्डवडम्बर दृष्ट्वा पुन पुन भ्रमत् अर्हत आरात्रिक इव अस्मरत्। आकाशे तडित तण्डवडम्बरमदलोवय अर्हत आरात्रिकमिव भ्रमति इति सा अस्मरत् ॥ ३५१ ॥

गुजराती :- वणी वीजणीओन्ता यमझरान्ता आडंभरने निरब्धीने दभयंती जिनेभरप्रभुनी भासे देशवाती आरतीनी दियाने भाद झरा वाणी. ॥ ३५१ ॥

हिन्दी - फिर बीजली के चमकार के आडंबर को देखकर दमयती जिनेश्वरप्रभु के पास दमयती हुई आरती की क्रिया को याद करने लगी ॥ ३५१ ॥

मराठी :- वतर आकाशात चमकणाऱ्या विजेचे ताडवजृत्य पाहून दमयतीला पुव्हा पुव्हा जिनेश्वरप्रभूरान ओवाळली जाणाऱ्या आरतीची आठवण झाली ॥ ३५१ ॥

English - Then there was a sudden lughtening in the sky Damyant at that time was worshipping Lord Jmshwar by moving a lughted lamp circularly around the idol, which made her to think that the lughtening was the lughted lamp shuning in the sky

अत्रान्तरे गजजोच्चैर्घनो गन्धगजन्द्रवत् ॥

पूजाक्षणध्वनद्वाधनादम् सस्मार भीमजा ॥३४९॥

अत्रान्तरे गन्धगजेन्द्रवत् घन उच्चैः कर्ण । भीमजा पूजाक्षणध्वनद्वाधनादम् सस्मार ॥३४९॥

विवरणम् :- अत्रान्तरे एताज्मेम् अन्तरे गन्धगजानाम् इन्द्रं गन्धगजन्द्रं गन्धगजेन्द्रेण तुल्यम् गन्धगजेन्द्रवत् घनः मेघ उच्चैः उच्चैः-स्वरम् कर्ण अर्जवत् । भीमात् जाता भीमजा भीमकन्या दमयन्ती पूजाया क्षण उत्सवः पूजाक्षण । पूजाक्षणे ध्वनन्ति गायानि पूजाक्षणध्वनद्वाधाने । पूजाक्षणध्वनद्वाधानाम् नाद पूजाक्षणध्वनद्वाधनादः, तम् पूजाक्षणध्वनद्वाधनादम् सस्मार अस्मरत् ॥३४९॥

पूजाक्षणध्वनद्वाधनादम् सस्मार अस्मरत् ॥३४९॥

सत्तार्ध :- एतस्मिन् अन्तरे गवधगजेन्द्रवत् मेघ उच्चैः स्वरम् अर्जवत् । तदा दमयन्ती तद् मेघगर्जनम् श्रुत्वा पूजोत्सवध्वनद्वाधनादम् अस्मरत् ॥३४९॥

गुणशाली :- शेषाभिं भद्रोन्मत गंधहस्तिनीपेठे शेष गणधवा धाव्ये, त्यसि दभयती निवेधयती पूजा सभये धावती धाविन्दोना नदिने धाद ३२वा धावती ॥३४८॥

हिन्दी - इतनेमे मदीनमत गंधहस्ति की तरह मेघ गर्जना करने लगे, तब दमयती जिनेश्वर की पूजा के समय बजते हुए वाजियो के नाद को याद करने लगी ॥३४९॥

मराठी :- इतवयात मदीनमत गणधस्तीप्रमाणे दब जोरावे गर्जना करू लागला, तेव्हा दमयतीला जिनेश्वराची पूजा करतांना गजगान्या वायाच्या नादाची आठवण झाली ॥३४९॥

English :- Then, she heard thunders in the sky which seemed like a mad elephant parading about She thought that the sounds were the musical instruments played on the tune of the puja, which were being played when she used to perform the puja at her maternal home

English :- Then the chief, addressing her as a Goddess said that she who was the daughter of Bhimnath, wife of king Nal and who is a chaste and virtuous woman and a religious woman too, is worthy of veneration and adoration

किञ्चोपकारक्रीतोऽहमेकागारिकनाशनात् ॥

तन्मे पवित्रयावास - मधमर्णोऽस्मि तेऽनघे ॥३४७॥

हे अनघे ! एकागारिकनाशनात् उपकारक्रीतः अहम् ते अधमर्णः अस्मि तत् मे आवासम् पवित्रय ॥३४७॥

न विद्यते अधम् पापम् मस्याः सा अनया तत्सम्बुद्धौ हे अनघे हे निष्पापे ! ऐकागारिकाणाम् स्तेनानाम् नाशनात् उपकारेण क्रीतः अहम् ते तव अधमर्णः ऋणी अस्मि । तत् तस्मात् त्वम् मे मम आवासम् गृहम् पवित्रय पवित्रम् कुरु ॥३४७॥

हे निष्पापे ! रतेनानाम् नाशनात् उपकारेण क्रीतः अहम् तव ऋणी अस्मि । तस्मात् त्वम् मम आवासम् पवित्रम् कुरु ॥३४७॥

धृष्टशर्मा :- धृष्ट निष्पापी दमयन्ती ! त्वे ध्या योशने नसाऽपी भारी भूय उपकृत इरीते भने भरीदी वीधो छे, भाटे छवे तभो भारी ध्यायसने पवित्र इरो ? इधे छुं तभारो इरश्टार छुं ॥३४७॥

और हे निष्पाप दमयन्ती आपने इन चोरोको भणकर मुझपर आप उपकार करके मुझे खरीद लिया है, इसलिए आप मेरे आवास को पवित्र कीजिए क्यो कि मैं आपका कर्जदार हूँ ॥३४७॥

हे निष्पाप दमयन्ती ! तू दा चोराना पकड़वू माइयावर उपकार करून मला खरीदले आहे म्हणून मी तुझा ऋणी आहे माइया घराला पवित्र कर ? ॥३४७॥

English :- And, he continues that this Damyantu who is sinless and who has made the robbers to flee, has made him her slave He then asked her to enter his dwelling and bless it by her auspicious presence as he was indebted to her now

मराठी -
नंतर तो वसन्त सार्धवाह पण दमयन्तीला खवत, त्या आईप्रमाणे भवितापूर्वक नमस्कार करून विचारून लावला - हे माते । तू कोण आहेस? या वनात का भटकतेस? ॥३४४॥

English - Then the chieftain of the encampment taking Darnyanti as his own mother and with utmost devotion and veneration, bowed down to her and asked her about her identity and as to why she was rambling alone in such a dangerous forest

सोदरस्येव तस्याथ, सार्थनाथस्य भैद्यपि ॥

जन्यतः कथयामास, दृष्टान्तम् सर्वपात्मनः ॥३४५॥

अन्वय :- अथ भैमी अपि तस्य सोदरस्येव सार्थनाथस्य जन्मत. आत्मनः सर्ववृत्तान्तम् कथयामास ॥३४५॥

विवरणम् :- अथ भीमस्य अपत्यम् स्त्री भैमी दमयन्ती अपि तस्य समानम् उदरम् यस्य सः सोदरः तस्य सोदरस्य इव भ्रातुः इव सार्धस्य नाथः सार्धनाथः तस्य सार्धनाथस्य जन्मतः आरभ्य आत्मनः स्वस्य सर्वश्चासौ वृत्तान्तश्च सर्ववृत्तान्तः तम् सर्ववृत्तान्तम् सर्वाखिलाकथाम् कथयामास अकथयत् ॥३४५॥

सरलार्थ - अथ दमवन्ती अपि तस्य भ्रातु इव सार्धनाथस्य जन्मत आरभ्य स्वस्य अखिलात् कथम् आकथयत् ॥३४५॥

જુજરાતી :- ગાળી દમયંતીએ પણ તે સાર્થવાહને પોતાના સહોદર ભાઈ સમાન માનીને, છેક જન્મથી માંડીને પોતાનું સઘળું વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યું. ૧૩૪૫૥

फिर दमयन्ती ने भी उस सार्धवाह को अपना सहोदर भाई मानकर, जन्म से लेकर अपना पूरा वृत्तात कह सुनाया ॥ ३४५ ॥

सरलाय :- अथ मा दमयन्ती धनुर्धरिणाम् दृष्ट्वा राज्ञ् इह दृष्ट्वा राज्ञ् अमुञ्चत् । देवा न्तो जाः यावसा इव एकरया दिशः अन्वयाम् दिशम् पलायन्ते स्म । पलायन्ता ॥ ३४२ ॥

मुञ्चन्ती :- पृथ्वी ते दम्भन्ती धनुर्धरन् । दंभन्तादौ शरथः । धुंभन्तादौ इत्याद्याः । त्वरि ते सध्वन् । योशे इत्याद्याः । योशे चोऽ
दिशाम् । यी भीष्म दिशाम् । तत्रै नः सध्वन् । त्रिभुवनम् ॥ ३४२ ॥

हिन्दी :- फिर वह दमयन्ती धनुर्धर के टंकारनाद के समान हुंकार करने लगी, तभी सब चोर कौओं की तरह एक दिशा से दूसरी दिशा की ओर भागने लगे ॥ ३४२ ॥

मराठी :- नंतर ती दमयन्ती धनुर्धराच्या टकारनादाप्रमाणे हुंकार करू लागली, तेव्हा ते सगळे चोर कावळ्यासारखे एका दिशेकडून दुसऱ्या दिशेकडे पावू लागले ॥ ३४२ ॥

English :- Then Danyanti roared and bellowed like the twang of a bow of an archer. Thus outcry of Danyanti bought fear in the hearts of the robbers and they began to run helter-skelter like crows

सार्धलोकोऽववञ्चनमसौ नः कुलदेवता ॥

चौरव्याघ्रमुखवायेषा - ॐ न्यथास्मान् कथमाकृषत् ॥ ३४३ ॥

सन्ध्या :- सार्धलोकः अवदत् - नूनम् असौ नः कुलदेवता । अन्यथा अस्मान् एषा चौरव्याघ्रमुखात् कथम् आकृषत् ॥ ३४३ ॥

शिवरत्नम् :- सार्धस्व लोकः जनः सार्धलोकः अवदत् - अवादा अवादीत् - नूनम् निश्चितम् असौ नः अस्माकम् कुलस्य देवता कुलदेवता अस्ति । अन्यथा अस्मान् एषा चौराः एव व्याघ्राः, शौराः व्याघ्राः इव वा चौरव्याघ्राः । चौरव्याघ्राणाम् मुखम् चौरव्याघ्रमुखम्, तस्मात् चौरव्याघ्रमुखात् कथम् आकृषत् आकर्षत् ॥ ३४३ ॥

सरलाय :- सार्धलोकः अवदत् - निश्चितम् असौ अस्माकम् कुलदेवता वर्तते । अन्यथा अस्मान् एषा चौरव्याघ्रमुखात् कथम् आकर्षत् - ॥ ३४३ ॥

उवाच चौरानपि सा, रेरे गच्छत गच्छत ॥

रक्षितोऽयम् मया सार्धं, मानर्थम् कृषतात्मनः ॥३४०॥

सा चौरान् अपि उवाच-रे रे गच्छत गच्छत । अयम् सार्धः मया रक्षितः । भ्रातृत्मनः अनर्थम् मा कृषत ॥३४०॥

सा दमयन्ती चौरान् स्तेनान् अपि उवाच रे रे जौरा यूयम् गच्छत गच्छत । द्रवत द्रवत । अयम् सार्धः मया रक्षितः अस्ति आत्मनः स्वस्य न अनर्थः तम् अनर्थम् मा कृषत मा कुरुष्वम् ॥३४०॥

सा दमयन्ती चौरान् अपि अवद-रे रे गच्छत गच्छत । अयम् सार्धः मया रक्षितः अस्ति आत्मनः स्वस्य न अनर्थः तम् अनर्थम् मा कृषत मा कुरुष्वम् ॥३४०॥

भृषी ते दमयन्तीये शोरोने भृषा इहुं उ अरे। तभो भडीधि याल्य ग्रभो। आ सार्धनुं मे रभपु इहुं छे, नाड तभारा भनर्थने (तभे पोले) भेशी लापो नडीं. ॥३४०॥

फिर वह दमयन्ती चोरो से कहने लगी कि अरे। तुम यहाँ से चले जाओ। चले जाओ। इस सार्ध की रक्षा मेरे की है। फिर तुम अपने अनर्थ को व्यर्थ में ही न करो ॥३४०॥

तंतर दमयती चौराना मृणाती की अरे। तुम्ही देपूज चालते जा। चालते जा। मी या सार्धावे रक्षण केले आहे, तुम्ही विनाकारण अनर्थ ओढवून देऊ नका ॥३४०॥

English - Damyanti asked the band of robbers to scamper off as she has kept her cloak of protection over them. She adds that if any harm is done to them, they shall be the cause of their own ruinous downfall.

भूतात्तामिव वातुला - भिव पीतासवामिव ॥

भन्वानास्तेऽपि चौरास्त्ताम्, न वैदर्भिमर्जीगणन् ॥३४१॥

ते अपि चौराः ताम् वैदर्भीम् भूताताम् इव वातुलाम् इव पीतासवाम् इव भन्वानाः न अजीगणन् ॥३४१॥

हिन्दी - फिर वह दमयती शात हो-कर देखने के लिये खड़ी रही, इतने में कुत्ते जैसे झुझरों के झुड को घेर लेते हैं, उसी प्रकार चोरोने उस सार्धवाह को चारो ओर से घेर लिया ॥३३७॥

मराठी - जतर ती दमयती शात होऊन धैर्य धारण करते, तीच कुत्रे जसो हुकाच्या टीकीला घेरतात, त्याप्रमाणे चोरांनी पण त्या सार्धाला चारी बाजूंनी घेरले ॥३३७॥

English - Then as Damyanti kept her cool, she suddenly sew a band of robbers encircling and occluding the camp just as a group of wild dogs envious a group of pigs

कृतान्तदूतानिच तांश्चौरान्नालोक्त्य सार्धिकाः ॥
नष्टमप्यशक्तैव, भवेन स्तम्भिता इव ॥३३८॥

अन्वय :- सार्धिकाकृतान्तदूतान् इव ता चौरान् आलोक्य भयेन स्तम्भिता इव नष्टम् अपि न अशकन् ॥३३८॥

विवरणम् :- सार्धस्य इमे सार्धिका. कृतान्तस्य मृत्योः दूताः इव इति उत्प्रेषाया कृतान्तदूताः तान् कृतान्तदूतान् इव तान् चौरान् स्तेनान् आलोक्य निरीक्ष्य भयेन स्तम्भिता इव नष्ट पलायितुम् अपि न अशकन् न अशक्नुवन् ॥३३८॥

सरलाय - सार्धिका दमस्य दूतान् इव तान् चौरान् दृष्ट्वा भयेन स्तम्भिता इव पलायितुम् अपि न अशकन् ॥३३८॥

गुजराती :- यथना दूतो अरभ्य ते चोरोने ओठने सार्धिया धागुसो आगे अथ वे अशक्य होय तेम सार्धिया भिंखुल नासी शक्य नही. ॥३३८॥

हिन्दी - यम के दूत समान उन चोरों को देखकर भय के कारण स्तम्भित से हो कर वे सार्ध के आदमी वहाँ से भाग भी नहीं सके ॥३३८॥

मराठी :- सार्धातील माणसे यमदूताप्रमाणे असलेल्या त्या चोरांना पाहून जणू काय स्तम्भित झाले व तेथून पळूनही जाऊ शकले नाहीत ॥३३८॥

विशेषः :- पुरः पुरस्तात् आयासित पुरः निवेशित, सार्धं वहति इति सार्धवाहः । वसन्तआसौ सार्धवाहश्च वसन्तसार्धवाहः तस्य वसन्तसार्धवाहस्य सार्धं सायः पतिः क्षमापतिः पृथ्वीपतिः तस्य क्षमापतेः पृथ्वीपतेः महान् आभोगः यस्य तत् महाभोगं कटसं सैन्यम् इव पश्यति स्म अपश्यत् ॥ ३३५ ॥

असार्धः :- पुरः निर्देशित वसन्तसार्धवाहस्य सार्धं पृथ्वीपते महाभोगं सैन्यम् इव अपश्यत् ॥ ३३५ ॥

शुद्धशती :- (शेवशती ते दभयंतीये) शम्भुना सैन्यनी येडे अन्तं जडोववालीयाणां अने पडाव नाभीने पडवा शेवा वसंत नाभना सार्धवाहने शम्भुना (आभोगं) शेयो. ॥ ३३५ ॥

हिन्दी :- (इतिने जस कमयतीने) राजा के सैन्य के जैसे समृद्धिवाले और पडाव जाले हुअे वसंत नामक सार्धवाह को सामने के भाग में देखा ॥ ३३५ ॥

भारती :- इतवधात दमयतीने समोभव वसन्त सार्धवाहने उभारलेली छावणी राजाच्या लाववर पसलेल्या सैन्याप्रमाणे पाहिली ॥ ३३५ ॥

English :- Just then she appeared to see a man who seemed like a king named Vasant with profuse prosperity and wealth, with an army and who had encamped there for a while.

दृश्यो चापारकान्तार - निस्तारणमहारथः ॥

लेभे यदत्र सार्धोऽयं, नूनं पुण्यलवोऽस्ति ततः ॥ ३३६ ॥

अन्यः :- सा दृश्यौ यद् अत्र अपारकान्तार निस्तारणमहारथः अयं सार्धः लेभे। तत् नून पुण्यलवः अस्ति ॥

विशेषणम् :- सा दमयन्ती अध्यायत् दृश्यौ यद् अत्र अस्मिन् वने अपार च तद् कान्तार च अपारकान्तार, अपारकान्तारात् निस्तारणम् अपारकान्तारनिस्तारणम्। महान् चासौ रथश्च महारथः अपारकान्तारनिस्तारणाय महारथः अपारकान्तारनिस्तारणमहारथः अपारविधिनात् पारयितुं महारथसदृशः सार्धः सङ्घः लेभे। तत् नून निश्चित पुण्यस्य लवः अंशः पुण्यलवः अस्ति ॥ ३३६ ॥

विवरणम् :- कण्टकाः येषां सन्ति इति कण्टकिनः कण्टकिनश्च ते द्रुमाश्च कण्टकिद्रुमाः कण्टकिद्रुमसङ्घः । रुधिरस्यरक्तस्यसीकराः रुधिरसीकराः । कण्टकिद्रुमसङ्घात् क्षरन्तः रुधिरसीकराः यस्याः एतादृशी, कथम् अपि कथञ्चित् अपि काशमीरस्य केशरस्य विरलाश्च ताः छटाश्च काशमीरविरलच्छटाः, आमा. काशमीरविरलच्छटा. यया सा आसकाशमीरविरलच्छटा रम्भा अप्सराः इव दृश्यमाना ॥ ३३३ ॥

सरलाय :- कण्टकितद्रुमसङ्घात् यस्या शरीरात् रुधिरस्य विन्दव क्षरन्ति, एतादृशी अतएव कथञ्चित्पि यस्याः शरीरे केशरस्य विरला. छटाः सन्ति एतादृशी सा रम्भा अप्सरा इव अदृश्यता ॥ ३३३ ॥

शुश्रूषादी :- ईडायाणां वृक्षोभां उग्रशयाणी अरन्ता रूधिरन्ता बिन्दूभ्यो वाणी ते दम्भन्ती, शोषयुः शीते यथेष्टाः अरन्ता छंटायावाणी रंभा नाभन्ती अम्भश शशब्दी देवानी उदी. ॥ ३३३ ॥

हिन्दी :- कौटे के वृक्षमे उलझ जाने से उसके शरीर पर जो घाव हो गये थे, उनमे से टपकते हुए खूनके बिंदुओवाली वह दमयन्ती किसी भी प्रकारसे केसरके छटकाववाली रंभानामक अप्सरा समान दिखने लगी ॥ ३३३ ॥

भारती :- काटेरी वृक्षानां रत्नचटल्यामुळे शरीरातून रक्ताचे धेबे गळत असलेली दमयन्ती केशराच्या विरलछटा असलेल्या रम्भा अप्सरेप्रमाणे दिसत होती ॥ ३३३ ॥

English - Darnyanti then happened to enter a thorny tree which was camouflaged with thorns. When she came out of it she experienced horrible bruises with blood oozing out of them. Now she seemed like a fairy (apsara) named Rambha who had saffron sprinkled all over her body

रुः तमोग्रस्तेन्दुलेखेव, माणरिणुहतधुतिः ॥
व्रजति त्वरितं दाव - भयभीरुः करेणुवत् ॥ ३३४ ॥

अन्वय :- माणरिणुहतधुतिः तमोग्रस्तेन्दुलेखा इव दावभयभीरुः करेणुवत् त्वरित सा व्रजति ॥ ३३४ ॥

उपसर्गा न केऽप्यन्ये, मार्गे तामुपवृद्धुः ॥

पतिव्रतत्वमेवेह, योषितां ह्यङ्गरक्षकम् ॥ ३३१ ॥

अन्वय :- अन्ये केऽपि उपसर्गा. मार्गे ता न उपवृद्धुः । इह पतिव्रतत्वम् एव योषिताम् अङ्गरक्षकम् अस्ति ॥ ३३१ ॥

विवरणम् :- अन्ये अपरे केऽपि उपसर्गाः उपद्रवाः मार्गे ता दमयन्ती न उपवृद्धुः न पीडयामासुः । इह अस्मिन् जगति पतिः एव व्रत
यस्याः सा पतिव्रता । पतिव्रतायाः भावः पतिव्रतत्वम् एव योषिता स्त्रीणाम् अङ्गानां रक्षक अङ्गरक्षक अस्ति ॥ ३३१ ॥

सरलाय :- अन्वं केऽपि उपसर्गा. मार्गे ता दमयन्ती न अपीदृवन् । इह लोके पतिव्रतत्वमेव योषिताम् अङ्गरक्षकम् अस्ति ॥ ३३१ ॥

शुश्रूषाती :- वयं भीष्म कोह भूय उपसर्गोऽथे भार्गवां लेखीने उपद्रव कथं नही, इमे इ आ जगत्तमां स्त्रीभ्योऽनु पतिव्रतापणुं न
तेन शरीरं रक्षयिष्ये ॥ ३३१ ॥

हिन्दी :- फिर और किसी भी उपसर्गोंने उसके मार्ग में उपद्रव नहीं किया क्यों कि इस जगत् में स्त्रीओं का पतिव्रताव्रत ही उसके
शरीर का रक्षण करता है ॥ ३३१ ॥

भरारी :- नतर् दुस्त्या कोणत्याही उपसर्गांनी तिला मार्गात त्रास दिला नाही. कारण की, या जगात स्त्रीचे पतिव्रताव्रत हेच तिच्या
शरीराचे रक्षण करणारे आहे ॥ ३३१ ॥

English :- Then no other calamity decided to create chaos or a protentious phenomenon on the way because
only a religious vow of virtuous and a chaste wife in this world can take care of herself.

विसंस्थूलितकेशी सा, वनेचरवधूरिव ॥

जलदेवीव सर्वाङ्ग - प्रस्वेदसलिलप्लुता ॥ ३३२ ॥

अन्वय :- विसंस्थूलितकेशी सा वनेचरवधूः इव सर्वाङ्गप्रस्वेदसलिलप्लुता जलदेवी इव दृश्यमाना ॥ ३३२ ॥

धत्ते श्यामत्वमद्यापि, यद्धूमश्यामत् नभः ॥

स्पृष्टो वृष्टयेव यद्धृष्ट्या, दवः सोऽप्युपशान्तवान् ॥३२९॥

अन्वय :- यद्धूमश्यामल नभः अद्यापि श्यामत्व धत्ते। वृष्ट्याइव यद्धृष्ट्या स्पृष्टः सः दवः अपि उपशान्तवान् ॥३२९॥

विवरणम् :- यस्य धूमः यद्धूमः, यद्धूमेन श्यामल श्यामवर्णं यद्धूमश्यामल नभः आकाशम् अद्यापि अधुना अपि श्यामस्य कृष्णस्य भावः श्यामत्वं धत्ते । वृष्ट्या इव यद्धृष्ट्या वृशा स्पृष्टः सः दवः दावाग्निः अपि उपशान्तवान् ॥३२९॥

सरलार्थ :- दावाग्नेः धूमेन श्यामल नभः अद्यापि श्यामवर्णं वर्तते। सः दवः अपि इदानीं वृष्ट्या इव तद्दृष्ट्या उपशान्तवान् उपशाम्यत् ॥३२९॥

गुणशती :- ते दावान्गना धूमाग्नी भवीन् धूमेन आश्रित्य उरु पशु श्यामपशुने धरशु क्रतुं उरुं, ते दावान्ग पशु मेधवृष्टि सशब्दी दमयन्तीनी दृष्टि पञ्चाग्नी शान्तं धर्तुं गमे। ॥३२८॥

हिन्दी :- जिस दावानल के धुओं से मलीन होकर आकाश अभी तक कालीमा युक्त था, वह दावानल भी दमयती की मेघवृष्टि समान दृष्टि पड़ते ही शांत हो गया ॥३२९॥

मराठी :- ज्या दावानलाच्या धुसने मलीन झालेले आभाळ अजूनसुद्धा श्यामपणाला धारण करीत आहे तो दावानल पण मेघवृष्टिसारखी त्या दमयंतीची दृष्टि पडताच शांत झाला. ॥३२९॥

English :- The smoke which has been emitted by the forest conflagration has made the sky dirty and insipid as ever. But the glimpse of Damayanti which seem like the roaring rain, has even scared the conflagration and has calmed it down.

क्षुधाकशलाः शार्दूलाः, दृषदोऽपि जिघत्सवः ॥

नातिकेऽप्यभवस्तस्याः, कृशानोरिव भीरवः ॥३२७॥

अन्वय :- कृशानो इव भीरवः क्षुधाकशला. दृषदः अपि जिघत्सव. शार्दूलाः कृशानो. इव तस्या. अतिके अपि नाभवन् ॥

विवरणम् :- कृशानुः कुताशन. तस्मात् कृशानो. अग्रे. इव भीरवः यथा भीरवः अग्रे. समीपमप्यगन्तु न शक्नुवन्ति तथा क्षुधया कशलाः भीषणाः क्षुधाकशलाः, दृषदः प्रस्तरान् अपि अगुम् इच्छवः जिघत्सव. शार्दूलाः सिंहाः तस्याः दमयन्त्या अतिके समीपे अपि न अभवन् ॥३२७॥

सरलार्थ :- अग्रे इव भीरव क्षुधया भयङ्करा प्रस्तरानुपलानपि रगदितुमिच्छव सिंहा. अग्रे. इव तरया दमयवत्या भयेन तरया समीपेऽपि नाऽभवन्। नाऽऽसन् ॥३२७॥

गुञ्जरी :- जग्रे भयशेने पणु तोडीने भाई जयानी ईश्वर इत्या अने गुप्पधी लयंइर नेनेवा सिंढो पणु अक्षिसरथी ओवी ते इभयतीथी जग्रे उरी गथा डोय तेभ तेणुनीनी नञ्ज पणु आवी शम्भ नदी. ॥३२७॥

हिन्दी - मानो पत्थरो को भी तोड़कर खा जानेकी इच्छा करते हो ऐसे भूखसे व्याकुल शेर भी अग्नि जैसी उस दमयती से डर कर उसके नजदीक भी आ नहीं सके ॥३२७॥

मराठी - जणू काही दगडाला पण तोडून खाऊन टाकण्याची इच्छा करणारे भुकेने भयकर वनलेले सिंह पण त्या आग्निसमान अश्या दमवतीला जणू काय भिऊन तिच्याजवळही वेऊ शकले नाही ॥३२७॥

English - The lion who is straying around in search of food is so hungry, that he is even capable of breaking the stones and having them But as he sees Damyanti he is overcome with fright as she is a mass of fire blazing in brightness

English - Just as one has to give an ear to the commands of a priest, in the same way Damyanti decides to listen to her love's command as it is not a disgrace nor a difficulty in the world to cherish and nurture her husband's wishes

तथापि पेतुकं वेश्म, निःशंका भर्तुराज्ञया ॥

स्त्रीणां परिभवायेव, आशुरं तु पतिं विना ॥३२५॥

अन्वय :- तद् भर्तुः आज्ञया नि शङ्का पेतुक वेश्म यामि । पति विना आशुरं तु स्त्रीणां परिभवाय एव भवति ॥३२५॥

विवरणम् -- तद् तस्मात् भर्तु पत्युः आज्ञया आदेशेन निर्गता शङ्का यस्याः सा निःशङ्का शङ्कारहिता अहं पितुः आज्ञात पेतुक वेश्म गृहं यामि गच्छामि । पितृगृहं यामि यतः पति भर्तारं विना आशुरस्य इव आशुर गृहं स्त्रीणां परिभवाय एव भवति ॥३२५॥

सरलार्थ - तस्मात् पत्युः आज्ञया निशङ्का अहं पेतुक गृहं गच्छामि । पति विना आशुर गृहं स्त्रीणां परिभवाय एव भवति । पति विना आशुरगृहं निवासः पराभवाय एव भवति ॥३२५॥

गुणरत्नी :- भटे उवे आ भारी स्वाभीनी आसाथी निःशंकापुणे छुं पिताने घरे आडे, उभरे अन्तरे विनानुं सासुरं स्त्रीयोने दुःखदायक एव निवेड छे ॥३२५॥

हिन्दी - इसलिये अब मैं मेरे स्वामी की आज्ञा से बिना किसी शंका से पिता के घर जाती हूँ, क्योंकि पति के बिना उसका समुराल स्त्री के लिये दुःखदायी है ॥३२५॥

मराठी - दासाठी आता मी माझ्या पतीच्या आज्ञेप्रमाणे नि सकोचपणे माझ्या वडिलाच्या घरी जाईन, कारण पतीशिवाय सासुरघर स्त्रीसाठी दुःखदायक आहे ॥३२५॥

English - So, she decides to accept her beloved's command and without any doubt and dauntlessly proceeds towards her father's house because the father-in-law's house without a husband will seem very painful and a troublesome one

હિન્વી -

હસ પ્રકાર જગલ મે ભટકતી દમયન્તીને રુદ કે વજ્ર કે આચલ પર લિરે હુણે અક્ષરો કો દેસકર જેસે અપને પતિ કા મિલાપ નહી હુઆ હો વૈસે આનદિત હો કર આંચે બડી કર કે પઢને લગી ॥૩૨૨॥

મરાઠી :-

ચાપ્રમાણે વનાત ભટકત અસતાંગા દમયન્તી રવત ચ્યા વસ્યાત્યા પદરાવર લિહિલેલી અક્ષરે પાહ્ન જસે જળુ આપત્યા પતીચી પ્રાપ્તી જ્ઞાત્યાપ્રમાણે આનદિત રોઝબ ઢોઢે મોઠે કરુન તી અક્ષરે વાઘુ લાવાલી. ॥૩૨૨॥

English :-

Then as she was wandering about, she happened to see the message written on her garment. She was so overjoyed, as though she was having a meeting with her beloved and she read it with utmost concentration and with big eyes

અન્વય :- સા અચિન્તયત-પ્રિય. માં મુક્ત્વા દેહેન ઇવ અગમત્ કિન્તુ આદેશવ્યપદેશેન મન. મદધ્યર્ણે અમુચત્ ॥૩૨૩॥

વિવરણમ્ :- સા દમયન્તી અચિન્તયત વ્યચારયત્ । પ્રિયઃ નલઃ મા મુક્ત્વા ત્યક્ત્વા દેહેન શરીરેણ ઇવ અગમત્ અગચ્છત્ । કિન્તુ આદેશસ્ય વ્યપદેશઃ વ્યાજઃ આદેશવ્યપદેશઃ તેન આદેશવ્યપદેશેન મનઃ હૃદય મમ અધ્યર્ણ મદધ્યર્ણ તસ્મિન્ મદધ્યર્ણે મત્સમીપે અમુચત્ મુમોચ ॥૩૨૩॥

સરલાદ્ય :- સા દમયન્તી વ્યચારયત્ - પ્રિય મા ત્યક્ત્વા શરીરેણ ઇવ અગચ્છત્ । કિન્તુ આદેશત્વાજોગ મન મમ સમીપે અમુચત્ ॥૩૨૩॥
 યુજ્જ્વલની :- ખડી તે વિચારાયા લાગી કે, મારા સ્વામી મને છોડીને ફક્ત શરીરથી જ દૂર થયા છે, આ લખેલી આજ્ઞા પરથી લાગે છે કે તેમણે પોતાનું હૃદય તો મારી પાસે જ મૂક્યું છે. ॥૩૨૩॥

विवरणम् :- पापम् इति स चित्तध्वन्ती विचारं कुर्वन्ती सा दयश्चरन्ती दुःखशोभनम् इव कुत्रोभयङ्करं दयाम् इव दृष्टिभ्यां नेत्राभ्यां पतयातुम्
 दायकाभ्याम् अभूणांम् उभयोः समुद्राः एतयोः योः एतयोः कनकस्रुक्, सुधाः कनकस्रुक्, तान् कनकस्रुक् विदधति सः
 अस्मिन् ॥ ३२० ॥

परमार्थ :- इति चित्तध्वन्ती सा दयश्चरन्ती कृतकारणम् इव त्रैलोक्यां पतयातुम्, वाप्यर्थः वल्लुखान् असिञ्चत् ॥ ३२० ॥

अभयवती :- केचिदीदीप्ति विधास्य ३२०, (धृष्टी दीप्ति इत्यादि (श्रोतव्यं) भवे आभ्युद्योः भवत आभ्युद्योः अभूद्योः यन् ॥
 शृङ्गेर्ये दिग्भवा ६३०, ॥ ३२० ॥

हिन्दी :- इत्यप्रकार चित्ताय कर्तुं हृद् दायती नरहर समान अपनी दोनो आंखो से बहते आसुओं से वृक्षो को सिचने लगी ॥ ३२० ॥

भारती :- असा विलाप करणाच्या दयश्चरन्तीने पाटातून पडणाऱ्या पाण्याप्रमाणे होक्यातून वाहणाऱ्या अश्रूंनी वजातीज वृक्षाना
 सिञ्चल केले. ॥ ३२० ॥

English :- In this way Dhamyanth shed tears to bring out her emotions and lamentation in the form of tears And
 shed upon to water the trees around with her overflowing emotions

नारतं चिन्ता न भुक्त्वापि, प्रकण्ठालद्विरमानता ॥
 विवृतिं प्राप्य सा तपे, शोषणीय शिलातले ॥ ३२१ ॥

अन्वयः :- यथा तपे शिलातले शोषणी विवृतिं न प्राप्य तथा नत्वा चिन्ता प्रकण्ठालद्विरमानता सा कुत्रापि विवृतिं न प्राप्य ॥ ३२१ ॥

विवरणम् :- यथा तपे शिलातले तत्तं शिलातले तस्मिन् शिलातले शोषणी भक्त्या विवृतिं कुत्रं न प्राप्नोति तथा नत्वं चिन्ता वि-
 अनन्तः श्व सिरहावालः प्रकण्ठालन् शिरहावालः शब्दः सा प्रकण्ठालव विरहानला सा दयश्चरन्ती कुत्रापि भुक्तं न प्राप्य ॥ ३२१ ॥

संगतार्थ :- यथा तपे शिलातले भक्त्याः सुखं न प्राप्नोति तथा तत् चिन्ता विरहानले प्रकण्ठालव विरहानला सा दयश्चरन्ती
 कुत्रापि सुखं न प्राप्य ॥ ३२१ ॥

हिन्दी :-

अरे स्वामी ! आपने मेरा त्याग क्यों किया? क्या मैं आप के लिए भारी थी? क्या सर्प को अपनी काँचली भी कहीं भारी पड़ती है? ॥३१७॥

भारती :-

अरे स्वामी! तुम्ही माझा त्याग का केला? काय मी तुम्हाला जड झाली होती? कधी सर्पाला आपली कात भारी होते काय? ॥३१७॥

English :-

Then as she was weeping she asked her husband the reason for deserting her, was she a burden to him or does a snake ever feel that its slough is a burden to it?

दीनाहं प्रार्थये युष्मान्, हंहो काननदेवताः ॥

सद्यः प्रसद्य भर्ता मे, दशर्यतां तत्पथोऽथवा ॥३१८॥

अन्वय :-

हंहो काननदेवताः! अहं दीना युष्मान् प्रार्थये । मे प्रसद्य सद्यः मे भर्ता दशर्यतां अथवा तत्पथ. दशर्यताम् ॥३१८॥

विवरणम् :-

हंहो हम्भो! काननस्य देवताः काननदेवताः अहं दीना दुःखिता युष्मान् प्रार्थये विज्ञापये । मे मायि प्रसद्य मायि प्रसन्ना भूत्वा सद्यः शीघ्रं झटिति मम भर्ता पतिः दशर्यताम् अथवा तस्य नलस्य पन्थाः मार्गः तत्पथः दशर्यताम् ॥३१८॥

सरलाय :-

हम्भो वनदेवताः । अहं दीना युष्मान् प्रार्थये । मायि प्रसन्ना भूत्वा सत्वर पति. दशर्यताम् अथवा नलस्य मार्गः दशर्यताम् ॥३१८॥

गुणरानी :-

हे वनदेवीओ! तुं दीन धरुने आभने प्रार्थना करुं छुं रे, भारी पर दुःख करीने, तुलने भारी स्वामीने हे भयो अथवा भने तेभनो भारो हे भयो । ॥३१८॥

हिन्दी :-

हे वनदेवियो! मैं दीन होकर आपसे प्रार्थना करती हूँ कि मुझपर कृपा करके तुरत मेरे स्वामी के दर्शन कराओ, अथवा मुझे उनका मार्ग दिखाओ ॥३१८॥

भारती :-

हे वनदेवीजो! मी दीन होऊन तुमची प्रार्थना करते की माझ्यावर कृपा करून मला माझ्या स्वामीचे दर्शन या किवा मला त्याचा मार्ग दाखवा. ॥३१८॥

॥ ३३३॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

अन्वय :- आहं शब्दं श्रुत्वा पतिता तद् प्रियात् विद्येताः अश्रुता जनैः स्वप्नेन आहं जानि प्रियदर्शनिं दुर्लभम् अस्ति ॥३१॥

विवरणम् :- अहं यत् यस्यात् चूतात् आश्रयक्षालं पतितं तत् तेन श्रियात् नलात् विद्योऽः अभूत् अभवत् अनेन स्वप्नेन आह जाने श्रियस्य दर्शनं श्रियदर्शनं दुःखेन लभ्यते इति दुर्लभम् अस्ति ॥३१५॥

सरलार्थ :- अहं यत् आब्रूक्षात् पातिता तेन प्रियात् विदोष. अभवत् । अनेन स्वप्नेन अहं जानामि प्रियदर्शिनं दुर्लभम् अस्ति ॥ ३१५॥

મુજરાતી :- વળી હું જે આશ્વપુષ્પથી પછી, જે સ્વામીથી આરો વિષેના થયો, આ સ્વપ્નથી હું એક અનુમાન કરું છું કે, હવે આરા સ્વામીનું દર્શન થતે દુર્લભ છે. (૧૩૧૫)

और जो आप्रवृक्ष से मैं नीचे गिरी वह स्वामी से मेरा वियोग था। इस स्वप्न से मैं ऐसा अनुमान करती हूँ कि अब मेरे स्वामी का दर्शन मुझे दुर्लभ है ॥ ३४ ॥

प्रसार्ता :-
आणि मी आश्रयृक्षावरून रवाली पकली, तो माझ्या रवामीचा विद्योव आहे या रवकावरून मला असे वाटते की, अता माझ्या रवामीचे दर्शन दुर्लभ आहे. ॥३१५॥

English :- She then says her fall meant, her separation from her husband, and the dream meant, that it would be difficult to acquire and audience with her husband again

ततो रोदितुं भारब्धः, मुक्तकण्ठं विदर्शयत् ॥

स्त्रीणां प्रवृत्तिभारुणां, भवेद्धैयं किमापदि ॥ ३६६ ॥

अन्वय :- ततः विदर्भजा मुक्तकण्ठं रोदितुम् आरब्धा । प्रकृतिभीरुणा स्त्रीणां आपदि धैर्यं भवेत् किम्? ॥३६॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तरं विदर्भजा दमयन्ती मुक्तः कण्ठः यस्मिन् कर्मणि यथा स्यात् तथा मुक्तकण्ठ रोदिगुम् आरब्धा । प्रकृत्या

हिन्दी :- इसप्रकार अनेक विकल्पो से व्याकुल होकर दमयन्ती चारों दिशाओं की ओर देखने लगी । फिर भी अपने स्वामी को न पाकर उस स्वप्न का विचार करने लगी ॥३१२॥

पराठी :- वाप्रमाणे अनेक विकल्पाच्या समूहामुळे पावलेली दमयन्ती चारही दिशाकडे पाहू लागली. पण आपला स्वामी नजराजा न दिसल्यामुळे ती त्या रस्वाच्या अर्धाचा विचार करू लागली. ॥३१२॥

English :- In this way Darnyanti experienced fright with all such ambiguous doubts and kept looking around in all directions. But after a continuous vainful search she sat thinking about the meaning of her dream.

पुनःपुनःफलैराढ्यो, यश्चूतः स नलो नृपः ॥
स राज्यसुखसंभोगो, यत्फलस्वादनं मम ॥३१३॥

अन्वय :- पञ्चपुष्पफलैः आढ्यः यः चूतः स नलनृपः । यत् मम फलास्वादनं सः राज्यसुखसंभोगः अस्ति ॥३१३॥

विवरणम् :- पञ्चाणि च पुष्पाणि च फलानि च पञ्चपुष्पफलानि तैः पञ्चपुष्पफलैः आढ्यः युक्तः यः चूतः आम्रवृक्षः सः नलनृपः । यत् मम फलस्य आस्वादनं फलास्वादनं सः राज्यस्य सुखं राज्यसुखा राज्यसुखस्य सम्भोगः राज्यसुखसंभोगः अस्ति ॥३१३॥

सरलार्थ :- पञ्चपुष्पफलैः युक्तः यः आम्रवृक्षः स नलनृपः अस्ति । यत् मम फलारवादनं सः राज्यसुखसंभोगः अस्ति ॥३१३॥

गुजराती :- पञ्चो, पुष्पो तथा इणोधी युक्त आम्रवृक्ष, ते नक्षराणि भवने तेना इणोन्तो णे भं स्वादिधीधो ते राजसुखनो लोभवटो भणोवो. ॥३१३॥

हिन्दी :- पत्तों, फूलों, तथा फलों से युक्त वह आम्रवृक्ष जैसे नलराजा है, और उन फलों का जो स्वाद मैंने लिया वह राजसुख का भोग समझो ॥३१३॥

સરતાર્થ :- યદવા કાચિદ્ વિગાળસી યથાદૈવ્ અસ્મિન્ વિધેર્ન આગતા આસીત। કામદેવમ્ ઇવ નલ નિરીક્ષ્ય દુઃખમવિતુમ્ અન્યત્ ॥૩૧૦॥

ગુજરાતી :- અથવા કોઈક વિદ્યાધરી સ્ત્રીને પુણ્ય સીતે ચાવી ચડેલી લાગે છે, નથા કાંઈદેવસરખા તે નલરાજાને જોઈને (તેની સાથે) વિલાસ કરવા ક્ષોડે તેને ઉપાડી ગઈ લાગે છે. ॥૩૧૦॥

હિન્દી :- અથવા કોઈ વિદ્યાધરી પદ્મી પર કિસી તરફ આવી હો ઓર કામદેવ જૈસે નલરાજા કો દેખકર અપને સાથ વિલાસ કરને કે લિધ યે ઉન્હે ઉઠાકર તે ગઈ હો, ઈસા લગતા હૈ ॥૩૧૦॥

પ્રમાણ :- કિલા કોળીતરી વિદ્યાધરી વેધં આતી અસેલ, કામદેવસારસ્થા મુલ્લ નલરાજાલા પાહ્ન ત્યાચ્ચાબરોદર વિલાસ કરાવા મહાનુ ત્યાંના ઉચલૂન યેઝન ઝોલી અસાવી. અસે વાલ્લે. ॥૩૧૦॥

English :- Or a Dermigoddess must have arrived here and seeing Nal (Who is like Cupid in all respects) must have lifted and taken him to have a jolly good and amorous time with him.

સેવ ધૂસ્ત્રસદ્ધનં તેઽમી, શાહિનસ્તે શિલોચ્ચયાઃ ॥
સ ઇવ્કો નયનાનન્દી, નલો નાલોક્ષયતે પુનઃ ॥૩૧૧॥

અન્ય :- સેવ ધૂઃ તદ્ધનં અમી તે શાહિનઃ તે શિલોચ્ચયાઃ પુનઃ નયનાન્દી સ ઇવ્કઃ નલઃ ન આલોક્ષયતે ॥૩૧૧॥

વિવરણમ્ :- સા ઇવ ધૂઃ પૃથ્વી અસ્તિ। તદ્ ઇવ વનમ્ અસ્તિ। અમી તે શાહ્યાઃ યેષાં સન્તિ ઇતિ શાહિનઃ તે વૃક્ષાઃ। તે શિલાનામ્ ઉચ્ચયાઃ રાશયઃ શિલોચ્ચયાઃ શિલારાશયઃ પર્વતાઃ સન્તિ। કિન્તુ નયને આનન્દયતિ ઇત્યેવંશીલઃ નયનાનન્દી સ ઇવ્કઃ નલઃ ન આલોક્ષયતે। ન દૃશ્યતે ॥૩૧૧॥

સાર્થ :- સા ઇવ પૃથ્વી અસ્તિ। તદ્ ઇવ વનમ્ અસ્તિ। અમી તે વૃક્ષાઃ સન્તિ। તે ઇવ પર્વતાઃ સન્તિ। કિન્તુ નયનાનન્દી સઃ ઇવ્કઃ નલઃ ન નિરીક્ષયતે ॥૩૧૧॥

English :- She wonders that her husband who she loved more than her own life has abandoned her in such a cruel way, signifies that she is a big sinner and even the Gods have shown a wrathful displeasure towards her.

यदिवा यदि मर्यादां, मुञ्चेदधिः कदाचन ॥

मुञ्चेत्त्वयौमुदीपितुस्तथा मुञ्चेन्नलोऽपि माम् ॥३०८॥

अन्वय :- यदिवा यदि कदाचन अधिः मर्यादां मुञ्चेत् चेत् इत्युः कौमुदी मुञ्चेत् तथा नलः अपि मा मुञ्चेत् ॥३०८॥
विवरणम् :- यदिवा अथवा यदि कदाचन अधिः जायः शीयन्ते यस्मिन् इति अधिः सागरः मर्यादां सीमा मुञ्चेत् त्यजेत् चेत् इत्युः चन्द्रः कौमुदीं ज्योत्स्नां चान्द्रिका मुञ्चेत् त्यजेत् तथा नलः अपि मा मुञ्चेत् ॥३०८॥

सरलार्थ :- अथवा यदि कदाचन सागरः सीमां त्यजेत् चेत् चन्द्रः चान्द्रिका त्यजेत् तदा नलः अपि मां त्यजेत् ॥ यथा सागरः मर्यादा न त्यजति । चन्द्र चान्द्रिका न विजहति । तथा नलः अपि मा त्यक्तु न शक्नोति ॥३०८॥

भुवश्ली :- अथवा ये भुवश्लीः इत्यर्थः भूरे अथवा चंद्र ये इत्यर्थः चान्द्रिणीने भूरे, ते आ नलशब्द एषा भूशो त्याग भूरे. ॥३०८॥

हिन्दी :- अथवा कदाचित् महासागर अपनी मर्यादा छोड़ दे या चंद्र चांदनीको छोड़ दे तो नलराजा भी मेरा त्याग कर सके ॥३०८॥
मराठी :- किवा जर महासागर आपली मर्यादा सोडील चन्द्र चांदणीचा त्याग करील तरच नलराजा सुद्धा माझा त्याग करील. ॥३०८॥

English :- Or just if an ocean can cross its limits, or just if the moon can forsaked its own light then same way Dampanti says that King Nal too can abandon and desert her

हिन्दी -

परंतु उसी समय कोई जंगली हाथी ने आकर उस आमके वृक्ष को जड़ सहित उखाड़ फेंका। जिस से पके हुए आम की तरह पलभर में मैं वृक्षपर से जमीन पर गिर पड़ी ॥३०५॥

मराठी :-

परंतु त्याच वेळी एक जंगली हत्ती तोंघे आला व त्याने आम्हाच्या झाडाला मुळासकट उपटून टाकले त्यामुळे भिकलेल्या फळाप्रमाणे क्षणभरांत मी झाडावरून खाली पडले. ॥३०५॥

English :-

But at that time a wild elephant arrived there and uprooted the mango tree and Damyanti fell off the tree like a over-ripe mango, in no time

अथ जागरिता भैमी, पुरोऽनालोक्ष्य नैषधिम् ॥

यूथभ्रष्टा कुरङ्गीव, दिशः पश्यन्त्याचिन्तयत् ॥३०६॥

अन्वय :-

अथ भैमी जागरिता पुरः नैषधिम् अनालोक्ष्य यूथभ्रष्टा कुरङ्गीव दिशः पश्यन्ती अचिन्तयत् ॥३०६॥

विवरणम् :-

अथ भीमस्य अपत्यं स्त्री भैमी दमयन्ती जागरिता प्रवृध्वा पुरः अगतः निषधस्य अपत्यं नैषधिः त नैषधिं नलम् न आलोक्ष्य अनालोक्ष्य यूथात् समूहात् भ्रष्टा यूथभ्रष्टा कुरङ्गी इव मृगीव दिशः पश्यन्ती निरीक्षमाणा अचिन्तयत् व्यचारयत् ॥३०६॥

सरलार्थ :-

अथ दमयन्ती जागरिता पुरतः नलम् अनालोक्ष्य यूथभ्रष्टा मृगीव दिशः पश्यन्ती व्यचारयत् । यदा दमयन्ती जागरिता अभवत् तदा सा पुरः नल न अपश्यत् तत्र सा यूथात् भ्रष्टा मृगी इव व्याकुला भूत्वा इतरततः दिशः अवलोच्य व्यचिन्तयत् ॥३०६॥

उत्तराणी :-

७२ निद्राभांघी ज्योती दम्भंती (पोतानी) धासे नखने न ज्येष्ठांघी टोणभांघी विभूदी योवी हरिणी योरे योरे दिशाभ्यो नक्ष ज्योती विचारयत् ७३ ॥३०६॥

हिन्दी :-

तब निद्रा से जागी हुई दमयन्तीने अपने पास नल को न पाकर झुड में से बिछड़ी हुई हरिणी के समान चारों दिशाओं की ओर देखते हुए सोचने लगी, ॥३०६॥

विवरणम् :-

ततः तदनन्तर प्रियस्य आगमः तस्मिन् प्रियागमे कुङ्कुमस्य रणः इव रणः यस्याः सा कुङ्कुमरागा । तस्या कुङ्कुमरागाया रक्तवर्णायाम् इव प्राच्यां पूर्वस्या दिशि प्रभायाः प्रकाशः प्रभाप्रकाशः प्रभाप्रकाशस्य वेला तस्या प्रभाप्रकाशवेलाया अरुणोदये भीमस्य अपत्य स्त्री भैमी दमयन्ती स्वप्ने व्यलोकयत् अपश्यत् ॥३०३॥

सरलार्थ :- तदनन्तरं प्रियागमे रक्तवर्णायाम् इव प्राच्याम् अरुणोदये दमयन्ती स्वप्ने अपश्यत् ॥३०३॥

गुजराती :- અમુણોદય સમયે પૂર્વ દિશા જાણે (પોતાના) સ્વામીના અગમન સમયે કેસરના રંગવાળી બની. એ વખતે દશધંતીએ સ્વપ્નમાં (નીંદે) જુગાવાળા શુભા જેવું, ॥ ૩૦૩ ॥

हिन्दी - अरुणोदय के समय पूर्व दिशा मानो अपने स्वामी के आगमन से केशर के रंगसमान हुआ तब दमयन्तीने स्वप्नमें देखा, ॥ ३०३ ॥

मराठी :- आपल्या प्रियकराच्या आगमनाच्या वेळी पूर्व दिशा केशरच्या रंगाप्रमाणे ताल झाली असता अरुणोदयाच्या वेळी दमयन्तीने एक रक्कण पाहिले. ॥३०३॥

English :- Then Dampyanti during the arrival of the sun at daybreak, when the horizon seemed like the colour of saffron, she had a dream

अहमारोहभुत्कुल्ले फलिते चूतपादपे ॥
तत्फलान्यद्भ्यहं भृङ्गी - गीतिप्रतिवशं वदा ॥३०४॥

अन्वय :- अहम् उत्कुल्ले फलिते चूतपादपे आरोहम् । भृङ्गीगीतिप्रतिवशं वदा तत्फलानि अहम् अग्नि ॥३०४॥

विवरणम् :- अहम् उत्कुल्ले विकसिते फलिते पादैः पिवति इति पादपः वृक्षः चूतस्य आम्रस्य पादपः चूतपादपः, तस्मिन् आम्रपादपे चूतपादपे आरोहम् । भृङ्ग्याः गीतिः भृङ्गीगीतिः । भृङ्गीगीतो गीतिः भृङ्गीगीतप्रतीतिः । भृङ्गीगीतिप्रतीतिः वशं वदति इति वशं वदा भृङ्गीगीतिप्रतीतिवशं वदा तस्य फलानि तत्फलानि अहम् अग्नि खादामि ॥३०४॥

चूतपादपे आरोहम् । भृङ्ग्याः गीतिः भृङ्गीगीतिः । भृङ्गीगीतो गीतिः भृङ्गीगीतप्रतीतिः । भृङ्गीगीतिप्रतीतिः वशं वदति इति वशं वदा भृङ्गीगीतिप्रतीतिवशं वदा तस्य फलानि तत्फलानि अहम् अग्नि खादामि ॥३०४॥

शुश्रूषाती :- अथवा एव केअ ओइलो ७ भोताना इभींवां एण लोउवे छे, तेअ हुं भुण ओइलो ७ सेइउ विभोधी अरेवा आ।
७०७७भां २७११ दुःभोने लोउवुं ॥३००॥

हिन्दी :- अथवा जीव जैसे अकेला ही अपने कर्मों के फल भोगता है, वैसे ही मैं अकेला ही रोकड़ों विघ्नो से भरे इस जंगल में रहकर दुःखो को भोगूंगा॥३००॥

मराठी :- जीव जसा एकटाच आपल्या कर्माचे फळ भोगतो त्याप्रमाणे अनेक सकटानी व्यापलेल्या या वनात मी एकटाच दुःख भोगीन ॥३००॥

English :- Just as a soul has to alone bear up all the fruits of his/her own deeds in the same way Nal decides to stay in the jungle and bear up the many obstacles and woes and anxieties

असौ पुनर्ममादेशं दृष्ट्वा लिखितमञ्जले ॥

स्वजनावासमासाद्य, देवीव सुखमेधताम् ॥३०१॥

अन्वय :- असौ पुनः अञ्जले लिखित मम आदेश दृष्ट्वा स्वजनावासम् आसाद्य देवी इव सुखम् एधताम् ॥

विवरणम् :- असौ दमयन्ती पुनः अञ्जले लिखित मम आदेशम् आज्ञा दृष्ट्वा अवलोक्य निरीक्ष्य स्वस्य जनाः स्वजनाः स्वजनावासः त स्वजनावासम् पितृगृहम् आसाद्य प्राप्य देवी इव सुखम् एधता वर्धताम् ॥ अनुभवतु॥३०१॥

सरलाय :- असौ दमयन्ती पुन अञ्जले लिखित मम आज्ञा निरीक्ष्य स्वजनावास प्राप्य देवी इव सुख वर्धताम् ॥३०१॥

शुश्रूषाती :- अने आ इभंती तो तेना वस्त्रने छेउ लभेदी आशी आक्षाने जेईने भोताना पिथरे जेईने देवीनी चेठे लवे शुभ लोउवे ॥३०१॥

हिन्दी :- और दमयन्ती अपने वस्त्र के पालव पर लिखी हुई मेरी आज्ञा को देखकर अपने मायके जाकर देवीसमान सुख का भोग करे मराठी :- पण ही दमयन्ती लिख्या पदरावर लिहिलेला माझा आदेश पाहून, आपल्या माहेरी जाऊन देवीप्रमाणे सुख भोगो ॥३०१॥

વિવરણમ્ :- દુષ્ટઃ આત્મા यस્ય સઃ દુરાત્મા તેન દુરાત્મના મયા અરણ્યે વિપિને એકાકિની ત્યક્તા હ્ય દમયનંતી યદા પ્રબુદ્યા જાગરિતા
થવેત તવા મમ સ્પર્ધયા હવ પ્રાણિતેન જીવિતેન અપિ ત્યહ્યતે ॥૨૯૮॥

સરતાર્ધ :- દુરાત્મના મયા અરણ્યે એકાકિની ત્યક્તા હવ દમયવતી પ્રબુદ્યા ચેત્ મમ સ્પર્ધયા હવ જીવિતેન અપિ ત્યક્ષ્યતે ॥૨૯૮॥

ગુજરાતી :- મેં દુર્બુદ્ધિએ આ દમયનંતીને એકલી વનમાં તોડેલી છે, અને તેથી જ્યારે તે જાગશે, ત્યારે (ત્યાગમાં) મારી સ્પર્ધા કરતી હોય તેમ તે શરીરને પણ ત્યજશે. (અર્થાત્ તે અપધાન કરી મરણ પામશે.) ॥૨૯૮॥

હિન્દી - મેં દુર્બુદ્ધિ સે હસ દમયતી કો એકલી વન મે છોડકર આયા હૂં, જિસ સે વહ જબ જાગેગી તબ વહ માનો મેરી સ્પર્ધા મેં શરીર કા ત્યાગ કરેગી (યાને આપઘાત સે મર જાયેગી) ॥૨૯૮॥

મરાઠી - દુષ્ટ બુદ્ધી અસલેત્યા મી દમવવતીલા એકલીલા અરણ્યાત સોઢલે આહે જેઠા તી જાગી હોઈલ તેઠા તિલા જાળુ કાવ માઢ્યા સ્પર્ધાને પ્રાણસુદા સોઢજ જાતીલ તી પ્રાણત્યાગ કરીલ ॥૨૯૮॥

English - King Nal then says that it was his stupidity and evil-mindedness to have left Damyanti in the jungle, for which when she wakes up and understands his action which is done, might not be able to control herself and might commit a traguedous deed

તતઃ પતિવ્રતામેતાં, વિપ્રતાર્ય ન યાસ્યતે ॥

દુઃખં વાપિ સુખં વાપિ, સાર્ધમસ્ત્વનયૈવ મે ॥૨૯૯॥

અન્યથ :- તત. પતિવ્રતામ્ एता विप्रतार्य न यास्यते। दुःख वापि सुख वापि मे अनया सार्धम् एव अस्तु ॥२९९॥

વિવરણમ્ :- તત તદનન્તર પતિ એવ વ્રત યસ્યાઃ સા પતિવ્રતા તા પતિવ્રતા સતીમ્ एता दमयन्ती विप्रलभ्य न यास्यते मया न गम्यते । दुःख वापि सुखवा अपि मे मम अनया दमयन्त्या सार्धमसह एव अस्तु ॥२९९॥

સરતાર્ધ :- તદનન્તર પતિવ્રતામ્ एता दमयन्ती विप्रलभ्य गन्तु न दुज्यते। दुःख वापि सुखवापि मम अनया सह एव अस्तु ॥२९९॥

विसरणम् :- हठा ! मम कर्माणि मत्कर्मणि मत्कर्मणा दोषः मत्कर्मादोषः तस्मात् मत्कर्मदोषतः वने चरति इति वनचरी इव अशेरं सञ्जाता इय दमयन्ती। तद् तेन कारणेन अत्र अस्याम् अटव्या जीवन् सन् अपि मृतः मृतवद् अस्मि । हता आशा यस्य सः हताशः निराशः किं करवाणि ? किं करवै । मम कर्मणां दोषादेव इय दमयन्ती वनचरी इव सजाता अतः अह जीवन् सन्नधि मृतोऽस्मि ॥ २९६ ॥

सतार्थ - हठा । मत्कर्मदोषत इय दमयन्ती वनचरी इव जज्ञे। तद् अत्र अह मृतवद् अस्मि पर निराशः अह किं करवाणि ? किं करवै ॥ २९६ ॥

गुणराती :- अशेर ! भारी अर्थोना दूधगुणी आ भिचारी जंगलसां रभ्यतां पशुसरणी दशाने प्राप्त धर्षा भाटे जुं तो अर्धी अटवती छती पशु भुआ सरणी छुं, अशेर ! उताश धधेलो जुं उवे शुं कहुं ? ॥ २९६ ॥

हिन्दी - अशेर ! मेरे कर्म के दोष से यह बेचारी को वन में भटकते हुए पशु के समान दशा प्राप्त हुई। और मैं तो यह जीवित होते हुए भी मृतक के समान हूँ, अशेर ! निराश हो गया हूँ, मैं अब क्या करूँ ? ॥ २९६ ॥

मराठी :- अशेर ! माझ्या कर्माच्या दोषामुळे या बिचारीला जंगलात भटकणाऱ्या पशुसारखी दशा प्राप्त झाली आहे । त्यामुळे मी देखे जिवत असूनसुद्धा मेल्यासारखा आहे, परंतु हताश झालेला मी आता काय करू ? ॥ २९६ ॥

English - Then I cursed himself for having done such an immemorable deed as to make this poor and tender Dampanti wonder about in the forest like beasts and also because he being an alive man is just like a dead man who cannot take care of his wife. And thought sadly with a sigh what is he supposed to do now

नाथे सत्यप्यनाथेयं, निर्मदाप्युन्मदिष्णुवत् ॥
भूमिसुमापि दृष्टेयं, ही नलप्रलयाय न ॥ २९७ ॥

अन्वय :- मयि नाथे सति अपि इयम् अनाथा निर्मदा अपि उन्मदिष्णुवत् भूमिसुमापि दृष्टा इय नलप्रलयाय न ॥ २९७ ॥

नलोऽथ तैरेव पदैर्वलितः पतितार्थिवत् ॥

लुटन्तीं भुवि भैमीं च, परिभाव्य व्यचिन्तयत् ॥२९४॥

अन्वय :- अथ नलः पतितार्थिवत् तैः एव पदैः वलितः भुवि लुटन्तीं भैमीं परिभाव्य व्यचिन्तयत् ॥२९४॥

विवरणम् :- अथ नलः : अस्य अस्ति इति अर्थी पतितश्चासौ अर्थी च पतितार्थी पतितार्थिना तुल्य पतितार्थिवत् पतितधनिकवद् तैः एव पदैः वलितः भुवि पृथग्या लुटन्तीं आलोटन्तीं भीमस्य अपत्यं स्त्री भैमी तां भैमी दमयन्तीं परिभाव्य विज्ञाय आचिन्तयत् व्यचारयत् ॥२९४॥

सरलार्थ - अथ नलः पतितधनीवत् तै एव पदैः वलितः पृथग्या आलोटयन्ती दमयन्ती विज्ञाय व्यचारयत् ॥२९४॥

पुनरासी :- पछी नवशरा भोवाई गयेला धनवाणानी येडे तेज पणवे त्यांथी पाछो वण्यो, तथा जमीन पर सुतेवी दमयंतीने जेईने विचारवा लाग्यो हे, ॥२९४॥

हिन्दी - फिर नलराजा पतित धनवान के समान उसी समय वापस लौटा तथा जमीन पर सोई हुई दमयंती को देखकर विचार करने लगा कि, ॥२९४॥

मराठी :- नंतर नलराजा पतित झालेल्या धनवाणाप्रमाणे त्याच पायांनी मागे वळला आणि जमिनीवर लोळणाऱ्या दमयंतीला पाहून विचार करू लागला. ॥२९४॥

English - Then Nal with a heavy heart as though it is about to break out of sorrow retraced his steps back to where Damyanti was lying

दृष्ट्योचंता हहाउनाथा, शयानां गहने वने ॥

भययेद्यदि सिंहे वा, व्याधो वा का गतिस्तदा ॥२९२॥

अन्वय :- सः दृष्ट्यो च हहा एताम् अनाथा गहने वने शयाना यदि सिंह वा व्याधः वा भक्षयेत् तदा का गतिः भविष्यति ॥२९२॥

विवरणम् :- सः नलः दृष्ट्यो - अध्यायत् च हहा खेदे एताम् न विद्यते नाथः यस्याः सा अनाथा ता अनाथा निराधार गहने भयङ्करे वने विपिने शयाना सुप्ता यदि सिंहः शार्दूलः वा व्याधः वा भक्षयेत् खादेत् तदा तर्हि का गतिः भविष्यति ॥२९२॥

सरलाय :- स. व्यवहारयत् हहा। एता निरापारां भयङ्करे विपिने सुप्ता यदि सिंह वा व्याधः वा भक्षयेत् तदा का गतिः भविष्यति ॥२९२॥

भुवश्शली :- यही ते विचारया लाउयो डे, अरेरे निराधारपणे आया। लुपं डर जंगलभां सुतेली, येवी आ मभयंतीने कदाय सिद्ध अथवा याध भारीने पाई ज्ये, तो शुं छाल यशे ? ॥२९२॥

हिन्दा - फिर वह विचार करने लगा कि अरेरे! इस भयकर जंगल में निराधार सोयी हुई दमयन्ती को बाध या सिंह मारकर खा जायेगे तो क्या हाल होगा? ॥२९२॥

भराठी . - जतर तो विचार करू लागला कि अरेरे वा भयकर जंगलात एकटी झोपलेल्या दमयतीला समजा सिंह किवा वाघानी मारून खावले तर तिचे काय हाल होतील? ॥२९२॥

English - He then thought that it would be very some wild beast devours this forlorn Damyanti

इत्युक्त्वा गन्तुभारेभे, चौरवन्निष्ठुरः पुरः ॥

मा जागरीदियमिति, मन्दं मन्दं रुदन्नलः ॥२९०॥

अन्यः :- इति उक्त्वा निष्ठुरः नलः रुदन् इयं माजागरीत् इति चौरवत् मन्द मन्द पुरः गन्तुम् आरेभे ॥२९०॥

विवरणम् :- इति एवं उक्त्वा भणित्वा निष्ठुरः कवोरः दयाहीनः नलः रुदन् रोदन कुर्वन् इयं दमयन्ती मा जागरीत् इति एव चोरेण तुल्य चौरवत् मन्दं मन्दं शनैः शनैः पुरः अग्रे गन्तुं ब्रजितुं आरेभे प्रारब्धवान् ॥२९०॥

सरलाय :- एवम् उक्त्वा निष्ठुरः नलः रुदन् सन् इयं दमयन्ती मा जागरीत् इति चौरवत् शनैः शनैः अग्रे गन्तुम् आरेभे ॥२९०॥

शुश्रूषाणी :- येभ्य इतीने नलराज निर्दय धर्तवे ररती ररती दभयन्ती जगती न जभ्य येभ्य विचारी योरन्ती येठे धीमेधीमे आगण याधवा धागणे ॥२९०॥

हिन्दी :- ऐसा कहकर निर्दयी नलराजा रोने लगा, यह दमयन्ती कहीं जाग न जाय ऐसा विचार कर के चोरो के समान वह धीरे धीरे आगे की ओर चलने लगा ॥२९०॥

मराठी :- असे म्हणून नलराजा निर्दय होऊन रडू लागला, व दमयन्तीला जाग देऊ नये म्हणून चोराप्रमाणे तो हळूहळू पुढे चालू लागला ॥२९०॥

English :- So saying thus, he began to weep. But suddenly realizing that she might wake up with the sound of someone weeping, he like a robber, slowly and carefully stole away from there

दिशोदिशं क्षिपन्ती च, बाष्पकलोलिनीं दृशाम् ॥२८८॥

विवरणम् :- हे भे भम कान्त । पते । हे नाथ । निद्राया. छेदः नाशः निद्राछेदं निद्रानाशे (यदा निद्रा अप्यता तदा)

दिशः अन्या दिश क्षिपन्ती॥२८८॥

112611

ਧੁਖਵਾ ਖਾਨਾਨਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦਿਸਾਖੀ ਕੁੰਝੇ. ॥੨੮੮॥

बनी हुई अपनी दृष्टि एक दिशा से दूसरी दिशा में डालती ॥२८८॥

अमलता एषी एका दिशेकडून दुसऱ्या दिशेकडे टाकोत (इकडे तिक्के प्राप्त राहिले) ॥२८८॥

around in search of him from one direction to another

मातरः शृणुतेयं सा, भीमभूपालपुत्रिका ॥

विधाय यद्वपुर्वेधा, जातः शिल्पिगणाग्रणीः ॥२८६॥

अन्वय :- मातरः । शृणुत यद् वपुर्वेधाय वेधाशिल्पिगणाग्रणीः जातः सा इयं भीमभूपालपुत्रिका अस्ति ॥२८६॥

विवरणम् :- हे मातरः । वन्देवताः । शृणुत । यस्याः दमयन्त्याः वपुः यद्वपुः विधाय निर्माय वेधा निर्माता शिल्पम् एषाम् अस्ति इति शिल्पिनः शिल्पिना गणः शिल्पिगणः शिल्पिगणस्य अग्रणीः शिल्पिगणाग्रणीः जातः । सा इयं भीमभ्रातृ भुव पातयति इति भूपालः च भीमभूपालः । भीमभूपालस्य पुत्रिका तनया भीमभूपालपुत्रिका दमयन्ती अस्ति ॥२८६॥

समासार्थ :- हे मातरः वन्देवता । शृणुत । ब्रह्मा वरदा दमयन्त्या शरीर निर्माय शिल्पिगणाग्रणीः जातः । सा इयं भीमभूपालस्य तनया दमयन्ती अस्ति ॥२८६॥

शुद्धरानी :- हे भान्ताओ । तसे सांखणो ? तेनुं शरीर बनवीने विधाता, इरीणरोना सभूडभां शिरोभणि यथेव छे, ते आ भीम राखनी पुत्री दमयन्ती छे ॥२८६॥

हिन्दी :- ए माताओ । तुम सुनो । जिस का शरीर निर्माण कर के विधाता कारीणरो के समूह में शिरोमणि हुई है, वह भीमराजा की पुत्री दमयन्ती है ॥२८६॥

मराठी :- हे माताजी । तुम्ही ऐकार जिचे शरीर बनवून विधाता कुशल कारागिराचा शिरोमणी बनला आहे. ती ही भीम राजाची मुलगी दमयन्ती आहे ॥२८६॥

English :- Nal addressing the Goddesses as "O mothers" asked them to give him a ear and told them that the God who has become the best among all creators after creating a body like Darnyanis is the daughter of King Bhimarath

एकाकिनीभियां भर्तु - रक्तां भक्तां महासतीम् ॥
वने सन्त्यज्य निर्यासि, हहा विश्वस्तवधक ॥

अन्वय :- हहा विश्वस्तवधक भर्तुरक्ता भक्ता महासतीम् एकाकिनीम् इमा वने सन्त्यज्य निर्यासि ॥२८४॥

विवरणम् :- हहा विश्वस्तवधक वधकः विश्वस्तवधकः नत्सम्बुद्धौ हे विश्वस्तवधक भर्तरि रक्ता भर्तुरक्ता तां भर्तुरक्ता पत्युनरागिणी

भक्ता भजनशीला, महती चासौ सती च महासती ता महासतीम्, एकाकिनीम् इमां दमयन्ती वने शिपिने सन्त्यज्य निर्यासि
निर्वच्छासि ॥२८४॥

सरलाय :- हहा विश्वस्तवधक भर्तुरक्ता भक्ता महासतीम् एकाकिनीम् इमा दमयन्ती वने भुक्त्वा निर्वाच्छासि ॥२८४॥

शुद्धरानी :- (धोतान्ध) स्वाश्रीधामं रत्न भनेली, अद्वितवंत, भने भडासनी ओवी आ दभयन्तीने भावा (अयंइर) जंगलधामं ओइली

छाडीते, अरे विश्वासघाती ! तू (इध) आस्यो जय छे ।

हिन्दी - स्वामी मे अनुरक्त पतिभक्त और महासती ऐसी इस दमयन्ती को ऐसे भयकर वन मे एकाकी छोड कर, अरे विश्वासघाती
। तू क्यों चला जा रहा है ॥२८४॥

मराठी :- अरे! हे विश्वास घातकवा जला! पतीवर प्रेम करणाऱ्या, पतीच्या भक्तीव (सेवेत) रमणाऱ्या, पतिव्रता दमयन्तीला एकटीलाच
वनात सोडून तू निपून जातोस ॥२८४॥

English - Damyanti who loves her husband wholeheartedly, who is pious and who believes in just one
husband, has been left by Nal, by deceiving her in this horrible forest

इति ध्यात्वावदत् कर्म - चण्डालः सैष नैषधिः ॥
याति देवि कठोरात्मा-वज्रेणेव विनिर्मितः ॥२८२॥

अन्वय :- इति ध्यात्वा अवदत्-हे देवि। सैष कर्मचण्डालः नैषधिः वज्रेण इव निर्मितः कठोरात्मा याति ॥२८२॥

विवरणम् :- इति एव ध्यात्वा विचार्य अवदत् उवाच अवादीत्-हे देवि । स एषः कर्मणा चण्डालः कर्मचण्डालः निषधस्य अपत्य पुमान् नैषधिः नलः वज्रेण इव निर्मितः रचितः कठोरः निष्ठुरः आत्मा यस्य सः कठोरात्मा याति गच्छति॥२८२॥

संलાર્ધ :- एव વિચાર્ય અવદત્ હે દેવિ। સૈષ કર્મચણ્ડાલઃ લૈષધિઃ જલઃ વજ્રેણ ઇવ નિર્મિતઃ કઠોરાત્મા ગચ્છતિ ॥૨૮૨॥

ગુજરાતી :- એમ વિચારીને (અનમ્) કહેવા લાગ્યો કે, હે દેવી ! તે આ કર્મચંડાલ નેષધપતિ નલરાખને બાણે વચ્ચે બાંધે હોય નહીં ! એમ કઠોર હૃદયવાળો બની ચાલ્યો બધ છે. ॥૨૮૨॥

हिन्दी :- ऐसा विचार करते हुए विधाता से कहते हैं कि, हे देवी । यह कर्मचण्डाल निषधपुत्र नलराजा मानो पत्थर का बना हो। ऐसा कठोर हृदयवाला होता जा रहा है॥२८२॥

મરાઠી :- असा विचार करून नलराजा म्हणाला - हे देवि। हा कर्मचांडाल निषयाधिपति नलराजा जणू वज्रानेच पळविला आहे. तो अतिशय कठोर निर्दय बनून जात आहे. ॥२८२॥

English :- So Nal addressing himself as a scavenger who is the cheiftain of Naushad, takes himself of being a man of iron who is heartless and walks off with a heavy heart of memories.

इत्युक्तत्वालोक्त्य वक्त्राब्जं, देव्याः साश्रु व्यचिन्तयत् ॥
अपश्यद्द्यां न सूर्योऽपि, शङ्कयेव पुरा मम ॥२८०॥

अन्यः :- इति उक्त्वा देव्याः वक्त्राब्जम् आलोक्त्य साश्रु अचिन्तयत्। पुरा सूर्यः अपि मम शङ्कया इव या न अपश्यत् ॥२८०॥

विवरणम् :- इति एवं उक्त्वा भणित्वा देव्याः दमयन्त्याः वक्त्रम् एव अब्ज वक्त्राब्ज मुखकमलम् आलोक्त्य निरीक्ष्य अभुभिः सह वर्तते इति साश्रु व्यचिन्तयत् व्यचारयत् । पुरा पूर्व सूर्यः अपि दिवाकरः अपि मम शङ्कया इव या दमयन्ती न अपश्यत् न ददर्श ॥२८०॥

सरलार्थ :- एव भणित्वा देव्या दमयन्त्या मुखकमल निरीक्ष्य साश्रु व्यचारयत्। पूर्व सूर्य अपि मम शङ्कया इव दमयन्ती न अपश्यत् ॥२८०॥

गुञ्जरीती :- ओम् अली दम्पतीना भुवम्भल तरङ्गे ज्येष्ठने, आम्भोभां आंसु बावी नलराज विद्यारथ बायोडे, ज्येष्ठे पूर्व भारी शङ्करी (भारथी उरीने) जेने सूर्ये पण ज्येष्ठ शङ्करी नथी, ॥२८०॥

हिन्दी :- ऐसा कह कर और दमयती के मुख की ओर देख कर, आँखों में आसु लाकर नलराजा विचार करने लगा कि, पहले मेरी शका से (मुझसे डरकर) जिस को सूर्य ने भी देखा नहीं है ॥२८०॥

मराठी :- असे म्हणून आणि दमयतीच्या मुख कमलाकडे पाहून, होठ्यात अश्रू आणून नलराजा विचार करू लागला की, पूर्वी माझ्या भीतीनेच जणू सर्वसुखा पाहू शकत नव्हता ॥२८०॥

English - So saying thus, he sees the soft face of Damyanti and bringing tears in his eyes, he wondered if the sun, having understood, that he will be leaving Damyanti left off from the east and set itself in anger in the west

यामो वयं सखे चूत, भ्रातः केसर हेडर्जुन ॥

ममाकार्यविधायित्वं, यूयं वित्त्य स्म मा हृदि ॥२७८॥

अन्वय :- हे साखे चूत । वय यामाः । हे भ्रातः केसर । हे अर्जुन । मम अकार्यविधायित्वं यूयं द्वदि मा कित्य स्म ॥२७८॥

विवरणम् :- हे सखे। मित्र। चूत आम्रवृक्ष। वयं यामः गच्छामः। हे भ्रातः बन्धो। केसर। हे अर्जुन। मम कर्तुम् अयोज्यम् अकार्यम् अकार्यं विदधातीत्येवशीलः अकार्यविधायी। अकार्यविधायिनः भावः अकार्यविधायित्वं अयोज्यम् आचरणं यूयं यदि मनसि मा वित्य स्म जानीथ स्म ॥२७८॥

सरलार्थ - हे सखे! आप्रवृक्षा वय वाटणामं हे भात केसर । हे अर्जुन मम अयोव्याचरण - दूय हदि मा जानीध रम ॥१७८॥

શુભચાલી :- હે મિત્રસરખા આશ્રવૃક્ષ ! હે ભાઈસરખા કેસરવૃક્ષ ! નયા હે અન્તર્નવૃક્ષ ! આરા આ અકાર્ણના આચરણને તમે તમારા
 લલપમાં ધારણ કરશો નહીં. ૧૨૭૮॥

हिन्दी - हे साथी समान आत्मवृक्ष ! हे भाई केसरवृक्ष ! मेरे इस अयोग्य आचरण को तुम तुम्हारे हृदय में धारण मत करना ॥२७८॥

मराठी - हे मित्रासारख्या आम्रवृक्षा। हे भावासारख्या केसरवृक्षा। हे अर्जुनवृक्षा। माझे अद्योत्पद आवरण (वागण) तुम्ही मनात ठेवू नका ॥२७८॥

English - Then he spoke to the mango tree as a friend, to the saffron tree as a brother and to the Arjun tree, asking them not to take it to heart, for doing such improper thing, of leaving Danyanti

तयासुहोदुं तया तम, तादृगर्द्धिर्नतोऽस्म्यहम् ॥

ईदृग्देशः प्रिये सोऽहं, गच्छंस्तत्र त्रये न किम् ॥२७६॥

अन्वयः :- हे प्रिये । तया तत्र तया योऽहं तादृगर्द्धिः अहं गतः अस्मि । सः अहं ईदृग्देशः गच्छन् न त्रये किम् ॥२७६॥

विवरणम् :- हे प्रिये । तया विवाहात्पूर्वं तत्र तस्मिन् नगरे त्वां योऽहं परिणेतुं सा इव दृश्यते इति तादृशी - तादृशी अर्द्धिः यस्य सः तादृगर्द्धिः तादृग्वैभवसम्पन्नः अहं गतः अस्मि । सः अहम् इयम् इव दृश्यते ईदृशी ईदृशी दशा यस्य सः ईदृग्देशः इत्यत्र दृश्यः गच्छन् न त्रये किं न लज्जे किं न जिह्मे किम् ॥२७६॥

सरतार्थ :- हे प्रिये । तदा विवाहात् पूर्वं तादृग्वैभवसम्पन्नः अहं तया परिणेतुं तस्मिन् नगरे गतः आसम् । सः अहम् इदानीमीदृया दुरवस्थाया तत्र गच्छन् न लज्जे किम् ॥२७६॥

शुश्रूषाती :- हे प्रिये । ते सभये तत्ते पशुणाम् अटे कुं रेव प्रक्षरन्ती सभृद्धि सञ्चित गयो उत्तो । उदे आसीदश्यापणो यद्यने त्वां गतां कुं शुं शरभा उ नदी ॥२७६॥

हिन्दी :- हे प्रिये । उस वक्त मैं तुझ से शादी करने के लिए कैसी समृद्धि से आया था अब ऐसी दशा मे क्या शरमाउंगा नहीं ? ॥२७६॥

मराठी :- हे प्रिये। त्या वेळेला मी तुझ्याशी लग्न करण्यासाठी मोठ्या समृद्धिसहित त्या नगरात आलो होतो, आता या वाईट स्थितीत असताना मला तेथे जाण्याची लाज वाटणार नाही काय ? ॥२७६॥

English :- Then King Nal asked her addressing her as "O Love" that when he had come for the swayamvar, he had come with great pomp and style and with profuse prosperity and he adds asking her if it will be proper to go there now in this state

यात्ययवाऽसौ विदर्भेषु, दक्षिणस्यामितो वटात् ॥
कौशलेषूत्तरस्यां तु, द्यौरन्यतरेण तत् ॥२७४॥

अन्वय :- इतः वटात् दक्षिणस्याम् असौ अध्वा विदर्भेषु याति । उत्तरस्या असौ अध्वा कौशलेषु याति । तत् द्रयोः अन्तरेण - ॥२७४॥

विवरणम् :- इतः अस्मात् वटात् वृक्षात् दक्षिणस्याम् असौ अध्वा मार्गः विदर्भदेशेषु याति गच्छति । उत्तरस्या असौ मार्गः कौशलेषु देशेषु याति गच्छति । तत् द्रयोः अन्तरेण मध्ये - ॥२७४॥

सरलार्थ - अस्मात् वटवृक्षात् दक्षिणस्याम् असौ मार्गः विदर्भदेशेषु गच्छति । उत्तरस्या असौ मार्गः कौशलदेशेषु गच्छति तत् द्रयो मध्ये - ॥२७४॥

गुजराती :- આ વડથી દક્ષિણ દિશા તરફનો માર્ગ વિદર્ભદેશ તરફ જાય છે તથા ઉત્તર દિશા તરફનો માર્ગ કોશલદેશ તરફ જાય છે, માટે તે બન્ને માર્ગોમાંથી એક માર્ગ - ॥२७४॥

हिन्दी :- इस वटवृक्ष से दक्षिण दिशा का मार्ग विदर्भ देश की ओर जाता है, और उत्तर दिशा का मार्ग कोशल देश की ओर जाता है । इसलिये उस दोनो मार्गों से एक मार्ग - ॥२७४॥

मराठी - या वटवृक्षाच्या दक्षिणकडील हा मार्ग विदर्भदेशाकडे जातो, आणि उत्तरेकडील मार्ग कोशलदेशाकडे जातो, मात्र या दोन्ही मार्गांमधून एका मार्गाने - ॥२७४॥

English :- He writes that, to the south of the oak tree lies the road towards the state of Vidharba and towards its north lies the state of Koshal So he asks her to take one of the two roads

यदिवा धूतकारस्य, न नामाकृत्यमस्ति तं ॥

तद् गृहाण कृपाणं त्वं, हुं विधेहि द्विधांशुकम् ॥२७२॥

अन्वय :- यदिवा धूतकारस्य ते न नामाकृत्यमस्ति । तद् त्व कृपाण गृहाण । हु अशुक द्विधा विधेहि ॥२७२॥

विवरणम् :- यदिवा धूत करोति इति धूतकारः तस्य धूतकारस्य ते तव न नाम कर्तुम् अयोग्यम् अकृत्यम् किमपि अस्ति । तद् तेन कारणेन त्व कृपाण खड्ग गृहाण । हुम् अशुक वस्त्र द्विधा विधेहि छिन्धि ॥२७२॥

सरलार्थ - यदिवा धूतकारस्य तव न नाम अकृत्यम् अस्ति । तेन त्व असि गृहाण॥ हुम वस्त्र छिन्धि ॥२७२॥

गुणरत्नी :- आधवा गुणार रश्मनाश भेदा तने भरेभर इंठ पणु अधार्थ छे न लडी, भाटे तु भउण भउणु कर? अने वअना भे टुकडा करी नाभ? ॥२७२॥

हिन्दी - जुआ खेलनेवाले के लिये यह कुछ भी अकार्य नहीं है, इसलिये तु खड्ग ग्रहण कर और इस वस्त्र के दो टुकड़े कर डाल। ॥२७२॥

मराठी - जुवार खेळणाऱ्या तुला जर कोणतेही अकार्य नाही तर तू खड्ग वाहण कर आणि या वस्त्राचे दोन तुकडे करून टाक। ॥२७२॥

English - He then says that there is nothing improper for a man who gambles So he decides to take a good hold of the sword and make two pieces of the garment

आ ज्ञातं हस्तसाहाय्य निस्त्रिशोऽपि समीहते।
प्रसार्य दक्षिण हस्तं कृपाद्रोऽथ तमूचिवान्॥२७०॥

अन्यथ :- आः ज्ञातम् । निस्त्रिशः अपि हस्तसाहाय्य समीहते । अथ कृपाद्रं । स दक्षिण हस्तं प्रसार्य तमूचिवान् ॥२७०॥

धिवरणम् :- आः ज्ञातम् । इति स्मरणे । निस्त्रिशः कूरोऽपि निर्दयोऽपि निस्त्रिशः खड्गः, हस्तस्य साहाय्य हस्तसाहाय्यं समीहते इच्छति ॥ इति कृपाऽऽर्द्रः कृपाद्रो नलो दक्षिण हस्तं कर प्रसार्य तं दक्षिणकरमूचिवान् उवाचा ॥२७०॥

सरगार्थ :- - आः ज्ञातम् । निर्दयः खड्गोऽपि हस्तसाहाय्यमिच्छति । इति दक्षिण हस्तं प्रसार्य कृपाद्रो नलरत्नमवोचत् ॥२७०॥

गुञ्जराती :- अरे ! उव भासुभ पडुं ! आ निर्दय तलवार पण उधनी भट्टनी ठंअणु अरे ठे. (अभ विचारी) नमणो उध बांणो अरीने आर्द्र हृदयवाणो नलराज ते उधने अडेवा बाणो अरे, ॥२७०॥

हिन्दी :- अरे ! अब मातुम हुआ कि इस निर्दय तलवार को भी हाथ की मदद लगती है। ऐसा विचार कर दया हाथ बढ़ाकर कृपा से आर्द्र नलराजा उस हाथ से कहने लगा कि, ॥२७०॥

मराठी :- हां। आता माहित झाले की, या निर्दय तलवारीला पण हाताच्या मदतीची जरूर असते असा विचार करून उजवा हात लाव करून कृपेने आर्द्र झालेला नलराजा त्या हाताला असे म्हणाला. ॥२७०॥

English - He then says that the cruel sword has to still take the help of the hand He then puts forward his right hand and spoke to it with must feelings of mercy

अथोच्चे खड्गमाभत्स्य, स्वन्निधिफलं सखे ॥

किं कृपालुरिवासि त्वम्, यदद्यापि विलम्बसे ॥२६८॥

अन्वय :- अथ खड्गम् ऊच्चे-सखे । स्वसन्निधिफलम् आधत्स्व । त्व कि कृपालुः इव असि । यद् अद्यापि विलम्बसे ॥२६८॥

विवरणम् :- अथ अनन्तर खड्गम् असिम् ऊच्चे अवोचत् सखे । मित्र । स्वस्य सन्निधिः सान्निध्य समीपता स्वसन्निधिः स्वसन्निधि-फलं स्वसन्निधिफलम् आधत्स्व गृहाण । त्व कि कृपालुः दयालुः इव असि । यद् अद्यापि अधुना अपि विलम्बसे ॥२६८॥

सरलार्थ :- अथ असिम् अवोचत् सखे । स्वसन्निधिफल गृहाण । त्व कि दयालु इव असि । यद् अद्यापि विलम्बसे ॥२६८॥

गुणशली :- पृथी नक्षत्राण्य भोत्तानी नक्षत्रारणे अडेवा वाग्धो डे, अरे भिन्न । नक्षी नष्टअं रडेवां इदन्तो तुं स्वीकार अरे? तुं दयागुनी येडे अथ बेडे ए? डेगु पण (आ अर्थ भाटे विवंध अर्थ) अथ अरे ए ? ॥२६८॥

हिन्दी - फिर नलराजा खुद की तलवार से कहने लगा कि, अरे साथी । तेरे नजदीक मे रखे हुए फल को तू स्वीकार कर? तू इस तरह क्यों बैठा है? और इस कार्य के लिये और भी विलंब क्यों कर रहा है ? ॥२६८॥

मराठी - नलर राजा आपल्या खड्गास म्हणाला - मित्रा। खत त्या सान्निध्याचे फळ घरण कर. तू काय कृपालू माणसासारखा आहेस की, अजूनही विलंब करीत आहेस ॥२६८॥

English - Then Nal asked his sword (when he finds that he cannot bring himself to do the required work) as to why it is not able to accept the fruit which is close to it

तद्यापि परमेतरस्या, मत्संयानार्थमस्त्यधः ॥२६६॥

विवरणम् :- इदानीम् अधुना ह्य दमयन्ती श्रमात् निर्भरा चासौ निद्रा च निर्भरनिद्रा तथा निर्भरनिद्रया प्रणाढनिद्रया सुप्ता आस्ति । तत् तस्मात् यामि ऽच्छामि । पर मम सव्यन वस्त्र मत्सव्यनस्य अर्धं मत्सव्यनार्धम् । मम परिधानार्धम् एतस्याः दमयन्त्याः शरीरस्य अधः आस्ति॥२६६॥

કુજરાતી :- વળી આ સમયે ઘાકથી તે ભરતિદ્રામાં મૂતેલી છે, માટે હું ચાલ્યો જાઉં, પરંતુ માંડું પહેરવાનું અર્ધું વસ્ત્ર લેણીના ઘરીર નીચે દબાયેલું છે. ॥૨૬૬॥

मसाली . - आता धकल्यामुळे दमवली गाढ झोपेत आहे, त्यामुळे मी येथून निपून जातो. परंतु माझे अर्धवस्त्र तिच्या शरीराबाबती दबले आहे ॥२६६॥

English :- He thought that he should leave at once as she is fast asleep as she is tired and weary. But then he thought that his half garment of his body is pressed down under her body

तदूर्ध्वं मुखमादाय, हित्वैना वल्लभार्माप॥
अज्ञातचर्ययेवाहं, भ्रमान्येकोऽवधूतवत् ॥२६४॥

अन्वय :- तद् वल्लभाय अपि हित्वा ऊर्ध्वं मुखम् आदाय अज्ञातचर्ययेव अहम् एकः अवधूतवत् भ्रमामि ॥२६४॥

विवरणम् :- तद् तेन कारणेन वल्लभाम् अपि पत्नीम् अपि हित्वा त्यक्त्वा ऊर्ध्वं मुख आदाय कृत्वा न ज्ञाता अज्ञाता अज्ञाता चासौ चर्या च अज्ञातचर्या तया अज्ञातचर्याया एव अहम् एकः अवधूतेन-तुल्य अवधूतवत् योगीवत् भ्रमामि ॥२६४॥

सरलार्थ :- तेन कारणेन पत्नीम् अपि त्यक्त्वा ऊर्ध्वमुख आदाय अज्ञातचर्ययेव अहम् एकः योगीवत् भ्रमामि ॥२६४॥

गुणशली :- भाटे छवे आ स्तीने पाण तञ्जने, उयें भुभ राभी, डोई न ओणभी शेडे ओवो वेधभटवो डरीने ओडवो ज पुं आवधुत जेगीनी पेडे (पृथ्वी पर) ब्रभण डडु. ॥२६४॥

हिन्दी - इसलिये अब इस स्त्री को छोड़कर ऊचा मुँह कर, कोई भी पहचान न पाये ऐसा वेध परिधान कर मैं अकेला ही इस पृथ्वी पर भ्रमण करूंगा ॥२६४॥

मराठी - म्हणून आता मी या स्त्रीला पण सोडून उच मुख करून, कोणी पण ओळखणार नाही असा पोषाख परिधान करून मी एकटाच अवघाप्रमाणे या पृथ्वीवर फिरत राहीन ॥२६४॥

English - Then he decides to leave Dampantu and with a feeling of self-respect and disguising himself he shall wonder about alone without identifying himself.

दूरोदरेण यद्वाज्य - परिभ्रंशोऽनुजादपि ॥

व्यसनस्यापि सा चूला, श्वशुराश्रयणं तु यत् ॥२६२॥

अन्वयः :- दूरोदरेण अनुजादपि यद् राज्यपरिभ्रंशः। यत् श्वशुराश्रयणं तु सा व्यसनस्यापि चूला ॥२६२॥

विवरणम् :- दूष्यम् उदर यस्य तद् दूरोदर तेन दूरोदरेण द्यूतेन । अनुजायतेऽसौ अनुजः तस्मात् अनुजात् कनीयसः भ्रातुः कृबरात् राज्यस्य राज्यात् परिभ्रंशः राज्यपरिभ्रंशः इति यत् व्यसन तस्य व्यसनस्य सङ्कटस्य यद् श्वशुरस्य आश्रयण श्वशुराश्रयण सा चूला परिसीमा शिखरम् अस्ति ॥२६२॥

सरलाध - द्यूतेन लघुभ्रातु कृबरात् राजवर्य परिभ्रंश व्यसनम् । तत्र यद् श्वशुराश्रयण सा तु तरय सङ्कटस्य परिसीमा अस्ति। भ्रातु सकाशात् राजवभ्रंशापेक्षया श्वशुराश्रयण व्यसनस्य पराकाष्ठा वर्तते। इत्यर्थः ॥२६२॥

गुणशती :- गुणारंभया ये नानाभाविणी राज्य परधी षष्ट यथाऽप्येकं नो नै भवति येषु छे, तेभ्यं येषु छे वे श्वशुरने धरे नै तेनो आश्रय वेवो, ये नो इष्ट पर शिभ्यसभान् श्वशुरावुं ॥२६२॥

हिन्दी - जुआ खेलते खेलते छोटेभाई द्वारा राज्य से भ्रष्ट होना यह तो महाकष्ट हुआ ही, उसमे भी अब जो ससुर के घर जाकर आश्रय लेना, यह तो कष्ट पर शिखासमान है ॥२६२॥

मराठी - द्यूतात लहान भावाकडून राजवभ्र होण्याच्या सकटापेक्षा सासऱ्याच्या घरी आश्रय करण्याचा प्रसंग सकटावी पराकाष्ठा असून महान सकट आहे ॥२६२॥

English - King Nal thought it was more distressing to even think of taking help and support from a father-in-law, which seemed like pinacles crashing down on his problem. This was a more tormenting thought than just losing a kingdom to a younger brother in a game of dice.

स्मृतपञ्चनमस्कारा, नतदेवगुरुक्रमा ॥

अस्वपीद् भीमजा तत्र, भृङ्गीव कमलोदरे ॥२६०॥

अन्वय :- तत्र स्मृतपञ्चनमस्कारा नतदेवगुरुक्रमा भीमजा कमलोदरे भृङ्गीव अस्वपीत् ॥२६०॥

विवरणम् :- तत्र तस्या शय्याया पञ्च च ते नमस्काराः च पञ्चनमकाराः स्मृताः पञ्चनमस्काराः यया सा स्मृतपञ्चनमस्कारा, देवश्च गुरुश्च देवगुरु । देवगुरोः क्रमो पादौ देवगुरुक्रमौ । नतौ देवगुरुक्रमौ यया सा नतदेवगुरुक्रमा । भीमात् जायते इति भीमजा दमयन्ती । कमलस्य उदरं कमलोदरं तस्मिन् कमलोदरे भृङ्गी भ्रमरी इव अस्वपीत् सुष्याप ॥२६०॥

सर्तार्थ :- तरया शय्याया स्मृतपञ्चनमस्कारा नतदेवगुरुक्रमा दमयन्ती कमलोदरे भृङ्गीव अस्वपीत् । यथा भ्रमरी कमलोदरे स्वापिति । तथा दमयन्त्यपि पञ्चनमस्कारान् स्मृत्वा देवगुरोः पादौ नतवा च तरया शय्यायां सुष्याप ॥२६०॥

गुणरत्नी :- पृष्ठी पञ्चभ्रमेष्ठिते नभस्स्रार उरी, दभ्यन्ती देवगुरुना यशुगेभिर्ना नभस्स्रार उरीने, (भ्रमरी लेभ उभयभां भूये, तेभ ते शब्दा पर चिद्राधीन भनी. ॥२६०॥

हिन्दी - फिर पचपरमोष्ठि का स्मरण कर के दमयती देवगुरु के चरणोमे नमस्कार कर के भवरा जैसे कमल के अंदर सोता है, उसी प्रकार वह शय्या पर निद्राधीन हुई ॥२६०॥

मराठी :- नंतर उद्याप्रमाणे भ्रमरी उदरात झोपते त्याप्रमाणे दमयन्ती पच परमोष्ठी नमस्काराचे स्मरण करून व देवगुरुत्वा चरणांला वंदन करून त्या शय्येवर झोपली. ॥२६०॥

English :- Then she memorized the Navkar Mantra and bowed down to the Arhant and just as a wasp sleeps inside a lotus, in the same way Damayanti slept on the matress

सरलाध - भिव्याश सपक सम्बन्ध सम्यक्दर्शनदृषक. अरित। सौवीरछटासि तक्रस्य तेशोसि भिव्याशामल्पोसि सम्बन्ध सम्यक्त्व दृषयति। यथा तक्रस्य तेशोसि दुवय विनाशयति। क्षीरविनाशाय समर्था न किम् ॥२५७॥

गुञ्जली :- वणी (लं ग्वाधी) ते भिव्यादृष्टि तापसो नो पश्चिथ आभृणं सभ्यभ्यने दौषित इरन्तरो धाध, इभे इंज्जो छाटो भृण शुं दूधनो विनाश नधी इरन्तो? ॥२५७॥

हिन्दी - फिर वहाँ जाने से उस भिव्यादृष्टि तापसो का परिचय अपने सम्यक्त्व को दूषित करनेवाला होगा, क्यों कि कान्जी का एक ही छिटा क्या दूध का विनाश नहीं करता? ॥२५७॥

मराठी - भिव्यादृष्टी लोकाचा सहवास (सम्बन्ध) सम्यक्त्वाचा नाश करतो. ताकाचा एक धेवसुळा काय दूध बिघडवीत नाही? ॥२५७॥

English - Damyanu who was a staunch Jain considered it impure to mix around with the illusive non-jains. Just as a drop of starch spoils milk, in the same way she considered it unchaste to even meet them

मास्म भैषी: सुखेनेव, स्वपिहि त्वमिहेव तत् ॥

स्वयं स्यां तव येनाहं, यामिक: सौविदल्लवत् ॥२५८॥

अन्य - तत् त्व मा भैषी स्मा इह एव सुखेनेव स्वपिहि। येन अह स्वय तव सौविदल्लवत् यामिक स्याम् ॥२५८॥

विवरणम् - तत् तस्मात् त्व मा भैषी: मा विभीहि। इह एव अस्या शय्यायाम् एव सुखेन एव स्वपिहि निव्राहि। येन अह स्वय सौविदल्लवत् दण्डधारी यामिकवत् तव यामिक. स्याम् ॥२५८॥

सरलाध - तत् त्व मा विभीहि। इह एव सुखेनेव रवपिहि। येन अह स्वय तव सौविदल्लवत् यामिक स्याम् ॥२५८॥

गुञ्जली :- भाटे तुं इर नली? अने सुभेधी अली ग् निद्रा इर? इभे इं पोने लारी थोडी इरन्तरो छुं. ॥२५८॥

हिन्दी - इसलिये तू इर मत? ओर गुरुव चेन से यही सो जा? क्यों कि मैं खुद तेरी चोकी करनेवाला हूँ। ॥२५८॥

विवरणम् :- तत् तस्मात् हे नाथ ! स्मशानेन तुल्यं स्मशानवत् अरण्य वन हित्वा त्यक्त्वा तत्र तस्मिन् ग्रामे गम्यताम् । येन गृहस्य अन्तः गृहान्तः एव निर्वाता भीः येष्यः येषा य ते निर्भीकास्तैः निर्भीकैः भयरहितैः सुखम् एव सौख्य तेन सौख्येन सुख्यते ॥२५५॥

सरलार्थ :- तस्मात् हे नाथ । स्मशानेन तुल्यम् अरण्य त्वत्वा तस्मिन् ग्रामे गम्यताम् । येन गृहान्तः एव भयरहितैः सौख्येन सुख्यते ॥२५५॥

शुश्रूषाती :- भटे हे स्वामी ! स्मशानं तेषां आश्रयं नञ्जने आपणो ते गाम्भां जडये, हे तेषां त्यां आपणो निर्बधपणो सुभे शुभे शङ्कीये ॥२५५॥

हिन्दी :- इसलिये हे स्वामी । स्मशानसमान इस जंगल को छोड़ कर हम उस गाँव में जायेगे, वहाँ किसी घर के अदर निर्भयतासे, सुखचैन से सो जायेगे ॥२५५॥

मराठी - त्यासाठी हे रवामी। या स्मशानासारख्या जंगलाला सोहून आपण त्या गावी जाऊ की, उद्यामुळे तेथे कोणाच्या तरी परी आपण निर्भयपणे सुखावे झोपू ॥२५५॥

English - So, she told her husband that they should leave this forest which seemed like a graveyard to her, and go to the village and go to somebody's house and have a nap with utmost bliss and a heart which is at peace

नलोडवादीकरण्ये हि, ग्रामो नास्त्यत्र कातरे ॥
मिथ्यादृशामयं किन्तु, तापसानामिहाश्रमः ॥२५६॥

अन्वय :- नल अवादीत् कातरे । अत्र अरण्ये ग्रामः नास्ति । किन्तु अय मिथ्यादृशा तापसानाम् इह आश्रमः अस्ति ॥२५६॥

विवरणम् :- नलः अवादीत् अवदत् - कातरे । भयभीते । अत्र अस्मिन् अरण्ये विपिने ग्रामः नास्ति । किन्तु अय मिथ्या दृक् येषा ते मिथ्यादृशः तेषां मिथ्यादृशाम् । तापसानाम् इह आश्रमः अस्ति ॥२५६॥

अथ भैम्यवदन्नाथ, ग्रामः सम्भाव्यतेऽन्तिके ॥

भाङ्कृतानि गवामत्र, श्रूयन्ते यददूरतः ॥२५४॥

अन्वयः - अथ भेमी अवदत्-हे नाथ । अन्तिके ग्राम सम्भाव्यते अत्र यद् अदूरतं गवा भाङ्कृतानि श्रूयन्ते ॥२५४॥

वियरणम् - अथ भीमस्य अपत्य स्त्री भेमी दमयन्ती अवदत् अवादीत् उवाच-हे नाथ! अन्तिके समीपे ग्रामः सम्भाव्यते । यद् अत्र न दूरं अदूरं तस्मात् अदूरतं गवा भाङ्कृतानि श्रूयन्ते आकर्ण्यन्ते ॥२५४॥

सरलार्थ - अथ दमयन्ती अवदत् - हे नाथ । समीपे । वाम सम्भाव्यते। यद् अत्र अदूरतं गवा भाङ्कृतानि श्रूयन्ते ॥२५४॥

शुद्धशैली :- त्वारे दमयन्तीये कुधुंके, छे स्वामी! आटलाभां कोर्छ गाम नछुंछ छोय अेम लागे छे, केम के अछीं नछुंछभां न गायोना भांभःवानो अवाण सबगाथ छे ॥२५४॥

हिन्दी - तब दमयती ने कहा कि, हे नाथ । यहाँ आसपास कोई गाँव है ऐसा लगता है, क्यों कि यहाँ नजदीक ही गाय के चिल्लाने की आवाज सुनाई दे रही है ॥२५४॥

मराठी - तेव्हा दमयती म्हणाली की, हे स्वामी । येथे जवळपास कोणते तरी गाव आहे, असे वाटते, कारण की जवळच गायीच्या हवरण्याचा आवाज ऐकू येत आहे ॥२५४॥

English - Then Damyanti told her husband that it seems that there is a village close-by as she could hear the mooing of the cows

गम्यतां नाथ तत्तत्र, हित्वाऽरण्यम् स्मशानवत् ॥

गृहान्तरेव निभीकैर्येन सौख्येन सुप्यते ॥२५५॥

अन्वयः - तद् नाथ स्मशानवत् अरण्य हित्वा तत्र गम्यताम् । येन गृहान्तरेव निभीकैः सौख्येन सुप्यते ॥२५५॥

सरलार्थ :- नल अवदत् हे भयभीते दमयन्ति । अस्मिन् अरण्ये काम नास्ति । किन्तु मिथ्यादृशां तापसानाम् इह आश्रम अस्ति ॥२५६॥

गुणशती :- त्वारे नलराज्ये कहुं के, हे लयलीत यशेली शिरे ! भरेपर आ नंगलमां कोछ गाम नथी, परंतु अली मिथ्यादृष्टि तापसोनो आश्रम छे. ॥२५६॥

हिन्दी - तब नलराजा ने कहा कि हे भयभीत होनेवाली प्रिये ! सचमुच इस जंगल में कोई गाँव नहीं है, लेकिन यहाँ मिथ्यादृष्टि तापसों का वह आश्रम है ॥२५६॥

मराठी - तेव्हा नलराजा म्हणाला - हे भित्री खरोखरच या जंगलात कोठेही गाव नाही, येथे मिथ्यादृष्टी तापसाचा आश्रम आहे ॥२५६॥

English - Then Nal said to Damyanti who was overcome with fright that there was no village as such in the jungle and it was only a hermitage of a lot of illusive non-jains

मिथ्यादृशां च सम्पर्कः, सम्यग्दर्शनदूषकः ॥

अलं क्षीरविनाशाय, न सौवीरच्छटापि किम् ॥२५७॥

अन्य :- मिथ्यादृशा सम्पर्कः सम्यक्दर्शनदूषकः अस्ति सौवीरच्छटापि क्षीरविनाशाय अलं न किम् ? ॥२५७॥

विवरणम् :- मिथ्या दृक् येषां ते मिथ्यादृशाः तेषां मिथ्यादृशां च सम्पर्कः सहवासः सम्यक् च तत् दर्शनं च सम्यक्दर्शनस्य दूषकः सम्यक्दर्शनदूषकः अस्ति । सौवीरस्य तक्रस्य छटा सौवीरच्छटा अपि क्षीरस्य दुग्धस्य विनाशः क्षीरविनाशः तस्मै क्षीरविनाशाय अलं समर्थं न किम् ? यथाऽल्पेनैव तक्राशेन दुग्धस्य विनाशो भवति तथा मिथ्यादृशामल्पोऽपि सहवासः सम्यक्त्वं दूषयति ॥२५७॥

सतार्ध :- हे दिवाकर । तव तापम् अत्यय । हे भूमे ! तव कोमलता भजा हे पदया । तव दीर्घतव सहरा हे कुठिन् । तवम् आसभीभव ॥ २४८ ॥

गुजरानी :- हे सूर्य ! तु नारी नभ्ये ओछो कर । हे पृथ्वी ! तु श्रीभणुपुत्राने धारण कर... हे भर्गा ! तु नारी वंभाढीने संभोरी चे नथ । हे कुंडिनपुर नगर ! तु नच्छ भव । ॥ २४८ ॥

हिन्दी - हे सूरज ! तू तेरा ताप कम कर । हे पृथ्वी ! तू कोमलता धारण कर । हे मार्ग ! तू तेरी लंबाई कम कर और हे कुंडिनपुर नगर ! तू नजदीक आ जा ? ॥ २४८ ॥

मराठी - हे सूर्य ! तू तुझा ताप कमी कर ? हे पृथ्वी ! तू कोमलता धारण कर ? हे मार्ग ! तू तुझी लांबी कमी कर ? आणि हे कुठिनपुरा तू जवळ ये ? ॥ २४८ ॥

English - He then asked the sun to decrease its scorching heat, then asked the ground to attain softness then asked the road to decrease its length and asked Kundinpur town to come closer

भ्रमार्ता भीमजाभेतां, हन्त पीडयथेह किम् ॥

क्षते क्षिपथ किं क्षारम्, दुःस्थिते किम् निर्दयाः ॥ २४९ ॥

अन्वय :- हन्त भ्रमार्ताम् एता भीमजाम् इह किं पीडयथ । अथ क्षते क्षार किं क्षिपथ । दुःस्थिते किम् निर्दया भवथ ॥ २४९ ॥

विवरणम् :- हन्त ! खेदे । भ्रमेण आर्ता भ्रमार्ता ता भ्रमार्ताम् एता भीमात् जाता भीमजा ता भीमजा दमयन्तीम् इह अस्मिन् अरण्ये किं पीडयथ ! अथ क्षते ब्रणे क्षार किं क्षिपथ । दुःस्थितः दुःस्थितः किम् किमर्थं निर्गता दया येभ्यः ते निर्दया, दयारहिता, कठोरा, भवथ ॥ २४९ ॥

सरलाध :- हन्त भ्रमार्ताम् एता दमयन्तीम् इह किं पीडयथ । अथ क्षते क्षार किं क्षिपथ ? तू स्थिते किम् निर्दया भवथ ॥ २४९ ॥

गुजरानी :- अरे ! धाडवी पीडयेली आ दमयन्तीने नभो (सधण) के भ अडी संताप उपजवो छो ? तेणीना धा पर नभो भीहुं के भ छोटो छो ? नथ । दुःख पावनी आ दमयन्ती भन्ये नभो धा भाटे निर्दय पावो छो ? ॥ २४९ ॥

मराठी :- जे होक्याने पाहिले नाही, जे दबजाने बोलले नाही, आणि जे मानवी चिंतनात पण येत नाही, असे कार्य पण हा दुर विघाता मनुष्याच्या नाबोतीत पडवून आणतो ॥२४३॥

English :- He continued thinking that, a fathom incident which he had never heard of, nor he had ever spoken of, nor he had ever seen, has occurred with them. He then asked the almighty creator as to why he had made them experience such an unhappy and a miserable incident

इति ध्यायन् सरो वीक्ष्य, पुटैराहत्य तत्पथः ॥
अपीप्यत्पिताम् देवीं, छत्रीकृतकरो नलः ॥२४४॥

अन्वय :- इति ध्यायन् सरोः वीक्ष्य तत्पथः पुटैः आहत्य छत्रीकृतकरो नलः तृषिता देवीम् अपीप्यत् ॥२४४॥

विवरणम् :- इति एव ध्यायन् चिन्तयन्, सरोः कासार वीक्ष्य अवलोक्य तस्य सरसः पथः जलः तत्पथः । पुटैः पर्णपुटैः आहत्य आसाम न छत्रम् अच्छत्रम् । अच्छत्र छत्रं कृतः करः येन सः छत्रीकृतकरो । नलः तृषिता पिपासिता देवीं दमयन्तीम् अपीप्यत् अपाययत् ॥२४४॥

सरतार्थ :- इति चिन्तयन् सरोः निरीक्ष्य तत्पथः पर्णपुटैः गृहीत्वा छत्रीकृतकरो नलः तृषिता देवीम् अपाययत् ॥२४४॥

गुणशाली :- ओम् विचारता ओम् नलराज्ये (ओम्) तणाप नोर्, तेभानुं जण (पांडराज्योन्मा) पडियभां बावीने, तृषानुर पयेवी दमयन्तीने, पोतामा लायने (तेण्णीना भस्म पर) छत्रुये धरीने तेने पायुं.

हिन्दी - ऐसा विचार करते हुए नलराजा ने एक तालाब देखा, और उसमें का जल लेकर, तृषातुर (प्यासी) दमयन्ती को खुद के हाथ से उसे पिनाया ॥२४४॥

1128911

He stood up and walked ahead and with a heart full of sorrow and gloominess thought to himself

वव चावस्ययमधुना । भृगुहन्त्रानुकारणा ॥ २४२ ॥

अन्वयः :- तद्भूमिभङ्गमनान्वराज्यम् उज्ज्वल साध्राज्यं यवः अधुना च भूगोदाद्वानुका॥२७॥ इधम् अवस्थः कः ॥२४२॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ २४ ॥

सरलाध :- तद्भूभङ्ग भङ्गावधरोजधम् उज्ज्वल साम्राज्य कः अयुवाव मुवाक्षव्युका॥१७॥ इदम् अवस्था कः ॥२४२॥

હરોળના મુઠાલનું અનુકરણ કરનારા આ ભારા લવચ્છા ક્યાઃ ॥૨૪૮॥

का अनुकरण करनेवाली परा अवस्था वर्णित ॥२४२॥

गुजरानी :- त्परे दमयन्ती भोली रे रे स्वामी! आ शुं भोलो छो? त्परे नलराज्ये डहुं रे, रे देवी! त्परे त्परे पूर्वमी पडलो आ संसार भेभ भोलावे छे. ॥२३८॥

हिन्दी :- तब दमयन्ती कहने लगी कि, “हे नाथ। क्या कह रहे हैं?” तब नलराजाने कहा, “हे देवी। सचमुच संस्कारवश ऐसा कहने लगा” ॥२३९॥

मराठी :- तेव्हा दमयन्ती म्हणाली की, “हे स्वामी। हे तुम्ही काय म्हणत आहात?” तेव्हा नलराजा म्हणाला की, “हे देवी। स्वरोत्तरच पूर्व जन्मातील सरकार मला हे बोलायला भाग पाडीत आहे ” ॥२३९॥

English :- Then Darnyanti asked her husband as to what he was blabbering At this Nal replied that his old way of ordering hasn't left him yet

रोदिति स्माथ वैदर्भी, राजोच्चे देवि मा रुदः ॥

आहं पतिश्च पतिश्च - दानीं तेऽतः स्थिरीभव ॥२४०॥

अन्वय :- अथ वैदर्भी रोदिति स्म राजा अूचे देवि मा रुदः। इदानीम् आह ते पतिश्च पतिश्चाऽस्मि। अतः स्थिरीभव ॥२४०॥

शिवरणम् :- अथ विदर्भाणा राजा वैदर्भः वैदर्भस्य अपत्य स्त्री वैदर्भी दमयन्ती रोदिति स्म अरुदत् । राजा अूचे अवादीत् हे देवि। मा रुदः मा रुदिहि। इदानीं तव पतिश्च पतिश्च सेवकश्च अहम् एव अस्मि अतः न स्थिरा अस्थिरा अस्थिरा स्थिरा भव स्थिरीभव । मा चिन्ता कार्वाः ॥२४०॥

सरलाय :- अथ दमयन्ती अरोदीत् - राजा अवाचत् देवि। मा रुदिहि। इदानीम् अहमेव तव पतिश्च सेवकश्च अस्मि। अतः स्थिरीभव ॥२४०॥

गुजरानी :- પછી દમયન્તી રડવા લાગી, ત્પરે નલરાજ્યે (તેણીને) ડહું રે, રે દેવી! તું રડ નહીં, કેમ કે આ સમયે નારો સ્વામી, તેમ જ નોકર પણ હું જ છું, માટે તું શાંત થા. ॥२४०॥

नलोऽवादीदरे कोऽन्न, पयोवाही नियोगिषु ॥

सुगन्धिसरसस्वच्छपयस्फुरकमानय ॥२३७॥

अन्वय :- नलः अवादीत् अरे। नियोगिषु पयोवाही कः अन्न? सुगन्धिसरसस्वच्छपयस्फुरकम् आनय ॥२३७॥

विवरणम् :- नल. अवादीत् अवदत् - अरे। नियोगिषु दूतेषु पयः वहति इत्येव शीत. पयोवाही जलवाहक; को अन्न? सुगन्धि च तत् सरस च तत् स्वच्छं च तत् पय. च सुगन्धिसरसस्वच्छपयः सुगन्धिसरसस्वच्छपयस. फुरक पात्र सुगन्धिसरसस्वच्छपयस्फुरकम् आनय ॥२३७॥

गुणरत्नी :- त्यरे नलशब्धे भोऽस्ये ३, अरे। नोऽशेभांधी ७७७ लापनाशे आडी शेपु। उल्लेखे? सुगंधी, सरस तथा निर्भय ७७७नी आशी लायो? ॥२३७॥

हिन्दी :- तब नलराजा ने कहा कि, “अरे ! नौकरो में से जल लानेवाला यहाँ कोई हाजीर है? सुगन्धि, अच्छे और निर्मल जल की झारी लावो?” ॥२३७॥

मराठी - तेव्हा नलराजा म्हणाला की, “अरे। नौकरामधून पाणी आणणारा इथे कोणी उपरिधत आहे काय? सुगंधि, छान, आणि निर्मल पाण्याची झारी आणा?” ॥२३७॥

English - At this King Nal said that anyone from among the servants should bring some scented fine and sweet water in a pitcher

क्षणं स्थित्वा पुरो दीक्ष्या पार्श्वतः पृष्ठतोऽपि च ॥

सर्वतः शून्यमालोक्य । त्रीड्याऽधोमुखोऽभवत् ॥२३८॥

अन्वय :- क्षण स्थित्वा पुर, पार्श्वतः पृष्ठत सर्वत. दीक्ष्य अपि च शून्यम् आलोक्य त्रीड्या अधोमुख. अभवत् ॥२३८॥

मराठी :-

पूर्वी (जलराजाच्या) राज्याभिषेकाच्या वेळी दमयतीच्या होव्यावर (महाराणीप्रमाणे) पटवण होता पण या वेळेस मार्गावर जखमी झालेल्या दमयतीच्या दोन्ही पायावर पटवण बाणण्यात आला. ॥२३४॥

English - When Damyanti had become a queen, a band was tied as a mark of becoming a queen In the same way, Damyanti had to tie bands on her, feet due to continuous bleeding

श्रान्तां भेमीं तरुच्छायासीनां स्वेदं प्रमार्जयन् ॥

व्यज्जनैरिव वस्त्रान्तै-र्नलः स्वयमवीजयत् ॥२३५॥

अन्वय :- श्रान्तां तरुच्छायासीनां भेमी नलः स्वय स्वेदं प्रमार्जयन् व्यज्जनैः इव वस्त्रान्तैः अवीजयत् ॥२३५॥

विकरणम्. - श्रान्तां क्लान्तां भीमस्य अपत्यं स्त्री भेमी ता भेमीं दमयन्तीं तरोः छाया तरुच्छाया तरुच्छायायाम् आसीना उपविष्टा तरुच्छायासीना ता तरुच्छायासीना नलः स्वय स्वेदं प्रमार्जयन् व्यज्जनैः इव वस्त्रस्य अन्ताः वस्त्रान्ताः तैः वस्त्रान्तैः वस्त्राञ्चलैः अवीजयत् वायुना असान्वयत् ॥२३५॥

सरलार्थ :- श्रान्ता तरुच्छायासीना दमयवती जलः स्वय प्रमार्जयन् व्यज्जनैः इव वस्त्राञ्चलैः अवीजयत् ॥२३५॥

उज्ज्वलानी :- पृथ्वी धाउली अथवा दमयन्तीने पृथ्वीनी छायाभां बेसाडीने नक्षत्राभ पोते तेथीनी पसीनी वृष्टी, पृथ्वी वृष्ट्याना छेडा वेडे तेथीने पवन नाभवा लागणे. ॥२३५॥

हिन्दी :- फिर थकी हुई दमयती को वृक्ष की छाया में बैठकर नलराजा खुद उसका पसीना पोछते हुए पंख के समान वस्त्र के पल्ले से (दमयती को) पवन करने लगे ॥२३५॥

मराठी :- जतर धकलेल्या दमयतीला झाडाच्या सावलीत बसवून जलराजा स्वतः तिचा पाय पुसून पर्याप्रमाणे वस्त्राच्या पदाली तिला वारा पावू लागला ॥२३५॥

हिन्दी :-

फिर उनके पाणिग्रहण का (विवाह का) समय जैसे याद आता हो। उसी प्रकार वे खुद के हाथ में दमयन्ती का हाथ पकड़कर वन में भ्रमण करने लगा ॥२३२॥

भराठी :-

नंतर दमयन्तीच्या विवाह सोहळ्याची जणू काय आठवण करुन देत तो जलराजा रवतः त्या हाताने दमयन्तीचा हाथ पकडून वनात भ्रमण करू लागला ॥२३२॥

English -

Then Nal caught Damyanti's hand and walked ahead in to forest and remembered the wedding day when he had caught her hand and walked around the fire.

दर्भाग्रभिन्ना वैदर्भी, पदोः शोणितलाञ्छिता ॥

सालत्तकपदांकेव, वासभूर्वनभूरभूत् ॥२३३॥

अन्वय :-

दर्भाग्रभिन्ना पदोः शोणितलाञ्छिता वैदर्भी सालत्तकपदाङ्केव वनभूः वासभूः अभूत् ॥२३३॥

विवरणम् :-

दर्भस्य अग्राणि दर्भाग्राणि दर्भाग्रैः भिन्ना दर्भाग्रभिन्ना पदोः पादयोः शोणितेन रक्तेन लाञ्छिता शोणितलाञ्छिता विदर्भाणाम् ईश्वरः वैदर्भः । वैदर्भस्य अपत्य स्त्री वैदर्भी अलक्तेन सह वर्तते इति सालत्तकौ । सालत्तकौ च तो पदौ च सालत्तकपदौ । सालत्तकपदयोः अङ्काः चिह्नानि यस्यां सा सालत्तकपदाङ्का वनस्य भूः वनभूः श्व वासस्य वासाय वा भूःवासभूः अभूत् अभवत् बभूव ॥२३३॥

सरतार्थ :-

कुशाग्रभिन्ना पादयो रक्तचिह्निता दमयन्ती सालत्तकपदाङ्का वनभू इव वासभूः अभवत् ॥२३३॥

शुश्रूषाती :-

धासनी नीक्षुरा आशीओषी वीधोषेदी, अने तेथी भवे पगभांथी नीङ्गता रुधिरथी भरुणयेदी, दभयंती आशे पग भर लास रंग लयाड्यो न डोय । ओषी, तथा वनभूमिरूपी आवासगुपनवाणी भनी. ॥२३३॥

हिन्दी :-

दर्भ की तीक्ष्ण नोक से घायल और दोनों पैर में से निकलते रूधिर से रजित दमयन्ती ने जैसे पैरों पर अलत का लाल रंग लगा दिया हो । ऐसे वनभूमिरूपी आवासमुपनवाली हो गयी ॥२३३॥

विवरणम् :- तौ जाया च पतिश्च दम्पती । पतिपत्न्यौ नलदमयन्त्यौ जय इति वादाः जयवादाः जयवादानां रवाः ध्वनयः जयवादरवाः

जयवादरवान् आरूढौ जयवादरवारूढौ परित्यक्तः रथः याभ्या तौ परित्यक्तस्थौ रथाविहीनौ अपि तेषां भिल्लानाम् पदानां पश्चात् इति अनुपदं पृष्ठतः एव दूरे जगमगुः ययगुः अगच्छताम् ॥२३०॥

सरलार्थ - तौ च दम्पती नलदमयवत्यौ जयजयवादरवारूढौ रथाविहीनौ अपि तेषां भिल्लानाम् अनुपदं दूरे अगच्छताम् ॥२३०॥

गुणशाली :- पृष्ठी ते भजे श्रीभरथार, (भाणे) न्यन्यथार पर आरुढ धर् २५तो भाणे न्याणे ३रीने धाणे दूर सुधी ते श्रीलोनी पाण्ण यात्थ २५। ॥२३०॥

हिन्दी - फिर वे दोनों जयवाद के शब्द पर आरूढ़ होकर, रथ को त्याग कर बहुत दूर तक उन भिल्लके पीछे पीछे चले गये ॥२३०॥
मराठी - नंतर ते दोघे जयवादाच्या शब्दावर आरूढ होऊन, रथाचा त्याग करून खूप दूरवर त्या भिल्लाच्या मागे मागे गेले ॥२३०॥

English - Then they left the chariot and mounted the chariot of the words of victory (Jai, Jai) and followed the Bhills for quiet a distance.

इतो भिल्लान्तरैस्तस्य, जहे सांयानिको रथः ॥
प्रतिकूले विधौ कुर्यात्, पौरुषं पुरुषस्य किम् ॥२३१॥

अन्वय :- इतः भिल्लान्तरैः तस्य सायानिक रथः जहे विधौ प्रतिकूले पुरुषस्य पौरुष किम् कुर्यात्? ॥२३१॥

विवरणम् :- इतः अन्ये भिल्लाः भिल्लान्तराणि तैः भिल्लान्तरैः अन्यैः भिल्लैः तस्य सयाजा प्रयोजन यस्य सः सायानिकः रथः स्यन्दनः जहे अधियत । विधौ भाग्ये प्रतिकूले सति पुरुषस्य पौरुष पुरुषत्व किम् कुर्यात् ॥२३१॥

सरलार्थ - इत भिल्लावन्तैः तस्य नलरथ सायानिक रथ जहे । देवे प्रतिकूले सति पुरुषस्य पौरुष कि कुर्यात्? ॥२३१॥

English .- She continued that the sword when striked on the temples of an elephant, showers a shower of precious stones, will certainly feel ashamed to fight with such lowly and lowcaste Bhills

नैषधिं विनिषिध्यैवम् । भैमी मन्त्राक्षरोद्भुरान् ॥

कृतभिल्लतिरस्कारान् । हुंकारान् मुमुचे स्वयम् ॥२२८॥

अन्वय :- एव नैषधि विनिषिध्य भैमी स्वय मन्त्राक्षरोद्भुरान् कृतभिल्लतिरस्कारान् हुंकारान् मुमुचे ॥२२८॥

विवरणम् :- एव निषधस्य अपत्य पुत्रान् नैषधिः । त नैषधि नल विनिषिध्य विशेषेण निषिध्य भीमस्य अपत्य स्त्री भैमी दमयन्ती स्वय मन्त्राणाम् अक्षराणि मन्त्राक्षराणि मन्त्राक्षरैः उद्भुरान् भयप्रदान् मन्त्राक्षरोद्भुरान् भिल्लानां तिरस्कारः भिल्लतिरस्कारः कृतः भिल्लतिरस्कारः यैः ते कृतभिल्लतिरस्काराः तान् कृतभिल्लतिरस्कारान् हु इति शब्दात् हुंकारान् मुमुचे अमुञ्चत् । अमुञ्चत् ॥२२८॥

सरलार्थ :- एव नल विनिषिध्य दमयन्ती स्वय मन्त्राक्षरभयप्रदान् कृतभिल्लतिरस्कारान् हुंकारान् अमुञ्चत् ॥२२८॥

गुणशली :- ये शीते नक्षराब्जने अटकावीने दमयन्ती पोते भन्त्राक्षरोशी अथ उपज्ज्वलति, तथा इरेलो छे लीलो नो निरस्कार केणे, अथवा हुंकार शब्दो नो नाह इरेवा लगी ॥२२८॥

हिन्दी :- इस प्रकार नलराजा को रोककर दमयन्ती खुद मन्त्राक्षरो से डर पैदा करनेवाला, और जिस ने भिल्ल का तिरस्कार किया है ऐसे हुंकार शब्द का नाद करने लगी ॥२२८॥

मराठी :- अशा रीतीने नलराजाला धावून दमयन्ती स्वतः मन्त्राक्षरामुळे भय उत्पन्न करणारे व भिल्लाचा तिरस्कार करणारे हुंकार शब्द करत लागली ॥२२८॥

English :- In this way Damyanti having stopped Nal from fighting with the lowly Bhills, caste a spell on them and produced fright all around and giving out a bawl and an outcry, she scorned and disdained them

हिन्दी :-

फिर नलराजा रथ से उतर कर हाथी जैसे अपनी सूड उपर करता है वैसे ही तलवार को सज्ज करते हुए उन भिल्लों को मारने की इच्छा से उनके साथ युद्ध करने लगा ॥२२५॥

मराठी :-

नतर बलराजा रथावरून उतरून सोड वर केलेल्या हतीप्रमाणे तलवारीला सज्ज करून त्या भिल्ल लोकांना मारण्याच्या इच्छेने त्याच्या सोबत युद्ध करू लागला. ॥२२५॥

English - Then King Nal alighted from the chariot. And just as an elephant lifts up his trunk, in the same way, Nal drew his sword from the scabbard and occlated it And started to fight with them

वैदर्भ्यथरथं हित्वा । पाणी धृत्वाभ्यधात्रलम् ॥

देव कोडयं तवास्थाने । संरम्भो मशका ह्यमी ॥२२६॥

अन्वय :-

अथ वैदर्भी रथ हित्वा नलं पाणी धृत्वा अभ्यधात्-हे देव! तव अस्थाने अय कः सरम्भः। अमी हि मशकाः सन्ति॥

विवरणम् :-

अथ वैदर्भस्य इय वैदर्भी दमयन्ती रथ स्यन्दन हित्वा त्यक्त्वा नल पाणों करे धृत्वा अभ्यधात् अवदत् हे देव! तव अस्थाने अनुचितस्थाने अय कः सरम्भः आवेशः? अमी हि मशकाः मशकगुल्याः वर्तन्ते॥२२६॥

सरलार्थ :-

अथ दमयन्ती रथात् उतीर्ष्व नल हस्ते पृत्वा अवदत्-हे देव । तव अनुचितस्थाने अय क आवेश । अमी भित्ताः मशकगुल्याः वर्तन्ते ॥२२६॥

युष्मशमी :- (त्यारे) द्यभन्ती रथभांधी उत्तरीने नलराजानो डाक्ष आसीने तेने डेउवा लागी डे, हे स्वामी ! आ अयोग्य प्रभारनो मंश्राभ शा भाटे आदर्यो छे ? डेभ डे आ लीलो तो भड्डर लेया छे. ॥२२६॥

हिन्दी -

तब दमयन्ती रथ से उतर कर नलराजा को कहने लगी कि, “हे स्वामी ! इस अयोग्य प्रकार के सज्जाम का आरम्भ क्यों कर रहे हो ? क्योंकि यह भिल्ल तो केवल मच्छर जैसे हैं।” ॥२२६॥

सरलार्थ - केवल रविविवात् एकशृङ्गका शृङ्गम् अवाटयन्। केऽपि यना मेघा एरासम्पत्तान् इव बाणान् अवर्षन्त ॥२२३॥

गुञ्जरीती :- वणी इटलाड गेउनी पेठ भेड शण्णीणु भारणु इरी वणाऽन्ता इती भन्ने इटलाड भेध लेभ बिंदुभ्यो वरसावे तेभ भाणोऽनो वरसाड वरसावन्ता इती ॥२२३॥

हिन्दी - ओर कुछ गेडे समान रणशीणा धारण कर बजाते थे और कुछ बादल की तरह बाणो की बरसात कर रहे थे ॥२२३॥

मराठी - त्यात वोढ्यासारखे एकच रणशिव असलेले काही शिव वाजवीत होते तर काही मेघ जसा पाण्याचा वर्षाव करतात त्याप्रमाणे यजुष्य बाणाचा वर्षाव करीत होते ॥२२३॥

English - Some of them placed head-masks, just like horns of the hippopotamus and some showered arrows around like the clouds showering rain

चक्रुः केऽपि भुजास्फोटम् । तरंगास्फोटविभ्रमम् ॥

अरौत्सुस्ते नलं सर्वेऽप्यभ्रकाणीव भास्करम् ॥२२४॥

अन्वय :- केऽपि तरंगास्फोटविभ्रम भुजास्फोट चक्रुः । अभ्रकाणि भास्करम् इव ते सर्वे अपि नलम् अरौत्सुः ॥२२४॥

विवरणम् :- केऽपि तरगाणा वीचीनां स्फोटः तरंगास्फोटः । तरंगास्फोटस्य विभ्रमः विलासः इव विभ्रमः यस्य सः तरंगास्फोटविभ्रमः त तरंगास्फोटविभ्रम वीचिस्फोटविभ्रमं भुजयोः आस्फोटः भुजास्फोटः त भुजास्फोट चक्रुः अकुर्वन् अकार्षुः । अस्त्राणा समूहा अभ्रकानि भेषसमूहाः । भास प्रकाश करति इति भास्करः त भास्कर सूर्यम् इवा यथा भेषसमूहाः सूर्यं रुन्धति तथा ते सर्वे भिल्ला नलम् अरौत्सुः अरुन्धन् ॥२२४॥

सरलार्थ - केऽपि वीचिस्फोटविभ्रम भुजास्फोट अकुर्वन्। यथा मेघा सूर्यं रुन्धन्ति तथा ते सर्वे भिल्लाः नलम् अरुन्धन् ॥२२४॥

गुञ्जरीती :- वणी इटलाड वीलो भोज्भ्यो इटवान्ता विभ्रमन्ने सूश्वन्ताशे गुञ्जरीशेट इरवा वाऽप्य, भन्ने वाडणांभ्यो लेभ सूश्वन्ने रोडी शप्पे, तेभ तेभ्यो सधणा नलशब्दने रोडीने विला ॥२२४॥

स्थालीबुध्नमिव श्यामान् । भिल्लान् सशरकामुकान्॥
यमदूतानिवापश्यत् । सर्पस्तत्राभिसर्पतः ॥२२३॥

अन्वय :- तत्र सर्पन् सः स्थालबुध्नम् इव श्यामान् सशरकामुकान् भिल्लान् अभिसर्पत यमदूतान् इव अपश्यत्॥२२३॥

विवरणम् :- तस्याम् महादव्यां सर्पन् गच्छन् सः स्थाल्याः बुध्नम् इव तलम् इव स्थालिबुध्नम् इव श्यामान् कृष्णवर्णान् शरेण सह वर्तन्ते इति सशराः कारुकाः धनुषि येषां ते सशरकामुकाः तान् सशरकामुकान्, भिल्लान् अभिसर्पतः समुद्यमानगच्छतः यमस्य दूताः यमदूताः तान् यमदूतान् इव अपश्यत्॥२२३॥

सरलार्थ :- तत्र गच्छन् सः रथात्वाः तलम् इव कृष्णवर्णान् सशरकामुकान् यमदूतान् इव समुद्रवम् आगच्छतः भिल्लान् अपश्यत्॥२२३॥

गुणशली :- न्यां भाषण यधनां तेजो (शंभुधानी) तपेलीना तणियां लेवी श्याम रंगानी थाभडीवाण, भाणो सछिन धनुषवाण, यधना दूतसरभा लीलोने टोडी थावना ज्येथ ॥२२३॥

हिन्दी - वहाँ चलते चलते उन्हे तपेली के नीचले भाग जैसे, श्याम रंग की चमड़ीवाले, बाणोसहित धनुषवाले, यम के दूत जैसे भिल्लोको सामने आते हुए देखा॥२२३॥

मराठी - तेथून जात असताना घटाच्या बुडाप्रमाणे काढा रंग असलेले, हातात एगुथ व बाण असलेले जण काय यमदूतच असे भिल्ल आपल्याकडे पावून वेत आहेत असे त्याला दिसले ॥२२३॥

English :- King Nal suddenly saw a band of adivasas (Bhills) with dark complexion (which seemed like the colour of burnt vessels) coming towards him with bows and arrows and they seemed like the messengers of the God of death (Yama)

मुजेन्द्रनिहतक्रोडद्वष्टाकर्तरिकावतीम् ॥

दुःश्वापदहतानेकपान्थमौलिकपालिनीम् ॥२१९॥

अन्वय :- मुजेन्द्रनिहतक्रोडद्वष्टाकर्तरिकावतीं दुःश्वापदहतानेकपान्थमौलिकपालिनीम् ॥२१९॥

विवरणम् :- मुगाणाम् इन्द्रः मुजेन्द्रः सिंहः मुजेन्द्रैः निहताः मुजेन्द्रनिहताः मुजेन्द्रनिहताश्च ते क्रोडाश्च शूकराश्च मुजेन्द्रनिहतक्रोडाः मुजेन्द्रनिरतक्रोडानां दष्टाः एव कर्तरिकाः मुजेन्द्रनिहतक्रोडद्वष्टाकर्तरिकाः अस्याः सन्ति इति कर्तरिकावतीं तां मुजेन्द्र - - रिकावतीं, दुष्टाश्च ते श्वापदाश्च दुःश्वापदाः दुःश्वापदैः हताः दुःश्वापदहताः दुश्वापदताश्च ते अनेके च ते पान्थाश्च दुःश्वापदहतानेकपान्थाः तेषां मौलयः मस्तकानि एव कपालाः अस्याः सन्ति इति पान्थमौलिकपालिनीं तां पान्थमौलिकपालिनीम् ॥२१९॥

सरलार्थ :- वरदा मृगेवै निहताणां शूकराणां दष्टाः एव कर्तरिका सन्ति तथा दुःश्वापदैः हतानाम् अनेक पालानां मस्तकानि एव वरदा कपाला सन्ति ताम् ॥२१९॥

गुणराती :- सिंघोभे भारी नाभेदां दुःशरोनी द्रोघोऽपी दानरोषाणी, हिंस्रं भेषा पनपासी ग्जोदी जनपरोभे भारी नाभेदा।
अनेकं भुसाशरोनी भोपरीभोऽपी अपादोने धारण करनारी, ॥२१८॥

हिन्दी - शेरने मारे हुए सुअरो की दाढ़ी जैसी कैचीवाली, हिंसक और जगली जानवरो ने मारे हुए बहुत से मुसाफिरो के कपालोको धारण करनेवाली, ॥२१९॥

मराठी :- ज्या अपण्यात सिंहांनी ठार मारलेल्या हुकराच्या दाढाच कातरी आहेत आणि हिंस्र प्राण्यांना ठार मारलेल्या वाटसर्याची मस्तकेच उधावे गाल आहेत अशा महारण्यात जलराजा आला ॥२१९॥

English :- The teeth (molars) of the ogress (jungle) seemed to be like scissors like the deadly teeth of the wild boar who the lion has killed The skeletons of the people who the wild animals have killed seemed to be like hollow pots out of which the ogress has made a necklace and worn it around her neck

स्थालीबुध्नमिव श्यामान् । भिल्लान् सशरकामुंकान्॥
यमदूतानिवापश्यत् । सर्पस्तत्राभिसर्पतः ॥२२१॥

अन्वय :- तत्र सर्पन् सः स्थालबुध्नम् इव श्यामान् सशरकामुंकान् भिल्लान् अधिसर्पत यमदूतान् इव अपश्यत्॥२२१॥

विवरणम् :- तस्याम् महाटव्यां सर्पन् गच्छन् सः स्थाल्याः बुध्नम् इव तलम् इव स्थालिबुध्नम् इव श्यामान् कृष्णवर्णान् शरेण सह वर्तन्ते इति सशराः कामुकाः धनुषि येषां ते सशरकामुंकाः तान् सशरकामुंकान्, भिल्लान् अभिसर्पतः समुद्यमानाच्छतः यमस्य दूताः यमदूताः तान् यमदूतान् इव अपश्यत्॥२२१॥

सरतार्थ :- तत्र वाटछव् सः रधात्वा. तलम् इव कृष्णवर्णव् सशरकामुंकान् यमदूतान् इव सन्मुखम् आवाटछत भिल्लान् अपश्यत्॥२२१॥

गुणशाली :- त्यां आगण वधनां तेजो (शंभुवानी) तपोलीना तणियां लेवी श्याभ रंगानी याम्भीवणा, भाणो सडित धनुषवणा,
यभनी दूनसरभा भीलोने होरी आवता ज्येथा. ॥२२१॥

हिन्दी - वहाँ चलते चलते उन्हे तपोली के नीचले भाग जैसे, श्याम रंग की चमड़ीवाले, बाणोसहित धनुषवाले, यम के दूत जैसे भिल्लोको सामने आते हुए देखा॥२२१॥

मराठी :- तेथून जात असताना घटाच्या बुडाप्रमाणे काढा रंग असलेले, हातात एनुष्य व बाण असलेले जण काय यमदूतच असे भिल्ल आपल्याकडे पावून येत आहेत असे त्याला दिसले ॥२२१॥

English - King Nal suddenly saw a band of adivasas (Bhills) with dark complexion (which seemed like the colour of burnt vessels) coming towards him with bows and arrows and they seemed like the messengers of the God of death (Yama)

मृगेन्द्रनिहतक्रोडदंष्ट्राकर्तृरिकावतीम् ॥

दुःश्लापदहतानेकपान्थमौलिकपालिनीम् ॥२३९॥

अन्वय :- मृगेन्द्रनिहतक्रोडदंष्ट्राकर्तृरिकावती दुःश्लापदहतानेकपान्थमौलिकपालिनीम् ॥२३९॥

विवरणम् :- मृगाणाम् इन्द्राः मृगेन्द्रैः निहताः मृगेन्द्रनिहताः मृगेन्द्रनिहताश्च ते क्रोडाश्च शूकराश्च मृगेन्द्रनिहतक्रोडाः मृगेन्द्रनिरतक्रोडानां दंष्ट्राः एव कर्तृरिकाः मृगेन्द्रनिहतक्रोडदंष्ट्राकर्तृरिकाः अस्याः सन्ति इति कर्तृरिकावती ता मृगेन्द्र - रिकावती, दुष्टाश्च ते श्लापदश्च दुःश्लापदः दुःश्लापदैः हताः दुःश्लापदहताः दुःश्लापदहताश्च ते अनेके च ते पान्थाश्च दुःश्लापदहतानेकपान्थाः तेषां मौलयः मस्तकानि एव कपालाः अस्याः सन्ति इति पान्थमौलिकपालिनी ता पान्थमौलिकपालिनीम् ॥२३९॥

सरलार्थ :- यस्या मृगेन्द्रैः निहतानां शूकराणां दंष्ट्राः एव कर्तृरिकाः सन्ति तथा दुःश्लापदैः हतानाम् अनेके पान्थानां मस्तकानि एव यस्याः कपालाः सन्ति ताम् ॥२३९॥

गुच्छराती :- सिंहोभे भारी नाभ्येलां गुच्छरोनी दाढोद्वी अन्तरोपणी, छिंस्रं भेषा वनवासि जंगली जन्मपरोभे भारी नाभ्येलां अनेक भुसाक्षरोनी भोपरीभोद्वी अपालने धारणुं करन्तरी, ॥२३९॥

हिन्दी - शेरने मारे हुए सुअरो की दाढ़ो जैसी कैचीवन्ती, छिंस्र और जंगली जानवरो ने मारे हुए बहुत से मुसाफिरो के कपालोको धारण करनेवन्ती, ॥२३९॥

मराठी :- ज्या अरण्यात सिंहांनी ठार मारलेल्या हुकराच्या दाढाच कातरी आहेत आणि छिंस्र प्राण्यांना ठार मारलेल्या दाटसरूची मस्तकेच ज्याचे गाल आहेत अशा महारण्यात नलराजा आला ॥२३९॥

English :- The teeth (molars) of the ogress (jungle) seemed to be like scissors like the deadly teeth of the wild boar who the lion has killed The skeletons of the people who the wild animals have killed seemed to be like hollow pots out of which the ogress has made a necklace and worn it around her neck

सरताथ - इह व एक प्रतिकूल यत् नते जीवति सति इह कोशलापुर्ण कूर नृप. अभवत् ॥२१॥
मुण्डराली :- परंतु आ ओड वात अंधेभेसली नथी, उ नक्षेत्रां छयाल छीवा छीवां पाउर ओषधनगरीभां कूबर राज्य भन्यो. ॥२१॥

हिन्दी - लेकिन यह एक बात प्रतिकूल है कि नलराजा जीवित होते हुए भी इस कोशला नगरी में कूबर राजा हुआ ॥२१॥
भारती :- परंतु ही एकव गोर जुळत नाही की, नलराजा जीवत असून सुखा या कोशला नगरीत कूबर राजा झाला ॥२१॥
English meaning :- But here a reverse and a refractory incident had taken place, i.e. - instead of King Nal who is supposed to be the King, Kubar had become in his place

विसवदति किं वात्र, कदाचिन्मुनिभाषितम् ॥
ततो यदि परं नात्र, नन्दिष्यत्येव कूबरः ॥२१॥

अन्यथ :- अत्र कदाचित् मुनिभाषित विसवदति किम्? वा ततः यदि अत्र एवः कूबरः न नन्दिष्यति ॥२१॥
विवरणम् :- अत्र कदाचित् मुनेः भाषित मुनिभाषित मुनिवचन विसवदति प्रतिकूल विरुद्ध भवति किम्? वा ततः यदि अत्र अस्मिन् नगरे कूबरः न नन्दिष्यति ॥२१॥

सरताथ :- अत्र मुने वचन कदाचित्पि विसवादि भवितु नार्हति । अतः अत्र कदाचित् कूबरः न नन्दिष्यति ॥२१॥
मुण्डराली :- अथवा मुनिष्ये अछेलां पयनभां शुं ओछ दिवस हेर पेड? (अर्थात् न ७ पेड) अने तेथी अटाय आ नगरीभां आ कूबर

हिन्दी :- मुनि के वचन में कर्मा कोई तफावत पड़ सकता है? (अर्थात् नहीं पड़ता) इस लिए इस नगर में कूबरराज टीक नहीं सकेगा ॥२१॥

भारती :- मुनीचे वचन केवढाही विसवादी (विरुद्ध) होऊ शकत नाही त्यामुळे कदाचित् वा नगरीत कूबरराजा टिक् शकणार नाही. ॥२१॥

हिन्दी - उस मुनि ने कहा था कि पहले भव में मुनि को क्षीर का दान देने से जिसने पुण्य उपार्जन किया, वह नलराजा अर्ध भारत खंड का स्वामी बनेगा ॥२०८॥

भराठी - - त्या साधूने सांगितले होते की, नलराजाने पूर्व जन्मात एका उत्तम साधूला दूध दिले. त्याद्वानाच्या पुण्याने नलराजा अर्धभारतवडाचा स्वामी होईल ॥२०८॥

English - The priest had said that King Nal had become a King of the half of the Bharatschethra because he had done a meritable deed of giving a sweet dish made of milk, sugar and rice

सावष्टभो महास्तंभं, यश्चैनं चालयिष्यति ॥
स पतिर्भरतार्धस्यावश्यमेव भविष्यति ॥२०९॥

अन्वय :- सावष्टम्भः यः एत महास्तम्भ चालयिष्यति । सः अवश्यमेव भरतार्धपतिः भविष्यति ॥२०९॥

विवरणम् :- अवष्टम्भेन आवेशेन सह वर्तते।सौ सावष्टम्भः सावेशः यः एनं महान् चासौ स्तम्भश्च महास्तम्भः तं महास्तम्भं चालयिष्यति कम्पयिष्यति । स. अवश्यमेव निश्चितमेव भरतस्य अर्ध भरतार्ध तस्य भरतार्धस्य पतिः स्वामी भविष्यति ॥२०९॥

सरलार्थ - सावेश य एव महारत्नम् कम्पयिष्यति स अवश्यमेव भरतार्धरवामी भविष्यति ॥२०९॥

गुजराती :- વળી આ મહાન સ્તંભને ઉભેડીને પાછો સ્થાપશે, તે ખરેખર જ અર્ધ ભરતખંડનો રાજા થશે. ॥२०८॥

हिन्दी - जो इस महान स्तम्भ को उखाड़कर फिर उसकी स्थापना करेगा वह अर्ध भरतखंड का राजा जरूर बनेगा ॥२०९॥

भराठी - बलसंपन्न असलेला जो कोणी हा रत्न भलवून पुन्हा स्थापन करील तो अर्धभारतवडाचा रवामी होईल ॥२०९॥

English - The man being brave and gallant and who is able to uproot a great pillar and place it back in its place, is capable and will be a king of the half of the Bharatschethra

सरलार्थ - तद् अवलोक्य नगरजना. अवदन् अहो । नल बलवान् अस्ति। बलवतः नलस्य अपि इदम् ईदृशी दुष्टा अवस्था जानता । सूर्य कि अस्तं न गच्छति । तेजस्वी सूर्यः अपि अस्त गच्छत्येव । तथैव बलवानपि नल दुस्तरधा आप । इत्यत्र नारिके किमप्याश्चर्यम् ॥२०६॥

गुञ्जराती :- ते जेठेचे नगरना लोको उडेवा लाग्येडे, अडो! आ नलराज (डेवो) भणवान छे ? आपा भणवाननी यणु अरेरे। आपी छालत! सूर्य डेअ आधमी जालो नथी! ॥२०६॥

हिन्दी - यह देखकर नगर के लोग कहने लगे कि आहा । यह नलराजा कितना बलवान है । ऐसे बलवान की अरेरे। ऐसी हालत। क्यों सूरज डूबता नहीं? ॥२०६॥

मराठी :- हे पाहून नगरवासी म्हणू लागले की, अहो! हा नलराजा किती बलवान आहे? अशा बलवानाची अरेरे! काय ही दुर्दशा! सूर्य मावळत नाही का ? सूर्य तेजस्वी असून सुद्धा अस्ताला जातो तसेच नलराजा बलवान असून सुद्धा दुर्दशाला प्राप्त झाला. यात काही आश्चर्य नाही. ॥२०६॥

English - Seeing the valiancy of King Nal the people exclmed at the sufferings he is going through and wondered why the sun does'nt set by felling sorry for King Nal

उद्याने क्रीडतोरत्र, नलकूबरयोः पुरा ॥

आगादतीन्द्रियजानी, मुनिरेकोऽतिलोकधीः ॥२०७॥

अन्वय :- पुरा अत्र उद्याने नलकूबरयोः क्रीडतोः अतीन्द्रियजानी अतिलोकधीः एक. मुनिः आगात् ॥२०७॥

विवरणम् - पुरा पुरानतकाले अत्र अस्मिन् उद्याने नलश्च कूबरश्च नलकूबरौ तयोः नलकूबरयोः क्रीडतोः खेलतोः सतोः इन्द्रियाणि अतिक्रान्तम् अतीन्द्रियं, अतीन्द्रिय ज्ञान यस्य अस्ति अतीन्द्रियजानी । लोकम् अतिक्रान्ता अतिलोका, अतिलोका धीः यस्य सः अतिलोकधी. लोकोत्तरमतिः एकः मुनिः आगात् आगच्छत् आजगाम ॥२०७॥

राज्यभ्रशप्रहारार्ति - मध्यजानन्निवौजसा ॥

उच्चखान तमाश्वेव, पद्मनालमिव द्विपः ॥२०४॥

अन्वय :- द्विपः पद्मनालम् इव राज्यभ्रशप्रहारार्तिम् अपि अजानन् इव नल. ओजसा तम् आशु एव उच्चखान ॥२०४॥

विवरणम् :- द्वाभ्यां शुण्डामुखाभ्यां पिवति इति द्विपः द्विरदः, पद्मस्य नाल पद्मनाल यथा आशु झटिति उत्खनति तथा राज्यात् भ्रशः राज्यभ्रशः । राज्यभ्रशः एव प्रहारः राज्यभ्रशप्रहारः राज्यभ्रशप्रहारार्तिम् अपि न जानन् अजानन् इव नलः ओजसा तेजसा त स्तम्भम् आशु शीघ्र झटिति एव उच्चखान उत्खातवान् ॥२०४॥

सरलार्थ :- यथा राज पद्मनालम् उत्खनति तथैव राजवभ्रशप्रहारार्तिम् अपि अजानन् इव नल. तेजसा तम् स्तम्भ झटिति एव उत्खातवामास ॥२०४॥

गुणशाली :- छाथी तेभ भ्रमणी द्वांते उभेदी नाथे तेभ शल्यना त्याग्युपी प्रहारनी पीडने भृश नडी जगुना भेवा नलशभ्ये (पोताना) भणथी ते स्तंभने भेकदभ उभेदी नाथ्यो. ॥२०४॥

हिन्दी - हाथी जैसे कमल उखाड़ देता है वैसे राज्य के त्यागरूपी प्रहार की पीड़ा को भी नहीं जानते हुए नलराजाने बलपूर्वक उस स्तम्भ को एकदम उखाड़ दिया ॥२०४॥

मराठी - हत्ती जसा कमळाच्या देठ उखडून टाकतो त्याप्रमाणे राजव नाश होण्याच्या प्रहाराची पीडा जणूकाय व जाणताव राजाने आपल्या तेजाने तो स्तम्भ उखडून टाकला ॥२०४॥

English - Just as an elephant plucks of a lotus in the same way by having no problems, King Nal rooted out the pillar just as easily as the elephant

तथैवारोपयामास, पुनस्तत्रैव तं नलः ॥

महौजस्त्वप्रकाशाय, कीर्तिस्त्तंभमिवात्मनः ॥२०५॥

अन्वय :- महौजस्त्वप्रकाशाय आत्मन कीर्तिस्तम्भम् इव त नल पुनः तत्रैव तथैव आरोपयामास ॥२०५॥

ગુજરાતી :- દેશો જોવા માટેનો જ ઉત્સાહ હોય છે, તે જ હવે અમારી સાથે છે, માટે અમે સુખરૂપ જ રહીશું, તથો (જરાપણ) ક્યવાઓ નહીં. ॥૨૦૧॥

હિન્દી - અત્રા અત્રા દેશ દેશને કા હમે જો ઉત્સાહ હૈ, વહ અબ હમારે સાથ હૈ દુસલિયે હમ સુરવ સમાધાન સે નાગરો, માપ નરા મી નારાજ નહીં હોના ॥૨૦૧॥

મરાઠી :- વેવાળે વેવાળે દેશ પાહણવા આમવા જો ઉત્સાહ આહે તોવ આપ્તાલા સહાયપૂત આહે, મળૂન આપ્તી સુરવ સમાધાનપૂર્વક જાઠ, તુમ્હી જરાપણ તુ સ્વી હોઠ જકા ॥૨૦૧॥

English - The King then said that he always had the interest to see different places and this will increase his enthusiasm all the country with utmost blis So he asks them to leave their anger aside

एवं प्रजापिता राजा, ते न्यवर्तन्त नागराः ॥

અન્ય :- એવ રાજા પ્રજાપિતા: તે નાગરા: કેવલ કાયમાત્રેણ ન્યવર્તન્ત । મનસા તુ નુપમ્ અન્વગુ: ॥૨૦૨॥

विवरणम् :- एव इति राजा नृपेण नलेन प्रजापिता: अवबोधिता: ते नागरा: नगरवासिन: केवल काय: एव कायमात्रेण शरीरमात्रेण न्यवर्तन्त । किन्तु मनसा हृदयेन नृप राजानम् अन्वगु: अन्वगच्छन् ॥२०२॥

सरलार्थ :- एव नलेन नृपेण सर्वाधिता: ते नगरवासिन केवल शरीरमात्रेण नववर्तन्त । मनसा तु नृपम् अवगच्छन् ॥२०२॥

ગુજરાતી :- એવી રીતે રાજાએ સમજાવેલા તે લોકો, કેવા (પોતાનાં) શરીરથી જ ખાહા વળ્યા, પરંતુ મન વડે તો તેઓ રાજાની સાથે જ રહ્યા. ॥૨૦૨॥

हिन्दी - इस तरह राजा द्वारा समजाये हुए वह नगरवासी सिर्फ अपने शरीर से ही (देहसे) बापस गये किन्तु मन से वह राजा के पिछे गये (राजा के साथ गये) ॥२०२॥

મરાઠી - અશા પ્રકારે રાજાને સમજૂત યાતલેલે તે નગરાતીલ તોકે ફક્ત આપત્વા શરીરાને પરત વોલે, પરતુ મનાને હો રાજાત્વા માનો વોલે ॥૨૦૨॥

ततो धारागुहीभूताः, सर्वे जानपदास्तदा ॥

वर्षन्तो नेत्रतश्चास्ये - धारालैः पतयालुभिः ॥ १९९ ॥

अन्वयः :- ततः तदा नेत्रतः पतयालुभिः धारालैः आस्यैः वर्षन्तः सर्वे जानपदा धारागुहीभूताः ॥ १९९ ॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तरं तदा तस्मिन् समये नेत्रतः नेत्रात् पतन्ति इति पतयालुभिः तैः पतयालुभिः पतयिष्ये धाराले धारा येषां सन्ति धारालानि तैः धारालुभिः धारावदभिः अश्रूणां समूहाः आस्राणि तैः आस्यैः अश्रुसमूहैः वर्षन्तः ते सर्वे जनपदेषु तिष्ठन्ति इति जानपदाः ग्रामीणाः धाराणा गृहाणि धारागुहाणि । न धारागुहाणि अधारागुहाणि अधारागुहाणि धारागुहाणि भूताः धारागुहीभूताः । नेत्राश्रुभिः अविरत अश्रूणि वर्षन्तः ते जलधारागुहसदृशाः अभवन् ॥ १९९ ॥

सरलार्थः :- तदन्तरं तस्मिन् समये नेत्रात् पतयालुभिः धारालैः अश्रुसमूहैः वर्षन्तः सर्वजानपदा धारागुहीभूताः ॥ १९९ ॥

गुणशली :- पृष्टी ते वभ्यते आंभोआंभी धाराबन्धं पडता आंसुभ्यो ने करणु ते सधण नगरन्तो (नलधारा) परसता कुपाराभ्यो सधभा (दिभावा दाउध) ॥ १९८ ॥

हिन्दी - फिर उस वक्त आंखोमे से धाराबध निरते आंसुओ से वे सभी नगरजन जलधारा बरसाते फव्वारो के समान दिखने लगे।
मराठी - नंतर त्या वेळी डोळ्यातून अरब धाराप्रमाणे वाहात असलेल्या अश्रूनी ते सर्व नगरवासी जलधाराचा वर्षाव करणाऱ्या कारजा सारखे दिसू लागले ॥ १९९ ॥

English - When the subjects came to bid their king and queen farewell, tears were rolling down their cheeks which seemed like infinite fountains

किमयं पामराचारः, प्रारेभे सत्तमेरपि ॥

अलं रुदित्वा तथेन, प्रस्थितानाममंगलम् ॥ २०० ॥

अन्वयः :- सत्तमैः अपि अयं पामराचारः किम् प्रारेभे तद् रुदित्वा अलम् । येन प्रस्थितानाम् अमङ्गलम् ॥ २०० ॥

मराठी -

तेव्हा नलराजा लोकाना म्हणाला, "हे जिभापी लोकानो आता दैवाला दोष देण्यापेक्षा आपले हृदय कठोर करून माझ्या विषयी आपला रवोह कमी करा" ॥१९६॥

English -

Then King Nal addressing the people as sinless people told them not to blame destiny and asked them to make their hearts of stone and reduce the love and affection for him

दोषो नान्यस्य कस्यापि, दोषो नः कर्मणामयम् ॥
सर्वोऽप्यनुभवत्यत्र, स्वयमेव शुभाशुभे ॥१९७॥

अन्वय :-

अन्यस्य कस्यापि दोषः न । अयं नः कर्मणा दोषः । सर्वः अपि स्वयमेव शुभाशुभे अत्र अनुभवति ॥१९७॥

विवरणम् -

अन्यस्य अपरस्य कस्यापि दोषः न । अयं नः अस्माकं कर्मणा पापानां दोषः अस्ति । सर्वः नरः अपि स्वयमेव शुभं च अशुभं च शुभाशुभे कर्मणी अत्र अनुभवति ॥१९७॥

सरलार्थ -

उत्तराय करवापि दोष नारित । अयम् अस्माकं कर्मणा दोष अस्ति । सर्व अपिजल रवयमेव शुभाशुभे कर्मणी अत्र अनुभवति । ॥१९७॥

गुजराती :-

(आ आआतमं) बीज ओर्ध्वो पाप दोष नथी, आ दोष इत अभाशं अर्धोर्ध्वो ए, इमं इ सर्व भुष्य पोतानां ए शुभ-अशुभ अर्धोर्ध्वो ए. ॥१९८॥

हिन्दी -

इस में किसी का दोष नहीं, ये दोष सिर्फ मेरे कर्मों का है, क्यों कि कोई भी मनुष्य अपने ही शुभ-अशुभ कर्मों का फल पाता है । ॥१९७॥

मराठी -

ह्यात कोणावाही दोष नाही सर्व दोष माझ्या कर्मांचा आहे कारण प्रत्येकजण आपल्याच शुभ अशुभ कर्मांचे फळ भोगतो ॥१९७॥

English -

He says that they should not blame destiny but should blame his past immentable deeds for this untimely incident, because every man has to bear up according to his good and bad deeds

विवरणम् :- जगतां भुवनानाम् अनुकूलस्य अस्य महान् आत्मा यस्य सः महात्मा तस्य महात्मनः महापुरुषस्य नलस्य त्व किं प्रतिकूलम् अभवः अभूः । तथाहि दुष्टे दुष्टस्य भावः दौष्ट्यं युज्यते । दुष्टे एव दौष्ट्यम् कर्तुं युज्यते न सुजने । नलस्य सुजनः । तस्य त्व प्रतिकूल किमर्थमभवः ॥ १९४ ॥

सरलार्थ :- जगताम् अनुकूलस्य अस्य महात्मनः नलस्य त्व किं प्रतिकूलम् अभव । तथाहि दुष्टे दुष्टत्वं युज्यते ॥ १९४ ॥

गुणशाली :- (वणी से देव !) जगत्तने अनुकूल येव आ भडात्मा नल भत्ते तुं उभ प्रतिकूल थयो ? उभ उ दुष्ट भत्ते दुष्टभयं भयश्चरुं ये ज व्यलब्धी गणुगम् ॥ १९४ ॥

हिन्दी - हे देव । जगत को अनुकूल ऐसे महात्मा नल उपर तु क्यों प्रतिकूल हुआ? क्यों की दुष्टपर दुष्टपणा सही माना जाता है ॥ १९४ ॥

भरती :- हे देव । जगाला अनुकूल असलेल्या महात्मा नलराजावर तू का प्रतिकूल झाला ? कारण दुष्टावर दुष्टपणाचे आचरण करणे हेच योग्य असते ॥ १९४ ॥

English :- The people asked the destiny as to why did it bring ill-luck to a pious and gentle man like King Nal when luck should stick to him, because if ill-luck be-falls a wrong doer it is just be-fitting but here the perverse had taken place

कूबररोऽपि हि दुर्देव, भवताधिष्ठितः स्फुटम् ॥

अन्यथा पितृतुल्यस्य, बंधोः किं वैरितां व्यधात् ॥ १९५ ॥

अन्य :- दुर्देव । भवता कूबर अपि अधिष्ठितः इति स्फुटम् । अन्यथा पितृतुल्यस्य बन्धोः वैरिता किं व्यधात् ॥ १९५ ॥

विवरणम् :- दुष्टच दैवतत्वं भाग्यं च दुर्देवं तत्सम्बुद्धौ हे दुर्देव । भवता त्वया कूबरः अपि अधिष्ठितः अस्ति इति स्फुट स्पष्टम् । अन्यथा त्वया अधिष्ठितः नो चेत् सः पिता तुल्यः पितृतुल्यः तस्य पितृतुल्यस्य बन्धोः भातुः नलस्य वैरिता शत्रुता किमर्थं व्यधात् अकरोत् ? ॥ १९५ ॥

सरलार्थ :-

तदन्वतर महातेजस्वी जलः दमयवत्वा सह रथम् आक्रुध्र अवलत् । तथाहि महावतः सम्पदापदोः अवलसत्वा. भवन्ति ॥१८९॥

शुश्रूशी :- पृथी भडान इति पाणो नवशब्द अभ्यंतीनी साधे ते रथभां बेसी बालते यथो, उभे भडान पुत्रभो संपदसभमे तेभ
न विपत्तिसभमे पाण निम्बल पशुइभवाण। छेप छे ॥१८८॥

हिन्दी -

फिर महान कातीवाला राजा रथ पर विराजमान होकर चल पड़ा, क्यों की महान पुरुष संपदासमय तथा विपत्तिसमय में भी निश्चल पराक्रमवाले होते हैं ॥१८९॥

मराठी :-

जंतर अत्यंत तेजस्वी जलराजा दमयवतीसह रथात बसून निघाला कारण महापुरुष संपत्तीत व विपत्तीत आपले सतव ठकू देत नाही. ॥१८९॥

English :-

Then this great valiant King accepted and sat on the chariot because great men do not brood during gay or difficult tunes

तदैकवसनां भैमीं तामालोक्य पुरीजनः ॥

चलन् कोपं ववर्षाशुधाराभिर्नव्यमेघवत् ॥१९०॥

तदा एकवसना तां भैमीम् आलोक्य चलन् पुरीजनः नव्यमेघवत् अशुधाराभिः कोपं ववर्ष ॥१९०॥

अन्वय :-

तदा एकं वसनं यस्याः साः एकवसना ता एकवसनाम् एकवस्त्रां भीमस्य अपत्य स्त्री भैमी तां भैमीं दमयन्तीम् आलोक्य निरीक्ष्य चलन् वज्रन् पुर्याः जनः पुरीजनः नगरवासी जनः नव्यश्चासौ मेघश्च नव्यमेघः नव्यमेघेन तुल्यं नव्यमेघवत् अश्रूणां धाराः अशुधाराः ताभिः अशुधाराभिः कूबराय कोप क्रोध ववर्ष अवर्षत् । नव्यमेघः यथा धाराभिः जल वर्षति तथा पुरीजनः कूबराय अशुधाराभिः क्रोध ववर्ष ॥१९०॥

सरलार्थ :-

तदा एकवस्त्रा दमयवती निरीक्ष्य चलन् जलगरवासी जल नव्यमेघवत् अशुधाराभिः कूबराय कोपं ववर्ष ॥१९०॥

मराठी :-

English :-

जिने सूर्य सुळा पाहिला नाही, अशी राजकुमारी आणि राज्यात सर्वांची लाढकी, तशीच नाजुक शरीराची दमयती, हे रखामी। प्रवासाचे कष्ट कसे सहन करू शकेल? ॥१८६॥
They then asked Nal that, how can Damyanti who had always experienced shade and coolness and never heat and who is the favourite queen of all the people in the kingdom and who is a delicate darling, experience the problems and difficulties of the journey

ललाटन्तपसूर्याशु - आद्रीभूतरजोऽणवः ॥

पन्थानः कथमुल्लाङ्घ्यु पादैरस्याः सुकोमलैः ॥१८७॥

अन्वय :-
विवरणम् :-

ललाटन्तपसूर्याशुआद्रीभूतरजोणवः पन्थानः अस्याः सुकोमलैः पादैः कथम् उल्लाङ्घ्याः ॥१८७॥
ललाटं तपन्ति इति ललाटन्तपाः सूर्यस्य अश्वः किरणाः सूर्याश्वः। ललाटन्तपाश्च ते सूर्याश्वश्च ललाटन्तपसूर्याश्वः। ललाटन्तपसूर्याशुभिः आद्री भज्यतेऽनया इति आद्री। आद्रीभूताः रजसाम् अणवः येषु ते अतीवसुकुमारेः पादैः चरणैः कथं केन प्रकारेण उल्लाङ्घितुं योग्याः उल्लाङ्घ्या भवन्ति ॥१८७॥
सूर्यस्य प्रवर्गे किरणैः यत्रत्याः रजोणवः आद्रीभूताः सन्ति ते पन्थानः। ते मार्गाः अस्याः दमयन्त्याः सुकोमलैः पादैः, कथम् उल्लाङ्घितुं शक्वाः ॥१८७॥

गुजरराती :-

हिन्दी :-

मराठी :-

English :-

शुद्धः
सिर फट जाए ऐसे किरणो से तपती मझी के समान मार्ग का उल्लंघन दमयती के सुकोमल चरण कैसे कर सकेगी?
मरतक तापविणान्या सूर्याच्या प्रवर किरणांनी ज्यातील धूळ तापलेल्या भट्टीसारखी बनली आहे अशा मार्गाचे उल्लंघन दमयतीचे सुकोमल चरण कसे करू शकतील? ॥१८७॥
The scorching heat of the sun will give her a migrainous headache and the ground that will become hot due to the strong heat of the sun will seem like a furnace or a kiln to her soft delicate feet

दिवरत्नम् :- किञ्च त्वया अपि राज्ये ईशः कृतः । तत् कथम् उज्जयति त्यज्यते । अन्यः अपरः अपि अस्मिन् नगरे अत्र यः राजा नृपः स्यात् सः अपि नः अस्माक त्वम् इव सेवितुं योग्यः सेव्यः आस्तो ॥ १८४ ॥

सरलाध :- किञ्च त्वया अपि राज्ये ईशः कृतः तत्कथं त्यज्यते । अव्य अपि अत्र यः नृपः स्यात् । स अपि अस्माक त्वम् इव सेवनीयं भुज्जशी :- वृणी अभिषेकं तेने राज्येनो आदिषि भवत्यो छे, तो छवे (तेने अभिशारी) उभ त्थय्य ? उभ उ अही भील्ले भुज्ज तो शेछ राज्य छेध, तेनी भुज्ज अभिशरे तो अभिपनी येछे छ सेव । इरवी ज्येछेछे.

हिन्दी - फिर आपने ही उन्हे राज्य का मालिक बनाया है, तो हम उसे कैसे छोड़ सकते हैं ? क्यों कि यहाँ दूसरा कोई भी राजा होगा, उस की भी हमें तो आप की तरह सेवा करनी ही होगी ।

पराठी :- तुम्हींच त्याला राज्याचा मालक बनाविला आहे, तर आता आम्ही त्याला कसे सोडणार ? कारणकी इथे दुसरा कोणी पण राजा असला, तरी त्याची सुद्धा आम्हाला तुमच्या सारवीच सेवा करावी लागेल

English :- They continued saying that as he himself had made him the king than how can they leave the new king as they had to serve any other king in his place as they had served him (King Nal)

तद्वयं देव नायामः, साम्प्रतं भवतामियम् ॥

भार्या भृत्यसुतामात्या, भैरव्येव सहगामिनी ॥ १८५ ॥

अन्वय :- तद् हे देव । वयं न आयामः । साम्प्रत इय सहगामिनी भार्या भैमी एव भवता भृत्यसुतमात्या ॥ १८५ ॥

दिवरणम् :- तद् तेन कारणेन हे देव । वयं न आयामः आगच्छामः । साम्प्रत सम्प्रति इय सह गच्छति इत्येव शीला सहगामिनी भार्या भैमी दमयन्ती एव भवता भृत्याश्च सुताश्च अमात्याश्च भृत्यसुतामात्याः भवति इय दमयन्त्येव भृत्यसुतामात्यादीनां कार्याणि करिष्यति ॥ १८५ ॥

सरलाध :- तेन कारणेन हे देव । वयं न आगच्छाम, । साम्प्रतम् इय सहगामिनी पत्नी भैमी एव भवता भृत्य सुतामात्याः भवति ॥ १८५ ॥

हिन्दी :-

वे मंत्रीओं के कहने से दाक्षिण्यरहित कुबरने भी वैसा किया, क्यों कि क्रूर गृह भी शुभ के योग से कुछ कल्याण देनेवाला होता है ॥१८१॥

मराठी :-

मद्रात्वा सांगण्यावरून कुबराचे पण तसे केले. कारण क्रूर गृह सुखा शुभ वाढाच्या योगाने शुभ करणारे होतात ॥१८१॥

English :-

Kubar had no wish to give his brother anything, but as his ministers had asked him to give so he granted their wish just as a cruel star who is out to bring us ill-luck but due to our good-fortune, brings sus good-luck

नलोडवायीदिमां लक्ष्मीं, योऽहंभुजबलार्जितां ॥

त्यजामि क्रीडया सोऽहं, रथाय स्पृहयामि किं ॥१८२॥

अन्वय :-

नलः अवादीत् - यः अहं भुजबलार्जितां लक्ष्मीं क्रीडया त्यजामि सः अहं रथाय स्पृहयामि किम् ॥१८२॥

विवरणम् :-

नलः अवादीत् उवाच - अवदत् यः अहं भुजयोः बलं भुजबल भुजबलेन अर्जिता भुजबलार्जिता तां भुजबलार्जिता लक्ष्मीं सम्प्रति क्रीडया लीलया त्यजामि सः अहं रथाय स्पृहयामि किम् ॥१८२॥

सरलाय :-

नलः अभूत् यः अहं स्वभुजबलेन अर्जिता लक्ष्मीं क्रीडया अनायसेन त्यजामि । सः अहं रथाय स्पृहयामि किम् ॥१८२॥

भुवनेश्वरी :-

पृथ्वी नलराज्ये इत्युक्ते, तुं भुवनेश्वरी भेषवेदी लक्ष्मीने आदीशते इदं वीडा भाव्यं वीडा नृपाय नृपेभ्यः, ते वशी रथनी लाड्य रथभुः ॥१८२॥

हिन्दी :-

फिर नलराजा ने कहा की, जो मैंने भुजबल से जीती हुई लक्ष्मी को इस प्रकार केवल क्रीडापे हार जाने से छोड़ देता हूँ, तो फिर मैं रथ की लालच किस लिए करूँ ॥१८२॥

मराठी :-

नलराजा म्हणाला - जो मी स्वतःच्या भुजबळावर मिळविलेली लक्ष्मी सहजवाच्या सोडून जात आहे. तो मी रथाची इच्छा का बरे करीनार ॥१८२॥

English :-

At this Nal blurted out saying that if he can loose away his wealth which he had obtained through his valour and strength just by playing the game of dice, than why should he keep the greed or the want in his heart for a chariot

आभूर्महासतीमेतां, प्रकोप्यानर्थभाजनम् ॥

अपि तूत्साहयेतां त्वमनुयांतीं निजं पति ॥ १७९ ॥

अन्वय :- एतां महासतीं प्रकोप्य अनर्थभाजनं मा भूः । अपि तु त्वं निज पतिम् अनुयान्तीषु एताम् उत्साहय ॥ १७९ ॥

विवरणम् :- एतां महातीयासौ सती च महासती ता महासती प्रकोप्य न अर्थ; अनर्थः अनर्थस्य भाजनं पात्रम् अनर्थभाजनं मा भूः मा भव । अपि तु त्वं निजं स्वं पतिम् अनुयान्ती अनुसरन्ती एतां दमयन्तीं पत्या सह गन्तुम् उत्साहय ॥ १७९ ॥

संलार्थ :- एता महासती प्रकोप्य अनर्थभाजना मा भूः । अपि तु त्वं स्वपतिम् अनुसरन्तीम् एताम् उत्साहय ॥ १७९ ॥

शुश्रूषादी :- आ भवः सतीने कोष उपवर्धने तु अनर्थना पात्ररूपं नदीं धा. परंतु पोलेना पतिनी पालय न्या भाने नैवृत्तिं तु उत्साहित (आनंदयुक्त) कर ॥ १७८ ॥

हिन्दी :- इस महासती को क्रोध उपजा कर तु अनर्थ का पात्ररूप मत हो? लेकिन खुद के पति के पीछे जाती ऐसी उसे तु उत्साहित (आनंदयुक्त) कर ॥ १७९ ॥

मराठी :- या पतिव्रतेला क्रोध उत्पन्न करून दू अनर्थास कारण होऊ नकोस पतीबरोबर जात असतेल्या हिला पतीबरोबर जाण्यास उत्साहित कर ॥ १७९ ॥

English :- They added that by making a chaste wife angry, he is only inviting a great misfortune on himself. Therefore he should only stimulate and encourage her to go at the back of her husband.

अलं दत्त्वा पुरग्राम - नगरादीनि कूबर ॥

संसारयिं सपाथेयं, नलस्य रथमर्पय ॥ १८० ॥

अन्वय :- पुरग्रामनगरादीनि ग्रामाश्च नगराणि च पुरग्रामनगराणि पुरग्रामनगराणि आदौ येषां तानि पुरग्रामनगरादीनि दत्त्वा अलम् । किन्तु हे कूबर ! सारथिना सह वर्ततेऽसौ संसारयिः त संसारयि । पथि साधु पाथेय पाथेयेन सह वर्ततेऽसौ सपाथेयः त सपाथेयं रथम् नलस्य अर्पय यच्छ । पुरग्रामादीनि नलाय मा यच्छा पर सारथिना पाथेयेन च सह रथं यच्छ ॥ १८० ॥

हिन्दी - फिर मंत्रीयों ने कुबर से कहा कि, यह दमयन्ती महासती है, वह परपुरुष की छाया को भी स्पर्श नहीं करती ॥ १७६ ॥

मराठी :- जतर मंत्री कुबराला म्हणाले - ही दमवती महासती आहे ही परपुरुषाच्या सावतीलापुढा कधीही स्पर्श करीत नाही

English :- The the minister told Kubar that Damyanti being a chaste and an illustrious woman is also a wife of only one husband and she doesn't find in befitting to even touch another man's shadow

मेतामन्तःपुरे क्षेप्सी - मतिवैयं यतस्तव ॥

पितृतुल्यो बृहद्बन्धुः, सर्वलोकेषु गीयते ॥ १७७ ॥

अन्य :- एताम् अन्तःपुरे मा क्षेप्सी। यतः इय तव माता इव अस्ति। बृहद्बन्धुः सर्वलोकेषु पितृतुल्यः गीयते ॥ १७७ ॥

विवरणम् :- एतां दमयन्तीम् अन्तपुरे मा-क्षेप्सीः मा क्षिय। यतः इय तव माता जननी इव अस्ति। बृहन् चासौ बन्धुश्च बृहद्बन्धुः ज्येष्ठबन्धुः। सर्वे च ते लोकश्च सर्वलोकाः तेषु सर्वलोकेषु पिता तुल्यः पितृतुल्यः गीयते। ज्येष्ठो भ्राता पितुः समः इत्युच्यते ॥ १७७ ॥

सरलाय :- एता दमवन्ती तव अवत पुरे मा क्षेप्सी। यतः इय तव माता इव अस्ति। ज्येष्ठबन्धुः सर्वलोकेषु पितृतुल्यः गीयते ॥ १७७ ॥
जुलशानी :- अहं दमयन्तीने ताश अंतःपुरमां तारे दाखल करवी नहीं, उभे उ ते ताशी भालसमान छे, अने भोटे लाल यण सर्व लोकोमां पितासमान गणाय छे ॥ १७८ ॥

हिन्दी :- इस दमयन्ती को तु अपने अंत पुर में दाखिल नहीं करना, क्योंकि यह तेरी मातासमान है और बड़ा भाई भी सब लोगो में पितासमान माना जाता है ॥ १७७ ॥

मराठी :- या दमवतीला तुझ्या अंत पुरात तू दाखल करू नकोस, कारणकी, ही तुझ्या मातेसमान आहे आणि मोठा भाऊ पण सर्व लोकात पित्यासमान मानला जातो ॥ १७७ ॥

English :- So they requested him not put Damyanti in the harem as she was like a mother to him and Nal among all men was like a father to him

दिवरणम् :- नितेन विजयेन काशते प्रकाशते इति जितकाशी इति माद्राप्सीः गर्व मा उद्धह । सत्त्वम् एवम् आस्ति इति सत्त्वन्तः तेषां सत्त्वता बलवता कोरे हस्ते श्रियः सन्ति तम् कूबरम् इति उक्त्वा भाषित्वा सवीत च तद् अशुकम् सवीताशुक सर्वोताशुकम् एव वैभव यस्य सः सर्वाताशुकवैभवः सर्वातेन अशुकेन सह एव परिहितेन वस्त्रेण साकमेव नलः अचालीत् ॥१७३॥

सरलाय - जितकाशी इति गर्व मा उद्धह । बलवता हस्ते श्रिय सन्ति । त कूबरम् इति उक्त्वा सवीतेन अशुकेन सहैव नलः अचालीत् ॥१७४॥

गुणशाली :- तुं विजयी भयो तुं, ओभ यानीने तुं गर्व नही ३२, ३३ ३ पराक्रमीओना छाध्वां तो लक्ष्मी रभी रही छे. ओभ कूबरने ३हीने, नलराण ३श्वत पडेरवे ३पु ३ (त्यांथी) याध्वा छाध्वा. ॥१७४॥

हिन्दी :- मे विजयी हुआ हूँ, ऐसा समझ कर अभिमान मत कर । क्योंकि पराक्रमियों के हाथ में लक्ष्मी खेलती है, ऐसा कूबर को कहकर नलराजा स्मिर्क पहने हुए कपड़ेसे (बढ़ा से) चला गया ॥१७४॥

मराठी :- मी विजयी झालो आहे असे मानून तू गर्व करू नकोस कारण बलवानाच्या हातात लक्ष्मी खेळत असते असे कुबराजाने सांगून नलराजा केवळ आवावरच्या कपड्यांसह तूटून निघाला ॥१७४॥

English - Then Nal said to Kubar that he should not be proud of his victory as wealth only plays in the hands of brave and valiant men So saying thus and just with the clothes he had worn Nal left the place.

अनुयांती नलं शैमी, कूबरेणाभ्यधीयत ॥

द्यूते जितासि मायासीः, प्रविशान्तःपुरं मम ॥१७५॥

अन्वय :- नलम् अनुयान्ती शैमी कूबरेण अभ्यधीयत । त्व द्यूते जितासि मा यासीः मम अन्तः पुरं प्रविश ॥१७५॥

विद्वरणम् :- नलम् अनुयान्ती अनुसरन्ती भीमस्य अपत्य स्त्री शैमी दमयन्ती कूबरेण अभ्यधीयत औच्यत । त्व द्यूते जितासि । तेन मा यासीः मा याहि । मम अन्तःपुरं प्रविश ॥१७५॥

English :- Then being blind in playing the game of dice, King Nal who was matchless in courage and bravery, now had lost all the parts of Bharat Schetra.

सार्धं भैरवाय शुद्धान्तं, शरीराभरणाद्यपि ॥

केवलं देहमात्रेण, जातमान इव स्थितः ॥१७२॥

अन्वय :- अद्य भैरवा सार्धं शुद्धान्त शरीराभरणादि अपि अहारयत् । जातमानः इव केवल देहमात्रेण स्थितः ॥१७२॥

विवरणम् :- अथ भीमस्य अपत्य ग्री भैरवा तथा भैरवा सार्धं शुद्धान्तम् अन्तः पुरं, शरीरस्य आभरणानि शरीराभरणानि आदी यस्य तद् शरीराभरणादि अपि अहारयत् । जातः एव जातमानः इव केवल देहः एव देहमात्रेण केवलशरीरेण स्थितः । यथा जातः बालः केवल शरीररूपेण तिष्ठति तथैव शरीराभूषणादिक हारितवान् नलः केवलशरीरेण अतिष्ठत् ॥१७२॥

सरलाय :- अथ नल दमयन्त्या सार्धम् अन्तःपुर शरीराभरणादि अपि अहारयत् । जातमान इव केवल शरीरेण स्थितः ॥१७२॥

गुह्यशरीरी :- यद्यपि दमयन्तीसहित अन्तःपुरे तथा शरीरानां आभूषण आदिने यत्ने ते (उत्तरी अधो.) अन्ते तेषां ते अन्त्यसंस्कृती जेष, ईदं योनान्त शरीरानी ७७ मलिनीषणो रह्ये. ॥१७२॥

हिन्दी :- फिर दमयन्तीसहित अत पुर को ओर अपने शरीर के आभूषण आदि को भी वह (हार गया) और इस प्रकार जन्मसमय के समान सिर्फ स्वयं के शरीर का ही वह मालिक रह गया ॥१७२॥

मराठी - नंतर दमयन्तीसहित शरीरावरील अलंकार वगैरे पण तो (हरला) आणि त्यामुळे जन्माच्या वेळेप्रमाणे नुसत्या शरीराचा मालक तो राहिला ॥१७२॥

English - He then even lost Damyanti and the ornaments on his body and was only left with his body (as he was during his birth)

गुजरानी :- धरंतु भट्टोज्यत उषादी केध अडुधने आण्डरि नडी, तेध नलराज्ये नेणीनुं वस्यन आण्डाधु नडी, नेधी नेणीये ने भाडे भन्नीयेने डरुं, जने तेअा भुश नलराज्ये गुणार रभती अडडावया छायल. ॥ १६८॥

हिन्दी - तैयिन मदा-मत हाथी नसे अंकुश को मानता नहीं वेसे नलराजा ने उस का कहना माना नहीं फिर उसने मंत्रियों से कहा, और वह भी नलराजा को जुआ खेलने से रोकने लगे ॥ १६९॥

मराठी :- परतु मदीनत हती जसे अकुशाला जुमानत नाही तसेच नलराजाने पण तिचे वचन ऐकते नाही तेव्हा तिने आपल्या मद्याना म्हटले, आणि ते पण नलराजाला जुगार खेळण्यापासून परावृत्त करू लागले. ॥ १६९॥

English - Just as an uncontrollable elephant cannot be controlled by an elephant after been preunured by the goad, by the mahout, in the same way king Nal could'nt be controlled Then she requested the minister to request king Nal and then they pleaded to him to stop playing the game of dice

पूताद्वारयतोऽन्यथ, नलो नामस्त तानपि ॥

औषधं कुरुते किं नु, सन्निपातज्वरार्दिते ॥ १७०॥

अन्वय - नलः घृतात् वारयत. तान् अपि नामस्त । सन्निपातज्वरार्दिते औषध किं कुरुते? ॥ १७०॥

विवरणम् :- नलः घृतात् वारयतः निवारयतः तान् सचिवान् अपि न अमस्त न अमन्यत न अणययत् । सन्निपातज्वरेण अर्दितः पीडितः सन्निपातज्वरार्दितः तस्मिन् सन्निपातज्वरार्दिते सन्निपातज्वरपीडिते औषध किं कुरुते? यथा सन्निपातज्वरार्दिते औषधम् अनुपयुक्तं तथा घृतासक्ते नले अमात्यादीनाम् अध्ययना अनुपयुक्ता अभवत् ॥ १७०॥

सरलाय :- नल. घृतात् वारयत. अमात्यादीत् अपि न अमस्त । सन्निपातज्वरार्दिते औषध किं कुरुते? ॥ १७०॥

गुजरानी :- જુગાર રમવાનું અટકાવતા એવા તે મંત્રીઓનું વચન પણ નલરાજ્યે માન્યું નહીં, કેમકે સન્નિપાતજ્વરને જરૂરી પીડાતા માણસને ઔષધ શું કરી શકે? ॥ ૧૭૦॥

सरलाध - हे प्रियानुज। तव रवयमेव कूबरस्य राज्य वरुण अव्यथा स राज्य हरेत् चेत् अरय नलस्य राज्य कूबरेण बलात् एतम् इति तव अपकीर्ति रयात् ताम् अपकीर्ति मा कुरु ॥ १६७॥

गुञ्जराणी :- नाना लार्धने भाडनारा हे स्वामी! आप आपनी बेणे or कुंभरने शब्द सोपी हो तो साहु, उभे उ भणान्दारे पाण ये नभाहुं शब्द लेई लेखे, भाटे येभ इरीने आपनी अपकीर्ति न करावो ॥ ११६७॥

हिन्दी - जिसे अपना छोटा भाइ प्रिय है ऐसे है स्वामी। आप के लिए आप की तरफ से कूबर को राज्य सोप देना अच्छा है, वर्यो की यह जबरदस्ती आप से राज्य ले लेगा, इसलिए ऐसा कर के आप अपनी अपकीर्ति न करें ॥ ११६७॥

मराठी - जवाला आपला लहान (घाकटा) भाऊ प्रिय आहे असे है स्वामी। आपण आपल्याकडून कुबरला राज्य देणे चांगले, कारणकी हा जबरदस्ती आपल्याकडून राज्य घेईल आणि असे करून तुम्ही तुमची अपकीर्ति करू नकार ॥ ११६७॥

English - She continues saying that, if he loved his brother, he should on his own handover the kingdom to him and not bring disgrace and approbation on himself, by losing the game

यद् युद्धैरर्जितं राज्यं, तन्नलोऽक्षेरहारयत् ॥
इति मे दुःखकृन्नाथ, चौरादिहतवस्तुवत् ॥ ११६८॥

अन्य - हे नाथ यद् युद्धैः अर्जित राज्य तद् अक्षैः अहारयत् इति चौरादिहतवस्तुवत् मे दुःखकृत् अस्ति ॥ ११६८॥

विवरणम् :- नलः यद् युद्धैः अर्जित जित प्राप्त राज्य तद् राज्यम् अक्षैः पार्श्वैः अहारयत् नाथा चौरैः आदौ येषां ते चौरावयः । चौरादिभिः हतच तद् वस्तुच चौरादिहतवस्तु इव चौरादिभिः हत वस्तु यथा दुःख करोति तथा नलेन युद्धेनार्जित राज्यम् अक्षैः पार्श्वैः हारितम् इति मे मम दुःखकृत् अस्ति ॥ ११६८॥

सरलाध - हे नाथा। यद् युद्धैः अर्जित राज्य तद् नल पार्श्वैः अहारयत् इति चौरादिहत-वरस्तुवत् मम दुःख करोति ॥ ११६८॥

नलानुरागिभिलोकि - श्रेके हाहारवस्ततः ॥

तं चाकर्ण्य समायासी - वाकुला दमयन्त्यपि ॥ १६५ ॥

अन्वय :- ततः नलानुरागिभिः लोकैः हाहारः चक्रे त च आकर्ण्य आकुला दमयन्ती अपि समायासीत्

विवरणम् :- ततः तदनन्तरं नले अनुरागिणः नलानुरागिभिः लोकैः जनैः हाहा इति रवः ध्वनिः हाहारः चक्रे। सर्वे नलानुरागिणः दुःखेन हाहारवमकुर्वन्। त च हाहारवम् आकर्ण्य निशम्य श्रुत्वा आकुला व्याकुला दमयन्ती अपि समायासीत् समायात् ॥ १६५ ॥

सरगार्थ - ततः नलानुरागिभिः लोकैः हाहारः अक्रियत । त हाहारं श्रुत्वा आकुला दमयन्ती अपि समायात् ॥ १६५ ॥

शुद्धशब्दः :- धृष्टी नृहृष्टश्चनः अभनुरागी लोकोभ्यो लुहलुहः इत्ये, अने ते सांख्यीने गजराट्थं पुरे ली दशं ली पुरे ली गली ॥ १६५ ॥

हिन्दी - फिर नलराजा के अनुरागी लोगो ने हाहाकार किया, ओर यह सुनकर घनरायी हुई दमयन्ती भी वहाँ आयी ॥ १६५ ॥

मराठी - नंतर नलराजावर प्रेम करणाऱ्या नलराजाच्या पक्षातील लोकांनी हाहाकार करावयास सुरुवात केली. तो हाहाकार ऐकून दमयन्ती पण पावसली व तेथे आली ॥ १६५ ॥

English - Then the partisans of Nal gave out a tumult of distress When Danyanti heard this call of lamentation, she came out running

उन्ने च तमहं किञ्चित्, प्रार्थये प्रार्थितप्रद ॥

मा देवीर्देव दुर्देव - पाण्डिकैः पाशकैर्विभो ॥ १६६ ॥

अन्वय :- तम् ऊचे हे प्रार्थितप्रद देव। अहं किञ्चित् प्रार्थये हे विभो दुर्देव - पाण्डिकैः पाशकैः मा देवी ॥ १६६ ॥

English - King Nal, being so intelligent in the game of dice, still couldn't get the numbers what he had accepted and Kubar kept tasting victory repeatedly.

ततो नलः शनैर्ग्रामि - नगरादीनि हारयन् ॥

ग्रीष्मे सर ह्यवाग्भोगि - ह्रियमानः श्रियाभवत् ॥ १६३ ॥

अन्वयः :- ततः यथा ग्रीष्मे सरः अग्भोगिः ह्रियमान भवति तथैव शनैः ग्रामनगरादीनि हारयन् नलः श्रिया ह्रियमानः अभवत् ॥ १६३ ॥
 श्रिवरणम् :- ततः तत्पश्चात् शनैः ग्रामाश्च नगराणि च ग्रामनगराणि आदौ येषां तानि ग्रामनगरादीनि हारयन् नलः यथा ग्रीष्मे ऋतौ सरः कासारः अग्भोगिः ह्रियमान भवति तथा श्रिया ह्रियमानः अभवत् ॥ १६३ ॥

सालार्थः :- तदनन्तरं नलः शनैः ग्रामनगरादीनि हारयन् यथा ग्रीष्मर्तौ सरः ह्रियमान भवति तथा श्रिया ह्रियमान अभवत् ॥ १६३ ॥
 गुञ्जनी :- तेषां नलदमयन्तीषु ग्रीष्मे ग्राम तथा नगर आदि छाडी गयो यत्ने ग्रीष्म ऋतुषां तथापि तेषां नलदमयन्तीषु नलः, तेषां ह्रियमान भवति ॥ १६३ ॥

हिन्दी - जिस से नलराजा धीरे धीरे गाव, नगर आदि हार गया और ग्रीष्म ऋतु में तालाब जिस प्रकार जलहीन हो जाता है, उसी प्रकार वह लक्ष्मी से वंचित हो गया ॥ १६३ ॥

मराठी - नलराजा हळूहळू गाव, नगर सगळी हरला तसेच ग्रीष्म ऋतूत तलाव जसे पाण्याने रिकामे होतात तसे तो लक्ष्मीहीन झाला ॥ १६३ ॥

English - King Nal slowly kept on forfeiting villages, cities and just as during the summer season the water from the pond keeps on evaporating, in the same way, king Nal kept on evaporating his wealth to Kubar

सरलाय - हमककरय मणिः इव, काकरय आक्षिणालकः इव, दीलारय- इव, व कीहती. तयो जय अभूत् ॥ १६०॥

गुणशाली :- भवे वश्ये, अभुभिं (उड्डांभिं) रडेछा अंडशनी ऐडे, तथा अण्डशनी अंभन्ना ओणानी ऐडे, विण्ण णिओणभिं भेड्डांनी ऐडे ओछां भान्ते डत्ते. ॥ १६०॥

हिन्दी - जुगार खेलते उन दोनों के बीच, हमरु मे रखे हुए ककर की तरह, और कौए की आख की पुतली के समान, हमेशा विजय झुले में बैठकर हिचकोले खा रह था । अर्थात् द्युतक्रीडा में कभी नल की विजय होती तो कभी कूबर की ॥ १६०॥

मराठी .- यूत खेळत असतांना उद्याप्रमाणे हमरुतील मणी, कावळ्याच्या ढोक्यातील गोलक व पाकण्यात बसलेला माणूस इकडून तिकडे हेलकावे खातात त्याप्रमाणे विजयलक्ष्मी त्या दोघात हेलकावे खात होती कधी नलराजाकडे तर कधी कुबरकडे जाता होती. ॥ १६०॥

English :- While gambling, victory used to either be on Kung Nal's side or Kubar's side just as bead on the tambourine plays either on one side or the other side or just as a crow whose pupil moves from one eye to another In this way either of them who used to be the winners of them who used to be the winner used to swing on the swing of victory

अन्यदा दैवदोषेण, कूबरं नलभूषतिः ॥

द्यूतकर्मप्रवीणोऽपि, न विजेतुमपारयत् ॥ १६१॥

अन्यदा :- अन्यदा दैवदोषेण द्यूतकर्मप्रवीणः नलभूषतिः अपि कूबरं विजेतु न अपारयत् ॥ १६१॥

विबरणम् :- अन्यदा एकस्मिन् दिने दैवस्य भाग्यस्य दोषः दैवदोषः तेन दैवदोषेण द्यूतस्य कर्म द्यूतकर्म । द्यूतकर्मणि प्रवीणः द्यूतकर्मप्रवीणः नलभूषासौ भुवः पतिः भूयतिश्च नलभूषतिः अपि कूबरं विजेतु न अपारयत् न पारयाञ्ज्कार । समर्थो न व्यर्थ ॥ १६१॥

सरलाय :- एकस्मिन् दिवसे भाग्यदोषेण द्यूतकर्मप्रवीण- अपि नलभूषति कूबरं विजेतु न अपारयत् ॥ १६१॥

English - Here Kubar was who seemed like fire, out to disgrace his family's prestige by yearning for his brother king Nal's kingdom. And he tried his best to have a look, in the way to bring a downfall on his brother either through blackmagic or withhecraft

गुणिनोऽपि नलस्यासीत्, धूर्तव्यसनदूषणं ॥

कलङ्क इव चन्द्रस्य, क्षारत्वमिव वारिधेः ॥१५८॥

अन्वय :- चन्द्रस्य कलङ्कः इव, वारिधेः क्षारत्वम् इव, गुणिनः नलस्य अपि धूर्तव्यसनदूषणम् आसीत् ॥१५८॥

विवरणम् :- चन्द्रस्य निशाकण्डस्य कलङ्कः इव, वारीणि धीयन्ते अस्मिन् इति वारिधेः तस्य वारिधेः समुद्रस्य क्षारस्य भावः क्षारत्वम् इव, गुणाः अस्य सन्ति इति गुणी तस्य गुणिनः नलस्य अपि धूर्तस्य व्यसन धूर्तव्यसनम्। धूर्तव्यसनम् एव दूषण धूर्तव्यसनदूषणम् आसीत् ॥१५८॥

सलार्ध :- यथा चन्द्रस्य कलङ्कः, वारिधेः क्षारत्वम् दूषणमस्ति । तथा गुणिनः नलस्य अपि धूर्तव्यसनदूषणम् आसीत् ॥१५८॥

गुणशाली :- चन्द्रना इलङ्गी पेठे, तथा भुलासागरनी प्यारीशाली पेठे गुणवान् भवेत् नलशाल्यां पण गुणान् रक्षयान् व्यसनं भोटुं दूषणं भुवुं ॥१५८॥

हिन्दी - चन्द्र के कलक समान तथा महासागर की क्षार के समान, गुणवान ऐसे नलराजा में भी जुआ खेलने के व्यसन का बड़ा दोष था ।

मराठी - चन्द्राला कलकाचे व महासागराला खारटपणाचे दूषण आहे त्याप्रमाणे गुणवान नलराजाला धूर्त रवेकण्याचा वाईट नाद होता ॥१५८॥

English - Just as there are stains on the moon and the sea water is salty, in the same way King Nal after being a King of ample qualities he still had a bad quality of gambling

मराठी - नल अग्निप्रमाणे तेजोमय नलराजा कोशलागवरीत आला, तेव्हा सगळ्या राजांनी मंगलरुपी नव्यानी त्याची पूजा केली ॥ १५५ ॥

English - When King Nal, blazing as the sun, entered the city of Koshala, all the kings worshipped and felicitated him with the religious austries performed at the inaugural of the auspicious arrival of King Nal

नलेन भुज्यते सर्वा, सार्वभौमेन भूभुजा ॥

१ कश्च भूद्वयपि शैमीव - एकपत्नी महासती ॥ १५६ ॥

अन्वय . - किञ्च सार्वभौमेन नलेन भूभुजा एकपत्नी महासती शैमी इव सर्वाभूमिः अपि भुज्यते ।

विवरणम् :- किञ्च अपरश्च सर्वा चासौ भूमिश्च सर्वभूमिः । सर्वभूमेः ईश्वरः सार्वभौमः तेन सार्वभौमेन नलेन भुव भुनक्ति भुङ्क्तेऽसौ भूभुक् तेन भूभुजा एक. एवः पतिः यस्याः सा एकपत्नी पतिव्रता महती चासौ सतीश्च महासती भीमस्य अयत्नं स्वी शैमी दमयन्ती इव सर्वा भूमिः अपि भुज्यते ।

सरलार्थ - किञ्च सार्वभौमेन नलेन नृपेण एकपत्नी महासती दमयन्ती इव सर्वा भूमिः अपि भुज्यते ।

गुह्यरानी . - वृणी सार्वभौम नलराज्य ओड पत्नी अलान सती इक्ष्मन्तीनी ऐडे सधणी पृथ्वीने धाग श्लोभायवा लाग्यो. अर्थ लहरतभुंडजुं राक्षस ते धोते व निमुंडजपुत्रे श्लोभायवा लाग्यो. ॥ १५६ ॥

हिन्दी - फिर नलराजा एकपत्नी महान सती दमयन्ती के समान पूर्ण पृथ्वी को भी शोणने लगा । अर्थात् अर्धभरतखंड का राज्य वह स्वयं निष्कटकता से भोगने लगा ॥ १५६ ॥

मराठी . - नलर सार्वभौम नलराजा पतिव्रता व महासती दमयन्तीप्रमाणे पूर्ण पृथ्वीचा भोग घेऊ लागला. म्हणजेच अर्धभरतखंडचे राजत्व तो स्वतः निष्कलकपणे भोगू लागला ॥ १५६ ॥

विवरणम्. - एष कदम्बराजर्षिं स्तुत्वा तस्य स्तुतिं कृत्वा तस्य सत्त्व तत्सत्त्व तत्सत्त्वेन रञ्जितः तत्सत्त्वरञ्जितः तद्वयलेन प्रसङ्गः नलः तस्य कदम्बनृपस्य पुत्रं तत्पुत्रं जयशक्तिम् एव तस्य राज्यं तद्वराज्यं तस्मिन् तद्वराज्ये अतिष्ठित् अस्थापयत् ॥ १५३ ॥

सरत्तार्थ - एव कदम्बमुनिं स्तुत्वा तद्वद्वेन प्रसङ्गं नलं नृपं तत्कदम्बमुनिपुत्रं जयशक्तिमेव तद्वराज्ये अस्थापयत् ॥ १५३ ॥

गुणशली :- येवी दीने ते इदं पराजयिणीं स्तुतिं इतीते, तेन॑ पराङ्मुखी भूयी धरेला ते नलराज्ये तेन॑ पुत्रं जयशक्तिने न॑ तेन॑ राज्यं परं स्थपय इर्थे, ॥ १५३ ॥

हिन्वी - इस प्रकार उस कदम्बराजर्षि की स्तुति कर के, उस के पराक्रम से खुश होकर नलराजा ने उस के पुत्र जयशक्ति को ही उस के राज्यपर स्थापित किया ॥ १५३ ॥

भराठी - वाप्रकारे त्या कदंबराजर्षीची स्तुति करून त्याच्या पराक्रमाने खुश झालेल्या नलराजाने त्याच्या पुत्रालाच त्याच्या गादीवर बसविले. ॥ १५३ ॥

English - In this way, King Nal praised the monk (Kadam) for such a heroic deed and placed his son Jashakti on the throne, in his place

नलोऽप्यालोच्य निःशेषैः, प्रभूषणविष्णुवक्ष्यैः ॥
भरतार्थस्य साम्राज्ये, तदानीं गम्यषिच्यत ॥ १५४ ॥

अन्वय :- नि.शेषैः नृपै. आलोच्य प्रभूषणु नलः अपि भरतार्थस्य साम्राज्ये तदानीं विष्णुवत् आप्याषिच्यत ॥ १५४ ॥

विवरणम् - नि.शेषैः आखिलै नृपैः आलोच्य विचार्य प्रभूषणुः समर्थः नलः अपि भरतस्य अर्धं भरतार्थं तस्य भरतार्थस्य सहाजः भावः साम्राज्यं तस्मिन् साम्राज्ये तदानीं विष्णुना तुल्यं विष्णुः इव इत्यर्थः अप्याषिच्यत अभिषिक्तः ॥ १५४ ॥

सरत्तार्थ - अखिले नृपे विचार्य समर्थं नलं अपि भरतार्थस्य साम्राज्ये तदानीं विष्णुः इव अभिषिक्तः ॥ १५४ ॥

गुणशली :- मणी सर्व राज्याभ्यो (परंपरपर) विश्वर इतीते ते भडपराङ्मुखी नलराज्येनो धर्मनरत्नं भंडला राज्यं परं ते न॑ वपुते वापुडेवनी येडे राज्याल्लिडे इर्थे, ॥ १५४ ॥

हिन्दी -

आज मेरे पूरे क्षत्रियता के तेज को नलराजा ने ठंडा कर दिया, इसलिए इस युद्ध में अभिमान से अथा होकर पतने की तरह क्यों मोत को अधीन हो जाऊँ ? ॥१५०॥

भराठी :-

आज भाझे सर्व क्षात्र तेज नलराजावे शमविले आहे तर मग मी अभिमानावे आएका होऊन विनाकारणच पतनाप्रमाणे का मरू ? ॥१५०॥

English -

Then kung Kadarn thinks that king Nal has wiped away the pride of his being a Rajput, (a ruling clan, so why should I die as a butterflyly being overcome with vanity and self-conciet

इति चेतसि सञ्चिन्त्य, ततः स्थानात् पलाय्यच्च ॥
कदम्बो द्रतमादाय, कायोत्सर्गेण तस्थिवान् ॥१५१॥

अन्वय :-

इति चेतसि सञ्चिन्त्य ततः स्थानात् पलाय्य च कदम्बः द्रतम् आदाय कायोत्सर्गेण तस्थिवान् ॥१५१॥

विवरणम् :-

इति एवं चेतसि मनसि सञ्चिन्त्य विचार्य ततः तस्मात् स्थानात् युद्धक्षेत्रात् पलाय्य च कदम्बः द्रत दीक्षाम् आदाय गृहीत्वा कायस्य उत्सर्गः त्यागः कायोत्सर्गः तेन कायोत्सर्गेण तस्थिवान् अतिष्ठत् ॥१५१॥

शुद्धशब्दाः :-

येष्व शब्देषां विशदरीते, ते स्थान्तेष्वपी न्वासी ऽर्धेने इदंभराण्य द्वादिन् षष्ठं अथोत्सर्गं ध्यानं रह्य ॥१५१॥

हिन्दी :-

ऐसा मन मे सोच कर, फिर उस स्थान को छोडकर कदंबराजा ने दीक्षा ली और वह कायोत्सर्ग ध्यान में रहे ॥१५१॥

भराठी :-

असा मजात विचार करून युद्धक्षेत्रातून पळून जाऊन कदंबराजावे दीक्षा घेतली व तो कायोत्सर्ग ध्यानात लीन झाला. ॥१५१॥

English -

So having thought, what to do next, kung kadarn, left his place and left the worldly life and became a priest (Diksha) by going into deep meditation (Kayotsarge).

अपाचकार कादम्बान्, पर तत्र शिलीमुखान् ॥

अवधूय कराग्रेण, नैषधिर्नृपकुञ्जरः ॥ १४८ ॥

अन्यतः :- पर तत्र नृपकुञ्जरः नैषधिः कादम्बान् शिलीमुखान् कराग्रेण अवधूय अपाचकार ॥ १४८ ॥

तिरणम् :- परं किन्तु तत्र तस्मिन् रणाग्रेण नृपः कुञ्जरः गजः इव नृपकुञ्जरः नृपश्रेष्ठः निषधस्य अपत्यं पुमान् नैषधिः नलनृपः कादम्बस्य इमे कादम्बाः तान् कादम्बान् शिलीमुखान् शरान् करस्य अग्रः कराग्रः तेन कराग्रेण अवधूय तिरस्कृत्य अपाचकार दूरीचकार ॥ १४८ ॥

सरलाध - किन्तु तत्र नृपकुञ्जरः नलः कादम्बान् शरान् कराग्रेण तिरस्कृत्य दूरीचकार ॥ १४८ ॥

शुश्रूषाती - भर्तु न्यां शश्वतोभां छाधीसरब्धो नलराज इदंभराजना भानुने (पोताना) छाधधी अटशवीने दूर इरावा वागरी. रिन्दी - परतु राजाओ मे हाथी जैसा नलराजा कदंबराजा के बाणों को हाथ से रोककर दूर करने लगे ॥ १४८ ॥

प्रवादी - पण राजाणये श्रेष्ठ नलराजा कदंबराजाया बाणाणा हातावे अटकवून दूर करुं तागला ॥ १४८ ॥

English - But king Nal who among kungs was like an elephant who used to just stop the shower of arrows of king Kadamb with his hand and throw them away

यद्यदस्त्रं कादम्बोऽन्य - दपि प्रायुङ्क्त संयति ॥
बाधतेस्म नलस्तत्तदुत्सर्गमपवाद्यत् ॥ १४९ ॥

अन्यतः :- अपवादः उत्सर्गम् इव सयति कदम्बः अन्यद् अपि यद्यदस्त्रं प्रायुङ्क्त तत्तत् नलः बाधते स्म ॥ १४९ ॥

दिवरणम् :- यथा अपवादः विशेषनियमः उत्सर्गं सामान्यनियमं बाधते तथा सयति युद्धे कदम्बः अन्यद् अपि यद् यद् अस्त्रं प्रायुङ्क्त प्रयुज्ये तत् तत् सर्वम् अस्त्रं नलः बाधते स्म ॥ १४९ ॥

गुजराती :-

पछी त्यां ते भन्ने सैन्यो वज्ये प्रथम भागो साधे भागोनुं, पछी तत्वपारो साधे तत्वपारोनुं, तथा पछी गालाभ्यो साधे गालाभ्योनुं, ओभ पुछ थवा लाउनुं. ॥ १४४ ॥

हिन्दी -

फिर वहाँ दोनो सैन्यो के बीच प्रथम बाणो के साथ बाणो का, फिर तलवारो के साथ तलवारो का, तथा भालों के साथ भालों का युद्ध होने लगा ॥ १४५ ॥

मराठी -

तेथे दोन्ही सैन्याच्या मदये प्रथम दाणाबाणाचे, नंतर तलवारी तलवारीचे आणि नंतर भाला भाल्याचे युद्ध सुरू झाले ॥ १४५ ॥

English -

Then there was a war between both the armies first with a shower of arrows on either sider, swords clanked spears were thrown

ऊर्ध्वे कदम्बमथैष्यथाकः, विभेत्तैः कीटकुडनैः ॥

अन्वय :- ऐश्वकाः कदम्बम् ऊर्ध्वे-एतैः कीटकुडनैः किम् ? यद् आवयोः एव वैर ततः युद्धम् अपि आवयोः भवतु ॥ १४६ ॥

विवरणम् :- ऐश्वकाः गोत्रापत्य पुमान् ऐश्वकाः नलनृपः कदम्बम् ऊर्ध्वे अकथयत् एतैः कीटानां जीवानां कुडनानि हिसनानि कीटकुडनानि तैः कीटकुडनैः किम् ? यद् यतः आवयोः परस्परयोः एव वैरम् । ततः तेन कारणेन युद्धम् अपि आवयोः भवतु ॥ १४६ ॥

सरदार - नलनृपः कदम्बम् अब्रवीत् एतै हिसनै किम् ? यद् आवयोः परस्परयो एव वैर तेन कारणेन युद्धम् अपि आवयोः भवतु ॥ १४६ ॥

गुजराती :-

(नृपे) नलराज्ये अहंभराज्येने अहुंके, आ कीडा तेवा (भनुभ्योने) सारवा भराववाथी हुं वाता ऐ ? उअ उ आभा ॥ भन्ने वरज्ये जे वेर ऐ, भाटे आभा ॥ भन्नेनुं जे कंदपुछ थवुं जेईये. ॥ १४६ ॥

विवरणम् - दूतात् दूतमुखात् सन्देशवाहकात् तद् अहङ्कारेण दुर्धरम् अहङ्कारदुर्धरम्। कदम्बेन उक्त कथित कदम्बोक्त, श्रुत्वा आकर्ष्य युद्धाय श्रद्धालवः युद्धश्रद्धालवः। युद्धश्रद्धालवः सैनिका- यस्य सः युद्धश्रद्धालुसैनिकः नलः सर्वमयामास। सन्नद्धः अभवत् ॥१४३॥

सरलाध - दूतमुखात् तद् अहङ्कारदुर्धर कदम्बेन कथित निशम्य युद्धश्रद्धालुसैनिक- नल सर्वमयामास ॥१४३॥

युद्धशाली :- यद्यी दूतना भुवध्री अर्द्धशरना आवेशवाणा ते अर्द्धशरश्वना वयस सांख्यीने, युद्ध भाटे श्रद्धावाणा सैनिको साधे नलशब्द भवत्तर यद्धेरीने तेषां धधे ॥१४३॥

हिन्दा - फिर दूत के मुख से कदम्ब राजा के अहकारयुक्त, दुर्धर क्रीडित कदम्बराजा के वचन सुनते ही, युद्ध के लिए हमेशा तैयार रहनेवाले सैनिकों के साथ नलराजा बख्तर पहन कर तैयार हो गया ॥१४३॥

मराठी - दूताच्या मुखातून अहकाराने व धमेढीने ओतप्रोत भरलेले कदम्बाचे वचन ऐकून उघाचे सैन्य नेहमी युद्ध करण्यासाठी सज्ज व उत्सुक असते अशा त्या नलराजाचे अगावर चितरवत चढविले ॥१४३॥

English Then King Kadam told King Nal through the messenger that he was a haughty, egotist, and an inaccessible king, So having heard such vainful words of King Kadam, King Nal put on his armour and got prepared for a war

कदम्बोऽप्यभ्यमेत्रीणः, सन्नद्धा समभृद्बहिः ॥
त्रिपुष्टे द्दामायाते, सिंहवद्विरिकन्दरात् ॥१४४॥

अन्वय - अभ्यमेत्रीण कदम्ब- अपि सन्नद्ध त्रिपुष्टे द्वारम् आयाते पिरिकन्दरात् सिंहवद् बहिः समभृत् ॥१४४॥
विवरणम् :- अभिन्नम् अभियान् अभ्यमेत्रीण कदम्ब अपि सन्नद्धा सज्जीभूय त्रिपुष्टे वासुदेवे द्वारम् आगते सति सिंहः यथा निरे- कन्दरात् गुहाया बहिः निर्गच्छति तथा स- अपि, कदम्बः अपि बहिः समभृत् बहिः निरणच्छत् ॥१४४॥

मराठी - तेव्हा कदवराजा दुवाला म्हणाला - काव तुझा राजा जल मूर्ख आणि उन्मत्त आहे? की, जो मी शत्रुसपी सापाला ठार मारणारा वारुड आहे हे जाणत नाही? ॥१४०॥

English - King Kradan send a message to King Nal that he was fanatic and was demented, who still did not understand that he and his army he was a large vulture who can devour them who are mere shakes to him, in no time at all

मन्त्रिणोऽपि न किं तस्य, सन्ति केऽपि विवेकिनः ॥
अविमृष्टमिदं कुर्वन्, निषिद्धो नैषधिर्न यैः ॥१४१॥

अन्वय :- किं तस्य केऽपि विवेकिनः मन्त्रिणः अपि न सन्ति। यैः इदम् अविमृष्टं कुर्वन् नैषधिः न निषिद्धः ॥१४१॥

विवरणम् :- किं तस्य समीपे के अपि विवेकः येषाम् अस्ति इति विवेकिनः सदसद्विवेकशालिनः मन्त्रिणः सचिवाः अपि न सन्ति। यैः इदम् अविमृष्टम् अविचारितं कर्म कुर्वन् निषधस्य अपत्यं पुमान् नैषधिः, नलः न निषिद्धः न निवारितः।

सलार्थ :- किं तस्य केऽपि विवेकिनः सचिवा अपि न सन्ति? यैः इदम् अविचारितं कर्म कुर्वन् नलः न निषिद्धः ॥

गुजराती :- शुं तेनी पासो झोई येवा विवेडी भंटीये। गुं नयी डे येयोये नदराजने आ। गुं वजराविश। गुं इरुतां अडआये नडि? ॥१४१॥

हिन्दी - क्या उस के पास ऐसा कोई भी विवेकी मंत्री नहीं, जो ननराजा को ऐसा अविचारी कार्य करने से रोक सके? ॥१४१॥

मराठी - काव त्याच्याजवळ एकही असा विवेकी मंत्री नाही, जो जलराजाला असे अविवेकी कार्य करण्यापासून परावृत्त करू शकतो? ॥१४१॥

English - He asked if King Nal had no brilliant ministers to advise him from taking such an implicit and tyrannical decision

सरतार्ध - अथ क्रोधात् यथा राम कपिसमूहे लङ्काम् अरुणत् । तथैव जल रवसेनिके. तक्षशिलानवरीम् अरुणत् ॥१३८॥

शुश्रूषणी अर्थ :- पछी क्रोधपी राभयद्रष्ट्ये वानरसेना सेन्यो वुडे लेख लंडने धेशी छती, तेम नक्षराण्ये पोतानी सैन्य दशरा
नक्षत्रिधा नगरीने धेशे धाल्यो. ॥१३८॥

हिन्दी - फिर क्रोध से रामचंद्रजी ने वानरों के सेन्यो से जैसे लका को घेरा था, उसी प्रकार नलराजा ने अपने सेन्य से तक्षशिला
नगरों को घेर लिया ॥१३८॥

मराठी - जलर उदाप्रमाणे प्रभु रामचंद्राचे वानराच्या सेनेचे लकेला वेढा दिला त्याप्रमाणे त्या जलराजाचे आपल्या सैन्याकरवी
तक्षशिला जवारीला वेढा दिला ॥१३८॥

English - Then as Ramchandra had surrounded Lanka with his army of monkeys with rage, in the same
way, King nal surrounded Taxshila with his huge army

दूतेनोच्चे कदम्बश्च, भवाद्यापि मयानतः ॥

स्वप्रियाणामकालेऽपि, न वैधव्यचिकीर्यदि ॥१३९॥

अन्वय - तत दूतेन कदम्ब. ऊच्चे यदि भवान् अकाले अपि स्वप्रियाणा वैधव्यचिकीः न, तर्हि अद्यापि मम आनत. भव ॥१३९॥

विवरणम् :- ततः नलदूतेन कदम्बः ऊच्चे बभाषे यदि भवान् न काल. अकालः तस्मिन् अकाले असमये एव, स्वस्य प्रियाः भार्याः
स्वप्रियाः तासा स्वप्रियाणां निजपत्नीना, विगतः धव, यासा ता. विधवाः विधवाना भावः वैधव्या वैधव्य कर्तुम् इच्छति
इति वैधव्यचिकीः न आस्ति तदा अद्यापि मम पुरत. आनतः नम्र. भव ॥१३९॥

सरतार्ध - तत जलदूतेन कदम्ब वभाषे यदि असमये एव अकाले एव भवान् निजपत्नीना वैधव्य न चिकीर्षति तदा अद्यापि मम पुरत.
नम्र भव ॥१३९॥

शुश्रूषणी अर्थ :- पछी (नक्षराण्ये) इदंभराण्येने दूत भार्येने इडेवडाल्युं डे, जे अडाले पण पोतानी राणीओने विधवापणुं
आपवानी नारी डेअण न डोय तो डेवे पण (आपीने) तुं भत् नम्र. ॥१३९॥

English - In this way after having heard the taunts and tortuous discourse of the messenger, the King was wild with anger and he came to the messenger and told him that he will give a reply to the query only when King Nal arrives there

प्रत्यागत्य ततो दूतः, कोशलाधिपतेः पुरः ॥

उक्तिप्रत्युक्तिकां सर्वा, तामावेदयति स्म सः ॥ १३६ ॥

अन्वय - तत. स दूत. प्रत्यागत्य कोशलाधिपते पुर. ता सर्वाम् उक्तिप्रत्युक्तिका आवेदयति स्म ॥ १३६ ॥

विवरणम् - तत तत्पश्चात् सः दूत सन्देशवाहकः प्रत्यागत्य कोशलाया. अधिपतिः कोशलाधिपति. तस्य कोशलाधिपते. पुरः अग्रे ता सर्वाम् उक्तिश्च प्रत्युक्तिश्च यस्या सा उक्ति प्रत्युक्तिका ताम् उक्तिप्रत्युक्तिका वचनप्रतिवचने, आवेदयति स्म त्ववेदयत् सरलार्थ - तत स दूत प्रत्यागत्य कोशलाधिपते पुर ता सर्वाम् उक्तिप्रत्युक्तिका निवेदयति स्म ॥ १३६ ॥

गुणशाली अर्थ :- पृष्टी ते दूते पाण्डु आसीने श्रेष्ठस्थानग्रीना अधिपति भेषा नक्षत्राब्जनी पक्षे ते सधना प्रश्नोत्तरो श्रुती संलग्नात् ॥ १३६ ॥

हिन्दी - फिर उस दूत ने वापस लौट कर कोशला नगरी के महाराज नलराजा के पास वह सब वृत्तांत कहकर सुनाया ॥ १३६ ॥

मराठी - नंतर त्या दूताने परत येऊन कोशलाधिपति नलराजानाकडे तो सगळा प्रश्नोत्तरात्मक वृत्तांत ऐकविला ॥ १३६ ॥

English - Then the messenger, having returned back to Koshala, narrated the happenings in detail to King Nal

ततोऽभिषेणयामास, सर्वसैन्येन तं नलः ॥

हस्त्यश्वरथपादातिक्रमिताशेषभूतलः ॥ १३७ ॥

अन्वय - तत. हस्त्यश्वरथपादातिक्रमिताशेषभूतल. नल सर्वसैन्येन तम् अभिषेणयामास ॥ १३७ ॥

शुश्रूषणी अर्थ :- पछी इधिन धयेवो अहंभ राख हूतने अडेवा लाओवो डे, अरे ! शुं भने पणु तें भीष्म राजखोनी अलाभां भूसो ?
अर्थान भीष्म (नभण्ण) राखओ लेवो भने अपणो ? ॥ १३३ ॥

हिन्दी - फिर कोधित होता हुआ कर्दबराजा दूत को कहने लगा कि, अरे ! तू क्या मुझे भी दूसरे राजाओं की पदवी पर बिठाता है ?
याने दूसरे (शक्तिहीन) राजाओं जैसा मुझे समझता है ? ॥ १३३ ॥

मराठी - नंतर अत्यंत क्रोध झालेला कर्दबराजा दूताला म्हणाला की, अरे ! तू सुद्धा काय मला दुसऱ्या राजासारखा दुर्बल समजात आहेस ? ॥ १३३ ॥

English - These words of the messenger made the King blaze with rage and he asked the messenger whether he takes him to be other kings who are cowards and are dependent on King Nal for protection

दूतोऽवादीव नु क्षमाप, शेषराजपदं क ते ॥

त्वं हि गोनशमानं नः, शिशुमात्रभयङ्करः ॥ १३४ ॥

अन्वय :- दूतः अवादीत् ननु हे क्षमाप ! शेषराजपद ते क । त्व हि नः शिशुमात्र-भयङ्करः गोनशमानम् असि ॥ १३४ ॥
विवरणम् :- दूतः सन्देशवाहकः अवादीत् अवदत् - ननु हे क्षमा पाति इति क्षमापः तत्सम्युद्धो हे क्षमाप ! नृप ! शेष-राजा शेषराजः शेषनागः शेषराजस्य पद स्थान शेषराजपदम् । ते तव कृते क कुतः भवेत् । त्व नः अस्माक कृते शिशुः एव शिशुमात्र शिशुमात्राय भयङ्करोति इति शिशुमात्रभयङ्करः गोनशमानम् असि ॥ १३४ ॥

सरलाप - दूतः अकथयत् ननु हे क्षमाप ! शेषनागपद ते तव क कुत भवेत् । त्व हि अस्माक कृते शिशुमात्रभयङ्कर गोनशमानम् असि ॥

शुश्रूषणी अर्थ :- (त्परे) हूते अहुं डे, हे राजन् ! तने शेषराजनी (नागोनी) अधिपति शेषनागनी) पदवी आंघी भणे ? तुं तो पदेपदे अभांरे भन हंत भण्णोने उरावनारा अणसीधः सरप्यो छे ॥ १३४ ॥

શિવરણમ્ :- દૂત. સન્દેશવાહક. અવદત્ત ઉવાદ અતાર્થીત્ - તે ત્વયા કુત્સિત ચ તદ્ શ્રુત ચ કુશ્રુતમ્ કુત્સિતં શ્રુતમ્ । નલઃ સમ્રાટ્ વર્તતે તૃણ ઘાસઃ ન । કિન્તુ દન્તૈઃ આત ગૃહીતં દન્તાત તૃણ યં. તે દન્તાતતૃણાઃ તેઃ દન્તાતતૃણઃ ગૃહીતદન્તાતૃણેઃ યં. નૃપેઃ અય નલઃ નમસ્કૃતઃ તાન્ નૃપાન્ સઃ નલનૃપ. રક્ષતિ સ્મ । અરક્ષત્ ॥ ૧૩૧ ॥

સરાધાર્ધ . - દૂત અવદત્ । ત્વયા કુત્સિત શ્રુતમ્ । નલ. સમ્રાટ્ વર્તતે તૃણ ન । કિન્તુ યે મુરથે ઘાસ પૃત્વા નત. । તાન્ નૃપાન્ નલનૃપ રક્ષતિ સ્મ ॥ ૧૩૧ ॥

ગુજરાતી અર્થ :- (ત્યારે) દૂત બોલ્યો કે, તારું સાંભળેલું જુદું છે, કેમ કે નલ નામનો તો મહાન રાજા છે, ઘાસ નથી, પરંતુ દાંતોથી તે ઘાસ રાખીને જે રાજાઓએ તેને નમસ્કાર કરેલા છે, તેઓનું તેણે રક્ષણ કર્યું છે. ॥ ૧૩૧ ॥

હિન્દી :- (તબ) દૂત બોલા કિ, આપ કા સુના હુઆ સ્થુઠા હૈ, ક્યો કિ નલ નામક તો મહાન રાજા હૈ, ઘાસ નહી। લેકિન દાંતો મેં ઘાસ રાખ કર જિન રાજાઓ ને નમસ્કાર કિયા હૈ, ઉસકી ઉસને રક્ષા કી હૈ ॥ ૧૩૧ ॥

મરાઠી :- (તેણા) દૂત મ્હણાલા કી, તૂ ટેકલેતે રહોટે આહે, કારણ કી નલનાવાલા તર મ્હાન રાજા આહે, ગવત નાહી, પરંતુ દાંતાત ગવત પેઝન ડયા રાજાગી ત્યાલા નમરકાર કેલા ત્યાચે ત્યાને રક્ષણ કેલે આહે ॥ ૧૩૧ ॥

English - At this the messenger replied that whatever King Kadam had heard was all false And King Nal is a great King, not a types of grass, But, he added, the king who keeps grass in his mouth and bows down to King Nal, surely receives protection, from him

તતસ્ત્વયાપિ તદ્ ભૂપ, વિશ્વયતા નલભૂપતેઃ ॥

અર્ચ્ય પ્રસાદમારાધ્યં, યેન ત્વમપિ રક્ષ્યસે ॥ ૧૩૨ ॥

અન્વય :- તદ્ હે ભૂપ! તતઃ ત્વયા અપિ નલભૂપતે. વિશ્વયતા અર્ચ્ય પ્રસાદ આરાધ્ય યેન ત્વમ્ અપિ રક્ષ્યસે ॥ ૧૩૨ ॥

શિવરણમ્ :- તદ્ તસ્માત્ કારણાત્ હે ભૂપ । યતઃ નલઃ નતાન્ રક્ષતિ તસ્માત્ ત્વયા અપિ નલશ્ચાસૌ ભુવઃ પતિઃ ભૂપતિશ્ચ નલભૂપતિઃ તસ્માત્ નલભૂપતેઃ, વિશ્વયતા ભય પ્રાપ્નુવતા અર્ચ્ય પૂજ્ય પ્રસાદ આરાધ્યં આરાધનીય યેન ત્વમ્ અપિ રક્ષ્યસે । તતઃ ત્વયાઽપિ નલનૃપાત્ ખીત્વા સઃ અર્ચનીયઃ, પ્રસાદનીય. આરાધનીયઃ ચ ॥ ૧૩૨ ॥

English - The messenger adds that as king Nal is a well-wisher and a benefactor, he had send him as a message, or he would have without any menager, he would have arrived and finished him

ततः कदम्बोभाषिष्ट, सोपहासमवज्ञया ॥

नलस्तृणविशेषोऽत्र, श्रुतोऽस्माभिर्न पुरुषः ॥१२९॥

अन्वय - ततः कदम्ब. सोपहासम् अवज्ञया अभाषिष्ट । अत्र अस्माभि नलः तृणविशेष श्रुत । पुरुष. न श्रुतः ॥१२९॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तर कदम्बः नृपः उपहासेन सह यथा स्यात् तथा सोपहासम् अवज्ञया तिरस्कारेण अभाषिष्ट अवादीत् अत्र अस्मिन् नगरे अस्माभिः नलः तृणस्य विशेष. तृणविशेष. श्रुतः आकर्णितः । नलः नाम तृणविशेष; अस्ति इत्येवास्माभिः श्रुतमस्ति । किन्तुः नलः नाम पुरुषः न श्रुतः ॥१२९॥

सरलार्थ - तदन्तर कदम्ब. उपहासेन सतिरस्कारम् अवादीत् अस्माभि अत्र नल तृणविशेष आकर्णित । किन्तु पुरुष न श्रुत गुणशाली अर्थ :- पृथी ते उदंभ राज्ञ्ये उपहास सञ्चित तिरस्कार उशीने (ते दूतने) इच्छुं इ, नल नाम्ना धास्य विशे अभ्येये सांभयुं छे, पश्यतु (नल नाम्ना) ओह पुरुष (अधारा) सांभयवामां आच्यो नथी. ॥१२८॥

हिन्दी - फिर उस कदम्बराने उपहास सहित तिरस्कार से (उस दूत से) कहा कि, नल नामक कोई घास है, इतना ही तो यहाँ हमने सुना है, लेकिन (नल नामक) कोई पुरुष हमने अभी तक सुना नहीं ॥१२९॥

मराठी - नंतर कदंबराना उपहासाने म्हणाला - आम्ही नल नावाचे गवत आहे असे ऐकले आहे पण नल नावाचा पुरुष काही आम्हाच्या ऐकण्यात नाही ॥१२९॥

English - Then king Kadam was angry with the messenger that, he only thought that Nal was the name of a type of grass and, he had never heard it as a name of a humanbeing

सरलार्थ :- हे क्षमा । अस्माक वरणकमलरजसा भाले तिलक कृत्वा अस्मदाज्ञामुकुट मस्तके धारयित्वा अकुतोभय- निर्भव. रया-
गुणशाली अर्थ :- हे राजन् । अभारत सरण्डभलनी रण वडे लावधमि तिष्ठ इरेव, तथा अभारी आशुधुपी भुङ्कते धारण इरनाश।

हिन्दी :- हे राजन् । हमारे चरणकमल की धूल द्वारा भाल में तिलक कर के, और हमारी आज्ञारूपी मुकुट को धारण करनेवाले तुम

(अब) बिलकुल निर्भयता से (राज्य करो) ॥ १२६ ॥

मराठी :- हे राजा । आमच्या वरणकमळाच्या धुळीने कपाळावर टिका धारण कर व मस्तकावर आमच्या आज्ञेचा मुकुट धारण करून
निर्भव हो ॥ १२६ ॥

English - The messenger says that you can rule that land a by applying on your forehead the emblem from
the dust of the feet which is a lotus and by placing the crown of King Nal's commands

नो चेत्समाजराज्यस्य, परिश्रमवाप्यसि ॥

पर्यन्त सुकृतस्येव, शीलधरो महामुनिः ॥ १२७ ॥

अन्वय :- नो चेत् शीलधरः महामुनिः सुकृतस्य पर्यन्तम् इव समाजराज्यस्य परिश्रमम् अवाप्यसि ॥ १२७ ॥

विवरणम् :- नो चेत् त्व तथा न कुरुषे चेत् शीलत्त धरः शीलधर- महान्चासो मुनिश्च महामुनिः । शोभन कृतं सुकृतं, तस्य सुकृतस्य
पुण्यस्य पर्यन्तम् नाशम् आप्नोति । यथा शीलधरः महामुनिः सुकृत नाशयति । तथा सप्त अज्ञानि यस्य तद् समाजम् ।
समाजं च तद् राज्यं च समाजराज्यं, तस्य समाजराज्यस्य परिश्रम नाशम् अवाप्यसि प्राप्यसि । तव समाजं राज्यं
विनश्यति । इत्यर्थः ॥ १२७ ॥

सरलार्थ :- न चेत् शीलधर महामुनि यथा सुकृतस्य पर्यन्त प्राप्नोति तथैव तव समाजराज्यस्य परिश्रमम् अवाप्यसि ॥ १२७ ॥

गुणशाली अर्थ :- अने जे तेम नही इरो ते, शीलधरतथी छष्ट ध्येवो यडाभुनि जेम पुण्यना अंतने (विनाशने) ग्राम धास छे, तेम
नथो (नभारि) साते अंगोवणा राज्याना विनाशने ग्राम धशो. ॥ १२७ ॥

विवरणम् - तत. तदनन्तर दूत तक्षशिला गत्वा कदम्बनृपतिः नृपतिश्च कदम्बनृपतिम् अवष्टम्भेन आक्षेपेण सह सावष्टम्भ-स्वस्य स्वामी स्वस्वामी सन्दिष्ट स्वस्वामिसन्दिष्ट अनुशिष्टवान् उपदिष्टवान् उक्तवान् ॥ १२४ ॥

सरलार्थ - तदन्तर स दूत तक्षशिलां गत्वा कदम्बनृपति साक्षेप रवरवामिनाऽभिहित कथितवान् ॥ १२४ ॥

गुणशाली :- पृथी ते दूत तक्षशिला नगरीभ्यं गच्छन्, ते अट्टभराजने आक्षेप सहित नीये भुज्भ पोतानो स्वाधीनो सन्दिष्टो अली संख्यामा धावथि. ॥ १२४ ॥

हिन्दी - फिर वह दूत तक्षशिला नगरी में जाकर, उस कदम्बरजा को आरोप सहित निम्नानुसार अपने स्वामी का संदेश सुनाने लगा ॥ १२४ ॥

मराठी - जतर तो दूत तक्षशिला नगरीत गेला व त्याने आरोपा सहीत खाली उतरून आपल्या रवामीचा संदेश त्याला सांगितला ॥ १२४ ॥

English - Then the messenger went to the city of Taxshila and after accusing the king, read out to him the message of king Nal

भो कदम्ब मम स्वामी, भरतार्थनरेश्वरः ॥

त्वामाज्ञापयति प्रीतः, सप्रसादः स्वयं नलः ॥ १२५ ॥

अन्वय - भो कदम्ब! भरतार्थनरेश्वरः मम स्वामी नलः प्रीतः सप्रसादः स्वयं त्वाम् आज्ञापयति ॥ १२५ ॥

विवरणम् - भो कदम्ब ! भरतस्वार्थ-भरतार्थम् १) नराणा-मनुष्याणाम् ईश्वरः नरेश्वरः । भरतार्थस्य नरेश्वरः भरतार्थनरेश्वरः भरताधीपति. मम स्वामी नलः, नृपः प्रीतः सन्तुष्टः प्रसादेन सह वर्ततेऽसौ सप्रसाद. प्रसन्नतया तव हितकामः स्वयं त्वाम् आज्ञापयति आदिशति ॥ १२५ ॥

मराठी - जर तुम्ही त्याला मारण्याचा निश्चय केला तर तो मेल्या म्हणूनच समजा. कारण सूर्याचा उदय होताच काय अगर आपण आण नष्ट होत नाही? ॥ १२ ॥

English - So they added saying that, if King Nal decides to kill the king, then only he will be finished because only if the sun rises, the darkness can be annihilated

परं दूतमुखेनैष, पूर्वं देवानुशिष्यते ॥
संज्ञामं वा प्रणामं वा, स्वैरं पश्चात्करोतु सः ॥ १२ ॥

अन्वयः - पर हे देव । एष दूतमुखेन पूर्व अनुशिष्यते सञ्ज्ञाम वा प्रणामं वा पश्चात् सः स्वैर करोतु ॥ १२ ॥

विवरणम् :- पर हे देव । एषः नृपः दूतः एष मुखं दूतमुख तेन दूतमुखेन सन्देशवाहकेन पूर्वम् प्रथम अनुशिष्यते उपदिश्यते । देव । त्वया पूर्वमेषः कवचनृपः दूतमुखेनाऽनुशास्यः । तदनन्तर सः कवचनृपः स्वैरं स्वेच्छया सञ्ज्ञाम बुद्ध वा प्रणाम वा करोतु । विदधातु ॥ १२ ॥

सरलार्थ - पर हे देव । एषः दूतमुखेन प्रथम अनुशास्यः । ततः स स्वैर सङ्ग्राम वा प्रणाम वा करोतु ॥ १२ ॥

युष्मन्तः - परंतु हे स्वाभी ! प्रथम तो तेने दूतना भुजयी शिष्यामण आणी सभलपणे, पली संज्ञाभ अरे अथवा प्रणाम अरे, ते भाटे पोतानी उभ्या भुज्य तेने वर्तवा हेवो. ॥ १२ ॥

हिन्दी - लेकिन हे स्वामी ! प्रथम तो आप उसे दूत द्वारा समझाने का प्रयास कीजिए, फिर बुद्ध करता है या प्रणाम करता है। उसे अपनी इच्छा के अनुसार करने दीजिये ॥ १२ ॥

मराठी - हे राजा। प्रथम दूत पाठवून त्या कदव राजाला समज या त्यानंतर लढाई करावची की, शरण यावचे हे त्यालाच ठरवू या. त्याच्यावर सोपवा. ॥ १२ ॥

English - But, they continued saying that they should first send a messenger to him to explain to him verbally Then we shall leave it to him to decide if they want a war or blessing from you

મરાઠી :- હૈ રવામી । અર્ધભરતદેશાત્વા વિજયરૂપી સમુદ્રાવ્ન ઉત્પન્ન ક્ષાલેત્વા આપત્વા વશરૂપી વનદ્રાવર આતા હા ટકવ અઠકારી કદ્મ રાજા કલક આહે ॥૧૧૧॥

English -The ministers addressing the king as a Swami, said to him that the country Nishad that is a part of Bharatschehra seems that it has come from a wide sea and you are a moon, which is brave and courageous But this stubborn king Kadambar seems to be a stain on the moon to a otherwise spotless moon

उपेक्षितस्त्वयैवैष, व्याधिलेश इवोद्भवन् ॥
संप्रत्युपचयं प्राप्तः, कृच्छ्रसाध्य इवाभवत् ॥१२०॥

અન્ય :- एष त्वया उपेक्षितः व्याधिलेशः इव उद्भवन् सम्प्रति उपचय प्राप्तः कृच्छ्रसाध्य इव अभवत् ॥१२०॥

વિવરણમ્ :- एषः कदम्बनृपः त्वया उपेक्षितः दुर्लक्षितः व्याधेः रोगस्य लेशः व्याधिलेशः इव उद्भवन् सम्प्रति अमुना उपचय वृद्धि प्राप्तः कृच्छ्रेण कष्टेन साध्यः कृच्छ्रसाध्यः इव अभवत् । यथा उपेक्षितः व्याधिः पुनरुद्भूय वृद्धि प्राप्य कृच्छ्रसाध्यः भवति तथैव त्वया उपेक्षितः एषः कदम्बनृपः अमुना उपचय प्राप्य कष्टसाध्यः सञ्जातः अस्ति ॥१२०॥

સરતાર્થ :- एष त्वया उपेक्षित रोगस्य लेश इव उद्भवन् अमुना वृद्धि प्राप्त कष्टेन साध्यः अभवत् ॥१२०॥

ગુજરાતી :- આપની ઉપેક્ષાને કારણે તે રાજા રોગની પેઠે વૃદ્ધિ પામીને હાલમાં બળવાન થઈ ગયો છે, અને તેથી તે અનવો મુશ્કેલ બન્યો છે. ॥૧૨૦॥

हिन्दी :- आप के द्वारा उपेक्षा करने से ही वह राजा रोग के समान वृद्धि पाकर अभी बलवान हो गया है, इसलिए वह अब मुश्किल से जीता जा सकेगा ॥१२०॥

ગુજરાતી - (પરિ) તેઓએ કહ્યું કે, તત્કાલ ભત્રાજીના પુત્રાધાયા બોધા બોધા અર્ધ ભરતક્ષેત્રનું રાજ્ય ભોગવું છે, અને તમો તે સંપૂર્ણપણે અર્ધ ભરતક્ષેત્રનું રાજ્ય ભોગવો? કેમકે પુત્રે પિતાથી અધિક થવું યોગ્ય છે. ॥૧૧૭॥

હિન્દી - (તબ) હુંજોને કહા કિ, તુમહારે પિતાનાંને તૃતીયાશ ભાગ સે કમ પેસા અર્ધભરત કા રાજ્ય કિયા હે, ઔર તુમ ત્તર સપૂર્ણ ગર્પ ભરતક્ષેત્ર પર રાજ્ય કરો? કયોરિક પુત્ર કો પિતા સે અધિક હોના યોગ્ય હે ॥૧૧૭॥

મરાઠી - નેહા તે કુલવૃક્ષ મળાતે - તુઝે વઢીલ ઇક તૃતીયાશ સોઝન અર્ધભરતક્ષેત્રાવર રાજ્ય કરીત હોતે ત્ સપૂર્ણ અર્ધભરતક્ષેત્રાવર રાજ્ય કર પિત્યાપેક્ષા પુત્રાને અધિક અસળે વોવઘ આહે ॥૧૧૭॥

English - At this, they replied that his father had ruled one third less of a half, of Bharat So Kung Nal should take power over the one third part too, because a son should always be one step ahead of the father

કિંતુ દ્વે યોજનશતે, હતસ્તત્કશિલા પુરી ॥

કદંબ: પાર્થિવસ્તસ્યા, સ ત્વદાજ્ઞા ન મન્યતે ॥૧૧૮॥

અન્ય - કિન્તુ હત. દ્વે યોજનશતે તત્કશિલા પુરી અસ્તિ । તસ્યા કદમ્બ પાર્થિવ: વર્તતે । સ. ત્વદાજ્ઞા ન મન્યતે ॥૧૧૮॥

વિવરણમ્ - કિન્તુ હત: દ્વે યોજનશતે તત્કશિલા પુરી અસ્તિ તસ્યા તત્કશિલાયા કદમ્બ: નામ પાર્થિવ: રૂપ: અસ્તિ । સ કદમ્બ: તવ આજ્ઞા ત્વદાજ્ઞા તા ત્વદાજ્ઞા ન મન્યતે ॥૧૧૮॥

સરતાર્થ - કિન્તુ હત દ્વે યોજનશતે તત્કશિલા નવારી અસ્તિ । તસ્યા કદમ્બનૃપ અસ્તિ સ તવ આજ્ઞા ન મન્યતે ॥૧૧૮॥

ગુજરાતી :- પરંતુ અહીંથી બસો યોજન દૂર તત્કશિલા નામની નગરી છે, તે નગરીમાં કદંબ નામે રાજા છે, તે રાજા આપની આજ્ઞા માનતો નથી. ॥૧૧૮॥

सरलार्थ - य दर्पण दिक्पालान् अपि तुष्टान् अमन्वत तेन वीरमाजिना नृपेण अपि नलराजरय शासन न अलहयत ॥ १ १ ५ ॥

गुजरानी - जे राज (पोतानी) अलिभानधी दिशाओना स्वामीओने परा गुणसभान भानतो एतो ओवा पोताने शूरवीर भानता ते राजओ परा आ नलराजानी आक्षानुं उल्लंघन करु नही ॥ १ १ ५ ॥

हिन्दी - जो राजा (अपने) अभिमान से दिशाओं के स्वामीओ को भी तृणसमान मानता था ऐसा स्वय को शूरवीर समझनेवाले उस राजाने भी नलराजा की आज्ञा का उल्लंघन नहीं किया ॥ १ १ ५ ॥

मराठी - जो राजा गर्वाचे दिक्पालानामुद्धा तुष्ट समजत असे त्या स्वतः ला वीर समजणाऱ्या राजाने सुद्धा नलराजाच्या आज्ञेचे कधीही उल्लंघन केले नाही ॥ १ १ ५ ॥

English - Even the Kings who, because of their pride used to consider the other kings in all directions, not worth even of a blade of grass and consider themselves brave and courageous, used to not make a wiff in front of King Nal's command

अपरेष्टुरमात्यादीन्, कुलवृद्धान् पप्रच्छ सः ॥
किं तातोपार्जितामेव, शास्त्र्यहं क्षमासुताधिकां ॥ १ १ ६ ॥

अन्वय :- अपरेष्टु स अमात्यादीन् कुलवृद्धान् पप्रच्छ किम् अह तातोपार्जिताम् एव भूमिं शास्त्रि - उत अधिका भूमिं शास्त्रि ॥ १ १ ६ ॥

विवरणम् - अपरेष्टुः अन्यास्मिन् दिने स. नलः अमात्याः आदौ श्रेष्ठां ते अमात्यादयः तान् अमात्यादीन् कुले वृद्धाः कुलवृद्धाः तान् कुलवृद्धान् पप्रच्छ अप्राक्षीत् - किम् अह तातेन उपार्जिता ता तातोपार्जिताम् एव भूमिं शास्त्रि । उत अथवा अधिका भूमिं शास्त्रि । इति ॥ १ १ ६ ॥

भूपतिनिषधोऽन्येषुः, स्वराज्येऽतिष्ठिषन्नतं ॥

कूबरं यौवराज्ये च, संयमं स्वयमग्राहीत् ॥ १३३ ॥

अन्येषुः भूपतिः निषधः स्वराज्ये नलम् कूबरच यौवराज्ये अतिष्ठिपत् । स्वय संयमम् अग्राहीत् ॥ १३३ ॥

विवरणम् :- अन्येषुः एकस्मिन् दिने भुवः पतिः भूपतिः निषधः स्वस्य राज्य स्वराज्ये तस्मिन् स्वराज्ये निजसिंहासने नलम् अतिष्ठिपत् अस्थापयत्, कूबरच युवा चासौ राजा च युवराजः । युवराजस्यकर्म यौवराज्य, तस्मिन् यौवराज्ये अस्थापयत् स्वयच संयम दीक्षाम् अग्राहीत् जग्राह ॥ १३३ ॥

सरलार्थ :- एकरिभन् दिवसे भूपतिः निषध रवराज्ये नलम्, कूबर यौवराज्ये अस्थापयत् रवय दीक्षा रवीचकार ॥ १३३ ॥

गुणशाली :- पृथ्वी विश्वे निषधशब्दश्च नलकुमारने पोतानी शब्दशब्दी पर भेसाज्यो, अने १५१३ने युवराज्यनी पदवी आपी, तथा पोते दीक्षा दीधी ॥ १३३ ॥

हिन्दी - फिर एक दिन निषधराजा ने नलकुमार को अपनी राजगद्दी पर बिठाया और कूबर को युवराज की पदवी पर स्थापित किया तथा स्वयने दीक्षा ली ॥ १३३ ॥

मराठी :- नंतर एके दिवशी निषधराजाणे नलकुमाराला रवतः त्या राजगद्दीवर बसविते आणि कूबरला युवराजाच्या पदवीवर स्थापन केले आणि त्यानी रवत दीक्षा घेतली ॥ १३३ ॥

English - Then one day the king of Nishad, crowned Nal as king and Kubar as a prince and he himself renounced the world and became a priest

नलोऽनल इवासह्य - प्रतापः परिपंथिभिः ॥

पालयामास तद्राज्यं, प्रजालोचनचन्द्रमाः ॥ १३४ ॥

अन्वय :- अनलः इव परिपन्थिभिः असह्यप्रतापः प्रजालोचनचन्द्रमाः नलः तद्राज्य पालयामास ॥ १३४ ॥

विवरणम् :- अनलः अग्निः इव परिपन्थिभिः शत्रुभिः विराधिभिः सोढुं शक्यः सह्यः । न सह्यः असह्यः । असह्यः प्रतापः प्रकर्षेण तापः पराक्रमः च यस्य सः असह्यप्रतापः असह्यपराक्रमः प्रजानां लोचनानि प्रजालोचनानि प्रजालोचनेभ्यः चन्द्रमाः इव प्रजालोचनचन्द्रमाः प्रजालोचनानन्ददायकः नलः तद्राज्य पालयामास ररस ॥ १३४ ॥

हिन्दी -

(फिर) किसी समय वे दोनों (परस्पर) शर्त लगाकर कोतुकपूर्वक पारसोसे धूल (जुआ) खेलते थे तो फिर किसी समय मनोहर काव्यो की रचना से एकदूसरे का वर्णन करते थे ॥११०॥

मराठी -

(नंतर) ते दोघे केव्हा केव्हा परस्पर शर्तत लावून कीतुकाने मूत खेळत होते, तर कधी कधी मनोहर काव्याची रचना करून परस्पराचे वर्णन करीत होते ॥११०॥

English -

Then for sometime they had a competition on playing the game of dice and played it with great surprise and curiosity. Then they would compose beautiful poetries on each other

कदाचिच्चारुचारीकमेकाते शस्तहस्तकं ॥

अनर्तयत्रलो भैमी, स्वय वाधानि वादयन् ॥१११॥

अन्वय :-

कदाचित् नल एकान्ते स्वय वाधानि वादयन् चारुचारीक शस्तहस्तक नृत्य भैमीम् अनर्तयत् ॥१११॥

विवरणम् :-

कदाचित् नलः एकान्ते रहसि स्वय वाधानि आतोषानि वादयन् चारुः सुन्दर । चारी गतिः यस्मिन् तत् चारुचारीक मनोहरणतिक, शस्तः प्रशस्तः हस्तक हस्तस्य हावभाव. यस्मिन् तत् शस्तहस्तक प्रशस्तहस्तहावभावयुक्त नृत्यं भीमस्य अपत्य स्त्री भैमी तां भैमी दमयन्तीम् अनर्तयत् । भैम्या मनोहरणतिक प्रशस्तहावभावयुक्त नृत्यमकारयत् ॥१११॥

सालार्ध - कदाचित् नल एकावते सुन्दरगतिक प्रशस्तहावभावयुक्त नृत्य दमयन्तीम् अनर्तयत् ॥१११॥

जुलराती :- शोर्ध वभते नक्षराञ्च्येअंतभां पौते पाणित्रो वणाडतो अने भनोडर आदवाणुं नथ। उतथ मअरन। उधोना। उावभाववाणुं नृत्य दभयंतीने अरावतो डते. ॥१११॥

हिन्दी -

किसी समय नलराजा एकातमे स्वय वाद्य बजाते थे और उत्तम प्रकार के हाथों के हावभाव द्वारा दमयती से नृत्य कराते थे ॥१११॥

विवरणम् -- कदाचन दमयन्त्याः कर्णोन्मच्छतः इति कर्णे । स्फुरन्ति रत्नानि ययोः ते स्फुरद्वरत्ने । स्फुरद्वरत्ने च ते कुण्डले च स्फुरद्वरत्नकुण्डले इव दोलया आन्दोलनानि दोलान्दोलनानि दोलान्दोलनानां लीलाः दोलान्दोलनलीला ताभि दोलान्दोलनलीलाभिः दोलान्दोलनक्रीडाभिः । चिखेलतुः अखेलताम् ॥ १०८ ॥

संसारार्थ - कदाचन दमयन्त्या कर्णोन्मच्छन्तः इव दोलान्दोलनक्रीडाभिः अखेलताम् ॥ १०८ ॥

शुश्रूषाती :- (पृथ्वा) ओह वभूतं दमयन्तीनां कुण्डलां रत्नोद्यमं कुण्डली येह, तेभ्यो भन्ने लीलोद्यमं शुश्रूषाती लीला येह क्रीडा करवा लायल ॥ १०८ ॥

हिन्दी - (फिर) किसी समय दमयन्ती के कानों में स्थित चमकते हुए रत्नोद्यमों कुण्डल के समान वे दमयन्ती झुले पर झुलने की लीला द्वारा क्रीडा करने लगे ॥ १०८ ॥

मराठी - केव्हा केव्हा ते दोघेरी दमयन्तीच्या कानात तेजरवी रत्नाची कुडले जसे हेतकावे घेऊन क्रीडा करतात त्याप्रमाण शोके येऊन क्रीडा करीत असत ॥ १०८ ॥

English - Then just as the shimmering diamond ear-rings in the ears of Damyanti, they both together started swaying on the swing

परस्परविभूषार्थ, स्पर्धया तौ जुगुं पतुः ॥

कदाचित्पुष्पशृंगार, तद्भावारामिकाविव ॥ १०९ ॥

अन्वय :- कदाचित् तौ स्पर्धया परस्परविभूषार्थं तद्भावारामिकौ इव पुष्पशृङ्गार जुगुम्पतुः ॥ १०९ ॥

विवरणम् -- कदाचित् तौ दम्पती जाया च पतिश्च, स्पर्धया परस्परस्य विभूषा परस्परविभूषा-परस्परविभूषार्थे इदं अन्योन्यम्

अलङ्कृतं विभूषयितु इत्यर्थः तद् जानीत इति तज्ज्ञौ निष्णातौ आरामिकौ उद्यानपालकौ इव पुष्पाणां शृङ्गारं पुष्पशृङ्गार पुष्पमालादिक विभूषण जुगुम्पतुः जगन्पतुः ॥ १०९ ॥

सप्रियेण नलेनाथ, नेमाते पितरौ मुदा ॥

प्रीताभ्यामभ्यनयेतां, तौ च ताभ्यां प्रियाशिषा ॥ १०६ ॥

अन्वय :- अथ सप्रियेण नलेन मुदा पितरौ नेमाते । प्रीताभ्या ताभ्या प्रियाशिषा तौ अभ्यनयेताम् ॥ १०६ ॥

विवरणम् :- अथ प्रियया सहितः सप्रियः तेन सप्रियेण पत्नीसहितेन, नलेन मुदा हर्षेण भ्राता च पिता च पितरौ नेमाते अनम्येताम् । प्रीताभ्या आनन्दिताभ्या ताभ्या मातापितृभ्या प्रिया चासौ आशीश्च प्रियाशी। तया प्रियाशिषा प्रियेण आशीवदिन च तौ वधूवरौ अभ्यनयेताम् ॥ १०६ ॥

सरलार्थ - अथ पत्नीयुक्तेन वल्लेख हर्षेण पितरौ प्राणम्येताम् प्रीताभ्या मातापितृभ्या च नलदमयन्त्यौ अभ्यनयेताम् ॥ १०६ ॥

गुजराती :- पणી प्रियासहित नलराज्ये उर्ध्वी भालापितले नमस्कृत् इय, अने आनंद पावेल ते भालापितले तेथे अने शुभ आशिष आया. ॥ १०६ ॥

हिन्दी - फिर प्रियासहित नलराजा ने हर्ष से मातापिता को प्रणाम किया, और आनंदित हुए मातापिता ने उन दोनों को शुभ आशीर्वाद देकर हर्षित किया ॥ १०६ ॥

मराठी - नंतर प्रिये सह नलराजाने आनंदाने आईवडिलांना नमस्कार केला आणि आनंदित झालेल्या आईवडिलांनी त्या दोघांना शुभाशीर्वाद देऊन आनंद प्रकट केला ॥ १०६ ॥

English - Then along with his love, Darnyanti, he entered the city and happily bowed down to his parents and seeing them in proper health and gaiety, he was at utmost bliss

उत्तुंगतोरणा चंच-न्मंचात्पुच्छपताकिका ॥

वधूवरगमेऽथाभू - तदा शृंगारितेव पूः ॥ १०४ ॥

अन्वय :- अथ तदा उत्तुङ्गतोरणा चञ्चलमथा उच्छपताकिका पूः वधूवरगमे शृङ्गारिता इव अभूत् ॥ १०४ ॥

विवरणम् :- अथ उत्तुङ्गानि अत्युच्चानि तोरणानि यस्या सा उत्तुङ्गतोरणा । चञ्चलतः चकासतः मथाः आसन्नानि यस्या सा चञ्चलमथा । उच्चा पताका- यस्या सा उच्छपताकिका । पूः नगरी तदा तस्मिन् समये वधूश्च वरश्च वधूवरयो । आगम- वधूवरगमः तस्मिन् वधूवरगमे शृङ्गारः अस्याः सञ्जातः इति शृङ्गारिता विभूषिता इव अभूत् वधूव अभवत् ॥ १०४ ॥

सरलार्थ :- अथ अत्युच्चतोरणा, चकासलमथा उच्छपताकिका नगरी तथा वधूवरगमे शृङ्गारिता इव अभवत् ॥ १०४ ॥

गुञ्जरी:- उंचा तोरणोवाणी, चञ्चल आसन्नोवाणी, तथा अति उंचे इरुत्तरी ध्वजोवाणी ते नगरी (पणु) नवदंभतिना।
आगमनं संभवे जाणु संछने तेथार ण्ठे छोथ नदी। (तेभ दंभावा वाणी) ॥ १०४ ॥

हिन्दी - उंचे तोरणोवाली, चमकते आसन्नोवाली, तथा उंचे लहराते हुए ध्वजावाली वह नगरी (भी) वरवधू के आगमन का समय जानकर जैसे शृंगार कर के तैयार हो गई हो। वैसी दिखने लगी ॥ १०४ ॥

मराठी - उच उच तोरणानी सुशीभित, चमकत असलेल्या खुर्चावाणी आणि उचावर फडकत असलेल्या ध्वजांनी ती नगरी जणू वरवधू याचे आगमन जाणून सज्जध्वजून तैयार झाली आहे अशी दिसत होती ॥ १०४ ॥

English - The kingdom having known the arrival of the Nal and Damayanti seemed to have embellished itself with big festoons and pylons, arched gateways and high flying flags. It also seemed as though the kingdom had dressed and decked itself with ornaments for a great to be incident.

मराठी :-

English

(नलर) कोशला नवरीत्या जवळ आल्यावर नलराजाने दमयतीला म्हटले की, हे देवि। माझी ही नवरी जिणमदिराणी मुक्ताकळाच्या आभूषणांनी सुशीभित आहे ॥१०१॥
-Then as they came closer to the kingdom of Koshala, King Nal addressing her as a Goddess said to her that just as a necklace of pearls seems attractive, in the same way his kingdom has all jain temples all around the kingdom which looks attractive too

तच्चैत्यमालामालोक्य, पद्ममालामिवालिनी ॥
हर्षेण द्विगुणांजीव, दमयन्ती तदाभवत् ॥१०२॥

अन्वय :-

यथा पद्ममालाम् आलोक्य अलिनी हर्षेण द्विगुणांजी भवति तथैव दमयन्ती तदा तच्चैत्यमालाम् आलोक्य हर्षेण द्विगुणांजीव अभवत् ॥१०२॥

विवरणम् :-

यथा पद्माना माला पद्ममाला तां पद्ममाला कमलमालाम् आलोक्य निरीक्ष्य अलिनी भ्रमरी हर्षेण आनन्देन द्विगुणम् अङ्ग यस्याः सा द्विगुणांजी उत्कृल्लशरीरा इव भवति । तथैव दमयन्ती तदा तस्मिन् समये तस्या नगयाः चैत्यानि तच्चैत्यानि तच्चैत्याना माला तच्चैत्यमाला ता तच्चैत्यमालाम् दृष्ट्वा तेषा जिनमन्दिराणा माला विलोक्य हर्षेण द्विगुणांजीव अभवत् यथा कमलमालां दृष्ट्वा भ्रमरी हर्षेण द्विगुणांजी इव भवति तथैव दमयन्ती तदा ता मन्दिरमाला विलोक्य हर्षेण आनन्देन उत्कृल्लशरीरा इव अभवत् ॥१०२॥

सरलाय :-

गुणशती :-

हिन्दी :-

मराठी -

३भूषणेनी श्रेणी जेठने भक्षर लेभ आनंद पाये, तेथ ते जिनभट्टिशेनी श्रेणी जेठने दमयन्ती ते सभये उर्ध्वरे जेठने बेवडा शरीरवाणी धर्ध छोड नाही तेथ (आनंद पांभवा वाणी) ॥१०२॥
कमल की श्रेणिमाला को देखकर जैसे भवरे को आनंद होता है, वैसे जिनमंदिरों की श्रेणि को देखकर दमयन्ती हर्षोल्लासित हुई (आनंदित हुई) ॥१०२॥
कमळाची श्रेणी पाहून ज्याप्रमाणे भुवयाना आनंद होतो त्याचप्रमाणे त्या जिणमंदिराची श्रेणी पाहून दमयतीने मज हर्षोल्लासित झाले आनंदित झाली ॥१०२॥

हिन्दी
फिर दमयती ने उठकर हाथ से (अपने) ललाटको साफ किया, कि तुरत ही अधिकार का नाश करनेवाला सूर्यसमान वह तिलक प्रकाशने लगा ॥१०॥

मराठी :-
नंतर दमयतीने उठून आरशासमान आपल्या हातांनी (रवत त्या) कपाळाला साफ केले, तेव्हा तत्काळ अधिकाराचा नाश करणारा सूर्यासमान तो टिका प्रकाशू लागला ॥११॥

English - Then Dampyanti wiped her forehead just as one wipes a mirror, when suddenly there was a bright and blazing light coming out from the emblem made on the forehead

निःप्रत्यूहं ततो गतु प्रवृत्तं निखिलं बलं ॥

तिलकार्कप्रतापेन, शोषिते ध्यातकर्म ॥१००॥

अन्वय :- तत तिलकार्कप्रतापेन ध्यान्तकर्म शोषिते निखिल बल निःप्रत्यूह गन्तु प्रवृत्तम् ॥१००॥

विवरणम् - ततः तदनन्तर तिलक. एव अर्क सूर्य. तिलकार्क । तिलकार्कस्य प्रतापः तिलकार्कप्रतापेन । ध्यान्तः अन्धकार एव कर्म. ध्यान्तकर्मः पङ्क तस्मिन् ध्यान्तकर्म शोषिते शुष्कतां नीते निखिल अखिल बलं सैन्य निष्प्रत्यूह निर्विघ्न गन्तु प्रवृत्तम् ॥१००॥

सरलार्थ - तदनन्तर तिलकार्कप्रतापेन अधिकारपङ्के शोषिते अखिल सैन्य निर्विघ्न गन्तु प्रवृत्तम् ॥१००॥

गुणशती :- यही तेणीना ते तिलङ्कपी सूर्यना प्रतापधी अंधङ्करुपी डाँट सूर्याई जवाधी ते सधणुं सैन्य ओई पण प्रसारना बिन्ध बिना आणण यावया लाउणुं. ॥१००॥

हिन्दी - अधिकारने आखो को पकडकर स्वाधीन किया था इस से (सब) सैन्य मूर्छित सा चल रहा था, इसे देखकर नलराजाने दमयन्तीसे कहा कि, ॥९७॥

भराठी - डोक्यांपुढे अणकार पसरलेला असल्यामुळे सर्व सैन्य चाचपडत चाचपडत, रसतलनापावून पडत पडत जात आहे. असे पाहून नलराजा दमयन्तीस म्हणाला-॥९७॥

English - It seemed that the eyes are at the mercy of the darkness And it also seemed like a band of drunkard men walking along in darkness and falling or dashing against each other after every obstacle At this King Nal spoke to Damyanti

क्षणं जागर्यतां देवि, तमः सैन्यं विबाधते ॥

त्वद्भालतिलकेन.स्तु, रात्रावप्यरुणोदयः ॥९८॥

अन्वय :- देवि । क्षण जागर्यताम् । तमः सैन्यं विबाधते । त्वद्भालतिलकेन रात्रौ अपि अरुणोदयः अस्तु ॥९८॥

विशरणम् :- हे देवि! क्षण किञ्चिद् समय जागर्यतां बुध्यताम् । तमः अन्धकारः सैन्यं विशेषणं बाधते विबाधते । तव भालः तलाटं त्वद्भालः, त्वद्भालस्य तिलकः त्वद्भालतिलकः तेन, त्वद्भालतिलकेन रात्रौ निशायाम् अपि अरुणस्य उदयः अरुणोदयः अस्तु भवतु ॥९८॥

सरलाय :- हे देवि। क्षण जागवताम् । अन्धकार सैन्यम् विबाधते । तव भालतिलकेन रात्रौ अपि अरुणोदयः भवतु ॥९८॥

शुभरात्री :- हे देवि । तभो क्षणवारं जगो ! उभय उभयं उभयं सैन्येन हेरान् उरुं छे । तमाशु ललाटभां रवेला निवृत्तं वृत्तं आ गतिः सभवे भवे सूर्यनो उदयः थाय ! ॥९८॥

हिन्दी अधिकारने आखो को पकडकर स्वाधीन किया था इस से (सब) सैन्य मूर्छित सा चल रहा था, इसे देखकर नलराजाने दमयन्तीसे कहा कि, ॥९७॥

मराठी :- डोळ्यापुढे अण्कार पसरलेला असल्यामुळे सर्व सैन्य चाचपडत चाचपडत, स्वतःनापावून पडत पडत जाता आहे असे पाहून नलराजा दमयन्तीस म्हणाला-॥९७॥

English :- It seemed that the eyes are at the mercy of the darkness. And it also seemed like a band of drunkard men walking along in darkness and falling or dashing against each other after every obstacle At this King Nal spoke to Damyanti

क्षणं जागर्यतां देवि, तमः सैन्यं विबाधते ॥
त्वद्भालतिलकेन.स्तु, राजावप्यरुणोदयः ॥९८॥

अन्वय :- देवि । क्षण जागर्यताम् । तम सैन्य विबाधते । त्वद्भालतिलकेन राज्ञो अपि अरुणोदयः अस्तु ॥९८॥

विवरणम् :- हे देवि! क्षणं किञ्चिद् समय जागर्यतां बुध्यताम् । तमः अन्धकारः सैन्य विशेषण बाधते विबाधते । तव भालः ललाटं त्वद्भालः, त्वद्भालस्य तिलक. त्वद्भालतिलकेन तेन, त्वद्भालतिलकेन राज्ञो निशायाम् अपि अरुणस्य उदयः अरुणोदयः, अस्तु भवतु ॥९८॥

मसलार्थ :- हे देवि। क्षण जागर्यताम् । अन्धकार सैन्यम् विबाधते । तव भालतिलकेन राज्ञो अपि अरुणोदयः भवतु ॥९८॥

भुजराती :- हे देवी । तमो क्षणोपायं करो । तेन ते अंधकार सैन्येने उदयान् करे छे । तभारा ललाटभां रहल। तिलक परे था । निशमये भवे सूर्यनो उदय थाय । ॥९८॥

કુજ્જશાલી :- તે વખતે હોડોના ચક્ષુઓ ક્યાનમય હોય તેવી રીતે તેમને ઉભરખાંભર રસ્તાઓ મૂળ સ્પષ્ટ રીતે દેખાતા
 બંધ થયા. ૧૯૫૧

उस समय लोणों के चक्कु ध्यानमय हो जैसे उन्हें उबड़-खाबड़ रास्तेभी ठीक ठीक दिखाई देने लगे। ॥९५॥

मराठी - त्यावेळी लोकांचे डोळे जणू काय ध्यानात लीन झाले आहेत अशा प्रकारे सरत्वात उच्च-स्तरात प्रदेश दिसेनासे झाले ॥९५॥

English - At that time it seemed as if every one has gone into a deep meditation and has attained eyes to see what is ahead and also can see the voluminous and patulous high forms and low forms in front of them

प्राचिकीर्षतथाप्येष, नैषधिनोत्प्रयाणकं ।।

सद्यः स्वस्थानगमनो - तर्कतया कृष्यमाणवत् ॥९६॥

अन्वयः :- तथापि एष नैषधिः सद्यः स्वस्थानगमनोत्कण्ठया कृष्यमाणत्वं उत्प्रयाणकं न प्राचिकीर्तय ॥

विकरणम् :- तथापि तर्हि अपि एष निषधस्य अपत्य पुमान् नैषधिः सद्यः शीघ्रं स्वस्य स्थानं स्वस्थानम् । स्वस्थाने गमनं स्वस्थानगमनम् । स्वस्थानगमने उत्कण्ठा स्वस्थानगमनोत्कण्ठा तथा स्वस्थानगमनोत्कण्ठया कृष्यमाणः इव उत्प्राणकं कचिदपि अवस्थानं न प्राचिकीर्षत् कर्तुम् न ऐच्छत् ॥३६॥

सरलार्थ - तथापि एष नतनूप शीघ्र रक्स्थानवान्नेच्छया कृष्यमाण इव क्वचिद् अपि अवस्थानं कर्तुं न ऐच्छत् ॥ १६ ॥

ગુજરાતી :- તેમ છતાં પણ નહરાજ પોતાને સ્થાનકે મહોંચવાની ઉત્કંઠાથી ખેંચાયો અને તેણે ક્યાંય પણ મુકામ કરવાની ઈચ્છા કરી નહીં. ૧૯૬૧

गुञ्जरीती :- ते वभते छोडोना भक्षुओ ध्यानभय छोय तेवी रीते तेभने उभउ भालभउ रस्तोओ पणु स्पष्ट रीते हे भाला
 भंभ यश. ॥८५॥

हिन्दी - उस समय लोगो के चक्षु ध्यानमय हो जैसे उन्हें उबड़-खाबड़ रास्तेभी ठीक ठीक दिखाई देने लगे ॥८५॥

मराठी - त्यावेळी लोकांचे डोळे जणू काय धावात लीन झाले आहेत अशा प्रकारे सरतात उच-सरतल प्रदेश दिसेनासे
 झाले ॥८५॥

English - At that time it seemed as if every one has gone into a deep meditation and has attained eyes to see
 what is ahead and also can see the voluminous and patulous high forms and low forms in front of
 them

प्राचिकीर्षत्तथाप्येष, नैषधिर्नोत्प्रयाणकं ॥

सद्यः सन्वस्थानगमनो - त्कठया कृष्यमाणवत् ॥९६॥

अन्वय - तथापि एष नैषधि सद्यः स्वस्थानगमनोत्कण्ठया कृष्यमाणवत् उत्प्रयाणक न प्राचिकीर्षत् ॥

विवरणम् :- तथापि तर्हि अपि एष निषधस्य अपत्य पुमान् नैषधिः सद्यः शीघ्र स्वस्य स्थान स्वस्थानम् । स्वस्थाने गमन
 स्वस्थानगमनम् । स्वस्थानगमने उत्कण्ठा स्वस्थानगमनोत्कण्ठा तथा स्वस्थानगमनोत्कण्ठया कृष्यमाणः इव
 उत्प्रयाणक कचिदपि अवस्थान न प्राचिकीर्षत् कर्तुम् न ऐच्छत् ॥९६॥

सरलार्थ - तथापि एष नलनृप शीघ्र रवरधानगमनोच्छया कृष्यमाण इव कचिद् अपि अवस्थान कर्तुं न ऐच्छत् ॥९६॥

गुञ्जरीती :- तेभ छतां पणु नलराज भोलाते स्थानेउ भछोइयानी उठंडाथी भेय्योओ अने तेणुओ आंभ पणु भुअभ अरयानी छेय्यो
 करी नली. ॥८६॥

समलार्ध - अथ लोकलोचनप्रकाशविनाशकाणि तमाप्ति राक्षसा इव अन्तरिक्षे पृथिव्या च आसमन्तात् प्राप्सन् ॥९३॥

गुञ्जाली :- भृष्टी व्युत्पत्नी आभ्योन्म तेजने दंष्ट्री देनाशे व्यंध्यक्ष राक्षसन्ती पुंठे पृथ्वीतल पर तथा आकाशस्योन्मरुहे इत्याद्या
क्षोभे. ॥८३॥

हिन्दी - फिर जगत की आँखों के तेज को ढक देनेवाला। अधकार राक्षस के समान पृथ्वी पर और आकाश में चारों ओर फैलने लगा ॥९३॥

मराठी - जतर जगाच्या डोळ्याच्या तेजाला दूर करणारा अधकार राक्षसाप्रमाणे पृथ्वीतलावर आणि आकाशात चरवाजूनी फैलू लागला ॥९३॥

English - The darkness seemed to cover up the eyes of the earth as the demons in all directions on land as well as in the sky

तदाभूवस्तमोभिश्च, दिशः कवलितता इव ॥

अदृश्यीकरणो मन्त्र, इवास्मर्यत वस्तुभिः ॥९४॥

अन्वय :- तदा दिशः तमोभिः कवलितताः इव अभूवन् । वस्तुभिः अदृश्यीकरण. मन्त्र. इव अस्मर्यत ॥९४॥

विवरणम् :- तदा तस्मिन् समये दिशः आशाः तमोभिः अन्धकारे कवलितता गृह्णाता इव अभूवन् अभवन् समजायन्त । वस्तुभिः द्रव्यः पदार्थैः अदृश्य क्रियते अनेन इति अदृश्यीकरण मन्त्र. इव अस्मर्यत । वस्तुभिः अदृश्यता गतम् ॥९४॥

सरलार्ध - तरिमेन् समये दिशः अन्धकारे. वारता इव समजायन्त । वस्तुभिः अदृश्यता गतम् ॥९४॥

सरत्तार्थ :- दमयन्तीम् इव सर्वराजलक्ष्मीं प्राप्य चतुरङ्गसेनासहितरथ नलराजराय तरिमज्ज नगरे गच्छत सत तदा तरिमज्ज समये ॥९१॥

शुक्लानी :- दमयन्ती भूते तेनी त्रेभ सर्व राजाभ्यो परना विजयश्री लक्ष्मी प्राप्त क्रीते, भोक्तानी यतुंशी सेना साथे नलराज भोक्तानी नगरे जाते उत्तो न्नारे ॥९२॥

हिन्दी :- दमयन्ती ओर उसकी तरह सभी राजाओं के उपर के विजयरूपी लक्ष्मी को प्राप्त कर के, अपनी चतुरङ्गा सेना के साथ नलराजा अपनी नगरी की ओर जा रहा था तब ॥९३॥

मराठी :- दमयन्तीप्रमाणे सर्व राजावरच्या विजयरूपी लक्ष्मी प्राप्त करून चतुरांग सेनेसह नलराजा रवत त्या नगनात जायला विषाला तेव्हा ॥९१॥

English - Then Damyanti along with all the praises she had obtained and with the fourfold army and along with her husband Nal, was on her way to the kingdom of her in-laws

चलद्वलसमुद्धृत - धूलिधूसरयत्तदा ॥

छत्रांशुनिर्ययौ सूर्यः, स्नानार्थीवापरांशुधौ ॥९२॥ युष्मं ॥

अन्वय :- चलद्वलसमुद्धृत - धूलिधूसरवत् छत्राशुः सूर्यः स्नानार्थी इव अपराम्बुधौ निर्ययौ ॥९२॥

विवरणम् :- चलत् च तद् बल च चलत्बलम् । चलत्बलेन समुद्धृता चलत्बलसमुद्धृता । चासौ धूलिश्च चलत्बलसमुद्धृतधूलिः धूल्या धूसरः मलिनः धूलिधूसरः तेन तुल्यं धूसरवत् सेन्येन समुद्धतरजसा धूसरः इव छत्रा. छानिताः अशवः यस्य सः छत्राशुः सूर्यः दिवाकरः, स्नानम् अर्पयते असौ स्नानार्थी स्नानेच्छुः इव, अपरश्चासौ अम्बुधिश्व अपराम्बुधिः तस्मिन् अपराम्बुधौ पश्चिमसागरे निर्ययौ निर्ममज्ज । अस्तंगतः इत्यर्थः ॥९२॥

हिन्दी - “बेटी। शैरो की निन्दा नहीं करना, विनयी बनकर रहना, हमेशा प्रिय वचन बोलना, और सकट में भी शरीर की परछाई की तरह रहकर पति का साथ नहीं छोड़ना” ॥८८॥

मराठी - “हे मुली। सासरी वृ इतराची विटा करू नकोस, नम्रतेने रहा नेहमी गोठ बोल आणि दुःखाच्या वेळी सुद्धा शरीराच्या सावलीप्रमाणे राहून पतीची सवात सोडू नकोस ” ॥८८॥

English - The mother addressing her as "O daughter tells her that never insult anyone, always be disciplined and always talk sweetly and lovingly and like a shadow never leave her husband during any untoward crisis

प्रासापि परमैश्वर्यं, गर्व स्वप्नेऽपि मा कथाः ॥

निःकलक निर्जं शीलं, प्राणत्यागेऽपि मा मुचः ॥८९॥

अन्वय - परमैश्वर्य प्राप्ता अपि स्वप्ने अपि गर्व मा अकथाः । प्राणत्यागे अपि निज निःकलङ्ग शील मा मुचः ॥८९॥

विवरणः - परम च तद् ऐश्वर्यं च परमैश्वर्यं प्राप्तापि स्वप्ने अपि परमैश्वर्यस्य गर्व अहङ्कारम् अभिमान मा अकथाः मा कुरुष्व । प्राणाना त्यागः प्राणत्यागः तस्मिन् प्राणत्यागे मरणेप्राप्ते सति अपि निज स्व निर्गतः कलंकं यस्मात् तद् निष्कलङ्गं च तत् शील चारित्र्यं निष्कलङ्गचारित्र्यं मा मुचः । निष्कलङ्गचारित्र्यरक्षणे प्राणानपि मा गणय ॥८९॥

परमैश्वर्य प्राप्ता अपि रवकोऽपि अहङ्कार मा अकुप्ता प्राणत्यागेऽपि शील मा मुचः ॥८९॥

संस्कृतः - “अधिः ऐश्वर्यं प्राप्तं यदा यदा प्राण स्वप्ने प्राण तेनो गर्व इहती नडि. तथा प्राणैः यदा ते प्राण पोताना निर्मल शीलते तु त्याग न इहती.” ॥८९॥

हिन्दी - “अधिक ऐश्वर्य प्राप्त होने पर भी स्वप्न में भी उसका धमड मत करना और प्राण जाये तो भी अपना निर्मल शील का त्याग नहीं करना ।” ॥८९॥

मराठी - त्याग संपत्ति मिळाली तरी रवजात सुद्धा त्याचा गर्व करू नकोस, तसेच प्राण बोले तरी आपल्या निर्मल चारित्र्याचा त्याग करू नकोस ॥८९॥

तत्र स्थित्वा ।दनान काश्चि - च्छातितस्म नलोऽपि च ॥

तिष्ठन्ति श्वसुरावासे, चिर नार्यो न पुरुषाः ॥८६॥

अन्वयः - तत्र नल अपि काश्चित् दिनान् स्थित्वा चलति स्म । नार्य श्वसुरावासे चिर तिष्ठन्ति पुरुषा न तिष्ठन्ति ॥८६॥

विवरणम् - तत्र तस्मिन् नगरे नलनृप अपि काश्चित् कतिचित् दिनान् दिवसान् स्थित्वा उभित्वा चलति स्म - अचलत् । नार्य स्त्रियाः श्वसुरस्य आवासे श्वसुरावासे तस्मिन् श्वसुरावासे श्वसुरगृहे चिर चिरकाल तिष्ठन्ति वसन्ति । किन्तु पुरुषा न तिष्ठन्ति ॥८६॥

सरलार्थ - तस्मिन् जगरे जलानृप अपि काश्चित् दिवसान् स्थित्वा चलति स्म । आर्या श्वसुरगृहे चिरकाल तिष्ठन्ति पुरुषा न तिष्ठन्ति ॥८६॥

शुश्रूषाणीः - नलराज त्यां धोऽऽऽ दिवसो रोऽऽर्ध ने पछी त्यांछी रवाना थयो इशानु इ रनीओ छेथेथां पोताने सासरे ७२ रेडे छे, परंतु पुशुपो त्यां इथारेथ रेडेता नथी अथवा पुशुपो पोताना सासरे इथारेथ लाओ सभय रेडेता नथी. ॥८६॥

हिन्दी - नलराजा कुछ दिन वहाँ रुककर चल पड़ा क्योंकि अपने ससुरालमें स्त्रिया ही लंबे समय तक रहती है, लेकिन पुरुष अपने ससुराल में ज्यादा दिन रहते नहीं है। ॥८६॥

मराठी - जलराजामुद्दा काही दिवस तिथे राहून आपल्या गावी जाण्यास निघाला, कारण स्त्रिया सासरी चिरकाल राहतात, परंतु पुरुष आपल्या सासरी जास्त दिवस राहता नाही ॥८६॥

English - Then King Nal stayed there for a few days then he left off for his kingdom because only woman come back to their parents house, but the husband cannot and is considered unauuspicious to stay for too long in his in-laws house

सत्कृत्यान्वद्वजत् किञ्चि-श्वदीप्तो जामातरं नलं ॥

दमयन्ती प्रयान्ती च, प्रेम्णा मातैवमन्वशात् ॥८७॥

अन्वयः - भीम-जामातर नल सत्कृत्य किञ्चिद् अन्वद्वजत् प्रयान्ती दमयन्ती माता प्रेम्णा एवम् अन्वशात् ॥८७॥

विवरणम् - भीमरथराज, जामातर नल सत्कृत्य सम्मान्य किञ्चिद् अन्वद्वजत् अन्वगच्छत् । प्रयान्ती प्रयाण कुर्वती दमयन्ती माता प्रेम्णा अन्वशात् उपादिशत् ॥८७॥

नल महर्षिवद् ज्ञात्वा, शापानुग्रहयोः क्षमं ॥
वैदर्भो निर्भरानन्दः, सुतोद्वाहमचीकरत् ॥८४॥

अन्वय :- नल महर्षिवद् शापानुग्रहयोः क्षम ज्ञात्वा वैदर्भः निर्भरानन्दः सुतोद्वाहम् अचीकरत् ॥८४॥

विवरणम् :- नल महर्षिवद् महान् चासौ ऋषिश्च महर्षिः, महर्षिणा तुल्य महर्षिवत् शापश्च अनुग्रहश्च शापानुग्रहौ तयोः शापानुग्रहयोः क्षमं समर्थं ज्ञात्वा, यथा महर्षिः शाप दातुम् अनुग्रहच कर्तुं समर्थो भवति । तथा नलोऽपि शापानुग्रहयोः क्षमः वर्तते । इति उद्वाह परिणय सुतोद्वाह कन्यापरिणयम् अचीकरत् अकारयत् ॥८४॥

सलार्थ - बलनूप महर्षिणा तुल्य शाप दातुं कृपाकर्तुं समर्थं विज्ञातुं वैदर्भः भीमरथराजं परिपूर्णानन्दं सन् कन्यायाः परिणयं कारयामास ॥८४॥

उत्तरशती :- त्वरे नलराजने भूतान् ऋषिनी पेटे शाप आप्त्वाभ्यां भूते अनुग्रह इत्याभ्यां समर्थं ज्ञात्वा नलोऽपि वैदर्भः राज्ये भूति आनन्दपूर्वकं योतनी पुत्री दम्पतीन्ते तेभ्यो साधे विवाहं कर्तुं ॥८४॥

हिन्दी - तब नलराजा को महान ऋषि के समान शाप देने में और अनुग्रह करने में समर्थ जानकर विदर्भ राज्य के भीमरथ राजाने अत्यंत हर्षपूर्वक अपनी पुत्री दम्पती का ब्याह उनके साथ किया । ॥८४॥

मराठी - तेव्हा बलराजा महर्षीप्रमाणे शाप देण्यास व अनुग्रह करण्यास समर्थ आहे असे जाणून हर्षभरित झालेल्या विदर्भ देशाच्या भीमरथ राजाचे मुलीचा (दम्पतीचा) विवाह करविला ॥८४॥

English - Then taking Nal as a great ascetic who when he is angry, has the power to curse anyone but at the same time when he can forgive the person after understanding the situation, King Bhimarath of Vidarbha married off his daughter Danyanti with great pomp and happiness

मसठी - तेव्हा अलौकिक महिमा असणारे दमयवतीचे चरित्र पाहून ते राजे विचार करू लागले, की, या स्वयंवर मठपातही माणसाचे रूप धारण केलेली कोणी तरी देवीच आहे कि काय ॥८१॥

English - When the king seen this uncommon miracle of the spotless character of Dampyanti, he thought that this must be a Goddess present here in this swayamwar in the form of a human

निस्तेजितस्ततः कृष्ण - राजोऽप्येवमचिंतयत् ॥

दमयन्ती न सामान्या, न सामान्यो नलोऽप्यसौ ॥८२॥

अन्वय :- ततः निस्तेजित-कृष्णराज अपि एवम् अचिन्तयत्-दमयन्ती सामान्या न । असौ नलः अपि सामान्यः न ॥८२॥

विवरणम् - ततः तदनन्तर निर्गत तेज यस्मात् सः निस्तेजः। निस्तेजः कृत. निस्तेजित. तेजोहीनः कृतः कृष्णश्चासौ राजा च कृष्णराजः अपि एवम् अचिन्तयत्-व्यचारयत् - दमयन्ती सामान्या स्त्री न किन्तु विशेषा । असौ नलः नृप. अपि सामान्यः न दृश्यते ॥८२॥

सरलाय - तत तेजोहीन कृष्णराज अपि एव व्यवहारयत् दमयवती सामान्या नास्ति । असौ नल. अपि सामान्य न वर्तते ॥८२॥

शुद्धशक्ती अर्थ :- पृथ्वी अंशपाणो पुरुषो दुष्कृष्णराज यः। विशारदा। यः। यः, दमयन्ती सामान्या स्त्री नदी, तेभ्यः नलराज यः। सामान्य राजा नदी. ॥८२॥

हिन्दी - तब निस्तेज सा कृष्णराज भी सोचने लगा कि यह दमयन्ती कोई मामुली स्त्री नहीं है और न ही यह नल भी कोई सामान्य राजा है । ॥८२॥

मसठी - तेव्हा तेजोहीन झालेला कृष्णराजाही विचार करू लागला की, ही दमयवती कोणी सामान्य स्त्री नाही व नलराजाही कोणी सामान्य पुरुष नाही ॥८२॥

સ્પુષ્ટસ્તેનામ્પસા સોઽમ્-દ્વિધ્યવજ્રારસોદરઃ ॥
કરાગ્રાન્મખ્ણલાગ્રેણાપેતે દ્રોઃ પક્ષપત્રવત્ ॥૮૦॥

અન્યવ :- તેન અમ્પસા સ્પુષ્ટઃ સઃ વિધ્યવજ્રારસોદર અમૂત । દ્રોઃ પાઠપત્રવત્ કરાગ્રાન્મખ્ણલાગ્રે ન આપેતે ॥

વિવરણમ્ :- તેન અમ્પસા જલેન સ્પુષ્ટઃ સઃ કૃષ્ણરાજઃ વિધ્યન્ શામ્યન્ ચાસૌ અજ્ઞાસ્થ વિધ્યવજ્રારસ્ય સોદર. વિધ્યવજ્રારસોદરઃ અમૂત અમવત્ । યથા વિધ્યાપિતઃ અજ્ઞારઃ નિસ્તેજા. ભવતિ । તથા જલેન સ્પુષ્ટઃ કૃષ્ણરાજઃ નિસ્તેજાઃ અમૂત । દ્રોઃ વૃક્ષાત્ પક્ષ ચ તત્ પત્ર ચ પક્ષપત્રમ્ । પક્ષપત્રેણ તુલ્ય પક્ષપત્રવત્ । કરસ્ય અગ્રઃ કરાગ્રઃ તસ્માત્ કરાગ્રાત્ મખ્ણલાગ્રેણ ચ્છદ્યેન તલવારિણા આપેતે । અધઃપેતે નિપેતે । યથા વૃક્ષાત્ પક્ષ પત્ર વાયુના અધઃ પતતિ તથા તસ્ય ચ્છદ્ય કરાગ્રાત્ અધઃ પપાત ॥૮૦॥

સરતાર્ધ :- તેજ જાતેજ રપુષ્ટ. સઃ કૃષ્ણરાજ. શામ્યવજ્રારસોદર અમૂત । વૃક્ષાત્ પક્ષપત્રેણ તુલ્ય તરય કરાવાત્ સ્વહૃતેજ અધઃ નિપેતે ॥૮૦॥

ધુજ્જશતી :- જેવી રીતે જલ-છંદકાવધી અશિ શાંત થઈ જાય છે તેમ દમયંતી દ્વારા ધ્રુવેલા જલ-છંદકાવધી ધુજ્જશતિ એકદમ ઠંડી પડી ગયો અને જેમ વૃક્ષો પરનાં પાંડી ગયેલા પાંદડાઓ બરી પેરે છે તેમ તેના હાથમાંથી તેની તલવાર મળી સરી પડી. ॥૮૦॥

હિન્દી :- જિસ તરહ પાની છિડકને સે અગ્નિ કા શમન હોતા હૈ उसी तरह दमयन्ती द्वारा जल छिडकने से कृष्णराज भी एकदम ठंडा हो गया और जिस तरह पेड़ पर से सुखे पत्ते गिर जाते हैं उसी तरह कृष्णराज के हाथ से उसकी तलवार भी गिर गई ॥ ८० ॥
જશા પ્રકારે પાળી ઓતલ્લાસ આવા શાત પડતે તશાવ પ્રકારે દમયતી દ્વારા પાળ્યાવે શિપકે મારત્યાવર કૃષ્ણરાજ ધૂઠ પડતા વ વૃક્ષાવસ્ત્રજ જસે પિકલેતે પાન વાઠૂજ પઠતે તશાવ પ્રકારે કૃષ્ણરાજત્યા હાતાવૂજ ત્યાવી તલવાર પઠતી. ॥૮૦॥

મરાઠી :-

अस्मि । मम निमित्त मन्निमित्तं कथं कस्मात् अयं जीवानां संहारः जीवसंहारः प्राणिवधः उपस्थितः ॥७७॥

सरलार्थ - तत्त दमवन्ती त्वचारवत् अरे। अहं मवदभावया अस्मि । मन्निमित्त कथं अद्य प्राणिवधः उपस्थितः ॥७७॥

गुञ्जाली :- ल्परे दभयंती विचारया लाली रे अरेरे। डुं अल्पं न निर्लाली हुं, आशः क्षडी ल आ खरोनो संक्षर उपस्थित धयो छे ॥७७॥

हिन्दी - तब दमयती विचार करने लगी "अरेरे । मैं अत्यन्त अपमानिनी हू, मेरी वजह से ही यह प्राणीवध उपस्थित हुआ है ।" ॥७७॥
मराठी - तेव्हा दमवती विचार करू लागली "अरेरे। मी अत्यंत अपागी आहे, माझ्यामुळेच या जीवांचा संहार उपस्थित झाला आहे" ॥७७॥

English - Then Damsyanti thought to herself as to how unfortunate she was, and from where this war to kill lives for her sake has suddenly erupted

विद्यते यदि मे भक्तिः, स्वामिन्यहंति निश्चला ॥
जयतात् तन्मम प्रेया - नरातिस्त्पशान्यतु ॥७८॥

अन्वय - यदि मे अहंति स्वामिनि निश्चला भक्तिः विद्यते । तन्मम प्रेयान् जयतात् । अराति तु उपशान्यतु ॥७८॥

विवरणम् :- यदि मे मम अहंति जिनेश्वरे स्वामिनि निश्चला स्थिरा भक्तिः विद्यते । तत् तर्हि मम प्रेयान् अतिशयेन प्रियः प्रयान् पतिः नलः जयतात् जयतु । अरातिः शत्रुः कुण्णराजः तु उपशान्यतु ॥७८॥

सरलार्थ - यदि मम जिनेश्वरे स्थिरा भक्तिः स्यात् तन्मम प्रियकर नल जयतु, शत्रु उपशान्यतु ॥७८॥

गुञ्जाली :- श्री अहिर्लंतप्रभु प्रत्ये जे भारी लडित निश्चल छोय तो, आशः स्वाभी नलराज लय पाओ अने शत्रुओ शंत थाओ ॥७८॥

हिन्दी - श्री अरिहत्तप्रभु के प्रति यदि मेरी भक्ति निश्चल हो, तो मेरे स्वामी नलराजा की विजय हो और यह शत्रु शांत हो ॥७८॥

विवरणम् . - तत् तेन कारणेन मे मया त्व शिशितु योग्य. शिष्यणीयः असि । इति एव करे हस्ते असि खड्ग कमपयन् धूनयन् कोप. एव अनल-कोपानलः । कोपः अनलः इव वा कोपानलः । ज्वलन् कोपानलः यस्य सः ज्वलत्कोपानलः जाज्वल्यमानक्रोधाग्निः नलः नृपः भूमि आहत्य उदस्थात् आसनाद् उदतिष्ठत् ॥७५॥

सरलार्थ . - तत् मया त्व शिशितु द्योवय असि । इति करे असि धूनयन् उबलत् कोपानलः जलजंभः भूमि आहत्य उदधत् ॥७५॥

गुञ्जराती :- भटे भटे तेने शिक्षा आपणी जेठये, अमे भ उली छाप्यभां नलवारने कंभापली, जणवत्यमान क्रोधुपुपी अग्निवाणी नलशब्द पुष्पी पर (पञ्च) पछाडीने जिलो थयो. ॥७५॥

हिन्दी - इसलिय मुझे तुम्हें शिक्षा देनी चाहिये, ऐसा कहकर हाथ में तलवार धूमाते हुए जाज्वल्यमान क्रोधरूपी अग्निवाला नलराजा पृथ्वी पर (पैर) पछाडकर खड़ा हुआ ॥७५॥

मराठी - दासाठी भा तुला शिक्षा द्यायला पाहिजे, असे म्हणून हातात तलवार कापवीत आणि जाज्वल्यमान क्रोधरूपी अग्निप्रमाणे झालेला नलराजा पृथ्वीवर (पाद) आपटून उभा राहिला ॥७५॥

English - So king Nal says that he has to punish king Krishnaray So saying and oscillating his sword in his hand and blazing with anger and beating his feet in anger on the ground, king Nal stood up

विवरणम् :- यद् दृष्ट भगः यस्य सः दुर्भगः । दुर्भगस्य भावः दीर्घाय तस्मात् दीर्घायात् दुर्दैववशात् न विद्यते भाग्य यस्य स अपाग्य-
भाग्यहीन त्व दमयन्त्या न वृत्त असि । हन्ता । खंदे तत् किं सन्तप्यसे ? पुनः । अपः किं न तप्यसे ? दमयन्ती लब्धु
पुनस्तपस्तप्या भाग्यवान् भव ॥७३॥

सरलार्थ - यद् दीर्घायात् अपाग्य त्व दमयन्त्या न वृत्त असि । हन्ता । तत् किं सन्तप्यसे ? पुनः तप न तप्यसे ? ॥७३॥

गुणशाली :- तु निर्लभा छी अने तास दुर्भाग्यवी दमयन्ती तने न पारी, तेथी तु श। भाटे भणी भरे छे ? इसीने तप श। भाटे अरतो
नथी ? ॥७३॥

हिन्दी - यह तेरा दुर्भाग्य है जो दमयन्तीने तुझे नहीं चुना, इसलिए तु क्यो जलकर मरना चाहता है ? फिरसे तप क्यो नहीं
करता ? ॥७३॥

मराठी - अरे! तू भावयहीन आहेस तुझ्या दुर्भाग्यामुळेच दमयन्तीने तुला पसत केले नाही त्यासाठी अरे! तू का बर हेवा करीत
आहे ? पुन्हा तप का करीत नाही ? ॥७३॥

English - Nal adds that unfortunately as Damyanti, hasn't chosen him, he feels jealous and envies him, so he
is outrageous He asks him to therefore to go and do some dire penances or religious austerities

संप्रत्यर्थयमानस्तु, पापित्रेता परस्त्रियम् ॥

धर्म नाजीगणः किं त्वं, न कुलं वाप्यजीगणः ॥७४॥

अन्वय :- पापिन् । सम्प्रति एता परस्त्रिय अर्थयमानः याचमान त्व किं धर्म नाजीगण कुल अपि न अर्जागणः ॥७४॥

गोत्रापत्यं पुत्रान् राघवः रामः यथा सीतायाः योजयः पतिः आसीत् । तथाऽहमेव अस्या दमयन्त्याः योजयः पतिः
अस्मि । तस्मात् त्वमिमां योदु न शक्तोधि ॥७१॥

सरलार्थ :- भी भी नल । इय दमयन्ती त्वया परिणेतुं व लभ्यते । यत सीतायाः रामः इव अस्या. दमयन्त्या अहमेव योवय. पतिः अस्मि
॥७१॥

गुणवती :- अरे नलराज ! तुं था। दमयन्तीने परणया पासीछ नहीं, देभ दे सीताना लेभ राधचंद्र, तेभ हुं न था। दमयन्तीने
स्वामी धवाने सोय छुं. ॥७१॥

हिन्दी :- अरे नलराजा । तू इस दमयन्ती से विवाह नहीं कर सकता, क्योंकि सीता के जैसे रामचंद्र, वैसे ही मैं इस दमयन्ती का स्वामी
होने लायक हूँ ॥७१॥

मराठी :- अरे नलराजा । तू या दमयन्तीशी लग्न करू शकत नाही, कारणकी सीतेचा जसा रामचंद्र, तसेच मी या दमयन्तीचा स्वामी
होण्यास योग्य आहे. ॥७१॥

English - Calling out to king Nal, he said to him that he cannot marry Damyanti, because, just as Sila and
Ramchandra, he is also fit to be a husband to Damyanti.

नलोऽप्युचै तमाक्षिप्य, किमरे कुलपांशन ॥
पिशाचकी दातकी वा, मूढस्त्वं यद्विकल्पसे ॥७२॥

अन्वय :- नलः अपि त कृष्णराज आक्षिप्य ऊचै कि अरे कुलपाशन । पिशाचकी दातकी वा । यत् त्व मूढः इष विकल्पसे
॥७२॥

विवरणम् :- तदा तस्मिन्समये आहो ! सुष्ठु धृत सुधृतम् इति शोभनो वरो धृतः । इति उच्चैः स्वरैः वीक्ष्यया खिलकया पुनः पुनः यवता कथयता जनानां ककुभः आशाः प्रतिशब्दयन् निनादयन् कः अपि अनिर्वचनीयः कोलाहलः अभूत् नभूय अभवत् ॥६९॥

सरतार्थ :- तस्मिन् समये आहो ! सुधृतम् इति उच्चैः स्वरैः द्विक्रिया वदता जनानां ककुभः प्रतिशब्दयन् कः अपि अपूर्वः कोलाहलः अभवत् ॥६९॥

श्रुश्रुती :- अहो ! आ इभयंती पोतानी धञ्छाधी योभ वरने वरी छे, येभ ते वभते भेटेधी भोवता छोडोनो, दिसाभोनो गेश्वने (आश्चर्यकारक) कोलाहल होने लगा ॥६९॥

हिन्दी अर्थ - आहा ! दमयतीने स्वेच्छानुसार योण्य वर चुना है, ऐसे उच्च स्वर में कहते हुए लोगों का, चारों दिशाओं में गुंजता हुआ कोई (आश्चर्यकारक) कोलाहल होने लगा ॥६९॥

मराठी :- अहाहा ! दमयंतीने रचडरठेनुसार योवय नवरा निवडला आहे असा उच्च स्वरात पुन्हा कोलाहल करणाऱ्या लोकांनी आपल्या कोलाहलाने दहाही दिशा दुमदुमून टाकल्या ॥६९॥

English - There was a big din and an uproar in all directions when Damyanti chose her proper suitor as per her choice

अत्रान्तरे विकोशासिः, कृष्णराजो नलं प्रति ॥
जगाद सुभगम्मन्यः, शूरम्मन्यश्च मानयुक् ॥७०॥

अन्वय :- अत्रान्तरे सुभगम्मन्यः शूरम्मन्यश्च मानयुक् विकोशासिः कृष्णराजः नल प्रति जगाद ॥७०॥

विवरणम् :- अत्रान्तरे अस्मिन् एव समये आत्मान सुभग मन्यते उसौ सुभङ्गमन्यः सुन्दरम्मन्यः आत्मान शूर मन्यते उसौ शूरम्मन्यः

दमयन्त्यपि तं दृष्ट्वा, दृष्ट्यौ विस्मितमानसा ॥

अहो लावण्यसौभाग्य - विलासानां निधिरयम् ॥६७॥

अन्वय :- विस्मितमानसा दमयन्ती अपि त दृष्ट्वा दृष्ट्यौ । अहो । अय लावण्यसौभाग्यविलासाना निधिः अस्ति ॥६७॥

विवरणम् :- विस्मितम् आश्चर्यचकितं मानसं मनः यस्याः सा विस्मितमानसा आश्चर्यचकितमनाः दमयन्ती अपि त नलं दृष्ट्वा निरीक्ष्य दृष्ट्यौ व्यचिन्तयत् अध्यासीत् । अहो । अय लावण्य च सौभाग्यं च विलासाश्च इति लावण्यसौभाग्यविलासाः तेषां लावण्यसौभाग्यविलासानां निधिः निधानं अस्ति ॥६७॥

सरलाङ्ग :- विस्मितवृत्ता दमयवती अपि त विषयाणि नल दृष्ट्वा व्यवहारयत् अयं लावण्यसौभाग्यविलासाना निधि अस्ति ॥६७॥

गुणशाली :- ते नक्षराब्जने ज्येष्ठने दम्भंती पण भनभां आश्चर्य पाप्मीने विशारदा छापी इ, अहो । आ नक्षराब्ज नो छापण्य, सौभाग्य तथा विलासनां लंकार सरभो छे. ॥६७॥

हिन्दी :- उस नलराजा को देखकर दमयन्ती भी आश्चर्यचकित होकर मन में विचार करने लगी कि, अहो । यह नलराजा तो लावण्य, सौभाग्य और विलासों का भंडार है ॥६७॥

मराठी :- त्या नलराजाला पाहून दमयन्ती पण मनात आश्चर्यचकित होऊन विचार करू लागली की, अहो । हा नलराजा तर लावण्य, सौभाग्य आणि विलासाचे भांडारच आहे. ॥६७॥

English :- Seeing the king, even Damyantu was suprased and thought to herself that, this king Nal is a granhary of being charming, fortunate and merry

नलस्यैवं गुणग्रामं, विमृशन्ती वशङ्कता ॥

कण्ठपीठे न्यधात्तस्य, बालिका वरमालिकाम् ॥६८॥

येष्वृचे पादचारेण, खिन्ना वक्तुं न हि क्षमा ॥

ततस्तमव्यतिक्रम्य, भद्रोचे देवि दृश्यताम् ॥६५॥

अन्वा :- देवी - ऊर्ध्वे पादचारेण खिन्ना वक्तुं न क्षमा । ततः त अपि अतिक्रम्य भद्रा ऊर्ध्वे देवि । दृश्यताम् ॥६५॥

विवाणम् :- देव्या यमयन्ती ऊर्ध्वे अवयत् - पादाभ्यां चारः चालन पादचारः तेन पादचारेण खिन्ना अह वक्तुं कथयितुं न क्षमा समर्था, इति । ततः तस्मिन्तरे तमपि अतिक्रम्य उल्लङ्घ्य भद्रा ऊर्ध्वे अकथयत् हे देवि । दृश्यतां ॥६५॥

सरलाय :- देवी दम्पवती अवयत्-अह पादचारेण विवह्नास्मि । अतः वक्तुं न समर्थास्मि । ततः त अपि अतिक्रम्य भद्रा अकथयत् हे देवि । दृश्यतां ॥६५॥

शुन्वाती :- नमरे अभङ्गी भोवीडे, तुं तो पणे आवीने धाडी अहंछुं, भाटे प्येपर भाशाभां भोवपानी शक्ति नथी. पछी ते राखने पण छोडीने (आभण आवी) बद्राये डहुंडे, हे देवी । गृधो ॥६५॥

हिन्दी :- तब दम्पती बोलती कि, मैं तो पैदल चलते चलते थक गई हूँ, इसलिये वास्तव में मुझ में बोलने की शक्ति नहीं रही, फिर उस राजा को भी छोड़कर (आगे चलकर) भद्राने कहा कि, हे देवि । देखो ॥६५॥

मराठी :- तेव्हा दम्पती म्हणाली की, मी तर पायी चालत दमून गेली आहे, स्वरोवर माझ्यात बोलण्याची शक्ति नाही, मग त्या राजाला पण सोडून (पुढे जाऊन) भद्रा म्हणाली-हे देवि । पाहा ॥६५॥

English :- Then Damyanti said that she was tired of walking, so she had no strength to talk. Then they left that king and went ahead

ईदृक्कालकरालः किं, स्यान्मनुष्योऽपि सावदत् ॥
ततोऽतिक्रम्य तं भद्रा, कलिञ्जेशमदर्शयत् ॥६३॥

अन्वय :- सा अवदत् सः मनुष्यः अपि ईदृक्कालकरालः किं स्यात् । ततः भद्रा तम् अतिक्रम्य कलिञ्जेशम् अदर्शयत् ॥६३॥

विवरणम् :- सा दमयन्ती अवादीत् - अवदत् - सः मनुष्यः मानवः सन् अपि ईदृक् कालः यमः इव करालः भयङ्करः कालकरालः यमराजवत् भीषणः किं स्यात् ? इति दमयन्त्या वचनं भुत्वाऽयमस्यै न रोचते इति मत्वा ततः तवनन्तर भद्रा तं गौडेशम्

अतिक्रम्य उल्लङ्घ्य कलिञ्जेश तस्मै दमयन्त्यै अदर्शयत् ॥६३॥

सरलार्थ :- सा दमयन्ती अकथयत् मानवः सन् अपि ईदृक् यमः इव भयङ्करः कथं पश्यते । इति भेमीवचनं श्रुत्वा तन्मनोवात ज्ञात्वा त गौडेशम् उल्लङ्घय तरसै कलिञ्जेशम् अदर्शयत् ॥६३॥

गुजराली :- भयुष्य षोवा एतां पशु भावो यमसंभो लभंश्च रेभ उ ? ओभ दभयंती ओली, त्थरे तेने छोलीने लद्राओ तेने इडिउदेथनी राजा दे भाओलो. ॥६३॥

हिन्दी :- मनुष्य होते हुए भी यह यम के समान भयंकर क्यों है ? ऐसा दमयन्ती के बोलने पर भद्राने उसे कलिगदेश का राजा दिखाया ॥६३॥

मराठी :- माणूस असून सुद्धा दमासारखा भयकम का आढे ? अशी ती दमयन्ती म्हणाली, तेव्हा त्याला सोहून भद्राने तिला कलिगदेशचा राजा दाखविला ॥६३॥

English - Darnyantu askes that even after being a man, how does he look so deadly, like the God of death (Yama)? Then Bhadrta, leaving him, introduced her to a king from Kaling.

अन्वय :- भैमी । ऊचे सखि । तातसमानवयसे अस्मै नमः । ततः भद्रा त उल्लङ्घ्य नृपान्तरम् अकीर्तयत् ॥६१॥

विवरणम् :- भीमस्य अपत्यं तनया भैमी ऊचे अकथयत् सखि भद्रे । तातस्य जनकस्य समानं वयः यस्य सः तातसमानवयाः तस्मै तातसमानवयसे अस्मै अवन्तीशाय नमः अस्तु । ततः तत्पश्चात् भद्रा तम् अवन्तीशम् उल्लङ्घ्य आतिक्रम्य अन्य नृप नृपान्तरम् अकीर्तयत् अवर्णयत् ॥६१॥

सरलार्थ - भैमी अकथयत् - हे सखि । जनकस्य समानवयसे अस्मै अवन्तीशाय नमः । तदन्वतर भद्रा तम् आतिक्रम्य अन्वत् नृपम् अवर्णयत् ॥६१॥

गुञ्जली :- (त्यरे) दभयंती भोली डे, हे सभ्मी । भारा पिताञ्ज लेव्ही उभरवाण् भोवा भ्मा राजने नभस्सुडि थाभो. पछी भद्रा प्रतिहारी तेने लञ्जने भीष्म राजानुं वार्णन करवा लागी. ॥६१॥

हिन्दी - (नव) दमयती बोली कि, हे सखी । मेरे पिताजी जितनी उमरवाले इस राजा को मेरा नमस्कार हो । फिर भद्रा प्रतिहारी (दासी) उन्हें छोड़कर दूसरे राजा का वर्णन करने लगी ॥६१॥

मराठी - (तेव्हा) दमयंती म्हणाली की, हे सखि । माझ्या पिताच्या वयाइतके वय असलेल्या या राजाला माझा प्रणाम असो मग ती भद्रा प्रतिहारी (दासी) त्यांना सोडून दुसऱ्या राजाचे वर्णन करू लागली. ॥६१॥

English - Then Damyanti greetung her as a friend told her that, she bows down to the king, who is as old as her father Then they walked ahead and the chambardmaid Bhadra started describing the next king

नौडश्रूडामणिर्जणां, स्त्रीणां चिन्तामणिः पुनः ॥
वृत्तामुं देवि देवीव, चिन्तितायासिभग्न भव ॥६२॥

अन्वय :- देवि । नौड, त्रणा चूडामणिः । पुनः स्त्रीणां चिन्तामणि अस्ति । अमु वृत्ता देवी द्वव चिन्तितायासिभग्न भव ॥६२॥

अन्वय :- भैमी उवाच भद्रे । असौ वरमाला हुता अभवत् - तत् श्रुत्वा भद्रा अस्य अन्योक्तिः एव निरासः इति अबोधि ॥५९॥

विवरणम् :- भीमस्य अपत्यं स्त्री भैमी वमयन्ती उवाच अबोधत् - हे भद्रे । असौ वराय माता वरमाला हुता शीघ्रम् तत्सुका उक्ता अभवत् । अभूत् । अतः । तत् श्रुत्वा तदाकण्ठं निशम्य भद्रा अचिन्तयत् - अस्य अन्यम् उद्दिश्य उक्तिः अन्योक्तिः । अन्यां वासो उक्तिश्च अन्योक्तिः । एव निरासः निरसन तिरस्कारः इति एवम् अबोधि अबोधत् बुबोध ।

सरलाय :- भैमी दमवती अकथयत् हे भद्रे । असौ वरमाला हुता अभवत् - तदाकण्ठं भद्रा व्यवहारयत् अस्य अन्योक्तिः एव निरास इति अबोधि ॥५९॥

शुक्लशाली :- (नरि) दमयन्ती बोली है, हे भद्रे । मैं वरमाया । हुतावली पाय है, ते सांभलीने प्रतिहारीये विचार्यु है, दमयन्तीनी मैं अन्योक्तिसे भद्रेभर शब्दनां निरस्काररुप है । ॥५९॥

हिन्दी :- (तब) दमयती बोली कि, हे भद्रे । यह वरमाला उतावली हो रही है, यह सुनकर प्रतिहारीने (दासीने) विचार किया कि, दमयती की यह अन्योक्ति ही वास्तव में राजा के लिए तिरस्कार युक्त है ॥५९॥

मराठी :- (तेव्हा) दमवती म्हणाली की, हे भद्रे । ही वरमाळा पाई करीत आहे, हे ऐकून प्रतिहारीने (दासीने) विचार केला की, दमवतीची ही अन्वयौक्तिच खरोबर राजाचा तिरस्कार करीत आहे ॥५९॥

English :- At this Damyanti said that, the garland is tenacious and restless to go ahead. At this reply, the chambermaid understood that, Damyanti has rejected the king and wishes to walk ahead, by her stern words of rejection

ततो भूयः पुरोभूय, साभ्यधाद्वृणरात्रिणि ॥

दानधर्मसमिद्धीरो - उवन्तीशः किं न रोचते ॥६०॥

राजाङ्गजा जगादैवं, भद्रे जानासि किं न मे ॥

यपुस्तुषारसम्भार - भीरुकं तत् ब्रजाग्रतः ॥५७॥

अन्वय :- राजाङ्गजा एवं जगाद-भद्रे । मे यपुस्तुषारसम्भारभीरुकं न जानासि किं तत् अग्रतः ब्रज ॥५७॥

विवरणम् :- अज्ञात् जायते इति अङ्गजा । राज्ञः अङ्गजा राजाङ्गजा राजपुत्री दमयन्ती एवं जगाद अयादीत् अवदत्-भद्रे । मे मम यपुः शरीरं तुषारराणां सम्भारः तुषारसम्भारः । तुषारसम्भारात् भीरुकं कातर बिभ्यत् तुषारसम्भारभीरुकं जलबिन्दुसमूहकातर न जानासि किं ? न बोधसि किं ? तद् तेन कारणेन अग्रतः ब्रज गच्छ ॥५७॥

सरलाय :- राजपुत्री दमयन्ती एवं अवदत्-हे भद्रे । मम शरीरं जलबिन्दुसमूहात् भवशील अस्ति तद् त्वं न जानामि किं ? तेन कारणेन अग्रतः गच्छ ॥५७॥

युष्मदी :- (स्वरे) ते राजपुत्राभीरु भयंती भये भोली ३, ३ भद्रे । तुं शुं नयी ज्ञायाती ? ३ भाहुं आ शरीरं भरुना समूहनी उरनाहुं छ, भद्रे तुं व्याज्ज याव ॥५७॥

हिन्दी :- (तब) राजकुमारी दमयन्ती बोली कि, हे भद्रे । तू क्या नहीं जानती कि मेरा यह शरीर बर्फ के समूह से डरनेवाला है, इसलिए तू आगे चल ॥५७॥

पराठी :- (तेका) ती राजकुमारी दमयन्ती म्हणाली की, हे भद्रे । तू जाणत नाही काय ? की माझी हे शरीर बर्फाला घाबरणारे आहे, म्हणून तू पुढे हो ॥५७॥

English :- At this, Princess Damyanti said to the chambermaid, that she does'nt know that, her body will get frightened of an assemblage of ice, so she tells her to walk ahead

भैम्यूचे कौङ्कणाः प्रायः, स्युर्निःकारणरोषणाः ॥
अनुकूलयितुं शक्ता, तदेनं न पदे पदे ॥५५॥

अन्वय :- भैमी ऊचे - कौङ्कणाः प्रायः निःकारणरोषणाः स्युः । तत् एन पदे पदे अनुकूलयितुं न शक्ता ॥५५॥

विवरणम् :- भीमस्य अपत्यं स्त्री भैमी दमयन्ती ऊचे - अयोचत् - कौङ्कणाः कौङ्कणे भवाः कौङ्कणाः प्रायः निर्णतं कारणं यस्मात् यथा स्यात् तथा निःकारण कारणं विनैव रोषणाः क्रोधनाः निष्कारणरोषणाः स्युः । तद् तेन कारणेन एनं पदे पदे अनुकूलयितुं सान्त्वयितुं अह न शक्ता ॥५५॥

सरलार्थ :- भैमी अयोचत् - कौङ्कणाः कौङ्कणवासिनां जना प्राय विष्कारणक्रोधना स्युः । कारणेन विधौव पदे पदे कुट्टयन्ति । तद् एनं पदे पदे अनुकूलयितुं न शक्ता ॥५५॥

शुद्धशली :- (त्यारे) दमयन्ती भोली डे, डोडण्डेश्वरना लोको प्रायः इतीने इरण्विना पणु डोड इरनारा लोप छे, भाटे उणवे ने पणवे तेने सभञ्जवीने शान्त इरण्वे नुं सभर्ष नथी. ॥५५॥

हिन्दी :- (तब) दमयन्ती बोली कि, कोकण देशके लोग प्राय बिनाकारण कभी भी गुस्सा करनेवाले टोंते है । इसलिए मैं उन्हें बार बार समझाकर शांत करने के के लिए समर्ष नहीं हूँ ॥५५॥

मराठी :- (तेव्हा) दमयती म्हणाली की, कोकणातील लोक कारणाशिवाय पदोपदी रागावतात. मी पदोपदी यांना शांत करू शकणार नाही ॥५५॥

English :- At this Damyanti said that the people of Konkan get angry for no reason at all That is why, she said that she is not capable nor guassant in making the king cool down his temper every now and then

સાથ સ્માહ્યતો भूय, नन्वयं कौङ्क्षणाधिपः ॥

વિહિતાનેકપાપાજ - ભજ્ઞઃ સ્વામિનિ કેસરી ॥૫૩॥

અન્ય :- અથ સા અગ્રતો भूय आह स्म-स्वामिनि । ननु अयं विहितनेकपापान्नभङ्गः कौङ्क्षणाधिपः केसरी अस्ति ॥५३॥

વિચરણમ્ :- અથ સા દ્વારયાલિકા અગ્રતઃ भूय भूत्वा आह वयति - स्म हे स्वामिनि । ननु अयं न एकानि अनेकानि । अनेकानि च तानि पापानि च अनेकपापानि । अनेकपापानाम् अङ्गानि अनेकपापान्नां भङ्गाः अनेकपापभङ्गाः विहितः अनेकपापान्नभङ्गः येन सः विहितनेकपापान्नभङ्गः केसरी नाम कौङ्क्षणस्य अधिपः कौङ्क्षणाधिपः अस्ति ॥५३॥

સરલાદ :- અથ સા પ્રતીહારી અવતોभूय आह वदति स्म । हे स्वामिनि । ननु अयम् अनेकपापान्नाना भङ्गं विनाश कुर्वन् केसरीनामा कौङ्क्षणाधिपः अस्ति । (अनेकपापां क्षिपानाम् अपाङ्गानां वाणदधतानां भङ्गः अनेकपापान्नभङ्गः । विहितःअनेकपापान्नभङ्गः येन सः विहितानेकपापान्नभङ्गः - अनेकक्षिपानां वाणदधतानां भेत्ता केसरी सिंह इव अनेकपापान्नां भङ्गं कुर्वन् अयं केसरीनामा कौङ्क्षणाधिपः अस्ति) ॥५३॥

ગુજરાતી :- પછી તે પ્રતિહારી આગળ ચાલીને કહેવા લાગ્યો કે, હે સ્વામિની ! અનેક પાપીઓનાં શરીરનો વિનાશ જેણે કરેલ છે, એવો અંધ ભરેખર કેસરી નામનો કોંડણદેશનો રાજા છે. ॥૫૩॥

હિન્દી :- फिर वह प्रतीहारी आगे चलकर कहने लगी कि, हे स्वामिनी । जिसने अनेक पापीओं के शरीर का विनाश किया है, ऐसा ये सचमुच केसरी नामक कोकणदेश का राजा है ॥५३॥

મરાઠી :- नंतर ती प्रतीहारी पुढे होऊन म्हणू लागली की, हे स्वामिनी । ज्यानी अनेक पाप्याच्या शरीराचा विनाश केला आहे, असा हा खरोखर केसरी नावाचा कोकणदेशाचा राजा आहे. केसरी सिंह ज्याप्रमाणे अनेक हत्तीच्या वाणदधकाचा नाश करतो. तसा याने अनेक पाप्याच्या शरीराचा नाश केला आहे ॥५३॥

English :- Then the chambermaid went ahead and greeting Danyantu as a "mistress" told her that this king named Kesar who had destroyed many a sinners is from Konkan

ગુજરાતી :- હે મનોહર દમયન્તી ! રણસંગ્રામમાં વિસ્તાર પામતું છે ભુજબળ જેનું, અને આ કાશીનગરનો રાજ્ય છે. જેના ધધની નદી ગંગાની જેમ ત્રણે ભાગે (ત્રણે જગતમાં) ફેલાયેલી છે ॥૫૦॥

હિન્દી - હે સુન્દર દમયન્તિ! यह काशीनगर का राजा है। इसके बाहुओं का बल रणसंग्राम में स्फुरण पाता है। इसकी यशरूपी नदी गङ्गा की तरह तीन मार्गों में (तीनो जगत् में) फैला हुई है। ॥५०॥

મરાઠી - હે સુન્દર દમયન્તિ! हा काशीनगरचा राजा आहे। सग्नमात बाब बाहुबल स्फुरण पावत। यार्चो कीर्ति रूपी नदी गंगे सारखी तीन मार्गात (तिन्ही लोकात) पसरली आहे ॥५०॥

English - She say the king of Kashi who had spread his intrepidity and courage, throughout the battle field just by his mightly and mainly arms Now just as the Ganga flow in three directions, in the same way his kudos and fame has flown into all the tree worlds

તેવેનં વૃણુ કલ્યાણિ, ક્રીડિતુ યદિ વાઙ્છસિ ॥

उपगङ्गं लक्ष्यमाणा, साक्षाद् गङ्गैव देवता ॥५१॥

અન્યથ :- હે કલ્યાણિ! યદિ સાક્ષાદ ગંગા દેવતા હવ લક્ષ્યમાણા ત્વ ઉપગંગ ક્રીડિતુ વાઙ્છસિ તદ્દ એન વૃણુ ॥૫૧॥

વિવરણમ:- હે કલ્યાણિ! યદિ સાક્ષાદ ગંગા દેવતા હવ લક્ષ્યમાણા અવલોક્યમાના ત્વ ગંગાયા. સમીપમ્ ઉપગંગ ક્રીડિતુ રન્તુ વાઙ્છસિ ઇચ્છસિ તદ્દ એન કાશીપતિ વૃણુ । વરયસ્વ ॥૫૧॥

સરતાર્થ :- હે કલ્યાણિ! યદિ સાક્ષાદ ગંગા દેવતા હવ લક્ષ્યમાણા ત્વ ગંગાયા તૌર ક્રીડિતુ વાઙ્છસિ તદ્દ એન કાશીપતિ વૃણુ ॥૫૧॥ ગુજરાતી :- માટે હે કલ્યાણી! સાક્ષાત્ ગંગાદેવીની પેઠે દેખાતી બેવી તું, જે ગંગાના કિનારા પ્દ દ્વીપ ક્ષરવાની ઇચ્છા કરતી હોય, તો આ કાશીપતિને વર. ॥૫૧॥

હિન્દી - इसलिए साक्षात् गंगादेवी के समान दिखनेवाली हे कल्याणी! अगर गंगा का नि. गौर १२ क्रीडा करने की इच्छा हो, तो इस काशीपति राजा को वर ॥५१॥

મરાઠી - यासाठी हे कल्याणि! साक्षात् गंगादेवी प्रमाणे दिसणारी तू, जर गगत्या काटिवर क्रीडा करण्याचा इच्छा असेल तर,

दृष्ट्वा ता भूभृतस्तेऽपि, सर्वेऽपि युगद्व्यधुः ॥

वशीकर्तुं बहून् काम - विकारान् कार्मणोपमान् ॥४८॥

अन्य :- ते सर्वे अपि भूभृतः ताः दृष्ट्वा युगपत् वशीकर्तुं कार्मणोपमान् बहून् कामविकारान् व्यधुः ॥

विवरणम् :- ते सर्वे अपि भुवं विश्रितिश्रितिभूभृतः राजानः ता दमयन्ती दृष्ट्वा अवलोक्य युगपत् एकास्मिन्नेव समये एकदा एव न वशा अवशा । अवशा वशां कर्तुं वशीकर्तुं कार्मणं वशीकरण उपमा येषां ते कार्मणोपमा मास्तान् कार्मणोपमान् वशीकरणसदृशान् बहून् बहुलान् कामस्य विकाराः कामविकाराः तान् कामविकारान् कामचेष्टाः व्यधुः अकुर्वन् ॥४८॥

सरलाय :- ते सर्वे अपि राजानः ता दमयन्ती निरीक्ष्य एकस्मिन् एव समये वशीकर्तुं वशीकृत्स्नसाक्षान् बहुलान् कामविकारान् कामचेष्टाः अकुर्वन् ॥४८॥

गुजरानी :- तेऽपि ते सर्वे राज्ञश्चो पाशु येने वश इत्या भाटे इभाशु सरणी धाशु इभश्चेष्टाश्चो इत्या लाशु ॥४८॥

हिन्दी :- उसे देखकर वे सर्व राजा अपने पर कान् पाकर दमयन्ती को वश में करने के लिए कामचेष्टा करने लगे । ॥४८॥

मराठी :- तिला पाहून ते सर्व राजे दमयतीला वश करण्याकरिता एकाच वेळी अनेक कामचेष्टा करू लागले ॥४८॥

English :- Seeing her all the kings and princes, keeping a good control on themselves and start beckoning her with the act of bewitching or impressing her intensely

अन्तःपुरप्रतीहारी, ततः पुन्याः पितुर्गिरिः ॥

आरेभे नदितुं भूप - स्वरूपपरिकीर्तनम् ॥४९॥

अन्य :- ततः अन्तःपुरप्रतीहारी पुन्याः पितुर्गिरिः भूपस्वरूपकीर्तनं नदितुम् आरेभे ॥४९॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तर अन्तःपुरस्य प्रतिहारी द्वारपालिका, अन्तःपुरप्रतीहारी पुन्याः दमयन्त्याः पितुः जनकस्य गिरिः वचनात्

English - The pearl ornaments on the body seemed like the creeper (Malilata) decked on her and the white saree on her body seemed like the white sky with no clouds during the autumn season

लक्षं कटाक्षकोटीनां, कुर्वती मञ्च - भूभुजः॥

अब्धिवेलेव लहरी - शीकराणां - दिशां पतीन् ॥४६॥

अन्वय :- दिशां - पतीन् लहरीशीकराणा लक्षं कुर्वती अब्धिवेला इव मञ्चभूभुजः कटाक्षकोटीना लक्ष कुर्वती दमयन्ती सभासण्डप समागमत् ॥४६॥

विवरणम् :- दिशा पतीन् दिक्पालान् लहरीणां तरङ्गाणा शीकराः तुषारकणाः लहरीशीकराः तेषा लहरीशीकराणां तरङ्गुषारकणाना

लक्ष कुर्वती अब्धयः वेला अब्धिवेला समुद्रवेला इव भुव भुजान्ति भुज्यते वा भूभुजः राजानः मञ्चस्थाः भूभुजः मञ्चभूभुजः तान् मञ्चभूभुजः मञ्चस्थभूभुजान् मञ्चोपविष्टान् राज्ञः कटाक्षाणा कोटयः कटाक्षकोटयः तासा कटाक्षकोटीना कोटिकटाक्षाणां इत्यर्थः लक्ष कुर्वती कोटिकटाक्षैः पश्यन्ती दमयन्ती मण्डप समागमत्

सरलार्थ :- यथा समुद्रवेला दिक्पतीन् लहरीशीकराणां लक्ष करोति तथैव मञ्चोपविष्टान् नृपान् कोटिकटाक्षाणा लक्ष कुर्वती दमयन्ती मण्डप समागमत् ॥४६॥

शुक्लरानी :- भडासागरनी वीर (वैष्ण) भोज्ज्भोनीं जलकुण्डो देड्डीने जेभ टिण्पतिभोने यीधी यीधीने भरे छे तेभ भुरखीभो पर भेडेछा राखभोने पोताना डोडोण्ण॥ इटाक्षो भरीने वीधनी, ॥४६॥

हिन्दी :- महासागर का किनारा मोजों के जलकण फेककर जैसे दिग्पतिओं को चीध चीधकर मारते हैं वैसे ही कुर्सीओ पर बैठे हुए राजा खुद के क्रोडो कटाक्ष मारकर बीधती, ॥४६॥

मराठी :- उवाप्रमाणे समुद्राचा तट लाटाच्या तुषार कणांनी दिव्यतीजा लक्ष्य वजवितो त्याप्रमाणे आपल्या कोटववपी नेत्र कटाक्षांनी मचावर वसलेल्या राजांना पायाळ करणारी दमयन्ती सभामण्डपात आली ॥४६॥

smiling and bright as the moon And just as the splendour and the magnificence of the moonsoons,
the breast seems so flexible and so flabby

आताम्रनयनापाङ्ग - पाणिपादरच्छदा ॥

कङ्कलिततरुशाखेव, प्रोत्तलसन्नवपल्लवा ॥४४॥

अन्वय :- प्रोत्तलसन्नवपल्लवा कङ्कलिततरुशाखेव आताम्रनयनापाङ्गपाणिपादरच्छदा दमयन्ती मण्डपं समागच्छत् ॥४४॥

विवरणम् :- नवाश्च ते पलवाश्च नवपल्लवाः। प्रोत्तलसन्तः प्रकर्षेण उल्लसन्तः नवपल्लवाः नवकिसलयानि यस्या सा प्रोत्तलसन्नवपल्लवा कङ्कलितश्चासौ तरुश्च कङ्कलिततरुः कङ्कलितरोः शाखा कङ्कलिततरुशाखा अशोकवृक्षशाखा इव आसमन्तात् ताम्रं आताम्रं नयनयोः अपाङ्गे नयनापाङ्गेः नयनापाङ्गे च पाणी च हस्तौ च पादौ चरणौ च रदच्छेदौ औष्ठौ च एतेषा समाहारः नयनापाङ्गपाणिपादरच्छदम् । आताम्रं नयनापाङ्गपाणिपादरच्छदं यस्याः सा आताम्रनयनापाङ्गपाणिपादरच्छदा दमयन्ती मण्डपं समागमत् ॥४४॥

सरत्पार्द :- यथा प्रोत्तलसद्दि आताम्रे नवकिसलयैः अशोकतरुशाखा शोभते तथैव आसमन्तात् ताम्रे नयनापाङ्गपाणिपादौः विराजमाना दमयन्ती सभामण्डपं समागमत् ॥४४॥

गुञ्जानी :- मण्डपगुणे जेना। नवीन कुंभणे विस्तार भाभेलां छे, येवी भयोऽवृक्षनी शाभानी येठे लाखे रेणवा भांभोना छेऽ। छाय, मण्डप नथा छोड जेना ये, ॥४४॥

हिन्दी :- प्रकट रूपसे विस्तारित है नये अकुर जिसमे ऐसी अशोकवृक्ष की शाखा के समान लाल रंग की है जिसकी आंखों की किनारी, हाथ, पैर और दात जिसके ऐसी, ॥४४॥

मराठी :- नुक्कल्याच प्रकट झालेल्या लाल लाल नवीन अशी अशोकवृक्षाच्या शाखेप्रमाणे ठिच्या होव्याचा कडा लाल आहे, तसेच हात, पाव आणि ओठ ही लाल आहेत अशी ती ॥४४॥

अत्रान्तरे स्फुरद्विव्य - ज्योतिस्त्तिलकभूषिता ॥
प्राचीव्याधविनिर्मुक्त - रविबिम्बमनोहरा ॥४२॥

अन्वय :- अभनिर्मुक्तरविबिम्बमनोहरा प्राची इव स्फुरद्विव्यज्योतिस्त्तिलकभूषिता दमयन्ती मण्डपं समागमत् ॥४२॥

विवरणम् :- अश्वेभ्यः मेघेभ्यः विनिर्मुक्तम् अभविनिर्मुक्तम् । रवेः बिम्बं रविबिम्बम् । अभविनिर्मुक्तम् च तद् रविबिम्बं च तत् अभविनिर्मुक्तरविबिम्बं तेन । मनः हरति इति मनोहरा प्राची इवा स्फुरत् च तद् दिव्यं च स्फुरद्विव्यज्योतिस्त्तिलकः । तेन भूषिता स्फुरद्विव्यज्योतिस्त्तिलकभूषिता दमयन्ती मण्डपं समागमत् ॥४२॥

सरलार्थ :- यथा मेघविनिर्मुक्तेन सूर्यबिम्बेन प्राची दिग् मनोहरा वर्तते तथैव स्फुरद्विव्यज्योतिषा तिलकेन मनोहरा दमयन्ती सभामण्डपं समागमत् ॥४२॥

गुञ्जरीनी :- येदाभां चादणोभांथी नीङ्गेल्ला सूर्यना बिम्बथी मनोहर थथेली पूर्वदिशानी पेठे विस्तार पाभता दिव्य तेजवाणा तिलकथी भलङ्गुल थथेली दमयन्ती सभाभङ्गुपभां भावी पडोंथी ॥४२॥

हिन्दी - इतने में बादलों से नीकले हुए सूर्यबिंब से सजी हुई पूर्व दिशा की तरह बढ़ते हुए दिव्य तेजवाले तिलक से अलंकृत दमयन्ती सभामण्डप में आ पहुची ॥४२॥

मराठी - इतक्यात ढगातून मुक्त झालेल्या सूर्यबिंबामुळे मनोहर दिसणाऱ्या पूर्व दिशेप्रमाणे कपाळावरील दिव्य तेज असलेल्या तिलकामुळे शोभणारी दमयन्ती सभामंडपात आली ॥४२॥

English - Just then the sun which had just come out of the clouds in the east, seemed so majestic and alluring and so bright In the same way the diadem on the forehead seemed so bright and ornaed, like the sun

मराठी :- सुपरमसेव्या प्रतिदिनसारखे आणि ज्याचे वर्णन करता येत नाही असा विशाल रत्नवरमण्डप रचण्यात आला. ॥३९॥

English :- Just as the royal court of Sudharma (Indra) this Swayamvar of Damyanti was arranged which was a way beyond compare.

मञ्जुषास्तस्मिन्नकार्यन्त, स्वर्दिमानोपमानिनः ॥
ज्योतिर्जलसरांसीय, रत्नसिंहासनानि च ॥४०॥

अन्वय :- तस्मिन् स्वर्दिमानोपमानिनः मञ्जुः अकार्यन्त । ज्योतिर्जलसरांसीय रत्नसिंहासनानि अकार्यन्त ॥४०॥

विवरणम् :- तस्मिन् स्वयंवरमण्डपे स्वः विमानानि स्वर्दिमानानि उपमानानि येषां सन्ति इति स्वर्दिमानोपमानिनः स्वर्दिमानसदृशाः मञ्जुः अकार्यन्त । ज्योतिषा युतानि जलसरांसि ज्योतिर्जलसरांसि इव रत्नानां सिंहासनानि रत्नसिंहासनानि अकार्यन्त ॥४०॥

सरलाय :- तस्मिन् रत्नवरमण्डपे रत्नरस्य विमानोपमानिनः विमानसदृशा मञ्जुः अकार्यन्त ज्योतिर्जलसरांसि इव रत्नसिंहासनाणि च अकार्यन्त ॥४०॥

शुद्धशक्ती :- ते मंजुषां देवविमानो जेवी भुरशीओ ओडवामां आसी, अन्ते तेठइपी जणनां सशेसर जेवां रत्नोन्तं सिंहासनी रत्नवामां आत्मां. ॥४०॥

हिन्दी :- उस मंडप में देवविमान के समान कुशीयाँ और तेजरूपी जल के सरोवर समान रत्नों के सिंहासन रचाए गये ॥४०॥

मराठी :- त्या मण्डपात देवविमानासारख्या खुर्च्या ठेवण्यात आल्या, आणि तेजरूपी जलाच्या सरोवराप्रमाणे रत्नजडित सिंहासनाची रचना करण्यात आली. ॥४०॥

English :- In the royal court, the stage was arranged like a celestial aeroplane, viman and just as the brightness of the water that seems like gems spread on it, the thrones were prepared with such likeness with gems studded on it

शुगरानी :- ते पथने ईष्यसु वंशस्यं शस्त्रेवो, भडापरदभी, तत्त्वोने न्पुनारो, इलाओनो गंसर, अने रुप वे इभदेवने पण भडाते इरनारो न्पुनार पण त्यं आओ. ॥३७॥

हिन्वी :- उस समय इक्ष्वाकु वंश का, महापराक्रमी, तत्त्वों का ज्ञानी, कला-निधान नलराजा, जो सौंदर्य स्पर्धामें कामदेव की भी परास्त कर सकता है, वह भी वहां आया ॥३७॥

मराठी :- त्या वेळेला इक्ष्वाकुवंशात जन्मलेला, महापराक्रमी, तत्त्वज्ञ आणि विविध कलागुणाचे भांडार असलेला व आपल्या सौंदर्याने कामदेवावर पण मात करणारा तो नलराजा पण तेथे आला. ॥३७॥

English - During the ancestry of the Ishvakus, a king named Nal was born who had attained the knowledge of all arts, and of all the hypotheses and was very valiant and intrepid, and whose beauty and handsomeness even defeated the beauty of Cupid, also arrived there for the swayamwar.

विदर्भपतिना सर्वे, ते कृतप्रतिपत्तयः ॥

आवासाना वसन्तिस्म, कुण्डिनस्य चतुर्दिशम् ॥३८॥

अन्वय :- विदर्भपतिना कृतप्रतिपत्तयः ते सर्वे कुण्डिनस्य चतुर्दिशम् आवासान् आवसन्ति स्म ॥३८॥

विदरण्या पतिः विदर्भपतिः तेन विदर्भपतिना । भीमरथेन नृपेण कृता प्रतिपत्तिः सत्कार-वेष्टा ते कृतप्रतिपत्तयः कृतसन्मानाः कृतसत्काराः ते सर्वे राजानः कुण्डिनस्य नगरस्य चतसृणा दिशा समाहारः चतुर्दिश रचिता आवासान् आवसन्ति स्म ॥३८॥

सरलाय :- भीमरथनृपेण कृतसन्माना। ते सर्वे राजावाः कुण्डिननगरस्य चतुर्दिशम् आवासान् आवसन्ति स्म ॥३८॥

शुगरानी :- विदरण्यानां भीमरथ राज्ञ्ये पधारेष्टा सर्व राज्ञ्योन् सन्मान इयुं, ते सर्व राज्ञ्यो, कुण्डिनपुरनी न्यारे दिशाओभां

लक्ष्मणपुत्रीसौभाग्य - गुणवानुरया धृतम् ।

मन्मथव्याधभल्लीभिः, शल्यमानं समन्ततः ॥ ३५ ॥

विवाहामन्त्रणाणीति - विवशभीतमानसम् ॥

आगम्यत्तत्र वेगेन, मृगयूयसिवाखिलम् ॥ ३६ ॥ युग्मम् ॥

अन्वय :- तत् राजपुत्रीसौभाग्यगुणवानुरया धृत मन्मथव्याध भल्लीभिः शल्यमान विवाहामन्त्रणाणीति - विवशभीतमानसम् अखिल राजकन्तम् मृगयूयम् इव समन्ततः वेगेन आगमत् ॥ ३६ ॥

विवरणम् :- रासः पुत्री राजपुत्री । राजपुत्र्याः सौभाग्य राजपुत्रीसौभाग्यम् । राजपुत्रीसौभाग्यमेव गुणः (रज्जुः) राजपुत्रीसौभाग्यगुणः । सौभाग्यगुणयिता वानुरा (जालं) सौभाग्यगुणवानुरा, तथा सौभाग्यगुणवानुरया राजपुत्रीसौभाग्यगुणजालेन धृत, मन्मथः कामदेवः एव व्याधः मन्मथव्याधः मन्मथव्याधस्य भल्लयः मन्मथव्याधभल्लयः, ताभिः, मन्मथ-व्याधभल्लीभिः, शल्यमानं पीडयमानं, विवाहस्य लक्ष्यस्य आमन्त्रणा विवाहामन्त्रणा, विवाहामन्त्रणा एव गीतिः विवाहमन्त्रणाणीति । न विवशम् अविवशम् अविवश विदश भूतं-विदशीभूत विवाहामन्त्रणाणीत्या विवशीभूत विवाहमन्त्रणाणीतिविवशीभूत विवाहमन्त्रणाणीतिविवशीभूत मानसं यस्य तद् विवाहमन्त्रणाणीतिविवशीभूतमानस, राजा समूहः राजक । तद् अखिल राजक तदखिलराजक तस्मिन् स्वयंवरे भुगाणा यूयं मृगयूय, मृगरमूह इव वेगेन शीघ्रगत्या समन्ततः आगमत् ॥ ३६ ॥

संलक्ष्य :- राजपुत्र्याः दमयन्त्याः सौभावयगुणजालेन धृत (बद्धम्) कामभल्लीभिः समन्तत पीडयमानं विवाहामन्त्रणाणीतिविवशीभूतमानस तदखिल राजक जालबद्ध व्याधभल्लीभिः समन्तत पीडयमान वीतेन विवशीभूतमानस मृगयूयमिव वेगेन तत्राऽऽगमत् ॥ ३६ ॥

गुणवती :- पत्नी ते राजकन्यानां सौभाग्यवती गुणवती (दोरीवती) जुंघेदी जलभां क्लृप्तेषु, शरदेवश्यी क्षिप्रानीनां व्यागोयी विधावेषु नद्या विवाड भट्टेनां आर्ध-त्र्युदशी आधनयी परवष्ट्येष्वेवां भनवाजुं, ते सप्तजुं राजकभंग्य धृजोनां टोणानीं पृष्ठे चारुकोरयी अभाटाभंक्ष न्यां दोरी आलुं ॥ ३७ ॥

हिन्दी :- फिर उस राजकन्या के सौभाग्यरूपी गुण से (दोरी से) बूनी हुई जालमें फसे, कामदेवरूपी शिकारी के वाजों से घायल और

English :- Then seeing at this utmost beautiful Damyanti, her father exclaimed that it would be tough to find an handsome husband to match his matchless Damyanti

ततो विवाहनेऽमुष्या, अयोन्यवरयोजनात् ॥

माभूज्जनापवादो मे, तत्करोमि स्वयंवरम् ॥ ३३ ॥

अन्यय :- ततः अमुष्या विवाहने अयोन्यवरयोजनात् मे जनापवादो मा अभूत् तत् स्वयंवरम् करोमि ॥ ३३ ॥

विवरण :- ततः तस्मात् अमुष्याः दमयन्त्याः विवाहने लभ्ये न योन्यः अयोन्यः । अयोन्यश्चासौ वरश्चाऽयोन्यवरः अयोन्यवरस्य योजनम् अयोन्यवरयोजनं तस्मात् अयोन्यवरयोजनात् मे मम जनानाम् अपवादः निन्द्या जनापवादः मा अभूत् न भवतु । तत् तस्मात् कारणात् अहं तस्याः दमयन्त्याः स्वयं व्रियते वरः यस्मिन् स स्वयंवरः तं स्वयंवरं करोमि ॥ ३३ ॥

सरलाध - ततः अमुष्या दमयन्त्या विवाहने अवीवद्वरसम्बन्धात् मम जनापवादः मा अभूत् । इति अहं तस्या दमयन्त्याः स्वयंवरं करोमि ॥ ३३ ॥

शुश्रूषी :- अभ्युद्य वर साधे संबंधं इदमधी ज्योत्स्नां भारो आपवाद न धाय भाटे आ दभ्यंतीत्यो विवाह इदम भाटे हुं स्वयंवरसंघपनी रचयि कुरुं ॥ ३३ ॥

हिन्दी :- यदि दमयन्ती का विवाह अयोन्य वर के साथ हो गया तो सारे जगत में मेरा अपवाद हो जायेगा, इसलिए मैं स्वयंवरमण्डप की रचना करता हूँ ॥ ३३ ॥

मराठी :- जर या दमयन्तीचा विवाह अवीवद वराशी झाला तर संपूर्ण जगात माझी जालरती होईल, म्हणून मी दमयन्तीचे स्वयंवरच करतो ॥ ३३ ॥

English :- He thought to himself that, he would be degraded if would give his daughter to a man who doesn't befit her, so he thought of having a *swayamwar*

मराठी :-

तिच्या नितबाणी सूक्ष्मपणाचा त्याग केला, परंतु कटीप्रदेशाने सूक्ष्मपणाचा रसीकार केला, मग तिच्या छातीने दोन स्तनरूपी द्वैतभावाला धारण केले आणि तिच्या वेहऱ्याने अद्वैतभावाचा (अनुपम सौंदर्याचा) रसीकार केला ॥३०॥

English :-

When she was a child she had pair of small buttocks. But now as she has grown, her buttocks has increased in size which means, she is no longer a child, but an adult. Her waist too has decreased in size, which also is the sign of a good-figured adult. Initially she was flat-chested, but as she grew into an adult, her breast has increased in size and has attained duality, while her face has become extremely beautiful and beyond anyone's comparison, thus attaining monotheism

साङ्गन्यासेः कुमारीणां, बिभर्त्यल्लेख्यमात्रताम् ॥

युवतीनां तु मृद्वनाति, रूपगर्वतैरपि ॥३१॥

अन्वय :-

सा अङ्गन्यासेः कुमारीणाम् आलेख्यमात्रता बिभर्ति । रूपगर्वतैः अपि युवतीनां तु मृद्वनाति ॥३१॥

विकरणम् :-

- सा दमयन्ती अङ्गनाम् अवयवना न्यासाः अङ्गन्यासाः तैः अङ्गन्यासेः अवयवन्यासेः कुमारीणा कन्यकानां शरीर आलेख्यमात्रता चित्ररूपता बिभर्ति धारयति किन्तु युवतीनां रूपस्य गर्वाः रूपगर्वाः रूपगर्वाणां ततिः श्रेणिः रूपगर्वतैः तस्याः रूपगर्वतैः अपि मृद्वनाति चूर्णीकरोति ॥३१॥

सरतार्थ :-

सा दमयन्ती अङ्गन्यासे कुमारीणा चित्रमात्रता बिभर्ति । युवतीनां तु रूपगर्वश्रेणिम् अपि मृद्वनाति चूर्णीकरोति ॥३१॥

शुल्कादी :-

- दमयन्ती योनायां अंगोपांगोनां घाट वरे कुम्भारिअयोनां शरीरने ती इक्षत श्चिन्तये ७ धारण इहे छे, अने मुपान स्त्रीओनां श्पनां अर्धनी एरभाणने ती ते अश्ली ७ नाप्ते छे. ॥३१॥

हिन्दी :-

दमयन्ती अपने अंगोपांग के घाट से कुवारी कन्याओं के शरीर को केवल चित्रसमान धारण करती है और युवान स्त्रीओं के रूप के गर्व की कतार को कुचल डालती है ॥३१॥

मराठी :-

ती दमयन्ती आपल्या शरीरच्या अवोपांगांनी कुमारी कन्याच्या शरीराला केवळ चित्ररूपाप्रमाणे धारण करत आहे आणि तरुण

हिन्दी :-

फिर वह दमयन्ती क्रीडापूर्वक मनोहर सौन्दर्यवाले यौवन को प्राप्त हुई, जिस यौवनवय मे भवातर गति के समान शरीर मे परिवर्तन होता है ॥२८॥

मराठी :-

नंतर ती दमयन्ती क्रीडापूर्वक मनोहर सौन्दर्य असलेल्या ताकण्याला प्राप्त झाली, ज्या यौवनात भवातरवाति प्रमाणे शरीरात हळू हळू बदल होतो ॥२८॥

English :-

Then Dampyanti in no time at all became an adult. Just as a person changes its form from one life to another, in the same way Dampyanti was changed, i e - from childhood to adulthood as time passed and in no time at all

व्यमुञ्चेतां पदाम्भोजे, तरङ्गतरलां गतिम् ॥
सहेलं प्रतिपेदाते, लोचनेन्दिवरे पुनः ॥२९॥

अन्वय :-

पदाम्भोजे तरङ्गतरलां गति व्यमुञ्चेता लोचनेन्दिवरे पुनः तरङ्गतरलां गति सहेल प्रतिपेदाते ॥२९॥

विवरणम् :-

त शरीरपरिवर्तनं कविः वर्णयति पदौ अम्भोजे कमले इव पदाम्भोजे चरणकमले तरङ्गत् तरला तरङ्गतरला ता तरङ्गतरलाम् ऊर्मिचञ्चला गति व्यमुञ्चेताम् अत्यजताम् । चरणौ शैशवे वर्तमानां चञ्चला गतिमत्यजताम् । लोचने एव इन्दिवरे लोचनेन्दिवरे नेत्रकमले पुनः ता तरङ्गतरला गति हेलया सह यथा स्यात् तथा सहेल सलील प्रतिपेदाते स्वीचक्रान्ते । चरणभ्यां त्यक्ता चञ्चला गति लोचने लीलया प्रतिपेदाते । यौवने लोचने चञ्चले भवतः ॥२९॥

सलार्थ :-

चरणकमले तरङ्गचञ्चला गति अत्यजताम् । नेत्रकमले पुनः ता तरङ्गतरला गति सलील स्वीचक्रान्ते ॥२९॥

गुणशती :-

तेना शरणाभ्युद्ये नलदमयन्तीसम्भूतं चञ्चलानि नो न्नाभ्युद्ये, परंतु तेनां नेत्रोद्युषी अभ्युद्ये आनन्दपूर्वकं ते चञ्चलानि नो स्वीक्ष्य भूयो ॥२८॥

हिन्दी :-

उसके चरणकमलो जलतरण समान चंचल गति का त्याग किया, लेकिन उसके नेत्ररूपी कमलाने आनन्दपूर्वक उस चंचलगति का स्वीकार किया ॥२९॥

भविष्यतः अर्हतः तीर्थङ्करस्य भणवतः शान्तिनाथस्य दिव्या विवि भवां हिरण्यमयीं सुवर्णमयीं प्रतिमां तस्ये बालाये
आर्पयत् अवदात् ॥२६॥

सरलार्थ :- तन्नावरीझिला निर्वृतिः देवी दिव्या हिरण्यमयी भावितीर्थङ्करस्य शान्तिनाथस्य प्रतिमा तरये दमयवत्ये आर्पयत् ॥२६॥

गुजराती :- तेना भावयी भुयी धई निर्वृति नाभनी देवीये तेने लविभङ्गणभां धवारा श्री शान्तिनाथलयावानी सुवर्णभय दिव्य
प्रतिभा अर्पण करी. ॥२६॥

हिन्दी :- उसके भाव से खुश हो कर निर्वृति नामक देवी ने उसे भविष्य में होने वाले श्री शान्तिनाथभगवान की सुवर्णमय दिव्य प्रतिमा
प्रदान की ॥२६॥

मराठी :- तिच्या उत्कृष्ट भावाने खुश झालेल्या निर्वृतिनावाच्या देवीने तिला भविष्यात होणाऱ्या श्री शान्तिनाथ देवाची दिव्य प्रतिमा
अर्पण केली ॥२६॥

English :- Due to her utmost faith in religion, a Goddess named Nirvuthi, being pleased, presented her a
celestial and supernatural golden idol of the future Lord Shantunath

अभाषीच्च यथा वत्से, पूज्येयमनिश त्वया ॥

चिन्तामणिमिवासाद्य, सापि तां नित्यमर्चति ॥२७॥

अन्वय :- अभाषीच्च यथा वत्से चिन्तामणिम् इव आसाद्य त्वया अनिशम् इय पूज्या सा अपि तां नित्य अर्चति ॥२७॥

विकरणम् :- अभाषीत् च अवादीत् वत्से चिन्तामणि रत्नम् इव आसाद्य प्राप्य त्वया अनिशम् अहर्निशम् इयं शान्तिनाथप्रतिमा पूज्या
पूजनीया । सा दमयन्ती अपि ता शान्तिनाथप्रतिमा नित्यम् अर्चति । पूजयति ॥२७॥

सरलार्थ :- सा निर्वृतिदेवी अवादीत् - वत्से दमयवति। चिन्तामणिरत्नम् इव त्वया अहर्निशम् इय प्रतिमा पूज्या । सा दमयवती अपि ता
शान्तिनाथप्रतिमा नित्यम् अर्चति ॥२७॥

of happiness and vigul. And by her prudence and attaining knowledge from the teachers she wholly and entirely dipped herself into the practices and customs of Jain religion (Smayakva)

ततः कर्मप्रकृत्यादौ, शास्त्रोपे दुर्गमोऽपि च ॥

बोधो च बोधयित्री च, साभूदभुतबुद्धिभाक् ॥२४॥

अन्वयः :- ततः अमृतबुद्धिभाक् सा कर्मप्रकृत्यादौ दुर्गमे अपि शास्त्रोपे बोधो च बोधयित्री च अभूत् ॥२४॥
विवरणम् - ततः अमृता वासो बुद्धिभादुतबुद्धिः । अमृतबुद्धि भजति इति अमृतबुद्धिभाक् । अमृतबुद्धिशालिनी सा भाला कर्मणा प्रकृतिः कर्मप्रकृतिः । कर्मप्रकृतिः आदौ यस्य सः कर्मप्रकृत्यादिः तस्मिन् कर्मप्रकृत्यादौ ।

दुखेन गम्यते ज्ञायते इति दुर्गमः तस्मिन् दुर्गमे दुर्जेये अपि शास्त्राणा ओषः शास्त्रोपः तस्मिन् शास्त्रोपे शास्त्रसमूहे विविधशास्त्रेषु बोधो ज्ञानी बोधयित्री ज्ञाययित्री च अभूत् अभवत् बभूव । सा दुर्गमाणि शास्त्राणि स्वय जगृह्यत् अपश्यत् अपि च अबोधयत् ॥२४॥

सरागार्थः :- ततः अमृतबुद्धिशालिनी सा दमयन्ती कर्मप्रकृत्यादिषु दुर्गमेषु विविधशास्त्रेषु ज्ञानी ज्ञाययित्री च अभूत् ॥२४॥

शुद्धशाली :- पृष्ठी कर्मप्रकृति भादि दुर्गम शास्त्रोना समूहभां पृष्ठा चण्डाड, तथा भीष्मते पृष्ठा बोध भापी यडे येवी दभयंती भास्वर्धडाड बुद्धिशाली धर्ष. ॥२४॥

हिन्दी :- फिर कर्मप्रकृति आदि दुर्गम शास्त्रसमूह की जानकार, और दूसरों को भी बोध देनेवाली, ऐसी दमयन्ती आश्चर्यकारक बुद्धिशाली बन गई ॥२४॥

मराठी :- नंतर कर्मप्रकृति आदि दुर्गम शास्त्राच्या समूहांना जाणणारी, आणि (दुसऱ्यांना पण) बोध देणारी अशी ही दमयन्ती आश्चर्यकारक बुद्धिशाली बनली ॥२४॥

English :- Then in due course, Danyanti become the most suprising and brilliant person to have attained the knowledge of the different books of Karmaprakrutu and the difficult talks and speeches, on literature She become so brilliant that she was not only able to grasp knowledge faster but also had the tact to impart it to others

बालिका को सौप दिया ॥२१॥

मराठी :- नंतर कलेचा अभ्यास करण्याच्या वेळी, कलाचे भांडार समजल्या जाणाऱ्या महान राजाने कलाचार्यांना बोलावून त्यांना बालिका सौपविली. ॥२१॥

English :- When Damyanti came of age and was ready to take in the arts of studies, her great father who knew the meaning of being educated, placed her in the hands of a learned man, to teach her all the seventy two arts

तदीयहृदयादर्शे, सङ्क्रान्ताः सत्त्वरं कलाः ॥

कलाचार्यः कलानां तु, केवलं दर्शकोऽभवत् ॥२२॥

अन्वय :- तदीयहृदयादर्शे सत्त्वरं कलाः सङ्क्रान्ताः । कलाचार्यः तु, केवलं कलानां दर्शकः अभवत् ॥२२॥

विवरणम् - तस्याः इदं तदीय । तदीयं च तद् हृदयं च तदीयहृदय । तदीयहृदय एव आदर्शः दर्पणः तदीयहृदयादर्शः, तस्मिन् तदीयहृदयादर्शे तस्याः स्वान्तर्दर्पणे त्वरया सह यथा स्यात् तथा सत्त्वरं शीघ्रं झटिति कलाः सङ्क्रान्ताः प्रतिबिम्बिताः । कलानां आचार्यः कलाचार्यः तु केवलं कलानां दर्शकः अभवत् न पाठकः इत्यर्थः ॥२२॥

सरलार्थ :- तरया. स्वान्तर्दर्पणे शीघ्रं कलाः प्रतिबिम्बिताः । कलाचार्यः कलानां केवलं दर्शकः अभवत् ॥२२॥

शुब्दशाली :- तेना हृदयश्री आदीनां अद्याप्ये तुल्यं प्रवेशे अर्थे, अद्याप्यं तो अहं तेना भाग्यदर्शकं अर्थे ॥२२॥

हिन्दी :- उसके हृदयरूपी दर्पण में कलाओं ने तुरंत ही प्रवेश कर लिया, कलाचार्य तो उसे केवल कला दिखातेवाले ही रह गये । ॥२२॥

मराठी :- तिच्या हृदयरूपी आरशात कलानीं लवकरच प्रवेश केला, कलाशिक्षक तर तिला केवळ कला दाखविणारेच झाले ॥२२॥

सरलार्थ :- तत्र सा राजलोकैः तात्तिकाताडनैः मद्यमादृष्टवादीन्, दोह्वारच्चारपादेन नृत्य नृत्य इति वादिभिः नर्तयते ॥ १९॥

भुञ्जामी :- 'धर्ष धर्ष...तु मम ! मम !' श्लेष श्लेषना ते दशभारीशो मलीशोना मले, तथा वरदा श्रीगङ्गा श्वने शंभूदा वरे श्रीभट्टी वरुणीने नेरुणीने नश्यवे छे. ॥ १८॥

हिन्दी :- 'धड़, धड़, तु नाचा। तु नाचा।' ऐसा बोलते हुए वे राजलोग तानीओ के ताल बजा कर, और बीच की उंगली और अंगुठे से चूटकी बजा कर उसे नचाते हैं ॥ १९॥

मराठी :- 'धड, धड, तुं नाचा। नाचा।' असे म्हणव् ते राजलोक टाक्याच्या तालावर तसेच मद्यच्या बोटांनी आणि अवाठ्यांनी चूटकी वाजवीत तिला नाचवीत होते ॥ १९॥

English :- They used to clap their hand on a special rhythm and ask her to dance and snapping their fingers used to make her dance

इत्थं सौभाग्यवद्भिः सा, स्वयं सौभाग्यसेवधिः ॥

नानाविधाभिः क्रीडाभिः, क्रीडयते स्म स्थितानना ॥ २०॥

अन्वय :- स्वयं सौभाग्यसेवधिः स्थितानना सा सौभाग्यवद्भिः नानाविधाभिः क्रीडाभिः क्रीडयते स्म ॥ २०॥

विवरणम् - स्वयं शोभन भगः यस्य सः सुभगः सुभगस्य भावः सौभाग्य सौभाग्यस्य सेवधिः निधिः सौभाग्यनिधानं स्थितं आननं यस्याः सा स्थितानना सहस्रमुखी दमयन्ती सौभाग्यं येषां अस्ति क्षतिः सौभाग्यवन्तः तैः सौभाग्यवद्भिः सौभाग्यशालिभिः राजलोकैः नाना विविधाः विधाः यासां ताः नानाविधाः ताभिः नानाविधाभिः विविधप्रकाराभिः क्रीडाभिः क्रीडयते स्म ॥ २०॥

सरलार्थ :- सा दमयन्ती स्वयं सौभाव्यस्य निधिः आसीत् । स्थितानना चाऽभवत् । अतः सा सौभाव्यवद्भिः पुरुषैः नानाविधाभिः क्रीडाभिः लीलाभिः क्रीडयते स्म ॥ २०॥

अथ प्रवर्धमानासौ, राजलोकैः कुतूहलात् ॥

भाष्यते मन्मनालापैः, सभायामपि भूभुजः ॥ १७ ॥

अन्यः :- तद्य असौ प्रवर्धमाना भूभुजः सभायामपि राजलोकैः कुतूहलात् मन्मनालापैः भाष्यते ॥ १७ ॥
विवरणम् - अथ प्रवर्द्धतेऽसौ प्रवर्धमाना दिने दिने वृद्धिमाप्नुवती असौ दमयन्ती भुव भुनक्ति भुङ्क्ते वा भूभुक् तस्य भूभुजः नृपस्य सभाया अपि राजानः एव लोकाः राजलोकाः तैः राजलोकैः सभायां वर्तमानैः राजभिः कुतूहलात् कौतुकात् मन्मनाश्च ते आलापाश्च मन्मनालापाः तैः मन्मनालापैः मधुरवचनैः भाष्यते उच्यते ॥ १७ ॥

सरलार्थः :- अगन्तर दिने दिने प्रवर्धमानाऽसौ दमवती यदा भूभुज सभायामागच्छत् तदा तत्रापि सा राजलोकैः कुतूहलात् मधुरवचनैः भाष्यते ॥ १७ ॥

शुश्रूषादीः :- इदं दिनमिति दिनं वृद्धिं यथास्ती दमयन्तीने शब्दं सत्त्वाभां यथा सौ कुतूहलधी पृथिव्यां वसते भोवति छे. ॥ १७ ॥
हिन्दी - जब (दिनो दिन) बड़ी होती दमयती को राजसभा के मंत्रीगण कुतूहल से प्यारभरे वचनो से बुलाते हैं ॥ १७ ॥
मराठी - दिवसेदिवस मोठी होणाऱ्या दमवतीला राजसभेतील मंत्रीगण कौतुकाचे प्रेमळ शब्दांनी बोलवीत होते. ॥ १७ ॥
English :- As the child kept on growing, she won over the hearts of the members of the royal court, who used to talk and greet her in a loving, tender way

निवेशयतेऽङ्ककपर्यङ्क - मास्यते करपङ्कजे ॥

उल्लापनैर्नवनवै - गीयते कलगीतिभिः ॥ १८ ॥

अन्वयः :- अङ्कपर्यङ्कं निवेशयते । करपङ्कजे आस्यते । नवनवैः उल्लापनैः कलगीतिभिः गीयते ॥ १८ ॥
विवरणम् - अङ्कः एव पर्यङ्कः अङ्कपर्यङ्कः, त अङ्कपर्यङ्कं निवेशयते उपवेशयते । करः एव पङ्कजं करपङ्कजं तस्मिन् करपङ्कजे हस्तकमले

ललाटे तिलकस्तस्याः, स कोऽपि सहजः पुनः ॥
भास्वानपि पुरो यस्य, भाति खद्योतपोतवत् ॥१५॥

अन्वय :- तस्याः ललाटे सहजः कोऽपि पुनः तिलकः स्यात् । यस्य पुरः भास्वान् अपि खद्योतपोतवत् भाति ॥१५॥

विवरणम् - तस्याः क्षम्यन्त्याः ललाटे भालप्रदेशे सह जायते क्षति सहजः स्वाभाविकः कः अपि पुनः तिलकः स्यात् । यस्य तिलकस्य पुरः अग्रे भास्वान् दिवाकरः अपि खद्योतयतीति खद्योतः । खद्योतस्य पोटः खद्योतपोतः । खद्योतपोतेन तुल्य खद्योतपोतवत् । खद्योतश्चाऽल्पतेजाः भाति भासते ॥१५॥

सरलार्थ :- तस्या दम्बवत्त्वा ललाटे सहजः स्वाभाविक तेजरवी तिलक आसीत् । तस्य तिलकस्याऽद्ये भास्वान् सूर्योऽपि खद्योतपोत इवाऽल्पतेजा भाति ॥१५॥

शुश्रूषणी :- वृणी तेन। छल्लभं नभसी न कोऽपि अद्युं तेन सदी तिलकं छदुं, जेनी आनन सूर्य पण पदं निभ।
जेवो छल्ले. ॥१५॥

हिन्दी :- उसके जन्म के समय से ही ललाट पर ऐसा तेजस्वी तिलक था कि जिस के आगे सूरज भी जुगनु जैसा लगता है । ॥१५॥
पराठी :- तिच्या जन्मपासूनच तिच्या कपाळावर असा एक तेजरवी टिका आहे की ज्याच्यासमोर सूर्यसुद्धा काजळ्या प्रमाणे वाटतो.

English :- When the child was born, her forehead seemed so bright and endowing that the sun itself seemed to be mere butterfly in front of it

सन्त्ये तदङ्गनिर्माणे, धातुस्यः कोऽप्यजायत ॥

शृण्वप्यन्येव सा काचित्, तूलिकाप्यपरैव सा ॥ १३ ॥

अन्वयः :- तदङ्गनिर्माणे अन्यः कोऽपि धाता अजायत । सा मृद् अपि अन्धा एव काचित् । सा तूलिका अपि अपरा, एव मन्ये ॥ १३ ॥

विवरणम् - तस्याः अङ्गानि तदङ्गानि । तदङ्गानां निर्माणं तदङ्गनिर्माणं तस्याः अवयव निर्माणं । अन्यः अपर एव कोऽपि धाता स्रष्टा अजायत । सा मृद् अपि मूलिका अपि अन्या एव काचित् आसीत् । सा तूलिका अपि अपरा अन्या एव अभवत् इति वाहं मन्ये ॥ १३ ॥

सारांशः :- सा दमवन्ती वाम पुत्रिका अनुपमलावणवती आसीत् । अतः तस्याः अवयवनिर्माणे कोऽपि अन्य एव ब्रह्मा अजायत । तथा तथा मृदा सा निरमादि सा मृदपि काचित् अन्वा एव आसीत् । तथा सा तूलिकाऽपि अपरेव विलक्षणा आसीत् इत्यहं मन्ये ॥ १३ ॥

शुद्धशरीरः :- तेनं शरीरं स्वयं भट्टे भूषणं कोर्धं नवीन विधाता नृ उन्मन्न धर्धं ह्ये, तेनं शरीरं भूषणं भट्टे भूषणं नृ उन्मन्नी छोषी नृ उन्मन्ने, स्वयं तूलिका भूषणं कोर्धं नृ उन्मन्नी छोषी नृ उन्मन्ने, स्वयं नृ भूषणं नृ ॥ १३ ॥

हिन्दी - उसके शरीर की रचना करने के लिए विधाता कोई दूसरा ही उत्पन्न हुआ होगा, मिट्टी भी कोई दूसरे प्रकार की होगी और वह चित्रकार की तुलिका भी अलग प्रकार की होगी ऐसा मैं मानता हूँ ॥ १३ ॥

मराठी - - - - -
तित्या शरीराची रचना करणारा ब्रह्मदेव ही कोणी दुसराच असावा, ती मातीमुळा दुसऱ्याच प्रकारची असली पाहिजे, इतकेच बरे तर त्या चित्रकाराची कुचला सुळा निराळीच असेल असे मी मानतो. ॥ १३ ॥

English - The creator who has created this child must have been a different God (creator) who had the skill and power to create such child whose beauty was without compare The mud too was of a different type and the brush used to paint the complexion must have been of a different type of a rare material

हिन्दी :-

उसने अपने पराक्रम से ही पृथ्वी पर विजय पाया था । उस के पास रहा चतुरागी सैन्य तो सिर्फ उसके परिवार के लिए ही था ॥१०॥

मराठी :-

आपल्या पराक्रमाने त्याने पृथ्वीव विजय प्राप्त केला होता त्याचे चतुरागी सैन्य तर फक्त त्याच्या परिवारापुरतेच होते ॥१०॥
English :- This king had won his victory over the earth on his prowess and might and his four-fold army (which consisted of elephants, horses, chariots and soldiers) were just like a mere family, to him

पुष्पदन्तीति तत्पत्नी, निःसपत्नगुणालया ॥

यल्लावण्यसुधाभोधो, मकरो मकरध्वजः ॥११॥

अन्वय :-

निःसपत्नगुणालया पुष्पदन्ती इति तत्पत्नी आसीत् । यल्लावण्यसुधाभोधो मकरध्वज मकरः क्रीडति ॥११॥

विवरणम् :- निर्गताः सपत्नाः येषां ते निःसपत्नाः नित्यमाः । अनुपमाश्च ते गुणाश्च निःसपत्नगुणाः । तेषां आलयः निधान

निःसपत्नगुणालया नित्यमगुणनिधान पुष्पदन्ती इति तस्य भीमरथस्य पत्नी तत्पत्नी आसीत् । यस्य लावण्य यल्लावण्यम् । यल्लावण्यमेव सुधाऽमृत यल्लावण्यसुधा । यल्लावण्यसुधायाः अभोधिः यल्लावण्यसुधाभोधिः तस्मिन् यल्लावण्यसुधाभोधो तस्याः लावण्यसुधासागरे मकरः ध्वजे यस्य सः मकरध्वजः कामदेवः एव मकरः क्रीडति । यथा सागरे मकरः स्वैर क्रीडति तथा तस्याः लावण्यसुधासागरे मकरध्वजः कामः क्रीडति रमते ॥११॥

सरलाय :-

निकपमगुणवती पुष्पदन्ती नाम तत्पत्नी आसीत् । तस्या लावण्यसुधाभोधो मकरध्वजः स्वैर क्रीडति रमते ॥११॥

शुभरानी :- अनुपम गुणोन्मास्थानसम्पती पुष्पदन्ती नामनी तेनी शशी उत्ती, ३ जेन्ना लावण्यसुधा अभुन्ता मलासागरभां अभिदेव ती मगारमध्यनी येडे क्रीडा करतो उत्ते ॥११॥

हिन्दी -

उनकी अनुपम गुणवाली पुष्पदन्ती नामक राणी थी, जिस के लावण्यरूपी महासागर में कामदेव तो मगरमच्छ के समान क्रीडा करता था ॥११॥

अुतराती:- ये नगरमां लोभो भासे “जुं पडेलां, जुं पडेलां” अेभ आपतां धनने केडेने ईन्द्र पाण देवलोड सभान नेवा न अउरती

शभना डरवा लाउथे. ॥८॥

हिन्दी - इस नगर में विपुल मात्रा में धनको देख कर वहां आनेवाले सभी लोगोंकी उस नगरमें सब से पहले पहुंचने की जगह इच्छा को देखकर इन्द्र भी ठिक वैसे ही नगर की कामना करने लगा ॥८॥

मराठी - या नगरीत विपुल प्रमाणशत धनसंपत्ति पाहून त्यानगरीत देणाऱ्या लोकांची रपण पाहून स्वतः इन्द्रसुखा देवासमोर अशा नगराची मागणी करू लागला ॥८॥

English - Indra tells his subjects that he wishes to have a city like Kuldampur, in which the people here are so rich that the wealth itself have to have competitions among themselves as to whom it will offer itself first Manifesting such an astonishing incident even Indra craves to have a city like Kuldampur.

तत्र भीमरथो राजा, भीमवद्वीमविक्रमः ॥

यः सौन्दर्याच्च शौर्याच्च, विषमायुधदर्पहृत् ॥९॥

अन्वय :- तत्र भीमवद्वीमविक्रमः भीमरथः राजा आसीत् यः सौन्दर्यात् शौर्यात् च विषमायुधदर्पहृत् आसीत् ॥९॥

विवरणम् :- तत्र तस्मिन् कुण्डनपुरे भीमः द्वितीयः पाण्डवः इव भीमः भीषणः विक्रमः पराक्रमः यस्य सः भीमविक्रमः भीषणपराक्रमः भीमरथः नाम राजा आसीत् । सः सुन्दरस्य भावः सौन्दर्यं तस्मात् सौन्दर्यात् तथा शूरस्य भावः शौर्यं तस्मात् शौर्यात् च विषमाणि विषमसङ्ख्याकानि आयुधानि शस्त्राणि यस्य सः विषमायुधः पञ्चेयुः कामदेवः । विषमायुधस्य ययः सौन्दर्यशौर्यविषयको गर्वः विषमायुधदर्पः । विषमायुधदर्पं हरतीति विषमायुधदर्पहृत् कामदेवस्य सौन्दर्यविषयक शौर्यविषयक च गर्वं हरन् आसीत् । अर्थात् कामदेवादपि सुन्दरतरः शूरतरश्चासीत् ॥९॥

सरलाध - तस्मिन् कुण्डनपुरे भीम इव भीषणविक्रम सौन्दर्यात् शौर्यात् च कामदेवस्य सौन्दर्यशौर्यविषयक गर्वं हरन् भीमरथ, नामराजा आसीत् ॥९॥

ગુજરાતી. - આ પૃથ્વીતલ પર શોભતો એવો વિદર્ભ નામે દેશ છે, જેમાં ઉપર ઉપર ગામો અને નીચે નીચે નગરો વસેલા છે. (અર્થાત્ આ દેશમાં મનુષ્યોની ધણી જ ગીચ વસ્તી છે.) ॥૬॥

હિન્દી - इसी पृथ्वीतल पर विदर्भ नामक देश शोभायमान है। जहाँ गाव के ऊपर गाव ओर नगर के ऊपर नगर बसे हैं। अर्थात् इस देश में विपुल मात्रा में गाव एवं नगर बसे हुए हैं ॥६॥

મરાઠી - याच पृथीवर गुणवान् राजाने द्रुक अस्म विदर्भ गावाचा देश आहे, उचा देशात गावावर गाव आणि जवारावर नगर वसलेली आहेत अर्थात् या देशात अनेक गाव आणि नगर आहेत ॥६॥

English - On this earth, there was a beautiful country named Vidharba In which we find villages after villages and cities after cities In short it was a country with boundless population

तज्ज्ञास्त्यद्भुतसौराज्य - मनिःप्राज्यसुखोदयम् ॥

दक्षिणाशानधूमौलि - मण्डनं कुण्डन पुरम् ॥७॥

અન્ય :- તજ અદ્ભુતસૌરાજ્યમ્ અનિ પ્રાજ્યસુખોદય દક્ષિણાશાવધૂમૌલિમણ્ડન કુણ્ડન પુરમ્ અસ્તિ ॥૭॥

વિવરણમ્ :- તજ તસ્મિન્ વિદર્ભે શંખનશ્વાસૌ રાજા ચ સુરાજઃ । સુરાજસ્ય ભાવઃ સૌરાજ્યમ્ । અદ્ભુત સૌરાજ્ય યસ્મિન્ તદ્ અદ્ભુતસૌરાજ્યમ્ । સુહ્રસ્ય ઉદયઃ સુખોદયઃ । અનુપમઃ સુખોદયઃ યસ્મિન્ તદ્ અનિ પ્રાજ્યસુખોદય, દક્ષિણાચાસૌ આશા ચ દિશા ચ દક્ષિણાશા દક્ષિણદિગેવ વધૂઃ દક્ષિણાશાવધૂઃ દક્ષિણાશાવધ્વાઃ મૌલિઃ મસ્તક દક્ષિણાશાવધૂમૌલિઃ । દક્ષિણાશાવધૂમૌલેઃ મણ્ડન ધૂષણ દક્ષિણાશાવધૂમૌલિમણ્ડન દક્ષિણાદિગ્ધામિનીમૌલિમુકુટં કુણ્ડિનપુર નામ પુર નગરમ્ અસ્તિ ।

સરલાઈ - तस्मिन् विदर्भदेशेऽद्भुतसौराज्ययुत निरुपमसुखोदय दक्षिणदिवधूमौलिमण्डनं कुण्डनं नाम पुरं नगरमस्ति ।

આ મનુષ્ય છે. (અધાન દુષ્કાળના સમાન સૌંદર્યવાની હતી.) ॥૨॥

क्षयकन से यह जाना जा सकता था कि वह मनुष्य है । ॥४॥

हा कथाच्या विल्लासणीच ती मनुष्य आहे हे ओळखले जात होत. ॥४॥

Thus revealing the difference

तयोराद्यः सुतः शत्रु, - सन्नदावानलो नलः ॥

प्रतीकः प्रत्यनीकस्य, द्वैतीयिकस्तु कूबरः ॥५॥

तथा शत्रुसन्निधानतः नलं आध. सुत. आसीत् । द्वैतीयिकः तु प्रत्यनीकस्य प्रतीक. दूवरः अस्ति ॥५॥

प्रत्यनीकस्य शत्रोः प्रतीक निवारकः शत्रुजित् कूबर. नाम पुत्रः तनयः आसीत् ॥५॥

मजं मोहन येताल, त्या पमाणे तुल जलसरसरेर आणि मोहक फुलांकी आकर्ष देणारे, तशीच मनोज वनली आहे, ॥२॥

English :- In this state of Koshal exists a city named Koshla. This city is compared to the gaiety of heaven all around just as there are Apasarsas (fairies), all around in heaven, in the same way there are ap-saras on earth in Koshla (apasarsas means lakes), just as the apasaras in heaven to fulfill the desires of all Gods, in the same way the apasarsas (lakes) fulfill the desires of men (desires like swimming, boating, washing etc.)

Just as there are sumans (God's) in heaven, in the same way there are Sumanas (flowers) on this earth, all around Koshla.

तस्या वरयान्तरङ्गारिः श्रव्याको निषयाभिधः ॥
आसादासीकृतास्ति भूपतिर्भूमिभूषणः ॥३॥

अन्वयः :- तस्या वरयान्तरङ्गारिः दासीकृतास्तिः भूमिभूषणः श्रव्याकोः निषयाभिधः भूपतिः आसीत् ॥३॥

विवरणम् :- तस्या कोशलानगणाय, अन्तरङ्गार्थे अन्तर्य शब्दार्थः अन्तरङ्गारयः अन्तःस्थानम् । वरयाः अधीनाः अन्तरङ्गारयः परय सः वरयान्तरङ्गारिः वरीकृताभ्यन्तरङ्गव्यवसायाविराजः । न दासाः अस्मात् । अदासः दासाः कृताः दासीकृताः । दासीकृताः अस्मात् शत्रवः येन सः दासीकृतास्तिः किञ्चिद्गुणवद्विराजः, भूमि भूषयतीति भूमिभूषणः भूमवल्लभारः श्रव्याकोः गोजापत्यं पुमान् श्रव्याकोः श्रव्यागुणलोत्पन्नः निषयः अस्मिन्मा भूषणः सः निषयाभिधः निषयनामा भूवः पृथ्व्याः पतिः भूपतिः पृथ्वीपतिः (राजा) आसीत् ॥३॥

अन्वयः :- तस्या कोशलनगणाय अन्तरङ्गान् कामज्जोपादीन् असीन् वरीकृतावां वद्विः शत्रून् दासीकृतावां भूमिभूषणः श्रव्यागुणलोत्पन्नः निषयनामा नृपः आसीत् ॥३॥

मराठी अर्थ :- पुष्प, अक्षत, धूप, दिव्यचंदन, वासोक्षीप, अष्टमंगल, आणि दर्पण-जालानी श्रीजिनेश्वरप्रभूची अष्टप्रकारी पूजा करावी (नल दमयन्ती सारखी) ॥ १॥

English :- The life history of Naldamyanti One should perform *the puja* in honour of lord *Shri Jinendra* with a flower, rice, incense, lamp, sandalwood powder, Special past of sandalwood, *Ashtmangal*, Mirror & Holy water just as Nal and Damyanti used to do

इहैव भरते भूमि - भामिनीभालसन्निभे ॥

देशः कोशलनामास्ति । दधानास्तिलकश्रियम् ॥ १॥

अन्वय :- भूमिभामिनीभालसन्निभे इह एव भरते तिलकश्रिय दधानः कोशलनामा देशः अस्ति ॥ १॥

विवरणम् :- भाम अस्याः अस्तीति भामिनी तेजस्विनी स्त्री । भूमिरेव भामिनी भूमिभामिनी । भूमिभामिन्याः स्त्रियः भालः तलाट भूमिभामिनीभालः तेन सात्रिभं सदृश तस्मिन् भूमिभामिनीभालसन्निभे पृथ्वीरमणीललाटसदृशे इह अस्मिन् एव भरते भरतक्षेत्रे, तिलकस्य श्रीः तिलकश्रीः तां तिलकश्रियं दधानः तिलकवत् शोभमानः कोशलः नाम यस्य सः कोशलनामा देशः अस्ति । यथा भामिनीभाले तिलकः शोभते तथैव भूमेः भालसदृशोऽस्मिन् भरतक्षेत्रे कोशलनामा देशः तिलकवत् विराजते ॥ १॥

सरलार्थ :- यथा भामिण्याः तलाटे तिलकः शोभते तथैव भूमेः भालसदृशोऽस्मिन् भरतक्षेत्रे कोशलनामा देशः तिलकश्रियं दधान शोभते ॥ १॥

शुब्दरानी :- पृथ्वीश्रीं श्रीनां ललाटं सरभम् आ आरुतक्षेत्रभां तिलकन्ती शोभान्ते धारणुं करनारो ओश्ल नाभे देश छे ॥ १॥

हिन्दी :- जिस तरह स्त्री के ललाट पर तिलक शोभता है, ठीक उसी तरह इस पृथ्वी पर भरतक्षेत्र में कोशल नाम का देश शोभता है ॥ १॥

मराठी :- जसे रानीचा ललाटावर टिका जसा शोभत असतो तसेच ह्या वसुधैवर् भरतक्षेत्रात कोशल नावाचा देश शोभत आहे ॥ १॥

‘નોમિનાયચરિત (ગુણવિનયગણિકૃત), ‘ઉપદેશપ્રસાદ’ (વિજયલક્ષ્મીસુરિકૃત), ઈત્યાદિ સરકૃત, પ્રાકૃત, અપલ્લવ કૃતિઓમા જેન અચલગચ્છના આચાર્ય ભગવતીના ૩ ગ્રન્થો ઉપલબ્ધ છે

- ૧) પૂ. આ. ભ. શ્રી જયશેખરસુરિ મ. સા. કૃત નલ-દમયતી ચરિત્ર
- ૨) પૂ. આ. ભ. શ્રી ઋષિવર્ધનસુરિકૃત નલરાજા-દમયતિ ચરિત્ર
- ૩) પૂ. વિજયશેખર કૃત શ્રી નલ-દમયતી પ્રબંધ

હજી પ્રાચીન સાહિત્યનુ સંશોધન કરવામા આવે તો નળ - દમયતી વિશે ઘણુ સાહિત્ય પ્રકાશમા આવી શકે

પૂજ્ય મુનિરાજ શ્રી સર્વોદય સાજીરાજી મ. સા. એ અચલગચ્છની સમાચારી પાળતા જેન મુનિવર છે એમના માર્ગદર્શન હેઠળ પૂજ્ય મુનિરાજ શ્રી સર્વોદય સાજીરાજી મ. સા. ને તા. ૨૮/૮/૮૬ ને રવિવારના દિવસે રૂબરૂ મળ્યો અને શ્રી સંઘનુ સન્માન સ્વીકાર્યું તથા પૂજ્યશ્રીના આશીર્વાદ લીધા

રમણલાલ ચી શાહ

સંસ્કૃતમ્ નલકથા વિશે અત્યાર સુધીમા લગભગ એકવીસ જેટલા નાટકો લખાયેલા મળી આવ્યા છે ભિન્ન ભિન્ન નેકાઓમા લખાયેલા નાટકોમાના કેટલાક પ્રગટ થયેલા છે અને બાકીના ઘણાખરા હજુ આપ્રગટ જ રહેલા છે એ નાટકો નીચે પ્રમાણે છે

(૧) નૈધાનાદ (કેમીશ્વરકૃત), (૨) નલવિક્રમ નાટક (કોઈ અજ્ઞાત લેખકકૃત), (૩) વિધિવિલાસિત નાટક (કોઈ અજ્ઞાત લેખકકૃત), (૪) નલવિક્રસ નાટક (કવિ રામચન્દ્રસિરિકૃત, (૫) નલચરિત નાટક (નીલકંઠ દીક્ષિતકૃત), (૬) નલાભ્યુદય નાટક (રાજા રઘુનાથકૃત), (૭) નલાનદ નાટક (જીવવિબુધકૃત), (૮) દમયતી કલ્યાણ (શંકરોપાચાર્ય નલચક્રવર્તીકૃત), (૯) મજુલનેપથ (મહો વેકટરગનાથકૃત), (૧૦) અનર્ધનલચરિત (સુદર્શનાચાર્યકૃત), (૧૧) લેમીપરિણય નાટક અથવા નલવિજય નાટક (રામસાસ્ત્રીકૃત), (૧૨) લેમીપરિણય નાટક (શ્રીનિવાસ દીક્ષિતકૃત), (૧૩) લેમીપરિણય નાટક (શંકરોપાચાર્ય કૃત), (૧૪) લેમીપરિણય નાટક (વેકટરચાર્ય કૃત), (૧૫) લેમીપરિણય નાટક (રાજચૂડામણિકૃત), (૧૬) નલચરિત નાટક (દિવીપ્રસાદ શુક્લકૃત), (૧૮) નલદમયતીપથ (કાલીપાદ તારકચાર્યકૃત), (૨૦) પુણ્યજ્વલોકોદય નાટક (દિવીશરણ કવિ ચક્રવર્તીકૃત), (૨૧) દમયતી-કલ્યાણ (કોઈ અજ્ઞાત લેખકકૃત) નલકથા વિશે બે ચપૂકાવો લખાયેલા છે એમા ત્રિવિક્રમલદ્ધકૃત 'નલચપૂ' અથવા 'દમયતીકથા' સુપ્રસિદ્ધ છે બીજુ ચપૂકાવ 'દમયતીપરિણય' નામનુ છે એના કર્તા કોઈ અજ્ઞાત કવિ છે આ ઉપરાંત 'દમયતીપ્રબંધ' નામની એક ગદ્યમા અને એક પદ્યમા પણ રચના મળે છે, અને ષાકશાસ્ત્ર વિશે 'નલપાકશાસ્ત્રમ્' નામની એક કૃતિ પણ લખાયેલી મળે છે

સંસ્કૃતમાં લખાયેલી કાવ્યનાટકાદિના પ્રકારની આ બધી કૃતિઓની ઘણીખરી ચાહિતી હસ્તપ્રતોની જુદા જુદા સ્થળોની સૂચીઓને આધારે આપવામા આવી છે પરંતુ એ બધી આપ્રસિદ્ધ કૃતિઓ વિશે હજુ ઘણુ સંશોધન થવાની, એ કૃતિઓના કર્તાનુ અને સમય વધારે પ્રમાણભૂત નિર્ણય થવાની જરૂર છે એ બધુ સાહિત્ય પ્રગટ અને ઉપલબ્ધ થવા માટે હજુ કેટલાય દાયકાઓની રાહ જોવી પડશે

આ થઈ નલકથા વિશે કેવળ સંસ્કૃત સાહિત્યમા રચાયેલા કૃતિઓની વાત પ્રાચીન જૈન સાહિત્યની, સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને

હિદુધર્મમા નળ-દમયતીની કથાનુ જૂનામા જૂનુ સ્વરૂપ તે મહાભારતના નલોપાન્યાનને ગાળી શકાય એથી પણ પૂર્વે જ્ઞાતાગો, ઉપનિષદો, સહિતઓ વગેરેમા નળના જીવન વિશે ઉદ્ધેખો મળે છે પરંતુ એના જીવનની કથા નિરૂપવાની વ્યવસ્થિત પ્રમાણભૂત અને વિગતપૂર્ણ પ્રયાસ મહાભારતના 'નલોપાન્યાન'મા સૌપ્રથમ જોવા મળે છે મહાભારતના આરંભ પર્વ (વન પર્વ) મા અંધારા પર થી ફટ સુધીમા એક ઉપાન્યાન તરીકે જોવા મળે છે, બૃહદશ ઋષિને મુખે યુધિષ્ઠિર રાજાને કહેવાયેલી આ કથાનો ઉદ્દેશ તુ સ્વે તુ ત્વાક્રિયક દુ ખ બતાવી, યુધિષ્ઠિર રાજાનુ દુ ખ હળવુ કરવાનો છે

નળ-દમયતીની કથાનુ બીજુ એક જૂનુ સ્વરૂપ તે ગુણાઢ્યની 'બૃહત્કથા' મા આવતી નળકથા છે બૃહત્કથા નંદ યયેલી હોવાથી તેની નલકથાનો સપૂર્ણ ન્યાત આપાણને આવી શકતો નથી પરંતુ પૈશાચી ભાષામા લખાયેલા બે ગ્રંથ પરથી સંસ્કૃતગા તેના સારરૂપ ગ્રંથો - કૌમેન્દ્રકૃત 'બૃહત્કથા મહારી', સોમદેવભટ્ટ રચિત 'કથાસરિત્સાગર' અને નેપાળમા આવી છે ગુણાઢ્યની એક લાખ જેટલા શ્લોકમા લખાયેલી કહેવાતી બૃહત્કથાનો કૌમેન્દ્રે લગભગ આઠ હજાર શ્લોકમા સન્નિપ્ત અનુવાદ કર્યો છે, ત્યારે સોમદેવે લગભગ ગુણાઢ્યની મૂળ નલકથાનુ કદ કેટલુ હશે એની કલ્પના કરી શકાય છે એટલે ગુણાઢ્યની 'બૃહત્કથા'મા આવતી નલકથાનુ કદ મહાભારતની નલકથા જેટલુ જ હશે એમ માની શકાય મહાભારતની નલકથાના ઉદ્દેશ કરતા બૃહત્કથાની નલકથાનો ઉદ્દેશ થોડો જુદો છે તેમા કથા કહેનાર તથા સાભાળનાર પાત્રો પણ જુદા છે તદુપરાત, કથાવી સકલના અને કેટલીક નાની નાની વિગતોમા પણ મહાભારતની નલકથા અને બૃહત્કથા વચ્ચે થોડો ક તફાવત છે

મહાભારત અને બૃહત્કથાના સમય પછી સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અપભ્રંશ અને ગુજરાતી ભાષામા સખ્યાબંધ કવિ-લેખકોએ નલકથાના યોતનાં કવનવિષય કે લેખનવિષય બનાવ્યો છે મહાભારતના સમયથી તે અત્યાર સુધીમા નલકથા વિશે નાનીમોટી કોઈક કૃતિની

८५१॥	१६	समाधिता, द्रावपि समाधिना, द्रावपि	८८२	४	पुनधूपरीजीन	पुन धूपरोनीव
८५६	८	बहलीविषयोत्तस बहलीविषयोत्तस	८८३	२	तया त चव	त्वया च तव
८५८	८	अरण्य, आरजीविका अरण्ये, आजीविका	८८४	१३	प्राप्यात	प्राप्यत
८५८	११	अच्छादितामिव आच्छादितामिव	८८४	१५	तिलकाधोनात्	तिलकाधानात्
८६०	१५	स्व यश	८८६	११	पूरुवा बिक्भतीति पूरुवा बिभतीति	
८६२	८	बिभतीति	८८६	१२	भमीकाक्षसर	भर्माकुक्षिसर
८६२	८	शक्रकेदण्डभृत, तेजास्विना	८८७	११	विहार चकार	विहार चकार
८६३	७	जानुक्वाम् आ	८८८	३	नलरार्धि	नलराजर्धि
८६६	१	जानुक्वाम् आ	८८८	१	राजर्धिवक्ष्येमधुरशीतलै राजर्धिवक्ष्येमधुरशीतलै	
८६७	१५	गिरीन्द्रामिव	८८८	२	धाविरयुभद्रादिदृष्टान्तै भाविरयुलभद्रादिदृष्टान्तै	
८६८	१२	समुत्पन्न	८८८	४	स्थलभद्र, स्थलभद्रादय	स्थूलभद्र स्थूलभद्रादय
८६८	११	न्यवर्तते	८८८	४	व्रतविरोधन	व्रतविराधन
८७०	२	आवृष्टि	८८४	१	षष्टाजन्मनिर्मितजीनेश्वरदिव्यपुनै	
८७०	२	शक्यतेऽशी	८८४	१	प्राजन्मनिर्मितजिनश्वरदिव्यपुनै	
८७३	६	आवृष्टि	८८४	१	सम्प्राप्त	सम्प्राप्त
८७४	८	ककर्मदुर्गमा	८८४	११	पूर्वजन्मानि	पूर्वजन्मानि
८७४	१०	इतस्तत	८८४	१३	नक्षत्राब्धे	नक्षत्राब्धे
८७६	१	पदचङ्क्रमणेसेव	८८५	४	स्वार्द्धिकामुष्मिकसारव्य	
८७७	१३	क्षरकुम्भेन	८८५	४	स्वार्द्धिकामुष्मिकसारव्य	
८८०	४	सामसाध	८८५	६	ऐहिकामुष्मिक	ऐहिकामुष्मिकम्
८८१	१२	जायात पतिश्च	८८५	६	पतिश्च	
८८१	१४	क्षीरडिण्डिनामर्कौ	८८५	६	क्षीरडिण्डिनामर्कौ	

७८१	१५	तावत्	तावत्	८००	१४	अग	तथाप्यत्युपरद्वस्तद्वृक्षोऽगुल्यथ
७८२	६	पातायिष्यामि	पातायिष्यामि	८०१	१२	जीमूतजलसम्पकात्	अथ जीमूतजलसम्पकात्
७८२	८	कपित्थानि, कपित्थे	कपित्थानि, कपित्थे	८०१	१२	मेघजलसम्पद्योत	अद्धिनननवावाङ्मरा मेघजलसम्पद्योत
७८२	११	पातायिष्यामि	पातायिष्यामि	८०१	१७	उद्धिन्ननवाङ्मरा	उद्धिन्ननवाङ्मरा
७८३	१	वलम्बेन	वलम्बेन			दत्ता	तदा
७८३	१४	ययरोतगति	ययरोतगति	८०२	१६	दत्ता	तदा
७८३	१५	जलद	जलद	८०२	१४	दत्ता	तदा
७८४	१२	अभविष्यामदात्	अभविष्यामदात्	८०३	१०	वेदभ्ययितोऽत्यर्थ	वेदभ्ययितोऽत्यर्थ
७८४	१७	फलसङ्ख्यनवा	फलसङ्ख्यनवा	८०३	१२	अभ्ययित	अभ्ययित
७८५	११	उदयनिनि	उदयनिनि	८०३	१३	सम्प्रार्थित	सम्प्रार्थित
७८६	७	नशाशेषावलोकित	नशाशेषावलोकित	८०३	१०, १२, १४	विल्वकरण्डकात्	विल्वकरण्डकात्
७८७	३	गृहाङ्गले, आनातम्	गृहाङ्गले, आनीतम्	८०३	११, १२, १५	स्वरुपस्य	स्वरुपस्य
७८८	१६	कोशलावभवाप्रप्तये	कोशलावभवाप्रप्तये	८०४	७	त	त
७८२	१३	पुरद्वारसमीपमागच्छत्	पुरद्वारसमीपमागच्छत्	८०४	११	पिबतीति पादव	पिबतीति पादव
७८४	६	सूर्यपावित्	सूर्यपावित्	८०८	२	यस्मान्	यस्मात्
७८५	१	सुदारसस्य	सुधारसस्य	८१०	१५	समन्वित	समन्वितम्
७८६	१२	भुक्तारसानकिल्यात्	भुक्तारसानुकुल्यात्	८१२	१०	दमयन्त्या	दमयन्त्या
७८८	१	मन्त्रतस्तन्मतोऽथवा	मन्त्रतस्तन्मन्त्रतोऽथवा	८१३	८	मिमीम्बेऽशलि	मिमीम्बेऽशलि
७८८	१७	पुलकमावटे	पुलकमावटे	८१३	७	साधर्म्ये देवलोके	साधर्म्ये देवलोके
७८८	१३	सोऽथा	सोऽथ	८१५	२	प्रकाशयाऽथ	प्रकाशयाऽथ
८००	१२	तथाप्यत्युपरद्वस्तद्वृक्षोऽगुल्यथ	तथाप्यत्युपरद्वस्तद्वृक्षोऽगुल्यथ	८१५	३	तत्पद्यो	तत्पद्यो

६८८	१२	निधिने दमयन्ती	विधिने दमयन्ती	७१४	१२	परिकल्प	परिकल्प
६८८	१५	कान्तिनापि दमयन्ती	कस्मिन्नापि दमयन्ती	७१४	८	ज्वलनयद्रि	ज्वलनयद्रि
६८८	११	अपराध	अपराधम्	७१७	४	तन्नामश्रवण	तन्नामश्रवण
६८९	६	वन स्मनगता	वन वनगता	७१८	१	स्मरणम् अवतत्	स्मरणम् अवतत्
६८९	२	पुनर्मास्त्रिनोदार्धन	पुनर्मास्त्रिनोदार्धम्	७२२	४	स्मरणम् अह	स्मरणम् अह
६८९	१६	नम	नम.	७२३	१	पुरो मत्वाह	पुरो मत्वाह
६८९	४	इद नव	इद वन	७२६	१२	उपास्यवत्	उपास्यवत्
६८९	१२	प्रतिश्रुति	प्रतिश्रुति	७२६	११, १२	दृष्टा	दृष्टा
६८९	१०	धवित्वा	धवित्वा	७२७	८	विषेयाभि	निषेयाभि
७०१	२	दुर्देवप्रभावात्	दुर्देवप्रभावात्	७२८	६	अवलोक्य	अवलोक्य
७०१	४	दुर्देववशात्	दुर्देववशात्	७२८	७	दानयोगेन	दानयोगेन
७०२	२	नैषाध	नैषाध नैषाधि	७२८	८	सामोपचरेण	सामोपचरेण
७०३	१	रोषण सह	रोषण सह	७२८	१२	अट्टशाली नधी	अट्टशाली नधी
७०४	२	प्रतिवृत्ते	प्रतिवृत्ते	७३१	२	खान्तिवदम्	खान्तिवदम्
७०४	५	(१२ अक्षरणी)	(१२ अक्षरणी)	७३२	१८	धन्तो	धन्तो
७०६	४	तेषा दोष	तेषाम् दोष	७३४	७	पञ्चदीपेन	प्रदीपेन
७०८	१४	अज्ञातवत्	अज्ञातवत्	७३८	२	दोष विना, अपराध विना	दोष विना, अपराध विना
७११	२	तुसा	सुता	७४०	११	उक्ता	उक्ता
७११	७१५	इयम्	इयम्	७४०	७१५	लतापाशा	लतापाशा
७१३	१५	शेषनागारलम्बित	शेषनागारलम्बित	७४१	१०	अपुर्ण	सपुर्ण
७१३	१५	चेयमे	चेतये	७४२	१०	उच्चै	उच्चै
७१३	७१५	दर्शम	दर्शय	७४३	७	पापकल्पम	पापसरभं

५६८	१	यस्तया	यस्त्वया	६०४	३	अहो ! तम्	अहो त्वम्
५६८	६	मान चौर	नाम चौर	६०६	४	अन्यान्तीति	अन्यान्तीति
५६८	१	पञ्चमया	प्रतिमया	६०७	२	भद्रकत्वन	भद्रकत्वेव
५७१	१	कुर्वन्नाशयनाविधिम्	कुर्वन्नाशयनाविधिम्	६१२	४	वैरप्यमपि	वैरप्यमपि
५७१	४	पञ्चनमन्कास	पञ्चनमन्कारा	६११	७	कषि	कृषि
५१२	६	ताम् उपकारिणी	त्याम् उपकारिणी	६२१	४	यम	यम
५७५	४	इजति	इति	६२२	६	तिशालबुद्धि	विशालबुद्धि
५७७	१	हरिमिश्रोऽपि	हरिमिश्रोऽपि	६२६	६	अश्वान्तम्	अश्वान्तम्
५८०	७	मातरह	मातरम्	६२७	३	अश्वप्रभशनाय एव	अश्वप्रभशनाय एव
५८८	७	उपयो	उपायो	६२७	५	कल्पान्त्वात	कल्पान्तत्वात
५८३	११	प्रस्फुटयशानानि रचना	प्रस्फुटयशाना नि स्वना	६३०	२	गजस्मिन्धुम	गजस्मिन्धुम्
५८३	७	प्रस्फुटता वशाना	प्रस्फुटता वशानाम्	६३१	२	मा भूताम्	माभूताम्
५८४	४	ऐस्वाकक्षत्रियाणा उत्तस	ग्रायुत्तमम्	६३४	४	निमीलिनाक्ष	निमीलिताक्ष
५८४	८	सकलविषतव्राणक्षम	सकलविषव्राणक्षम	६३५	७	इत्य	इत्य
५८७	३	एषा	एष	६३५	७	तथिपर्ण	तथिपर्ण
५८८	१	सोऽय	सोऽय	६३७	५	स्वयश एन	स्वयश एव
५८८	५	लतागतमोर्ध्वभागेन	लतागुत्तमोर्ध्वभागेन	६३७	५	हस्तिमाशाला	हस्तिनाम् शाला
५८८	५	हस्त म	हस्तम्	६३७	८	ब्रह्माणहस्तिशालाया	ब्रह्माणहस्तिशालाया
६००	४	तागभलम	लतागुल्म	६३८	७	समानैश्वर्यवान्	समानैश्वर्यवान्
५०२	२	भोक्तुमनास्तेन	भोक्तुमनास्तेन	६४०	२	दश्यते	दश्यते
६०३	७	उपालभत भा	उपालभत भो ।	६४०	३	स्व दशयते	स्व दशयते

१८७	छां।	जलासारान्	जलसारान्	२८८	३२३ मो श्लोक नथा	शक्नुवन्ति	शक्नुवन्ति
२०७	११	प्रयव्यशितपादा	प्रयव्यधितपादा	२८२	४	शक्नुवन्ति	शक्नुवन्ति
२१५	७	तकप्यर्थ	तमप्यय	२८७	१	विस्पृणितकेशी	विस्पृणितकेशी
२१७	१०	हस्ताभ्याम्	हस्ताभ्याम्	३०१	२२	तावत्स्यमन्तत	तावत्स्यमन्तत
२३८	१	आधत्स्व	आधत्स्व	३०८	१०	धर्मिकी	धर्मिकी
२३८	४	अनन्तर	अनन्तर	३११	१	निजमावाप्तम्	निजमावाप्तम्
२३८	५	कृपालु	कृपालु	३१२	१	अत्रान्तरे	अत्रान्तरे
२४४	६	उत्तरस्या	उत्तरस्या	३१२	१	गन्धगजन्दवत	गन्धगजन्दवत
२४६	२, ३	ईदृङ्गा	ईदृङ्गा	३१७	१	रंज्यमानन्दरोधनम्	रंज्यमानन्दरोधनम्
२४६	६	गद्गदानि	गद्गदानि	३२६	३	जलशालि	जलशालि
२४८	३	दैवधर्म्यो	दैवधर्म्यो	३३१	४	पयसा	पयसाम्
२४८	७	क्षुभरने	क्षुभरने	३३२	२	विधाय	विधाय
२४८	८	कूबरको	कूबरको	३३५	५	अतारागान्	अतारागान्
२४८	७	पाशयो व३	पाशयो व३	३३५	१०	विलोपनको	विलोपनको
२५४	६	निर्गच्छसि	निर्गच्छसि	३४३	५	तदधर्मध्याननिष्ठात	तदधर्मध्याननिष्ठात
२५७	८	दृढ	दृढ	३५५	४	साय हति	साय हति
२५८	६	बाष्पतरङ्गती	बाष्पतरङ्गती	३५७	४	निमलबुद्धि	निमलबुद्धि
२६१	२	लोचने गोचरे	लोचनगोचरे	३५८	५	जगाह	जगाह
२६२	३	शमाना	शयाना	३६१	२	दमयन्तीती	दमयन्ती
२७८	८	इत्यनटपविकल्पाध	इत्यनटपविकल्पाध	३६२		उ८८ भा २वाधनी	५८८ भा २वाधनी
२८१	४	वन्धनधनजोर्द्वेण	वन्धनधनजोर्द्वेण	३६२	७	वोष प्राप्ता	वोष प्राप्ता

मयाचन्द्रमत मत्वा सहर्ष सादर शुभम् ।
न्यमन्त्रयद् गुरु तत्र, भुजसङ्घश्चतुर्विध ॥३१॥
भूपतिभारमल्लेन समर्पिते शुभासने ।
व्याख्यान व्यतरन्तित्य प्राप्त पद्मासनिस्थित ॥३२॥
मयाचन्द्रानुरोधार्है योगोद्धनमाचरद् ।
गुर्वी दीक्षा ग्रहीता च मासान्ते मार्गशीर्षके ॥३३॥
उत्तमसागर शिष्य प्रथम प्रेमपुष्पकम् ।
शीवश्री प्रथमा शिष्या प्रीतिपान्नावलम्बिता ॥३४॥
पुन परम्परा प्राप्ता साधुसाध्वीसमन्विता ।
विशाल शिष्यवृन्दश्च सार्धैकशत सङ्ख्यक ॥३५॥
षड्गी नियमसङ्घाश्च सम्प्रेरितामुहुर्मुहु ।
महोत्सवाश्च सम्पन्ना धर्मध्यान धृत धिया ॥३६॥
दशाधिक शत वृन्द प्रिय प्रापितवानपि ।
वाङ्मके तु स्वहस्तेन हस्तग्रन्थानवातरत् ॥३७॥
उत्तमश्री दयाश्री च गुलाबश्रीगुणान्विता ।
सुधन्यास्ता प्रधानाश्च शुश्रूषा व्रतपालिका ॥३८॥

गुणसिन्धुश्च सच्छिष्य पूज्यपादपदस्थित ।
उपाध्यायपद प्राप्य मेराक्रमध्यमानित ॥३९॥
श्रीगुणसागरायैव सकलसङ्घसङ्गिनी ।
उत्तरादायिता दत्ता वाङ्मके वयसि स्थिते ॥४०॥
वर्षाणा विशतिर्वीता व्रतमाचरता दृढम् ।
दुग्धान्नचन्द्रिकायुक्त भुक्त द्रव्य द्वय किल ॥४१॥
कच्छहालरराज्यस्था कल्याणसिन्धुसञ्जका ।
प्रस्थापिता गुरोर्मूर्ति प्रान्ते प्रान्ते पदे पदे ॥४२॥
पट्टपरम्पराप्राप्ता सुदीर्घा च समुज्ज्वला ।
श्रद्धया स्नेहपूर्व च सङ्घक्षेपेण निवेदिता ॥४३॥
महोपाध्यायपर्यान्त सोपाध्यायागणीश्वरा ॥
पञ्चसप्तति पङ्क्तौऽपि रामाणिया प्रमाणित ॥४४॥
एकोनवति प्राप्य वर्षाणा वयसा विभु ।
शरीर नश्वर त्यक्त्वा कालधर्म गतो गुरु ॥४५॥
विक्रमाब्दे च वैशाखे ग्रहशून्य द्रयाम्बके ।
त्रयोदश्या च शुक्लाया कच्छभूर्मा भुजङ्गत ॥४६॥
शान्त दान्त सुधीर च गम्भीर गुरुगोतमम् ।
वन्दांमहे विवेकेन तेजोमूर्ति तपस्विनम् ॥४७॥

॥ अथ श्रीमदचलगच्छाधिपति - मुनिमण्डलाग्रेसरपितामहगुरुवर्य
श्रीगौतमसागरसूरीश्वरमहाराजमहोदयपूज्यपादानां सस्कृतगिराया
सक्षिप्तजीवनचरित्रम् - एव भगवदर्थं नलदमयन्तीग्रन्थसमर्पणम् ॥

श्रीमदचलगच्छेश पर पूज्य पितामहम् ।
सूरीश्वर सदा स्तौमि गुरु गौतमसागरम् ॥१॥
आचार्यभगवन्त वै जङ्गमयुगवर्तिनम् ।
सक्रिय सतत नौमि कच्छहालारहेतवे ॥२॥
यत्न करोमि किञ्चिच्च साहस शिशुवत्तथा ।
गौतमसिन्धुसूरीश वर्णयामि सविस्तरम् ॥३॥
भारतवर्षभूमिस्थ राजस्थानप्रदेशके ।
पालीग्रामे प्रदीप्तश्च द्विजमन्दिर दीपक ॥४॥
खनेत्रग्रहभूमौ य सञ्जातो विक्रमाब्दके ॥
गुलाबमल्ल नाम्ना च विप्रवशविभूषणम् ॥५॥
धीरमल्ल पिता तस्य माता क्षेमलदेविका ।
मातृभूमिर्मरुर्वी वै पुनीता परमप्रिया ॥६॥
देशे जाते तु दुर्भिक्षे शिशुवयसि सस्थित ।
देवसिन्धु यतीन्द्रयो मित्र पित्रा समर्पित ॥७॥

भूताक्षिनिधिभूमौ च स्वरूपसागर श्रित ।
ज्ञानचन्द्रेण नाम्नै व यतिवर्येण ज्ञापित ॥८॥
क्रीडता तेन सोत्साह जिज्ञासया कदा कदा ।
धर्मशास्त्राण्यधीतानि सम्यग् वै शैशवे मुदा ॥९॥
नित्य करोति नून च ज्ञानगङ्गानिमज्जनम् ।
ज्ञानचन्द्रो गुणाब्धि वै पूर्णं प्रेक्ष्य प्रफुल्लित ॥१०॥
सद्गुरुवटवृक्षस्य छत्रछाया समाश्रित ।
पीत्वा हि प्रेमपीयूष शिशु सवर्धित श्रिया ॥११॥
मुनिभ्यो भगवद्भ्यो हि सज्जनेभ्यो निरन्तरम् ।
गुरुभ्यो गुरुबन्धुभ्य स्नेहधारा सुसिञ्चिता ॥१२॥
आस्थया भावितानीह तीव्रपञ्चव्रतानि च ।
कलौ च पञ्चमे काले प्रस्थित पथि पुण्यके ॥१३॥
आध्यात्मिकममूल्य वै मौलिक मधुर मधु ।
सुनीत नवनीत च मनोमन्यनकारणात् ॥१४॥

પ્રકાશકીય નિવેદન

અમને ગૌરવ

જૈન શાસનના સાહિત્યમા નવો ચીલો પડતા અમને અતીવ આનંદ થઈ રહ્યો છે આજ દિવસ સુધીમા જે કોઈ પ્રજાનાં વળા એમા પાત્ર ભાષાઓ એકી સાથે હોય એવા આ પ્રકારના પ્રયો સૌ પ્રથમ વાર પ્રકાશિત થઈ રહ્યો છે, એ વાતનુ અમને ગૌરવ છે

પૂજ્ય મુનિ ભગવતોને જે શુભ પળ આવો વિચાર આવ્યો એ પળ કેવી પ્રભાવશાળી હતો, કે જે કાર્ય કરતા રહેજે ૧૫ - ૨૦ વર્ષ લાગી અથ તે કાર્ય ૩ - ૪ વર્ષમા સહજતાવી ધાય એને શુ માનવુ ? ગુરુદે પાનુ ઝળા જ ને ! પૂર્વાચાર્યો રચિત ૬૭ કથાપ્રયો ૫ લંઙિપાળાચાર્ય રચિત ૫૧ કથા પ્રયો તથા ૫૦ આ માણિજ્યસુદરસૂરિ રચિત ૧૭ કથાપ્રયો મળી કુલ ૧૩૫ કથા પ્રયો પાત્ર ભાષા બંને બાદ વિભાના સાથે સૌ પ્રથમવાર પ્રકાશિત ધાય છે વળી હજાર શ્લોક વાળુ નલદમયતી ચરિત તો ખરુ જ

પ્રસ્તુત ગ્રન્થ વિષે - નલ-દમયતી ચરિત એક સુદર વાર્તા છે રોચક રોલીવી રચિત આ વાર્તા વાચકને આકર્ષે છે ગુલાન રમવાવી કથા ભયાનક પરિણામ આવે છે તે પ્રસંગો વાચતા ધૂનરી અનુભવાય છે આજે જગતનો ઘણો ત્રીમતવર્ણ આ બદ્દામા નસાઓલો છે એમને આ ગ્રન્થ વચાવવામા આવે તો ઘણુ જીવન પરિવર્તન થઈ રાકે

ગ્રન્થકર્તાવિષે :- ૫ પૂ. આ ભગવત શ્રી જયશેખર સૂરિ મ સા અચલગુહામા કવિચક્રવર્તી તરીકે પ્રખ્યાત છે તેઓત્રીજા અનન્દ સુદર ગ્રન્થોની રચનાઓ કરી છે સાક્ષાત્ સરસ્વતીદેવી પાસેથી મળેલા રત્નોત્તોવી જૈન કુમાર સભવ મહાકાવ્યની રચના કરી છે એમાના ઉપદેશ વિનામળિ - પ્રબોધધિતામણિ વિ મુખ્ય ગ્રન્થો છે 'ત્રિભુવન દીપક પ્રગ્નન્ધ' અપરનામ પરમાત્મ પ્રબંધ એકેને લક્ષના કવિઓ - બાદગંગા એમને ગુજરાતી ભાષાના આશ્ચક વિ તરીકે નુ બિરુદ આપ્યુ છે પ્રાતે

દરેકની રાક્ષાત પછી અલપ સમયમા પૂજ્ય મુનિભગવતોના માર્ગદર્શની અનેક પ્રાચીન-આધ્યાત્મિક આહિન્ય નવા વિવિધ નાચા કરી દેશા હીએ એનો અમને આનંદ છે આ ગ્રથમા અગ્રેજી ભાષાતર કરી આ પવા બદલ ત્રી દેવેન્ડ ઉદે જતીનભાઈનો નાદિઃ આભાર

અચલગારણ અર્થે ગલદમયંતીનું સાહિત્ય

જેનશાસનમા અચલગારણનો અલ્પચુદય વિ સ ૧૧૮૯ મા યથો ત્યારથી આજ દિવસ સુધીમા ઘણી ચડતી - પડતી આ ગરબે નિહાળી તેમ છતાં આજ દિવસ સુધીમા ઘણા બહુશ્રુતો - પડિતો અમને એમનું રચેલું સાહિત્ય જૈન શાસનને પ્રાપ્ત થયું

૧૫મા સૈકાનું નલદમયંતી ચરિત્ર કવિચક્રવર્તી શ્રી જયશેખરસૂરિ મ સા એ એ રચ્યું છે (આ નામના જૈન શાસનમા બીજા પણ આચાર્યો યથા છે કેટલી કૃતિઓમા વિવાદો પણ થયા છે, તત્ત્વનું કેવલીગરખમ્) આ ગ્રંથ ૯૬૮ શ્લોક પ્રમાણનો છે આમને આજથી લગભગ ૮૦ વર્ષ પહેલાની ઉક્ત આ ભ શ્રીની શ્લોક - અર્થવાળી છાપેલી કૃતિ મળી એના માધ્યમથી ૮ વિભાગમા અને ૫૫૫ લાખામા ૯૦૦ પૃષ્ઠનો આ ગ્રંથ તૈયાર કરતા ૪ વર્ષનો દીર્ઘ સમય લાગી ગયો

૧૬ મા સૈકાનો નલરાય-દમયંતી ચરિત્રરાસ પૂ આ ભ શ્રી ઋષિવર્ધનસૂરિ કૃત નલરાય - દમયંતિ ચરિત્રરાસ, જે ૧૫ વર્ષ પહેલા ડો રમણલાલ ચી શાહના સંપાદન હેઠળ પ્રકાશિત થયેલ છે ૪૭૧ શ્લોક સંખ્યા ૩૨૦ મી કડીમા રાસકાર લખે છે

શ્રી અમ્બલ-ગરબ-નાયક ગણધર

ગુરુ શ્રી જયકીરતિ સૂરીસર

જાસ નામિ નાસઈ કુરિત

તાસ સીસ વિધિવર્ધન સૂરિઈ

કીઉ કવિત મન આદર પૂરિઈ

વિ. સં. ૧૫૧૨ માં ચિત્રકૂટ ગિરિનગરમા આ રાસની પૂણીડુતિ થઈ છે. આ રાસને સો પ્રથમવાર ઈ.સ. ૧૯૫૧ મા જેનસિલવેનિયા યુનિવર્સિટીના ડો. એર્નેસ્ટ બેન્ડેરે રોમન લિપિમા પ્રગટ કર્યો છે. આ રાસની એક હસ્તપ્રત હાર્વર્ડ યુનિવર્સિટીની લાયબ્રેરીમા છે, બે પ્રતો પ્રાદણમાં છે.

અનુમોદન અને સૂચના

શ્રી મુદ્ગલ શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક જૂન સઘે દાખવેલા ઔદાર્યભર્યા સહકારથી જ્ઞાનખાતાની રકમમાંથી આ ગ્રન્થ પ્રકાશિત કરેલ છે. ગૃહસ્થે રકમ ચૂકવ્યા વિના આ ગ્રન્થની માલિકી કરવી નહીં.

દ્રસ્ટી મંડળ

પ્રાપ્તિ સ્થાન :-

(૧) સમીર આર્ટ અણેશ સિનેમા પાસે, લાલબાગ, મુંબઈ. ફોન ૪૧૩ ૦૦ ૧૭	(૨) પીરજ દામજી ગંગર રમેશ ઓપા. અહિલ્યા બાગ સામે ચરઈ - પાણી - ૪૦૦ ૬૦૧ ફોન - ૫૩૪ ૮૬૯૦	(૩) સોમચંદ ભાણજી લાલકા મુંબઈ ગલી પો. અમલનેર - ૪૨૫ ૪૦૧ ફોન ૦૦૨૪૯૧ / ૨૨૮૬૮

